

Матеріал міжнародної наукової конференції присвяченої 80-річчю географічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ПРИРОДА І СУСПІЛЬСТВО:
ВИКЛИКИ І ПОСТУП

ПРИРОДА І СУСПІЛЬСТВО: ВИКЛИКИ І ПОСТУП

Матеріали міжнародної наукової конференції
присвяченої 80-річчю географічного факультету
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича

ISBN 978-966-423-890-5

978-966-423-890-5

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Географічний факультет
Чернівецький відділ Українського географічного товариства

«ПРИРОДА І СУСПІЛЬСТВО: ВИКЛИКИ І ПОСТУП»

*Матеріали міжнародної наукової конференції
присвяченої 80-річчю географічного факультету
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича*

(м. Чернівці, 11-13 жовтня 2024 р.)

Чернівці
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
2024

УДК: 502+316.3 (477)(08)
П-770

Редакційна колегія: Бучко Ж.І., Джаман В.О., Заблотовська Н.В, Заячук М.Д.
Кілінська К.Й., Кирилюк С.М. Король О.Д., Костащук
І.І., Поп'юк Я.А., Рідуш Б.Т., Руденко В.П., Сухий П.О.,
Холявчук Д.І., Чубрей О.С, Ющенко Ю.С.

П-770 **Природа і суспільство: виклики і поступ.** Матеріали міжнародної наукової конференції присвяченої 80-річчю географічного факультету ЧНУ ім. Ю. Федьковича (м. Чернівці, 11–13 жовтня 2024 р.) – Чернівці : Чернівець. нац. ун-т, 2024. – 324 с.
ISBN 978-966-423-890-5

У збірнику представлено матеріали міжнародної наукової конференції «Природа і суспільство: виклики і поступ» присвяченої 80-річчю географічного факультету ЧНУ ім. Ю. Федьковича, де розкрито результати дослідження актуальних питань сучасної географічної науки.

Тексти представлено у авторській редакції. Автори несуть повну відповідальність за зміст доповідей, а також добір, точність наведених фактів, цитат, власних імен, дат та інших відомостей.

УДК: 502+316.3 (477)(08)

ISBN 978-966-423-890-5

© Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, 2024

© Колектив авторів, 2024

ЗМІСТ

ГЕОГРАФІЧНОМУ ФАКУЛЬТЕТУ ЧНУ – 80!.....	И
ЗАЯЧУК Мирослав, РУДЕНКО Валерій, ДЖАМАН Василь ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ ЧЕРНІВЕЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ – 80 РОКІВ ПОСТУПУ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ МОЖЛИВОСТЕЙ	11
РУДЕНКО Леонід ГЕОГРАФІЯ І СУЧАСНІСТЬ: МАКРОПОГЛЯД.....	21
ОЛЕЩЕНКО В'ячеслав НОВІ ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ГЕОГРАФІЇ ЗА СУЧАСНИХ УМОВ	23
РУДЕНКО Валерій ГЕОГРАФІЧНА СПАДЩИНА УКРАЇНИ: АНТОЛОГІЯ ВИБРАНИХ ПРАЦЬ ПРОФЕСОРІВ ЧЕРНІВЕЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ (ДО 150-РІЧЧЯ З ДНЯ ЗАСНУВАННЯ)	26
ДЖАМАН Василь ГЕОФАК ЧНУ – ЦЕНТР АТЕСТАЦІЇ КАНДИДАТСЬКИХ ДИСЕРТАЦІЙЗ ГЕОГРАФІЧНИХ НАУК.....	28
ЛАНДШАФТИ ТА ГЛОБАЛЬНІ ЗМІНИ КЛІМАТУ	31
БОЯРИН Марія, ЦЬОСЬ Оксана ОЦІНКА СТАНУ АГРОЛАНДШАФТІВ ВЕРХІВ'Я БАСЕЙНУ РІЧКИ ПРИП'ЯТЬ.....	31
ДЕНИСИК Григорій, КАНСЬКИЙ Володимир, ДЕНИСИК Богдан «ЗОЛОТА СЕРЕДИНА» У СИСТЕМІ «ПРИРОДА-СУСПІЛЬСТВО»	34
ДЯЧУК Аліна ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЕМЕЛЬНОГО ФОНДУ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	37
КИРИЛЮК Сергій МОРФОСТРУКТУРИ ПЛАНЕТ ЗЕМНОЇ ГРУПИ ТА ЇХ ЛАНДШАФТИ.....	39
КОМЛЄВ Олександр, ЖИЛКІН Сергій СТРУКТУРНО-ТЕКТОНІЧНИЙ ВПЛИВ НА РОЗТАШУВАННЯ БОЛІТ УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІССЯ.....	42
КОПТЕВА Тетяна ПОВЕРХНЕВИЙ ЯРУС ГІРНИЧОПРОМИСЛОВИХ ЛАНДШАФТІВ КРИВОРІЗЬКОЇ ЛАНДШАФТНО — ТЕХНІЧНОЇ СИСТЕМИ НА ПРИКЛАДІ КАР'ЄРНО -ВІДВАЛЬНИХ ЛАНДШАФТНИХ КОМПЛЕКСІВ.....	44
МАТВІЙШИНА Жанна, ДОРОШКЕВИЧ Сергій МОЖЛИВОСТІ МІКРОМОРФОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ У З'ЯСУВАННІ ГЕНЕЗИСУ ВИКОПНИХ ҐРУНТІВ.....	47
МАТВІЙШИНА Жанна, ПАРХОМЕНКО Олександр РЕКОНСТРУКЦІЯ ПРИРОДНИХ ЛАНДШАФТІВ НА ОСНОВІ ПАЛЕОПЕДОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ГОЛОЦЕНОВИХ ҐРУНТІВ ПОЛІСЬКОГО КРАЮ ЗОНИ МІШАНИХ (ХВОЙНОШИРОКОЛИСТЯНИХ) ЛІСІВ.....	50
РІДУШ Богдан, ПОП'ЮК Яна АБІОТИЧНІ УМОВИ МІСЦЕЗРОСТАННЯ <i>LIGULARIA SIBIRICA</i> (L.) CASS. В УРОЧИЩІ БІЛИЙ ПОТІК (НПП ЧЕРЕМОСЬКИЙ)	53
ХОЛЯВЧУК Дарія КОРОТКОПЕРІОДИЧНІ ЗМІНИ ПАЛЕОКЛІМАТУ ЛАНДШАФТІВ КАРПАТ: РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР	55

ЯРЕМА Юрій, БЕЦА Василь КОРОТКА ХАРАКТЕРИСТИКА АНТРОПОГЕННО ЗМІНЕНИХ ЛАНДШАФТІВ ТА ВПЛИВ АБІОТИЧНИХ ФАКТОРІВ НА РОЗВИТОК БІОРІЗНОМАНІТТЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ «СИНЕВИР».....	57
РЕЛЬЄФ У СУЧАСНОСТІ ТА В МИНУЛОМУ.....	60
БАЙРАК Галина ЕКЗОГЕННЕ ПРОЦЕСОТВОРЕННЯНА СТІНКАХ СКЕЛЬ (НА ПРИКЛАДІ "ТУСТАНСЬКОГО КАМЕНЮ"В УКРАЇНСЬКИХ БЕСКИДАХ	60
КОСТЮК Уляна ВПЛИВ ЛІТОЛОГО-СТРАТИГРАФІЧНИХ ВІДМІН ГІПСУ НА КАРСТ ОКОЛИЦЬ СІЛ ХОТИМИР ТА ЖАБОКРУКИ	62
КУШНІР Анатолій, ГРЕЧКО Денис, БІЛИНСЬКИЙ Олег ВПЛИВ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН НА ПОСЕЛЕНСЬКУ СТРУКТУРУ СКІФСЬКОГО ЧАСУ В МЕЖАХ ЛІСОСТЕПОВОГО ЛІВОБЕРЕЖЖЯ р. ДНІПРО	65
ПОГОРІЛЬЧУК Наталія, КОВТОНЮК Ольга, БОРТНИК Сергій СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОХОРОНИ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ГЕОЛОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ.....	68
ГЕОГРАФІЯ ТА МЕНЕДЖМЕНТ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ	71
ВАРУХА Альона, БОРСУК Олександр, ВИШНЕВСЬКИЙ Денис ЗМЕНШЕННЯ ДОСТУПНОСТІ ТЕРИТОРІЇ ЧОРНОБИЛЬСЬКОГО БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА ВНАСЛІДОК РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ У 2022-23 РОКАХ.....	71
КОРОГОДА Наталія, КУПАЧ Тетяна, ГАЛАГАН Олександр, КОВТОНЮК Ольга ІНТЕГРАЛЬНА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ НАДАННЯ ЕКОСИСТЕМНИХ ПОСЛУГ В ЗЕЛЕНИХ ЗОНАХ.....	73
ФЛІНТА Павло АНАЛІЗ ПЕРЕДУМОВ ФОРМУВАННЯ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ КРЕМЕНЕЦЬКОГО РАЙОНУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ	75
РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ ТА МЕТОДИКА ГІДРОЛОГІЧНИХ І МЕТЕОРОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	78
БУЗЕЙ Олександр СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ГІДРОМОРФОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ РІЧКОВИХ ЛАНДШАФТІВ: МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ, ГІС ТА ІНТЕГРАЦІЯ ДАНИХ ДИСТАНЦІЙНОГО ЗОНДУВАННЯ	78
ІВАНОВ Євген, БІЛАНЮК Володимир, ПИЛИПОВИЧ Ольга РЕТРОСПЕКТИВНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ТРАНСФОРМАЦІЇ ГІДРОГРАФІЧНОЇ МЕРЕЖІ У ПІВНІЧНІЙ ЧАСТИНІ ЛЬВОВА	80
ІГОНЬКІН Дмитро ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПЕРШИХ ПОРЯДКІВ РІЧОК	83
КОСТЕНЮК Людмила, ЗАБЛОТОВСЬКА Ірина ОСОБЛИВОСТІ ГІДРОЛОГІЧНОГО РЕЖИМУ р. ІКВА	85

НАКОНЕЧНИЙ Костянтин, КАРАВАН Юлія ГЕОЕКОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАНУ ПІДЗЕМНИХ ВОД м. НАДВІРНА, ІВАНО- ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	86
ПАЛАНИЧКО Ольга ЗАСТОСУВАННЯ ДАНИХ ДЗЗ ДЛЯ АНАЛІЗУ ЗМІН ПРИРОДНО -АНТРОПОГЕННИХ УМОВ В БАСЕЙНІ РІЧКИ ПРУТ (НА ДІЛЯНЦІ ВІД С. БОЯНИ ДО с. МАРШИНЦІ)	88
СИТНИК Олексій ГІДРОМЕТЕОРОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АДАПТАЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД МІЖЗОНАЛЬНОГО ГЕОЕКОТОНУ «ЛІСОСТЕП-СТЕП» УКРАЇНИ ДО СУЧАСНИХ ЗМІН КЛІМАТУ.....	90
СІДЕНКО Владислав СУЧАСНІ (1946-2020 РР.) ТА МАЙБУТНІ (ДО 2100 Р.) ЗМІНИ ЕКСТРЕМАЛЬНИХ ТЕМПЕРАТУР ПОВІТРЯ ТА АТМОСФЕРНИХ ОПАДІВ В УКРАЇНІ.....	94
ТАРНОВЕЦЬКИЙ Вадим ПРИКЛАДИ ІНТЕГРОВАНОГО УПРАВЛІННЯ МОЛОДИМ РІЧКОВИМ ЛАНДШАФТОМ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ.....	96
ХІЛЬЧЕВСЬКИЙ Валентин, ЗАБОКРИЦЬКА Мирослава ІНТЕГРОВАНЕ УПРАВЛІННЯ ВОДНИМИ РЕСУРСАМИ: СВІТОВИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ	99
ШЕВЧЕНКО Ольга, СНІЖКО Сергій БІОКЛІМАТИЧНІ УМОВИ У МІСТІ ЧЕРНІВЦІ ПІД ЧАС ХВИЛЬ ТЕПЛА В ЛІТНІЙ ПЕРІОД.	102
ЮЩЕНКО Василь МОЖЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ГІДРОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ МАЛИХ РІЧОК ЗА ДОПОМОГОЮ ПОШИРЕННЯ МАТЕРІАЛІВ ЕКСПЕДИЦІЙ ЧЕРЕЗ БАЗИ ДАНИХ ГІДРОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ	104
ЮЩЕНКО Юрій, ПАСІЧНИК Микола, ВУДВУД Марина, ЗАКРЕВСЬКИЙ Олександр ЧЕРЕМОСЬКИЙ МОЛОДИЙ РІЧКОВИЙ ЛАНДШАФТ	106
АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ	109
ГАЛЬЧУК Сергій АНАЛІЗ ЕНЕРГЕТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛК МАЛИХ РІЧОК ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ДЛЯ РОЗВИТКУ ГІДРОЕНЕРГЕТИКИ	109
ГУДЗЕЛЯК Ірина ГЛОБАЛЬНИЙ ПЕРЕПИС УКРАЇНЦІВ.....	110
ГУКАЛОВА Ірина ІНКЛЮЗИВНИЙ РОЗВИТОК З ПОЗИЦІЙ ПРОСТОРОВОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ	113
ГУКАЛОВА Ірина, КУРИШ Тарас ЕВОЛЮЦІЯ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ ТА ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ: РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ...	115
ГУСЕВА Наталія, НЕМЕЦЬ Олексій ІНВЕСТИЦІЙНА ПРИВАБЛИВІСТЬ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ ...	118
ДАНІЛОВА Ольга, ГУНТЧАК Ксенія, ОГОНЮК Назар ЦИФРОВІЗАЦІЯ ГРОМАД ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА СТРАТЕГІЧНОГО РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ	122
ДЖАМАН Ярослав ПОЛІЕТНІЧНИЙ ПРОСТІР – ПЕРЕДУМОВА РОЗВИТКУ ЕТНОТУРИЗМУ (НА ПРИКЛАДІ м. ЧЕРНІВЦІ).....	124

ДОМАРАНСЬКИЙ Андрій, МИТРОФАНЕНКО Юрій ЦЕНТРАЛЬНА УКРАЇНА ЯК ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНИЙ РЕГІОН: ПРОСТОРОВИЙ ТА АКСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ.....	126
ЗАБЛОТОВСЬКА Наталія, ТОМАШ Віталіна ПРОСТОРОВО-ЧАСОВІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕЛЕКТОРАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ НАСЕЛЕННЯ НА ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ВИБОРАХ (НА ПРИКЛАДІ ПОСЕЛЕНЬ КІЦМАНСЬКОЇ ТА МАМАЇВСЬКОЇ ТГ)	130
ЗАБЛОТОВСЬКИЙ Віталій, КУДРІНСЬКИЙ Сергій ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТРАНСПОРТНОЇ МЕРЕЖІ МІСТА ЧЕРНІВЦІ	132
ЗАПОТОЦЬКИЙ Сергій, ПОЛТАВЕЦЬ Валентина, ЗАКІН Сергій КЛЮЧОВІ ПОТРЕБИ ІЗЮМСЬКОЇ МІСЬКОЇ ГРОМАДИ: АПРОБАЦІЯ МЕТОДОЛОГІЇ ВИЗНАЧЕННЯ ПРОБЛЕМ МІСЦЕВОГО РОЗВИТКУ АЛЬЯНСУ УКРАЇНСЬКИХ УНІВЕРСИТЕТІВ	135
КОВБІНЬКА Галина, ПРИСАКАР Віталій ЗАЛЕЖНІСТЬ ПОКАЗНИКІВ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ ТА ГІДРОХІМІЧНИХ ПАРАМЕТРІВ НА ПРИКЛАДІ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	137
КОРНУС Олеся, КОРНУС Анатолій СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ПЕРВИННОЇ ЛАНКИ МЕДИЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ	140
КОРОЛЬ Олександр ГУМАНІСТИЧНА ГЕОГРАФІЯ: ВИТОКИ ТА ПАРАДИГМА.....	142
КОСТАЩУК Володимир ДО ПИТАННЯ ОЦІНКИ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ГЕОГРАФІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА РЕГІОНУ В КОНЕКСТІ РОЗВИТКУ ІНОЗЕМНОГО ТУРИЗМУ	144
КОСТАЩУК Іван, КОЛОСІВСЬКИЙ Назарій ВИКЛИКИ ПЕРЕД СОЦІАЛЬНОЮ ІНФРАСТРУКТУРОЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ	147
КУЗИШИН Андрій ТЕРИТОРІАЛЬНА СТІЙКІСТЬ І ЕЛЕКТОРАЛЬНІ ПРОЦЕСИ – ЄДНІСТЬ ЧИ ПРОТИСТАВЛЕННЯ ?.....	150
МАЛЬЧИКОВА Дарія, ПИЛИПЕНКО Ігор АНОМАЛЬНІ ДЕМОГРАФІЧНІ ПАТЕРНИ УКРАЇНИ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ: ОЦІНКИ І ПОДАЛЬШІ ОЧІКУВАННЯ	153
МЕЗЕНЦЕВ Костянтин, ПРОВОТАР Наталія, ПАСЬКО Володимир УРБАНІСТИЧНА ОСВІТА ТА ГЕОГРАФІЯ: ФОКУСУВАННЯ НА МІСЬКОМУ ПРОСТОРІ І ПРОСТОРОВОМУ РОЗВИТКУ МІСТ	155
МЕЛЬНИЧУК Анатолій, ГНАТЮК Світлана НАПРЯМИ ТА ПОТРЕБИ ЗМІНИ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПЕРЕОБЛАШТУВАННЯ КАМПУСА КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ: РЕЗУЛЬТАТИ ПРОВЕДЕНОГО СОЦІАЛЬНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ.....	158
ПАСЬКО Володимир, ЗАПОТОЦЬКА Вікторія, ЛЕВИЦЬКА Ольга РИНОК ЖИТЛА В УКРАЇНІ: ТРАНСФОРМАЦІЇ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД.....	160
ПОКЛЯЦЬКИЙ Сергій АНКЕТНІ ОПИТУВАННЯ В СУЧАСНИХ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ...	163
ПОРУЧИНСЬКИЙ Володимир, МЕЛЬНИК Олександр ПРОБЛЕМА ЗАТОПЛЕННЯ ТА ПІДТОПЛЕННЯ МІСТ.....	165
ПУГАЧ Сергій НОВА ГЕОГРАФІЯ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ СУЧАСНИХ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	167

РУДАКЕВИЧ Іван ГЕОПРОСТОРОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	169
РУДЕНКО Леонід, БОЧКОВСЬКА Алла, ЛЕЙБЕРЮК Олександр ЗМІНИ ГУСТОТИ МІСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ТА ЩІЛЬНОСТІ МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ В УКРАЇНІ (1897-2021 РР.)	172
СЛАЩУК Андрій, ВОЛОШИН Володимир ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМКИ ПЕРЕРОБКИ ВІДХОДІВ	175
СМІТ Олена, САЛІЙ Михайло ОСОБЛИВОСТІ ПРОСТОРОВОГО ПЛАНУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЧОРТКІВСЬКОГО РАЙОНУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ	176
СОНЬКО Сергій, ЗОЗУЛЯ І. СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ РАЙОНУВАННЯ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ: ЗМІНИ ЗА 10 РОКІВ	179
ТІМІШ Родіка РОЗВИТОК РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ.....	182
ТРУСІЙ Оксана, ТЕЛЕСЬКО Віктор ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В ЧЕРНІВЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ НА РІВНІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ДО 2022 РОКУ.....	185
УЛІГАНЕЦЬ Сергій, ШИНКАРЕНКО Уляна СТРУКТУРА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ АНТРОПІЗОВАНИХ ЛАНДШАФТІВ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ БЕРДИЧІВСЬКОГО РАЙОНУ	188
ЯЧНЮК Марина СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ ДЛЯ ГРОМАД	190
ГЕОГРАФІЯ ТА МЕНЕДЖМЕНТ ТУРИЗМУ	193
ЛАКОВ Plamen, ДАНИЛОВА Ольга СУЧАСНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ ОЗДОРОВОГО ТУРИЗМУ	193
АНДРУСЯК Наталя, АНІПКО Наталя ВНУТРІШНІЙ ТУРИЗМ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	195
БЕЗУГЛА Людмила, ЯЗІНА Вікторія ТУРИСТИЧНА РЕВІТАЛІЗАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ КУЛЬТУРИ І КРЕАТИВНОСТІ ЖИТЕЛІВ РЕГІОНУ	197
БЄЛОБОРОДОВА Марія, ТРЕГУБ Юлія ТРАНСФОРМАЦІЯ ОБ'ЄКТІВ ПРОМИСЛОВОСТІ ДЛЯ ЗАДАЧ ТУРИСТИЧНОЇ РЕВІТАЛІЗАЦІЇ	200
БРИК Степан ВІТЧИЗНЯНА ТА МІЖНАРОДНА СИТУАЦІЯ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ У ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОДИ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	202
ВАРУХА Альона, БОРСУК Олександр, АРІОН Оксана ВПЛИВ ВІЙНИ НА СТАН ТУРИЗМУ І РЕКРЕАЦІЇ В НАЦІОНАЛЬНИХ ПРИРОДНИХ ПАРКАХ УКРАЇНИ	204
ВАСИЛЬЧАК Валентин ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ІНОЗЕМНОГО ТУРИЗМУ В ЧЕРНІВЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ	207
ГАБЧАК Наталя, ГАБЧАК Станіслав НОВІ ВИКЛИКИ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО ТУРИЗМУ В ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	209

ГАВРИШОК Богдан, ФОМЕНКО Олександра МОЖЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ГЕОТУРИЗМУ В ЧОРТКІВСЬКОМУ РАЙОНІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	211
ГРАФ Роман ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ ФОРАРЛЬБЕРГУ (ЗАХІДНОЇ ОБЛАСТІ АВСТРІЇ)...	214
ГРИЦКУ Вероніка ЗНАЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТРАНСКОРДОННОГО ТУРИЗМУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	216
ДМИТРУК Роман, ОРЛОВ Олег, РАГУЛІНА Марина, ЯЦИШИН Андрій ТРАВЕРТИНИ ЛЬВОВА ТА ОКОЛИЦЬ ЯК ПЕРСПЕКТИВНІ ГЕОТУРИСТИЧНІ ОБ'ЄКТИ....	218
ЗАРУБІНА Антоніна, СІЛЬЧЕНКО Юлія ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО ТУРИЗМУ В КІРОВОГРАДСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	221
ЗАЯЧУК Оксана, НИЧ Тетяна ГЛЕМПІНГИ – ПЕРСПЕКТИВНІ ЗАКЛАДИ РОЗМІЩЕННЯ ТУРИСТІВ.....	223
КІЛІНСЬКА Клавдія РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ: НАУКОВА ШКОЛА.....	226
КОМЛЄВА Маріанна ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ПОЯВИ ТУРИЗМУ В КИТАЇ.....	228
КОРОЛЬ Олександр, КРУЛЬ Галина АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ТУРИСТИЧНИХ ПРИБУТТІВ У ЦЕНТРАХ ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ (на прикладі м. Чернівці).....	230
МОРОЗ Іван МЕТОД СОЦІОЛОГІЧНОГО ОПИТУВАННЯ, ЗАСТОСОВАНИЙ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ТУРИЗМУ В НИЖНЬОМУ БАСЕЙНІ р. ДНІСТЕР	232
МОРОЗ Іван МЕТОДИЧНА ТА ІНФОРМАЦІЙНА БАЗА ДОСЛІДЖЕНЬ ТУРИЗМУ В НИЖНІЙ ТЕЧІЇ БАСЕЙНУ ДНІСТРА	234
ОЛІЙНИК Валентина ТУРИСТИЧНА ІНДУСТРІЯ КРАЇН БЛИЗЬКОГО СХОДУ	237
ПІДГІРНА Валентина СТАЛИЙ РОЗВИТОК У СФЕРІ ТУРИЗМУ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ МЕНЕДЖМЕРІВ.....	239
ПЛУЖНИК Андрій, БОГДАШКО Сергій, ЗІНЧЕНКО Ольга ТУРИСТИЧНІ МАРШРУТИ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ «ХОЛОДНИЙ ЯР»: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	241
СЕМЕНЮК Лариса ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНИХ ОБ'ЄКТІВ У КРИЗОВІ ПЕРІОДИ	243
СМИК Оксана ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ ЗАКЛАДІВ СФЕРИ ГОСТИННОСТІ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ.....	245
СМИРНОВ Ігор, ЛЮБИЦЕВА Ольга, ГРИНЮК Діана ВНЕСОК ПРЕДСТАВНИКІВ ЛЕМКІВЩИНИ В НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНИЙ ТА МИСТЕЦЬКО-КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ ТА СВІТУ (ТУРИСТИЧНИЙ АСПЕКТ).....	248
ТКАЧЕНКО Тетяна, КЛІМОВА Алла, МАЗУРЕЦЬ Роман ОСОБЛИВОСТІ МЕНЕДЖМЕНТУ В СФЕРІ СПОРТУ ТА СПОРТИВНОГО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ	251

ФЛІНТА Наталія	
ТУРИСТИЧНИЙ ІМІДЖ УКРАЇНИ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	254
ЦЕПЕНДА Микола, ЦЕПЕНДА Наталія	
ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ "BIG DATA" ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МЕНЕДЖМЕНТУ ТУРИЗМУ	256
ПУРИЧ Штефан, БУЧКО Жанна	
ОСВІТНЬО-НАУКОВІ АСПЕКТИ ТРАНСКОРДОННОЇ СПІВПРАЦІ ЧЕРНІВЕЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА ТА СУЧАВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ „ШТЕФАН ЧЕЛ МАРЕ”	259
ЯРОМЕНКО Оксана, ПАЛЬЧЕВСЬКА Вікторія	
БЕЗБАР'ЄРНІСТЬ В ТУРИСТИЧНІЙ СФЕРІ РІВНЕНЩИНИ	261
ГЕОДЕЗІЯ, КАРТОГРАФІЯ ТА ЗЕМЛЕУСТРІЙ	264
АТАМАНЮК Ярослава, КРАВЗ Дмитро	
МЕТОДИ ДИСТАНЦІЙНОГО ЗОНДУВАННЯ ЗЕМЛІ У СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ	264
ДАРЧУК Костянтин, МЕЛЬНИК Антон, САБАДАШ Володимир	
ВИКОРИСТАННЯ ГЕОГРАФІЧНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ ДЛЯ ІНТЕРАКТИВНОГО КАРТОГРАФУВАННЯ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	266
ОСТРОУХ Віталій, ЛЕПЕТЮК Вікторія	
МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ СТВОРЕННЯ НАВЧАЛЬНИХ КАРТОГРАФІЧНИХ ТВОРІВ ІСТОРИЧНОЇ ТЕМАТИКИ ТА РОБОТИ З НИМИ	269
ПРОДАНЮК Дмитро	
ОСОБЛИВОСТІ ПІДХОДІВ ДО КАРТОГРАФУВАННЯ ЗАХВОРЮВАНОСТІ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ	271
СУХИЙ Петро, САБАДАШ Володимир, СЕНДЗІК Юлія	
ТОПОГЕОДЕЗИЧНЕ ТА КАРТОГРАФІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕЛІМІТАЦІЇ ТА ДЕМАРКАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ.	274
СУХИЙ Петро, СЕНДЗІК Юлія	
СТРУКТУРА ТА СУЧАСНИЙ СТАН ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ ЧЕРНІВЕЦЬКОГО СУБУРБАНІЗАЦІЙНОГО РАЙОНУ	276
ШВАЙКО Володимир, ЛЕЙБЕРЮК Олександр, КУШНІР Анатолій	
ГІС-КАРТОГРАФУВАННЯ ВПЛИВУ ВОЄННИХ ДІЙ НА ОРНІ ЗЕМЛІ КИСЕЛІВСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	278
ІСТОРИЧНА ГЕОГРАФІЯ ТА ІСТОРІЯ ГЕОГРАФІЇ В УКРАЇНІ	282
БОГУЦЬКИЙ Андрій, ТОМЕНЮК Олена	
АКАДЕМІК ПАВЛО ТУТКОВСЬКИЙ – ОСНОВОПОЛОЖНИК ЧЕТВЕРТИННОЇ ГЕОЛОГІЇ В УКРАЇНІ	282
ВЛАХ Мирослава, ХОМИНЕЦЬ Марія	
ГЕОГРАФІЧНЕ НАЗОВНИЦТВО ЯК ВИСЛІД ГЕОПРОСТОРОВИХ ВІДКРИТТІВ І ДОСЛІДЖЕНЬ	284
КОЧЕТКОВА Ірина	
НАУКОВОМЕТРИЧНИЙ АНАЛІЗ КОНСТРУКТИВНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В ЧЕРНІВЕЦЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА	287

ЛОЗИНСЬКИЙ Роман ПЕРШИЙ ДРУКОВАНИЙ В УКРАЇНІ ГЕОГРАФІЧНО-ІСТОРИЧНИЙ ЖУРНАЛ	289
МЕЛЬНИЧУК Анатолій, ФЕДОРЯКА Валерія LES LIEUX DE MEMOIRE СЬОГОДЕННОГО УКРАЇНСЬКОГО МІСТА: МІЖ МИНУЛИМ І МАЙБУТНІМ	292
ЯРОМЕНКО Оксана РІВНЕНСЬКИЙ ОСЕРЕДОК РОЗВИТКУ ГЕОГРАФІЧНОЇ НАУКИ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ .	294
СУЧАСНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ГЕОГРАФІЇ В УМОВАХ ОСВІТНІХ ТРАНСФОРМАЦІЙ	297
БІЛАНЮК Володимир, КОТИК Любов РОЗВИТОК ФАХОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ВЧИТЕЛЯ ГЕОГРАФІЇ	297
БРАСЛАВСЬКА Оксана, ПРОЦЕНКО Ольга СУЧАСНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ГЕОГРАФІЇ В УМОВАХ ОСВІТНІХ ТРАНСФОРМАЦІЙ	300
ВАШ Неллі ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ	302
ДОБИНДА Ірина, ПРОСКУРНЯК Мирослав НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ «КУЛЬТУРНІ ЛАНДШАФТИ».....	304
ЄМЧУК Тетяна МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД В ОСВІТІ: ІНТЕГРАЦІЯ ЗНАНЬ ТА РОЗВИТОК КОГНІТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ.....	306
КИРИЧЕНКО Давид ПЕРСОНАЛІЗОВАНИЙ ПІДХІД ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ У ШКОЛІ.....	309
КУРИШ Наталія ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ НА ЗАСАДАХ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ	311
ОЛІШЕВСЬКА Юлія КРЕАТИВНІСТЬ ТА КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ У ПІДГОТОВЦІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ	313
ПОРУЧИНСЬКА Ірина РЕЖИМИ ТА СЕРВІСИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ	316
СЛИВКА Роман, ЗАКУТИНСЬКА Ірина, ГІЛЕЦЬКИЙ Йосип ВИСВІТЛЕННЯ ПОЛІТИКО-ГЕОГРАФІЧНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ У ПРОГРАМІ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ ДЛЯ 8-ГО КЛАСУ	317
ЧУБРЕЙ Олександра, МЕЛЬНИК Надія, МЕЛЬНИК Андрій СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ	320

ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ ЧЕРНІВЕЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ – 80 РОКІВ ПОСТУПУ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ МОЖЛИВОСТЕЙ

ЗАЯЧУК Мирослав, РУДЕНКО Валерій, ДЖАМАН Василь

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

Географічна освіта і наука в ЧНУ ім. Ю. Федьковича започатковані з 1876 року, коли у складі філософського факультету була відкрита мінералогічна лабораторія та розпочата робота географічних курсів з фізичної географії мінералів, світової торгівлі й статистики.

За цей тривалий період змінилися цілі епохи в історії географії університету – **австрійська** (1876-1918 рр.), **румунська** (1918-1940 рр.), **радянська** (1940-1991 рр.), розвитку за **часів незалежності** (з 1991 р.). Часом започаткування геолого-географічних наук в Чернівецькому університеті є 1876-1877 навчальний рік, коли при кафедрі математики, філософського факультету, було відкрито лабораторію мінералогії. Це сталося на другий рік існування Чернівецького університету (відкритий у жовтні 1875 р.). Лабораторію очолив професор мінералогії Карл Врба. Ним були розроблені курси з фізичних властивостей мінералів і, що головне, з фізичної географії мінералів (корисних копалин). К.Врба залучив до викладання і проведення лабораторних занять і практиків мінералога Фрідріха Бека, геолога Карла Альфонса Пенекке, етнографа О.Ленца, а також географа Олександра Зупана, який згодом добре прислужився розвою географії в Чернівецькому та інших університетах. Водночас з виникненням і розвитком фізико-географічного (точніше, геолого-географічного) циклу, в університеті зароджується й економіко-географічний цикл. У тому ж навчальному році (1876-1877) на факультеті права, відомий учений того часу, професор Фрідріх Кляйнвехтер розпочав читання курсів з економічної історії та світової торгівлі. На цьому ж факультеті професор Юліус Платтер запровадив курс статистики та семінар з цього предмета.

Власне географічні курси були започатковані доктором філософії, професором фізики Алоїсом Гайндльом, який у 1877-1878 навчальному році запровадив курс метеорології. З 1878р. Олександр Зупан – доктор філософії, а з 1880 р. – професор географії – започаткував та організував галузеві географічні курси з фізичної географії, орографії, геоморфології, кліматології, океанології, геоморфології, а також регіональні курси з географії Європи, дунайських країн, Африки, Азії. В 1888-1889 навчальному році доктор філософії, професор географії Фердінанд Ленквер запровадив курси з початків (основ) географії, гляціології, Азії. В цьому ж році з його ініціативи та під керівництвом на кафедрі математики і природничо-науковій було відкрито кабінет географії, який до 1907-1908 навчального року став головним осередком викладання географічного циклу дисциплін.

Одним із перших економіко-географічних нарисів про Буковину була праця професора кафедри статистики Ю. Платтера про соціальні (економгеографічні) дослідження Буковини, що опублікована в Ієні ще в 1878 р. Економгеографічні загальні та регіональні курси забезпечувались доктором філософії і права, професором статистики і права Францом фон Юрашеком, професором Ф. Кляйнвехтером, доктором права, професором статистики Вінцентом Йогом та доктором права, професором Юліусом Романом фон Гербургом. Особливо наголосимо на діяльності доктора права, професора статистики Ернста Міллера, який уже в 1888-1889 навчальному році вів семінар з господарських зв'язків Буковини, тобто з економічної географії нашого краю.

З 1882 р. мінералогічну лабораторію очолив доктор філософії, професор мінералогії Ф. Бек – один з провідних науковців університету, декан філософського факультету (1887-1889 рр.). Саме він і працівники лабораторії – його учні забезпечили читання курсів з мінералогії, петрографії, кристалографії, розділи геології, проведення семінарських і практичних занять. З 1891 р. по 1910 р. мінералогічну лабораторію очолював відомий учений, доктор філософії, професор мінералогії Рудольф Шаріцер. Він був видатним організатором навчального процесу, очолюючи в 1896- 1898 рр. деканат філософського факультету, а в 1903-1904 рр. був професором університету. З 1907 р. географічний профіль набув стабільності після відкриття географічної лабораторії під керівництвом професора Фердинанда Льовля фон Ленквера. Для читання географічних курсів було залучено відомого вченого, доктора філософії, професора географії Августа фон Бемерсгайма, який незабаром очолив географічну обсерваторію. Його наукові досягнення були відзначені науковою громадськістю. Він був обраний членом Німецької Академії природознавців, членом-кореспондентом державного геологічного закладу у Відні, Единбургського геологічного товариства.

Загалом варто зазначити, що австрійський період географії в Чернівецькому університеті характерний переважним розвитком природничих напрямів, зокрема геолого-фізико-географічного. В цьому відношенні були певні досягнення, які дістали високі оцінки наукової громадськості. За сорок чотири роки існування німецькомовного університету в Чернівцях підготовка фахівців у галузі географії велася нерегулярно. Із 4 тисяч випускників університету за цей час географічну освіту здобуло не більше 100. Більше половини випускників складали німці та євреї. Вони працювали на Буковині, в Галичині та в інших провінціях Австро-Угорщини.

З переходом Буковини до складу королівської Румунії змінювалося й становище університету. З німецького він був перетворений у румунський. Лише незначна частина австрійської професури виявила бажання продовжити педагогічну й наукову діяльність у румунському університеті. З відомих нам учених залишились економіст Фрідріх Кляйнвехтер, природознавець Карл Альфонс Пенекке та ін.

Спеціальність «географія» збереглася на науково-природничому факультеті як підсекція спеціальності «природознавство». Найбільш відомою кафедрою тут була кафедра етнології та біогеографії, яку очолював почесний член Румунської Академії професор Константін Н. Гумурзакі. На природничому факультеті діяв географічний відділ (секція). Головними, курсами, що читались на цьому відділі

були загальна географія (загальне землезнавство), фізична та економічна географія світу і великих держав, картографія. Половина аудиторних занять відводилась на семінари. Практикум з картографії майже в 2,5 рази перевищував кількість лекційних годин. Наукові дослідження в галузі географії стосувались переважно топоніміки окремих місцевостей Буковини, географії населення, мінералогії та ін. Центром наукових досліджень став мінералогічний музей – один з найбільших музеїв такого типу в Європі. Процес викладання здійснювали фахівці високої кваліфікації, наукові розробки яких набули широкого розголосу в географічних колах. Найвидатнішим науковцем тих часів був титулярний професор загальної географії і географії людини Константін Бретеску. Він був обраний членом-кореспондентом Румунської Академії, членом редакційного комітету Бюлетеня географічного товариства Румунії. В 1930-1932 рр. він очолював природничий факультет Чернівецького університету.

Двадцятирічний період існування румунського Чернівецького університету характерний тим, що порівняно з австрійським періодом, він перестав бути науковим і культурним центром поліетнічної Буковини. Кафедри займались переважно вивченням процесів румунського етносу. Контингент студентів нерумунської національності неухильно зменшувався.

У серпні 1940 р. румунський університет реорганізовано в Чернівецький державний університет з українською мовою викладання. Серед 6 факультетів був і **геолого-географічний**. Рік існування факультету відзначився підготовкою «Наукових записок» з проблем вивчення корисних копалин області. Факультет очолював доцент Г.А. Ваньков. **3 жовтня 1944 р. Чернівецький державний університет поновив свою роботу. В складі його 7 факультетів були географічний та новий геолого-грунтознавчий факультети.** Пожвавленню роботи на цих факультетах сприяла організаторська діяльність відомого геолога професора М.П. Каніболоцького – ректора університету, відомого ґрунтознавця доцента П.О. Кучинського – проректора університету, а також залучення до роботи в університеті відомих вчених з інших вузів, зокрема професора А.С. Синявського.

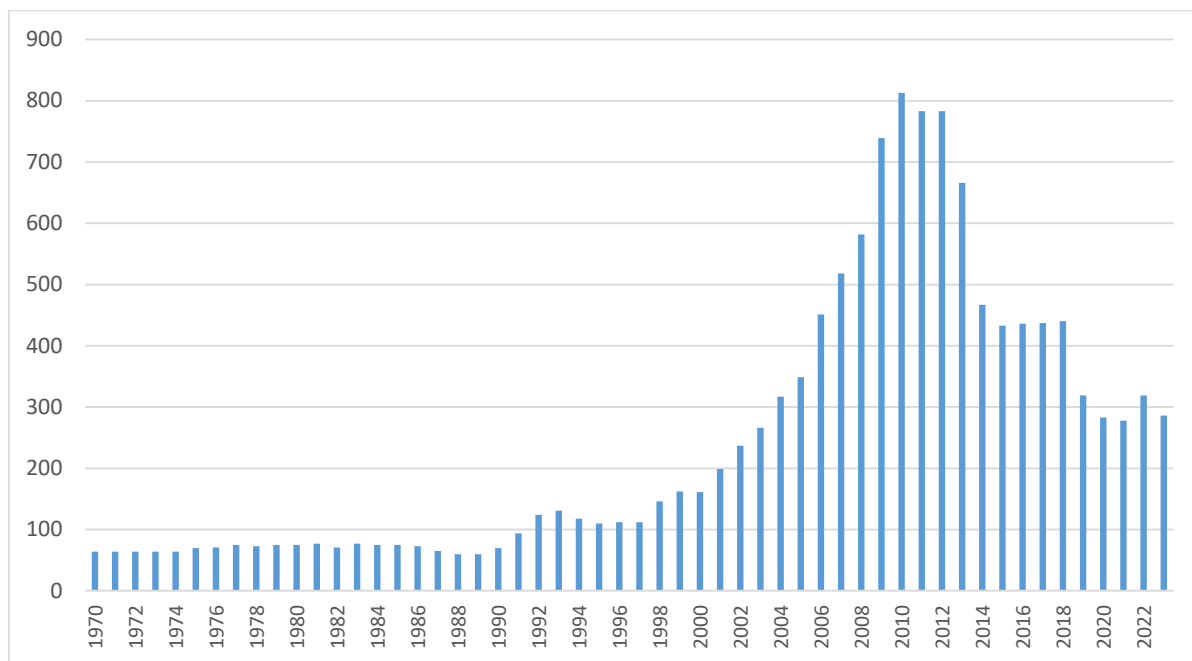
На факультеті працювали кафедри фізичної географії, геоморфології та гідрології, економічної географії. Згодом виділились кафедри геоморфології, гідрології та кліматології. Відновили діяльність сейсмічна та метеорологічна станції.

Одним з найбільших авторитетів географічної освіти й науки в університеті був професор А.С. Синявський (1866-1951) – учень В.Б. Антоновича, товариш і соратник М.С. Грушевського, Д.І. Яворницького, К.Г. Воблого, Д.І. Багалія. Він зробив вагомий внесок у розвиток багатьох напрямів географічної науки й культури України. Чернівецький період творчості А.С.Синявського був надзвичайно плідним. Відомим авторитетом географічної науки на факультеті був доцент К.І. Геренчук. Він завідував кафедрою фізичної географії. Саме тут, у Чернівецькому університеті він розпочав ґрунтовні дослідження з ландшафтознавства, які дістали могутній поштовх уже у Львівському університеті, куди він перейшов завідувати кафедрою фізичної географії і став доктором наук, професором. У 1956 р. на географічному факультеті створено ґрунтознавчу лабораторію, яку очолив відомий ґрунтознавець, доцент П.О. Кучинський.

Географічний факультет поновив свою роботу з кінця 1944 р., його очолювали доцент Г.А. Ваньков, П.С. Курилов, доценти К.І. Геренчук, А.П.

Новицький, С.І. Проходський, В.Г. Лебедєв, О.І. Токмаков, М.В. Курилюк, професори М.Г. Ігнатенко, Я.І. Жупанський, доценти Й.А. Бурка, В.О.Джаман, професор В.П.Руденко.

Достовірно підтвердженою є кількість випускників географічного факультету з 1970 року, що на сьогоднішній день сумарно становить понад 13 тис. осіб (принагідно зазначимо що з впровадженням бакалаврського та магістерського рівнів вищої освіти, в перші десятиліття переважна більшість бакалаврів продовжувала навчання в магістратурі).

Малюнок 1. Кількість випускників географічного факультету

Сучасний стан. Географічний факультет Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (жовтень 2023), це 78 викладачів, з них 13 докторів наук (Руденко В., Джаман В., Ющенко Ю., Сухий П., Кілінська К., Рідуш Б., Заячук М., Бучко Ж., Костащук І., Чубрей О., Король О., також Перович Л. і Перович І. (сумісники)) та 42 кандидати наук. Два викладачі (доц. Вацеба В.Я. та доктор філософії Білоус Ю.О.) і здобувач третього освітньо-наукового рівня Рідуш О.Б. вже третій рік у Збройних силах України. Середній вік викладача – 48.8 р.

В структурі географічного факультету 5 кафедр (у 2022 році здійснено приєднання кафедр гідрометеорології та водних ресурсів до кафедри географії України та регіоналістики, кафедри соціальної географії та рекреаційного природокористування до кафедри географії та менеджменту туризму (наказ №108 від 28.03.2022) та інші структурні елементи:

1. кафедра фізичної географії, геоморфології та палеогеографії (завідувач проф., д.геогр.н. Рідуш Б.Т.)

1.1. ґрунтово-геохімічна лабораторія;

1.2. навчально-наукова лабораторія палеогеографічних досліджень;

1.3. You-Tube студія "Цілком природно" (101 серія, 243 тис. переглядів, 4,75 тис. підписників).

2. кафедра економічної географії та екологічного менеджменту (завідувач проф., д.геогр.н., Заслужений працівник освіти України Руденко В.П.)

2.1. лабораторія оцінки природно-ресурсного потенціалу.

3. кафедра географії України та регіоналістики (завідувач проф., д.геогр.н. Костащук І.І)

3.1. лабораторія управління водно-кліматичними ресурсами та розвитком громад.

4. кафедра геодезії, картографії та управління територіями (завідувач доц., к.геогр.н. Дарчук К.В.)

Таблиця 1. Освітні програми географічного факультету ЧНУ бакалаврського рівня вищої освіти (11.10.2024)

№ з/п	Галузь знань	Спеціальність	Освітня програма	Акредитація	Примітка
Бакалаврський рівень					
1.	01 Освіта/ Педагогіка	01.014.07 Середня освіта (географія)	Географія	Акредитована на 5 років (до 01.07.2027)	
2.	07 Управління та адміністрування	073 Менеджмент	Менеджмент туристичної індустрії	Неакредитована	Завантаження справи до 19.02.2025
3.	10 Природничі науки	103 Науки про Землю	Гідрометеорологія	Акредитована на 5 років (до 01.07.2027)	
4.			Геосистеми та георизики	Неакредитована	Планово у 2025/26 н.р.
5.		106 Географія	Географія	Акредитована на 5 років (до 01.07.2026)	
6.			Регіональний розвиток і просторове планування	Акредитована на 5 років (до 01.07.2029)	
7.	19 Архітектура та будівництво	193 Геодезія та землеустрій	Геодезія та землеустрій	Акредитована на 5 років (до 01.07.2029)	
8.	24 Сфера обслуговування	242 Туризм і рекреація	Міжнародний туризм	Акредитована на 5 років (до 01.07.2028)	
9.			Готельно-ресторанний сервіс та туроперейтинг	Акредитована на 5 років (до 01.07.2029)	

Таблиця 2. Освітні програми географічного факультету ЧНУ магістерського та освітньо-наукового рівнів вищої освіти (11.10.2024)

№ з/п	Галузь знань	Спеціальність	Освітня програма	Акредитація	Примітка
Магістерський рівень					
1.	01 Освіта/Педагогіка	01.014.07 Середня освіта (географія)	Географія	Акредитована на 5 років (до 01.07.2027)	
2.	7 Управління та адміністрування	073 Менеджмент	Менеджмент туристичної індустрії	Умовна акредитація	Завантаження справи до 16.10.2024
3.	10 Природничі науки	103 Науки про Землю	Гідрологія	Акредитована на 5 років (до 01.07.2027)	
4.		106 Географія	Географія	Неакредитована	Завантаження справи до 17.10.2024
5.			Регіональний розвиток і просторове планування	Акредитована на 5 років (до 01.07.2027)	
6.	19 Архітектура та будівництво	193 Геодезія та землеустрій	Геодезія	Акредитована на 5 років (до 01.07.2029)	
7.	24 Сфера обслуговування	242 Туризм і рекреація	Міжнародний туризм і туроперейтинг	Неакредитована	Робота експертної групи 16-18.10.2024
Освітньо-науковий рівень					
8.	10 Природничі науки	106 Географія	Географія	Акредитована на 5 років (до 01.07.2029)	

4.1. картографо-геодезична лабораторія.

5. кафедра географії та менеджменту туризму (завідувач доц., д.геогр.н. Король О.Д.)

5.1. навчально-наукова лабораторія регіонального дослідження туристичної інфраструктури та рекреаційних ресурсів;

5.2. лабораторія з ресторанного обслуговування та устаткування.

Також в структурі факультету:

6. 4 комп'ютерні класи географічного факультету;

7. науково-навчальна геофізична обсерваторія;

8. геологічний відділ Природничого музею ЧНУ;

9. база польових практик "Мигово".

Факультет забезпечує підготовку здобувачів вищої освіти за 6-ма спеціальностями 5-ти галузей знань, а саме 01 Освіта/Педагогіка, 07 Управління та

адміністрування, 10 Природничі науки, 19 Архітектура та будівництво, 24 Сфера обслуговування. У 2022 р. запроваджена нова магістерська освітня програма «Міжнародний туризм і туроперейтинг» і цього року здійснено перший набір. Загалом це 9 освітньо-професійних програм першого (бакалаврського) рівня, 7 освітньо-професійних програм другого (магістерського) рівня та 1 освітньо-наукова програма третього рівня вищої освіти.

На сьогоднішній день ми здійснюємо підготовку 970 здобувачів вищої освіти, це 723 бакалаври, 206 – магістрів і 41 – аспірант. Розподіл за ОП наведено в таблицях.

Таблиця 3.

Кількість здобувачів в розрізі освітніх програм першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (10.10.2024)

№ з/п	Галузь знань	Спеціальність	Освітня програма	Кількість здобувачів Денна /заочна	
Бакалаврський рівень					
1.	01 Освіта/ Педагогіка	01.014.07 Середня освіта (географія)	Географія	93	39
2.	07 Управління та адміністрування	073 Менеджмент	Менеджмент туристичної індустрії	50	
3.	10 Природничі науки	103 Науки про Землю	Гідрометеорологія	72	1
4.			Геосистеми та георизики	20	
5.		106 Географія	Географія	29	
6.			Регіональний розвиток і просторове планування	101	1
7.	19 Архітектура та будівництво	193 Геодезія та землеустрій	Геодезія та землеустрій	87	
8.	24 Сфера обслуговування	242 Туризм і рекреація	Міжнародний туризм	141	14
9.			Готельно- ресторанний сервіс та туроперейтинг	72	3
	Загалом			665	58

Цього року вступило **186** (2 – заочн.) на бакалаврський, **102** (6 – заочн.) магістерський і **9** (1 – заочн.) в аспірантуру.

Загалом географічна родина факультету нараховує **1051** ос., в т.ч. 68 викладачів, 15 співробітників та 970 здобувачів.

Підготовку фахівців за освітніми програмами «Географія» (гарант на бакалаврському рівні – доц., к.геогр.н. Холявчук Д.І., магістерському – д. геогр.н., проф. Джаман В.О.), «Регіональний розвиток та просторове планування» (гарант на бакалаврському рівні – проф., д.геогр.н. Костащук І.І, магістерському – д.геогр.н., доц. Заячук М.Д.), спеціальності «Географія», здійснюють випускові кафедри фізичної географії, геоморфології та палеогеографії (завідувач – д.геогр.н., проф. Рідуш Б.Т.), економічної географії та екологічного менеджменту (завідувач – проф., д.геогр.н. Руденко В.П.), географії України та регіоналістики (завідувач – д.геогр.н., проф.

Костащук І.І.). Спеціальність «Середня освіта (Географія)» (гарант на бакалаврському рівні – д.п.н., проф. Чубрей О.С., магістерському – д.геогр.н., проф. Рідуш Б.Т.) забезпечують кафедри фізичної географії, геоморфології та палеогеографії, економічної географії та екологічного менеджменту. Менеджерів туристичної індустрії (гарант на бакалаврському рівні – к.е.н., доц. Підгірна В.Н., магістерському – д.геогр.н., доц. Бучко Ж.І.) готує кафедра економічної географії та екологічного менеджменту (завідувач – проф. Руденко В.П.).

Таблиця 4.

Освітні програми географічного факультету ЧНУ магістерського та освітньо-наукового рівнів вищої освіти (11.10.2024)

№ з/п	Галузь знань	Спеціальність	Освітня програма	Кількість здобувачів Денна / заочна	
Магістерський рівень					
1.	01 Освіта/Педагогіка	01.014.07 Середня освіта (географія)	Географія	39	9
2.	7 Управління та адміністрування	073 Менеджмент	Менеджмент туристичної індустрії	18	
3.	10 Природничі науки	103 Науки про Землю	Гідрологія	25	
4.		106 Географія	Географія	8	
5.			Регіональний розвиток і просторове планування	43	
6.	19 Архітектура та будівництво	193 Геодезія та землеустрій	Геодезія	42	
7.	24 Сфера обслуговування	242 Туризм і рекреація	Міжнародний туризм і туроперейтинг	21	1
	Загалом			196	10
Освітньо-науковий рівень					
8.	10 Природничі науки	106 Географія	Географія	39	2

За спеціальністю «Науки про Землю» кафедра географії України та регіоналістики готує спеціалістів першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівня за освітніми програмами «Гідрометеорологія» (гарант – к.геогр.н., доц. Пасічник М.Д.) та «Гідрологія» (гарант – д.геогр.н., проф. Ющенко Ю.С.). Завідувач кафедри – д.геогр.н., проф. Костащук І.І. Кафедрою фізичної географії, геоморфології та палеогеографії у 2021 р. започаткована освітня програма «Геосистеми та георизики» (гарант на бакалаврському рівні – к.геогр.н., доц. Кирилюк С.М.).

Підготовку бакалаврів та магістрів спеціальності «Туризм» за освітніми програмами «Міжнародний туризм» (гарант на бакалаврському рівні – к.геогр.н., доц. Скутар Т.Д., на магістерському "Міжнародний туризм та туроперейтинг" – д.геогр.н., доц. Король О.Д) та «Готельно-ресторанний сервіс і туроперейтинг» (гарант на бакалаврському рівні – к.геогр.н., доц. Круль Г.Я.) забезпечує кафедра географії та менеджменту туризму (завідувач – д.геогр.н. доц. Король О.Д.).

Фахівців за спеціальністю «Геодезія та землеустрій» (гарант на бакалаврському рівні – д.геогр.н., проф. Сухий П.О., магістерському – к.геогр.н., доц. Дарчук К.В.)

випускає кафедра геодезії, картографії та управління територіями (завідувач – к.геогр.н., доц. Дарчук К.В.).

На факультеті успішно функціонує аспірантура за спеціальністю 106 «Географія» – гарант Заслужений працівник освіти України, д.геогр.н., проф. Руденко В.П.

Виходить друком Науковий вісник Чернівецького університету серія «Географія» у категорії "Б", індексується такими наукометричними базами – International Standard Serial Number, Crossref, Google Scholar, DOAJ, CiteFactor. Також в квітні 2023 року його включено ще до однієї бази – EBSCO.

Науковці географічного факультету є членами редколегії ряду українських та зарубіжних наукових видань:

- Географічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки (Костащук І.І.; Ющенко Ю.С.);

- Геологічний журнал (Рідуш Б.Т.);

- Журнал «Geographia Cassoviensis» (Руденко В.П.);

- Журнал «Theriolgia Ukrainica» (Рідуш Б.Т.)

- Журнал «Геоінформатика» (Руденко В.П.);

- Журнал «Економіка та суспільство» (Підгірна В.Н.);

- Журнал «Часопис соціально-економічної географії» (Руденко В.П.);

- Наукове видання «Slupskie Prace Geograficzne» (Польща, м. Слупськ) (Джаман В.О.);

- Науковий вісник Східноєвропейського університету імені Лесі Українки. Серія «Географічні науки» (Джаман В.О.);

- Науковий вісник Чернівецького університету. Серія «Географія»;

- Науковий збірник «Географія та туризм» (Бучко Ж.І.);

- Український географічний журнал (Руденко В.П., Заячук М.Д);

- «Dissertations of Cultural Landscape Commission» of the Polish Geographical Society Strona Komisji Krajobrazu Kulturowego Polskiego Towarzystwa Geograficznego Members of the International Scientific Advisory Board (Рідуш Б.Т., член Міжнародної науково-консультативної ради).

Також на географічному факультеті функціонують курси підвищення кваліфікації вчителів географії (відп. д.п.н., проф. Чубрей О.С.), за три роки видано понад 50 сертифікатів.

Вже традиційним є залучення провідних українських та іноземних фахівців до викладання навчальних дисциплін та окремих тем на бінарних лекціях, семінарських та практичних заняттях, тренінгах і т.п., що значно підвищило мотивацію студентів до навчання та активізувало навчальний процес. Таких гостьових лекцій (2021 – 2023 р.) було 119.

Створена у 2021 році Рада стейкхолдерів географічного факультету щоквартально розглядає зміни до ОП та формує рекомендації щодо їх удосконалення. У 2023 році до складу Ради увійшли Каспрук Олексій – депутат Чернівецької міської ради (Чернівецький міський голова 2014 – 2020 рр.) та Кавуля Володимир – Почесний консул Республіки Корея у м.Чернівці.

Кількісний склад Чернівецького відділу Українського географічного товариства нараховує 75 осіб.

Між Чернівецьким національним університетом ім. Ю.Федьковича загалом та географічним факультетом зокрема, з метою посилення практичної підготовки здобувачів вищої освіти, укладено численні договори про співпрацю (понад 50).

Науково-педагогічні працівники географічного факультету активні у громадському житті на державному та регіональному рівнях, ми представляємо університет та факультет у:

- Українському географічному товаристві;

➤ Західному геодезичному товаристві Українського товариства геодезії і картографії;

➤ Топонімічній комісії Чернівецької міської ради;

➤ Басейновій раді Дністра;

➤ Басейновій раді Пруту і Сирету;

➤ відокремленому підрозділі Української федерації учнівського спорту в Чернівецькій області;

➤ науково-технічній раді національного природного парку «Вижницький»;

➤ Івано-Франківській обласній організації Спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні;

➤ Федерації спортивного туризму Чернівецької області;

➤ Громадській спілці «Всеукраїнська асоціація гідів»;

➤ Українському національному комітеті ІКОМОС (Міжнародна рада з охорони пам'яток та історичних місць);

➤ Координаційній раді з питань розвитку туризму при Чернівецькій ОДА;

➤ Асоціації представників туристичного супроводу Буковини;

➤ Асоціації працівників туристичної сфери «Туристична Буковина»;

➤ Громадській спілці «Регіональна туристична організація «Гостинна Буковина»;

➤ Науково-технічній раді НПП «Дністровський каньйон»;

➤ Науково-технічній раді НПП «Черемоський»;

➤ .Експертній раді Міністерства освіти і науки України з питань атестації наукових кадрів з геологічних та географічних наук;

➤ Міжвідомчій робочій групі з питань водної політики для координації дій з реалізації Водної стратегії України на період до 2050 року;

➤ Експертній комісії з географії Інституту модернізації змісту освіти;

➤ Викладачі факультету є розробниками Стратегії розвитку Чернівецької області на період до 2027 року;

➤ Викладачі географічного факультету є міжнародними експертами Румунського агенства із забезпечення якості вищої освіти (ARACIS); експертами Національного агенства із забезпечення якості вищої освіти; членами галузевої експертної ради Національного агенства із забезпечення якості вищої освіти.

В особистому рейтингу викладачів ЧНУ високорейтингові позиції впродовж останніх років займають (ТОП-20 університетського рейтингу) серед:

професорів – Костащук І. та Рідуш Б.; *доцентів* – Бучко Ж., Чубрей О., Холявчук Д.; *асистентів* – Поп'юк Я.

ході навчання в університеті студенти пізнають природу і господарство під час навчальних і виробничих практик, що проводяться у мальовничих районах Українських Карпат, Чорноморського узбережжя, на Поліссі, а також за межами нашої держави: у Польщі, Болгарії, Румунії, Словаччині, Туреччині з навчальними закладами та закладами сфери послуг яких укладені офіційні договори про співпрацю.

Випускники геофаку працюють в освітянських закладах, у проектно-пошукових, науково-дослідних, природоохоронних установах, метеорологічних та гідрологічних експедиціях і станціях, гідрометеобюро й обсерваторіях, картографічній службі України, органах державного та регіонального управління, туристичних організаціях, закладах готельно-ресторанного сервісу, комерційних установах України та за кордоном.

ГЕОГРАФІЯ І СУЧАСНІСТЬ: МАКРОПОГЛЯД

Леонід РУДЕНКО

Інститут географії НАН України, Київ

l.gr.rudenko@gmail.com

Анотація

Розкрито особливості екологічного стану компонентів Природи та систему кризи суспільного розвитку які ускладнені військовою агресією росіян. Визначено першочергові завдання географії в умовах війни та повоєнний період з акцентом на екологічну модернізацію, посилення досліджень з воєнної географії та опрацюванні нових концепцій розвитку географії.

Ключові слова: *земна оболонка, конфлікти, концепція, функціональне зонування території, геопросторові дані, військова агресія.*

Abstract

The article reveals the peculiarities of the ecological state of the components of Nature and the systemic crisis of social development, which are complicated by the military aggression of the Russians. The priority tasks of geography in the conditions of war and the post-war period are determined with an emphasis on environmental modernization, strengthening of research on military geography and development of new concepts of geography.

Keywords: *the Earth shell, conflicts, concept, functional zoning of the territory, geospatial data, military aggression.*

1. Погіршення екологічного стану земної оболонки, умов проживання людини і живих організмів обумовлено орієнтацією людини на нераціональне використання ресурсів Природи, що призвело до порушення біохімічних циклів і порушення біологічного різноманіття. Відбулись корінні зміни у видовому складі світової біоти і її співвідношення та нагромадженні відходів життєдіяльності людини. Це призвело до забруднення всіх геосфер земної оболонки і погіршення умов життя людини. Науковці, світові лідери, громадськість вплинули на прийняття в ООН Порядку денного на XXI ст. і Цілей сталого розвитку. Багато держав світу започаткували і здійснюють екологічну модернізацію, та розробили Стратегії економічного, соціального і екологічного розвитку.

2. Сучасне Суспільство спонукала системна криза і цивілізаційний розлом, що призвели до посилення конфліктів не тільки між регіонами різних релігій і різними культурологічним спрямуванням, але не рідко і військових дій. В цій економічній і цивілізаційній кризі формується нова цивілізаційна політика, яка впливає на особливості просторового розвитку і потребує уважного дослідження географічною наукою. Напрацьовані китайськими науковцями напрями модернізацій цивілізацій є цікавими і корисними для розуміння і посилення геополітичних та гео економічних напрямів в сучасній географії.

Військова агресія Росії призупинила поступальний рух цивілізаційного розвитку України. Нагадаємо що син В. І. Вернадського Г. В. Вернадський чітко написав: Московія створила на рувалинах Золотої Орди Московську державу, що є нащадком імперії Чингісхана і ніяк не нащадком Київської Русі [1].

Тому і не дивно, що принципи колонізації і варварських наскоків та погроз, тепер із застосуванням сучасного озброєння, стали головними в геополітичній доктрині Росії.

У книзі «Війна світів» сформована думка, що нова геополітична доктрина Росії пов'язана із призначенням Путіна спочатку керівником КДБ (1999 р.), потім секретарем Ради національної безпеки, а пізніше прем'єр-міністром Росії [2]. Масові атаки в Чечні, Грузії, а потім в Україні (2014 р.) не викликали спротиву в західних державах і початок 2022 р. був ідеальним для масового вторгнення в Україну. Росіянами ігноровані відомі угоди про кордони і визнання незалежності України. Ними окуповано 1927 поселень України [3].

Згадаємо, що відомий С. Хатінгтон, свого часу, зробив помилку коли визнав, що Україна і Росія належать до одного цивілізаційного простору. Путін живе за законами Івана Грозного, Петра Першого та Катерина Великої і, спираючись на ідеологічні посилення О. Дугіна для якого війна для Росії є останньою битвою світла з темрявою, реалізує стратегію тотального знищення народів України.

Сучасне вторгнення війська Росії в Україну це повторення різанини в Батурині, але тепер в Ірпені, Бородянці і інших поселеннях.

3. Сучасний стан Природи і Суспільства знаходиться в перехідних періодах. Складність їх розвитку обумовило визнання нового періоду – антропоцену, а для Суспільства – Порядку денного на ХХІ ст. з означеними Цілями сталого розвитку.

Головними першочерговими завданнями географії в мовах війни на найближчі роки є посилення прагматичної функції географії:

а) у формуванні екологічно орієнтованого Суспільства і формування умов екологічної модернізації;

б) у відновленні і розвитку воєнної географії;

– посиленні досліджень в упереджені міжрегіональних конфліктних і геополітичних ситуацій, та виявлення збільшення потенціалу воєнно-промислових центрів держав які мають стратегічне значення;

– продуманих пропозиціях щодо використання геопросторових даних та використання географічних знань при формуванні ПС військового призначення.

в) у вдосконалення функціонального зонування території в умовах корінної зміни геополітичної ситуації на основі оцінювання інтегрального потенціалу території та опрацювання нового адміністративно-територіального устрою, що є не тільки перспективним, але і необхідним в Програмі відновлення України;

г) у долученні до процесів призупинення розповсюдження імперської ідеології Росії і міфів стосовно центру слов'янської цивілізації і генетичної єдності білоруського, російського і українського етносів;

д) у долученні до опрацювання нових концепцій розвитку географії і інновацій [4].

Список використаних джерел:

1. Вернадський Г.В. Русская история. Учебник. – М.: «Аграф», 1997. 544 с.
2. Bruno Tertrais. La guerre des mon des. P.:Editions Perrin, 2023.
3. Наказ Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України 22 грудня 2022 р. №309 (зі змінами відповідно до наказу №120 від 23.04.2024 р.)
4. Дронова О.Л., Маруняк Є.О., Руденко Л.Г., Топчієв О.Г. Імідж і місія географічної науки в Україні. Український географічний журнал. 2014. – №3. С. 3 – 12.

НОВІ ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ГЕОГРАФІЇ ЗА СУЧАСНИХ УМОВ

В'ячеслав ОЛЕЩЕНКО

Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України

Українське географічне товариство, м.Київ

olvch1953@gmail.com

Анотація

Розглядаються нові виклики та можливості для географії за сучасних умов, шляхи реалізації цих можливостей на національному та міжнародному рівнях.

Ключові слова: *географія, війна, сталий розвиток, громадянське суспільство.*

Abstract

New challenges and opportunities for geography in the modern conditions, ways to implement these opportunities at the national and international levels are considered.

Keywords: *Geography, War, Sustainable Development, Civil Society.*

Географія як комплексна наука та система знань про природу, економіку, суспільство, відповідні процеси, явища, про їх взаємодію, просторове, функціональне та інше поєднання займає особливе місце в суспільному житті, відіграє визначальну роль у формуванні способу необхідного мислення, бачення світу, шляхів вирішення глобальних, регіональних, локальних проблем, забезпечення сталого розвитку, збереження нинішньої цивілізації на планеті Земля.

Належне усвідомлення цієї обставини, як і відповідальності за майбутнє людства, важливо насамперед безпосередньо географами, як носіями відповідних знань, досвіду, компетентностей. Активна, цілеспрямована, професійна діяльність саме географів, починаючи ще з сфери дошкільної освіти та формування в державі інформаційного простору, є першоосновою для забезпечення утвердження необхідної суспільної свідомості та практики, визнання суспільством особливого значення географії.

Умови, які виникають за надзвичайних обставин, зокрема й спричинені російською збройною агресією проти України, призводять не лише до появи нових викликів перед суспільством, до загострення численних вже відомих та виникнення нових глобальних та регіональних проблем, спонукають до перегляду усталених поглядів, парадигм, а й відкривають нові перспективи, нові можливості для розвитку географії, як і інших наук, технологій, усіх сфер діяльності. Ці можливості мають бути визначені, оцінені та належно реалізовані географами відповідним чином в нашому все більш конкурентному середовищі.

Нові, особливі фактори, виникнення яких пов'язано із російською збройною агресією проти України, полягають насамперед у докорінній зміні умов життя людей, коли війна замістила собою мирне життя на усій території держави та й далеко за її межами, у масовій міграції людей, як внутрішній, так і зовнішній, у активних бойових діях на значних територіях, пов'язаних з ними

катастрофічними руйнуваннями територій, споруд, інфраструктури, із забрудненням довкілля, у численних інших факторах.

За цих обставин особливо актуальними постають завдання щодо мінімізації негативного впливу війни на життя людей, на довкілля, визначення з урахуванням євроінтеграційних, євроатлантичних та інших геополітичних процесів, кліматичних змін та численних інших факторів принципів та механізмів повоєнного відновлення, шляхів забезпечення сталого розвитку усієї України, відновлення земель, лісів, особливо у регіонах активних бойових дій.

Вирішення цих завдань в інтересах формування науково обґрунтованих пропозицій щодо нових стратегій та парадигм, необхідних управлінських рішень для розв'язання відповідних проблем потребує поєднання відповідних суто географічних досліджень та експертних оцінок з вимогами чинного законодавства, врахування інформаційних, фінансових та інших можливостей держави, а також територіальних громад, інституцій громадянського суспільства, міжнародних урядових та неурядових організацій, а також розроблення рекомендацій щодо удосконалення чинного законодавства, інституційного забезпечення досягнення науково обґрунтованих цілей.

Серед пріоритетних наукових географічних завдань – переоцінка природного та людського потенціалу держави, його територіального розподілу та сучасних особливостей з урахуванням змін, спричинених війною, розроблення стратегії сталого розвитку України та її регіонів, а також територіальних громад, системи відповідних взаємоузгоджених схем та інших документів просторового планування, забезпечення удосконалення загальнодержавної системи інституційного, інформаційного, аналітичного забезпечення управління просторовим розвитком, станом довкілля, використанням природних ресурсів, географічної освіти та просвіти в державі. Ці та інші не менш важливі завдання розвитку географічної науки мають бути обґрунтовані та запропоновані для врахування при формуванні пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, що затверджуються законами і періодично переглядаються Верховною Радою України, а також переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок, що визначаються Кабінетом Міністрів України і за якими здійснюється відповідне бюджетне фінансування.

Залишається незабезпеченою з правової, організаційної та інших точок зору єдність географії, без якої географія втрачає свою основну перевагу. Виключення у 2015 році географії з переліку галузей знань та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої та фахової передвищої освіти, повернення її до цього переліку на вимогу географічної спільноти, але в суттєво усіченому вигляді, призвело до порушення цієї єдності. Географія у цьому переліку має визначатися як окрема галузь знань, що об'єднує усі напрями географії.

Обставини та потреби, спричинені російською збройною агресією проти України, необхідність ліквідації її наслідків, вирішення завдань повоєнної відбудови потребують системності, притаманної саме географії, посилення її ролі консолідатора, інтегратора усього комплексу знань про території та суспільні потреби, утвердження механізмів публічно-приватного партнерства за участі органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших суб'єктів, удосконалення розподілу владних повноважень на основі не лише принципів субсидіарності, а й особливостей відповідних природних та інших процесів,

поєднання зусиль усіх інституцій громадянського суспільства, серед яких особлива роль належить Українському географічному товариству.

Для забезпечення належного виконання цієї ролі Товариство, його органи управління здійснюють заходи, спрямовані на зміцнення потенціалу Товариства, забезпечення належної реалізації передбачених чинним законодавством можливостей впливу на вирішення на загальнодержавному рівні найважливіших питань з розвитку наукової діяльності, освіти тощо.

Подальший розвиток такої діяльності Товариства потребує удосконалення статутних положень, насамперед для розширення можливостей роботи осередків Товариства у регіонах, окремих наукових та освітянських центрах, як і об'єднань за професійними інтересами фахівців з окремих напрямів географічної науки, для активізації залучення до Товариства молоді, усіх, хто усвідомлює особливу суспільну значущість географії.

Товариство за сучасних умов усіма можливими засобами має утверджуватися як відкритий майданчик для обговорення та формування за участі фахівців науково обґрунтованих пропозицій щодо розвитку географічної науки, освіти та просвіти, вирішення актуальних проблем та завдань із забезпечення сталого розвитку України. З цих міркувань Вченою радою Товариства ухвалено рішення про підготовку відповідного стратегічного документа щодо перспектив розвитку географічної науки та освіти, відповідної діяльності Товариства з реалізації цих перспектив, формування необхідної інфраструктури, його цільових комітетів, комісій, робочих груп Товариства. Із залученням провідних вчених, фахівців утворено робочу групу для підготовки такого стратегічного документа.

Як цей документ, так і нова редакція Статуту Товариства, передбачається винести на розгляд чергового з'їзду Товариства, який буде призначено після завершення перереєстрації членів Товариства, виходячи з тієї їх кількості, які таким чином підтвердять членство у Товаристві, проведення звітно-виборних зборів у його відділах та відділеннях, завершення підготовки відповідних документів для ухвалення на найвищому рівні.

Значною мірою перспективи та можливості розвитку вітчизняної географії пов'язуються з активізацією участі українських географів у діяльності Міжнародного географічного союзу, із долученням їх до роботи постійних комісій за відповідними напрямами, у конгресах, конференціях та інших заходах Союзу.

ГЕОГРАФІЧНА СПАДЩИНА УКРАЇНИ : АНТОЛОГІЯ ВИБРАНИХ ПРАЦЬ ПРОФЕСОРІВ ЧЕРНІВЕЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

(ДО 150-РІЧЧЯ З ДНЯ ЗАСНУВАННЯ)

Валерій РУДЕНКО

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

Анотація

Розкривається творчий доробок в географії п'ятнадцятьох найвідоміших професорів Чернівецького університету за 150-річний період його становлення та розвитку (1875-2024). Йдеться про Карела Врбу, Фрідріха Кляйнвехтера, Олександра Зупана, Костянтина Бретеску, Константіна Гумурзакі, Антона Синявського, Бориса Вишневського, Миколу Куницю, Анатолія Швиденка, Миколу Ігнатенка, Ярослава Жупанського, Мирослава Кирилюка, Миколу Крачила, Василя Гуцуляка, Володимира Круля. У майбутньому виданні із запропонованою назвою передбачається подання 15-ти найголовніших праць названих професорів, які є своєрідною «візитівкою» до їх творчої географічної спадщини.

Ключові слова : *Чернівецький університет (1875-2024), професори-географи, вибрані праці.*

Abstract

The creative output in geography of the fifteen most famous professors of Chernivtsi University during the 150-year period of its formation and development (1875-2024) is revealed. We are talking about Karel Vrba, Friedrich Kleinwechter, Oleksandr Zupan, Konstantin Bretescu, Konstantin Gumurzaki, Anton Sinyavskiy, Borys Vyshnevskiy, Mykola Kunitsa, Anatoly Shvidenko, Mykola Ignatenko, Yaroslav Zhupanskyi, Myroslav Kyrylyuk, Mykola Krachyl, Vasyl Hutsulyak, Volodymyr Krul. In the future edition with the proposed title, it is planned to present 15 of the most important works of the named professors, which are a kind of "business card" to their creative geographical heritage.

Keywords: *Chernivtsi University (1875-2024), geographer professors, selected works.*

Географічна освіта і наука започатковані у Чернівецькому університеті з 1876 року. За майже 150-річний період провідні професори університету збагатили географічну освіту і науку України вагомими здобутками – творчими ідеями, парадигмами, концепціями, що мають своє продовження в дослідженнях сучасних науковців-географів. З нагоди 150-річчя з дня заснування закладу вищої освіти автором здійснюється спроба підготовки до видання твору під назвою «Географічна спадщина України : Антологія вибраних праць професорів Чернівецького університету».

Серед кількох десятків професорів-географів Чернівецького університету впродовж австро-угорського, румунського, радянського, власне нинішнього – за часів незалежності України – періодів нами відібрано 15 учених, які, на нашу думку, найвагоміше репрезентують їх географічні здобутки на всеукраїнському та міжнародному рівнях.

Внесок кожного з професорів у географію пропонується подавати за такою типовою схемою, моделлю дослідження та викладу його результатів :

- Короткий життєпис професора, його становлення як географа.

- Узагальнена оцінка внеску вченого у розвиток географічної освіти та науки загалом та у Чернівецькому університеті, зокрема.
- Наукова школа, сформована професором.
- Основні публікації вченого.
- Короткий аналіз публікації професора, що подана до Антології вибраних географічних праць.

Отже п'ятнадцять професорів-географів Чернівецького університету (1875-2024) :

1. Професор Карел Верба (1845-1922) як засновник, першовідкривач географічної освіти і науки у Чернівецькому університеті.
 2. Професор Олександр Зупан (1847-1920) – географ-енциклопедист загальноєвропейського рівня.
 3. Почесний професор Чернівецького університету Фрідріх Кляйнвехтер (1838-1927) як викладач національної економії та статистики.
 4. Професор Константін Гумурзакі (1862-1937) і його біогеографічне вчення.
 5. Член-кореспондент Константін Бретеску (1882-1945) як декан філософського факультету Чернівецького університету.
 6. Оцінка внеску професора Антона Синявського (1866-1951) у розвиток, становлення української географії.
 7. Професор Борис Вишневський (1891-1965) – подвижник географії населення.
 8. Професор Микола Куниця (1925-2002) як фундатор української палеогеографічної школи.
 9. Професор Микола Ігнатенко (1928-2014) і його наукова школа у суспільній географії.
 10. Професор Ярослав Жупанський (1934-2009) як визначний картограф, теоретик суспільної географії.
 11. Професор Мирослав Кирилюк (1933-2012) – визначний гідролог, гідро- та соціоеколог Українських Карпат.
 12. Професор Микола Крачило (1936-2002) – фундатор географії туризму в Україні.
 13. Професор Анатолій Швиденко (1924-2005) – еколог, систематик лісу, педагог.
 14. Професор Василь Гуцуляк (1935-2019) – ландшафтознавець, медико-географ.
 15. Професор Володимир Круль (1959-2021) і ретроспективна географія України.
- Вихід у світ майбутньої антології вибраних праць професорів Чернівецького університету, безумовно, сприятиме подальшому розвитку географічної освіти і науки в Україні.

Список використаних джерел :

1. Гуцуляк В.М. Кирилюк Мирослав Іванович. Енциклопедія Сучасної України / ред. І. Дзюба, А. Жуковський, М. Железняк та ін.: НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016. Т.13. <https://esu.com.ua/article-6378>.
2. Кирилюк М.І. Гуцуляк Мирослав Іванович. Енциклопедія Сучасної України / ред. І. Дзюба, А. Жуковський, М. Железняк та ін.: НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016. Т.16. <https://esu.com.ua/article-51633>.
3. Пістун М.Д. Крачило Микола Павлович. Енциклопедія Сучасної України / ред. І. Дзюба, А. Жуковський, М. Железняк та ін.: НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. Т.15. <https://esu.com.ua/article-2357>.

4. Руденко В.П. Жупанський Ярослав Іванович. Енциклопедія Сучасної України / ред. І. Дзюба, А. Жуковський, М. Железняк та ін.: НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. Т.9. <https://esu.com.ua/article-18426>.
5. Руденко В.П. Зупан Олександр. Енциклопедія Сучасної України / ред. І. Дзюба, А. Жуковський, М. Железняк та ін.: НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. Т.11. <https://esu.com.ua/article-14050>.
6. Руденко В.П. Ігнатенко Микола Григорович. Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс]/ Редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк [та ін.]: К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. 2011. Режим доступу : <https://esu.com.ua/article-13689>.
7. Руденко В.П. Куниця Микола Олександрович. Енциклопедія Сучасної України / ред. І. Дзюба, А. Жуковський, М. Железняк та ін.: НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016. Т.16. <https://esu.com.ua/article-51633>.
8. Руденко В.П. Професор Антін Синявський – подвижник української географії. К.: Видавничий Дім «KM Academia». 1996. 404 .
9. Фрідріх Кляйнвехтер : бібліогр. покажч. / уклад.: Н.М. Загородна, М.П. Дячук : наук. ред. П.О. Нікіфоров, Б.Д. Сторощук. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т.2013. 120 с.
10. Enache Puiu. «Constantian Brâtescu și Analele Dobrogei». Analele Dobrogei Year 1.Vol.IX.1995. P.7-11.

ГЕОФАК ЧНУ – ЦЕНТР АТЕСТАЦІЇ КАНДИДАТСЬКИХ ДИСЕРТАЦІЙ З ГЕОГРАФІЧНИХ НАУК

Василь ДЖАМАН

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці
v.dzhaman@chnu.edu.ua*

Анотація

Розглянуто історичні етапи (4) функціонування спеціалізованої вченої ради К 76.051.04 в Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича по розгляду і захисті дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук. Проаналізовано географію підготовки кандидатських дисертацій (за науковими центрами України), визначено вклад учених географів (через керівництво) у підготовку фахівців вищої кваліфікації.

Ключові слова: *спеціалізована вчена рада, науковий керівник, здобувач наукового ступеня, опонент, науковий центр, кандидатська дисертація.*

Abstract

The historical stages (4) of the functioning of the specialized academic council K 76.051.04 at the Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University for the consideration and defense of dissertations for obtaining the scientific degree of Candidate of Geographical Sciences are considered. The geography of the preparation of candidate theses was analyzed (according to scientific centers of Ukraine), the contribution of learned geographers (through guidance) to the training of highly qualified specialists was determined.

Keywords: *specialized academic council, scientific supervisor, candidate for a scientific degree, opponent, scientific center, candidate's thesis.*

Спеціалізована вчена рада К 76.051.04 з правом прийняття до розгляду та проведення захистів дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук у Чернівецькому національному університеті імені Юрія

Федьковича була створена наказом Вищої атестаційної комісії України в 2001 році на базі географічного факультету. Спеціалізована вчена рада функціонувала до прийняття нових реформ в підготовці й атестації фахівців вищої кваліфікації – введення третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти через впровадження освітньо-наукових програм (ОНП) для підготовки докторів філософії, атестацію яких здійснюють разові спеціалізовані вчені ради. До складу спеціалізованої вченої ради, крім чернівецьких, були включені провідні науковці з інших центрів географічної науки і вищої освіти України (Києва, Львова, Тернополя, Луцька, Рівного, Івано-Франківська, Кам'янця-Подільського). Першим Головою Спеціалізованої вченої ради був призначений проф. Я. Жупанський, Заступником голови – проф. В. Руденко, Вченим секретарем – доц. І. Рибак. Впродовж функціонування спецради її Головою призначався також проф. В. Руденко, Заступником голови – проф. Я. Жупанський, Ю. Ющенко, В. Круль, Вченим секретарем – доц. М. Дутчак, проф. В. Джаман.

У діяльності Спеціалізованої вченої ради виділяються чотири етапи, що пов'язано з спеціальностями (науковими шифрами) географічної науки. На першому етапі (2001 – 2004 рр.) здійснювався розгляд і захист кандидатських дисертацій за спеціальностями: 11.00.01 – фізична географія, геофізика і геохімія ландшафтів; 11.00.11 – конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів. Відбулося 13 успішних захистів дисертаційних робіт. На другому етапі (2005 – 2010 рр.) спецрада розглядала дисертації за спеціальностями: 11.00.02 – економічна та соціальна географія і за шифром 11.00.11; 29 здобувачів стали кандидатами географічних наук. Найпродуктивнішим був третій етап (2011 – 2014 рр.), коли проводився розгляд дисертацій за трьома науковими спеціальностями: 11.00.02, 11.00.11 і 11.00.07 – гідрологія суші, водні ресурси, гідрохімія. За три роки відбулися захисти 32 кандидатських дисертацій. На четвертому етапі (2015 – 2021 рр.), через посилення вимог МОН України до формування спеціалізованих вчених рад, розглядалися кандидатські дисертації тільки за однією спеціальністю – 11.00.02 і науковий ступінь кандидата географічних наук отримали 16 здобувачів.

Отже, за 21 рік плідної роботи (2001 – 2021) проведено розгляд і захист 90 кандидатських дисертацій. Перший захист дисертації на тему «Еколого-геохімічний аналіз і оцінка поселенських ландшафтів Чернівецької області» за спеціальністю 11.00.01 – фізична географія, геофізика і геохімія ландшафтів відбувся 16 січня 2002 року. «Першовідкривачем» захистів був В. Присакар (Чернівецький університет), науковий керівник – проф. В. Гуцуляк (Чернівецький університет), офіційні опоненти: проф. І. Волошин (Львівський національний університет ім. І. Франка) і с. н. с. Л. Шевченко (Інститут географії НАН України), провідна установа – Одеський національний університет імені І. Мечникова. Останній захист на тему «Просторово-часова динаміка земельного фонду і людної фізико-географічних районів Чернівецької області» за спеціальністю 11.00.02 – економічна та соціальна географія відбувся 15 лютого 2021 року. Останнім був захист дисертації А. Дячук (Чернівецький університет), науковий керівник – проф. В. Круль (Чернівецький університет), офіційні опоненти: проф. Д. Мальчикова (Херсонський державний університет) і проф. М. Барановський (Ніжинський державний університет ім. М. Гоголя).

Найбільше дисертаційних досліджень виконано з проблем, що вивчаються фахівцями з економічної та соціальної географії – 41 дисертація (це становить 45,6 % загальної кількості) та конструктивної географії і раціонального використання природних ресурсів – 39 робіт (43,3 %). П'ять кандидатських дисертацій присвячено проблемам гідрології суші, водних ресурсів, гідрохімії (5,6 %), чотири – фізичній географії, геофізиці і геохімії ландшафтів (4,4 %). Було організовано разовий захист із залученням до спецради істориків за науковою спеціальністю 11.00.13 – історія географії (1 дисертація, 1,1 %).

Більшість дисертаційних досліджень виконана в Чернівецькому національному університеті ім. Ю. Федьковича – 53 роботи (58,9 %), що зумовлено активним розвитком географічного факультету. Були відкриті нові напрями та спеціальності, що збільшило контингент студентів і, відповідно, викладачів; відкриті нові кафедри, а це, в свою чергу, вимагало укомплектування їх кадрами вищої категорії. На традиційних кафедрах географічного факультету активно працювали аспірантура і докторантура: на кафедрі фізичної географії, геоморфології та палеогеографії було виконано та захищено у спеціалізованій вченій раді ЧНУ К 76.051.04 дев'ять кандидатських дисертацій, на кафедрі економічної географії та екологічного менеджменту – 13, географії України та регіоналістики – 13. Активно велась підготовка кандидатів географічних наук і на новостворених кафедрах: гідрометеорології та водних ресурсів – 10, соціальної географії та рекреаційного природокористування – 5, геодезії, картографії та управління територіями – 3. Активну роботу з підготовки кандидатів географічних наук вели професори В. Руденко (11), В. Джаман (8), Я. Жупанський, В. Гуцуляк і В. Круль (по 6), К. Кілінська (5), П. Сухий (4), Ю. Ющенко (3), М. Кирилюк (2), М. Куниця і В. Хільчевський (по 1), доц. В. Явкін (4).

Геофак ЧНУ став центром захисту кандидатських дисертацій, що виконані в науково-освітніх установах України: 9 – у Тернополі (наукові керівники: проф. О. Заставецька – 3, Л. Царик, І. Пушкар – по 2, М. Сивий і Є. Качан – по 1); 9 – у Луцьку (керівники – проф. Н. Коцан, В. Лажнік, Я. Мольчак – по 2, І. Ковальчук, М. Будз – по 1, доц. А. Слащук – 1); 6 – у Вінниці (керівник – проф. Г. Денисик); 3 – у Києві (керівники – проф. В. Пащенко і К. Мезенцев, с. н. с. М. Барабаш); 3 – у Львові (керівники – проф. М. Мальська і В. Петлін); 3 – в Івано-Франківську (керівник – проф. О. Адаменко), 1 – у Харкові (під керівництвом проф. Л. Немець); 1 – у Рівному (за керівництва доц. Л. Волкової), 1 – у Кам'янці-Подільському (керівник – проф. Б. Шелудченко), 1 – у Миколаєві (керівник – проф. Г. Швєбс).

ОЦІНКА СТАНУ АГРОЛАНДШАФТІВ ВЕРХІВ'Я БАСЕЙНУ РІЧКИ ПРИП'ЯТЬ

Марія Боярин, Оксана Цьось

*Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк
maria-sun@ukr.net*

Анотація

До верхів'я басейну річки Прип'ять на території Волинської області входять суббасейни річок Цир, Вижівка, Турія, Стохід, Стир, та сама річка Прип'ять. Аналіз було виконано на основі статистичних даних у розрізі розташованих на даній території територіальних громад (ОТГ). Розрахунок кількісної та якісної оцінки екологічної стабільності агроландшафтів ($K_{ЕСЛ1}$) у верхів'ї басейну Прип'яті знаходиться у межах 0,22 – 5,39, отже ландшафти басейну у залежності від їх розташування можуть бути від нестабільних з яскраво вираженою нестабільністю до стабільних, з яскраво вираженою стабільністю.

Ключові слова: басейн річки, структура земельних угідь, територіальні громади, ландшафт, екологічна стабільність ландшафтів.

Summary

The upper reaches of the Pripet River basin in the territory of the Volyn region include the sub-basins of the Vyzhivka, the Turia, the Tsyр, the Stokhid, the Styr rivers, and the Pripet itself. The analysis was performed on the basis of statistical data in the section of territorial communities located on this territory. The quantitative and qualitative assessment of the ecological stability of landscapes (K_{ESL1}) in the upper reaches of the Pripet basin varies in the range of 0.22–5.39, therefore, depending on their location, the landscapes of the basin vary from unstable with pronounced instability to stable, with pronounced stability.

Keywords: river basin, land structure, territorial communities, landscape, ecological stability of landscapes.

Басейн річки з його складовими компонентами є саморегульованою системою [1, 2]. Перерозподіл кількості та якості водно-земельних ресурсів негативно впливає на сталість ландшафтів, у наслідок цього виникає необхідність визначення та оцінки їх сучасного стану з метою оптимізації управління водно-земельними ресурсами для захисту ландшафтів.

Досліджувана територія басейну річки Прип'ять розташована у двох частинах південного заходу Східноєвропейської рівнини – Поліський і Подільський. Північна частина басейну розташована у межах фізико-географічної області – Волинське Полісся, а південна – у межах Волинської височини. За адміністративним поділом, належить до Волинської області, та 42 територіальних громад (ТГ).

Оцінка екологічної стійкості ландшафту досліджуваної території проводилась на основі методики Є. Клементової, В. Гейниге [3], суть якої полягає у визначенні коефіцієнту екологічної стабільності ландшафтів K_{ESL1} за розподілом площ, зайнятих різними елементами ландшафту з врахуванням їх позитивного чи негативного впливу на навколишнє середовище.

Проведений розрахунок кількісної оцінки екологічної стабільності ландшафтів у басейні р. Прип'ять виявив, що значення коефіцієнту K_{ESL1} у межах окремих територіальних громад коливається від 0,22 – 5,39 (табл. 1). У суббасейні р. Цир, від витoku до гирла (Камінь-Каширська та Любешівська ТГ), значення K_{ESL1} становить 4,90-5,39, що оцінює ландшафти як «стабільні, з яскраво вираженою стабільністю». У суббасейні річки Вижівка та верхів'ї Прип'яті (Рівненська, Головніненська, Шацька, Заболотненська, Ратнівська ТГ) K_{ESL1} змінюється від 1,18 до 4,35, що оцінює стійкість ландшафтів як «умовно стабільні» – «стабільні». У суббасейні річки Турія (Турійська, Люблинецька, Ковельська, Сочиншенська, Велимченська ТГ) K_{ESL1} коливається від 0,90 до 4,90, відповідно екологічна стійкість ландшафтів оцінюється від «нестабільної» до «стабільної, з яскраво вираженою стабільністю». У суббасейні річки Стохід (Прилісненська, Камінь-Каширська, Любешівська ТГ) K_{ESL1} має значення 0,90-5,39, відповідно екологічна стійкість ландшафтів від «нестабільні» до «стабільні, з яскраво вираженою стабільністю». У середній частині суббасейну р. Стир (Городищенська, Луцька, Торчинська, Горохівська, Ківерцівська, Колківська, Маневецька ТЕ) K_{ESL1} змінюється від 0,28 до 5,16.

Таблиця 1

Результати визначення екологічної стабільності ландшафтів басейну річки Прип'ять у межах Волинської області (в розрізі адміністративних утворень ТГ) [1, 4, 5]

Назва ТГ	Площа, га	K_{ESL1}	Оцінка стабільності ландшафту	Назва ОТГ	Площа, га	K_{ESL1}	Оцінка стабільності ландшафту
Берестечківська	22198,40	0,54	Нестабільний	Затурцівська	36399,30	0,90	Нестабільний
Боратинська	28194,00	0,34	Нестабільний з яскраво вираженою нестабільністю	Оваднівська	35726,10	1,27	Умовно стабільний
Горохівська	49455,80	0,28	Нестабільний з яскраво вираженою нестабільністю	Велимченська	11087,50	2,66	Умовно стабільний
Доросинівська	23490,30	0,72	Нестабільний	Велицька	21157,50	1,69	Умовно стабільний
Ківерцівська	47061,00	2,83	Умовно стабільні	Голобська	29815,70	1,3	Умовно стабільний
Колківська	76449,15	2,99	Умовно стабільні	Головніненська	32473,60	4,35	Стабільний
Копачівська	17923,68	0,49	Нестабільний з яскраво вираженою нестабільністю	Дубечненська	24643,70	2,1	Умовно стабільний

Луцька	38457,60	0,74	Нестабільний	Дубівська	20322,90	1,82	Умовно стабільний
Мар'янівська	22977,00	0,76	Нестабільний	Заболоттівська	20406,10	3,6	Стабільний
Олицька	27030,20	1,01	Умовно стабільні	Забродівська	33423,60	2,57	Умовно стабільний
Підгайцівська	28443,39	0,75	Нестабільний	Ковельська	26849,90	3,02	Стабільний
Рожищенська	46105,52	0,99	Нестабільний	Колодяжненська	46630,10	2,19	Умовно стабільний
Сенкевичівська	21213,70	0,22	Нестабільний з яскраво вираженою нестабільністю	Луківська	16277,90	1,18	Умовно стабільний
Торчинська	26439,70	0,38	Нестабільний з яскраво вираженою нестабільністю	Люблинецька	11460,00	1,34	Умовно стабільний
Цуманська	44708,00	4,46	Стабільний	Поворська	29721,40	3,49	Стабільний
Камінь-Каширська	142527,60	3,86	Стабільний	Ратнівська	48066,10	2,53	Умовно стабільний
Любешівська	123949,00	5,39	Стабільний, з яскраво вираженою стабільністю	Сереховичівська	16767,00	1,43	Умовно стабільний
Маневицька	110363,15	5,16	Стабільний, з яскраво вираженою стабільністю	Смідинська	22697,10	1,72	Умовно стабільний
Прилісненська	52694,30	8,0	Стабільний, з яскраво вираженою стабільністю	Старовижівська	28434,10	3,61	Стабільний
Сошичненська	39699,90	4,37	Стабільний	Турійська	86478,30	1,48	Умовно стабільний
Любомльська	29659,80	2,18	Умовно стабільний	Шацька	75074,92	4,11	Стабільний

У цілому, земельні угіддя адміністративних утворень ТГ на території верхів'я басейну р. Прип'ять представлені нестабільними елементами ландшафту переважно в південній частині басейну, в межах Волинської височини, де беруть початок притоки річки Прип'ять. Площі під сільськогосподарськими культурами і лісами, які позитивно впливають на ландшафт розташовані переважно у північній частині басейну в межах Поліської низовини, де знаходяться гирла приток (р. Вижівка, р. Турія, р. Цир, р. Стохід) та витік Прип'яті.

Список використаних джерел:

1. Boiaryn, M., Biedunkova, O., Netrobchuk, I., Radzii, V., & Voloshyn, V. (2023). Assessment of ecological sustainability of the landscape of the Prypiat River basin within the Volyn region. *Scientific Horizons*, 26(12), 99-111. doi: 10.48077/scihor12.2023.99.
2. Клементова Е., Гейніге В. Оцінка екологічної стійкості сільськогосподарського ландшафту. *Меліорація та водне господарство*. 1995. № 5. С. 24-35.
3. Фондові матеріали Управління Держгеокадастру Волинської області. URL: <http://volynska.land.gov.ua>. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://eco.voladm.gov.ua>.
4. Паспорт Волинської області (2022). Електронний ресурс <https://voladm.gov.ua/article/pasport-oblasti/>.

«ЗОЛОТА СЕРЕДИНА» У СИСТЕМІ «ПРИРОДА-СУСПІЛЬСТВО»

ДЕНИСИК Г.І., КАНСЬКИЙ В.С., ДЕНИСИК Б.Г.

*Вінницький державний педагогічний
університет ім. Михайла Коцюбинського
grygden@ukr.net*

Анотація

Процес антропогенізації географічної оболонки та ландшафтної сфери Землі найбільш швидкими темпами розвивався у ХХ-ХХІст. У середині ХІХ ст. було антропогенізовано не більше 16-18% земної суші. Повна зміна натуральної природи антропогенною, натуральних ландшафтів антропогенними не лише не забезпечить збалансованого розвитку регіону чи країни, але й значно прискорить їх руйнації. У процесі господарського освоєння природних ресурсів і ландшафтів людина має орієнтуватися не на звичайну, математичну середину – 50 × 50, а на встановлену природою – 62×38. Тобто, у будь-якому регіоні Землі співвідношення між натуральними і натурально-антропогенними ландшафтами з одного боку і антропогенними – з іншого має відповідати або бути близьким до «золотої середини».

Ключові слова: *Ландшафтна сфера, природні ресурси, антропогенізація, золота середина, раціональне використання.*

Abstract

The process of anthropogenization of the Earth's geographical envelope and landscape sphere developed at the fastest pace in the XX-XXI centuries. In the middle of the 19th century no more than 16-18% of the Earth's landmass was anthropogenic. A complete change of natural nature by anthropogenic, natural landscapes by anthropogenic will not ensure balanced development of the region or country, but will also significantly accelerate their destruction. In the process of economic development of natural resources and landscapes, a person should focus not on the usual, mathematical mean – 50x50, but on the one established by nature – 62x38. That is, in any region of the Earth, the ratio between natural and natural-anthropogenic landscapes on the one hand and anthropogenic landscapes on the other should correspond to or be close to the "golden mean".

Key words: *Landscape sphere, natural resources, anthropogenization, golden mean, rational use.*

Антропогенізація географічної оболонки й, особливо ландшафтної сфери найбільш швидкими темпами проходила упродовж минулих двох сторіч. У середині XIX ст. було антропогенізовано не більше 16-18% земної суші. Зараз, навіть у нещільно заселених Південній Америці та Австралії, антропогенні ландшафти займають 37-38%, у Західній Європі 84%. Серед країн, де цей показник досяг максимуму й Україна – 93-95% [2].

Найбільші площі займають сільськогосподарські ландшафти – 35% суші, а в окремих країнах (Польща, Україна, Молдова та ін.) до 68-70% їх території. В результаті розорювання та надмірних пасовищних навантажень утворилися значні за площею сільськогосподарські ареали, які раніше не були властиві ні планеті загалом, ні її окремим регіонам. Сільськогосподарські ландшафти змінили структуру окремих природних зон. У Європі природні зони широколистяних і мішаних хвойно-широколистяних лісів перетворені у лісопольову зону, степова – польову [2]. У субтропічних і тропічних широтах через стадію аграрного перетворення пройшли зони саван, чагарників і рідколісся типу чапараль, чаррига, маквіс та ін. Сільськогосподарський ландшафтогенез набув загальноземних масштабів. На рівні з ним, а можливо й більший вплив на розвиток географічної оболонки й ландшафтної сфери зокрема, має техногенез. Сформовані ним техногенні ландшафти у розвинутих країнах займають до 35% їх території, загалом поверхні суші 6-7 %. Тут особливо швидко накопичується техногенна речовина – найрізноманітні (метали, будівельні матеріали, відходи виробництва тощо) продукти діяльності людей. Орієнтовно підраховано, що лише сучасний металофонд визначається у 17 млрд.т [2], а металізація антропогенних ландшафтів – одна з головних ознак техногенезу минулих сторіч.

Таблиця 1

Співвідношення основних видів використання земної поверхні в ідеалі і лісополя України [4]

№ п/п	Види використання земної поверхні	Норми в ідеалі (у % до суходолу)	В лісополі України	
			сучасне	оптимальне
1.	Повне збереження природних комплексів (без будь-якого господарського використання)	40	1-2	10-12
2.	Максимальне збереження природних комплексів (допустиме пересування людей без розбивання табору)	17	1-2	6-8
3.	Збереження природних комплексів з тимчасовим перебуванням відпочиваючих (рекреантів)	18	2-3	8-10
4.	Збереження природних комплексів із постійним перебуванням населення	7	3-5	10-12
5.	Урбанізовані території	5-6	7-9	6-8
6.	Сільськогосподарсько-промислові ареали	5-7	80-85	40-45
7.	Інші види	7-5	8-6	6-7

Упродовж тривалого часу, а найбільше у ХХ ст., ландшафтна оболонка «збагатилась» техногенною речовиною настільки, що її (техногенної речовини) загальна маса на початку ХХІ ст. визначалась у 7.8×10^{13} т. [3], тобто у 3-4 рази більше ніж біомаси у сухому стані. Закономірне питання: у якому середовищі ми живемо? При цьому необхідно пам'ятати, що повна зміна натуральної природи антропогенною, натуральних ландшафтів антропогенними не лише не забезпечить збалансованого розвитку регіону чи країни, але й значно прискорить їх руйнації. Збалансованого розвитку можна досягти лише внаслідок збалансованого поєднання в наявній або новій структурі ландшафтів регіону, а потім і в ландшафтній сфері Землі, досконалих у соціально-екологічному аспекті культурних і натуральних ландшафтів, які найбільш надійно гарантують стабільність довкілля за рахунок гомеостазу біосфери.

В Україні реалізувати це завдання надто складно, але поки що можливо. Антропогенні ландшафти займають тут 92-95% території. Вихід – поступове відновлення до умовно-натурального стану майже усіх натурально-антропогенних та частини антропогенних ландшафтів. Межа – співвідношення між культурними й натуральними ландшафтами має відповідати уже встановленій природою «золотій середині» – відповідно 38 і 62%. Що це за межа? Яке її обґрунтування і чому саме 38х62?

З багатьох пропорцій, якими здавна користувалася людина, створюючи гармонійні витвори, існує одна, єдина і неповторна, що володіє унікальними властивостями. Цю пропорцію називали по-різному – «золотою», «божественною», «золотим перерізом», «золотим числом», «золотою симетрією», «золотою серединою», «золотим поділом» тощо.

«Золота пропорція» – поняття математичне, і її вивчення та використання – це насамперед завдання науки математики. Однак саме вона є критерієм гармонії і краси, а це вже категорія мистецтва, естетики, географії та ландшафтознавства. Ландшафтознавства тому, що коли розглядаємо такі поняття, як «золотий переріз» і «золота середина», то зачіпаємо в першому випадку таке поняття, як межа, у другому – геоекотон. Зв'язок між поняттями «золота пропорція» і «золота середина» показує, наскільки тісно пов'язані між собою математика і географія або математика і ландшафтознавство.

Зрозуміло, що реалізувати золоту середину у теперішньому стані системи «Природа – Суспільство» нелегко, однак поки що можливо. Вихід – поступове відновлення до умовно-натурального стану майже усіх натурально-антропогенних та частини антропогенних ландшафтів. Межа – співвідношення між культурними й натуральними ландшафтами має відповідати вже встановленій природою «золотій середині» – відповідно 38 і 62 відсотки. На прикладі України розглянемо детальніше, що маємо на початку ХХІ ст. (таб.1).

Можна не погоджуватися з такими нормативами. Зрозуміло, що вони будуть різними у кожній природній зоні та конкретному регіоні. Однак: а) як далекі ми від ідеалу; б) встановлювати свою «золоту середину» безперспективно.

Висновок. У процесі господарського освоєння природних ресурсів і ландшафтів людина має орієнтуватися не на звичайну, математичну середину – 50×50 , а на встановлену природою – 62×38 . Тобто, у будь-якому регіоні Землі співвідношення між натуральними і натурально-антропогенними ландшафтами з одного боку і антропогенними – з іншого має відповідати або бути близьким до

«золотої середини». Загалом, нежива природа, а також усі живі організми й людина підпорядковані загальній, надзвичайно естетичній «золотій середині», корені якої, очевидно, необхідно шукати в будові клітини (погляди біологів), або ще глибше – у виникненні самого життя на Землі (погляди математиків і фізиків), до яких необхідно приєднуватися й географам.

Список використаних джерел:

1. Денисик Г.І. «Золота середина» у природничо-географічних дослідженнях. Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Серія: Географія. 2011. Вип. 23. С. 5-10.
2. Денисик Г.І. Лісополе України: монографія. Вінниця: ПП «Видавництво «Теза». 2001. 284с.
3. Денисик Г.І. Антропогенне ландшафтознавство: навчальний посібник. Частина I. Глобальне антропогенне ландшафтознавство. Вінниця. Віноблдрук. 2014. 334с.
4. Шищенко П.Г., Денисик Г.І. Ландшафтний аналіз у сучасному регіональному плануванні. Ландшафтознавство. Вінниця. «ТВОРИ». 2024. Вип. 5. С. 6-14.

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЕМЕЛЬНОГО ФОНДУ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Аліна ДЯЧУК

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Анотація

Просторовий аналіз земельного фонду дозволяє оцінити якість ефективності використання земель, планувати розвиток територій і є ключовим у прийнятті рішень щодо охорони та управління земельними ресурсами. Такий аналіз земельного фонду України проводиться не часто. Ми аналізували *с/г землі; ліси та інші лісопокриті площі; забудовані землі; відкриті заболочені землі; відкриті землі без рослинного покриву; землі, покриті водою.*

Ключові слова: *просторовий аналіз, земельний фонд, коефіцієнт територіальної концентрації.*

Abstract

Spatial analysis of the land fund allows you to assess the quality of the efficiency of land use, plan the development of territories and is key in making decisions about the protection and management of land resources. Such an analysis of the land fund of Ukraine is not often conducted. We analyzed agricultural land; forests and other wooded areas; built-up land; open wetlands; open land without vegetation cover; land covered by water.

Keywords: *spatial analysis, land fund, coefficient of territorial concentration.*

Аналізуючи земельні ресурси ландшафтів вітчизняні науковці у своїх методиках використовують або їхню бальну оцінку, або кількісні та якісні показники [51, 72]. І. Крайнова за допомогою ретроспективного методу та топографічних карт М 1: 100 000 і 21 критерію інтенсивності антропогенного впливу дослідила динаміку антропогенізації ландшафтів упродовж ХХ ст. [51]. Територіальний аналіз концентрування основних видів земель найкраще, на наш погляд, визначати як індекс або коефіцієнт територіальної концентрації (Кт.к.). Він може залучатися для будь-яких величин (для земель, людності, поселень тощо) і визначають його за формулою [56]:

$$K_{т.к.} = \frac{1}{2} (P_i - S_i) \times 100\%$$

де P_i – частка площі ф/г району до площі всієї Чернівецької області; S_i – частка с/г

земель (лісів, забудованих тощо) конкретного ф/г району до всіх таких земель у області. Характеристика концентрації повинна відповідати певним межам для всіх земель довкола *оптимального значення* в інтервалі +10 – -10 %. Вище і нижче даного проміжку знаходяться коефіцієнти надмірної та недостатньої концентрації видів с/г земель.

Так, до надмірної концентрації останніх варто віднести 4 інтервали. Зокрема, коли величини Кт.к. знаходяться в межах 10,1-50 %, то це буде *помірно достатня* концентрація, 50,1-100,0 – *достатня*, 100,1-150,0 – *надмірна*, більше 150,1 – *вкрай надмірна* концентрація. У площині від'ємних значень інтервалові від -10,1 до -50,0 % відповідає *мало недостатня* концентрація, від 50,1 до -100,0 – *недостатня* та від -100,1 до -150,0 *відчутно недостатня* концентрація земельних ресурсів.

Аналіз рівномірності розподілу *с/г земель* показав, що блок ФГР оптимально-надмірної концентрації с/г земельних ресурсів у Чернівецькій області налічує 15 природно-територіальних виділів, тобто 62,5%.

За проаналізованою тенденцією просторового розподілу Кт.к. за ФГР маємо суцільне домінування від помірно достатніх до вкрай надмірних величин концентрації с/г земель у Прут-Дністерській височинній області.

Територіальне розповсюдження *лісів та інших лісопокритих площ* загалом відповідає недостатній їхній концентрації у Прут-Дністер'ї (майже повністю) та Передкарпатті (меншою мірою) і достатній – у гірській частині Карпат.

Особливості територіальної концентрації *збудованих земель* у межах ФГР визначалися за тими ж 9 інтервалами, що і для с/г земель, а їхня просторова організація була такою ж різноманітною. Оптимальна концентрація збудованих площ (+10 – -10%) характерна для ФГР у Прут-Сіретській і Марамароській областях. Мало недостатнє розповсюдження властиве для 8 ФГР Прут-Дністерської та Прут-Сіретської ф/г областей і Буковинських Карпат, які виділяються у 2 осередки: на Прут-Дністер'я (Хотинський і Долиняно-Балковецький) та Прут-Сіретському межиріччі (Герцаївський і Тарашанський райони). У першому випадку поєднані райони *вкрай надмірної концентрації* збудованих територій (Дерелуйський – 276,2 і Чернівецький – 368,4% райони). Тут дається взнаки урбанізованість даних ФГР поблизу обласного центру. В іншому випадку поєднані навпаки ФГР *відчутно недостатньої територіальної концентрації* земель із забудовами Сіретський (-126,4) і Берегометський (-102,3) райони, що можна пояснити їхньою слабкою поселенською освоєністю і складнішими орографічними умовами.

Для відкритих заболочених земель і відкритих земель без рослинного покриву простежується обернена залежність, коли за від'ємних значень Кт.к., для них констатується позитивний результат їхнього господарського використання. Виходячи з цього, від'ємні результати Кт.к. будуть свідчити про достатнє, а позитивні – про недостатнє зосередження вказаних вище площ.

Відкриті заболочені землі в Чернівецькій області відповідають 7 інтервалам зосередження на території ФГР. 5 із них припадає саме на їхнє оптимальне і достатнє зосередження (+10 – -10 – оптимальне, -10,1 – -50,0 – помірно „достатнє”, -50,1 – -100,0 – „достатнє”, -100,1 – -150,0 – надмірно „достатнє”, -150,1 і більше – вкрай „надмірне”) і лише 2 на недостатнє (10,1-50,0 – мало „недостатнє” і $\geq 150,1$ – дуже відчутно „недостатнє”). Оптимальна територіальна концентрація характерна тільки для Дерелуйського ФГР (5,2%). Слід відзначити, що в регіоні чітко виділяються окремі природні території з низькими показниками їхньої заболоченості.

Відкриті землі без рослинного покриву в регіоні дослідження характеризуються здебільшого оптимальною та недостатньою їхньою концентрацією у більшості ФГР (у 16 із 24), що є позитивним явищем для загальної структури земельного фонду. Оптимальну (Оселівський (-4,65%) і Чорнодільський (-7,75)) та недостатню (за кількісними показниками) територіальну концентрацію земель мають 2/3 всіх ФГР області.

Територіальна концентрація **земель, покритих водою**, була такою ж різноманітною за інтервалами, як і земель без рослинного покриву. За цим типом земельних ресурсів Кт.к. має вже пряму пропорційну залежність, як і для с/г, лісових та забудованих земель. Більшість ФГР (54,2%) мають недостатню концентрацію водних земель. Виходячи із загального аналізу територіальної концентрації земель покритих водою, простежується картина достатньої її величини в Прут-Дністер'ї та навпаки недостатньої – у Передкарпатті та Карпатах із якнайменшими винятками. Єдиною ф/г областю, де територіальна концентрація вод достатня, є Прут-Дністерська.

Список літератури:

1. Крайнова І. Антропогенна трансформація ландшафтних систем західної частини Волинського Полісся. Автореф. дис...к.г.н. 11.00.11. Л., ЛНУ. 24 с.
2. Круль В. П. Історична географія Західної України: Навч. посіб. Вид. 2-ге доповн. Чернівці: ЧНУ, 2008. 188 с.
3. Москаленко А. А. Геоінформаційне забезпечення оцінювання стану земельних ресурсів. Вісник геодезії та картографії, 2012. № 3 (78). С. 38-46

МОРФОСТРУКТУРИ ПЛАНЕТ ЗЕМНОЇ ГРУПИ ТА ЇХ ЛАНДШАФТИ

Сергій КИРИЛЮК

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці
s.kyrylyuk@chnu.edu.ua

Анотація

Ландшафти планет формуються під впливом єдиного енергоджерела – Сонця, але різні планети мають унікальні умови та чинники ландшафтоутворення. Ландшафтні оболонки складаються з матеріальних компонентів, таких як літосфера, атмосфера, біокомпоненти, і енергетичних впливів. На інших планетах земної групи, таких як Меркурій, Венера, Марс, присутні специфічні фактори ландшафтоутворення, зокрема кріолітологічні та специфічні атмосферні процеси. Це дослідження формує синтез знань про ландшафти інших планет і порівнює їх із землею ландшафтною оболонкою.

Ключові слова: *планети земної групи, ландшафти, морфоструктури.*

Abstract

Planetary landscapes are shaped by a single energy source – the Sun, yet different planets have unique conditions and factors influencing landscape formation. Landscape envelopes consist of material components such as the lithosphere, atmosphere, biocomponents, and energetic influences. On other terrestrial planets, such as Mercury, Venus, and Mars, specific landscape-forming factors, including cryolithological and atmospheric processes, are present. This study synthesizes knowledge about the landscapes of other planets and compares them to Earth's landscape envelope.

Keywords: *terrestrial planets, landscapes, morphostructures.*

Незважаючи на те, що на різних планетах ландшафти формуються за участі різної кількості матеріальних компонентів (і тільки одного речовинного, літосферного для Меркурія і Місяця) або навпаки – багатьох, всі вони утворюються під впливом єдиного, об'єднуючого енергоджерела – Сонця. Хоч залежно від віддалі до нього дієвість сонячного чинника на різних планетах відмінна. Різні ландшафтні оболонки з відмінним складом компонентів зумовлюють формування специфічних, унікальних у кожному конкретному випадку умов ландшафтоутворення. Це врешті призводить до появи ландшафтів конкретних морфоструктур: або з незначним насиченням певними матеріальними складниками, проте з істотнішими їх проявами, або з великою кількістю різносутнісних складників і значно меншим проявом кожного ландшафтоутворюючого чинника. Для з'ясування відмінностей приповерхневої природи кожної іншої планети, відповідних їм спектрів ландшафтоутворюючих чинників і результуючих властивостей ландшафтів кожної з планет у ході такого пошукового дослідження логічно постала потреба виявити найзагальніші особливі риси природи типових ландшафтів через трактування ключових морфоструктур, чиє походження і механізм формування є одним із головних предметів пізнання в цій роботі. Тому, перш ніж перейти до системної інвентаризації потенційних ландшафтоутворюючих чинників, було здійснено розгляд цілісних образів ландшафтної природи інших планет земної групи і, для порівняння, самої Землі через фізіономічні образи ключових морфоструктур.

У ландшафтознавстві, розрізняючи складники ландшафтоутворення, окремо виділяють групу ландшафтоутворюючих компонентів як певних матеріальних тіл різних інерційних властивостей, від твердоречовинних – літокомпонент, до рідинного – водного, газоподібного – атмосферного, інтегруючого – біокомпонента, ґрунтів тощо. Окремо вирізняється група ландшафтоутворюючих факторів як енергетично-польових впливових складників ландшафтоутворення. Цілком очевидною є також правомірність означення усіх ландшафтоутворюючих складників, і компонентних, і факторних, збірним об'єднуючим поняттям впливового чинника.

У позаземному ландшафтознавстві ця відмінність між матеріальним наповненням та інтенсивністю прояву енергетичних потоків в різних ландшафтних оболонках, на перший погляд роз'єднує, та насправді навпаки – об'єднує все те позаземне ландшафтне різноманіття, явища і процеси. Причина в тому, що при всіх відмінностях, особливостях, специфіці ландшафтів різних планет реалізуються процеси ландшафтоутворення та супутні процеси, які відбуваються там, – в межах однієї системи (Сонячної), коеволюційно, завдяки практично одному наборові енергоресурсів, в першу чергу сонячних. Згадуючи про особливості ландшафтоутворення, звісно ж спочатку треба чітко усвідомити наявність і зміст відповідних закономірностей.

Має місце очевидна бідність набору ландшафтоутворюючих чинників, яка полягає у значному звуженні їх різноманітності на інших планетах. Закономірна частина їх – космічне тло – таке ж як і в земних ландшафтів, але на планетах земної групи, крім Венери, ця частина чинників впливовіша через відсутність, а на Марсі – через мізерність атмосферного компонента. Тому космічна група ландшафтоутворюючих впливів-чинників на планетах земної групи, проти

земних їх проявів, потужніша в усьому, з усіма теж яскравішими варіаціями закономірних змін у просторі Сонячної системи та в часі її розвитку.

Особливі частини ландшафтоутворення, крім умов Венери і Марса, – лише морфолітогенні. Морфолітогенні чинники ландшафтоутворення для кожної планети земної групи є трохи відмінними, у кожної свої. На Венері винятково унікальні чинники атмосферні. На Марсі особливими є чинники кріолітологічні, кріолітосфери загалом, морозного, фізичного і хімічного вивітрювання за наявності слабкого атмосферного чинника, який, однак, забезпечує результативні прояви еолових процесів.

Всі згадані тут особливі чинники у своїх проявах мають і певні закономірні складові, але загалом такий трохи умовний поділ складників ландшафтних впливовостей для системного їх розгляду вважаємо прийнятним. Так само очевидно видається загальна специфіка збідненого активними речовинними компонентами ландшафтоутворення: відсутність атмо-, гідро-, кріо-, біосфер на Меркурії та Місяці, гідро-, кріо-, біосфер на Венері та біосфери на Марсі. Така збідненість виявилася визначальною в можливостях розкриття теми позаземних ландшафтів автором, в деякій вимушеній його обмеженості до подань інвентаризаційних, а не вже результируючих синтезних.

Більше того, із послідовним виконанням поставлених тут завдань і картографічним досвідом синтезу морфоструктурних і ландшафтних утворень локальних рангів, хоч і не розрізнених рангово, поступово вимальовуються дослідницькі уявлення і відповідно до них у дослідника вибудовується синергія і синтез усіх доступних йому знань про планетарні об'єкти, але ще не про окремі утворення. Особливість більшості планет полягає в тому, що для їх поверхні характерна наявність дуже різноманітного за розмірами спектру об'єктів, однорідних за походженням – ударних кратерів, тому найнаполегливіші спроби представити різноманітність таких поверхневих утворень як різнорангові аналоги морфоструктур, чи ландшафтних комплексів найчастіше зазнає невдачі, там ще треба винайти підхід до геоморфо- і ландшафтознавчої інтерпретації таких генетично одноманітних об'єктів, але різних за рангами, локальних і регіональних. А загальний образ планети при цьому у дослідника формується, і дедалі більше наповнюється конкретними фактами. Це призводить до того, що при всій невизначеності внутрішнього геоморфо- і ландшафтного «господарства» планети, дедалі чіткішого морфоструктурного і ландшафтознавчого наповнення набуває її глобальний образ. Таким чином, синергія проявів усіх різноманітних за рангами, але монотонних за генезисом геоморфо- і ландшафтоутворюючих чинників таки ж виливається в синтез ландшафтознавчого трактування – єдиного, цілісного, планетарного об'єкта, аналога ландшафтної оболонки Землі, на кожній іншій літосферній планеті – іншого аналога. Це синтезні знання про ландшафтні оболонки кожної з інших літосферних планет.

Поки що ж доступні автору практично найопрацьованіші ландшафтознавчі розвідки і представлення об'єктів вимушено близькі до візуально (фізіономічних) геоморфологічних. Сподіваємося, що скоро відкриються багатші дослідницькі можливості, але перспектива їх реалізації закладена вже тут.

СТРУКТУРНО-ТЕКТОНІЧНИЙ ВПЛИВ НА РОЗТАШУВАННЯ БОЛІТ УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІССЯ

Олександр КОМЛЄВ,

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ
morpha2007@ukr.net*

Сергій ЖИЛКІН

*Інститут географії НАНУ, Київ
morfo75@ukr.net*

Анотація

За співвідношенням з тектонічними структурами і режимом їх рухів виділяються 4 групи боліт: невеликі за площею тектонічних блоків, які опускаються; крупні болотні і болотно-озерні масиви межиріччя; сучасних річкових долин; дрібні болота, викликані перекосами блоків.

Ключові слова: болота, тектонічні блоки, інверсія рухів, зони розломів

Abstract

According to the correlation with tectonic structures and their movement regime, 4 groups of marshes are considered: small area of tectonic blocks that are descending; large marsh and marsh-lake massifs of interfluves; and modern river valleys; associated with block distortions.

Keywords: bogs, tectonic blocks, motion inversion, fault zones

Важливою ландшафтно-геоморфологічною особливістю Українського Полісся є значний розвиток ділянок надмірного зволоження і площинного заболочування, до яких приурочені окремі болотні низини і масиви. Традиційно їх пов'язують з дією карстових, термокарстових, суфозійних, дефляційних процесів, інколи річкової ерозії, льодовикової екзарації. Дослідженнями також встановлюється зв'язок болотних низин з розломно-блоковими структурами кристалічного фундаменту і мезозой-кайнозойського осадового покриву. Виділяються 4 групи боліт:

1) невеликі за площею болота (1-2 км²) округлої або овальної форми, різко окреслені, які приурочені до неотектонічних блоків, що опускаються. Болота часто розташовуються над депресіями фундаменту, для яких характерні відносно круті схили і плоскі днища. Болотні пониження розташовуються в тектонічних зонах різних напрямків. В них впадають короткі водотоки. Болота часто зливаються, але зберігаються їх індивідуальні окреслення. Неотектонічні блоки, до яких приурочені болота, рівномірно опускались, що підтверджується концентричною ландшафтно-морфологічною зональністю або монотонним фототонном боліт. Багато боліт розташовані в долиноподібних пониженнях і річкових долинах. Русла губляться в болоті в межах найбільш опущених блоків, але на незначно піднятих структурах локалізуються і перетинають або огинають болота. На цих ділянках відзначаються сліди міграції потоку, викликані послідовним підняттям блока під болотом або перекосом країв структури. Місцями активні сучасні тектонічні рухи розривають пласти торфу в болоті, що фіксується на фотознімках прямолінійними вузькими і темними смугами, що перетинають торфовища. Рухи блокових структур в голоцені мають складний характер, що проявляється в межах болотних низин, де окремі болота нерідко перебувають на різних стадіях розвитку. На МАКЗ чітко виділяються ділянки низин, де: заболочування відбувається або починається; спостерігаються

осушені або зруйновані процесами ерозії торф'яні залежі. Диференційовані сингенетичні рухи блоків під болотами підтверджуються різкими змінами потужності болотних відкладів і на розташованих поруч ділянках низин.

Аналіз геологічної і палеогеоморфологічної будови ділянок розвитку ізометричних боліт свідчить, що розвиток рельєфу тут визначали інверсії рухів тектонічних блоків під болотними низинами, які періодично були місцями локальної акумуляції або локальної денудації. Так, в четвертинних відкладах ложа болотних низин часто чергуються грабено- і мульдоподібні заглиблення і горстові виступи, виникають постседиментаційні східчасті деформації їх вирівняних поверхонь. Остання інверсія тектонічних рухів відбувалася в після середньочетвертинний час, коли локально під болотами були розмиті льодовикові відклади дніпровського віку. Це підтверджують острівні підвищення в центральних частинах боліт і озер, які інколи складені корінними породами (села Островське, Радогоща, Ємілевка). Інтенсивний характер рухів блоків під болотними низинами, підтверджують лінійно-пасмові форми рельєфу, які часто оточують окремі болота і озера.

2) значні за площею (десятки-сотні км²) болотні і болотно-озерні масиви, утворені від'ємними сучасними рухами крупних і складних тектонічних структур, які часто розвиваються успадковано. Однорідність будови болотних масивів залежить від ступені диференціації рухів дрібних блокових структур, які їх складають, і відзначаються загальною тенденцією до опускань в голоцені. За конфігурацією в плані виділяються лінійні і ізометричні болотні масиви. Під лінійними масивами розташовується ланцюг опущених тектонічних блоків, рухи яких активізуються вздовж тектонічної зони певного напрямку. Смуги таких блоків інколи зливаються в протяжні зони грабеноподібних структур, для яких характерні східчасті профілі поверхні корінних порід. Ці структури могли контролювати на початковій стадії розвитку закладання річкових долин, але по мірі опускання наростало заболочування і нині сліди флювіальних процесів в цих масивах можуть встановлюватися тільки за даними дешифрування (села Білокоровичі, Рудня Миколаївська). Ізометричні ділянки площинного заболочування приурочені в основному до зон стійких від'ємних неотектонічних рухів. Такі зони розташовані, зокрема, у верхів'ї р. Прип'яті, межиріччі Тур'ї і Ствіги. Особливістю крупних болотних масивів є значна потужність верхньочетвертинних-сучасних відкладів під ними, а також присутність тут останців дочетвертинних, які повністю розмиті на прилеглих ділянках.

3) поперечні до сучасних долин підняття окремих блокових структур викликають утворення вище по долинам боліт, які представляють по суті аномально розширені, сильно заболочені ділянки річкових заплав (села Березівка, Гулянка, Бондарівка, Яновка, Васьковичі). Такі болота, мають в плані стрічковидну, краплевидну і серповидну форми, вверх по долині заплава має «нормальну» ширину. Тут у верхньочетвертинних-сучасних відкладах переважають алювіальні і алювіально-болотні фації. В деяких випадках тектонічні підняття блоків викликають підпружування і заболочування одночасно кількох річкових долин, які приурочені до певної тектонічної зони (зокрема Усівської субмеридіональна зона неотектонічної активізації між селами Ставки і Усово).

4) численні невеликі ділянки заболочування, які пов'язані з застійними поверхневими водами у відносно опущених частинах блокових структур, поверхні яких відзначаються нерівномірністю рухів або так званими перекосами. Площа

таких ділянок незначна, нерідко вони зливаються. В плані форма їх складна, окреслення нечіткі, відзначаються поступові переходи до слабо зволжених або опущених ділянок. Розташовані на межиріччях такі ділянки в Поліссі представляють початкову стадію формування гідросітки. Типові болотні відклади в цих місцях відсутні або мають незначну потужність, в похованому рельєфі тут інколи спостерігаються ерозійні заглиблення, які приурочені безпосередньо до ліній зчленування неотектонічних активних блоків.

ПОВЕРХНЕВИЙ ЯРУС ГІРНИЧОПРОМИСЛОВИХ ЛАНДШАФТІВ КРИВОРІЗЬКОЇ ЛАНДШАФТНО — ТЕХНІЧНОЇ СИСТЕМИ НА ПРИКЛАДІ КАР'ЄРНО -ВІДВАЛЬНИХ ЛАНДШАФТНИХ КОМПЛЕКСІВ

Тетяна КОПТЄВА

*Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди,
м. Харків
koptevatania36@hnpu.edu.ua*

Анотація

Кар'єрно-відвальні ландшафтні комплекси є яскравим прикладом поверхневого ярусу гірничопромислових ландшафтів Криворізької ландшафтно-технічної системи, що формуються в результаті видобутку залізної руди. Гірничопромислові комплекси включають кар'єри та відвали, які значно змінюють рельєф і геоморфологічні процеси території КЛТС. Вивчення поверхневого ярусу важливе для розуміння його впливу на літогенні (геологічну будову території, рельєф та його розвиток), кліматичні, гідрологічні (функціонування поверхневих вод), гідрогеологічні (підземні води), ґрунтові, рослинні. А також для оцінки екологічних ризиків та розробки рекультивації порушених територій КЛТС.

Ключові слова: *Криворізька ландшафтно-технічна система, поверхневий ярус, гірничопромисловий ландшафт, кар'єрно-відвальний ландшафтний комплекс, рекультивація.*

Annotation

Quarry and pit landscape complexes are a vivid example of the surface layer of mining landscapes of the Kryvyi Rih landscape and technical system, which are formed as a result of iron ore mining. Mining complexes include quarries and dumps, which significantly change the relief and geomorphological processes of the territory of the KLTS. The study of the surface layer is important for understanding its influence on lithogenic (geological structure of the territory, relief and its development), climatic, hydrological (functioning of surface waters), hydrogeological (groundwater), soil, vegetation. And also for the assessment of environmental risks and the development of reclamation of disturbed areas of the KLTS.

Key words: *Kryvyi Rih landscape and technical system, surface layer, mining landscape, quarry and dump landscape complex, reclamation.*

Криворізька ландшафтно-технічна система (КЛТС) є унікальною і динамічною системою, яка за короткий проміжок часу, який виміряється у 150 років трансформувала природні ландшафти абсолютно в антропогенні її гірничодобувна промисловість невпинно впливає на навколишнє середовище, що безумовно його

змінює. У межах Криворізького залізорудного басейну гірничопромислові ландшафти займають понад 40 тис. га., у їх структурі переважають відвальні та кар'єрні ландшафтні комплекси (67 %), промислові майданчики, водні антропогенні й дорожні ландшафти [1]. Кар'єрно — відвальні разом з селитебними ландшафтними комплексами формують поверхневий ярус гірничопромислових ландшафтів КЛТС [2]. Особливості розвитку кар'єрно — відвальних ландшафтних комплексів у минулому і зараз зумовлені функціонуванням у межах КЛТС п'яти гірничо-збагачувальних комбінатів (ГЗК): Південного, Північного, Новокриворізького, Центрального та Інгулецького. Просторово розташовані вони майже на одній лінії з півночі на південь і тягнуться більш ніж на 100 км. Для гірничозбагачувальних КЛТС продуктом видобутку є залістий кварцити, а кінцевим продуктом – сіра руда, залістий концентрат, агломерат, котун. Розробка родовищ ведеться двома способами: відкритим (кар'єрний метод) та закритий (шахтний) [3]. З розвитком гірничотехнічного прогресу спостерігається загальна тенденція неухильного збільшення частки кар'єрної розробки родовищ у загальному обсязі видобутку мінеральної сировини, а це своєю чергою збільшення площі поверхневого ярусу і виникненню двоярусної структури гірничопромислових ландшафтів. Поряд з цим безперервно збільшується глибина гірничих розробок і загальний об'єм гірничої маси. Кар'єри гірничозбагачувальних КЛТС, яких 11, досягають глибини від 170 м до 300 м.

Розглянемо найбільші кар'єри, які входять і мають ландшафтноутворюючу роль у формуванні поверхневого ярусу КЛТС: Кар'єр Південного гірничозбагачувального комбінату (ПдГЗК) є діючим і незатоплений, також є одним з найбільших залізорудних кар'єрів у світі, майже основним місцем видобутку залізорудної сировини в Україні та головною визначною пам'яткою промислового туризму в КЛТС. Сировинною базою підприємства є Скелеватське магнетитове родовище залістих кварцитів. Сучасні розміри кар'єру ПдГЗК: площа – 570 га довжина – 3000 м ширина – 2650 м, глибина: по замкнутому контуру 360 м, з нагорною частиною 425 м. Кількість горизонтів 28, із них розробляється 19.

Найглибший залізорудний кар'єр Європи — кар'єр ПрАТ "Інгулецький ГЗК" є одним із найбільш потужних, глибина якого сягає 426 метрів, у кар'єрі зберігається великими запасами залізної руди близько 38 млн тонн руди. Морфометричні характеристики кар'єру: довжина сягає 3,7 км, ширина – 2,3 км, а глибина – 500 м. Кар'єр розміщується в Інгулецькому родовищі залістих кварцитів, що розташоване в південній частині Криворізького залізорудного басейну і представлене пластовим покладом (потужність від 100 до 1000 м, довжиною 2,5 км, шириною 1,2 км). У геологічній будові родовища беруть участь породи криворізької серії (граніти та залістий кварцити), перекриті осадовими породами — глинами, піском, вапняками кайнозою. Жовтневий гранітний кар'єр розміщується в Україні, м. Кривий Ріг, в Покровському районі, на схід від села КРЕСу і за 150 м від річки Саксагань. Морфометричні характеристики кар'єру: довжина – 0,6 км, максимальна ширина – 0,45 км, глибина – 110 м, довжина контуру по бровці – 1,8 м, площа – 0,22 км кв.(22,25 га) [3]. Кар'єр має типову структуру – днище (затоплене) і борта. Карачунівський гранітний кар'єр знаходиться у Центрально-Міському районі недалеко від Карачунівського водосховища. Він належить до неглибоких і має глибину 20 м, займає площу 5 га. Геологічна структура Карачунівського родовища обумовлена його розташуванням у зоні комплексу кристалічних порід Українського

кристалічного масиву. Утворення складаються з четвертинних відкладів, які включають суглинки, глини та піски, що поширені на всій території родовища [3]. Нижче четвертинних відкладів залягають продукти вивітрених кристалічних порід – первинні граніти. У кар'єрі видобували граніти, польовий шпат та пісок.

Розглянемо відвали КЛТС, які належать до кар'єрно-відвальних ландшафтних комплексів поверхневого ярусу гірничопромислових ландшафтів: Ганнівський відвал Північного гірничозбагачувального комбінату (ПНГЗКу) розташований у північній частині міста Кривого Рогу. Площа біологічної рекультивациі складає 181,2 га, в поточний час її можливо провести на території 42,4 га. Висота відвалу над земною поверхнею від 10 до 90 м. Відвал складають метаморфічні, меншою мірою магматичні породи, а також глини та суглинки. Ганнівський відвал на сьогодні ще не повністю рекультивований, тому було б доцільно застосувати біологічну рекультивацию задля покращення поверхневого ярусу відвалу [2]. Шимаківський відвал належить до платоподібного багатоярусного відвального типу місцевості, який сформований внаслідок автомобільної відсипки та завдяки цьому утворилися яруси з вирівняною і платоподібною поверхнею. Відвал належить до Південного гірничо-збагачувального комбінату і був складений з 1960 по 1967 рр. Висота Шимаківського відвалу становить 80 м, крутість схилів – 45–50°, площа відвалу становить 2,5 га. [2]. Бурцітський відвал розташований у місті Кривий Ріг, в Інгулецькому районі, поблизу сіл Гданцівки та Шевченково, розташований над річкою Інгулець, відноситься до Новокриворізького гірничозбагачувального комбінату. Висота Бурцітського відвалу становить 80 м, крутість схилів – 35–45°, відвал зараз практично повністю рекультивований, рослинні угруповання на відвалі різноманітні [4].

Отже, поверхневий ярус гірничопромислових ландшафтів Криворізької ландшафтно-технічної системи, який розглянутий на прикладі кар'єрно-відвальних ландшафтних комплексів включає велику кількість кар'єрів та відвалів, які потребують ретельного дослідження, а також оптимізаційних методів щодо запобігання розвитку похідних процесів та явищ на території КЛТС.

Список використаних джерел:

1. Казаков В. Л. Антропогенні ландшафти Криворіжжя: історія розвитку, структура. Географічні дослідження Кривбасу : матер. кафедрал. наук.-дослід. тем. 2007. Вип. 2. С. 27–35.
2. Koptieva T.S. The reclamation of the surface layer of mining landscapes of Kryvyi Rih landscape technical system. Людина та довкілля. Проблеми неоекології. – 2023. – Вип. 39. – С. 55–64. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-4224-2023-39-05>
3. Koptieva T. S. Altitudinal differentiation and diversity of mining landscapes of Kryvorizhzhia : monograph, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. – Vinnytsia : TVORY, 2023. – 138 p. : ill. – ("Modern Nature and Landscapes of Ukraine").
4. T. Koptieva, B. Denysyk. Quarry and dump landscape systems of Kryvorizhzhia / // Surveying, Geology and Mining, Ecology and Management – SGEM 2020 : XX-th International Multidisciplinary Scientific GeoConference. – Albena, 2021. — Pp. 665–670. – DOI: <https://doi.org/10.5593/sgem2020/5.1/s20.082>

МОЖЛИВОСТІ МІКРОМОРФОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ У З'ЯСУВАННІ ГЕНЕЗИСУ ВИКОПНИХ ҐРУНТІВ

Жанна МАТВІЙШИНА, Сергій ДОРОШКЕВИЧ
*Інститут географії Національної академії наук
України, Київ dsp.paleo@gmail.com*

Анотація

Мікроморфологічний аналіз відіграє значну роль у палеоґрунтознавстві, оскільки допомагає розв'язувати питання генезису давніх ґрунтових утворень. Особливо важливе значення мікроморфологічного аналізу полягає у виявленні діагностичних ознак первинних ґрунтоутворюючих процесів, які збереглися у різновікових ґрунтових відкладах четвертинного періоду. Ці ознаки, виявлені під мікроскопом у тонких зрізах ґрунтів з непорушеною будовою, є прямими палеогеографічними індикаторами чинників давнього ґрунтоутворення і, відповідно, відображають природні умови часу формування викопних ґрунтів у минулому.

Ключові слова: *палеоґрунтознавство, мікроморфологічний аналіз, генезис ґрунтів, палеогеографія.*

Abstract

Micromorphological analysis plays an important role in paleosoils science, as it helps to solve the question of the genesis of ancient soil formations. Micromorphological analysis is particularly important in identifying diagnostic signs of primary soil-forming processes preserved in Quaternary deposits of different ages. These signs, detected under a microscope in thin sections of soils with an intact structure, are direct paleogeographic indicators of factors of ancient soil formation and, accordingly, reflect the natural conditions of the time of formation of fossil soils in the past.

Keywords: *paleopedology, micromorphological analysis, soil formation, paleogeography.*

Мікроморфологічний аналіз відіграє значну роль у палеоґрунтознавстві, оскільки допомагає розв'язувати питання генезису давніх ґрунтових утворень. Започатковані мікроморфологічні дослідження у 40-х рр. ХХ ст. австрійським вченим В. Кубієною. Значний внесок у розвиток мікроморфології ґрунтів зробили Р. Бревер, Б. Барат, Є. Фітцпатрик, Я. Ямаґн, П. Юнґеріус, Л. Смолікова, П. Баллок, Т. Мадейська, П. Мрошек, О. Парфьонова, К. Ярилова, Н. Мінашина, Р. Кемп, А. Бронґер, Я. Далрімпл та ін. Серед українських вчених, які займаються мікроморфологічними дослідженнями сучасних та викопних ґрунтів, варто виокремити Ж. Матвіїшину, Н. Белову, А. Травлеєва, В. Яковенка, С. Кармазіненка, О. Пархоменка, С. Дорошкевича, А. Кушніра та ін. Головним завданням мікроморфології, як напряду палеоґрунтознавства, є дослідження будови та речовинного складу ґрунтів у природній (генетичній) єдності, без розчленування на складові компоненти в процесі аналізу. Це надає можливість спостерігати природний прояв ґрунтоутворювальних процесів у їх взаємодії та співвідношенні, як у мікроскопічно малих об'ємах ґрунтової маси, так і в межах генетичних горизонтів і ґрунтового профілю в цілому [1].

Особливо важливе значення мікроморфологічного аналізу полягає у виявленні діагностичних ознак первинних ґрунтоутворюючих процесів, які збереглися у різновікових ґрунтових відкладах четвертинного періоду. Ці ознаки, виявлені у тонких зрізах ґрунтів з непорушеною будовою під мікроскопом, є

прямими палеогеографічними індикаторами чинників давнього ґрунтоутворення і, відповідно, допомагають реконструювати природні умови часу формування викопних ґрунтів у минулому. У зв'язку із цим хочемо більш детально зупинитися на можливостях мікроморфологічної діагностики елементарних ґрунтоутворюючих процесів у викопних плейстоценових ґрунтах отриманих на основі власних даних [2,4,5,7-10] та напрацювань попередників. Зокрема, активні біогенно-акумулятивні процеси, такі як гумусоутворення та гумусонакопичення, у шліфах під мікроскопом діагностуються за наявністю структурних виокремлень у вигляді простих та складних мікроагрегатів, розвинутою системою добре виражених порожнин, гумусово-глинистою плазмою. Елювіальні процеси (опідзолення, лесиваж) відображаються за наявністю зруйнованих мікроагрегатів і «відмитих ділянок» плазми в елювіальних генетичних горизонтах у сполученні з лускуватими натеками коломорфних глин, які концентруються на стінках порожнин в ілювіальних генетичних горизонтах різновікових ґрунтів. Процес вилуговування карбонатів простежується за відсутністю розсіяних найдрібніших форм карбонатів у плазмі. Міграція карбонатів кальцію проявляється у приуроченості форм карбонатів до порожнинного простору і т.п.

Таблиця 1

Зведені результати генетичної ідентифікації викопних ґрунтів у розрізі четвертинних відкладів Якушинці [2,3,6] на основі даних мікроморфологічного аналізу

Вік ґрунтової	Індекс ґрунту, (генетичні)	Мікроморфологічні ознаки виявлені у шліфах під мікроскопом	Ґрунтоутворюючі процеси	Інтенсивність прояву процесів (+ слабка, ++ середня, +++ потужна)	Генетична ідентифікація ґрунту
Витачівський (vt)	vt_{b2}, vt_{b1}	Пилувато-плазмова мікробудова, щільна упаковка зерен мінерального скелету в плазмі	Оглинення	+	Специфічні буроземоподібні ґрунти: vt_{b2} – темно-бурий vt_{b1} – світло-бурий
		Складення маси у вигляді блоків, які розділені блоками-тріщинами	Оглинення та злитизація	++	
		Сегрегаційні утворення округлої форми, нодульні, ооїдні стяжіння у глинистій плазмі	Злитизація	++	
		Залізисто-манганові мікроорштейни, у тому числі концентричної будови	Зрудніння та оглеєння	++	
	vt_{b1}	Цементация плазми мікрористалічним кальцитом	Карбонатизація	+	
		Концентрація карбонатів кальцію навколо пор	Міграція карбонатів кальцію	++	
Прилуцький (pl)	pl_{b2} (Hk, Phk)	Губчасте складення маси, складні мікроагрегати до IV порядку розділені звивистими порами	Гумусоутворення та гумусонакопичення	++	Чорнозем буроземо-подібний
		Просочення плазми мікрористалічним кальцитом, його концентрація на стінках порожнин	Карбонатизація, міграція карбонатів кальцію	++	
		Дрібні залізисті мікроорштейни	Зрудніння та оглеєння	++	
	pl_{b1}	Інтенсивне забарвлення гумусово-глинистої плазми у темні кольори. Гумус скоагульований у вигляді гумонів, які	Гумусоутворення та гумусонакопичення	+++	Лучно-чорноземний

(Н, Нр, Рк)	утворюють складні мікроагрегати до IV порядку розділені сіткою звивистих порожнин.			
	Маса переважно вилужена від карбонатів	Вилуговання карбонатів кальцію	+++	
	До стінок окремих порожнин у Нр та Рк горизонтах приурочений мікрокристалічний кальцит	Міграція карбонатів кальцію	++	
	Поодинокі плями та мікроорштейни гідрооксидів заліза	Зрудніння та оглеєння	+	

Наведемо конкретний приклад можливостей мікроморфологічного аналізу для генетичної ідентифікації викопних ґрунтів у таблиці 1, де відображено зведені результати мікроморфологічних досліджень викопних ґрунтів витачівського та прилуцького етапів плейстоцену (розріз четвертинних відкладів Якушинці (Вінницька обл.) [2,3,6]).

Висновок. Мікроморфологічний аналіз є дієвим інструментом у з'ясуванні генезису викопних ґрунтів. Діагностичні ознаки різних ґрунтоутворювальних процесів, виявлені у шліфах з непорушеною будовою відкладів під мікроскопом, дозволяють діагностувати та відновлювати хронологію перебігу природних процесів, що покращує достовірність генетичної ідентифікації викопних ґрунтових утворень.

Список використаних джерел:

1. Веклич М.Ф., Матвишина Ж.Н., Медведєв В.В. и др. Методика палеопедологических исследований. Київ: Наук. думка, 1979. 272 с.
2. Дорошкевич С.П.. Природа Середнього Побужжя у плейстоцені за даними вивчення викопних ґрунтів. Київ: Наук. думка, 2018. 175 с.
3. Дорошкевич С.П. Реконструкції палеогеографічних умов у післядніпровські часи за результатами дослідження плейстоценових відкладів розрізу Якушинці у Середньому Побужжі. *Географія та екологія: наука і освіта: Мат. III Всеукр. наук.-практ. конф.* Умань: Видавець «Сочінський», 2010. С. 71-74.
4. Дорошкевич С.П., Матвіїшина Ж.М. Діагностика ґрунтоутворювальних процесів у викопних плейстоценових ґрунтах за даними мікроморфологічного аналізу. *Наук. вісник Чернівецького університету: Біологія (Біологічні системи)*. Т. 4(2). Вип. 1. Чернівці, 2012. С. 162-166.
5. Кирильчук Андрій, Малик Роман, Дорошкевич Сергій. Особливості мікроморфології ґрунтів белігеративного комплексу Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника. *Наук. записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: географія: Фізична географія.* № 2. 2021. С. 30-38.
6. Матвіїшина Ж.М., Кармазиненко С.П., Дорошкевич С.П. Морфогенетичні особливості плейстоценових відкладів нових опорних розрізів Вінниччини. *Наук. записки Вінницького держ. педагог. університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Географія.* Вінниця, 2009. Вип. 18. С. 9-17.
7. Матвишина Ж.Н. Микроморфологический анализ и возможности его использования для палеогеографических реконструкций. *Теоретические и прикладные проблемы палеогеографии.* Київ: Наук. думка, 1977. С. 48-60.
8. Матвишина Ж.Н. Микроморфология плейстоценовых почв Украины. Київ: Наук. думка, 1982. 144 с.
9. Матвіїшина Ж.М., Герасименко Н.П., Передерій В.І. та ін. Просторово-часова кореляція палеогеографічних умов четвертинного періоду на території України. Київ: Наук. думка, 2010. 192 с.
10. Matviishyna Zh.M., Doroshkevych S.P. Micromorphological peculiarities of the Pleistocene soils in the Middle Pobuzhzhya (Ukraine) and their significance for paleogeographic reconstructions. *Journal of Geology, Geography and Geoecology.* 2019. 28 (2). 327-347.

РЕКОНСТРУКЦІЯ ПРИРОДНИХ ЛАНДШАФТІВ НА ОСНОВІ ПАЛЕОПЕДОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ГОЛОЦЕНОВИХ ГРУНТІВ ПОЛІСЬКОГО КРАЮ ЗОНИ МІШАНИХ (ХВОЙНОШИРОКОЛИСТЯНИХ) ЛІСІВ

Жанна МАТВІЙШИНА, Олександр ПАРХОМЕНКО

Інститут географії НАН України, м. Київ

*Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка,
м. Чернігів*

Анотація

Висвітлено матеріали з інтерпретації даних досліджених нами похованих та сучасних ґрунтів у зв'язку з антропогенним навантаженням на природні комплекси, еволюцією природного середовища у голоцені. Розкрито особливості дослідження палеоґрунтів за допомогою ґрунтово-археологічних підходів з метою реконструкції обстановок минулого.

Розглянуто питання використання палеопедологічних даних для відтворення палеогеографічних обстановок минулого як умов проживання давньої людини в окремі часові інтервали голоцену. Палеопедологічний метод дослідження давніх ґрунтів успішно використовується останнім часом для вирішення завдань, пов'язаних з реконструкцією ландшафтів минулого. Дослідження ґрунтів на давніх поселеннях дає змогу зрозуміти характер природної трансформації ґрунтів, які мають масштабне поширення, встановити перебіг природної еволюції педогенезу, ландшафтів та клімату на зональному та регіональному рівнях.

Ключові слова. *Голоцен, палеогеографія, ґрунт, геоархеологічний підхід.*

Annotation

The data from the interpretation of the buried and modern soils investigated by us in connection with the anthropogenic load on natural complexes and the evolution of the natural environment in the Holocene are highlighted. The features of the study of paleo-soils using soil-archaeological approaches with the aim of reconstructing the conditions of the past are revealed.

The issue of using paleopedological data to reproduce the paleogeographical conditions of the past as the conditions of ancient man's residence in certain time intervals of the Holocene is considered. The paleopedological method of studying ancient soils has been successfully used recently to solve problems related to the reconstruction of past landscapes.

The study of soils in ancient settlements makes it possible to understand the nature of the natural transformation of soils, which have a large-scale distribution, to establish the course of the natural evolution of pedogenesis, landscapes and climate at the zonal and regional levels.

Key words. *Holocene, paleogeography, soil, geoarchaeological approach.*

Важливим завданням сучасної палеогеографії став прогноз розвитку географічного середовища в умовах тривалих, досить швидких природних та антропогенних змін. Цю проблему неможливо вирішити без детального дослідження еволюції географічного середовища з початку виникнення до теперішнього часу. Одним із способів вивчення цієї еволюції є дослідження трансформаційних процесів у ґрунтах, як об'єктах, що здатні фіксувати та відображувати еволюцію природного та антропогенного середовища. Лише на основі пізнання історії розвитку ґрунтів, трансформації педогенезу можна

отримати цілісну уяву про сучасний стан та організацію ґрунтового покриву, а також здійснити прогноз подальшого розвитку ґрунтів та ландшафтів території дослідження. Дослідження сучасних ґрунтів, як і давніх, повинно базуватися на вивченні геологічних та археологічних пам'ятників, де найповніше відображена історія їх розвитку. Методичні прийоми палеогеографії базуються на вивчені пам'ятників давньої природи. Так, для аналізу змін ґрунтів важливим є ґрунтово-археологічні методи дослідження (палеопедологічний, мікроморфологічний, геоархеологічний тощо), які використовуються для реконструкції природних умов проживання давньої людини. Давні поселення є чудовим об'єктом, де можна дослідити ґрунти давніх епох для порівняння їх із сучасними, щоб визначити спрямованість ґрунтових процесів, встановити ймовірні зміни природи та клімату у майбутньому. У первинних ознаках зафіксовано особливості профілю ґрунту часу існування давнього поселення. Дослідження ґрунтів на давніх поселеннях дає змогу зрозуміти характер природної трансформації ґрунтів, які мають масштабне поширення, встановити перебіг природної еволюції педогенезу, ландшафтів та клімату на зональному та регіональному рівнях.

Так, обстеження та дослідження ключових ділянок смт. Седнева та його околиць [1], району Батурина (в межах Національного історико-культурного заповідника "Гетьманська столиця") [2], неподалік с. Виповзів [3] у межах зони мішаних (хвойношироколистяних) лісів Поліського краю області Чернігівського Полісся [4] є продовженням регіональних робіт з вивчення стадійності розвитку голоценових ґрунтів України з метою реконструкції умов проживання давньої людини. Під час дослідження ключової ділянки *сmt. Седнева та його околиць* нами встановлено, що в межах території дослідження панували лучно-степові ландшафти з потужним розвитком травостою і з відносно родючими ґрунтами в умовах лісостепу. У ході дослідження ґрунтів у межах *Національного історико-культурного заповідника "Гетьманська столиця"* нами виявлено у катені ґрунти лучного і лісо-лучного генезису з добре сформованими гумусовими горизонтами, близькими до лучно-дернових та алювіально-дернових зони помірного клімату, але тепліших за сучасні. Дослідження *городища X ст. неподалік с. Виповзів* дозволило нам встановити, що на відкритих ділянках з лучною та лучно-степовою рослинністю у X столітті були представлені інтенсивно гумусовані різновиди дернових ґрунтів, більш забарвлені і з більшою глибиною профілів, ніж у сучасному ґрунтовому покриві, де ґрунти відрізняються світло-сірим забарвленням. Внаслідок еволюції ландшафтів первинне лісове ґрунтоутворення пізніше змінилося лучно-лісовим або лучним з переважаючими процесами гумусонакопичення. Переважали ландшафти близькі до сучасних півночі лісостепової зони.

Також нами проведено дослідження ґрунтів у межах зони мішаних (хвойношироколистяних) лісів Поліського краю області Житомирського Полісся, що дозволило нам виявити закономірності розвитку палеоландшафтів даної території. Досліджуючи ґрунти катени, закладеної нами *біля с. Торчин* [5], встановлено, що у пониженнях формувалися болотні ґрунти. Дернові процеси і ґрунти як тепер, так і раніше були більше властиві ділянкам заплав або низьких терас, але далі від заплави існували і ділянки лісів. Антропогенний вплив проявився у зведенні лісів і поширенні безлісних ділянок, які частково розорювалися. Ґрунти дюни на поселенні і фоновий *біля с. Мала Глумча* [6] мало

відрізняються між собою і мають майже однакову потужність гумусових горизонтів. В обох розчистках ґрунти можна визначити як дернові, що сформувалися на пісках дюни. Ґрунт пониження несе риси алювіально-болотного, однак і він значно переритий кротовинами. Як і в наш час, так і в давні часи функціонування поселення формувалися дернові зональні ґрунти півдня лісової зони з помірним кліматом. *Неподалік с. Сколобів* [7] нами встановлено, що в межах давнього поселення відбулася трансформація лісових ґрунтів на дернові, дерново-підзолисті. У X-XIII ст. природні зони були зміщені на північ з проявом аридніших умов при достатньому і навіть надлишковому зволоженні з ознаками оглеєння. На місці давнього поселення *біля с. Лутівка* [8] риси дернового процесу проявляються більш чітко, а ґрунт – дерново-сильноопідзолистий з рисами подібності до сучасного фонового. Скоріш за все, у давні часи територія знаходилась також в межах лісової зони помірного клімату. Тип ґрунтів, як і в наш час, контролювався розповсюдженням зандрових пісків (як ґрунтоутворювальна порода) і режимами перезволоження з розвитком процесів опідзолення. Під лісовими масивами формувалися зональні дерново-підзолисті, на відкритих просторах – дернові опідзолені ґрунти.

Отримані дані з вивчення особливостей ґрунтово-археологічних підходів у дослідженні природного середовища минулих часів відображають тенденцію еволюції ґрунтів, пов'язану зі змінами клімату у пізньому голоцені, що дозволяє стверджувати про інтенсивність та спрямованість голоценового педогенезу окремої території дослідження. Проведені дослідження відтворюють дрібні етапи ґрунтоутворення і змін клімату на окремій території з метою реконструкції природних обстановок минулого у зв'язку з умовами життя давньої людини. Подальші дослідження у цьому напрямі матимуть істотне значення не лише для палеогеографії, а й для ґрунтознавства, археології, історії та інших природничих і суспільних наук.

Список використаних джерел:

1. Матвіїшина Ж., Пархоменко О., Скороход В., Ситий Ю. Дослідження викопних ґрунтів в археологічних пам'ятках смт. Седнева та його околиць на Чернігівщині. *Географічна освіта та наука: перспективи й інновації*: зб. матеріалів доп. учасн. Міжнар. наук.-практ. конф. Переяслав. 2021. С. 93–97.

2. Матвіїшина Ж.М., Пархоменко О.Г., Скороход В.М. Еволюція ґрунтів та ландшафтів території давньоруського городища біля с. Виповзів на Чернігівщині. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія «Географія». Випуск 31. 2019, № 1-2. С. 20–31.

3. Жанна Матвіїшина, Олександр Пархоменко, Юрій Ситий Дослідження голоценових ґрунтів на території Національного історико-культурного заповідника "Гетьманська столиця" у м. Батурин на Чернігівщині. Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наукових праць. Чернівці: 2020. Вип. 824: Географія. С.15–25.

4. Удосконалена схема фізико-географічного районування України / О.М. Маринич, Г.О. Пархоменко, О.М. Петренко, П.Г. Шищенко // Укр. геогр. журн. 2003. № 1. С. 16–20.

5. Матвіїшина Ж.М., Пархоменко О.Г. Дослідження ґрунтового покриву ландшафтної області Київського Полісся в межах давнього поселення Торчин-1 на Житомирщині. *Modern directions of scientific research development: collection of materials The 1st International scientific and practical conference* BoScience Publisher. Chicago. USA. 2021. P. 346–356.

6. Матвіїшина Ж.М., Пархоменко О.Г. Дослідження голоценових ґрунтів багатощарового поселення Мала Глумча-1 території Житомирського Полісся. *Виклики, загрози та розвиток у галузі біології, сільського господарства, екології, географії, геології та хімії*: зб. матеріалів доп. учасн. Міжнар. наук. конф. Люблін. Республіка Польща. 2021. С. 148–154.

7. Матвіїшина Ж.М., Пархоменко О.Г. Трансформація процесів ґрунтоутворення у межах давнього поселення неподалік с. Сколобів на Житомирщині: просторово-часовий аналіз. *Український журнал природничих наук*, 2024. №8. С.13–24.

8. Матвіїшина Ж.М., Пархоменко О.Г. Реконструкція природних ландшафтів з використанням мікроморфологічного методу дослідження ґрунтів давнього поселення біля с. Лутівка Житомирського Полісся. *Challenges in science of nowadays: collection of materials X International Scientific and Practical Conference*. Washington. USA. 2022. Pp. 335–345.

АБІОТИЧНІ УМОВИ МІСЦЕЗРОСТАННЯ *LIGULARIA SIBIRICA* (L.) CASS. В УРОЧИЩІ БІЛИЙ ПОТІК (НПП ЧЕРЕМОСЬКИЙ)

Яна, Поп'юк¹, Богдан Рідуш¹

¹ Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Анотація

Абіотичні умови *Ligularia sibirica* (L.) Cass. описано місцезростання в урочищі Білий Потік (НПП «Черемоський»). Влітку 2024 року ми спостерігали 1284 особини рослини у фазі цвітіння. Місцезростання розташоване на висоті 1030 м над рівнем моря і пов'язане з розвантаженням карбонатного джерела.

Ключові слова: *Ligularia sibirica*, біотоп, кальцефіл, реліктова флора, рефугіум.

Abstract

Abiotic conditions of the *Ligularia sibirica* (L.) Cass. habitat in the Bilyi Potik site (Cheremosky National Park) is described. In the summer of 2024, 1284 blooming individuals of the plant were observed. The habitat is situated at 1030 m a.s.l., and it is associated with the discharge of the calcareous spring.

Key words: *Ligularia sibirica*, habitat, calciphile, relic flora, refugium.

Ligularia sibirica (L.) Cass. (язичник сибірський) – вид, включений в Додаток I до «Бернської конвенції», Додаток II і IV Директиви ЄС про збереження природних оселищ та видів природної фауни і флори, Червоної книги України, Червоного списку судинних рослин Карпат [2, 3]. *L. sibirica* (L.) Cass. вид належить до льодовикових реліктів, популяція яких в минулому займала значно більші території та була суттєво фрагментована орієнтовно 10000-7000 р.т. [6]. Сьогодні даний вид зростає в умовах помірно-холодного клімату. Основним ареалом її поширення є континентальний регіон Євразії. Центр поширення – Центральний Сибір. У праці зібрано та проаналізовано інформацію про поширення виду у Європі. Також з'ясовано, що даний вид належить до гігрофітів та кальцефілів, є надзвичайно чутливим до ряду абіотичних та екологічних умов, зокрема типу ґрунтів, температур, водного балансу та освітленості [3]. Проте даних досліджень та моніторингу варіабельності природних умов середовища існування виду недостатньо. Також залишається відкритим

питання їх впливу на чисельність, щільність та збереженість популяцій *L. sibirica* (L.) Cass.

В Україні відомо кілька місцезростань *L. sibirica* (L.) Cass. – Західне Полісся (Волинська обл.), Мале Полісся (на стику Львівської, Рівненської та Тернопільської областей), Розточчя, та Північне Поділля (біля Меджибожа), а також біля підніжжя Чорногірського масиву, та на досліджуваній ділянці в долині р. Сарата (Чернівецька обл.) [4]. Всі популяції є досить ізольованими. Деякі з них в останні роки не обстежувалися.

Одним з найчисленніших підтверджених місцезнаходжень є північно-східна окраїна Мармароського масиву, яка належить до Черемоського НПП. Загалом, територія Черемоського НПП істотно вирізняється специфічними природними умовами з-поміж інших частин Чернівецької області та, власне, Буковинських Карпат. Це обумовлено в першу чергу геолого-геоморфологічними [1, 5], палеогеографічними, кліматичними, гідрологічними та ландшафтними особливостями території. Саме тому на сьогодні вона є рефугіумом багатьох реліктових, раритетних та рідкісних видів рослин, в тому числі й *L. sibirica* (L.) Cass.

Оселище язичника на території Черемоського НПП приурочене до комплексної пам'ятки природи «Білий потік», яке розташоване біля підніжжя східного макросхилу хребта Чорний Діл в середній течії р. Сарата. Воно досліджене та описане в ряді праць науковців кафедри ботаніки, лісового і садово-паркового господарства ЧНУ ім.Ю.Федьковича [2]. На цій ділянці відбувається розвантаження перенасичених гідрокарбонатами вод в підосві вапняків, на висоті близько 1080 м н.р.м., які з системи джерел утворюють невеликий потік – лівий доплив Сарати. У руслі потоку відбувається інтенсивне сучасне відкладення травертинів.

5-8 липня 2024 року нами здійснене обстеження оселища та з'ясовано, що тут збереглася досить численна популяція *L. sibirica* (L.) Cass., яка представлена на трьох основних локалітетах.

Локалітет 1. Нижня течія Білого потоку, підніжжя схилу (біля 1030 м н.р.м.). Корінні породи на ділянці представлені некарбонатним флішем крейдового віку. Проте тут потік розтікається ширше по поверхні щербеного конусу виносу, звожуючи ділянку біля 200 м завширшки. На берегах потоку та заболочених ділянках поблизу нього ідентифікована найбільша чисельність *L. sibirica* (L.) Cass. – 1116 од. На окремих ділянках їх щільність є досить високою (до 17 од/м²).

Локалітет 2. Карстове джерело – витoki Білого потоку. На даній ділянці чисельність язичника склала 150 од. Всі вони розташовані на лівому березі, який є менш затіненим. Окрім того, правий берег додатково затінюється через значну кількість дерев, повалених вітровалами та буреломами.

У верхів'ї потоку, в місцях розвантаження вод, а також на лівому березі в його нижній течії простежується інтенсивне травертиноутворення.

Локалітет 3. Берег р. Сарата, за дорогою від локалітету 1. Поблизу місця впадіння Білого потоку в р. Сарата, в частково затінених вербою та вільхою заплавлених біотопах також ідентифіковано 18 од. *L. sibirica* (L.) Cass.

Отже, сумарна чисельність *L. sibirica* (L.) Cass., ідентифікована нами в урочищі Білий потік у липня 2024 року, склала 1284 од. Розрахунок проводився лише для тих особин, які мали квітконоси. Проте цього річ внаслідок теплих погодних умов фаза цвітіння рослини розпочалася значно швидше. Не виключено, що в активній фазі

кількість особин була вищою. Варто також відмітити, що майже вся долина Білого потоку від верхів'я та майже до нижньої течії повністю засмічена кількома ярусами повалених дерев, які повністю перешкоджають росту трав'янистого ярусу. Для цілей збереження популяції *L. sibirica* (L.) Cass. та інших видів рідкісних та зникаючих рослин, які зростають на території комплексної пам'ятки природи «Білий потік», необхідне термінове розчищення ділянок.

Автори висловлюють вдячність за сприяння та підтримку у проведенні досліджень працівникам НПП «Черемоський» та його директору п. Роману ЯРЕМІ, а також студентам географічного факультету ЧНУ ім.Ю.Федьковича, які брали активну участь у обстеженні.

Список літератури:

1. Рідуш, Поп'юк, 2018. Сліди гляціальних процесів в рельєфі середньогір'я Буковинських Карпат. Рельєф і клімат: Мат-ли II Міжнар. конф. 26-28 верес. 2018 р.) / За ред. Б. Рідуш, В. Круль. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2018. С. 48-49.

2. Чорней І.І., Величко М.В., Токарюк А.І., Буджак В.В. Раритетний компонент флори та його характеристика // Біорізноманіття Національного природного парку «Черемоський»: / наук. ред. І. І. Чорней. –Чернівці : Друк Арт, 2015. С. 147-192.

3. Cişlariu A.G., Mânzu C.C., Zamfirache M.M. Habitat requirements and germination performance of some relict populations of *Ligularia sibirica* (Asteraceae) from Romania // Plant Ecology and Evolution 151(3): 314-326. <https://doi.org/10.5091/plecevo.2018.1422>

4. Kobiv Yu. *Ligularia sibirica* (L.) Cass. (ASTERACEAE) in the Chornogora Mountains (Ukrainian Carpathians): population-ontogenetic parameters, morphology, taxonomy and conservation // Укр. ботан. журн., 2005, т. 62, № 3, с. 383-395.

5. Ridush B., Popiuk Y., Ridush O. Signs of glacial activity in the mid-height mountains of Ukrainian Carpathians. 6th Forum Carpathicum – Linkining the Environmental, Political and Societal Aspects for Carpathian Sustainability. Book of Abstracts (21-25 June, 2021). Brno, Czech Republic, 2021. P. 78.

6. Šmídová A., Münzbergová Z., Plačková I. Genetic diversity of a relict plant species, *Ligularia sibirica* (L.) Cass. (Asteraceae), Flora – Morphology, Distribution, Functional Ecology of Plants, Volume 206, Issue 2, 2011, Pages 151-157.

КОРОТКОПЕРІОДИЧНІ ЗМІНИ ПАЛЕОКЛІМАТУ ЛАНДШАФТІВ КАРПАТ: РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР

Дарія ХОЛЯВЧУК

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці
d.kholyavchuk@chnu.edu.ua

Анотація

У дослідженні на основі синтезу 117 палеокліматичних реконструкцій голоцену проаналізовано короткоперіодичну мінливість температурного режиму та режиму зволоження у різних регіонах Карпат. Виявлено, що кліматичні зміни в Карпатах демонструють регіональні відмінності, пов'язані з циркуляційними паттернами АМО і НАО, особливо під час Середньовічного теплого періоду та Малуго льодовикового періоду. Досліджено також вплив сонячних циклів і вулканічної активності на клімат Карпат. Результати вказують на п'ять домінантних типів короткоперіодичних змін палеоклімату в гірських регіонах протягом останнього тисячоліття.

Ключові слова: палеоклімат, Карпати, ландшафтні регіони, Малий льодовиковий період, Середньовічний теплий період, цикли.

Abstract

In a study based on the synthesis of 117 paleoclimatic reconstructions of the Holocene, the short-term variability of the temperature regime and moisture regime in different regions of the Carpathians was analyzed. Climatic changes in the Carpathians were found to show regional differences associated with the AMO and NAO circulation patterns, especially during the Medieval Warm Period and the Little Ice Age. The impact of solar cycles and volcanic activity on the climate of the Carpathians was also studied. The results indicate five dominant types of short-term paleoclimate changes in mountain regions during the last millennium.

Key words: *paleoclimate, Carpathians, landscape regions, Little Ice Age, Medieval warm period, cycles.*

На основі синтезу 117 палеокліматичних реконструкцій голоцену автором виявлено асинхронність у мінливості і магнітуді тенденцій термічного режиму і режиму зволоження мікрокліматохронів у ландшафтних регіонах нуклеарного і, особливо, морфологічного типу Карпат. Дрібноритмічна етапність клімату голоцену Західних і Східних Карпат відповідає атлантико-континентальному типу кривої палеокліматичних змін температур повітря, а Південних – континентальному типу. На основі найдовших реконструкцій ходу температур повітря літа встановлено, що часові зміщення у настанні кліматичного оптимуму між Південними і Східними Карпатами складають приблизно 2000–4000 років.

Протягом останнього тисячоліття клімат Карпат відображає ритміку змін клімату, яка властиві для всієї Європи. Дипольна природа (північ – південь) атлантичних циркулярних паттернів AMO і NAO упродовж тисячоліття відображена у регіональних проявах клімату Середньовічного теплого періоду (MWP) і Малого льодовикового періоду (LIA) Карпат. Фази зволоження дещо пізніше наступали/тривали у континентальній частині Східних і Південних Карпат. На основі сезонних дендрокліматичних реконструкцій та реконструкцій палеоклімату за ізотопами у печерних відкладах виявлено, що для MWP на тлі максимуму сонячної тисячоліття характерна дрібна ритміка мінливості клімату з переважанням 2–8-річних періодів у Західних та Східних Карпатах, 16–32-річна – у Південно-Західних Карпатах, які корелюють з циклічністю інтенсивності циркуляційних паттернів AMO і NAO. Відсутність статистично значимих циклів у Південних Карпатах упродовж останнього тисячоліття вказує на підпорядкованість змін клімату тривалішим сонячним циклам.

Переважно сухий і холодний клімат Малого льодовикового періоду в Карпатах відповідає коливанням циклів сонячної активності Гляйсберга і Сьюсса та найсильнішим за тисячоліття виверженням вулканів. Регіональний сигнал у відхиленні в часі від цих циклів пов'язуємо з панівними режимами регіональної атмосферної циркуляції AMO і NAO, трансформованими над горами. Значна мінливість зволоження у Малому льодовиковому періоді помітна в усіх Карпатах, зі значними відмінностями між Західними та Східними/Південними Карпатами під впливом середземноморських циклонів і циркуляційного паттерну Східна Атлантика/Західна Росія. Прогалиною у доказах цього впливу на палеоклімат є проксі-дані з гірської частини Східних Карпат у межах сучасної території України. Високочастотні сигнали мінливості зволоження, які виявлені в кінцевій частині

Малого льодовикового періоду, можуть слугувати індикаторами переходу між мікрокліматохронами.

На основі результатів дослідження систематизовано варіації короткоперіодичних змін палеоклімату гірських регіонів. Встановлено п'ять типів короткоперіодичних змін палеоклімату упродовж останнього тисячоліття: 1) високогірний з переважанням циклів радіаційного генезису; 2) низькогірний та середньогірний з переважанням циклів циркуляційного генезису; 3) змішаний тип передгір'їв та низькогір'їв; 4) передгірний та низькогірний з переважанням циклів радіаційного генезису; 5) передгірний та низькогірний з переважанням циклів циркуляційного генезису

КОРОТКА ХАРАКТЕРИСТИКА АНТРОПОГЕННО ЗМІНЕНИХ ЛАНДШАФТІВ ТА ВПЛИВ АБІОТИЧНИХ ФАКТОРІВ НА РОЗВИТОК БІОРІЗНОМАНІТТЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ «СИНЕВИР»

Юрій ЯРЕМА, Василь БЕЦА

Національний природний парк «Синевир»

npp-synevyr@ukr.net

Анотація

Ландшафти-краєвиди національного природного парку «Синевир» надзвичайно мальовничий, а його абіотичне і біотичне різноманіття дуже привабливе з його полонинами субальпійського поясу, лісами, гірськими схилами, долинами, потічків та річок, які мають найбільшу екологічну цінність.

Ключові слова: НПП «Синевир», гірські ландшафти, ліси.

Abstract

There are picturesque landscapes at Synevyr National Nature Park and its abiotic and biotic diversity are very attractive with its subalpine glades, forests, mountain slopes, valleys, streams and rivers that have the greatest ecological value.

Keywords: NNP "Synevyr", mountain landscapes, forests.

Територія національного природного парку «Синевир» розташована в межах висот від 440 до 1719 м.н.р.м. майже в Центрі Карпатської гірської системи на його території за фізико-географічним районуванням в межах Вододільно-Верховинської області виділені три фізико-географічні райони з відповідними ландшафтами:

- район Вододільного Хребта (ландшафт Вододільного Хребта) – 4,6 тис.га;
- район Внутрішніх Горган (ландшафт Приводороздільних Горган) – 23,6 тис.га;
- район Воловецько-Міжгірської Верховини (ландшафт Воловецько-Міжгірсько-Синевирської Верховини) – 9,7 тис.га.

В межах Полонинсько-Чорногірської області Східних Карпат виділено один фізико-географічний район з відповідним ландшафтом:

- район Полонинського Хребта, якому відповідають ландшафти Полонинського Хребта субальпійського та частково альпійського поясів-полонин – 4,8 тис.га: г.Менчул, Красна, Стримба, Дарвайка, Барвінок, Негровець, Кам'янка, Канч, Тяпеш.

Загальний гірський лісовий ландшафт займає найбільшу територію по площі 32997,0 га або 76,6%. Безперечно ліси парку мають велику цінність, але відомо і те, що значною мірою їхня цінність полягає в екологічному, науковому, рекреаційному, туристичному значенні. Ліси є наймісткішим осередком біорізноманіття, фітоценозів та рослинних угруповань. Лісовими угрупованнями забезпечується функціонування природних екосистем та екологічна стабільність, тобто, створення умов для життя тваринного світу, а також для життя людини. На сьогодні визначено, що серед гірських лісових ландшафтів на території парку третина асоціацій лісоценофонду припадає на букові та буково-яворово-ясеново-в'язові ліси, в двічі менше асоціацій нараховують ялинові та ялиново-ялицеві ліси. Слід відзначити, що майже всі лісові формації лісових ландшафтів крім похідних ялиників мають групу найцінніших раритетних угруповань, що занесені до Зеленої Книги України.

Відповідно до характеру і глибин антропогенних змін ландшафтної структури розрізняють такі категорії сучасних ландшафтів: (Гетьман, 1998):

1. Ландшафт первинний, для якого не характерна антропогенна діяльність за тривалий час. Таких ландшафтів в НПП "Синевир" практично не збереглися, за винятком окремих його фрагментів (букові праліси 17% від загальної площі лісів парку).

2. Ландшафт природно-змінений. До цієї категорії відносяться ландшафти, в структурі яких антропогенний вплив проявився, але він на зміні корінного первинного стану не відобразився, або лише в незначній мірі, без зміни просторової ландшафтної структури. Ці ландшафти в природному парку займають 4,3% площі і являють собою з науково-прикладної природоохоронної точки зору об'єктом досліджень.

3. Ландшафт культурний. Ландшафт, в якому природний корінний стан змінений в результаті господарської діяльності людини більше як на 50%, однак без негативних наслідків для самого ландшафту і головно людини. Культурний ландшафт представлений двома варіантами: агрокультурним та сільвакультурним. В першому випадку, на місці лісів, виникли сільськогосподарські угіддя, в другому відбулась зміна природних лісів на культурні фітоценози.

4. Ландшафт напівдевастрований (напівзруйнований). У його формуванні проявилась негативна діяльність, або стихійні катаклізми і ліквідація наслідків такого впливу ще можлива у порівняно короткий проміжок часу. Ця різновидність ландшафту складає в природному парку 21% (агроландшафти поблизу сіл Синевирська Поляна, Синевир, Негровець, Колочава), прийняті лісові землі від колективних сільських господарств.

5. Ландшафт девастрований (зруйнований). Девастація, або деградація ландшафту є наслідком незворотних впливів, коли майже повністю руйнується корінна ландшафтна структура. В цьому випадку негативний вплив людини, або природи, проявився настільки сильно, що відновлення ландшафту якщо й можливе то лише протягом тривалого часу (час релаксації). Це кам'яні розсипища (куруми, греготи), загиблі насадження та згарища, ділянки після вітровалів, зсувів та снігових лавин 4,8% площі парку.

Ландшафт культурний та напівдевастрований – це нижньолучний і прирічковий пояс, в основному сільськогосподарські угіддя, що складають 8 тис.га в яких природний корінний стан змінений на протязі 500 років в результаті господарської діяльності людини, однак без негативних наслідків.

Полонинський ландшафт субальпійського та частково альпійського поясу займає площу близько 3 тис.га.

Особливе місце займає полонинський ландшафт в якому на протязі багатьох століть найбільш інтенсивно проводилася господарська діяльність людини. Випас великої кількості овець, великої рогатої худоби, розчистка площ випасу, спалювання чагарників та різнотрав'я призвели до надзвичайно великих змін біорізноманіття в порівнянні до первинних гірських полонинських лук.

Клімат НПП «Синевир» помірно-континентальний і залежить від гірського рельєфу, висоти над рівнем моря, експозиції схилів, розташування гірських хребтів. Гірське пасмо Карпат перешкоджає проникненню холодних повітряних мас з півночі та північного сходу. Гірський рельєф парку формує клімат переважно вологими повітряними масами з Атлантики і повітрям помірних широт та має достатнє зволоження, тут випадає 1200-1400 мм. опадів на рік, при чому близько 60% їх випадає в літній період. Однак, за останні 5 років температурний режим на території Парку дещо змінився, опадів зменшилось, середня температура повітря підвищилась майже на 10°C в порівнянні з 30-ти річним минулим періодом (+18-20°C: +30-35°C), що на сьогодні досягає майже +37 із засухою та спекою протягом декількох декад кінця червня, липня та серпня місяців, що негативно впливає на розвиток рослинності.

Цінні і характерні природні екосистеми парку несуть значні втрати внаслідок абіотичних і біотичних чинників, які призводять до зменшення біорізноманіття в межах ландшафтів у різних висотних поясах.

Гірські екосистеми (ландшафту гірськолісового та полонинського) відзначаються особливою вразливістю, а відновлення їх динамічної рівноваги проходить значно важче.

Така ситуація пояснюється тим, що гірські екосистеми, котрі є резерватами природного біорізноманіття вкрай чутливі до будь-якого антропогенного втручання, що змінює хиткий екологічний баланс і може призвести у майбутньому до негативних наслідків [1.с.55-64].

Особливостями природних ландшафтів національного природного парку «Синевир» являється його біотичне та абіотичне різноманіття, одне із найбільших екологічних цінностей. Ця цінність дісталася нам у спадок після тисячолітніх природних і людських перетворень.

Список використаних джерел:

1. Книга до 30-ти річчя Національного природного парку «Синевир». Історія та сьогодення. м.Ужгород «Патент». 2019 рік С.3-439.

ЕКЗОГЕННЕ ПРОЦЕСОТВОРЕННЯ НА СТІНКАХ СКЕЛЬ (НА ПРИКЛАДІ "ТУСТАНСЬКОГО КАМЕНЮ" В УКРАЇНСЬКИХ БЕСКИДАХ

Галина БАЙРАК

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів
halyna.bayrak@lnu.edu.ua

Анотація

Виявлено та описано різні типи морфодинамічних процесів на скельному масиві Камінь у Beskids Українських Карпат, на якому знаходилася середньовічна фортеця "Тустань". Сучасні екзогенні процеси на стінках скелі класифіковані за походженням, локалізацією в межах досліджуваного об'єкту та величиною покриття стінок скелі. За походженням процеси представлені видами: розмокання і "віспа"; дезінтеграція; десквамація; лускування; лункування (ямковість); сотове вивітрювання (ураженість формами honeycombs та alveoles); видування та вимивання; лінійна підповерхнева ерозія; біогенне площинне вивітрювання; біогенне лінійне вивітрювання; обвали блоків; руйнування вздовж різних типів тріщинуватості: тектонічної, бортового відпору, вивітрювання, напластувань; тріщинуватість за каскадною гравітаційною складчастістю. За величиною покриття стінок скелі виділено: мікропроцеси (локальні прояви), мезопроцеси середнього масштабу і мезопроцеси великого масштабу.

Ключові слова: сучасні екзогенні процеси, морфодинаміка, скелі, Тустань, "Камінь", Східні Beskydy.

Abstract

Different types of morphodynamic processes were revealed on the Kamin rock massif in the Beskids of the Ukrainian Carpathians, on which the medieval fortress "Tustan" was located. Modern morphodynamic processes on the tor walls are classified by their origin, localization within the studied object, and the amount of tor wall coverage. Morphodynamic processes can be classified into different types such as soaking and very small pits; destruction; flaking; spalling; dimples weathering; alveolar weathering; corrasion and washing away the grains; linear underground erosion; biogenic superficial weathering; biogenic linear weathering; block collapses; joint-guided weathering: along tectonic, tensile, weathering, lithological cracks; gravity cascade folds. According to the amount of coverage of the tor walls, the following are distinguished: microprocesses (local manifestations), medium-scale and large-scale processes.

Key words: modern exogenous processes, morphodynamics, tor, Tustan, "Kamin" ("Stone"), Eastern Beskydy.

Нами був досліджений скельний останець "Тустанський" Камінь на предмет проходження на його стінках морфодинамічних мікро- і мезопроесів, які призводять до руйнування його поверхні. Стінки скельного масиву характеризуються різною вивітрілістю та розчленованістю у залежності від типів літодинамічних фацій порід та характеру їхнього експонування на денній поверхні.

Виділяємо такі типи мікро- і мезопроесів у межах скельного масиву [1]:

А. За походженням: розмокання і "віспа" – відокремлення окремих зерен; дезінтеграція – перебування частини матеріалу у напіввідокремленому стані; десквамація; лускування (дрібна шаруватість вздовж літофаціальних прошарків);

лункування (ямковість); ніздрювання (сотове вивітрювання) [2]; видування та вимивання; лінійна підповерхнева ерозія [3]; біогенне площинне вивітрювання (роз'їдання мохами і лишайниками); біогенне лінійне вивітрювання (вздовж коренів рослин, які ростуть у тріщинах); обвали блоків; руйнування вздовж таких типів тріщинуватості: тектонічної, бортового відпору, вивітрювання, напластувачь [4]; тріщинуватість за каскадною гравітаційною складчастістю.

Б. За локалізацією на поверхні: площинні, лінійні, точкові процеси.

В. За величиною покриття стінок скелі: мікропроцеси (локальні прояви), мезопроцеси середнього масштабу (охоплюють меншу частину стінки скелі) (рис.) і мезопроцеси великого масштабу (відбуваються на половині чи більшій половині стінки скелі). Глибина дезінтеграції поверхні скель в багатьох випадках невелика – від одного до десяти сантиметрів, велику глибину проникнення мають різного роду тріщини.

Процеси типу "віспа", дезінтеграція і ніздрювання завдячують структурним особливостям вихідної породи, типу цементації та відмінностям фізичних характеристик (твердості) порід каркасу, матриксу, а також типу та різноманітності цементу. Процеси лускування та десквамації проявляються завдяки первинним структурно-текстурним ознакам порід. Екзопроцеси лінійних типів виявляються вздовж ослаблених зон елементів Боума турбідитів (гравітитів) та сприяють розвиткові різних генетичних типів тріщин – тектонічних, літологічних, бортового відпору, тріщин вивітрювання, які окуповують біологічні компоненти, розвиваючи процеси вздовж них. Саме неоднорідність структур і текстур пісковиків ямненської світи, з яких складені скелі, пов'язана із умовами їхнього осадження у палеобасейні, є сприятливими комплексами для процесів вивітрювання різного масштабу, що проявляються вздовж тріщин.

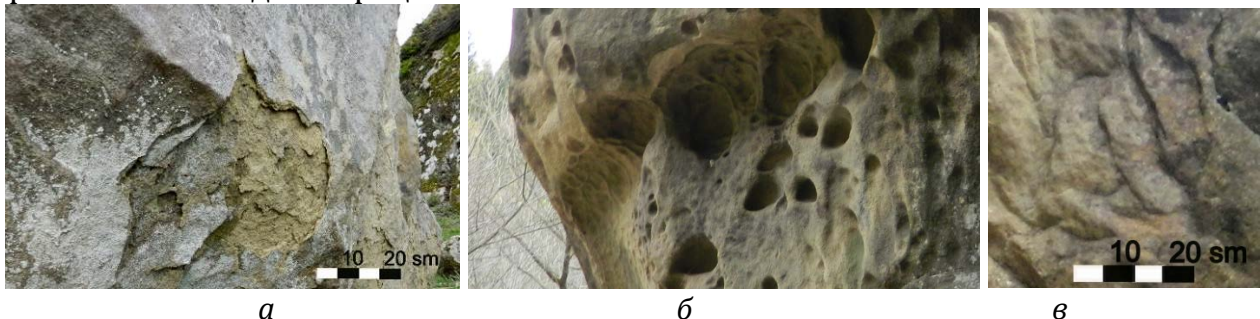

Рис. Процеси на стінках скелі: *а* – десквамація; *б* – ніздрювання (сотове вивітрювання); *в* – лункування

Текстурні особливості дебрисних та грейнітових потоків стають чинниками, що сприяють формуванню таких поверхневих процесів, як каскадної гравітаційної складчастості та лункування. Процеси ніздрювання (сотового вивітрювання), розвинені здебільшого у псефітово-псамітових турбідитах, посилюють вторинні чинники, зокрема, проникнення вологи в первинно неоднорідну поверхню пісковика та фізичне вивітрювання. Прихована тріщинуватість (різних генетичних груп) сприяє підвищеній ступені руйнування порід і часто призводить до відокремлення блоків, готових до обвалювання. Біля вершини скельного масиву "Камінь" спостерігаємо близько десяти підготовлених до обвалення блоків та більше кубометра уламків поширені навколо масиву. Це говорить про те, що процеси обвалення є одними з найактивніших і найнебезпечніших для відвідувачів історико-культурного

заповідника "Тустань". Це дає підставу для впровадження заходів щодо посилення стійкості скельного масиву.

Список використаних джерел:

1. Bayrak G., Heneralova L. Sedimentary markers of modern morphodynamic processes on the sandstone tor "Kamin" (village Urych, Eastern Beskydy, Ukrainian Carpathians) // Geodynamics. 2024; Volume 1(36)2024, Number 1(36): 46–62 <https://doi.org/10.23939/jgd2024.01.046>
2. Bayrak G., Zinko J. Tafoni on rock surfaces in the Ukrainian Beskydy Mountains: morphological observations. 14th International Symposium on Pseudokarst (Sudetes, Southwestern Poland, Karłów 24–27th May 2023). Wrocław: Institute of Geography and Regional Development, University of Wrocław, 2023. S. 10–15. ISBN 978–83–62673–85–8
3. Duszynski, F., Migon, P., Kasprzak, M. Underground erosion and sand removal from a sandstone tableland, Stołowe Mountains, SW Poland. Catena. 2016. 147, 1–15. <https://doi.org/10.1016/j.catena.2016.06.032>
4. Бубняк, І., Бубняк, А., Віхоть, Ю., Спільник, Р. Трищинуватість гірських порід флішового комплексу Українських Карпат у межиріччі Опору та Оряви, її тектонічне значення. Геодинаміка, 2007. № 6, 16–19. <https://doi.org/10.23939/jgd2007.01.016>

ВПЛИВ ЛІТОЛОГО-СТРАТИГРАФІЧНИХ ВІДМІН ГІПСУ НА КАРСТ ОКОЛИЦЬ СІЛ ХОТИМИР ТА ЖАБОКРУКИ

Уляна КОСТЮК

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці
u.kostiuk@chnu.edu.ua

Анотація

Розглянуто літолого-фаціальні відмінності та карстові утворення Покуття, зокрема печери на околицях сіл Хотимир та Жабокруки. Автори звертаються до праць Т.М. Перита, М. Бомбеля та історичних досліджень Адама Гонорі Кіркора, який у 19 столітті вперше описав карстові явища регіону. Важлива увага приділяється сучасним польовим дослідженням, проведеним спелеологами клубу «Троглодит», і зокрема вивченню печер Петрунячка та Покутянка. Описано геологічну будову печер, їх морфологію та особливості гіпогенних процесів, що вплинули на їх формування підземного рельєфу.

Ключові слова: карст, гіпс, фації, морфологія, стратиграфія.

Abstract

Lithological and facies differences, as well as karst formations in the Pokuttya region, are examined, particularly focusing on the caves around the villages of Khotymyr and Zhabokruky. The authors refer to the works of T.M. Peryt, M. Bombel, and the historical research of Adam Honoré Kirkor, who first described the karst phenomena in the region in the 19th century. Special attention is given to modern field research conducted by speleologists from the "Troglodyte" caving club, with a particular focus on the study of the Petrynyachka and Pokutyanka caves. The geological structure, morphology of the caves, and the hypogenic processes that influenced the formation of the underground relief are described.

Keywords: karst, gypsum, facies, morphology, stratigraphy.

Літолого-фаціальні відмінності Покуття описано в працях Т.М Перита та М. Бомбеля. Т. Перит відносить досліджувану ділянку до третьої літолого-стратиграфічної зони, що вказує на більш глибоководні частини улоговини. Верхня частина розрізу складається з гігантокристалічних фацій або жовтових фацій, а нижня частина складається з строматолітового та подекуди з шаблеподібного гіпсу. Нашою метою було уточнення літолого-фаціальних відмінностей гіпсової товщі та прослідкувати їх вплив на розвиток назених та підземних карстових форм.

Вперше карст Покуття описав Адам Гонорі Кіркор досліджуючи археологію Покуття в другій половині 19 століття (1874р) (Kirkor, 1876) описував карстові печери на околицях сіл Хотимир, Ісаків, Чортовець, Жабокруки. Він вказав, що на околицях села Хотимира «у вапнистій горі» яка називається Триголова чи Триголоватка місцеві жителі добували камінь за рахунок чого частина входу є обваленою. В печері є озеро в якому починається підземний потік. Також він описує, що недалеко від цієї печери є «обрив» під назвою Лісок. Під яким теж розташована печера зі струмком. Дещо уточнює опис печер цієї ділянки Артур Грушецький (Gruszecki, 1878).

На початку 2000х під керівництвом Богдана Рідуша спелеологами громадської організації «Чернівецький спелеоклуб «Троглодит»» було досліджено печери описані Адамом Кіркором. Проведено топографічні роботи в печерах Триголоватка, Триголоватка-2, Городище-Скельна, Лісок, Петрунячка, Пташина.

Влітку 2024 року нами були проведені польові дослідження на цій ділянці. Було обстежено ділянку з значною кількістю карстових лійок на околицях села Жабокруки, також простежено літолого-стратиграфічні відмінності гіпсової товщі на простежено морфологічні особливості печер Петрунячка та Покутянка.

Печера Покутянка розташована на околицях села Хотимир на краю невеликого припіднятого тектонічного блоку, на дні карстової лійки. Печера закладена в кількох паралельних тектонічних тріщинах, які імовірно є тріщинами відпору, які зазнали подальшого закарстування гіпогенними та епігенними водами. Нижня частина гіпсової товщі складається з строматолітової фації з включеннями рядів селенітів (3 метри, але низ завалений брилами і затопений). Шаблеподібна фація Вище залягає маркуючий горизонт рядів гіпсових кристалів, які названі М. Бомбелем b1-b6, вище залягає шаблеподібна фація, а ще вище гіпсова брекчія в прихованокрислатічному матриксі потужністю близько 9 метрів (Vabel, 2005 a,b).

Щодо печери Петрунячки яка знаходиться на околицях села Жабокруки в долині річки Хотинки. Печера має два вход А. Кіркор вказує, що місцеві жителі видобувають гіпс за допомогою вибухівки з північного входу. Також він вказує певні морфологічні характеристики печери, а саме, що з південного сходу печера недоторкана, сам вхід сягає висоти 7 метрів, ширина основної галереї 120 см, а висота 12 метрів. А. Кіркор також Стіни з'єднані півколом – ознака гіпогенного спелеогенезу, з основної галереї відходять два вузькі ходи, які завалені брилами (Kirkor, 1876).

За нашими дослідженнями печера Петрунячка закладена у верхній частині гіпсової товщі на краю невеликого гіпсового масиву. Є підозра, що печера має тектонічний характер – відпірна тектонічна тріщина, яка потім зазнала гіпогенного закарстування. Висота галереї (до напірного куполу) 5,96 метрів. Щодо літолого-фаціальних відмінностей гіпсової товщі то нижня частина (потужність 2,26 метра) представлена шаблеподібною фацією в прихованокристалічною фацією, подекуди з розірваними кристалами. Вище

заягає брекчієподібна фація (крупні обломані кристали хаотично розкидані в прихованокристалічній фації). Нами відмічено, що прихованокристалічний матрикс розчиняється швидше і зі стін випирають селенітові кристали.

На досліджуваній ділянці в серединні гіпсової товщі нами було виявлено маркуючий горизонт названий М. Бомбелем b1-b6. Морфологічно це є послідовність від трьох до шести маркерних шарів в межах літотипу В. Потужність кожного шару близько 20-25 см і представлені горизонтальними рядами селенітових кристалів які виділяються як трав'яниста гіпсова фація з включеннями строматолітового гіпсу, подекуди уламкового гіпсу, педогенного та алебастрового гіпсу, подекуди з включеннями з глиною (Babel, 2005 a,b). Ці маркуючі горизонти знаходяться приблизно на одному відносному рівні в різних відслоненнях. Подекуди можна спостерігати включення помаранчевого пилу який інтерпретується як вулканічний попел. Також можна спостерігати на деяких шарах цього маркуючого горизонту простежуються поверхні розчинення коли верхівки селенітових кристалів є деформованими, сплющеними, а натомість заповнений уламковою фацією, педогеними елементами чи глиною.

Таке регулярне чергування селенітів вказує на циклічну седиментацію цієї частини гіпсового профілю. Подекуди ці шари демонструють ознаки розчинення, що свідчить про емерсію (зниження рівня води в улоговині). Періодичні коливання рівня води в евапоритовій улоговині та рівня пінокліну (зони перепаду температур) контролювали осадонакопичення як цих селенітових шарів так і прихованокристалічного матриксу. Оскільки евапоритовий басейн баденію бів басейном типу саліни, то йому притаманні швидкі та часті коливання рівня вож, що було пов'язане зі міною клімату, власне і це стало причиною циклічного осадонакопичення ряді трав'янистих кристалів.

Отже, нами було простежено, що літолого-фаціальні відмінності гіпсової товщі міоцену околиць сіл Хотимир та Жабокруки мають вплив на розвиток форм підземного рельєфу. Так, наприклад в печері Покутянка підлога у крупних залах на перетині кількох галерей складена крупними гіпсовими брилами. Оскільки низня частина гіпсового профілю складена фацією прихованокристалічного гіпсу з хвилястою структурою гіпсифікованих ціанобактерій (строматолітовий гіпс за Т. Перитом), вище заягає кілька маркуючих горизонтів b1-b6, які стали поверхнею відкриття під час утворення завалів. В печері Петрунячка, таких крупних брилових завалів не виявлено, оскільки печера закладена у верхній частині і маркуючі горизонти знаходяться нижче.

Список використаних джерел:

1. Babel, M. 2005a Event stratigraphy of the Badenian selenite evaporites (Middle Miocene) of the northern Carpathian Foredeep. *Acta Geologica Polonica*. 55(1), 9-29;
2. Babel, M. 2005b. Selenite-gypsum microbialite facies and sedimentary evolution of the Badenian evaporite basin of the northern Carpathian Foredeep. *Acta Geologica Polonica*, 55(2),187-209.
3. Gruszecki A. 1878. O jaskiniach na przestrzeni od Karpat po Bałtyk. Warszawa.
4. Kirkor A.H 1876. Rozprawy isprawdania z posiedzenia wydziału historucno-filosofiezhego Akademii urmiejetnosci. Krakow. T5. S. 209-314.
5. Peryt, T. M., 2013. Palaeogeographical zonation of gypsum facies: Middle Miocene Badenian of Central Paratethys (Carpathian Foredeep in Europe). In *Journal of Palaeogeography*, 2, 225–237. <https://doi.org/10.3724/SP.J.1261.2013.00028>

ВПЛИВ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН НА ПОСЕЛЕНСЬКУ СТРУКТУРУ СКІФСЬКОГО ЧАСУ В МЕЖАХ ЛІСОСТЕПОВОГО ЛІВОБЕРЕЖЖЯ р. ДНІПРО

Анатолій КУШНІР

Інститут географії НАН України, Київ
kushnir.paleo@ukma.edu.ua

Денис ГРЕЧКО

Інститут археології НАН України
ukrspadshina@ukr.net

Олег БІЛИНСЬКИЙ

Національний Університет «Києво-Могилянська академія»
o.bilynskyi@ukma.edu.ua

Анотація

У розвитку поселенської структури лісостепового лівобережжя р. Дніпро у скіфський час можна виділити три основні етапи. Ранньоскіфський етап – характеризувався більш вологим кліматом порівняно з сучасним, було заселено територію високих терас малих річок міжріччя нижньої течії рр. Псла та Ворскли, південніше р. Грунь. У середньоскіфський період, який був сухіше попереднього, збільшується кількість поселень у заплавах. На третьому етапі зменшується кількість пам'яток, а нові поселення максимально приурочені до річки, що може свідчити про збільшення посушливості клімату в цей час.

Ключові слова: *геоархеології, скіфський час, палеоґрунти*

Summary

Three main stages can be distinguished in the development of settlement structures on the territory of Dnieper left bank forest-steppe at the Scythian time. I stage – the territory of high terraces of small rivers in the interfluvium of the lower reaches of the Psel and Vorskla rivers, to the south of the Grun river. In II stage, which was drier than the previous one, the number of settlements in the floodplains increased, where meadow, sod and bog soils dominated. In the third stage, the number of sites decreased, and new sites located at the rivers, which could indicate the climate aridity at that time.

Keywords: *geoarchaeology, Scythian times, paleosoils.*

Міждисциплінарна взаємодія палеогеографії та археології має важливе та взаємодіє значення для розвитку як наук про Землю так і історичних дисциплін. Палеогеографія і зокрема один з її розділів палеопедологія, формують такий науковий напрям як археологічне ґрунтознавство, що розробляє геоархеологічний підхід у вивченні природних умов минулого. Об'єктом палеопедологічного дослідження пам'яток скіфського часу є похований ґрунт, «законсервований» під курганами чи іншими археологічними об'єктами. Таким чином його генезис як природного тіла був призупинений і він є індикатором фізико-географічних особливостей часу утворення об'єкта, під яким він знаходиться і може бути порівняний з сучасним ґрунтом.

Поховані ґрунти другої половини голоцену на території сучасного Лівобережжодніпровського лісостепового краю вивчені більш детально, ніж попередніх хроноінтервалів. Цьому сприяло дослідження палеоґрунтів під археологічними пам'ятками доби бронзи та раннього залізного віку, які широко

поширені на цій території та є предметом вивчення декількох постійних археологічних експедицій. З точки зору палеопедології найбільш дослідженою археологічною пам'яткою раннього залізного віку на території лісостепового лівобережжя р. Дніпро є Більське городище скіфського часу, що знаходиться переважно в межах с. Більськ (Полтавська область) та с. Куземин (Сумська область)

На основі даних з Публічної кадастрової карти [7] і власних польових досліджень нами було створено картосхему сучасного ґрунтового покриву території Більського археологічного комплексу, для порівняння її з тими ґрунтами, який існував в скіфський час. Сучасний ґрунтовий покрив території пам'ятки досить різноманітний і представлений ґрунтами чорноземного типу та темно-сірими опідзоленими ґрунтами, які займають значну площу.

За результатами проведених палеопедологічних досліджень ґрунту скіфського часу, встановлено, що в центральній і південній частині Великого Більського городища переважали чорноземи звичайні [4, 5], на Західному і Східному укріпленнях – чорноземи вилуговані [3, 8]. На Східному укріпленні також існували невеликі площі чорнозему звичайного [1] і темно-сірі опідзолені ґрунти [8], які поширювалися далі на північ від городища. Палеопедологічні дослідження території археологічного комплексу засновані на положеннях генетичного ґрунтознавства, що відображено в працях різних вчених, зокрема очільника львівської наукової школи генетичного ґрунтознавства С.П. Позняка [6].

Під час реконструкції основних рис ґрунтового покриву увага зверталася також на гіпсометрію місцевості, а саме її рельєф, який в природному відношенні мало змінився після скіфського часу. Є підстави вважати, що відкриті простори займали центральну і південну частину Великого Більського городища, а разом з ним Західне і частина Східного укріплень. Тут переважали ландшафти, наближені до сучасних степових ділянок лісостепу, в межах яких існувало більшість поселень скіфського часу. У північній частині Більського городища в скіфський час розвивалися темно-сірі опідзолені ґрунти і чорноземи опідзолені. В сучасних умовах темно-сірі опідзолені ґрунти формуються під розрідженими широколистяними лісами з добре розвиненим трав'янистим покривом. Таким чином, існування поселень тут було дещо ускладнене, але в той же час, це була місцевість, з якої бралася деревина для будівництва. Територія розташування чорноземів опідзолених характеризується, як добре задернована, але разом з тим порівняно легкий механічний склад міг робити її придатною для сільськогосподарського обробітку.

Можна зробити висновок, що реконструкція ґрунтового покриву скіфського часу на прикладі модельного ділянки «Більське городище» демонструє відмінності в природі цієї території в ранньому залізному віці і зараз. Археологічні і палеопедологічні дані отримані в ході багаторічних досліджень доповнюють один одного, не викликають суперечностей і є підтвердженням встановлених гіпотез, що можна вважати аргументом на користь валідності використовуваної методики для всього Лівобережжя.

Археологічні пам'ятки скіфського часу поширені по всій території Лівобережжя Дніпровського лісостепового краю із видимою концентрацією поблизу річок. Заселення території в ранньому залізному віці відбувалося в три етапи з VII по IV ст. до н.е. Нами зроблена спроба охарактеризувати розміщення пам'ятників скіфського часу по окремим етапам відповідно до ґрунтового покриву і рельєфних

особливостей. Для цього були зроблені розрахунки приуроченості ресурсних зон до сучасних типів ґрунту по періодам та регіонам [2].

Пам'ятки ранньоскіфського (першого) періоду представлені переважно поселеннями. В рельєфному відношенні вони головним чином приурочені до досить розчленованої території високих терас малих річок межиріччя Псла і Ворскли (Говтва, Полузир'я і ін.). Сучасні ґрунти поселень скіфського часу формуються на лесових рівнинах і представлені тут чорноземами типовими, опідзоленими і темно-сірими опідзоленими ґрунтами. У скіфський час тут, ймовірно, переважали чорноземи звичайні, вилужені і опідзолені.

Пам'ятки середньоскіфського (другого) періоду (середина VI ст. до н.е.) поширені по всій території басейну лівих приток Дніпра в межах сучасного лісостепу. Тенденції до зміни рельєфного положення простежуються в різних напрямках. Городища, які починають активно будуватися, «піднімаються» на високі тераси і корінні береги, а поселення навпаки, з'являються на першій і другій надзаплавних терасах. Змінюються співвідношення в ґрунтовому покриві ресурсних зон. Перш за все, це збільшення частки ґрунтів, які співвідносяться з ґрунтами невисоких гіпсометричних рівнів, що в сучасних умовах представлені луговими, дерновими і болотними ґрунтами. У той же час збільшення частки темно-сірих опідзолених ґрунтів і зменшення групи сучасних чорноземів різних типів, вказує, що населення скіфського часу будувало свої городища і поселення північніше і на порівняно високих терасах.

У третьому періоді спостерігається зменшення кількості поселень скіфського часу і також відбувається зміна приуроченості пам'яток до рельєфу і ґрунтів. Городища залишаються на тих же порівняно високих гіпсометричних рівнях, а ті городища, які були трохи нижче – зникають. Протилежна ситуація з поселеннями. Більшість з них зникає, а нові з'являються на перших надзаплавних терасах або високих ділянках заплав. Це може пояснюватися, серед іншого, і зменшенням рівня води в річках, яке було викликано посушливістю клімату. Що стосується ґрунтів, то ми спостерігаємо збільшення відсотка ґрунтів саме невисоких терас, і ґрунтів, які можуть формуватися в заплавах річок різного рівня. Це болотні, лучні і дерново-підзолисті ґрунти, в скіфський час вони могли мати такий же набір типів, як і сучасні, але в іншому відсотковому співвідношенні.

У загальних рисах поселенську структуру скіфського часу можна охарактеризувати як таку, яка виникла на лесових рівнинах переважно долин річок і тяжіла до територій з родючими ґрунтами, які було простіше обробляти. Подальший розвиток городищ і поселень чітко вказує на приурочення до деревної сировини і ділянок з густою гідрографічною сіткою. При цьому поселення поступово «спускалися» до прируслових територій, а городища, починаючи з другого етапу, формувалися на порівняно високих плато і до третього етапу збереглися тільки ті, які серед іншого мали доступ до річок. З огляду на палеопедологічні дослідження, можна зробити висновок, що поселення і городища формувалися на степових ділянках лісостепових ландшафтів з чорноземами типовими, вилуженими і звичайними. Разом з тим значна частина представлена опідзоленими чорноземами і темно-сірими опідзоленими ґрунтами, що вказує на сусідство цих відкритих територій з лісами, які активно використовувалися для потреб місцевого населення.

Список використаних джерел:

1. Бондарь К.М., Матвіїшина Ж.Н. Магнітні властивості похованого сірого лісового ґрунту з-під валу Східного укріплення Більського городища // *Феномен Більського городища*. Харків, Котельва: Майдан, 2018. С. 94–96.
2. Кушнір А. Результати ґрунтово-археологічних досліджень Більського городища // *Феномен Більського городища – 2020: збірник наукових праць / ЦП НАН України і УТОПІК*, 2020. С. 327-335
3. Кушнір А.С. Палеоґрунтознавчі дослідження території Більського городища у 2018 р. // *Археологічні дослідження Більського городища – 2018*. Київ-Котельва: ЦП НАН України і УТОПІК, 2019. С. 69–77.
4. Матвіїшина Ж. М., Пархоменко О. Г. Голоценові ґрунти давніх поселень на Полтавщині (на прикладі Більського городища) // *Сучасні проблеми геоєкології та раціонального природокористування Лівобережної України* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 160-річчю з дня народження В.В. Докучаєва. Суми: СумДПУім. А.С. Макаренка, 2006. С. 103–109.
5. Позняк С. П. Ґрунтознавство і географія ґрунтів : підручник : у двох частинах. Ч. 1. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2010. 270 с.
6. Публічна кадастрова карта. URL: <https://map.land.gov.ua> (дата звернення: 11.06.2020, на момент публікації доступ відсутній)
7. Сорокіна Л. Ю, Дорошкевич С. П., Кушнір А. С. Давні та сучасні ландшафти Більського городища як середовище існування людини // *Український географічний журнал*, 2014,3. С. 25–34. <https://doi.org/10.15407/ugz2014.03.025>

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОХОРОНИ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ГЕОЛОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ

Наталія ПОГОРІЛЬЧУК, Ольга КОВТОНЮК, Сергій БОРТНИК¹

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Університет Яна Кохановського в Кельцах, Польща¹

Анотація

Розглянуті теоретичні питання та керівні принципи охорони та збереження геоспадщини, сучасні методологічні основи та науково-практичні напрямки реалізації цілей геоконсервації.

Ключові слова: *геоспадщина, геозбереження, геоохорона, геоконсервація.*

Abstract

Theoretical issues and guiding principles of protection and preservation of geoheritage, modern methodological foundations and scientific and practical directions for the implementation of geoconservation goals are considered.

Key words: *geoheritage, geopreservation, geoprotection, geoconservation.*

Геоспадщина та георізноманіття є частиною природної спадщини Землі і можуть бути визначені як практично невідновний та вичерпний її ресурс, який попри свою видиму стійкість зазнають як природних загроз, так і людського втручання. Відновити умови утворення гірських порід з їх унікальними літолого-фаціальними або біономічними відмінами не можливо, як і не можливо з точністю повторити, ті процеси, які відбувалися на поверхні Землі та в її надрах у геологічному минулому. Втрата геоспадщини – це втрата інформації про еволюцію

ландшафту, а також актуальних нині даних для прогнозування довгострокових наслідків для навколишнього середовища змін клімату.

Питання геоохорони та геозбереження у англomовній літературі об'єднані одним терміном *геоконсервація (geoconservation)*, який охоплює низку дій, спрямованих на збереження, дослідження та захист геологічної спадщини, а також розширення та поширення знань у цій галузі [1]. Вона включає наукові, технічні, адміністративні, дидактичні та політичні аспекти. На сьогодні у галузі геоконсервації функціонує кілька напрямків: **базова геоконсервація**, що займається формуванням теоретико-методологічних засад визначення цінності геоспадщини в територіальному, природному та соціокультурному контекстах простору, у який вона включена, а також спеціальними дослідженнями потенційної її вразливості в короткостроковій, середньостроковій та довгостроковій перспективі; **прикладна та популяризаційна геоконсервація**, яка займається оцінкою та класифікацією геосайтів, створенням бази даних управління геоспадщиною, загальними рекомендаціями щодо геоохорони та геозбереження, рекомендаціями з планування територій, поширенням наукової та науково-популярної інформації, екологічної тематики, геоосвітою і геотуризмом; **технічна геоконсервація**, що займається пошуком геотехнічних та інженерних рішень, виробництвом матеріалів та конструкцій, спрямованих на підтримку геоконсерваційних дій та втручань.

У сучасній літературі, присвяченій теоретичним та практичним питанням управління та охорони геологічної спадщини, чітко викристалізувалися кілька керівних принципів [1].

1. Георізноманіття та геоспадщина володіють унікальними цінностями як внутрішніми, так і цінностями науково-пізнавального, освітнього, естетичного, культурного та духовного характеру, а також є джерелом низки екологічних послуг для людини та в цілому.

2. Ефективне геозбереження вимагає суворого та систематичного підходу до всіх аспектів ідентифікації, оцінки, управління геосайтами, моніторингу їх стану та прогнозу можливих змін у зв'язку з існуючими загрозами. Особлива увага має бути приділена пошуку «золотої середини» між інтересами геоконсервації та розвитку геотуризму.

3. Управління природними системами має «працювати з природою», дозволяючи природним процесам по можливості діяти за своїми законами та у всьому їхньому діапазоні мінливості.

4. Управління збереженням природних систем, що функціонують у сучасну з нами епоху, повинно здійснюватися на основі глибокого розуміння основних абіотичних процесів. Потрібно усвідомлювати існування причинно-наслідкових зв'язків, парагенетичних комплексів фізико-географічних процесів, залежності між різними частинами системи в масштабі ландшафту, взаємовпливів гео- та біорізноманіття тощо.

5. Стратегії геозбереження та геоохорони повинні включати оцінку ризиків деградації та втрати цінностей геоспадщини, або й повного фізичного знищення. Прийнято розрізняти поняття чутливості геосайтів тобто схильності до пошкоджень (через, наприклад, склад порід або їх фізичні чи хімічні властивості) та вразливості, що визначається ймовірністю їх пошкодження внаслідок фактичного або потенційного втручання людини.

6. Слід визнати неминучість природних змін. Як показує практичний досвід, ефективно реалізувати заходи підтримки поточного задовільного стану геосайтів можливо лише на невеликих об'єктах, які знаходяться поза активним впливом сучасних процесів. В окремих випадках там, де активні процеси є головним чинником самого існування місць особливого геологічного та геоморфологічного інтересу, адаптація до динамічних умов може стати єдиною ефективною стратегією.

7. Слід враховувати наслідки глобальної зміни клімату та застосовувати заходи геоконсервації там, де це є виправдано та доцільно. Зміни клімату неминуче впливають на більшість сучасних фізико-географічних процесів, призводять до втрати різних за предметною ознакою геосайтів: танення льодовиків, деградація вічної мерзлоти, зникнення натічних утворень в печерах, затоплення прибережних територій чи цінних відслонень тощо. На деякі незворотні процеси ніякі людські зусилля та заходи геозбереження вплинути не в силах. Тому реальна оцінка ризиків, пов'язаних з глобальним потеплінням допоможе визначити пріоритети щодо охорони геосайтів і розробити заходи моніторингу.

8. Природними системами слід керувати в межах діапазону їхньої стійкості та здатності поглинати зміни. Якщо граничні пороги перевищені, зусилля збереження та охорони будуть зведені нанівець, оскільки вихідні особливості та процеси буде безповоротно змінено. Тому важливо чітко розуміти лімітуючі чинники, що впливають на існування або збереження задовільного стану геосайту, аби контролювати, в першу чергу, їх граничні значення.

9. Слід визнати взаємодію та взаємозалежність георізноманіття, біорізноманіття та культурної спадщини і застосовувати інтегративний підхід до їх збереження.

10. Загальне бачення геозбереження та геоохорони, а також конкретні заходи вимагають диференційованого підходу залежно від сфери їх застосування, тобто від особливостей тієї території, на яких вони плануються: чи це природні ландшафти, чи заповідні території, чи міські, урбанізовані простори, чи антропізовані ландшафти [2].

Ці принципи повинні бути інтегровані у національні, регіональні та місцеві плани дій щодо георізноманіття. Останні мають цілком конкретні цілі та завдання, які можуть бути вирішені із залученням фахівців профільних наукових та освітніх установ, зокрема: інвентаризація ресурсів георізноманіття в межах території; громадська комунікація та освіта; заохочення охорони георізноманіття через місцеві урядові плани та рекомендації; цілі управління та збереження геооб'єктів, природних процесів та ландшафтного георізноманіття; довгострокова стратегія управління. Проте на практиці без відповідної законодавчої бази будь-які заходи по геозбереженню та геоохороні місць особливого інтересу практично приречені на невдачу. Без офіційного статусу охоронюваного об'єкту чи території і, відповідно, правової та фінансової підтримки з боку адміністрації громад волонтерські зусилля науковців, освітян, школярів, природоохоронців, екологів чи просто свідомих громадян матимуть тимчасовий та негарантований ефект.

Список використаних джерел

1. Pescatore E, Bentivenga M, Giano SI. Geoheritage and Geoconservation: Some Remarks and Considerations. Sustainability. 2023. 15 (5823). 22 p. <https://doi.org/10.3390/su15075823>

2. Crofts R., Gordon J.E., Brilha J., Gray M., Gunn J., Larwood J., Santucci V.L., Tormey D., Worboys G.L. Guidelines for geoconservation in protected and conserved areas. Best Practice Protected Area Guidelines Series No. 31. Gland, Switzerland: IUCN. 2020. 144 p. <https://doi.org/10.2305/IUCN.CH.2020.PAG.31.en>

ГЕОГРАФІЯ ТА МЕНЕДЖМЕНТ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

ЗМЕНШЕННЯ ДОСТУПНОСТІ ТЕРИТОРІЇ ЧОРНОБИЛЬСЬКОГО БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА ВНАСЛІДОК РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ У 2022-23 РОКАХ

Альона ВАРУХА^{1,2}, Олександр БОРСУК¹, Денис ВИШНЕВСЬКИЙ¹

¹Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник, м. Київ

²Інститут географії НАН України, м. Київ

avarukha@gmail.com, sasha.borsuk@gmail.com, denpost78@gmail.com

Анотація

У 2022 році Чорнобильський заповідник опинився на шляху російського вторгнення та на 36 днів опинився поза українським контролем. Протягом цього часу установа зазнала збитків, а довіллю була нанесена шкода від військових дій. Окупація та подальші обмеження, пов'язані з воєнним станом, суттєво ускладнили природоохоронну та наукову діяльність Заповідника. Аналіз наявних геопросторових даних свідчить, що територія доступна для співробітників установи скоротилася вдвічі. Це призвело до зменшення природоохоронної спроможності Заповідника. Стикнувшись з викликами, установа намагається адаптуватися до нових умов роботи та продовжує працювати над збереженням природи і розробкою нових підходів до природоохоронної діяльності в умовах воєнного стану.

Ключові слова: Чорнобильський заповідник, охорона природи, вплив війни, доступність.

Annotation

In 2022, the Chernobyl Reserve was on the path of a Russian invasion and was out of Ukrainian control for 36 days. During this time, the institution suffered losses, and the environment was damaged by military actions. The occupation and subsequent restrictions related to martial law significantly complicated the nature conservation and scientific activities of the Reserve. The analysis of the available geospatial data shows that the territory accessible to the employees of the institution has halved. This led to a decrease in the nature conservation capacity of the Reserve. Faced with challenges, the institution tries to adapt to new working conditions and continues to work on nature preservation and the development of new approaches to nature protection under martial law.

Key words: Chernobyl Reserve, conservation, impact of war, accessibility.

Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник, розташований на півночі Київщини у прикордонні з Білоруссю, опинився на одному з ключових напрямків російського військового вторгнення в Україну у 2022 році. Протягом 36 днів територія Заповідника знаходилась поза межами контролю української влади під окупацією російських військ. Характерними особливостями цього періоду для території Заповідника є низька інтенсивність наземних бойових дій, за виключенням першого та останніх днів, та висока військова наземна логістична активність та бойова активність в повітряному просторі.

За даних умов військовий вплив на довкілля мав спорадичний характер у часі та локально-розсіяний у просторі. Характерними наслідками військових дій на території були замінування та забруднення боєприпасами, що не розірвалися, неконтрольовані лісові пожежі. Оцінка завданої шкоди довкіллю триває.

Інфраструктура Заповідника, що знаходиться в зоні відчуження, постраждала від дій російських військових: розграбовано обладнання та викрадено транспортні засоби, пошкоджено будівлі, тощо. Завдані установі збитки оцінюються у близько 2 млн. грн.

Складно оцінити втрачені можливості та недоотримані науково-дослідні результати, соціологічні знання та практичні здобутки Заповідника від призупинених міжнародних проєктів та тих, що не відбудуться.

Після деокупації території, Заповідник відновив свою роботу у межах зони відчуження з врахуванням обмежень накладених воєнним станом та наявністю кордону з Республікою Білорусь. Зокрема, враховуючи, мілітаризацію території, яка включає будівництво фортифікацій, мінно-вибухових та інженерно-технічних загороджень, розташування підрозділів ЗСУ та інше.

Замінування території становить небезпеку для співробітників Заповідника, а оборонні заходи призводять до значних обмежень у питанні фізичного доступу на територію та можливостей використання геопростору в її межах, а отже – значно порушують природоохоронну спроможність Заповідника.

Ми спробували оцінити наслідки таких обмежень, проаналізувавши дані мобільного додатку Survey123 від ArcGIS. Даний додаток використовується співробітниками для обліку зустрічей фауни з врахуванням даних GPS. Певною мірою, зібрана інформація також відображає масштаби діяльності співробітників та можливість їх пересування по території (доступність).

Так, у 2021 році спостереженнями було охоплено близько 90% території Заповідника та зафіксовано 811 випадків зустрічей із тваринами, тоді як у 2022 році ці показники становили відповідно – 35% та 121 зустріч, а у 2023 році – 40-45% та 658 зустрічей. Відносно значне зростання кількості записів минулого, 2023-го, року можна пояснити збільшенням частоти поїздок через відповідне зменшення території, доступної науковцям.

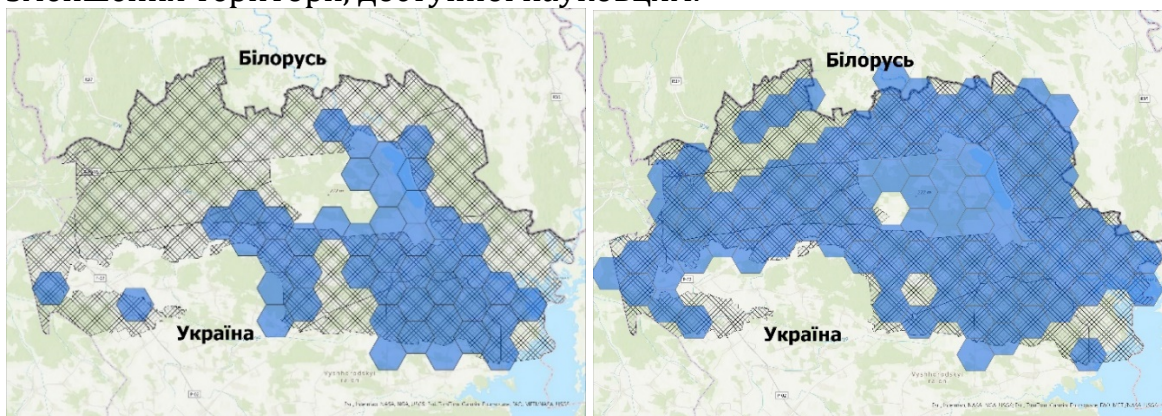

Рис. 1. Доступність території Заповідника, оцінена на основі аналізу геопросторових даних зустрічності видів, у 2021 та 2023 роках відповідно

Таким чином, через російську агресію територія, доступна для співробітників Заповідника, скоротилася вдвічі, і наразі становить менше половини площі території.

Навіть короточасні бойові дії та окупація Заповідника призвели до значних довгострокових негативних наслідків для біорізноманіття, ускладнивши природоохоронну та наукову діяльність. Зокрема, шляхом обмеження доступності території та депріоритетизації охорони природи, адже першочерговими відтепер є картування мінування та здійснення розмінування, дотримання безпекових обмежень при виконанні будь-яких дослідницьких робіт та впровадженні природоохоронних заходів.

Основні завдання для Заповідника зараз: відновлення спроможності до довоєнного рівня та подальша розбудова природоохоронного потенціалу установи, напрацювання нових підходів до роботи, враховуючи нові безпекові реалії та обмеження воєнного стану, задля ефективного впровадження заходів боротьби з лісовими пожежами та захисту біорізноманіття.

Російська агресія в Україні підриває спроможність заповідних установ з вивчення та збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, а обмеження, накладені воєнним станом, є перепорою для реалізації відповідних заходів.

ІНТЕГРАЛЬНА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ НАДАННЯ ЕКОСИСТЕМНИХ ПОСЛУГ В ЗЕЛЕНИХ ЗОНАХ

Наталія КОРОГОДА, Тетяна КУПАЧ, Олександр ГАЛАГАН, Ольга КОВТОНЮК

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ
nkorogoda@knu.ua*

Анотація

Підґрунтям менеджменту міських зелених зон (МЗЗ) є оцінка їх ефективності у наданні екосистемних послуг (ЕП). Для інтегральної оцінки ефективності надання ЕП в зелених зонах було обґрунтовано набір з шести регульовальних ЕП та групи культурних екосистемних послуг (КЕП). Алгоритм проведення інтегральної оцінки є наступним: визначити загальну ефективність зеленої зони у наданні ЕП; 2. перевести значення ефективності у значення загальної цінності МЗЗ як надавача ЕП. Зважаючи на «вагу» окремих функцій, в інтегральній оцінці, пропонується групу КЕП оцінювати нарівні з усіма типами регульовальних ЕП. Така методика дозволяє в кожній МЗЗ обирати шлях по «підвищенню» обсягів саме тих ЕП, що наразі обумовлюють небажані показники в інтегральній оцінці.

Ключові слова: міські зелені зони, екосистемні послуги, оцінка.

Abstract

The basis for the management of urban green spaces (UGS) is the assessment of their effectiveness in providing ecosystem services (ES). For an integrated assessment of the effectiveness of ES provision in green spaces, a set of six regulatory ES and a group of cultural ecosystem services (CES) was suggested. The algorithm for doing an integral assessment is as follows: determine the overall efficiency of the green space in providing ES; 2. convert the efficiency value into the value of the overall value of the UGS as an ES provider. Taking into account the 'weight' of individual functions, in the integrated assessment we propose to evaluate the group of CESs on an equal footing with all types of regulatory ES. The methodology allows in each UGS to choose the way to 'increase' the volume of those ES that currently cause undesirable indicators in the integrated assessment.

Keywords: urban green spaces, ecosystem services, assessment.

У процесі повоєнної відбудови України, особливу увагу потрібно буде приділяти ефективному менеджменту природно-ресурсного потенціалу. Його ефективність в містах зокрема базується й на управлінні міськими зеленими зонами (МЗЗ). Підґрунтям менеджменту МЗЗ є визначення (оцінка) їх ефективності у наданні екосистемних послуг (ЕП). З огляду на велику кількість ЕП [4] та необхідність забезпечення інтегрованого підходу у їх оцінці саме у специфічних умовах міста, у роботі [1], було обґрунтовано набір ЕП для інтегральної оцінки ефективності надання екосистемних послуг в зелених зонах. З групи регульовальних ЕП, спираючись на геосистемний підхід було обрано шість ЕП, що надають уявлення про геоекологічну ситуацію у місті. Також у [1] було обґрунтовано долучення до інтегральної оцінки культурних ЕП [3].

Інтегральна оцінка не може бути не просто «сумою» оцінок окремих «часткових» ЕП. Вона має базуватись на узгодженості та співставності розрахункових показників, щоб було можливо визначити «внесок» виконання окремих функцій у загальний потенціал МЗЗ щодо надання ЕП. Виконуючи оцінку кожної групи ЕП за єдиним алгоритмом та унормувавши показники ефективності, стає можливим отримати параметри, що цілком узгоджуються і дозволяють провести інтегральну оцінку ЕП, що їх надає кожна МЗЗ.

Таким чином, алгоритм проведення інтегральної оцінки має бути наступним:

1. Визначити загальну ефективність зеленої зони у наданні ЕП.

2. Перевести значення ефективності у значення загальної цінності МЗЗ як надавача ЕП.

Виконання першого кроку алгоритмічної процедури, відбувається відповідно до процедур, описаних у [2, 3, 5]. У даних роботах визначено ефективність МЗЗ у виконанні окремих функцій та проведено нормування показників ефективності. Дані показники і є «вхідними» параметрами інтегральної оцінки, що вказуватимуть на стан зеленої зони, її загальну ефективність у наданні ЕП.

Зважаючи на «вагу» окремих функцій, в інтегральній оцінці ефективності, пропонується групу КЕП оцінювати нарівні з усіма типами обраних регульовальних ЕП. Таким чином, «збалансований» інтегральний показник – E_{int} (1) дозволяє визначити загальну ефективність зеленої зони у наданні ЕП.

$$E_{int} = RES * b + CES * a \quad (1),$$

де a і b – балансові коефіцієнти, $a = 0,25$, $b = 0,75$, E_{int} – загальна ефективність зелених зон у наданні ЕП, RES – обсяг регульовальних ЕП, CES – обсяг культурних ЕП.

Оскільки відповідно до «часткових» методик [2, 3, 5] всі складники (1) є унормованими на основі функції бажаності Харрінгтона, не виникає проблем для виконання другого кроку алгоритму – переведення значень ефективності у загальну цінність МЗЗ у наданні ЕП. Загальна цінність може коливатись у діапазоні від 1 (мінімальна) до 5 (максимальна) цінність, за умови, що культурні та всі регульовальні ЕП надаються в максимальних обсягах.

Варто підкреслити, що запропонована методика дозволяє оптимізувати процес прийняття містопланувальних рішень. Так, ефективність – E_{int} , обрахована до тисячних частин одиниці, дозволяє досить точно диференціювати МЗЗ (або їх частини) щодо ефективності у наданні ЕП. Зокрема містопланувальники мають можливість визначити ті об'єкти, що мають значення ефективності дуже близькі до значень «вищого» діапазону і проводити в їх межах першочергові заходи по підвищенню ефективності з мінімальними затратами часу та коштів, що створить передумови для

виправданого віднесення таких МЗЗ до категорії більш цінних. Крім того, «вхідні» дані такої моделі дозволяють визначити «траєкторію» містопланувальної діяльності. Тобто, створено можливість в кожній конкретній МЗЗ обирати шлях по «підвищенню» обсягів саме тих ЕП, що наразі обумовлюють небажані показники в інтегральній оцінці та ефективніше досягати бажаного результату.

Дослідження виконане в рамках проекту «Технологія геоінформаційного оцінювання надання екосистемних послуг міськими зеленими зонами», що фінансується за рахунок зовнішнього інструменту допомоги Європейського Союзу для виконання зобов'язань України у Рамковій програмі Європейського Союзу з наукових досліджень та інновацій «Горизонт 2020».

Список використаних джерел:

1. Корогода Н.П. Набір екосистемних послуг у формуванні інтегральної цінності міських зелених зон / Н. П. Корогода, Т. Г. Купач, О. О. Галаган // Географія та туризм: Матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (28 лютого 2024 р., м. Харків). – С.226-231. Режим доступу: <https://dspace.hnpu.edu.ua/items/4b76dee1-5091-4eeb-8925-f08f848661c5>

2. Корогода Н.П. Оцінка екосистемних послуг зі зниження рівня шуму від дорожнього руху в місті / Н.П. Корогода // Ландшафтознавство. – 2023. – № 3 (1). – С. 56-67. doi:10.31652/2786-5665-2023-3-56-67

3. Корогода Н. Оцінка обсягів надання культурних екосистемних послуг зеленими зонами міста Києва / Н. Корогода, Т. Купач // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Геологія. Географія. Екологія». – 2023.- Вип. 58. – С. 159-170. <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2023-58-13>

4. Haines-Young R. Common International Classification of Ecosystem Services (CICES) V5.1 and Guidance on the Application of the Revised Structure / R. Haines-Young, M.B. Potschin, 2018 [Electronic resource] /Available from www.cices.eu.

5. Korohoda N. Kyiv green areas: assessment of the functioning efficiency and volumes of ecosystem services for erosion control / N. Korohoda, O. Kovtoniuk, O. Halahan // Journal of Geology, Geography and Geoecology. – 2023. – Vol.32 (3). – P. 516-524. DOI:10.15421/112346

АНАЛІЗ ПЕРЕДУМОВ ФОРМУВАННЯ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ КРЕМЕНЕЦЬКОГО РАЙОНУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Павло ФЛІНТА

*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка, Тернопіль
flintapavlo@gmail.com*

Анотація

У публікації розглянуто питання передумов формування лісових ресурсів Кременецького району Тернопільської області. В умовах євроінтеграційних процесів України, важливим є дослідження питання раціонального та збалансованого використання лісових ресурсів конкретних територій.

Ключові слова: земельні ресурси, лісогосподарське землекористування, передумови, Кременецький район.

Summary

The publication examines the issue of prerequisites for the formation of forest resources in the Kremenets district of the Ternopil region. In the conditions of the European integration processes of Ukraine, it is important to study the issue of rational and balanced use of forest resources of specific territories.

Key words: *land resources, forestry land use, prerequisites, Kremenetsk district.*

Сучасні тенденції глобальних і регіональних кліматичних змін, зниження рівня залягання підземних вод, втрати ресурсів прісної води, тотального знищення великих екваторіальних лісів та пралісів світу, зумовлюють необхідність запровадження збалансованого і раціонального використання лісових ресурсів. На етапі євроінтеграційних процесів Україна запроваджує елементи сталого лісокористування. В окремих областях та адміністративних районах розроблено Програми розвитку лісового господарства, змінюються підходи до використання лісових ресурсів. Тернопільська область із лісистістю близько 13%, з кожним роком нарощує потенціал лісовкритих земель. В контексті реформи децентралізації передачі комунальних лісів Державним підприємствам, лісові ресурси адміністративних районів потребують детальніших досліджень.

Вивченню лісогосподарського землекористування та екологічної ролі лісу присвячені дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Зокрема, гідрологічна роль лісів розглядається у працях А. Оліферова (2003), А. Антипова (1989) та ін. Згадані автори математично й експериментально довели вплив лісів на гідрологічні та геоморфологічні процеси й обґрунтували оптимальні показники залісненості для різних регіонів нашої держави. С. Генсірук (1980) вивчав особливості лісового господарства як галузі природокористування в різних регіонах України. Вивченню лісокористування на теренах Тернопільської області присвячені публікації Г. Оліяр (2001, 2003), М. Музики (2003), В. Онищенко (2000), Ю. Гайди, І. Попадинця (2008), М. Сивого, Б. Гавришка, П. Демянчука (2013, 2016) та ін. Проте, вони стосуються переважно території області в цілому та заповідних об'єктів. У ХХІ ст. лісовий сектор у цілому світі зіткнувся з перехідними змінами, які не тільки впливають на його структуру, але й перебудовують її. Глобальний лісовий сектор стає більш складним, взаємопов'язаним і міжгалузевим. Відчутний вплив на нього все більше чинять наслідки зміни клімату, енергетична політика, прогрес у технологіях нановолокон і біохімії, зростаюча роль послуг і зміна ціннісного ставлення до використання лісів [3]. Сучасний стан та динаміка лісистості окремих адміністративних районів досі залишаються мало вивченими.

Передумови формування лісових ресурсів території можуть охоплювати різні природні, кліматичні та екологічні чинники, які сприяють розвитку та стійкості лісів певної території. Ці попередні умови можуть включати:

- ✓ Клімат: температура, опади та сезонні особливості.
- ✓ Склад ґрунту: наявність поживних речовин, тип ґрунту та вміст вологи.
- ✓ Топографія: ландшафт, включаючи схили, висоту та дренаж.
- ✓ Біорізноманіття: різноманітність видів рослин і тварин, присутніх у регіоні.
- ✓ Вплив людини: історичне землекористування, методи ведення лісового господарства та заходи щодо збереження.

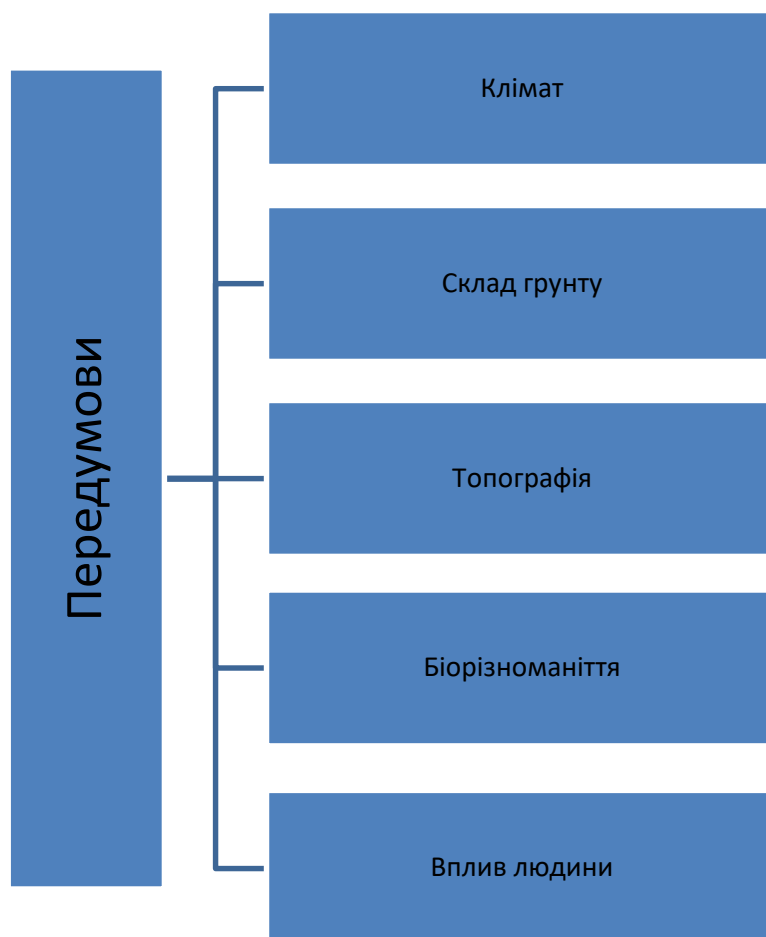

Рис. Передумови формування лісових ресурсів

Лісовий сектор України характеризується стабільним поступальним розвитком і випереджає за темпами щорічного приросту обсягів виробництва й реалізації продукції більшість галузей економіки [1]. Стабільно зростає також і увага суспільства та влади до лісового сектору, що можна охарактеризувати як позитивну тенденцію. Щороку все більш і більш значущим ресурсом стає деревина, запаси якої водночас постійно скорочуються. На передній план сьогодні виходить екологічна роль лісу, зростає розуміння населенням її важливості, спостерігається швидке збільшення площ лісових природнозаповідних територій та активізацію робіт щодо створення нових лісів.

Кременецький район Тернопільської області, із високою часткою лісів першої групи та заповідних лісів, потребує детального аналізу та узагальнення інформації про сучасний стан лісогосподарського землекористування.

Список використаних джерел:

1. Лісове господарство України. К.: ЕКО-інформ, 2009. 74 с.
2. Пугінська В. В. Аналіз сучасного розвитку лісового господарства в Україні та перспективи його вдосконалення. Бізнес-навігатор. 2021. Вип. 1(62). С. 59-65. DOI: <https://doi.org/10.32847/businessnavigator.62-9>
3. Hetemäki L. Information and communication technology. Forests and society – responding to global drivers of change. IUFRO World Series. 2010. Vol. 25. Pp. 159-165.

РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ ТА МЕТОДИКА ГІДРОЛОГІЧНИХ І МЕТЕОРОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ГІДРОМОРФОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ РІЧКОВИХ ЛАНДШАФТІВ: МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ, ГІС ТА ІНТЕГРАЦІЯ ДАНИХ ДИСТАНЦІЙНОГО ЗОНДУВАННЯ

БУЗЕЙ Олександр

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

buzei.oleksandr@chnu.edu.ua

Анотація

У роботі розглядаються сучасні теоретичні та методичні підходи до гідроморфологічних досліджень молодих річкових ландшафтів, зокрема прируслових територій. Проаналізовано дослідження українських науковців, таких як Ющенко Ю.С., Пасічник М.Д., Паланичко О.В., а також методики зарубіжних вчених із США, Європи, Китаю та Індії. Основна увага приділяється застосуванню математичних моделей, геоінформаційних систем та інтеграції даних для дослідження змін у заплавах територіях. Особливо розглянуто питання впливу антропогенних факторів і кліматичних змін на гідроморфологічні процеси.

Ключові слова: *гідроморфологія, річковий ландшафт, заплавні території, моделювання, геоінформаційні системи.*

Abstract

The paper examines modern theoretical and methodological approaches to hydromorphological studies of young river landscapes, particularly floodplain areas. Research by Ukrainian scientists such as Yushchenko Y.S., Pasichnyk M.D., and Palanychko O.V. is analyzed alongside methodologies from scientists in the USA, Europe, China, and India. The focus is on the application of mathematical models, geographic information systems, and data integration to study changes in floodplains. The impact of anthropogenic factors and climate change on hydromorphological processes is also discussed.

Keywords: *hydromorphology, river landscape, floodplain areas, modeling, geographic information systems.*

Молоді річкові ландшафти є важливою частиною річкових ландшафтів, особливо в контексті молодих річкових систем, які активно змінюються під впливом природних та антропогенних факторів. Їхнє дослідження є ключовим для розуміння динаміки річкових систем і впливу на екосистеми. Сучасні методи вивчення цих територій включають математичне моделювання, використання геоінформаційних систем (ГІС) та інтеграцію даних дистанційного зондування. Досвід зарубіжних і вітчизняних науковців дозволяє значно підвищити точність прогнозів змін у річкових ландшафтах і сприяти ефективному управлінню водними ресурсами [1, 2, 3, 4].

Метою даного дослідження є аналіз і порівняння сучасних методичних підходів до гідроморфологічних досліджень річкових ландшафтів, зокрема

заплавних територій, з використанням математичних моделей, ГІС і даних дистанційного зондування.

Одним із найбільш ефективних інструментів для вивчення динаміки річкових систем є математичне моделювання. Воно дозволяє не лише відтворити історичну поведінку річки, але й прогнозувати майбутні зміни під впливом як природних, так і антропогенних факторів. Модель HEC-RAS, що активно використовується в Україні, зокрема для річок Карпатського регіону, показує високу ефективність у дослідженнях гідравлічних характеристик [1, 2]. В США і Європі подібні моделі застосовують для оцінки паводкових ризиків [4, 5].

ГІС-технології забезпечують високоточний аналіз змін на великих територіях, що дозволяє ефективно моніторити процеси у річкових системах. Дослідження Паланичко О.В. демонструють, що ГІС є надзвичайно корисним інструментом для картування басейнів річок та аналізу динаміки ландшафтів [3].

Дослідники в США та Європі активно працюють над проблемою збереження екосистем річкових заплав та управління ризиками паводків. Наприклад, у рамках проєктів, що фінансуються Європейським Союзом, таких як програма "Floodplain Management and Restoration" (FMAR) [9], вивчаються способи відновлення природних функцій річкових заплав для зменшення ризиків повеней і збереження екосистем. У дослідженнях Gregory S. акцентується увага на ролі заплавних територій у регуляції руслових процесів та впливі кліматичних змін на річкові ландшафти. Він підкреслює важливість збереження природної динаміки річок і заплав для регуляції паводкових вод, що також сприяє підвищенню стійкості до змін клімату. Його дослідження включають аналіз екосистемних послуг, які надають річкові заплави, та моделювання майбутніх змін під впливом антропогенних факторів та глобального потепління [10].

У Китаї велика увага приділяється збереженню водно-болотних угідь через їх ключову роль у підтримці водного балансу та стабільності екосистем. Важливими є дослідження таких китайських вчених, як Чжао Гао та Ліу Юн [10], які активно працюють над застосуванням сучасних методів дистанційного зондування та геоінформаційних систем (ГІС) для моніторингу змін у водно-болотних угіддях. В рамках національної програми "Екологічна червона лінія", започаткованої в 2015 році, здійснюється контроль за критично важливими екосистемами, включаючи водно-болотні угіддя. Ця програма спрямована на збереження екологічної рівноваги шляхом захисту від деградації цих угідь, відновлення природних територій, а також впровадження екологічно орієнтованого управління водними ресурсами. Одним із ключових інструментів, що застосовуються, є створення спеціальних зон захисту та регулювання використання земель у водно-болотних зонах, що дозволяє підтримувати природну гідрологічну рівновагу та знижувати ризики повеней і посух.

В Індії науковці, такі як Сінгх Р.П. та Кумар Р. [11], займаються розробкою ефективних стратегій управління паводками, враховуючи високу вразливість країни до таких катастроф. Основними підходами є використання ГІС, математичних моделей прогнозування та дистанційного зондування для моніторингу річкових систем та прогнозування паводкових ризиків. Індійський уряд впроваджує програму "Національна місія зі збереження води" в рамках загальної стратегії адаптації до кліматичних змін. Ця програма спрямована на розробку та впровадження комплексних систем управління водними ресурсами,

будівництво захисних інфраструктур (наприклад, дамб і водосховищ) та вдосконалення системи раннього попередження про повені. Крім того, вчені активно розробляють методи моделювання впливу змін клімату на водні ресурси, що дозволяє адаптувати плани управління до можливих змін у кількості та інтенсивності опадів.

Висновки

Сучасні теоретичні та методичні підходи до гідроморфологічних досліджень річкових ландшафтів, такі як математичне моделювання, геоінформаційні системи та інтеграція даних дистанційного зондування, дозволяють ефективно вивчати динаміку річкових систем і заплавних територій. Ці методи допомагають краще розуміти вплив антропогенних і кліматичних факторів на гідроморфологічні процеси та сприяють розвитку нових підходів до управління водними ресурсами. Досвід зарубіжних дослідників робить вагомий внесок у розробку стратегій збереження екосистем та захисту від паводків.

Список літератури:

1. Ющенко Ю.С. *Гідроморфологія молодих річкових систем: теорія та практика*. Чернівці: ЧНУ, 2018. 240 с.
2. Пасічник М.Д. *Моделювання гідрологічних процесів у карпатських річках*. Львів: ЛНУ, 2019. 180 с.
3. Паланичко О.В. *Використання ГІС у дослідженні річкових ландшафтів*. Київ: КНУ, 2020. 200 с.
4. Petts P., Knighton D. *River Hydrology and Morphology*. London: John Wiley & Sons, 2002. 300 p.
5. Gregory S. *River Floodplains: Ecosystem Services and Management Strategies*. New York: Routledge, 2016. 320 p.
6. Zhao G., Zeng X. *Floodplain Dynamics and Wetland Management in China*. Beijing: Tsinghua University Press, 2016. 280 p.
7. Singh R.P., Kumar R. *River Systems and Water Resource Management in India*. New Delhi: NCAER, 2020. 300 p.
8. Zhang X., Liu Y. *Remote Sensing Applications in Hydromorphological Studies of Floodplains*. Beijing: Science Press, 2017. 230 p.
9. Smith L.C., Pavelsky T.M. *Remote Sensing of River Systems: Applications for Floodplain Management*. Washington: NASA, 2018. 250 p.
10. Zhang H., Wang L. *Hydrology and Wetland Systems in China*. Beijing: China Water Power Press, 2020. 340 p.
11. Ghosh S., Bhattacharya R. *River Floodplain Management in India: Challenges and Opportunities*. Kolkata: Calcutta University Press, 2017. 220 p.

РЕТРОСПЕКТИВНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ТРАНСФОРМАЦІЇ ГІДРОГРАФІЧНОЇ МЕРЕЖІ У ПІВНІЧНІЙ ЧАСТИНІ ЛЬВОВА

Євген ІВАНОВ, Володимир БІЛАНЮК, Ольга ПИЛИПОВИЧ

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

Анотація

Поява нових та ущільнення існуючих міських просторів у Львові призводить до антропогенної трансформації гідрографічної мережі. Дослідження охоплює північну частину Львова, смт Дубляни, сіл Малехів, Великі Грибовичі, Збиранка і Муроване. Відзначено чіткі тенденції до зменшення довжини відкритих русел, кількості приток і водності Голосківського, Збоївського і Малехівського потоків, що зумовлено природними та антропогенними чинниками. Довжина природного русла Голосківського потоку

зменшилася з 4,7 до 0,9 км, Збоївського потоку – з 5,2 до 3,2 км, а Малехівського потоку – з 7,9 до 5,3 км. Проведений аналіз ступені трансформації гідрографічної мережі спрямовано на корекцію плану розвитку північної частини міста та впровадження системи екологічного менеджменту.

Ключові слова: *потік, русло, став, млин, топографічна карта.*

Abstract

The emergence of new and densification of existing urban spaces in Lviv leads to anthropogenic transformation of the hydrographic network. The study covers the northern part of Lviv, the town of Dublyana, the villages of Malekhiv, Velyki Hrybovichi, Zbiranka and Murovane. Clear trends towards a decrease in the length of open channels, the number of tributaries and the water content of the Goloskivskiyi, Zboivskiyi and Malekhivskiyi streams were noted, which is caused by natural and anthropogenic factors. The length of the natural channel of the Goloskiv stream decreased from 4.7 to 0.9 km, the Zboiv stream – from 5.2 to 3.2 km, and the Malekhiv stream – from 7.9 to 5.3 km. The conducted analysis of the degree of transformation of the hydrographic network is aimed at correcting the development plan of the northern part of the city and implementing the environmental management system.

Key words: *stream, channel, pond, mill, topographic map.*

Питання охорони й збереження водотоків і водойм Львова та його агломерації є важливим з точки зору екологічних, соціальних та економічних причин та передбачає підтримку біотичного і ландшафтного різноманіття, забезпечення населення і господарства водою, регулювання мікроклімату, забезпечення рекреаційних можливостей тощо. Вагомого значення набувають водні об'єкти у регіонах, де відчувається дефіцит поверхневих вод. Беручи до уваги глобальні зміни клімату, особливості рельєфу і вододільне розташування, місто Львів належить власне до такого регіону. Фактично усю гідрографічну мережу міста заховано у колекторах, а в його межах відсутні великі водні об'єкти, саме тому особливої цінності для мешканців мають водотоки і водойми, що залишилися у місті, або розташовані в межах Львівської агломерації. З огляду на це, будь які заходи й кроки, що стосуються відновлення, збереження та охорони водних об'єктів у межах Львова та його агломерації мають вагоме значення.

Гідрологічне і гідроекологічне дослідження проведено в червні–серпні 2024 р. у рамках проекту: «Геологічний, гідрологічний аналіз та аналіз біорізноманіття території Північних околиць Львова (ДК 021:2015:90710000-7)». Для дослідження обрано територію, яка охоплює північну частину Львова, а також населені пункти Львівської міської територіальної громади, що з нею межують з північного сходу – смт Дубляни, села Малехів, Великі Грибовичі, Збиранка і Муроване. У червні 2024 р. проведено польове обстеження району дослідження із окресленням сучасного стану та ступені антропогенної трансформації гідрографічної мережі у північній частині Львова. Обстеження передбачало огляд стану водних об'єктів, визначення їхнього гідрологічних параметрів, відбір проб вод і проведення фотофіксації. Водночас, проведено опитування місцевих мешканців, завдяки яким вдалося відшукати залишки окремих водотоків і водойм. Це дало змогу уточнити картографічну інформацію, яку не оновлювали вже понад 30 років. Для аналізу різних картографічних геоданих обрано масштаб дослідження. Вивчення умов виникнення і формування сучасних ландшафтів у північній частині Львова проведено на основі топографічних карт масштабу

1 : 25 000 – 1 : 50 000. Підібрано топографічні карти для п'яти ретроспективно-географічних періодів (топографічних зніманих, метрик), що дали змогу охопити хронологічний період у понад 200 років (від другої половини XVIII до другої половини XX – початку XXI ст.). На основі картографічної інформації виміряні головні гідрологічні параметри гідрографічної мережі району дослідження. Серед проаналізованих параметрів є довжина відкритої частини водотоків. У разі відсутності їхнього зображення на топографічній карті розумілося, що потік перебуває у колекторі, або відсутня інформація. Також проведено облік кількості і площ ставів та кількості водяних млинів, що дає опосередковане уявлення про водність водотоків та їх водогосподарське використання.

Картографічні твори різних років відрізняються способом побудови, але є підстави для окреслення тенденцій антропогенної трансформації гідрографічної мережі за 250 років. Головним параметром негативних процесів, які відбулися із водотоками у північній частині Львова є скорочення довжин їхньої відкритої частини. Зокрема, довжина відкритої частини Голосківського потоку зменшилася з 4,7 до 0,9 км (у 5,2 рази), Збоївського потоку – з 5,2 до 3,2 км (у 1,6 рази), а Малехівського потоку – з 7,9 до 5,3 км (у 1,5 рази). Водночас, якщо брати максимально фіксовані довжини потоків, то співвідношення змінюються у 5,8, 2,3 і 1,9 рази відповідно. Інтенсивність гідрологічних процесів змінювалася й за часовими зрізами, так в австрійський період вона була урівноваженою, а вже у польський і радянський відчутною і прискореною. Вже у другій половині XIX ст. спостерігалися тренди скорочення довжини водотоків, які суттєво посилилися із початком забудови північної частини Львова та посиленням антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище у басейнах досліджуваних потоків.

Процес скорочення водності на потоках району дослідження відрізнявся та призводив до різних наслідків у господарюванні мешканців. Самодостатніми показниками, що ілюструють використання водних ресурсів у районі дослідження є кількість і площа ставів. За досліджуваний період ці показники суттєво змінювалися. Найбільше ставів (15 од.) на потоках зафіксовано у другій половині XVIII ст. На цей період припадають й найбільші площі водойм (10,3 га). У подальшому спостерігаємо поступове зменшення як кількості, так і площ ставів. Найнижчі показники припадають на міжвоєнний польський період, коли обліковано лише чотири стави загальною площею 2,5 га. У радянський період кількість і площа ставів дещо зроста (9 од.; 4,6 га) і досягла рівня, що існував у другій половині XIX ст. Надмірне й необґрунтоване зростання використання водних ресурсів у радянський період, у протидію загальному тренду зменшення водності річок та швидкому розростанню північних районів міста, призвели до виснаження досліджуваних потоків.

На більшості тогочасних ставів, що розміщені у селах Голоско Великий, Замарстинів, Збоїща і Малехів та в їхніх околицях діяли водяні млини. Існування млинів свідчить про тогочасну достатню водність водотоків, що були здатні регулярно наповнювати стави та постачати енергію водного потоку для їхньої роботи. Сусідство зі Львовом зумовило потребу у значній кількості водяних млинів, тому наприкінці XVIII ст. їхня кількість була найвищою (14 од.). Від цього ретроспективно-географічного періоду чисельність млинів невпинно зменшувалася: на початку XIX ст. – дев'ять; у другій половині XIX ст. – сім; у

міжвоєнний період – п'ять. Після Другої світової війни функціонування усіх водяних млинів остаточно припинено, що зумовлено втратою водності потоків та економічною недоцільністю подальшої діяльності.

Голосківський потік залишається найбільш повноводною притокою Полтви у північній частині Львова. Умовно природне русло збереглося на довжині близько 1,0 км. Наповнення водотоку здійснено завдяки джерелам, обстежено п'ять джерел на його початку, так і вздовж русла (нижче на 100–150 м). Збоївський потік пересихає, а ставок, з якого він починався, перетворився у заболочену ділянку. Це свідчить про втрату джерел живлення у верхній частині потоку. У його середній частині виявлено найбільші антропогенні трансформаційні зміни та каналізування. Для Малехівського потоку властива подібна ситуація із сучасною трансформацією водних об'єктів в межах сусіднього Збоївського потоку. Потенційно цей потік мав довшу долину й вищу водність, яку втратив через різні природно-господарські причини. На сьогодні довжина відкритої частини потоку становить 3,8 км.

На сьогодні практично усю гідрографічну мережу північної частини Львова заховано у колекторах, а в його межах відсутні великі водні об'єкти, саме тому особливої цінності для мешканців мають водотоки і водойми, що залишилися у місті, або розташовані в межах Львівської агломерації. З огляду на це, будь які заходи й кроки, що стосуються відновлення, збереження та охорони водойм у Львові та його агломерації мають вагоме значення для формування нового екологічно безпечного міського середовища та впровадження системи екологічного менеджменту.

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПЕРШИХ ПОРЯДКІВ РІЧОК

Дмитро ІГОНЬКІН

Чернівецький Національний Університет імені Юрія Федьковича м. Чернівці

Анотація

Річкові басейнові системи є складними природними утвореннями, важливими для теоретичних і практичних досліджень у географії, геоекології та гідрології. Ця робота зосереджена на комп'ютерному моделюванні для аналізу річок нижчих порядків (до 4-го) з використанням класифікації річкових порядків Артура Штраллера. Розглядаються методи картографування річок, включаючи топографічні знімання, ГНСС-технології, супутникові знімки, дрони та алгоритми дистанційного зондування. Проте існуючі методи мають обмеження для річок перших порядків через малий поперечний переріз. Робота висвітлює проблеми застосування алгоритмів для дослідження цих річок.

Ключові слова: *річкові басейнові системи, річкові порядки, комп'ютерне моделювання річок, дистанційне зондування Землі, ГІС системи, ГІС моделювання річок.*

Abstract

River basin systems are complex natural formations that are important for theoretical and practical research in geography, geoeology, and hydrology. This study focuses on computer modeling for the analysis of lower-order rivers (up to the 4th order) using Arthur Strahler's stream order classification. The work examines river mapping methods, including topographic surveys, GNSS technologies, satellite imagery, drones, and remote sensing algorithms. However, existing methods face limitations for first-order rivers due to their small cross-sections. The study highlights the challenges of applying algorithms to investigate these rivers.

Keywords: *river basin systems, river orders, river computer modeling, remote sensing of the Earth, GIS systems, GIS river modeling.*

Річкові басейнові системи є складними саморегульованими природними утвореннями. Дослідження їхньої структури має велике значення як з теоретичної, так і з практичної точки зору, зокрема для покращення управління цими системами та річковими ландшафтами. Для цього використовуються різні моделі класифікації річок або їхніх відрізків (схеми бонітування). У цьому дослідженні розглядається метод класифікації річкових порядків, запропонований Артуром Штраллером[1].

Метою цієї роботи є використання комп'ютерного моделювання для ідентифікації та аналізу характеристик річок нижчих порядків (до 4-го). Дослідження таких річок є важливою частиною наукових досліджень у галузях географії, геоекології та гідрології, оскільки воно сприяє кращому розумінню як природних, так і антропогенних процесів. Це особливо актуально в умовах сучасних екологічних викликів і необхідності сталого використання природних ресурсів.

Існує багато методів вивчення та картографування річок і річкових мереж, зокрема річок першого порядку, що є важливим для впровадження моделі крона-стовбури[2]. Для створення карт використовуються різні технології, які відображають географічне положення, гідрографічну мережу та інші характеристики річкових систем.

Сучасні наземні методи топографічних зніманих включають горизонтальні та вертикальні знімання (планові, висотні, планово-висотні), тахеометричне знімання, знімання за допомогою глобальних навігаційних супутникових систем (ГНСС), наземну фотограмметрію та лазерне сканування, а також мобільні картографічні системи та інерціальні навігаційні системи. Використання високоточних електронних і роботизованих приладів дозволяє виконувати вимірювання з високою точністю. ГНСС-системи, такі як GPS, ГЛОНАСС, Compass, Galileo, забезпечують глобальне покриття для точного визначення географічного положення, напрямку, швидкості руху та місцевого часу, особливо в режимах реального часу RTK та постобробки PPK[3].

Космічне знімання та зондування, а також інформація, отримана за допомогою дронів, значно розширюють можливості картографування річок. Супутникові знімки надають загальний огляд річкових систем, а дрони дозволяють отримувати високоякісні знімки території вздовж річок, що забезпечує детальну інформацію про ландшафт та екосистему.

На даний час існує багато методів визначення водних поверхонь використовуючи дані дистанційного зондування Землі. Австралійськими вченими було побудовано алгоритм WOFs (Water Observation From Space), який, використовуючи машинне навчання зміг досягнути точності в 97% на обсягу даних накопичених за 25 років [4]. Однак, дані методи є не застосовними у визначенні річок перших порядків, оскільки поперечний переріз річки (близько одного метра) є значно меншим ніж роздільна здатність публічно доступних супутникових знімків.

У даній доповіді на прикладах будуть розглянуті проблеми застосування комп'ютерних алгоритмів для дослідження річок перших порядків.

Список використаних джерел:

1. Strahler, A. N. (1957), Quantitative analysis of watershed geomorphology, Transactions of the American Geophysical Union 8 (6): 913-920.
2. Гідроекологічне обґрунтування безпечного та збалансованого розвитку річкових природно-антропогенних систем Передкарпаття : монографія / Ющенко Ю.С., Гончар О.М., Григорійчук В.В. та ін.; за ред. Ю.С. Ющенка. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2017. – 472 с.

3. Karpinskyi, Yurii & Lazorenko, Nadiia. (2018). МЕТОДИ ЗБИРАННЯ ГЕОПРОСТОРОВИХ ДАНИХ ДЛЯ ТОПОГРАФІЧНОГО КАРТОГРАФУВАННЯ. І. 204-211.

4. N. Mueller, A. Lewis, D. Roberts, S. Ring, R. Melrose, J. Sixsmith, L. Lymburner, A. McIntyre, P. Tan, S. Curnow, A. Ip, Water observations from space: Mapping surface water from 25years of Landsat imagery across Australia, Remote Sensing of Environment, Volume 174, 2016, Pages 341-352, ISSN 0034-4257, <https://doi.org/10.1016/j.rse.2015.11.003>.

ОСОБЛИВОСТІ ГІДРОЛОГІЧНОГО РЕЖИМУ Р. ІКВА

Людмила КОСТЕНЮК¹, Ірина ЗАБЛОТОВСЬКА²

¹Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці

²Чернівецький ліцей №13 Чернівецької міської ради

l.kosteniyk@chnu.edu.ua

Анотація

У даній публікації представлено основні результати аналізу гідрологічного режиму р. Іква (басейн Південного Бугу) на основі даних пункту моніторингу за гідрологічними показниками, з безперервним рядом даних з 1955 року по 2022 рік.

Ключові слова: гідрологічний режим, рівень води, витрати води, гідрологічний цикл, маловодна фаза, багатоводна фаза, зв'язок $Q=f(H)$

Abstract

This article reveals the issue of a detailed study of the hydrological regime of small plain rivers in the presence of data from regular observations. The Ikva River, the object of our study, belongs to the Southern Bug basin and is its small tributary, on which a hydrological indicators monitoring station has been operating since 1939.

Key words: hydrological regime, water level, water flows, hydrological cycle, low water phase, high water phase, relationship $Q=f(H)$

Дослідженням особливостей гідрологічного режиму малих річок, які чітко репрезентують зміни природних умов і є найбільш піддатливими антропогенному впливу водними об'єктами присвячено не так вже багато праць, оскільки вони частіше розглядаються в комплексі, як частина більших річкових басейнів (Докус 2019; Ковальчук, 1997; Овчарук 2020).

Метою нашого дослідження є детальний аналіз та визначення особливостей гідрологічного режиму р. Іква, яка є частиною гідромережі р. Південний Буг і може виступати прикладом за рахунок того, що на даному об'єкті наявний безперервний ряд даних спостережень за тривалий період часу.

Для багаторічних коливань водності р. Іква властивий циклічний характер, тобто спостерігається послідовна зміна багатоводних і маловодних періодів, що неоднакові за своєю тривалістю і за величиною відхилення від середнього багаторічного значення. Повний цикл складається з однієї багатоводної та маловодної фази.

Нами визначено, що амплітуда коливань рівнів води р. Іква на посту в смт. Стара Синява за багаторічний період становить 60 см, і змінюється від мінімальної 75 см (1957 р.) до 135 см (1981 р.), тобто в загальному трохи більше ніж 0,5 метра. Це досить добре узгоджується з літературними даними та оцінкам інших авторів, враховуючи рівнинний характер та малі розміри даного об'єкту.

Для багаторічного ходу рівнів води р. Іква характерним є незначне зростання, багаторічні ж коливання середніх витрат води на даному посту фіксують теж не велику амплітуду: від 0,66 м³/с (2020 р.) до 3,64 м³/с (1979 р.) тобто 2,98 м³/с. При

цьому загальна лінія тренду, для багаторічних коливань витрат показує навпаки тенденцію до їх зменшення. Отже, ми можемо стверджувати про *слабкий зв'язок* ходу графіків багаторічних витрат і рівнів, що є свідченням прояву вертикальних руслових деформацій на ділянці поста. При зростанні ходу рівнів, зменшення витрат води є прямою ознакою замулення русла на даній ділянці та підняття рівня днища за рахунок акумулятивних процесів за тривалий період часу.

Найбільшими амплітудами характеризуються параметри максимального стоку, тобто амплітуди максимальних рівнів ($\Delta H_{max}=168$ см) та максимальних витрат ($\Delta Q_{max}=92,9$ м³/с), що і не дивно адже мова іде про характеристику періоду паводків та водопілля, які завжди відзначаються значними коливаннями в часі.

Цікавим фактом, визначеним нам вперше є те, що характеристики мінімального стоку закритого періоду русла відзначаються вищими амплітудами ніж характеристики відкритого періоду. Отже, літня межень є більш вираженою ніж зимова, а це значить, що в теплий період (літо) відсутність опадів більш виразно провокує зменшення рівнів та витрат води в русловій системі ніж під час зимового періоду. Причиною можуть бути як зимові відлиги, так і специфіка режиму ґрунтових вод.

Список використаної літератури

1. Гідрологічний щорічник. Том 2. Басейн Чорного та Азовського морів (без Кавказу). Вип. 0,1. ЦГО, 1946 – 1950, 1952 – 2022 р.р.
2. Докус А. О. Районування басейну Південного Бугу за умовами формування весняного водопілля річок. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Рельєф, клімат та поверхневі води як об'єкти природничо-географічних досліджень (до 70-річчя кафедр землезнавства та геоморфології, метеорології та кліматології, гідрології та гідроекології)». 2-4 жовтня. Київ, 2019. С. 42-44.
3. Ковальчук І. П. Регіональний еколого-геоморфологічний аналіз. Львів : Інститут українознавства, 1997. 440 с.
4. Мартинов О. І. Особливості водного режиму малих річок басейну Південного Бугу. Матеріали студентської наукової конференції Одеського державного екологічного університету. Одеса : ОДЕКУ, 2022. С. 242-243.
5. Овчарук В. А. Максимальний стік весняного водопілля рівнинних річок України: Монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 300 с.

ГЕОЕКОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАНУ ПІДЗЕМНИХ ВОД М. НАДВІРНА, ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Костянтин НАКОНЕЧНИЙ

*Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, географічний
факультет, м. Чернівці
k.nakonechny@chnu.edu.ua*

Юлія КАРАВАН

jugora8@gmail.com

Анотація

Публікація присвячена аналізу результатів дослідження якості вод джерел децентралізованого водопостачання м. Надвірна Івано-Франківської обл. В ході обстеження згаданих джерел було визначено речовини біогенного та не біогенного походження, описано умови утримання криниць міста та проаналізовано вплив антропогенних чинників на компоненти ландшафтних комплексів м. Надвірна.

Ключові слова: підземні води, якість води, забруднюючі речовини, водоносні горизонти, поширення забруднення.

Abstract

The publication is dedicated to the analysis of the research results on the water quality of decentralized water supply sources of Nadvirna town, Ivano-Frankivsk region. During the survey of these sources, substances of both biogenic and non-biogenic origin were identified, the conditions of the wells in the town were described, and the impact of anthropogenic factors on the components of the landscape complexes of Nadvirna was analyzed.

Key words: *groundwater, water quality, pollutants, aquifers, contamination spreading.*

Підвищення антропогенного тиску на довкілля, виснаження природних ресурсів, невиконання природоохоронних заходів та недостатнє фінансування сфери водного господарства в Україні призводить до ускладнення ситуації в цій галузі. Особливо це помітно в регіонах віддалених від центрів прийняття рішень [1, 4].

Е рамках вище зазначеної проблеми було визначено якість питної води з підземних джерел водопостачання м. Надвірна Івано-Франківської області.

Водоспоживання населення м. Надвірна здійснюється децентралізованим (переважно підземні джерела в приватному секторі) і централізованим (комунальні господарсько-питні водопроводи, відомчі централізовані водопроводи, сільськогосподарські питні водопроводи) водопостачанням. У м. Надвірна 60% населення забезпечено централізованим водопостачанням. Централізоване водопостачання здійснюється з основного джерела, систем підземних водозаборів в долині річки Бистриця Надвірнянська.

У ході досліджень якості вод були обстежені криниці та визначено фізико-хімічний склад питної води джерел децентралізованого водопостачання м. Надвірна. Обстеження криниць показало, що 55 % криниць знаходилось у „задовільному” стані. Санітарний стан 45 % з них був оцінений як „незадовільний” [3]. Основними причинами „незадовільного” стану були недостатня відстань (менше 30 м) від житлових будівель, відсутність глиняного „замка”, відмостки, кришки, навісу, господарського відра тощо. У 70 % криниць міста, які живляться підземними водами, виявлено речовини біогенного походження.

У даній місцевості просочення забруднюючих речовин у водоносні горизонти разом із дощовими та талими водами відбувається за рахунок високої проникності ґрунтів. У м. Надвірна міграційні потоки прямують із підземними і поверхневими водами до днищ долин малих рік і до русла р. Бистриця Надвірнянська. До основних забруднюючих речовин, що скидаються у водні об’єкти, належать завислі речовини, азот амонійний, нафтопродукти.

Основна причина невідповідності якості підземних вод встановленим нормам до води питної – це амонійне та нітритне забруднення, яке в більшості спостерігається в техногенних ореолах [2]. Важливим показником міграції елементів є лужно-кислотні умови вод. Показник рН підземних вод м. Надвірна коливається в межах 6,0 – 7,0, переважають води з рН менше 7,0 (рис. 1).

На якість води також може впливати розташоване в межах міської агломерації сміттєзвалище. Воно розміщене в південно-східній околиці міста Надвірної. Сміттєзвалище займає площу близько 4,5га та тривалий час обслуговує м. Надвірна, села Надвірнянського району, що знаходяться біля міста, деякі населені пункти Яремчанської міськради, спортивну базу Заросляк та гірськолижний курорт "Буковель". Біля території звалища протікає потічок, яка потім тече через місто Надвірна, а у часи повені він має прямий контакт із залишками побутового сміття, продуктами гниття, що є джерелом надходження азотовмісних сполук у підземні води.

Висновки. У відповідності до вище сказаного, необхідно зазначити, що в м. Надвірна Івано-Франківської області погіршення стану вод можливе через недотримання санітарних норм для джерел нецентралізованого водопостачання. та вплив сміттєзвалища. Для покращення екологічної ситуації в даній місцевості необхідне дотримання чинного законодавства та проведення заходів, які б сприяли підвищенню громадської свідомості.

Abstract

Changes in natural and anthropogenic conditions in the Prut River basin in the section from the village of Boyany to the village Marshyntsi with the help of modern technologies were analyzed. For the research, different temporal cartographic materials and remote sensing data of the Earth were used. Significant transformations of the territory, changes in the channel and on the floodplain were revealed. Ways to improve the situation within the studied area are proposed.

Key words: *river basin, data of remote sensing of the Earth, deformations, channel, floodplain, anthropogenic factors.*

У наш час традиційні методи збору даних дещо не відповідають сучасним вимогам, а також не можуть забезпечити дієвий контроль і управління ситуаціями. Для візуалізації різноманітних процесів важливе значення мають геоінформаційні системи. Варто зазначити, що використання даних дистанційного зондування Землі (ДЗЗ) покращують якість інформаційного забезпечення, а сучасні технології дозволяють швидко та більш точно аналізувати дані. Важливим є те, що використання методів ДЗЗ надає можливість систематично відстежувати стан відповідної території, забезпечує широку оглядовість, повторюваність, високу оперативність отримання необхідної інформації.

Використання програмно-математичного інструментарію ГІС допомагає нам здійснювати збір, інтеграцію та автоматизовану обробку просторових даних (гідрологічних, аерокосмічних та ін.), аналізувати та моделювати географічні об'єкти, отримувати результати з їхньою візуалізацією. За допомогою методів ДЗЗ значно простіше досліджувати цікаві об'єкти та території, а також здійснювати моніторинг антропогенних змін та їх динаміку. Часто використовуються ці методи для оцінки впливу антропогенної діяльності на довкілля. Зазначимо, що водні об'єкти добре розрізняються на космічних знімках. Це дозволяє ефективно здійснювати їх дистанційне картографування та моніторинг. Космознімки допомагають відстежувати розвиток різноманітних процесів, як у водних об'єктах, так і виявляти наслідки природних чи антропогенних чинників в басейнах. Великою перевагою у застосуванні космознімків є те, що вони охоплюють одночасно великі площі, є безперервними та з високою частотою.

З кожним роком зростає вплив господарської діяльності на довкілля. Відомо, що річки мають важливе значення. Проте, вони чітко реагують на процеси, що відбуваються в руслі та в басейні вцілому. Усі ці процеси є результатом взаємодії природних і людських факторів (інтенсивна господарська діяльність на водозборі, видобуток алювіальних відкладів із русла, рух автотранспорту по руслу, окультурення водозбірної території, водне і гідротехнічне будівництво тощо). Одним із наслідків такого управління стали зміни, а саме деформація русла, що спричинило просідання опор мосту та розмивання берегоукріплюючих конструкцій.

Активний вплив людини на гідрографічну мережу спричинив значні зміни в басейні річки Прут за останні пів століття, особливо в межах передгір'я. Це пов'язано із активним господарюванням в межах водозборів, масштабним будівництвом мостів, перетворенням заплав, так званими «проектами покращення річок». На жаль, аналіз даних попередніх досліджень та власні експедиційні дослідження показали, що водний режим і процеси руслоутворення річок часто не враховуються при будівництві берегоукріплень і гідротехнічних споруд. Сьогодні майже всі річкові русла та заплави на однорідних територіях штучно змінені. Вони потребують

детального обстеження та негайних дій, щодо відновлення природного стану. Досліджувана ділянка басейну річки Прут (від с. Бояни до с. Маршинці) для нас є цікавою. Адже вона розташована в прикордонній зоні, а також зазнала значного антропогенного перетворення.

Метою дослідження є вивчення умов та аналіз змін зумовлених антропогенними чинниками на ділянці р. Прут від с. Бояни до с. Маршинці.

Аналіз проведеної роботи, картографічних джерел та наукових праць, дав змогу проаналізувати сучасний стан русла та заплави р. Прут, простежити основні зміни, описати ступінь антропогенного впливу на басейн річки Прут і оцінити ступінь перетвореності досліджуваної ділянки.

В ході дослідження нами було виявлено, що русло та заплава річки Прут значно постраждали від активного господарювання. Відомо, що починаючи з другої половини XIX століття в басейні річки Прут велися активні перетворення. Спочатку (з 1804 р. по 1825 р.) це були роботи по зміцненню берегів та очищенню русла. Пізніше велися роботи по укріпленню берегів, будувалися протипаводкові дамби, мостові переходи, видобування алювію з русла, регулювання русла та ін. При цьому поступово змінилися межі водотоку та заплави, а також межі однорідних ділянок русел та заплав на досліджуваній території. Нами було зафіксовано планові (горизонтальні) деформації русла. Потік став зосереджений в основному руслі, ймовірно окрім горизонтальних деформацій відбулися ще й вертикальні (врізання русла). Це потребує додаткових досліджень.

Окрім накладання та прив'язки різночасових карт, нами була застосована методика візуалізації та створення часової анімації супутникових знімків для аналізу динаміки змін русла та стану басейну річки в цілому. В результаті порівняння супутникових знімків з 1985 року по 2024 рік, ми підтвердили, що русло дійсно стало однорукавним та врізаним, а досліджувана територія басейну значно перетворена.

Отже, на основі проведених досліджень, можна зробити висновок, що в басейні річки Прут від с. Бояни до с. Маршинці відбулися великі зміни внаслідок впливу антропогенних чинників. Для збереження і відновлення екологічної стабільності даної території необхідно прийняти ефективні заходи з якості господарювання та організації життя як у басейнах, так і на прирічкових територіях. Необхідно знаходити нові, більш оптимальні, рішення у сфері берегозахисту та регулювання русел. Такі рішення можуть полягати не тільки у механічному впливі на систему потік – русло, але і у змінах системи господарської діяльності в цілому.

ГІДРОМЕТЕОРОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АДАПТАЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД МІЖЗОНАЛЬНОГО ГЕОЕКОТОНУ «ЛІСОСТЕП-СТЕП» УКРАЇНИ ДО СУЧАСНИХ ЗМІН КЛІМАТУ

Олексій СИТНИК

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
sytnyuman@gmail.com

Анотація

Сучасні особливості коливань клімату на земній кулі характеризуються перерозподілом тепла та вологи по її території упродовж часу. Дослідженнями змін характеристик клімату в просторі та часі займаються постійно у більшості країн й в Україні зокрема. Результати цих досліджень знаходять застосування у різних моделях й

прогностичних схемах багатьох звітів та настанов. Зміни клімату в Україні проявляються у зростанні температури повітря, кількості атмосферних опадів і випаровування. Постає питання гідрометеорологічного забезпечення адаптації територіальних громад до сучасних змін клімату.

Ключові слова: *коливання клімату, гідрометеорологічне забезпечення, територіальні громади, Кадастр клімату України, адаптація територій.*

Abstract

The current features of climate fluctuations on the globe are characterized by the redistribution of heat and moisture over its territory over time. Studies of changes in climate characteristics in space and time are constantly conducted in most countries, including Ukraine. The results of these studies are used in various models and forecasting schemes in many reports and guidelines. Climate change in Ukraine is manifested in an increase in air temperature, precipitation and evaporation. The question of hydrometeorological support for the adaptation of territorial communities to modern climate change arises.

Keywords: *climate change, hydrometeorological support, territorial communities, Climate Cadastre of Ukraine, adaptation of territories.*

Сучасні особливості коливань клімату на земній кулі характеризуються перерозподілом тепла та вологи по її території упродовж часу. Дослідженнями змін характеристик клімату в просторі та часі займаються постійно у більшості країн й в Україні зокрема. Результати цих досліджень знаходять застосування у різних моделях й прогностичних схемах багатьох звітів та настанов. Зміни клімату в Україні проявляються у зростанні температури повітря, інтенсивності атмосферних опадів і випаровування. Загалом в Україні відзначається суттєва різниця температурного режиму та режиму зволоження між десятиліттями кінця ХХ й початку ХХІ ст. [1, 5]. Темпи глобального потепління в Україні загалом вищі, ніж у Європі.

Серед наслідків змін клімату називають деградацію та спустелювання сільськогосподарських земель, водночас спостерігаються зміни родючості орного шару ґрунту і врожайності сільськогосподарських культур. Також спостерігаються зміни мікроклімату населених пунктів та виникає чимало проблем зі здоров'ям у населення через порушення температурного режиму будівель і повітря у селитебних зонах, що також створює ускладнення для існування зелених насаджень у них та ін. [1, 4].

Останніми роками тривалість залягання снігового покриву взимку суттєво скоротилась. Зважаючи на цю тенденцію, вважається, що період «класичних» зим закінчується. На зміну цього періоду настає інший – із «зимовим сезоном» [3].

Зміни клімату позначаються й на режимі формування стоку в Україні. Зокрема спостерігається зменшення максимумів повені та збільшення стоку межені, збільшується кількість відлиг, перебіг та інтенсивність дощів зрушується у бік посилення ерозійної небезпеки, спостерігається заростання та замулювання малих річок. Водночас спостерігаються й руйнівні повені внаслідок інтенсивних злив [1]. Тож існує нагальна потреба в адаптації територіальних громад (селитебних територій і територій сільськогосподарського призначення) до змін клімату. Тобто для успішного вирішення питань щодо заходів з адаптації територій до змін клімату потрібно мати повну та всебічну інформацію про перебіг гідрометеорологічних параметрів території та її будову.

Гідрометеорологічна служба вже має досвід з висвітлення та підготовки й оприлюднення широкого спектру гідрометеорологічної інформації, що повною мірою може задовольнити потреби проектування заходів з адаптації територій до змін клімату. Це зокрема видання кліматичних довідників, Державного водного кадастру, Кадастру клімату України, а також напрацювання науковців щодо узагальнення кліматичних змін окремих територій тощо [2, 4, 5].

Враховуючи рекомендації ВМО, останнім часом узагальнення проводяться за 30-ти річні періоди (1961-1990 рр., 1991-2020 рр.). Вважається, що 30-ти річні періоди більш належно відображають стан клімату територій. Проте, 30-річного ряду може бути недостатньо для узагальнення екстремальних показників клімату, тому рекомендовано використання всього ряду спостережень.

Зрозуміло, відповідні висновки щодо території України можна зробити лише на підставі надійних і довготривалих даних, які належно опрацьовано та узагальнено. Таку велику працю було завершено у відділі кліматології Центральної геофізичної обсерваторії імені Бориса Срезневського. Подібно до попереднього випуску Кадастру клімату України, нове видання, охоплює період 1991–2020 рр. Новостворений Кадастр клімату України – всеохоплююче зібрання відомостей про клімат країни. Воно містить узагальнені результати спостережень на всіх 187 метеостанціях України упродовж 1991–2020 рр. Зібрані дані дають змогу встановити просторово-часові закономірності клімату, оцінити зміни, які відбулися за багаторічний період, що становить значний інтерес для багатьох сфер життя держави [2].

У зв'язку з цим, варто звернути увагу на просторово-часові особливості змін температури та умов зволоження території міжзонального геоекотону «лісостеп і степ» України. Так, наприклад, щодо Гайворонської територіальної громади Кіровоградської області, маємо ряд спостережень за температурою повітря та опадами, починаючи з 1924 р. (табл. 1, 2.), [4,5].

Таблиця 1.

Середні місячні показники температури, опадів та відносної вологості по метеорологічній станції Гайворон за 1961-1990 рр.

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Рік
t °C	-5.1	-3.6	1.2	9.1	15.2	18.2	19.5	18.9	14.4	8.3	2.8	-1.6	8.1
Опади, мм	38.0	39.0	34.0	41.0	55.0	85.0	85.0	55.0	42.0	28.0	39.0	41.0	582.0

Таблиця 2.

Середні місячні показники температури та опадів по метеорологічній станції Гайворон за розрахунками кліматичної норми за 1991-1920 рр.

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Рік
t, °C	-3.0	-1.6	3.2	10.2	15.9	19.6	22.5	20.7	15.2	9.0	3.5	-1.3	9.4
Опади, мм	32.0	29.0	33.0	36.0	52.0	81.0	75.0	49.0	53.0	39.0	40.0	36.0	555.0

За кліматичну норму до 2020 р. було прийнято використовувати середні місячні показники температури та опадів за 1961–1990 рр. (табл. 1.). Враховуючи тенденції зміни температурних показників та кількості опадів, починаючи з 2021 р. були прийняті нові кліматичні норми, розраховані відповідно до кожної метеорологічної станції (табл. 2.).

Таким чином, середньорічна температура підвищилась на 1.3 оС, а кількість опадів зменшилась на 27 мм (табл. 1, 2.).

Прослідковується тенденція до зменшення вологості ґрунту. Найпростішою причиною є те, що якщо кількість опадів залишається приблизно однаковою, але температура піднімається, а також зростає випаровування. Станом на липень місяць 2024 р. сухий шар ґрунту становив 60 см, що в значній мірі пов'язано із високими температурами (понад 30 оС) упродовж тривалого часу. Співвідношення опадів і випаровуваності, яке відображає коефіцієнт зволоження (аридності), впливає на природні екосистеми більше, ніж абсолютна кількість опадів сама по собі.

Аналіз результатів метеорологічних спостережень за 1961-1990 рр., 1990-2019 рр., 2010-2024 рр., враховуючи середні показники температури, опадів, відносної вологості, випаровуваності, та прийняту кліматичну норму, показав, що територія Гайворонської територіальної громади розміщується в межах субгумідної зони деградації та спустелювання і характеризується відповідно коефіцієнтами зволоження: 1.2, 1.0, 0.9 [2].

Під час спостережень упродовж 80-90 рр. ХХ ст. на території району рідко зустрічалися рослини і тварини, характерні для Українського степу. Сьогодні деякі види поширені по всій території Гайворонської територіальної громади.

На прикладі Гайворонської територіальної громади можна стверджувати про зміщення меж природних зон і, враховуючи тенденції температурних змін, доцільно припустити перетворення досліджуваної території з часом на сухий степ [2].

Висновки. Проектування заходів з адаптації територій до проявів змін клімату потребує врахування низки кліматичних параметрів, зокрема екстремальних, які необхідно ретельно переглянути через наявність подовжених рядів спостережень та кліматичних змін, що відбулися. Оскільки, як правило, йдеться про використання імовірнісних та забезпечених показників, їх визначення доцільно проводити за повним рядом спостережень, а не задовольнятися 30-ти річним періодом спостережень.

Список використаних джерел:

1. Буднік С. Гідрометеорологічне забезпечення адаптацій території до змін клімату. *Праці Центральної геофізичної обсерваторії імені Бориса Срезневського* / Під ред. А.В.Куцого. Київ: ТОВ «Друкарня Бізнесполіграф», 2023. Вип. 19(33). С. 52–57.
2. Вишневецький В., Доніч О. Кліматичний кадастр України – найбільше та найдостовірніше джерело даних про клімат держави. *Праці Центральної геофізичної обсерваторії імені Бориса Срезневського* / Під ред. А.В.Куцого. Київ: ТОВ «Друкарня Бізнесполіграф», 2023. Вип. 19(33). С. 31–38.
3. Косовець О., Куций А., Доніч О. Колишні зими в Україні відходять в минуле. *Праці Центральної геофізичної обсерваторії імені Бориса Срезневського* / Під ред. А.В.Куцого. Київ: ТОВ «Друкарня Бізнесполіграф», 2023. Вип. 19(33). С. 85–87.
4. Ситник О.І., Кравцова І.В., Курнос І.Т. та ін. Природнича географія Гайворонщини: монографія / За редакцією О.І. Ситника, І.В. Кравцової. Вінниця: ТВОРИ, 2021. 184 с.
5. Denysik G.I., Sytnic O.I., Kravtsova I.V., Stefankov L.L. Regional climate changes of the interzonal geocoton of Ukraine «forest-steppe-steppe». *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: Географія. Тернопіль, 2020. № 2.

СУЧАСНІ (1946-2020 РР.) ТА МАЙБУТНІ (ДО 2100 Р.) ЗМІНИ ЕКСТРЕМАЛЬНИХ ТЕМПЕРАТУР ПОВІТРЯ ТА АТМОСФЕРНИХ ОПАДІВ В УКРАЇНІ

Владислав СІДЕНКО

*Український гідрометеорологічний інститут НАН України
та ДСНС України, м. Київ, Україна
vladyslavsidenko@gmail.com*

Анотація

На основі спеціальних індексів екстремальності проаналізовано зміни температурного режиму та режиму атмосферних опадів в Україні за періоди 1946-2020 рр. та 2021-2100 рр. Для першого періоду використано базу даних сіткових часових рядів (ClimUAd), створену на основі станційних спостережень. Для другого – ансамбль проєкцій одинадцяти глобальних кліматичних моделей CMIP6, отриманих за сценаріями SSP2-4.5 та SSP5-8.5. За результатами проведених розрахунків встановлено, що в Україні спостерігалось збільшення кількості екстремальних подій високих температур, та зменшення кількості екстремальних подій низьких температур; зростання кількості екстремальних опадів. У майбутньому, прогнозується збереження зазначених тенденцій. Сценарій SSP5-8.5 передбачає значно інтенсивніші зміни порівняно із SSP2-4.5, особливо у кінці століття.

Ключові слова: *приземна температура повітря, атмосферні опади, індекси екстремальності, база даних ClimUAd, кліматичні проєкції CMIP6, SSP, Україна.*

Abstract

Changes in the temperature and precipitation regime in Ukraine for the periods 1946-2020 and 2021-2100 were analyzed on special extreme indices. For the first period, the gridded time series database (ClimUAd) created based on station observations was used. For the second period, an ensemble of projections of eleven CMIP6 global climate models obtained under the SSP2-4.5 and SSP5-8.5 scenarios was used. According to the results of the calculations, it was found that in Ukraine an increase in the number of high temperature extreme events and a decrease in the number of low temperature extreme events as well as an increase in the number of extreme precipitation events were observed. These tendencies are expected to be observed in the future. The SSP5-8.5 scenario implies much more intense changes compared to SSP2-4.5, especially at the end of the century.

Keywords: *surface air temperature, atmospheric precipitation, extreme indices, database ClimUAd, climate projections CMIP6, SSP, Ukraine.*

У роботі представлено результати оцінювання сучасних (1946-2020 рр.) та майбутніх (до 2100 р.) змін режиму екстремальних температур повітря та атмосферних опадів на основі бази сіткових даних добових значень середньої (TM), максимальної (TX) та мінімальної (TN) приземних температур повітря та атмосферних опадів (RR) – ClimUAd [1] та даних розрахунків глобальних кліматичних моделей (ГКМ), отриманих в ході реалізації шостої фази проєкту Coupled Model Intercomparison Project (CMIP6) [2]. Для оцінювання кліматичних змін розраховано річні ряди 9 індексів, які характеризують температурний режим, та 5 індексів, які характеризують режим атмосферних опадів, а саме: річна середня температура (GTG), кількість морозних (FD), крижаних (ID) та літніх (SU) днів, кількість тропічних ночей (TR), кількість холодних (TX10P) та теплих (TX90P) днів, холодних (TN10P) й теплих (TN90P) ночей, річна сума опадів (RTI),

кількість днів з сильними (R10MM) та дуже сильними (R20MM) опадами, частка опадів дуже вологих (R95TOT) та екстремально вологих (R99TOT) днів. Для періоду 1946-2020 рр. індекси розраховано за даними ClimUAd. Сформовано статистичні ансамблі з одинадцяти ГKM CMIP6 для сценаріїв SSP2-4.5 та SSP5-8.5. Виконано статистичне коригування даних кліматичних проєкцій на основі ClimUAd методом квантильного дельта відображення QDM [3]. Використовуючи відкориговані дані ГKM CMIP6, розраховано індекси екстремальності температур повітря та атмосферних опадів в Україні (до 2100 р.) та отримано середні за ансамблем реалізації індексів. Отримано кількісні характеристики змін термічного режиму та режиму опадів в Україні з високою просторовою роздільністю $0,1^{\circ} \times 0,1^{\circ}$ (~ 10 км \times 10 км). Розраховано лінійні тренди за методами найменших квадратів та Сена, статистичну значущість трендів оцінено за допомогою тесту Манна-Кендала у кожній вузловій точці для періодів: 1946-2020 рр. та 2021-2100 рр. Використання сіткових даних ClimUAd дозволило отримати надійні оцінки лінійних трендів у рядах кліматичних індексів екстремальності усереднені за територією України. Для характеристики фонових кліматичних змін розраховано різниці між значеннями індексів, усереднених за два періоди 2031-2060 рр. (близьке майбутнє) та 2071-2100 рр. (далеке майбутнє) та базовим кліматичним періодом 1991-2020 рр. Отримано усереднені за регіонами та усією територією країни кількісні характеристики регулярних змін термічного режиму та режиму опадів. В Україні спостерігається зміна режиму екстремальності температури повітря та атмосферних опадів. Для періоду 1946-2020 рр. на фоні зростання річної середньої температури з інтенсивністю $0,28$ °C/10 років у загальному спостерігається збільшення кількості екстремальних подій, пов'язаних з високими температурами (SU, TR, TX90P, TN90P), та зменшення кількості екстремальних подій, пов'язаних з низькими температурами (FD, ID, TX10P, TN10P). Спостерігається зростання річної суми опадів та екстремальних подій опадів (R10MM, R20MM, R95TOT, R99TOT). Для періоду 2021-2100 рр. за сценарієм SSP2-4.5 в середньому за територією України прогнозується зростання річної температури повітря ($0,27$ °C/10 років), збільшення кількості екстремальних явищ високих температур та зменшення кількості екстремальних явищ низьких температур. Індекси опадів характеризуються додатними тенденціями, зокрема зростанням річної суми опадів та збільшенням кількості екстремальних опадів. Найінтенсивніші зміни проявлятимуться у зменшенні кількості FD ($-3,2$ днів/10 років), збільшенні кількості SU та TR ($3,0$ та $2,51$ днів/10 років, відповідно), а також збільшенні RTI ($2,39$ мм/10 років). За сценарієм SSP5-8.5 прогнозується значно різкіше зростання річної температури повітря ($0,68$ °C/10 років), збільшення кількості екстремальних явищ високих температур та зменшення кількості екстремальних явищ низьких температур. Найбільші зміни спостерігаються у збільшенні кількості TR ($7,9$ днів/10 років), зменшенні кількості FD ($-7,78$ днів/10 років), збільшенні кількості SU ($6,84$ днів/10 років) та зростанні відсотка TX90P ($1,91$ %/10 років). Серед індексів опадів найбільше зростання екстремальних опадів прогнозується для R10MM ($0,16$ днів/10 років) та R95TOT ($0,96$ %/10 років). Найбільші відмінності між сценаріями спостерігаються у кількості TR та FD. Індекси опадів також показують значні відмінності, зокрема, річна сума опадів (RTI) в середньому по території України за SSP5-8.5 має від'ємний тренд ($-1,28$ мм/10 років), тоді як за SSP2-4.5 він додатний

(2,39 мм/10 років). За сценарієм SSP5-8.5 спостерігаються значно сильніші зміни R95TOT та R99TOT. Розраховані різниці/відхилення показують, що в кінці поточного століття слід очікувати більш інтенсивні зміни клімату порівняно із його серединою.

Для періоду 2031-2060 рр. прогнозовані зміни в індексах опадів та температури повітря за обома сценаріями SSP5-8.5 та SSP2-4.5 є співставними. Для періоду 2071-2100 рр. сценарій SSP5-8.5 передбачає значно сильніші фонові зміни всіх температурних індексів порівняно з SSP2-4.5. Для індексів опадів у період 2071-2100 рр. сценарій SSP2-4.5 показує більше фонове зростання RTI порівняно з SSP5-8.5.

Список використаних джерел:

1. Osadchyi, V., Skrynyuk, O., Sidenko, V., et al. (2024). ClimUAd: Ukrainian gridded daily air temperature (min, max, mean) and atmospheric precipitation data (1946-2020).

Ukrainian Hydrometeorological Institute (UHMI), Kyiv, Ukraine.

<https://doi.org/10.15407/uhmi.report.03>

2. Eyring V., Bony S., Meehl G. A., et al. Overview of the Coupled Model Intercomparison Project Phase 6 (CMIP6) experimental design and organization. Geoscientific Model Development. 2016.№ 9(5). P. 1937–1958. DOI: <https://doi.org/10.5194/gmd-9-1937-2016>

3. Cannon, A. J., Sobie, S. R., & Murdock, T. Q. (2015). Bias Correction of GCM Precipitation by Quantile Mapping: How Well Do Methods Preserve Changes in Quantiles and Extremes? Journal of Climate, 28(17), 6938–6959. <https://doi.org/10.1175/JCLI-D-14-00754.1>

ПРИКЛАДИ ІНТЕГРОВАНОГО УПРАВЛІННЯ МОЛОДИМ РІЧКОВИМ ЛАНДШАФТОМ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ

Вадим ТАРНОВЕЦЬКИЙ

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

tarnovetskyi.vadym@chnu.edu.ua

Анотація

Західна Україна характеризується складною річковою мережею, яка є важливим елементом екосистеми регіону. Річкові ландшафти Західної України мають важливе значення як для збереження біорізноманіття, підтримки екологічної стабільності так і забезпечення господарства водними ресурсами. В умовах зростаючого антропогенного навантаження та кліматичних змін, інтегроване управління водними ресурсами стало ключовим інструментом для забезпечення сталого розвитку регіону. Інтегроване управління дозволяє оптимально поєднувати екологічні, економічні та соціальні інтереси регіону.

Ключові слова: *молодий річковий ландшафт, інтегроване управління, сталий розвиток, русло і заплава, річка Прут, Дністер та Тиса.*

Abstract

Western Ukraine is characterized by a complex river network, which is an important element of the region's ecosystem. The river landscapes of Western Ukraine are of great importance for providing water resources, preserving biodiversity and maintaining ecological stability. In the conditions of growing anthropogenic load and climate change, integrated management of water resources has become a key tool for ensuring sustainable development

of the region. Integrated management allows to optimally combine ecological, economic and social interests of the region.

Key words: *young river landscape, sustainable development, integrated management, channel and floodplain, the Prut River, the Dniester River, the Tisza River.*

Дослідження спрямоване на аналіз реальних прикладів інтегрованого управління молодими річковими ландшафтами Західної України, зокрема на основі досвіду управління басейнами річок Дністер, Прут та Тиса. Дослідження має на меті проаналізувати приклади успішного інтегрованого управління молодими річковими ландшафтами Західної України, зокрема оцінити їхній вплив на екологічну стабільність, соціально-економічний розвиток та збереження біорізноманіття.

У роботі використовуються міждисциплінарні методи дослідження, включаючи аналіз наукової літератури, використання GIS-технологій для картографування річкових систем, а також польові дослідження для збору первинних даних. Особлива увага приділяється дослідженню результатів проектів, спрямованих на поліпшення управління водними ресурсами.

Управління річковими басейнами в Україні здійснюється в межах міжнародних проектів, зокрема, таких як проект Глобального екологічного фонду (GEF) з інтегрованого управління водними ресурсами в басейні Дністра, та проект Басейнового управління річок Прут і Сірет спільно з Всесвітнім фондом дикої природи України з дослідження перешкод для вільної течії річок.

Такі проекти сприяють зменшенню забруднення, відновленню екосистем, управлінню ризиками паводків, а також підтримують транскордонну співпрацю з сусідніми країнами.

Проект «Забезпечення транскордонного співробітництва та інтегрованого управління водними ресурсами в басейні Дністра». Результати проекту були офіційно представлені 22.04.2021р. на онлайн-зустрічі представників урядів Республіки Молдова та України, міжнародних організацій, наукових кіл, бізнесу та громадських організацій.

Прес реліз проекту було підготовлено, зокрема, і на українській мові.

Інфографіка за результатами проекту міститься на інтернет сайті Дністровської комісії – dniester-commission.org/en/news/moldova-and-ukraine-implement-integrated-management-plan-of-the-dniester-river-basin-with-osce-un-gef-support/

Проект «Дослідження перешкод для вільного течії річок. Цей проект є важливим кроком до покращення стану річкових екосистем та забезпечення сталого управління водними ресурсами в басейнах.

Результатом буде комплексне обстеження та ідентифікація всіх типів бар'єрів вздовж водного потоку річок Прут і Сірет, включаючи дамби, греблі, водопропускні труби тощо. Велике дослідження всіх водних об'єктів має на меті знайти та ідентифікувати всі типи їх бар'єрів і підготувати список тих, які необхідно усунути.

Інформація про проект міститься на інтернет сайті Всесвітнього фонду дикої природи України – <https://www.wwfmmi.org/?12958941/WWF-Ukraine-and-PrutSiret-River-Basin-Management-Authority-started-a-great-river-barrier-research-project>, а також на інтернет сайті Міжнародної комісії із захисту Дунаю (ICPDR) .

Результати дослідження:

1. Басейн річки Дністер: Проект підтримав створення і функціонування Дністровської комісії – міжурядового органу з питань сталого використання та охорони річки Дністер, – який вирішує, серед іншого, питання, пов'язані з дослідженням розподілу води, станом річкового басейну, а також підтримав інвентаризацію хвостосховищ у басейні. Крім того, було виявлено райони, для яких характерний ризик повеней, реалізовано демонстраційний проект з екологічного відновлення малої річки в басейні Дністра. Було проведено екологічне відновлення однієї з приток річки, а також вжиті заходи щодо управління забрудненням та управління ризиками повеней.

2. Басейн річки Прут: У рамках проекту, який координується Міжнародною комісією із захисту Дунаю (ICPDR), розробляється план управління басейном річки Прут. Цей план передбачає інтегроване управління водними ресурсами з акцентом на збереження біорізноманіття, управління водними бар'єрами та підтримку екосистемних послуг.

План управління басейном річки Прут перетворить поточне управління, головним чином орієнтоване на якість води, у більш інтегрований підхід до управління екосистемами, щоб повністю відповідати іншим цілям Водної рамкової директиви ЄС.

3. Басейн річки Тиса: Інтегроване управління в басейні річки Тиса зосереджено на зниженні ризиків повеней та адаптації до змін клімату. Це включає розробку карт ризиків та заходів з управління водними ресурсами, що забезпечує захист населення та інфраструктури від паводків.

На основі реальних прикладів інтегрованого управління річковими басейнами в Західній Україні можна сформулювати наступні рекомендації:

1. Розширення транскордонної співпраці та інтеграції зусиль на міжнародному рівні

- Підвищення рівня координації між країнами-сусідами: Проекти в басейні Дністра показали важливість спільної роботи України і Молдови для успішного управління водними ресурсами.

- Впровадження європейських стандартів: Проекти, реалізовані за підтримки ЄС демонструють ефективність застосування методологій Водної Рамкової Директиви ЄС для покращення стану річкових екосистем. Варто продовжувати адаптацію таких стандартів до місцевих умов.

2. Збереження та відновлення природних екосистем

- Ренатуралізація річкових ландшафтів: Результати проектів з управління басейном Тиси показують, що природне відновлення річкових русел і заплав має вирішальне значення для зменшення ризиків паводків. Це включає повернення річок до їх природного стану, що дозволяє збільшити природну здатність заплав затримувати воду.

- Управління водними бар'єрами: Проекти WWF-Україна в басейні річки Прут підкреслюють необхідність видалення або адаптації водних бар'єрів, таких як дамби та греблі, для забезпечення вільного потоку води і підтримки природних міграційних шляхів риб.

3. Управління ризиками паводків та адаптація до змін клімату

- Розробка і впровадження карт ризиків паводків: Згідно з прикладами з басейнів Дністра та Тиси, слід розширювати використання карт ризиків паводків, що враховують різні сценарії зміни клімату.

- Модернізація системи оповіщення про паводки: Системи оповіщення про паводки на основі прогнозів і даних гідрометеорологічних станцій необхідно

впроваджувати повсюдно. Слід також проводити навчання місцевих громад, щоб підвищити їхню готовність до надзвичайних ситуацій.

4. Залучення місцевих громад до процесів управління

- Активна участь громад у прийнятті рішень: Залучення місцевих громад до процесів управління водними ресурсами покращує ефективність прийнятих заходів.
- Екологічна освіта і просвіта: Необхідно підвищити обізнаність населення щодо важливості збереження річкових ландшафтів та управління ними.

Висновки

Інтегроване управління річковими ландшафтами Західної України демонструє значний потенціал у покращенні екологічної стабільності та сталого розвитку регіону. Рекомендовано продовжувати співпрацю на міжнародному рівні, розширювати використання сучасних технологій та залучати місцеві громади до процесів управління водними ресурсами.

Список використаних джерел:

1. Moldova and Ukraine implement integrated management plan of the Dniester river basin with OSCE, UN, GEF support. OSCE. www.osce.org
2. MOLDOVA AND UKRAINE ADVANCE IMPLEMENTATION OF THE DNIESTER RIVER BASIN TREATY THROUGH OSCE, UN, GEF SUPPORT – Дністер (dnierster-commission.org)
3. Highlighting the stories of the Prut. ICPDR. www.icpdr.org
4. WWF-Ukraine and Prut&Siret River Basin Management Authority. WWF-Ukraine. www.wwfmmi.org
5. Flooding in Western Ukraine: Causes, Lessons Learned, and Potential to Avoid Harmful Future Effects – Дністер (dnierster-commission.org)
6. Карпенко, О. (2023). Відновлення річкових ландшафтів: досвід Західної України. Львів: ЛНУ ім. І. Франка.

ІНТЕГРОВАНЕ УПРАВЛІННЯ ВОДНИМИ РЕСУРСАМИ: СВІТОВИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Валентин ХІЛЬЧЕВСЬКИЙ¹, Мирослава ЗАБОКРИЦЬКА²

¹Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ
hilchevskiy@ukr.net

²Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк
mirazabor@ukr.net

Анотація

Робота присвячена дослідженню основних аспектів інтегрованого управління водними ресурсами (ІУВР). ІУВР – це система управління, заснована на обліку всіх видів водних ресурсів (поверхневих, підземних та зворотних вод) у межах географічних кордонів, яка ув'язує інтереси різних галузей, сприяє ефективному використанню водних ресурсів на користь сталого розвитку. Через розпочату 24 лютого 2022 р. війну РФ проти України сильно потерпає й водна інфраструктура нашої країни. Водночас Україна рухається в руслі світових тенденцій ІУВР, що формалізовано приєднанням до Конвенції про охорону та використання транскордонних водотоків і міжнародних озер, Протоколу про воду та здоров'я, імплементацією положень ВРД ЄС, прийняттям у 2022 р. Водної стратегії до 2050 р.

Ключові слова: інтегроване управління водними ресурсами, сталий розвиток, Україна.

Abstract

IWRM is a management system based on the accounting of all types of water resources (surface, underground and return water) within geographical boundaries, which binds the interests of various industries and promotes the effective use of water resources for the benefit of sustainable development. Due to the war of the Russian Federation against Ukraine, which began on February 24, 2022, the water infrastructure of our country is also suffering. At the same time, Ukraine is moving in line with global trends in IWRM, which is formalized by joining the Water Convention, the Protocol on Water and Health, implementing the provisions of the EU WFD, and adopting the Water Strategy to 2050 in 2022.

Keywords: *integrated management of water resources, sustainable development, Ukraine.*

Інтегроване управління водними ресурсами (ІУВР) – це система управління, заснована на обліку всіх видів водних ресурсів (поверхневих, підземних та зворотних вод) у межах географічних кордонів, яка ув'язує інтереси різних галузей та рівні ієрархії водокористування, залучає всі зацікавлені сторони до прийняття рішень, сприяє ефективному використанню водних, земельних та інших природних ресурсів на користь сталого забезпечення вимог природи та суспільства у воді [2].

Основи концепції інтегрованого управління водними ресурсами закладалися у деяких країнах Європи та інших континентів на початку ХХ ст. при створенні структур управління водними ресурсами, в першу чергу таких як іспанські водні конфедерації, а пізніше французькі водогосподарські агентства, північноамериканські та канадські іригаційні райони.

Після Дублінської конференції щодо водних ресурсів та сталого розвитку (1992 р.), коли виникла гостра дискусія щодо ціни на воду (водночас деякі фахівці вважають, що вода – це благо), публікації з питань управління водними ресурсами перенасичені використанням терміну «ІУВР» та його різними інтерпретаціями.

У розумінні багатьох авторів та ідеологів ІУВР – це процес скоординованого управління та розвитку водних ресурсів, що характеризується зокрема переходом (табл.):

- від управління в межах адміністративних кордонів до управління у межах річкового басейну або іригаційної системи (гідрографічні кордони);
- від відомчого управління до інтегрованого міжвідомчого управління;
- від командно-адміністративного методу до корпоративного управління за участю водокористувачів та інших бенефіціарів на всіх рівнях ієрархії управління водними ресурсами.

Таблиця.

Ілюстрація того, що можна отримати в результаті реалізації ІУВР, порівняно з командно-адміністративною системою управління водними ресурсами [2]

Недоліки командно-адміністративної системи управління водними ресурсами	Досягнення від реалізації принципів і положень ІУВР
Роз'єднані, підвідомчі виконавчі органи управління без міжгалузевої координації	Наявність механізму міжвідомчої координації
Адміністративні межі управління (місцевий егоїзм при використанні водних ресурсів)	Управління на основі гідрографічних кордонів (гарантія стабільного та рівноправного водозабезпечення)

Значні організаційні втрати води через неузгодженість управлінських дій на різних рівнях ієрархії	Мінімізація організаційних втрат води шляхом чіткої координації дій на всіх рівнях ієрархії управління
Часті невідповідності між курсом політики, законами та управлінням	Інтеграція між політикою, законодавством та управлінням
Жорсткі процедури, що спускаються зверху	Гнучке законодавство, що відповідає умовам демократизації, переходу до ринкових відносин
Бюрократичні багаторівневі структури, які недостатньо фінансуються з центру	Переважно самофінансування організацій за часткової підтримки держави
Невизначеність справжніх фінансових витрат на водогосподарські послуги	Інструменти планування та оплата на основі реальних витрат з управління
Відсутність зв'язку між наданням послуг та оплатою	Реалізація принципу «плата за послугу». Механізм окупності послуг
Відсутність стимулів водозбереження (підвищення продуктивності води)	Усвідомлення всіма членами суспільства, що вода – обмежений ресурс. Впровадження стимулів підвищення продуктивності води та водозбереження
Невизначеність справжніх витрат води через незадовільну гідрометрію	Розвиток гідрометрії. Чіткий облік водоподачі та водовідведення
Неучасть багатьох зацікавлених сторін у процесі прийняття рішень	Громадські консультації, залучення сторін до процесу ухвалення рішень
Відсутність звітності перед одержувачами послуг (водокористувачами)	Управління здійснюється за участю всіх зацікавлених сторін на основі договорів
Роз'єднаність водокористувачів та їх слабкість (юридична та економічна)	Асоціації водокористувачів як юрособи мають чіткі права у взаємовідносинах з водогосподарськими органами
Збереження державного замовлення та фіксованих закупівельних цін на основні види сільгосппродукції	Структура посівів визначається на основі ринкового попиту, ціни регулюються ринком
Відсутність рішень щодо більшості проблем довкілля	Захист довкілля та виділення води на екологічні потреби
Відсутність єдиного обліку використання поверхневих та підземних вод, а також утилізації зворотного стоку	Єдине планування використання поверхневих та підземних вод з урахуванням утилізації зворотного стоку

Через розпочату 24 лютого 2022 р. війну РФ проти України сильно потерпає економіка нашої країни, зокрема й водна інфраструктура [3]. Водночас Україна рухається в руслі світових тенденцій ІУВР, що формалізується приєднанням до Конвенції про охорону та використання транскордонних водотоків і міжнародних озер, Протоколу про воду та здоров'я, імплементацією положень Водної рамкової директиви ЄС, прийняттям у 2022 р. Водної стратегії України до 2050 р. [1].

Список використаних джерел

1. Водна стратегія України на період до 2050 року. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2022 р. № 1134-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1134-2022-%D1%80#Text>
2. Хільчевський В.К. Водна політика: світові тенденції, стан в Україні. Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія, 2023. № 4(70). С. 6-22.
3. Shumilova O., Tockner K., Sukhodolov A., Khilchevskiy V., De Meester L., Stepanenko S., Trokhymenko G., Hernandez-Aguero H.A., Gleick P. Impact of the armed conflict between Russia and Ukraine on freshwater resources and water infrastructure. Nature Sustainability. 2023. 6. P. 578-586.

БІОКЛІМАТИЧНІ УМОВИ У МІСТІ ЧЕРНІВЦІ ПІД ЧАС ХВИЛЬ ТЕПЛА В ЛІТНІЙ ПЕРІОД

Ольга ШЕВЧЕНКО, Сергій СНИЖКО

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ
shevchenko_olga@knu.ua, snizhko@knu.ua*

Анотація

Метою даного дослідження є оцінка біокліматичних умов міста Чернівці під час хвиль тепла (ХТ) в літні місяці з використанням сучасного біокліматичного індексу – фізіологічно еквівалентної температури (ФЕТ). За період 1961–2020 рр. у Чернівцях зафіксовано 23 випадки хвиль тепла, з яких 18 – у сучасний період (1991–2020 рр.), а 5 – за період кліматичної норми (1961–1990 рр.). Оцінка біокліматичних умов під час ХТ, показала, що о 12:00 за міжнародним скоординованим часом (МСЧ) близько 57% значень ФЕТ припадало на сильний та екстремальний тепловий стрес, і майже 40% – на помірний. Середнє значення ФЕТ о 12:00 МСЧ для Чернівців під час всіх ХТ за період кліматичної норми та за сучасний період було однаковим і становило 36.6°C (сильний тепловий стрес).

Ключові слова: біокліматичні умови, хвиля тепла, фізіологічно еквівалентна температура, тепловий стрес.

Abstract

This work aims to assess the thermal comfort conditions in Chernivtsi during summer heat wave (HW) events from 1961 to 2020 based on the modern thermal index – Physiologically equivalent temperature (PET). Over the period 1961–2020, 23 heat wave events were recorded in Chernivtsi, of which 18 occurred in the modern period (1991–2020) and 5 were during the normal climatic period (1961–1990). The assessment of thermal comfort conditions during HWs showed that at 12:00 UTC, about 57% of the PET values correspond to strong and extreme heat stress, and almost 40% to moderate heat stress. The mean PET value at 12:00 UTC for Chernivtsi during all HWs during the normal climatic period and the modern period was the same and amounted to 36.6°C (strong heat stress).

Keywords: human thermal comfort conditions, heat wave, physiologically equivalent temperature, heat stress.

Актуальність дослідження. Хвиля тепла – це атмосферне явище, що проявляється у вигляді аномально спекотної погоди, яка зберігається протягом певного періоду і охоплює значні території. В останні десятиліття по всьому світу спостерігається зростання частоти та повторюваності цього небезпечного атмосферного явища. Дуже потужні хвилі тепла спостерігалися в різних регіонах Європи влітку 2003, 2006, 2010 р. та 2015 рр.

Добре відомо, що хвилі тепла негативно впливають на організм людини. Це явище завжди погіршує умови теплового комфорту і може призвести до помітного короткочасного погіршення самопочуття у значної кількості людей (особливо, у вразливих категорій населення) та підвищення рівня захворюваності і смертності. Вплив ХТ залежить від низки факторів, зокрема, від її характеристик (тривалості та інтенсивності), адаптованості населення до спеки, готовності системи охорони здоров'я до періодів спеки, тощо.

Оскільки, погодно-кліматичні умови конкретного регіону чи міста впливають на комфортність території для проживання населення і належать до визначальних чинників для розвитку рекреації та туризму, то зростання

повторюваності хвиль тепла, їх тривалості та інтенсивності, може суттєво вплинути на біоклімат певної території і та її туристичну привабливість.

Метою даного дослідження є оцінка біокліматичних умов міста Чернівці під час хвиль тепла в літні місяці з використанням сучасного біокліматичного індексу – фізіологічно еквівалентної температури.

Матеріали і методи досліджень. На сьогоднішній день не існує єдиного універсального визначення хвиль тепла, що використовувалося у всіх дослідженнях для виявлення цього атмосферного явища. В даному дослідженні для ідентифікації випадків ХТ нами застосовувалися наступні критерії: хвиля тепла – це період, протягом якого максимальна добова температура повітря понад 5 послідовних днів перевищує середню максимальну температуру повітря за цей день за період 1961–1990 рр. на 5°C. Дослідження хвиль тепла базувалося на значеннях максимальної добової температури повітря за 1 червня–31 серпня 1961–2020 рр., отриманої на метеорологічній станції (МС) Чернівці (48°15' пн.ш.; 25°58' сх.д., 246 м над р.м.).

Для оцінки біокліматичних умов під час хвиль тепла був використаний біокліматичний індекс фізіологічно-еквівалентна температура (Physiological Equivalent Temperature (PET) – англ.). Значення ФЕТ були отримані нами з використанням моделі «RayMan», що є оптимальним інструментом для розрахунків сучасних біокліматичних індексів, і яка набула значного поширення серед вчених всього світу для вирішення аналогічних задач. В якості вхідної інформації для моделі була використана температура та вологість повітря, швидкість вітру та хмарність за 12.00 за міжнародним скоординованим часом (МСЧ), отримана на МС Чернівці під час випадків ХТ за червень–серпень 1961–2020 рр.

Результати та їх аналіз. За червень–серпень 1961–2020 рр. у Чернівцях зафіксовано 23 випадки ХТ, що відповідали критеріям визначення цього явища, яке використано в даному дослідженні. При цьому чітко простежуються нерівномірність прояву в часі даного атмосферного явища: за період кліматичної норми (1961–1990 рр.) зафіксовано 5 випадків ХТ, а за 1991–2020 рр. – 18 випадків. Трохи більше 40% усіх виявлених хвиль тепла характеризувалися тривалістю 6 днів, що є мінімальною згідно використаного в дослідженні визначення. Найтривалішими були ХТ червня 1964 року (13 днів), кінця червня – першої половини липня 2012 р. (12 днів), серпня 2015 р. (12 днів) та червня 2019 р. (12 днів).

В даному дослідженні оцінка біоклімату Чернівців під час ХТ здійснена з використанням значень фізіологічно еквівалентної температури за 12.00 за міжнародним скоординованим часом (МСЧ) – для аналізу біокліматичних умов під час літніх ХТ за багаторічний період, як правило, використовують дані за один із денних строків спостережень, коли фіксуються найвищі температури повітря і відповідно, інтенсивність теплового стресу – також найвища. Середнє значення ФЕТ о 12:00 МСЧ для Чернівців під час всіх ХТ за період кліматичної норми (1961–1990 рр.) та за сучасний період (1991–2020 рр.) було однаковим і становило 36.6°C і відповідало градації сильний тепловий стрес. При цьому найнижче середнє значення було зафіксовано за декаду 1971–1980 рр. і становило 33.1°C, а найвище – припадало на 1981–1990 рр. – 41.0°C.

Повторюваність різних градацій термічного навантаження під час випадків ХТ о 12:00 МСЧ становила: близько 57% сильний та екстремальний тепловий стрес, і майже 40% – помірний. Також в окремі дні під час ХТ біокліматичні умови відповідали легкому тепловому стресу, комфортній погоді, а один день був класифікований як день з сильним холодним стресом. Дні з такими нетиповими для ХТ умовами – це були останні дні випадків ХТ. Закінчення цього атмосферного явища може характеризуватися падінням температури повітря (і, відповідно, зниженням значень ФЕТ) через опади, пов'язані із проходженням атмосферних фронтальних систем територією України.

Висновки

Отже, кількість хвиль тепла в Чернівцях за сучасний період суттєво зросла, порівняно з їх кількістю за кліматичну норму – з 5 випадків до 18. Біокліматичні умови під час хвиль тепла о 12:00 МСЧ переважно характеризувалися сильним та екстремальним тепловим стресом (57%) та помірним (40%). Середнє значення ФЕТ о 12:00 МСЧ для Чернівців під час всіх ХТ за період 1991–2020 рр. становило 36.6°C (сильний тепловий стрес). Отримані результати можуть бути використані, як для подальших наукових досліджень біокліматичних умов міста та комфортності його для проживання, так і для розробки заходів адаптації міста до теплового стресу, розробки та впровадження системи оповіщення про спекотну погоду, що може зашкодити здоров'ю (Heat Health Warning System – англ.), а також – при плануванні туристичних та бізнес-поїздок до Чернівців у літні місяці.

МОЖЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ГІДРОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ МАЛИХ РІЧОК ЗА ДОПОМОГОЮ ПОШИРЕННЯ МАТЕРІАЛІВ ЕКСПЕДИЦІЙ ЧЕРЕЗ БАЗИ ДАНИХ ГІДРОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Василь ЮЩЕНКО

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці
yushchenko.vasyi@chnu.edu.ua*

Анотація

Гідрологічні дані є невід'ємною частиною ефективного управління водними ресурсами, планування інфраструктури та дослідження природних процесів, а сучасні цифрові технології дозволяють ефективно збирати та обробляти ці дані. Експедиційні дослідження, що включають вимірювання гідрологічних параметрів і їх цифрову обробку, є важливим механізмом для оновлення бази даних. У даній роботі описано результати експедиційних досліджень малих річок басейнів р. Сірет і р. Білий Черемош, які були перетворені в цифрову форму і внесені до бази даних для подальшого використання.

Ключові слова: *річкові басейнові системи, бази даних, ГІС системи, ГІС моделювання річок.*

Abstract

Hydrological data are important part of effective water resource management, infrastructure planning, and natural process research. Modern digital technologies enable the efficient collection and processing of these data. Field studies, which involve measuring hydrological parameters and their digital processing, are a crucial mechanism for updating databases. The work describes the results of field studies of small rivers in the Siret and Bilyi Cheremosh River basins, which have been converted into digital form and incorporated into a database for future use.

Keywords: *river basin systems, databases, GIS systems, GIS river modeling.*

Гідрологічні дані завжди відігравали ключову роль у забезпеченні ефективного управління водними ресурсами, інфраструктурному плануванні та дослідженні природних явищ. Вони допомагають аналізувати стан водних об'єктів, прогнозувати повені й засухи, а також оцінювати наявність води для таких галузей, як сільське господарство, промисловість і комунальне господарство. Окрім цього, гідрологічні дані використовуються для проектування та планування інфраструктур, пов'язаних з водними ресурсами, як-от гідроелектростанції, системи зрошення, водопостачання та каналізація, що дозволяє врахувати потенційні ризики та забезпечити раціональне використання води.

Історично, збір гідрологічних даних завжди був тісно пов'язаний з експедиційними дослідженнями, під час яких проводилися вимірювання гідрологічних параметрів водних об'єктів, уточнювалися картографічні дані, а також проводився опис виявлених гідрологічних явищ. У сучасних умовах ефективний збір та обробка гідрологічних даних із використанням цифрових технологій стали невід'ємною складовою гідрологічної науки. Метою даної роботи є опис можливостей розвитку гідрологічних досліджень за допомогою діджиталізації та поширення даних, що були зібрані в польових умовах.

База даних гідрологічної інформації — це організована система, яка зберігає відомості про водні ресурси, гідрологічні об'єкти та їх характеристики. Вона може містити інформацію про рівень води, водний стік, температуру, властивості ґрунтових вод, а також хімічні й біологічні параметри та інші фактори, що впливають на гідрологічний режим. Дані можуть збиратися як автоматично за допомогою сучасних датчиків і автоматизованих гідропостів, так і вручну під час польових досліджень. Доступ до таких даних може здійснюватися через електронну пошту, обмін файлами та метаданими, веб-інтерфейс або через віддалений доступ до бази, що є найзручнішим способом.

Гідрологічна база даних має відповідати ряду вимог для забезпечення ефективності її використання, серед яких одними із найважливіших є централізація, стандартизація, актуалізація та доступність. Централізація забезпечує зручний доступ для наповнення та управління даними, стандартизація дозволяє забезпечити однорідність даних за допомогою використання стандартних форматів та протоколів обміну даними, актуалізація дозволяє підтримувати та розвивати базу даних за допомогою наповнення її актуальними гідрологічними даними, а доступність забезпечує можливість використання бази даних різними дослідниками та науковими установами.

Одним із найефективніших інструментів для доступу до гідрологічних даних і їх використання є реляційні бази даних. У гідрологічній базі можуть зберігатися часові ряди, просторові дані, сценарії для моделювання та метадані. Така база даних організована у вигляді таблиць, кожна з яких представляє певний об'єкт, параметр або сценарій, а також додаткові таблиці для збереження зв'язків між ними.

Сучасні програмні комплекси, такі як ArcGIS Pro та Mike+, підтримують інтеграцію з реляційними базами даних, зокрема PostgreSQL із розширенням PostGIS. Гідрологічні дані, збережені в цих базах, можуть бути використані для просторового аналізу і моделювання гідрологічних процесів. Наприклад, Mike+ активно застосовується для прогнозування повеней і засух, а також для оптимізації управління водними ресурсами в таких сферах, як водопостачання, сільське господарство та енергетика.

Однією з головних проблем гідрологічного моделювання є доступність та наявність гідрологічних даних. Навіть за умови наявності найкращої схеми бази даних та відповідної інфраструктури для її розгортання і підтримки, без актуальних даних проведення досліджень неможливе. Важливим механізмом актуалізації гідрологічних даних були і є експедиційні дослідження, а саме перетворення матеріалів експедицій у цифрову форму з подальшим внесенням у базу даних гідрологічної інформації.

З метою збору гідрологічних даних, нами було проведено ряд експедиційних досліджень малих річок басейнів р. Сірет та р. Білий Черемош. Під час експедицій досліджувалися наступні параметри:

- Географічні координати гирла малих річок. Дані, що були зібрані в польових умовах за допомогою системи GPS, порівнювалися з наявними картографічними даними, і надалі можуть бути використані для моделювання басейнової системи.
- Нівелювання поперечного перерізу річки. Обробка результатів вимірювання дозволяє наповнити базу даних параметрами, що описують русло річки.
- Вимірювання поверхневих швидкостей течії.
- Ідентифікація об'єктів на ландшафті, таких як річки та яри.

За результатами проведених польових досліджень, дані були перетворені у цифрову форму за допомогою використання стандартних форматів даних, а також будуть внесені у базу даних гідрологічної інформації по малих річках басейну р.Прут та р.Сірет, що і буде відображено в доповіді на конференції.

Список використаних джерел:

1. Thirteenth World Meteorological Congress Abridged Final Report with Resolutions. – Geneva, 1999. – 171 p. <https://library.wmo.int/records/item/60593-thirteenth-world-meteorological-congress>
2. Guide to Hydrological Practices, Volume I Hydrology – From Measurement to Hydrological Information. – Geneva, 2008. – 296 p. <https://library.wmo.int/records/item/35804-guide-to-hydrological-practices-volume-i>

ЧЕРЕМОСЬКИЙ МОЛОДИЙ РІЧКОВИЙ ЛАНДШАФТ

**Юрій ЮЩЕНКО, Микола ПАСІЧНИК, Марина ВУДВУД,
Олександр ЗАКРЕВСЬКИЙ**

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

y.yushchenko@chnu.edu.ua

m.vudvud@chnu.edu.ua

zakrevskyi.oleksandr@chnu.edu.ua

Анотація

Виконано дослідження природного та антропогенно зміненого станів молодого річкового ландшафту Черемошу в межах передгірної ділянки течії. Зокрема, розглянуто: гідроморфологічну основу річкових геосистем (ландшафтів), методичні основи і методику досліджень, природну генетичну територіальну структуру ландшафту річки Черемош, особливості функціонування та структури системи потік-русло-заплава р. Черемош, антропогенний вплив на молодий ландшафт р. Черемош, перспективи розвитку управління молодим ландшафтом р. Черемош.

Ключові слова: *молодий річковий ландшафт, однорідні ділянки, природно-антропогенні системи річок, річка Черемош, русло і заплава, сталий розвиток річок, стратегічне планування управління річковими геосистемами.*

Abstract

The study of the natural and anthropogenically altered states of the young river landscape of the Cheremosh within the foothill section of the river is carried out. In particular, the hydromorphological basis of river geosystems (landscapes), methodological foundations and research methods, natural genetic territorial structure of the Cheremosh River landscape, peculiarities of functioning and structure of the Cheremosh River stream-bed-floodplain system, anthropogenic impact on the young Cheremosh River landscape, prospects for the development of management of the young Cheremosh River landscape are considered.

Key words: *young river landscape, homogeneous areas, natural and anthropogenic river systems, Cheremosh river, channel and floodplain, sustainable river development, strategic planning of river geosystems management.*

Проблеми інтегрованого управління якістю водних ресурсів річок, річкових екосистем та ландшафтів у теперішній час зафіксовані як у міжнародних документах, так і у Водній стратегії України на період до 2050 року, а також у планах управління річковими басейнами, планах управління ризиками затоплень та інших документах. Стратегічне планування, перш за все, орієнтується на головну мету. Цією метою є достатньо висока якість річкових екосистем та ландшафтів.

Метою проведення дослідження було встановлення і розкриття закономірностей розвитку річкових природно-антропогенних систем на основі русла і заплави річки Черемош в межах Чернівецької області (на прикладах опорних ділянок) та формулювання рекомендацій з планування їх сталого, якісного розвитку.

Методи дослідження включали наступні: методи аналізу та синтезу, системно-цільового інтеграційного підходу у взаємодії суспільства і річок, ландшафтно-екосистемний підхід, методи ідентифікації молодого річкового ландшафту, експедиційні методи, методи аналізу картографічної та гідрологічної інформації, даних ДЗЗ; застосування ГІС-технологій, ГІС-моделювання, GPS-зйомка русла і заплави річки.

Розглянуто принципи стратегічного планування збалансованого розвитку природно-антропогенних систем, що включають русла та заплави річок, молодого річкового ландшафту. Наведено огляд методології і методів дослідження річкових геосистем, проаналізовано природний стан ландшафту р. Черемош, антропогенний вплив на молодий ландшафт р. Черемош, розглянуто питання про розвиток управління молодим ландшафтом р. Черемош.

Найбільш інтенсивним, потужним наслідком антропогенної діяльності є врізання річок, викликане видобутком руслового алювію. Антропогенне врізання річок тягне за собою ряд наслідків, що стосуються змін у функціонуванні СПРЗ, систем інженерних споруд, всіх питань взаємодії людини та річки. Чинник антропогенного врізання, хоч і є у більшості випадків головним, самим потужним, але, водночас, у кожних конкретних умовах діє у комплексі з іншими антропогенними впливами та на фоні природного стану річки. Отже, аналіз наслідків антропогенного врізання річок може стосуватися як загальних закономірностей, так і місцевих.

Аналіз даних про молодий річковий ландшафт показує, що можуть бути різноманітні співвідношення дії АВР та дамб обвалування (разом із роботами по берегозахисту). Загальним висновком є те, що у всіх цих випадках русловий

процес стає більш інтенсивним (концентрація струменів, транспорт наносів, підмив споруд тощо). На багатьох локальних ділянках, де сучасна, антропогенна смуга руслоформування притискається до споруд берегозахисту і дамб, виникають проблеми розмиву та врегулювання небезпечних ситуацій. Також можуть виникати проблеми затоплень прилеглих територій, задамбового простору.

До основних рекомендацій стосовно планування сталого розвитку річкових ландшафтів можна віднести:

- застосування принципу ієрархічного системного підходу до розробки та впровадження проектів регулювання русел;
- подальший комплексний розвиток гідроморфологічного моніторингу, особливо в умовах АВР;
- доповнення гідроморфологічного оцінювання стану молодого річкового ландшафту із врахуванням реальних антропогенних змін;
- розвиток і застосування концепції водоохоронних земель.

Список використаних джерел:

1. Водна Рамкова Директива ЄС 2000/60/ЄС. Основні терміни та їх визначення. Київ. 2006. 240 с.
2. Посібник з Карпатської конвенції. Шентендре : Регіональний Екологічний Центр Центральної та Східної Європи, 2007. 198 с.
3. Ландшафтне планування в Україні / Л. Г. Руденко та ін. ; за ред. Л. Г. Руденка. Київ : Реферат, 2014. 144 с.
4. Голубцов О. Г. Ландшафтне планування: основні положення та досвід реалізації в Україні. Український географічний журнал, 2021. № 1. С. 63–72.
5. Паланичко О. В. Закономірності руслоформування річок Передкарпаття : автореф. дис. ... канд. геогр. наук : 11.00.07. Київ, 2010. 22 с.
6. Ющенко Ю. С. Геогідроморфологічні закономірності розвитку русел : монографія. Чернівці : Рута, 2005. 320 с.
7. Ющенко Ю. С., Кирилюк А. О., Костенюк Л. В., Опеченик В. М., Паланичко О. В., Пасічник М. Д. Територіальна структура умов та проявів руслоформування річок. Фізична географія та геоморфологія. Київ, 2012. Вип. 2 (66). С. 72–79.
8. Пасічник М. Д. Геогідроморфологічний аналіз територіальної структури днищ долин основних річок Чернівецької області : автореф. дис. ... канд. геогр. наук : 11.00.07. Чернівці, 2012. 20 с.
9. Костенюк Л. В. Закономірності руслоформування у річковій системі Верхнього Пруту : автореф. дис. ... канд. геогр. наук : 11.00.07. Чернівці, 2012. 20 с.
10. Настюк М. Г. Гідролого-руслознавчий аналіз даних гідрометричних спостережень у басейнах Верхнього Пруту та Сірету : автореф. дис. ... канд. геогр. наук : 11.00.07. Чернівці, 2015. 20 с.
11. Гідроекологічне обґрунтування безпечного та збалансованого розвитку річкових природно-антропогенних систем Передкарпаття : монографія / Ю. С. Ющенко та ін. ; за ред. Ю. С. Ющенка. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2017. 472 с.

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

АНАЛІЗ ЕНЕРГЕТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЛИХ РІЧОК ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ДЛЯ РОЗВИТКУ ГІДРОЕНЕРГЕТИКИ

Сергій ГАЛЬЧУК

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці
halchuk.serhii@chnu.edu.ua

Анотація

Розвиток відновлювальної енергетики є одним із ключових напрямків розвитку енергетичного комплексу України та країн Європейського Союзу. Особливо дана проблема загострилась в умовах російської агресії. Тому важливим напрямком географічних досліджень є оцінка енергетичного потенціалу малих гірських річок. Чернівецька область належить до регіонів України в яких наразі є ряд малих гірських річок які мають певний потенціал щодо розвитку малої гідроенергетики.

Ключові слова: енергетичний потенціал, малі річки, малі ГЕС.

Annotation

The development of renewable energy is one of the key areas of development of the energy complex of Ukraine and the countries of the European Union. This problem was especially aggravated in the conditions of Russian aggression. Therefore, an important area of geographical research is the assessment of the energy potential of small mountain rivers. Chernivtsi region belongs to the regions of Ukraine that currently have a number of small mountain rivers that have a certain potential for the development of small hydropower.

Key words: energy potential, small rivers, small hydropower plants.

Чернівецька область, розташована у передгір'ях Карпат, характеризується розгалуженою мережею малих річок, що становить значний природний ресурс для розвитку відновлювальної енергетики. В умовах глобальних кліматичних змін та зростаючої потреби в екологічно чистих джерелах енергії, використання гідроенергетичного потенціалу малих річок може стати ефективним рішенням для підвищення енергетичної незалежності регіону. З огляду на це, проведено аналіз енергетичного потенціалу річок Сірет, Прут і Черемош та їхніх приток з використанням геоінформаційних систем (ГІС) та гідрологічних розрахунків.

Для оцінки потенційної потужності малих ГЕС на річках Чернівецької області, спочатку було проаналізовано водний стік і швидкість течії на основі багаторічних метеорологічних даних. Використовуючи формулу для розрахунку потужності водного потоку: $P = \eta \cdot \rho \cdot g \cdot Q \cdot H$ де: P – потужність ГЕС (Вт), η – коефіцієнт корисної дії гідроустановки (звичайно приймається 0.7-0.9), ρ – густина води (приблизно 1000 кг/м³), g – прискорення вільного падіння (9.81 м/с²), Q – витрата води (м³/с), H – перепад висот (м).

Для річки Прут середня витрата води становить приблизно 50 м³/с на деяких ділянках з перепадом висот до 10 метрів. Застосовуючи ці дані до формули, отримаємо: $P = 0.8 \cdot 1000 \cdot 9.81 \cdot 50 \cdot 10 = 3.924$ МВт

Це означає, що на одній з ділянок річки Прут з такими характеристиками можна згенерувати до 3.924 МВт електроенергії.

За попередніми оцінками, середня витрата води на окремих ділянках Черемоша становить приблизно $20 \text{ м}^3/\text{с}$, а перепад висот на різних ділянках може варіюватися від 10 до 30 метрів. Візьмемо для прикладу ділянку з перепадом висот 20 метрів і середньою витратою води $20 \text{ м}^3/\text{с}$:

$$P=0.8 \cdot 1000 \cdot 9.81 \cdot 20 \cdot 20=3.136 \text{ МВт}$$

Це означає, що на одній з ділянок Черемоша можливо згенерувати близько 3.1 МВт електроенергії. Такий потенціал робить річку Черемош перспективним об'єктом для будівництва малої ГЕС, здатної забезпечити електроенергією кілька населених пунктів.

Річки з меншою витратою води, як, наприклад, річка Сірет, також мають потенціал. На окремих ділянках із середньорічною витратою води $5 \text{ м}^3/\text{с}$ і перепадом висот 15 метрів, розрахункова потужність ГЕС може досягати 0.588 МВт.

Для малих приток, де витрата води нижча, наприклад $5 \text{ м}^3/\text{с}$, і перепад висот близько 15 метрів, потужність становитиме: $P=0.8 \cdot 1000 \cdot 9.81 \cdot 5 \cdot 15=0.588 \text{ МВт}$

Ці розрахунки показують, що навіть на малих річках, притоках можливе створення мінігідроелектростанцій з потужністю до 0.5-1 МВт

Застосовуючи методи геоінформаційного моделювання, було виділено декілька перспективних зон для встановлення малих ГЕС на території Чернівецької області. Основними критеріями вибору були: стабільність водного стоку, наявність необхідного перепаду висот і віддаленість від природоохоронних територій..

Додатково, розрахунки показують, що встановлення мінігідроелектростанцій у зазначених зонах дозволить згенерувати в середньому до 10-15 ГВт·год електроенергії на рік, що є значним обсягом для забезпечення енергопотреб місцевих громад.

Енергетичний потенціал малих річок Чернівецької області є значним і може бути ефективно використаний для розвитку малої гідроенергетики. Проведені розрахунки показують, що малі ГЕС можуть стати важливим джерелом відновлювальної енергії, забезпечуючи стабільне електропостачання місцевих громад.

Список використаної літератури:

1. Водний кодекс України. Офіційний текст зі змінами та доповненнями. Київ: Верховна Рада України, 2022
2. Мельник, А.В. Основи гідроенергетики. Київ: Наукова думка, 2018.
3. Гідрологічні дослідження в Карпатському регіоні / За ред. О.С. Гречуха. Чернівці: Прут, 2020.
4. Карпатська, Н.О. Геоінформаційні системи в гідрології. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2017.

ГЛОБАЛЬНИЙ ПЕРЕПИС УКРАЇНЦІВ

Ірина ГУДЗЕЛЯК

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

iryna.hudzelyak@lnu.edu.ua

Анотація

У статті визначено причини проведення глобального перепису українців. Розкрито мету і конкретні цілі, а також принципи організації електронного обліку українців у світі, у тім числі в Україні.

Ключові слова: *українці, глобальний перепис, принципи проведення перепису, міграція.*

Abstract

The article identifies the reasons for conducting a global census of Ukrainians. The purpose and specific goals, as well as the principles of organizing electronic registration of Ukrainians in the world, including in Ukraine, are revealed.

Keywords: *Ukrainians, global census, principles of census, migration.*

Причини проведення глобального перепису українців. Українці як етнос мають тривалу еміграційну історію. Економічні мотиви XIX ст., політичні і воєнні фактори XX ст., насильницьке переселення і політика «змішування народів», що реалізовувалися тоталітарним комуністичним режимом, призвели до того, що на період розпаду СРСР українці були розселені в усіх регіонах світу. Професор Заставний Ф. визначив чисельність української діаспори станом на 1990 рік – 11 млн осіб [2].

Економічна криза 1990-х спровокувала появу нової потужної хвилі трудової еміграції українців, обсяги якої оцінити складно внаслідок часткової нелегальної міграції. Головним напрямком тогочасної міграції була Росія, де відбувалися потужні асиміляційні процеси. Здебільшого, вони були зумовлені не об'єктивними процесами трансформації ідентичності мігрантів, а вимушеними актами визнання себе під час переписів росіянами, а не українцями під впливом неприхованої антиукраїнської політики. Це сприяло статистичному викривленню реальної картини розселення українців. Чисельність українців швидко скорочувалася – від 3 млн осіб у 2002 році до менше 900 тис. осіб у 2021 році. Подібні тенденції відбувалися у США, де проживало майже 1 млн українців. Однак тут, попри тривалу державну політику мультикультуралізму та активне культурне і громадське життя української діаспори, реальна втрата етнодиференціюючих ознак, насамперед мови, відбувалася достатньо швидко. В інших країнах тенденції були майже ідентичні, цьому сприяли процеси глобалізації в усіх сферах людського життя.

У 2020 році за даними Міжнародної організації міграції Україна посідала восьме місце у світі за чисельністю діаспори (понад 6 млн осіб) після Індії, Мексики, Росії, Китаю, Сирії, Бангладеш і Пакистану [4]. Російська агресія 2022 року спричинила потужний відтік українських біженців, передусім до країн ЄС, де за даними Євростату станом на 31.07.2024 року проживає 4,1 млн осіб, які користуються тимчасовим захистом [3].

Реальну кількість українців у Європі та інших країнах світу встановити складно внаслідок різної методики оцінки етнічного складу, яку застосовують під час переписів, або взагалі відсутності цих питань у програмах переписів. До того ж частина трудових мігрантів отримали тимчасовий захист в ЄС, або виїхали у статусі біженця в інші країни світу. Вирішити проблему визначення достовірної чисельності українців у світі може глобальний перепис.

Мета глобального перепису українців полягає в отриманні даних про демографічні, соціальні та економічні характеристики людей, які мають українське громадянство, або вважають себе українцями за етнічним походженням при наявності громадянства іншої держави, незалежно від країни проживання, у тім числі в Україні.

Здобуття державою таких даних дозволить досягнути декілька внутрішньо- і зовнішньополітичних *цілей*: розробити адекватну й ефективну міграційну політику, зокрема урядову політику рееміграції українців після війни; сформувати регіональні

стратегії розвитку територій різного типу (звільнені від окупації, прифронтові, прикордонні з Росією та Білоруссю, тиллові); скоригувати інвестиційну політику України з урахуванням фінансових можливостей українців за кордоном для відкриття малого бізнесу в повоєнній Україні; напрацювати методи захисту етнокультурних та освітніх потреб українців за кордоном; лобювати інтереси України за участю співвітчизників; реалізовувати міжнародну політику, яка враховує географію розселення українців у світі.

Загальні принципи проведення глобального перепису українців мають частково відрізнятися від принципів традиційних переписів.

1. За способом проведення це може бути тільки електронний перепис. Традиції цифрового перепису напрацювали держави Північної Європи, Австрія та інші. Він можливий лише за умови цифрової трансформації урядування, а Україна має значні здобутки у цій сфері, про що свідчить успішне впровадження системи «Дія». Розробка відповідного програмного забезпечення – це один з найпростіших організаційних етапів глобального перепису українців. За оцінками ООН, реєстрові переписи «кошують» державам приблизно 4% від вартості традиційного перепису. Тому й цифровий глобальний перепис українців не потребуватиме значних коштів.

2. Управління проведенням перепису має лягти на спеціально створену інституцію за участю фахівців з Міністерства цифрової трансформації, Міністерства закордонних справ України, Державної служби статистики України. Мають бути організовані тимчасові керівні органи перепису і технічні центри, які акумулюватимуть інформацію, в усіх державах світу, де розташовані дипломатичні представництва, з повноваженнями охопити сусідні країни, у яких немає посольств. Ці інституції мають бути сформовані з кадрових дипломатичних працівників, фахівців-статистиків, програмістів та представників громадських організацій українців для проведення широкої інформаційної кампанії, зокрема Світового Конгресу Українців. За рахунок участі української громадськості за кордоном фінансові витрати на проведення електронного обліку можна мінімізувати. Участь українців Росії у цифровому переписі має забезпечуватися центральною структурою в Україні.

3. Програму перепису повинні розробляти фахівці-демографи у співпраці з Урядом та Державною службою статистики. Запитання в анкеті мають всебічно розкрити усі демографічні, соціальні, мовно-етнічні, конфесійні та економічні ознаки кожної особи. При цьому важливо дотримуватися принципів добровільної участі, анонімності та самовизначення (виявлення фактичного, а не юридичного стану особи).

4. Глобальний перепис українців має стати симбіозом цифрового перепису і звичайного соціологічного опитування, результати якого сприятимуть оптимізації внутрішньої і зовнішньої політики України. Надзвичайно важливо виявити мотиви повернення українців в Україну, проблеми, з якими стикаються наші громадяни за кордоном, а також реальні обсяги та очікування щодо трансфертів українських трудових мігрантів.

5. В урядовому рішенні про глобальний перепис українців варто чітко означити, що отримані результати не стануть підставою для примусу чи інших непопулярних засобів впливу на громадян. Навпаки, участь людини в переписі, якщо вона цього бажає, можна зафіксувати своєрідним сертифікатом, чи «паспортом (картою) зарубіжного українця» [1, с. 59].

Список використаних джерел:

1. Дністрянський М. С. Демографічний потенціал та соціально-політичне становище української діаспори // Суспільно-географічна аналітика та геополітична публіцистика (вибрані авторські дописи у мережі Facebook). Львів: «ГАЛИЧ-ПРЕС», 2022. С. 50–59.
2. Заставний Ф. Д. Українська діаспора. Розселення українців у зарубіжних країнах. Львів, 1991.
3. Beneficiaries of temporary protection at the end of the month by citizenship, age and sex – monthly data. Eurostat. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/MIGR_ASYTPSM_custom_7394287/default/table?lang=en
4. World Migration Report 2022. URL: <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2022>

ІНКЛЮЗИВНИЙ РОЗВИТОК З ПОЗИЦІЙ ПРОСТОРОВОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ

Ірина ГУКАЛОВА

Інститут географії Національної академії наук, м. Київ
iryna.gukalova@gmail.com

Анотація

Обґрунтування необхідності забезпечення інклюзивного розвитку територіальних громад, визначення його стратегічної мети, векторів та інструментів їх реалізації з урахуванням викликів війни є актуальним практичним завданням географів. Зростання різного роду просторових нерівностей війни актуалізує теоретичні уточнення і проблемні питання здійснення інклюзивної політики у воєнний і повоєнний періоди.

Ключові слова: *інклюзивний розвиток, територіальна громада, війна, просторова справедливість, Україна.*

Abstract

Explaining the need to ensure the inclusive development of territorial communities, defining its strategic goal, vectors and tools for their implementation, taking into account the challenges of war, is an urgent practical task for geographers. The growth of various spatial inequalities of the war actualizes theoretical refinements and problematic issues of implementing inclusive policy in the wartime and post-war periods.

Keywords: *inclusive development, territorial community, war, spatial justice, Ukraine.*

Проблема просторової справедливості є дотичною до багатьох інших проблем, серед яких на першому місці – інклюзивний розвиток регіонів і територіальних громад. Тим більше, що реформа децентралізації закінчилася напередодні повномасштабного російського вторгнення. Не втрачає актуальності необхідність вирішення старих-нових проблем подолання просторових диспропорцій, економічних, соціальних, екологічних та культурних відмінностей між територіями різного рангу, а також між міською та сільською місцевістю, які протягом війни значно загострилися. Ці проблеми потребують критичного осмислення, адже різниця у темпах і специфіці розвитку між прифронтовими регіонами, регіонами глибокого тилу підкреслює потребу в адаптації державної політики, яка враховує специфічні умови і потреби кожної конкретної територіальної громади.

Війна сформувала істотний дисбаланс у доступності ресурсів і можливостях розвитку, що катастрофічно вплинуло на демографічну ситуацію, енергетичну і соціальну безпеку, соціально-економічні нерівності.

Саме тому в полі зору актуальних дослідницьких проблем в географії – обґрунтування наукових положень щодо ключової ролі просторового контексту у формуванні системних уявлень про сутність та зміст інклюзивного розвитку, його ролі у створенні як на територіях окремих територіальних громад, так і України загалом, інклюзивного середовища з домінантними ознаками економічної, соціальної та екологічної справедливості та добробуту.

Доцільним пильної уваги є питання визначення сутності інклюзивного розвитку у просторовому вимірі. Багатомірність його тлумачень з соціальних, економічних, політичних позицій тільки підвищує значимість такого обґрунтування. На нашу думку, інклюзивний розвиток у просторовому контексті слід розуміти як суспільно-географічний процес за участю органів державної і місцевої влади, бізнесу, громадськості, спрямований на подолання просторового відторгнення, соціально-економічного виключення та набуття можливості долучення до збереження довкілля та добробуту із збалансованим розвитком соціальної, економічної, екологічної, політичної і культурної підсистем суспільства. Щодо традиційного визначення «інклюдії» (англ. inclusion – включення, залученість), то вона трактується більшістю науковців як розширення участі різних верств населення у процесі економічного зростання і справедливому розподілі його результатів.

Негативною тенденцією протягом всіх років війни (починаючи з 2014 р. і особливо після повномасштабного російського вторгнення) є інтегральне зменшення просторових ресурсів держави (через тимчасову окупацію), поява знищених населених пунктів, прифронтових зон підвищеної небезпеки і невизначеності тощо. Чимало поселень, які опинилися в зоні бойових дій, а також досі окупованих ворогом, втратили свою унікальну антропологічну складову – характерні для даного місця, часу і соціуму просторові соціальні і культурні практики.

З іншого боку, вибір людиною місця і часу для власної самореалізації, задоволення потреб та інтересів став дуже невеликим, отже війна автоматично наклала чималі обмеження на використання людьми своїх прав і можливостей. Війна вплинула на порушення соціальних, у т.ч. сімейних, зв'язків, взаємодію і співпрацю між різними соціальними групами в суспільстві. Такі зв'язки давали людям відчуття порядку та безпеки, що «все працює, як механізм», і люди знають як себе поводити у різних життєвих ситуаціях. Інфраструктура в такому ракурсі розглядається не просто як перелік підприємств, які задовольняють основні потреби вразливих груп населення, а простір, де люди можуть конструктивно взаємодіяти зі світом як соціальні агенти.

Але війна порушила так звану «соціальну кохезію» (франц. cohesion – злиття, сполучення, єдність), яка виражається у взаємному розумінні, підтримці, взаємовигідних відносинах та почутті належності до спільного соціального простору. Зокрема, поява великої кількості внутрішньо переміщених осіб, переїзд яких був вимушений, не завжди сприяв взаєморозумінню, солідарності та розумінню приналежності до спільної з місцевими мешканцями територіальної громади. А досягнення такої кохезії є вкрай важливим завданням у постраждалому від війни суспільстві, оскільки вона сприяє стабільності, благополуччю всіх його членів.

Реалізація стратегічної мети інклюзивного розвитку територіальних громад в умовах війни має забезпечуватися створенням відповідної інституційної бази, у т.ч. через інтеграцію цілей та напрямів розвитку в програми і плани відновлення і розвитку, зміцнення органів самоврядування і підвищення громадської активності (партисипативна демократія), цифровізацію економіки і послуг, запровадження інклюзивного підходу до формування і розвитку інфраструктури, у т.ч. об'єктів цивільного захисту населення, розвиток інклюзивної освіти, медицини, що дозволить підняти статус громади до громади можливостей, які створені для її мешканців для запобігання соціальній ізоляції та дискримінації.

Інклюзивний розвиток чітко пов'язаний з ідеєю просторової справедливості, яка між іншим, має на меті забезпечення національної безпеки, солідарності і згуртованості. Наскрізний характер ідеї просторової справедливості означає те, що вона охоплює всі рівні просторової ієрархії – від громади до країни в цілому. Маємо безліч аспектів якості життя населення, які потребують певного балансування і нівелювання відмінностей, а також посиленої уваги до сучасних ризиків і загроз життю населення. Фрагментація соціально-економічного простору, порушення традиційних логістичних шляхів і побудова нових, нові функції сільських і міських поселень – ці фактори також слід ретельно аналізувати в контексті нової соціальної географії ризиків і викликів війни.

ЕВОЛЮЦІЯ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ ТА ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ: РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ

Ірина ГУКАЛОВА, Тарас КУРИШ

Інститут географії Національної академії наук України, Київ
iryna.gukalova@gmail.com, kurysh.taras@gmail.com

Анотація

У статті проаналізовано еволюцію просторового розвитку територіальних громад Чернівецької області та запропоновано періодизацію, що охоплює три етапи: перший – 2016-2018 роки, другий – 2019 рік, третій – 2020-2022 роки. Автором презентовано дослідження і визначено регіональні особливості реформування децентралізації влади у Чернівецькій області, а також охарактеризовано кожен етап становлення територіальних громад регіону, визначаючи: просторовий стан територіальних громад у зазначений період дослідження, формування фінансової стійкості територіальних громадах та їх спроможність, особливості конкретних форм партнерства для забезпечення спроможності територіальних громад.

Також, визначено виклики з якими стикнулися територіальні громади у процесі становлення та окреслено перспективи формування їх фінансової стійкості і спроможності.

Ключові слова: територіальні громади, місцеве самоврядування, фінансові ресурси, фінансова спроможність.

Abstract

The article analyzes the evolution of the spatial development of territorial communities in the Chernivtsi region and proposes a periodization covering three stages: the first stage (2016-2018), the second stage (2019), and the third stage (2020-2022). The author presents the research and identifies the regional features of the decentralization reform in the Chernivtsi

region, characterizing each stage of the formation of the region's territorial communities. This involves defining the spatial state of the territorial communities during the research period, the formation of financial stability and capacity within these communities, and the specifics of particular forms of partnerships to ensure the viability of the territorial communities.

Additionally, the article identifies the challenges faced by the territorial communities during their formation process and outlines the prospects for the development of their financial stability and capacity.

Keywords: *territorial communities, local self-government, financial resources, financial capacity.*

Прийняття у 2015 році Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» було закладено новий механізм управління громадами на локальному рівні – створенням базових суб'єктів місцевого самоврядування – спроможних територіальних громад. Стаття 6 Закону визначає: первинним суб'єктом місцевого самоврядування, основним носієм його функцій і повноважень є територіальна громада села, селища, міста [2].

Упродовж шести років реформа утверджувала нові підходи до формування влади на місцях і з 01 січня 2021 року реформа децентралізації в Україні запрацювала в повному обсязі. У найменшій в Україні Чернівецькій області створено три адміністративних райони, в яких налічується 52 територіальних громади. У 2020 році Міністерство розвитку громад та територій представило Атлас нового адміністративно-територіального устрою України, згідно якого Чернівецьку область було поділено на Вижницький – 91 000 осіб (з адміністративним центром у місті Вижниця), Дністровський – 157 800 осіб (Кельменці), Чернівецький – 655 600 осіб (Чернівці) райони [1].

Розглядаючи еволюцію формування і розвитку територіальних громад, слід виділити три етапи: – перший – 2016-2018 роки,

- другий – 2019 рік,
- третій – 2020-2022 роки.

Кожний етап нами буде охарактеризовано з точки зору:

- просторовий стану територіальних громад у зазначений період дослідження,
- формування фінансової стійкості територіальних громадах та їх спроможності,
- характеристики конкретних форм партнерства для забезпечення спроможності територіальних громад.

Перший етап – охоплював 2016-2018 роки, стартував у 2016 році, коли на території Чернівецької області почали працювати в нових для себе умовах 10 об'єднаних територіальних громад: Вашківецька, Великокучурівська, Волоківська, Глибоцька, Клішківецька, Мамалигівська, Недобоївська, Сокирянська, Рукшинська, Усть-Путильська. На даному етапі в умовах законодавчої невизначеності щодо розподілу повноважень між районними державними адміністраціями та територіальними громадами, певного вакууму в законодавчій сфері, яка регулює їхню діяльність, їм довелося долати кілька суттєвих викликів.

Один із найбільших, який став відчутним для громад – це відсутність кваліфікованого персоналу з інноваційним мисленням, які би забезпечували виконання нових функцій та повноважень громад. Адже, фактично отримавши повноваження у статусі міст обласного значення, громадам належало в нових умовах здійснювати управління закладами освіти, охорони здоров'я первинного рівня, культури, питаннями благоустрою, соціального захисту, надання адміністративних

послуг тощо. Крім того, власними повноваженнями громад залишалися: планування розвитку громади та формування бюджету; економічний розвиток, залучення інвестицій, розвиток підприємництва; управління земельними ресурсами, надання дозволів на будівництво, прийняття будівель в експлуатацію; розвиток місцевої інфраструктури: утримання та будівництво доріг; водо-, тепло-, газопостачання; надання житлово-комунальних послуг (теплопостачання і водовідведення, управління відходами, утримання об'єктів комунальної власності); утримання вулиць і доріг; організація пасажирських перевезень на території громади тощо [2].

Очевидно, що для виконання цього спектру повноважень неможливо швидко сформувати потужну команду висококваліфікованого персоналу; що особливо відчутно у сільських громадах, які переважають у Чернівецькій області. Перевагою, яку надала реформа, було надане громаді право самостійно визначатися зі штатним розписом в раді відповідно до потреб. Кількість штатних працівників на даному етапі, наприклад, коливалася від 19 осіб в Усть-Путильській сільській громаді до 60 осіб у Глибоцькій селищній громаді.

Ще один виклик на даному етапі: в адміністративно-територіальній структурі області діяли ще 12 районів, тому лише 4 територіальних громади створили повноцінні органи управління різними сферами та напрямками, а саме: Великокучурівська, Клішківська, Недобоївська, Усть-Путильська, а решта – делегували повноваження органам управління районних державних адміністрацій.

Другий етап – тривав увесь 2019 рік і відзначався активізацією створення нових територіальних громад у Чернівецькій області, загальна кількість яких досягнула 37. Викликом даного етапу була наявність у адміністративно-територіальному поділі області поряд із територіальними громадами 12-и районів, у яких ще діяли органи управління та місцевого самоврядування. Однак зі 37 створених територіальних громад самостійні органи управління за окремими напрямками були організовані лише у 26, а 9 громад делегували повноваження районним управлінням.

Відзначаємо, що у цей період субординаційні зв'язки були дуже ускладненими, позаяк була відсутня чітка структура управління у територіальних громадах та районних адміністраціях, що викликало проблеми у формуванні фінансових ресурсів.

Третій етап – тривав упродовж 2020-2022 років став логічним завершенням децентралізації у Чернівецькій області та формування органів управління територіальних громад в системі освіти регіону, що відбулося у грудні 2020 року. Джерело [3] подає, що у 2020 році на території області функціонувало вже 52 територіальні громади.

Саме на цьому етапі територіальні громади розпочали вибудовувати і відшукувати власні моделі фінансової стійкості: вони активно долучаються до грантових інвестиційних проєктів та програм, налагоджують партнерські відносини із закордонними партнерами, реалізують власні бізнес-проєкти, аналізують ресурсозабезпеченість та використовують ефективні, природозбережувальні, енерго-ефективні технології.

Повномасштабне російське вторгнення і воєнний стан на території України вніс певні корективи у формування фінансової стійкості територіальних громад, що вплинуло на налагодження відносин із закордонними партнерами, відтік трудових ресурсів та високопрофесійних фахівців за кордон, галузеву структуру господарства та ін. Дане питання ще мало вивчено і ми продовжимо досліджувати його у перспективі.

Список використаних джерел:

1. Новий поділ на райони: створили Атлас адміністративно-територіального устрою України (2020). URL.: <https://acc.cv.ua/news/chernivtsi/noviy-podil-na-rayoni-stvorili-atlas-administrativno-teritorialnogo-ustroyu-ukrayini-63995> (дата звернення: 09.09.2024).
2. Про добровільне об'єднання територіальних громад. Закон України від 05.02.2015 № 157-VIII. База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text> (дата звернення: 08.09.2024).
3. Чернівецька область. Громади-2020. URL.: <https://decentralization.gov.ua/areas/0372/gromadu> . (дата звернення: 06.09.2024).

ІНВЕСТИЦІЙНА ПРИВАБЛИВІСТЬ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Наталія ГУСЕВА, Олексій НЕМЕЦЬ

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Харків
nataliya.guseva@karazin.ua, oleksii.niemets@student.karazin.ua

Анотація

За оцінками Світового банку, на післявоєнне відновлення України буде потрібно щонайменше 486 млрд. доларів. Таку суму неможливо залучити без приватних інвестицій, коштів філантропів і різних фондів. Отже, формування сприятливого інвестиційного клімату та, відповідно, підвищення інвестиційної привабливості України – надзвичайно актуальні завдання, без вирішення яких відновлення держави практично неможливе. Метою статті є аналіз інвестиційної привабливості України в умовах повномасштабної війни. В статті проведено аналіз динаміки індексу інвестиційної привабливості й оцінки інвестиційного клімату України міжнародними та вітчизняними інвесторами в 2022-2023 роках; визначено позитивні і негативні фактори, що впливали і продовжують впливати на інвестиційний клімат держави в цей час.

Ключові слова: *інвестиційна привабливість, інвестиційний клімат, індекс інвестиційної привабливості, повномасштабна російсько-українська війна, позитивні і негативні фактори інвестиційного клімату.*

Abstract

According to the World Bank, post-war reconstruction in Ukraine will require at least 486 billion USD. Attracting such an amount is impossible without private investments, philanthropic funds, and various foundations. Thus, creating a favorable investment climate and, accordingly, enhancing Ukraine's investment attractiveness are exceptionally urgent tasks. Without addressing these, the country's recovery is nearly impossible. This article aims to analyze the investment attractiveness of Ukraine under the conditions of a full-scale war. It examines the dynamics of the investment attractiveness index and the evaluation of Ukraine's investment climate by both international and domestic investors in 2022-2023; it identifies positive and negative factors that have influenced and continue to influence the investment climate throughout this period.

Keywords: *investment attractiveness, investment climate, investment attractiveness index, full-scale Russian-Ukrainian war, positive and negative factors of the investment climate.*

Повномасштабне російське вторгнення в Україну, яке триває з 24 лютого 2022 року, призвело до руйнувань колосальних масштабів. Сума прямих збитків, нанесених інфраструктурі України в ході війни, станом на початок 2024 року сягнула майже 155 млрд. доларів [3]. «Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на

відновлення» (Rapid Damage and Needs Assessment, RDNA3), опублікована Урядом України, Групою Світового банку, Європейською Комісією та ООН, оцінює, що станом на 31 грудня 2023 року загальна вартість реконструкції та відновлення в Україні протягом наступного десятиліття становитиме 486 млрд. дол. США [6]. Такі суми неможливо компенсувати тільки за рахунок бюджетних коштів країн, що підтримують Україну у відбитті повномасштабної російської агресії. Потрібні приватні інвестиції, а також кошти філантропів і різних фондів [2]. У зв'язку з цим формування сприятливого інвестиційного клімату та, відповідно, підвищення інвестиційної привабливості України – надзвичайно актуальні завдання, без вирішення яких відновлення держави практично неможливе.

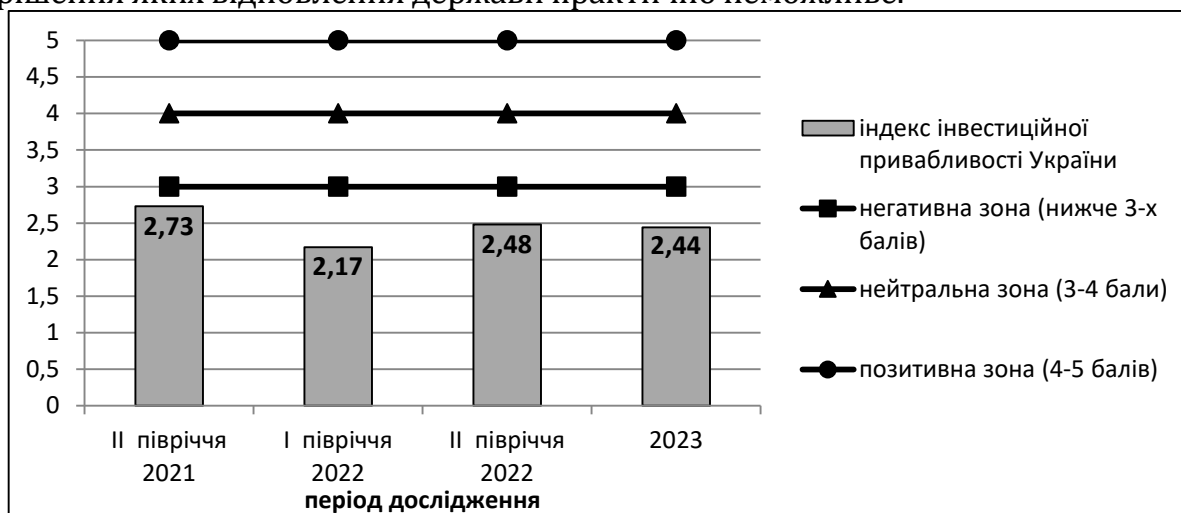

Рис. 1. Динаміка індексу інвестиційної привабливості України в 2022-2023 роках (побудовано авторами за [4])

Дослідження інвестиційної привабливості України та розрахунки відповідних індексів (по п'ятибальній шкалі Лайкерта) з кінця 2008 року проводяться Європейською Бізнес Асоціацією (European Business Association) – найвпливовішим та найчисельнішим об'єднанням міжнародного й українського бізнесу в державі. Учасниками експертних досліджень виступають керівники найбільших міжнародних та українських компаній, які є найголовнішими інвесторами України [5].

За даними Європейської Бізнес Асоціації, протягом 2022-2023 років індекс інвестиційної привабливості України змінювався від 2,17 балів у I півріччі 2022 року до 2,48 балів у II півріччі 2022 року та 2,44 балів у 2023 році, постійно перебуваючи в негативній зоні (нижче 3 балів). Для порівняння, напередодні повномасштабного російського вторгнення індекс інвестиційної привабливості України складав 2,73 балів (рис. 1).

Аналіз факторів формування інвестиційного клімату в Україні протягом 2022-2023 років (рис. 2) дозволяє зробити висновок, що в цілому в цей період переважали негативні фактори, що обумовило низьку оцінку інвестиційного клімату міжнародними й вітчизняними інвесторами (рис. 3). Так, 87 % респондентів у 2022 році та 84 % респондентів у 2023 році оцінили інвестиційний клімат України як несприятливий та вкрай несприятливий. Напередодні повномасштабного російського вторгнення інвестори надавали більш позитивну оцінку інвестиційного клімату країни: тільки 58 % респондентів вважали, що він несприятливий, ще 35 % – що він нейтральний і 7 % – що він взагалі сприятливий.

Рис. 2. Фактори формування інвестиційного клімату України в 2022-2023 роках (побудовано авторами за [4])

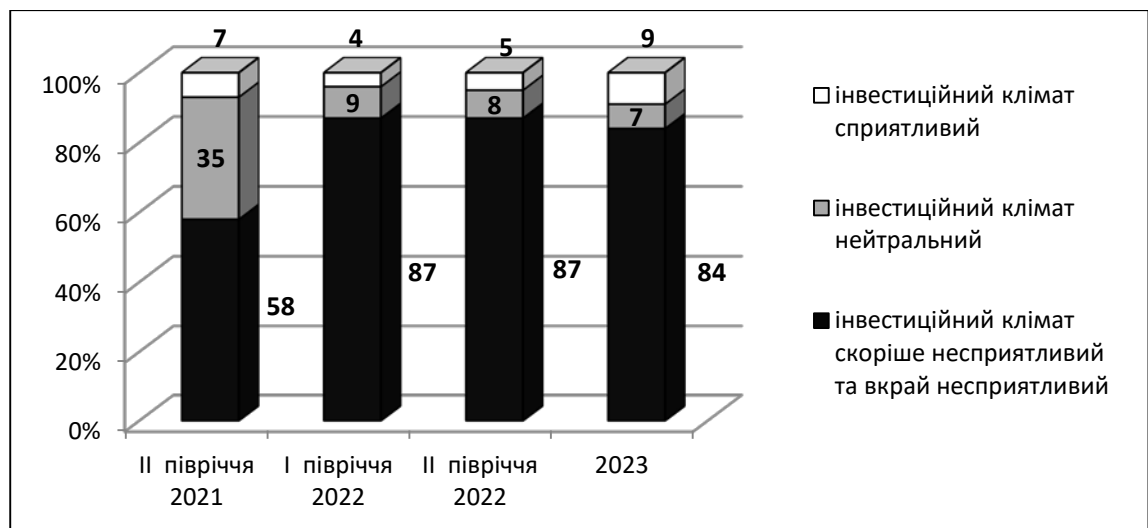

Рис. 3. Динаміка оцінки інвестиційного клімату України міжнародними та вітчизняними інвесторами в 2022-2023 роках (побудовано авторами за [4])

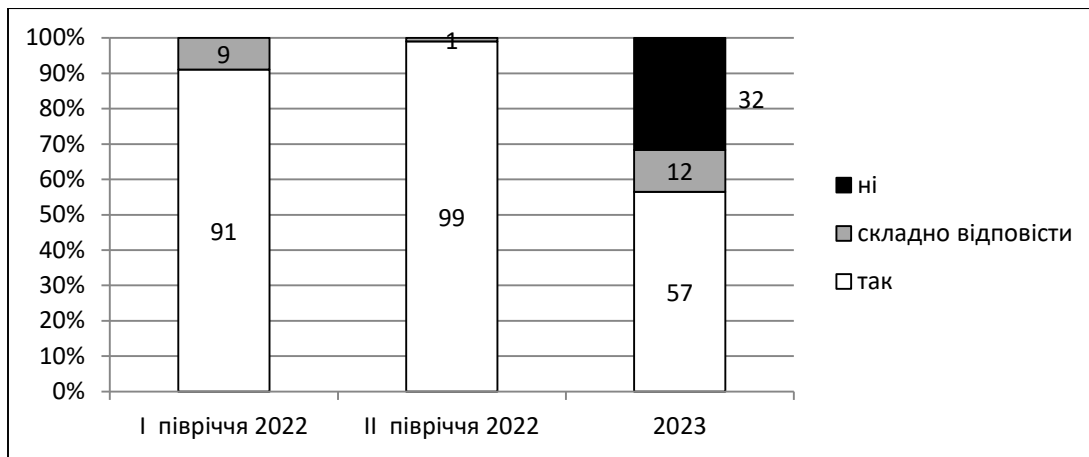

Рис. 4. Динаміка настроїв міжнародних і вітчизняних інвесторів щодо подальших планів працювати на українському ринку (побудовано авторами за [4])

Незважаючи на продовження активних бойових дій на території України, більшість міжнародних і вітчизняних інвесторів планують продовжувати працювати на українському ринку (рис. 4). В той же час бачимо зворотну залежність між тривалістю війни та оптимістичними настроями інвесторів. Так, якщо в 2022 році планували і далі продовжувати вести бізнес в Україні 91-99 % респондентів, то в 2023 році їх частка різко зменшилася до 57 %.

Отже, формування сприятливого інвестиційного клімату та, відповідно, підвищення інвестиційної привабливості України – надзвичайно актуальні завдання, без вирішення яких відновлення держави практично неможливе. На думку інвесторів, для поліпшення інвестиційного клімату слід активно впроваджувати реальну судову реформу та в цілому підвищувати темпи й ефективність процесів реформування України, значно посилити боротьбу з корупцією, нелегальним імпортом, «тіньовою економікою» та «тіньовою зайнятістю», запроваджувати передбачувані та прозорі умови для роботи бізнесу, спростити режим оподаткування та зменшити бюрократію, досягти стабілізації законодавства та прийняти дієві закони, які б підтримували і захищали інвестиції, відновити приватизацію, поглибити дерегуляцію бізнес-процесів тощо [1; 4].

Список використаних джерел:

1. Гусева Н., Немець О. Інвестиційна привабливість України в умовах війни. *Часопис соціально-економічної географії : міжрегіональний збірник наукових праць* / гол. ред. колегії Л. М. Немець. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. Вип. 34.
2. Жолквер М. У Німеччині схвалили план для відбудови України. *DW*. 11 квітня 2024. URL: <https://www.dw.com/uk/u-nimeccini-shvalili-plan-dla-vidbudovi-ukraini/a-68792281> (дата зверення 25. 08. 2024).
3. Загальна сума збитків, завдана інфраструктурі України, зросла до майже \$155 млрд. – оцінка KSE Institute станом на січень 2024 року. *KSE Institute*. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-zroslo-do-mayzhe-155-mlrd-otsinka-kse-institute-standom-na-sichen-2024-roku/> (дата зверення 25. 08. 2024).
4. Індекс інвестиційної привабливості України, 2022-2023 роки. *European Business Association*. URL: <https://eba.com.ua/research/doslidzhennya-ta-analytyka/> (дата зверення 25. 08. 2024)

5. European Business Association. *Офіційний сайт*. URL: <https://eba.com.ua/> (дата зверення 25. 08. 2024).

6. Updated Ukraine Recovery and Reconstruction Needs Assessment Released. *WORLD BANK*. February 15, 2024. URL: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2024/02/15/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment-released> (дата зверення 25. 08. 2024).

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ГРОМАД ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА СТРАТЕГІЧНОГО РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

Ольга ДАНИЛОВА, Назар ОГОНЮК

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці
o.danilova@chnu.edu.ua, ohoniuk.nazar@chnu.edu.ua

Ксенія ГУНЧАК

ТОВ «ЦИФРОВА ГРОМАДА», місто Чернівці
ks.kosteniak@gmail.com

Анотація

Цифровізація сприяє розвитку громад і регіонів України та є одним із пріоритетів державної політики у зв'язку з необхідністю адаптації до європейських стандартів та інтеграції у світову цифрову економіку. На державному рівні окреслено три базових варіанти реалізації цифрової трансформації громад. Згідно Індексу цифрової трансформації територіальних громад, всі досліджувані громади України знаходяться лише на стартовому рівні цифрової зрілості. Основними причинами є недостатня інфраструктура, особливо в сільській місцевості, фінансові обмеження, нестача кваліфікованих кадрів, які могли б ефективно реалізовувати цифрові проєкти,

Ключові слова: *цифровізація, громада, Індекс цифрової трансформації територіальних громад, інвестиції, цифрова інфраструктура.*

Abstract

Digitalization fosters the development of communities and regions in Ukraine and is one of the priorities of state policy due to the need to adapt to European standards and integrate into the global digital economy. At the state level, three basic options for implementing the digital transformation of communities have been outlined. According to the Digital Transformation Index of Territorial Communities, all the studied communities in Ukraine are only at the initial level of digital maturity. The main reasons include insufficient infrastructure, especially in rural areas, financial constraints, and a lack of qualified personnel capable of effectively implementing digital projects.

Keywords: *digitalization, community, Digital Transformation Index of Territorial Communities, investment, digital infrastructure.*

Цифровізація є важливим інструментом для модернізації та підвищення ефективності державного управління, а також сприяє розвитку громад і регіонів. Впровадження сучасних технологій дозволяє оптимізувати процеси управління, підвищити прозорість роботи органів влади та покращити доступ до публічних послуг. В умовах України, цифровізація також є одним із пріоритетів державної політики у зв'язку з необхідністю адаптації до європейських стандартів та інтеграції у світову цифрову економіку. Зокрема, у Стратегії сталого розвитку України до 2030 року вказується на необхідності «здійснювати послідовне

впровадження інформаційно-комунікаційних технологій із забезпеченням їх загальнодоступності, інтеграції у традиційні сектори економіки та суспільного життя, інформатизації діяльності органів влади та самоврядування й формуванням засад електронного врядування для сталого розвитку» [4, с. 22].

В умовах сьогодення, саме цифровізація стає рушієм розвитку громад. У цифровому путівнику запропонованому від Міністерство цифрової трансформації України, зазначається, що «формуєчи візію для цифрової трансформації, доречно обрати свій варіант цифрової трансформації громади» [5].

Базовий варіант охоплює чотири напрями із 10-ма проектами: *інституційна інфраструктура* (стратегічне бачення розвитку інформатизації та цифрової трансформації, організаційна спроможність цифрової трансформації, бюджет для цифрової трансформації, підвищення кваліфікації публічних службовців щодо цифрових технологій та ін.); *базова цифрова інфраструктура* (інтернет і зв'язок, розвиток ІТ-інфраструктури в органах місцевого самоврядування, електронні послуги, цифрова грамотність); *комфорт жителів громади* (вебсайт та чатбот громади, інструменти е-демократії, доступність послуг, впровадження електронних послуг на території громади); *ефективність управління* (електронний документообіг, реєстри, інтероперабельність, кібербезпека, відкриті дані).

Розширений варіант охоплює 15 напрямів із 8-ма проектами. Окрім *інституційної та базової цифрової інфраструктури* охоплюються такі напрями як: *мобільність* (геопозиціонування/карти, е-квиток, безпека на транспорті, розумне паркування); *житлово-комунальне господарство; безпека; освіта* (техніка/інформаційні системи, цифрова грамотність в освіті, електронні сервіси); *охорона здоров'я* (ІКТ, інтернет, електронні сервіси, телемедицина); *спорт* (спортивна інфраструктура); *туризм* (туристичний портал); *дорожнє господарство; екологія* (системи контролю); *культура* (реєстри, техніка, інформування); *економіка* (економіка, цифрова економіка, безготівкові рахунки у громаді, інновації); *експорт; юстицію*). *Повний варіант*, також, охоплює 15 напрямів із 9-ма проектами.

Одним із інструментів вимірювання та моніторингу поточного рівня цифровізації територіальних громад є Індекс цифрової трансформації територіальних громад України – розрахунковий показник, що характеризує динаміку цифрової трансформації громад та дозволяє визначити впровадження інструментів е-комерції, е-демократії, е-урядування та ін [2].

За даними дослідження проведеного Міністерством цифрової трансформації України (станом на липень 2023 року) [3], всі досліджувані громади України знаходяться лише на стартовому рівні цифрової зрілості (загальна сума набраних балів за Індексом складає не більше 30). Громади мають певний розвиток у цифровізації публічних послуг для населення і реалізують трансформацію в органах місцевого самоврядування, розпочинають впровадження цифрових інструментів у соціальних сферах громади таких як медицина, освіта, безпека життєдіяльності.

Стартовий рівень цифрової зрілості громад зумовлений низкою перешкод, серед яких виокремлюється недостатня інфраструктура, особливо в сільській місцевості. Нерівномірний доступ до швидкісного інтернету призводить до того, що мешканці віддалених громад не можуть користуватися цифровими послугами на рівні з мешканцями міст. Це, своєю чергою, створює цифрову нерівність, що ускладнює процес регіонального розвитку. Ще однією проблемою для багатьох громад є фінансові обмеження, оскільки розробка та впровадження цифрових

рішень потребує значних інвестицій. За даними досліджень [1], відсутність фінансування часто обмежує можливості громад впроваджувати інноваційні технології. Крім того, багато громад стикаються з нестачею кваліфікованих кадрів, які могли б ефективно реалізовувати цифрові проєкти. Це викликає потребу в освітніх програмах, спрямованих на підвищення цифрової грамотності та кваліфікації фахівців.

Отже, стратегічними напрямками цифрового розвитку регіонів є інвестиції у цифрову інфраструктуру та розвиток ІТ-галузі, підтримка інновацій та стартапів у громадах, впровадження програм державної підтримки інновацій, впровадження цифрових інструментів та ін.

Список використаних джерел:

1. Гуржій Н.М., Назарова С.О., Васирина О.Р. Цифрова економіка та її вплив на зміну споживчих звичок і ринкових стратегій: цифрові трансформації та інституційний контекст. Академічні візії. 2024. Вип. 30. URL : <http://surl.li/vpaaza>
2. Індекс цифрової трансформації територіальних громад України. Методика першого вимірювання. URL : <http://surl.li/gpzuln>
3. Індекс цифрової трансформації територіальних громад України. Перше пілотне вимірювання на основі самооцінки ОМС. URL : <https://hromada.gov.ua/index>
4. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року. [Електронний ресурс] URL : <http://surl.li/rlikcg>
5. Цифровий путівник URL. : <https://hromada.gov.ua/franchise>

ПОЛІЕТНІЧНИЙ ПРОСТІР – ПЕРЕДУМОВА РОЗВИТКУ ЕТНОТУРИЗМУ (НА ПРИКЛАДІ М. ЧЕРНІВЦІ)

Ярослав ДЖАМАН

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці
y.dzhaman@chnu.edu.ua*

Анотація

Розглянуті ретроспективні особливості формування етнічної структури населення й мультикультурного середовища міста Чернівці як передумови розвитку етнотуризму. Туристичні ресурси Чернівців систематизовані на 15 блоків за етнічною відповідністю, здійснена їх бальна оцінка за туристичною цінністю.

Ключові слова: *етнос, етнічна група, поліетнічний простір, туризм, етнічний туризм, туристичні ресурси, екскурсійні маршрути.*

Abstract

The retrospective features of the formation of the ethnic structure of the population and the multicultural environment of the city of Chernivtsi are considered as prerequisites for the development of ethnotourism. Tourist resources of Chernivtsi are systematized into 15 blocks according to ethnic conformity, and their point assessment was carried out according to tourist value.

Keywords: *ethnos, ethnic group, multi-ethnic space, tourism, ethnic tourism, tourist resources, excursion routes.*

Туризм – важлива складова духовної культури, соціальної сфери, економіки загалом. Розвиток туризму забезпечує реалізацію Глобальних цілей стратегії збалансованого розвитку до 2030 року (цілі 8 – гідна праця та економічне зростання;

цілі 9 – промисловість, інновації та інфраструктура; цілі 11 – сталий розвиток міст та спільнот). Тому в Законі України «Про туризм» вказано, що «держава проголошує туризм одним із пріоритетних напрямів розвитку економіки та культури і створює умови для туристичної діяльності» [1, с. 8].

Все більшої популярності серед різноманітних напрямів культурно-пізнавального туризму набуває етнотуризм. Прикладом потенційних можливостей розвитку етнічного туризму є поліетнічне і мультикультурне місто Чернівці. Рівень етнічної різноманітності населення Чернівців був дуже високим (індекс *E_r* становив: у 1880 р. – 0,941, у 1930 р. – 0,964, у 1970 р. – 0,705, у 1989 р. – 0,541 [2, с. 39]). Цьому сприяли етногеографічне розташування на стику етнічних земель і багатовікова історія, впродовж якої місто входило до складу різних держав (Київської Русі, Молдавського князівства, Османської імперії, Австрійської та Австро-Угорської монархії, королівської Румунії, Української РСР у межах СРСР, України). Кожна держава впливала на етнічну структуру населення міста, залишила свій відбиток в містобудуванні й архітектурі, матеріальній і духовній культурі чернівчан.

Першу детальну й об'єктивну інформацію про етнічну структуру населення міста Чернівці дали переписи населення, що були проведені Австро-Угорщиною. Відповідно до Указу про проведення чергового загальноавстрійського перепису населення від 6 серпня 1880 р., за основу визначення національності була взята «розмовна мова». По всій Австро-Угорщині фіксувалися 10 розмовних мов: німецька, чеська, словацька, польська, рутенська (русинська), словенська, сербохорватська, італійська, румунська, угорська. Крім того обліковувалося віросповідання, що дало можливість визначити кількість євреїв (юдеї) та вірмен (вірмено-католики і вірмено-православні).

За даними перепису 1910 р. 70,8 % населення проживало в центральній частині міста, яка займала 1/6 частину Чернівців, решта – на околицях: Роші, Клокучці, Каличанці, Горечі, Монастириській. Ці мікрорайони уже були включені до складу Чернівців, але фактично залишалися селами і під час Австро-Угорських переписів облік населення здійснювався у розрізі цих поселень.

Переважаючою етнічною групою в центральній частині Чернівців були євреї – 26465 осіб, що становили 45,3 % всього населення; другою етнічною групою були поляки – 11360 осіб (19,4 %), третьою – українці (10247 осіб, 17,5 %), четвертою – німці (5373 особи, 9,2 %), п'ятою – румуни (4660 осіб, 8,0 %). Помітними були етнічні громади чехів, вірмен, угорців, словенців, італійців.

Строкатим в етнічному відношенні було також населення околиць Чернівців: національну основу Роші склали румуни (3853 особи, 46,6 %), німці (3523 особи, 42,6 %), українці (419 осіб, 5,1 %), євреї (278 осіб, 3,4 %), поляки (193 особи, 2,3 %); Клокучки – румуни (1816 осіб, 26,5 %), українці (1779 осіб, 25,9 %), поляки (1478 осіб, 21,5 %), німці (931 особа, 13,6 %), євреї (817 осіб, 11,9 %); Каличанки – поляки (980 осіб, 32,0 %), українці (801 особа, 26,2 %), румуни (554 особи, 18,1 %), німці (529 осіб, 17,3 %), євреї (187 осіб, 6,1 %); Горечої – румуни (728 осіб, 75,8 %), поляки (80 осіб, 8,3 %), українці та євреї (по 72 особи, 7,5 %); Монастириської – німці (1831 особа, 37,0 %), українці (924 особи, 18,7 %), румуни (920 осіб, 18,6 %), поляки (646 осіб, 13,1 %), євреї (608 осіб, 12,3 %) [3, с. 204].

Загалом основу етнічної структури населення Чернівців у 1910 році становили: євреї – 28427 осіб (34,4 %), поляки – 14737 осіб (17,9 %), українці – 14242 особи (17,3 %),

румуни – 12531 особа (15,2 %), німці – 12193 особи (14,8 %). За національною структурою населення Чернівці були одним із найстрокатіших міст Австро-Угорщини.

Територія міста Чернівці зростала, приєднуючи приміські поселення. Тому важливо дослідити етнічну структуру населення всіх поселень, що стали частиною Чернівців у сучасних їх межах. У містечку Садгора у 1910 р. чисельно переважали євреї – 3410 осіб (75,7 % всього населення), мешкали також українці – 704 особи (15,6 %), поляки – 370 осіб (8,2 %), румуни – 14 осіб (0,3 %) та інші. У сільських поселеннях лівобережжя (Нова Жучка, Стара Жучка, Ленківці Камеральні, Ленківці Приватні, Рогізна, Долішні Шерівці) домінували українці – їхня частка становила від 92,9 % у Ленківцях Приватних, 92,0 % у Долішніх Шерівцях до 58,6 % у Рогізні. Велика частка євреїв була у Рогізні – 29,8 % (1279 осіб), Новій Жучці – 18,2 % (539 осіб) і Ленківцях Камеральних – 17,4 % (165 осіб), в інших поселеннях їх питома вага становила від 6,5 % (Стара Жучка – 256 осіб) до 3,9 % (Ленківці Приватні – 55 осіб). Найбільше поляків проживало у Рогізні – 496 осіб (11,5 %), Новій Жучці – 480 осіб (16,2 %), Старій Жучці – 167 осіб (4,2 %); німців: у Старій Жучці – 116 осіб (2,9 %), Ленківцях Камеральних – 44 особи (4,6 %); румунів: у Старій Жучці – 15 осіб (0,4 %) і Новій Жучці – 10 осіб (0,3 %).

Загалом на лівобережжі етнічна структура населення була такою: українці – 11304 особи (59,6 %), євреї – 5747 осіб (30,3 %), поляки – 1646 осіб (8,7 %), німці – 168 осіб (0,9 %), румуни – 50 осіб (0,3 %) та інші.

Впродовж ХХ ст. відбулися значні зміни етнічної структури населення Чернівців, що визвано першою і другою світовими війнами, змінами політичних режимів [2, с. 38 – 39].

Історія кожної етнічної громади Чернівців заслуговує на увагу, детальне вивчення. Більшість етнічних громад створили пам'ятки духовної і матеріальної культури, які систематизовано на 15 тематичних блоків, проведена бальна оцінка їхньої туристичної атрактивності, запропоновані етнографічні екскурсійні маршрути.

Список використаних джерел:

1. Про туризм: Закон України. *Туристична діяльність. Нормативна база / Упорядкування:* Роїна О. М. Київ: КНТ, 2005. С. 5 – 29.
2. Джаман В. О., Джаман Я. В., Чаплінський П. Розвиток етнічного туризму в поліетнічному просторі (на прикладі Чернівців). *Український географічний журнал*. 2023. № 1. С. 35 – 45.
3. Скорейко Г. М. Населення Буковини за австрійськими урядовими переписами другої половини ХІХ – початку ХХ ст.: історико-демографічний нарис. Чернівці: Прут, 2002. 220 с.

ЦЕНТРАЛЬНА УКРАЇНА ЯК ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНИЙ РЕГІОН: ПРОСТОРОВИЙ ТА АКсіОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Андрій ДОМАРАНСЬКИЙ, Юрій МИТРОФАНЕНКО

*Комунальний заклад «Кіровоградський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського»
domarans76@gmail.com, mitrofanenko77@gmail.com.*

Анотація

Висвітлено теоретичне обґрунтування концепту «Центральна Україна», стан наукової розробки проблематики, актуальність виокремлення, просторові межі та історичні особливості регіону.

Ключові слова: *регіон, історико-географічне районування, історико-географічний регіон, Центральна Україна.*

Abstract: The theoretical justification of the "Central Ukraine" concept, the state of scientific development of the problem, the relevance of separation, spatial boundaries and historical features of the region are highlighted.

Key words: region, historical-geographical zoning, historical-geographical region, Central Ukraine.

Районування є традиційним і одним з найбільш поширених засобів наукового пізнання, узагальнення, систематизації та візуалізації відомостей про реалії природи й суспільства у їх просторовому та вимірі. Регіоналістика, як окремий виразний напрям наукових пошуків, існує та плідно функціонує в структурі багатьох природничих та гуманітарних наук. Глибокі традиції та ґрунтовні напрацювання вона має в географії. Разом з тим, говорити про повне розв'язання проблем, які стоять перед цими науковими напрямами не доводиться. До певної міри, це стосується проблеми історико-географічного районування території України, зокрема її теренів у серединній частині (в умовному межиріччі Синюхи – Дніпра та просторі між Россю й початком Причорноморської низовини).

Питанням історико-географічної та географічної регіоналістики території України присвячено чимало наукових пошуків вітчизняних учених. З поміж них, найбільш важливими, для розв'язання кола проблем, притаманних центральноукраїнським теренам, є відомості, викладені у працях з історичної регіоналістики Я. Верменич [1, 2, 3], Ю. Митрофаненка [15]. Географічні концепції оцінки території України в історико-географічному аспекті, викладені у працях М. Дністрянского [6, 7, 8 та ін.], Б. Заставецького [12], Ф. Заставного [13], О. Шаблія [14], особливості сприйняття регіональної структури України населенням – у роботах О. Гродзинської [4]. Важливими є узагальнення географічного досвіду опрацювання концепту «регіон», викладені в двотомній монографії М. Гродзинського [5]. Окремі аспекти проблеми висвітлювалися і в авторських пошуках [9, 10, 11].

Рис. 1. Центральна Україна як історико-географічний регіон (за Ю. Митрофаненком, А. Домаранським, 2023) [15].

У більшості джерел з цих праць, окреслена територія при розгляді її в ключі історико-географічного районування означається терміном «Запорожжя» – історико-географічним краєм у складі Південної України (як історико-географічної землі (зони). У такому ж стилі ця інформація закріплена і в шкільних навчально-методичних посібниках. Для такого означення є вагомі історичні та суспільно-історичні аргументи, проте вважати цей топонім задовільним не доводиться, оскільки дослідження особливостей інформаційного простору держави та суспільної думки мешканців регіону вказують на низку проблем при побутуванні такого концепту, що разом зводяться до *відсутності одностайності в питаннях: визначення належності простору центральної частини України до того чи іншого історико-географічного регіону, топонімічного означення краю та окреслення його меж*. Разом із тим, це призводить до багатьох небезпечних наслідків, головними з яких є: комунікативні непорозуміння; поява відносно регіону ефекту «білої плями»; його потрапляння до «сліпої зони» інформаційного поля держави; відсталість у розвитку політичних, економічних, освітніх, культурних та інших процесів; формування світоглядних хиб у мешканців.

З огляду на необхідність подолання проблем, зумовлених неоднозначністю трактування регіональної належності земель центральної частини України до ІГ-регіонів; незадовільністю існуючих схем ІГ-районування території України та явній природній, господарській та історичній єдності території, виходом із несприятливої ситуації могло б стати удосконалення існуючих схем історико-географічного районування території України, шляхом виділення у межах таксономічної одиниці першого рівня історико-географічної зони (краю) «Правобережна Україна» (за Я. Верменич, 2005) [1, 2, 3], історико-географічного регіону (краю) «Центральна Україна».

Просторовими межами цієї одиниці можна вважати обшири обмежені умовним межиріччям Синюхи – Дніпра та просторі між Россю й початком Причорноморської низовини (рис. 1).

Історичними підставами для виокремлення цього регіону є сукупність таких чинників. Історичним ядром Центральної України в XVI – XVIII ст. були козацькі землі. На цій основі наприкінці XIX – на початку XX ст. з'являються риси, які відрізняють цей регіон від сусідніх, інспіруючи у свідомості населення відчуття цілісності краю: розвиток кооперативного руху, поява українського професійного театру як вияв української ідентичності. Це накладалося на виразно представлені в регіоні загальноукраїнські тенденції націотворення: діяльність «Громад», «Просвіт». Поширенню національної ідеї на теренах Центральної України сприяла діяльність таких особистостей як М. Кропивницький, І. Тобілевич, М. Садовський, М. Заньковецька, Є. Чикаленко, М. Левитський, В. Винниченко. Обрані географічні та історичні критерії дають нам підстави поєднати території Центральної України в один соціокультурний та історичний простір.

У добу Української революції 1917 – 1921 рр. терени цього регіону входили до складу Київської, Полтавської, Херсонської, Катеринославської губерній. У 1920 р. частина теренів Центральної України потрапила до Кременчуцької губернії, а в 1921 р. – до Миколаївської губернії.

Шостого березня 1918 р. під час територіально-адміністративної реформи, ініційованої М. Грушевським – головою Центральної Ради, терени Центральної

України опинилися в складі чотирьох новоутворених земель: Низ – адміністративний центр Єлисавет, Черкащина – Черкаси, Самарь – Кременчук, Січа – Катеринослав. Усі назви земель пов'язані з козацьким минулим Центральної України, що було однією зі своєрідних рис центральноукраїнського регіону в XVI – XVIII ст. Населення цих територій під впливом вище згаданих історичних умов було рушійними силами українського повстанства в боротьбі за незалежність України під час визвольних змагань 1917 – 1922 рр.

Отож, небезпечність наслідків, породжених відсутністю однаковості у питанні позиціонування центральноукраїнських земель в системі історико-географічного районування території України та їх топонімічного означення на індивідуальному, національному та міжнародному рівнях, спонукає до пошуку шляхів вдосконалення існуючих схем історико-географічного районування території України. Одним з дієвих кроків у цьому поступі виглядає виокремлення окремої таксономічної одиниці районування у якості історико-географічного регіону середнього рівня в складі макроісторичного регіону «Правобережна Україна».

Список використаних джерел:

1. Верменич Я. В. Історико-географічний регіон [Електронний ресурс] Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й. Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2005. 672 с.: іл.
URL: http://www.history.org.ua/?termin=Istoryko_geograf_region (дата звернення 25.04.2024)
2. Верменич Я. В. Простір у науці і Людина у науковому просторі: До 100-річчя академіка НАН України П. Т. Тронька. Відп. ред. В. А. Смолій. НАН України. Інститут історії України, Відділ історичної регіоналістики. К.: Інститут історії України, 2015. 76 с.
3. Верменич Я. В. Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні. Наук. ред. П. Т. Тронько. НАН України. Інститут історії України. К.: Інститут історії України, 2003. 516 с.
4. Гродзинська О. Ю. Вернакулярні ландшафтні регіони України. Вісник Львівського університету. Серія географічна, 2004. Вип. 31. С. 89 – 95.
5. Гродзинський М. Д. Пізнання ландшафту: місце і простір: у 2 т. К.: ВПЦ «Київський університет», 2005. Т. 2. 503 с.
6. Дністрянський М. С. Етнографія України: Навчальний посібник. Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. 232 с.
7. Дністрянський М. С. Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики. Монографія. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. 490 с.
8. Дністрянський М. С. Політична географія України: навчальний посібник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 348 с.
9. Домаранський А. О. Проблеми топонімічного поля Кіровоградської області. Українська географія: сучасні виклики, 2016. Том 2. С. 85 – 87.
10. Домаранський А. О. Сучасна ідентифікація регіонів свого проживання мешканцями Кіровоградської області. Україна: географія цілей та можливостей : зб. наук. праць. К.: ВГЛ Обрії, 2012. Т. II. С. 42 – 47.
11. Домаранський А. О. Сучасна суспільна ідентифікація Центральноукраїнського регіону: проблеми експертного середовища. Вісник Львівського університету. Серія географічна, 2012. Вип. 40 (1).– С.201 – 213.

12. Заставецький Б. Етногеографічне районування. Соціально-економічна географія України. Л., 1994. 608 с.
13. Заставний Ф. Географія України : у 2 кн. : навч. посіб. для студентів геогр. ф-тів та екон. спец. вищ. навч. закл. Львів: Світ, 1994. 470 с.
14. Шаблій О. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. 744 с.
15. Mytrotfanenko Y., Domaransky A. Central Ukraine as historical region: the problem theoretical conceptualization. East European Historical Bulletin. 27, 2023, pp. 259 – 271.

ПРОСТОРОВО-ЧАСОВІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕЛЕКТОРАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ НАСЕЛЕННЯ НА ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ВИБОРАХ (НА ПРИКЛАДІ ПОСЕЛЕНЬ КІЦМАНСЬКОЇ ТА МАМАЇВСЬКОЇ ТГ)

Наталія ЗАБЛОТОВСЬКА, Віталіна ТОМАШ

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці
n.zablotovskaja@chnu.edu.ua*

Анотація

Електоральна поведінка населення, як предмет вивчення електоральної географії, є підґрунтям до прийняття управлінських рішень у регіональному розвитку. Нами проаналізовано електоральну активність населення двох сусідніх територіальних громад (Кіцманської та Мамаївської) Чернівецької області під час виборів президента у 2004, 2010, 2014 та 2019 роках. Дані результати є цікавими в контексті не лише політичних вподобань мешканців. Але й впливу на поселення даних громад обласного центру адже більшість з них розташовані у зоні демографічного впливу міста Чернівці.

Ключові слова: вибори, електоральна поведінка, територіальна громада, виборчий округ, результати виборів.

Abstract

Electoral behavior of the population, as a subject of studying electoral geography, is the basis for making administrative decisions in regional development. We analyzed the electoral activity of the population of two neighboring territorial communities (Kitsmanska and Mamaivska) of Chernivtsi region during the presidential elections in 2004, 2010, 2014 and 2019. These results are interesting in the context of not only the political preferences of residents. But also the impact on the settlements of these communities of the regional center, because most of them are located in the zone of demographic influence of the city of Chernivtsi.

Key words: elections, electoral behavior, territorial community, electoral district, election results.

При вивченні електоральної поведінки населення варто пам'ятати, що вона не є статичною, це явище, яке стрімко розвивається та зазнає впливу як довгострокових так і короткострокових чинників, саме тому її дослідження є актуальним та затребуваним.

Поселення досліджуваних, Кіцманської та Мамаївської, територіальних громад знаходяться в зоні активних демографічних зв'язків із обласним центром м.Чернівці. Що активно відображається як у якості життя населення, так і в його політичній позиції та електоральній активності, зокрема. І якщо загалом для громад області під час виборчих перегонів можемо спостерігати певні відмінності пов'язані із

поліетнічністю мешканців краю, то для даних громад загальні результати суголосні із обласним центром. Однак цікавим є аналіз в розрізі поселень.

У перевиборах другого туру президентських виборів в 2004 році у Мамаївській територіальній громаді явка на виборах становила 80,3 %. Найбільша кількість виборців була в смт. Лужани та с. Мамаївці, як найбільш людних. Однак в тих же Мамаївцях, не дивлячись на найбільшу кількість виборців, була найнижча явка в громаді – 78,5 %, а найбільша явка спостерігалась в селах Біла – 83,4 % та Дубівці – 84,2 %. Найбільшу перевагу мешканці громади надали Віктору Андрійовичу Ющенку – майже 92 %. Частка осіб, які підтримали Віктора Федоровича Януковича в Мамаївській громаді складала 5,8 %. Найбільшою вона була серед мешканців сіл Драчинці – 8,5 % та Дубівці – 6,6 %. (дані села розташовані найдалі від Чернівців. Для Кіцманської ТГ явка становила 68,46 %, найбільшою була у с.Ошихліби (83,89%) та у с.Суховерхів (75,28%); найменша знову ж у центрі громади м.Кіцмань (63,45%). У всіх населених пунктах Кіцманської ТГ виборці надали перевагу кандидату в президенти Віктору Ющенку (90,89%). Зокрема с.Суховерхів (93,3%) та в с.Шипинці віддали 93,3% голосів, с.Валява 96,70%. Цікаво, що Віктора Януковича найбільше підтримали у приміському с.Лашківка 11,2%.

В другому турі Президентських виборів 2010 року в Мамаївській ТГ явка в громаді складала 72,1 %. Щодо активності виборців, то територіальні відміни у явці аналогічні з попередніми виборами. Свої голоси переважна більшість мешканців віддали за Юлію Тимошенко (88,7 %). Хоча підтримкою іншого кандидата (Віктора Януковича) в вирізнялося с. Драчинці (9,4 % проти середнього по громаді 7,2). Досить великою у громаді була частка виборців, які не підтримали жодного кандидата на виборах 18,4 %. Що свідчить про певну невдоволеність. У Кіцманській ТГ явка виборців становила 67,66 %. Та й ретериторіальні тенденції у явці тотожні із 2004 роком. Усі населені пункти, крім с. Давидівці, великим відсотком голосів підтримали Юлію Тимошенко, хоча зазначимо що с. Давидівці та с. Ошихліби здебільшого проголосувало за Януковича Віктора Федоровича (13,60 та 10,20%% відповідно). 4,14% виборців громади не обрали жодного із кандидатів 9що значно нижче ніж в Мамаївській ТГ..

На позачергових виборах президента України в 2014 році в Мамаївській громаді загальна явка виборців склала 64,3 %, із стабільно найвищою активністю в селах Біла (75,8 %) і Дубівці (77,4 %). Менше половини (47,8 %) віддали виборчі дільниці у смт. Лужани. Більшою кількістю голосів жителі Мамаївської громади підтримали Петра Порошенка – 61,2 %. Досить високою була також і підтримка Тимошенко Юлії – 14,9 %. Найбільше вона проявлялась знову ж у периферійних селах Драчинці – 19,6 % та с. Глинниця 18,6 %. Простежуємо знову ж зростання частки тих хто не підтримав жодного кандидата (23,9 %). В Кіцманській ТГ явка становила 69,49%, з найбільшою активністю виділяється в с. Ошихліби (78,73 %). Найнижчою – у с. Лашківка та с. Гаврилівці. Більшою кількістю голосів, понад 60,08%, віддали Петру Порошенку. Кандидата Тимошенко Юлію Володимирівну підтримало 15,27%. Зросла й частка тих хто не обрали жодного із кандидатів – 24,65%

В 2019 році у другому турі президентських виборів в Мамаївській територіальній громаді взяло явка виборців становила – 57 %, що є найнижчою явкою за всі попередні вибори. Більшою кількістю голосів мешканці Мамаївської територіальної громади підтримали Володимира Зеленського. Йому надали перевагу 67,4 % виборців. Цього разу найбільшу підтримку висловили виборці с. Глинниця – 79,6 % та с. Дубівці – 74,3 %.

Значною була також підтримка Петра Порошенка (30,6 %) виборців. Найбільше голосів за кандидата віддали виборці смт. Лужани та с. Драчинці. Частка, тих, хто не підтримав жодного кандидата складала лише 2%. В Кіцманській ТГ явка склала 53,36%. Із найвищою активністю цього разу в м. Кіцмань – 53,63 %. У всій громаді виборці надали перевагу Зеленському Володимиру – 69,26%. Відмітимо, що за рахунок низької явки, показник тих хто не підтримав жодного кандидата був низьким (2,61%).

На прикладі виборів Президента України у 2004р., 2010р, 2014р, та 2019 р., зазначимо, що мешканці як Кіцманської ТГ так і Мамаївської ТГ брали активну участь у виборах. А саме м. Кіцмань, с. Шипинці, с. Валява, с. Мамаївці та смт. Лужани. Мешканці цих населених пунктів найбільше проявили політичну активність у виборчих кампаніях, а саме відзначилися найвищою явкою. Явка виборців склала понад 67% за 2004р, 2010р, 2014р. в Кіцманській громаді. Проте, у 2019р. явка впала на майже 15% і становила 53,36%. В Мамаївській громаді явка найбільшою була в 2004 р. 80,3 %, а з кожними наступними виборами ставала все меншою та в 2019 році становила всього 57 %. На цей показник впливає велика кількість різноманітних процесів, в основному, соціально-демографічних. Проаналізувавши, отримані результати бачимо, що у Кіцманській та Мамаївській територіальних громадах практично всі населені пункти відзначилися відносно високими показниками політичної активності. Можна побачити, що з кожним роком частка явки виборців спадає у більшості населених пунктів та, відповідно, в загальному в територіальних громадах. В основному, всі населені пункти не відрізнялися результатами голосувань між собою.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТРАНСПОРТНОЇ МЕРЕЖІ МІСТА ЧЕРНІВЦІ

Віталій ЗАБЛОТОВСЬКИЙ, Сергій КУДРІНСЬКИЙ

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці
zablotovskyi.vitalii@chnu.edu.ua, kudrinskyi.serhii@chnu.edu.ua*

Анотація

Дана тема присвячена аналізу проблем та перспектив територіального планування транспортних мереж у Чернівецькій територіальній громаді. У контексті зростаючого значення ефективності транспортних систем для економічного та соціального розвитку громади, в дослідженні розкриваються проблемні моменти та перспективні напрямки розвитку транспортної мережі, які враховують інфраструктурні потреби, місцеві особливості та забезпечують оптимальне використання ресурсів.

Ключові слова: територіальне планування, транспортна мережа, транспортна система, громадський транспорт, стратегічні плани.

Abstract

The study is devoted to the analysis of problems and prospects of territorial planning of transport networks in the Chernivtsi territorial community. In the context of the growing importance of the efficiency of transport systems for the economic and social development of the community, the study reveals problematic points and promising directions for the development of the transport network, which take into account infrastructural needs, local features and ensure optimal use of resources.

Key words: *territorial planning, transport network, transport system, public transport, strategic plans.*

Сучасний розвиток поселень неможливий без якісного та сучасного транспортного забезпечення, що відобразатиметься у продуманій та науково обґрунтованій транспортній мережі. Сучасні транспортні проблеми найзначніших міст потребують постійного вдосконалення та розвитку їх транспортних мереж. Тому, на сьогодні існує проблема вивчення залежності між параметрами транспортних мереж значних і найзначніших міст і характеристиками транспортних потоків. Серед усіх параметрів транспортних процесів найбільш важливе місце належить швидкості та часу пересування транспортною мережею. Саме ці показники значною мірою визначають загальний час перевезень вантажів, пасажирів і, відповідно, ефективність функціонування транспортної системи міста в цілому.

Серед сильних сторін транспортної мережі Чернівецької громади є густа мережа доріг, наявність залізниці, аеропорту, також розвивається сфера надання послуг громадського транспорту. Покриття доріг для більшого навантаження дає змогу у перевезенні вантажу, який використовується у корисних цілях для самої громади, також місто має дуже вигідне економіко-географічне розташування. Серед слабких сторін можна виділити зменшення кількості рухомого складу парку громадського транспорту. Також до слабких сторін віднесемо потребу у переплануванні транспортної мережі міста, оскільки вона часто не справляється із навантаженням. Серед загроз можна викреслити фінансову нестабільність через військові дії на території держави, а це робить проблему у фінансуванні міста, а місто не зможе вчасно ремонтувати або ж обслуговувати транспортну мережу.

Задля окреслення перспективних напрямків нами було розроблено PEST-аналіз розвитку транспортної мережі Чернівецької міської громади. Щодо політичного фактору, то за рахунок транспортної політики перевізники надають безпеку у наданні свого транспорту, також присутня місцева комунікація, де є доступ у межах громади та за її межами. Згуртована робота міської та обласної влади із транспортними підприємствами піде лише на користь як розвитку транспортної мережі так і мешканців громади та суміжних поселень. Наразі спостерігаємо тенденцію до покращення, однак із врахуванням сучасної політичної ситуації, потрібно розуміти усю невизначеність. До ролі економічного фактору віднесемо можливі зміни інфляції, що зумовлює підвищення цін, а це вплине на доходи населення, також можливе зростання безробіття серед населення. Не полегшить інфляція й функціонування самих транспортних підприємств та обслуговування транспортної інфраструктури. Спільний результат політико-економічного блоку, який є актуальним для м.Чернівці це міжнародна співпраця та залучення інвестиційних коштів. У технологічному факторі можна виділити розвиток нових технологій у забезпеченні транспорту, що є вагомим плюсом для громади, але не потрібно забувати, що на все потрібне фінансування, яке на даний момент часу є вкрай обмежене.

Чернівецька територіальна громада намагається зробити стратегічні кроки у розвитку своєї транспортної системи, щоб забезпечити ефективний та стабільний рух людей та товарів. З огляду на це, проведено аналіз сучасного стану транспортної інфраструктури та визначено ключові проблеми та можливості для

подальшого розвитку. Розглянемо основні перспективні напрямки розвитку транспортної мережі міста:

- розвиток транспортної інфраструктури, що включає будівництво та модернізацію доріг, мостів, розв'язок та інших елементів. У Чернівцях існує необхідність реконструкції старих доріг та будівництва нових для забезпечення комфортного та безпечного пересування;

- модернізація системи громадського транспорту є ключовим напрямком розвитку. Це включає оновлення парку транспорту, за діяння електротранспорту, використання інтелектуальних транспортних систем;

- розвиток вело інфраструктури, адже велосипедні доріжки та парковки для велосипедів сприяють зменшенню навантаження на автодороги та покращенню екологічної ситуації в місті;

- оснащення паркувальних зон, необхідно збільшити кількість зон для паркування як і безоплатних так і платних задля безпеки водіїв на дорозі;

- створення комфортних пішохідних зон у центрі міста, а також облаштування пішохідних переходів та тротуарів для забезпечення безпеки пішоходів;

- інтеграція з регіональною та національною транспортною мережею, що включає розвиток залізничного та автобусного сполучення, реконструкцію залізничного вокзалу та автобусних станцій;

- врахування екологічних аспектів та впровадження "зелених" технологій;

- залучення інвестицій та справдження фінансових моделей та партнерства у транспортну інфраструктуру міста, використання державних та міжнародних грантів, а також приватних інвестицій для реалізації масштабних проектів;

- створення довгострокової стратегії розвитку транспортної системи міста, що враховує потреби населення та економічні перспективи. Координація між різними відомствами та службами для ефективного впровадження транспортних проектів.

- розвиток залізничної інфраструктури велике значення для Чернівців, враховуючи їх стратегічне розташування поблизу кордонів з Європейським Союзом;

- підвищення безпеки дорожнього руху через інформаційні кампанії, впровадження технічних засобів, реконструкція перехресть.

- впровадження новітніх технологій у транспортну мережу може значно підвищити її ефективність (Розумні світлофори, Мобільні додатки);

- для сприяння економічного зростання Чернівців важливо розвивати логістичні центри та індустріальні парки, створення транспортних хабів, тощо;

- Фінансування проектів транспортної інфраструктури потребує залучення різних джерел фінансування в тому числі й міжнародної співпраці;

- Залучення громадськості до планування та реалізації транспортних проектів сприяє кращому розумінню та підтримці з боку населення:

Розвиток транспортної мережі Чернівців потребує комплексного підходу та взаємодії різних рівнів влади, приватного сектору та громадськості. Лише завдяки скоординованим зусиллям можна створити ефективну, безпечну та екологічно чисту транспортну систему, яка сприятиме сталому розвитку міста.

КЛЮЧОВІ ПОТРЕБИ ІЗЮМСЬКОЇ МІСЬКОЇ ГРОМАДИ: АПРОБАЦІЯ МЕТОДОЛОГІЇ ВИЗНАЧЕННЯ ПРОБЛЕМ МІСЦЕВОГО РОЗВИТКУ АЛЬЯНСУ УКРАЇНСЬКИХ УНІВЕРСИТЕТІВ

Сергій ЗАПОТОЦЬКИЙ, Валентина ПОЛТАВЕЦЬ, Сергій ЗАІКІН

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
zapototsk@knu.ua, v.poltavets@gmail.com, sergiy.zaikin@gmail.com

Анотація

Розкрито значення ключових проблем для планування та управління розвитком території на місцевому рівні. Апробовано методологію визначення ключових проблем розвитку територіальної громади розроблену Альянсом українських університетів на матеріалах деокупованої Ізюмської міської громади, територія якої зазнала значних руйнувань. Визначено вплив війни на траєкторію розвитку громади в координатах потреб за основними напрямками – забезпечення безпеки населення та протидія загрозам, досягнення місцевого економічного розвитку попри війну, відновлення території – через вивчення документів громади, збір даних, зокрема, і шляхом масового анкетування населення та проведення фокус груп із залученням основних стейкхолдерів.

Ключові слова: місцевий розвиток, Ізюмська міська громада, ключова проблема розвитку, деокупована територія, відновлення території.

Abstract

The article reveals the importance of key issues for planning and managing the development of the territory at the local level. The methodology for identifying key problems of territorial community development was approbated, it was developed by the Alliance of Ukrainian Universities on the basis of the de-occupied Iziyum city community, whose territory has suffered significant destruction. The impact of the war on the community's development trajectory in terms of needs in the main areas was determined – ensuring public safety and countering threats, achieving local economic development despite the war, and restoring the territory through the study of community documents, data collection, including through a mass survey of the population and focus groups with key stakeholders.

Keywords: local development, Izyum local community, key development issue, de-occupied territory, territory restoration.

В Україні гострою є проблема підготовки та реалізації післявоєнного відновлення території. Особливим функціональним типом територій стали деокуповані території України, які займають значну площу країни і потребують відпрацювання містобудівних та управлінських рішень [3]. Громади на деокупованих територіях мають значні відмінності щодо організаційних, ресурсних можливостей щодо відновлення та розвитку. Найбільш важливими ознаками є рівень руйнування, збезлюднення територій, просторове розміщення (приміські, периферії, на важливих транспортних зв'язках та інше), ефективність формування управлінської команди [2]. Ефективне управління розвитком та післявоєнним відновленням території дозволить використати переваги децентралізації влади та забезпечити відновлення якості життя населення. Реформа децентралізації та системи планування на місцевому рівні надає нові інструменти для модернізації системи управління на місцевому рівні [1, 4, 6]. У значній мірі це залежить від якості формування та виконання стратегій та планів післявоєнного відновлення території. Нові інструменти планування та забезпечення місцевого розвитку додалися під час

широкомасштабної війн в Україні, це План відновлення та розвитку громад та Програма комплексного відновлення території територіальної громади. Для їх успішного розроблення та впровадження одним з головних завдань є пріоритизація завдань вирішення ключових проблем розвитку. Під ключовою проблемою розвитку територіальної громади ми розуміємо проблеми, які мають найбільший вплив на формування існуючого негативного впливу на розвиток, та вирішення яких матиме найбільший ефект щодо розвитку та мультиплікації позитивних наслідків запропонованих та реалізованих рішень. Це пов'язане із потребою збалансування ресурсів, можливостей та нагальних завдань розвитку територій. Альянс українських університетів, розвиваючи масштабний проєкт із забезпечення розвитку територіальних громад, у 2024 році розробив Методологію досліджень з визначення потреб територіальних громад для стійкості, відновлення та розвитку [5]. Ми адаптували методику до потреб деокупованої території та застосували її для визначення ключових проблем розвитку та їх структури для Ізюмської міської громади. Протягом червня – серпня 2024 р. були проведені кількісні та якісні дослідження, головною метою яких стало визначення проблем, що перешкоджають розвитку Ізюмської громади. Зокрема, було проведено опитування серед 200 мешканців громади (80% з них – мешканці м. Ізюм, інші – із сіл громади) віком від 18 р. Також були проведені два фокус-групових дослідження, в них взяли участь представники місцевої влади, бізнесу, активної громадськості.

Ізюмська міська територіальна громада розташована у південно-східній частині Харківської області. Через місто Ізюм та село Кам'янку проходить траса Київ-Харків-Довжанський. Відстань від міста Ізюм до міста Київ – 600 км, до міста Харків – 120 км. Територія Ізюмської міської територіальної громади займає площу 37607,2 га, до складу Ізюмської міської територіальної громади Харківської області входить 16 населених пунктів (одне місто, 15 сіл). Загальна чисельність наявного населення Ізюмської міської територіальної громади – 48,5 тис. осіб, в тому числі міське населення – 45 тис. осіб, сільське населення – 3,8 тис. осіб. Окупація значно вплинула на демографічну ситуацію у громаді. Станом на 01.01.2024 зареєстрована кількість мешканців громади становить 23948 осіб. Восени 2022 року місто Ізюм було звільнено від російської окупації. Територія зазнала значних руйнувань всієї інфраструктури міста: електричних і теплових мереж, водозабезпечення, пошкоджено дороги і житлові будинки, зруйновані школи, лікарні, магазини та інші соціально-побутові приміщення. Для реалізації першочергових завдань відновлення та розвитку муніципалітет міста Ізюм потребує кадрових ресурсів та досвіду фахівців і партнерів з відбудови з врахуванням новітніх технологій, сучасних архітектурних рішень, нового бачення просторового планування міста. Було укладено трьохсторонню угоду між муніципалітетом міста Ізюм та КНУ імені Тараса Шевченка та НГО «Центр якості місцевого самоврядування» для об'єднання зусиль спрямованих на відновлення громади. У дослідженні ми аналізували цілі деокупованої території: стійкість (готовність до надзвичайних ситуацій, які виникають у зв'язку з повномасштабним вторгненням), розвиток (підвищення якості та доступності послуг мешканцям), відновлення (необхідність відновлювати пошкоджені об'єкти та повертати мешканців, також включає підготовку необхідних стратегічних документів для відновлення [5]. За нашою оцінкою усі цілі мають важливе значення для розбудови громади. Стійкість та відновлення отримали найвищі показники (2, та 3,1 відповідно). За оцінкою мешканців громади найбільшими проблемами у наданні послуг є стан дорожньої інфраструктури,

забезпечення мобільним зв'язком, доступ до мережі INTERNET, організація дошкільної освіти. Ключова проблема – це відновлення критичної інфраструктури, житла та соціальної інфраструктури паралельно із формуванням нових робочих міць та підприємницького середовища. Це завдання потребує ґрунтовного планування та стратегічному, просторовому та фінансовому рівнях.

Список використаних джерел:

1. A small PPP in Ukraine delivers big results, David Lawrence, Retrieved from: <https://blogs.worldbank.org/ppps/small-ppp-ukraine-delivers-big-results>.
2. Malchykova, D., & Pylypenko, I. (2022). Occupation urbicide: urban experience and everyday practices of the population (a case of Kherson, Ukraine). *Ekonomichna ta Sotsialna Geografiya / Економічна та соціальна географія*, 88, 6–15, <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2022.88.6-15>.
3. Melnychuk, A. The Russian war and new approaches to the further development of territories and local communities in Ukraine. Retrieved from: <https://drive.google.com/file/d/12hItfflhR-GPuNgq2ioZaM-mISeMZ8VE/view?usp=sharing>.
4. Melnychuk, A., Loshytska, V., Hnatiuk, S., Ohiichuk, N., Pisotska, K., & Baryshpol, S. (2022). The concept of integrated development of the territory of the territorial community as a tool of strategic management. *Ekonomichna ta Sotsialna Geografiya / Економічна та соціальна географія*, 87, 61–71, <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2022.87.61-71>.
5. Методологія досліджень з визначення потреб територіальних громад для стійкості, відновлення та розвитку (б. д.). Взято 23 серпня 2024 з https://auu.com.ua/wp-content/uploads/2024/05/metodologiya-doslidzhen_web.pdf.
6. Mezentsev K., Mezentsev O. (2022). War and the city: Lessons from urbicide in Ukraine. *Czasopismo Geograficzne*, 93(3): 495–521. <https://doi.org/10.12657/czageo-93-20>.
7. Посібник «Місцевий економічний розвиток у територіальних громадах: корисні поради та кращі практики». Взято 23.08.2024 з https://www.ppv.net.ua/uploads/work_attachments/Local Economic Development In Local Communities PPV 2021 UA.pdf.

ЗАЛЕЖНІСТЬ ПОКАЗНИКІВ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ ТА ГІДРОХІМІЧНИХ ПАРАМЕТРІВ НА ПРИКЛАДІ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Галина КОВБІНЬКА, Віталій ПРИСАКАР

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
g.kovbinka@chnu.edu.ua, v.prusakar@chnu.edu.ua

Анотація

У кожному регіоні питна вода має свої хімічні властивості та внесок у біохімічний баланс людини. Тому в ряді випадків простежується тісний зв'язок характеру захворювань, на які найчастіше страждає населення, з санітарно-гігієнічними параметрами господарсько-питних джерел. Саме через дефіцит чи надлишок у питній воді певних мікроелементів або невитриманість її хімічного складу на значних територіях час від часу спалахують хвороби, причину яких встановити досить непросто.

Ключові слова: показники здоров'я, гідрохімічні параметри, санітарні норми, хімічний склад, еколого-геохімічна оцінка.

Abstract

In each region, drinking water has its own chemical properties and contribution to the biochemical balance of a person. Therefore, in a number of cases, there is a close connection

between the nature of the diseases that the population most often suffers from and the sanitary and hygienic parameters of economic and drinking sources. It is precisely because of the deficiency or excess of certain microelements in drinking water or the lack of stability of its chemical composition that diseases break out from time to time in large areas, the cause of which is quite difficult to establish.

Keywords: *health indicators, hydrochemical parameters, sanitary standards, chemical composition, ecological and geochemical assessment.*

Основу оцінювання води як харчового продукту складає її відповідність санітарним нормативам за рядом ознак, що лімітуються. Механізм впливу води відповідного хімічного складу на організм людини на сьогодні ще маловідомий. За даними ВООЗ, 80 % усіх захворювань викликані вживанням неякісної води.

Виконані різними дослідниками еколого-геохімічні оцінки стану підземних вод України, поширених у межах водоносних горизонтів артезіанських басейнів, дозволили виділити проблеми, пов'язані зі здоров'ям населення й зумовлені аномальними концентраціями нормованих хімічних елементів і речовин, зокрема такі:

- ендемічний зоб, зумовлений низьким вмістом йоду в навколишньому середовищі;
- підвищений рівень серцево-судинних захворювань у зв'язку з вживанням питної води з низьким вмістом іонів Ca та Mg (жорсткість води);
- карієс, флюороз та інші патологічні захворювання тканин зубів, які викликані дефіцитом або, навпаки, надлишком фтору відносно його нормативного показника для питної води.

В останні десятиріччя у літературі відмічається чимраз більше випадків захворювання населення в результаті отруєння рядом токсичних речовин, які потрапили в питну воду із забруднених водойм. Загальновідома роль складу води у виникненні інфекційної захворюваності (Гуцуляк В.М., 2010).

В останні роки з'явилася значна кількість наукових праць, присвячених впливу якості питної води на неінфекційну захворюваність. Встановлено, що мінеральний баланс організму, який має важливе значення у виникненні і попередженні цілого ряду соматичних захворювань, тісно пов'язаний із мінеральним складом вживаної води і їжі.

На основі даних контролю якості питної води в Чернівецькій області (СЕС) за період з 2000 по 2004 рік, були виведені інтегральні усереднені значення невідповідності якості води за хімічними та бактеріологічними показниками в адміністративно-територіальних одиницях області ([Гуцуляк В.М., 2010).

У ході дослідження було встановлено залежність між показниками стану захворюваності населення та стану ландшафтного середовища (гідрогеохімічні параметри). Обчислені коефіцієнти кореляції по відношенню захворюваності населення до хімічних властивостей ґрунтових вод.

Для даного аналізу було розраховано інтенсивний показник захворювання населення по деяких фізико-географічних районах Чернівецької області. Серед нозологічних класів хвороб звернуто увагу на онкологічну патологію. Враховано й геохімічний стан ландшафтного середовища, міграцію хімічних елементів, якість ґрунтових і поверхневих вод, а саме показники жорсткості та мінералізації.

Згідно з отриманими результатами, можемо зробити висновок, що хімічний склад

вод, а саме мінералізація та жорсткість, мало впливають або взагалі не впливають на онкологічну захворюваність населення досліджуваних районів. Можна припустити існування інших факторів, які більшою мірою впливають на певне захворювання. Такими чинниками можуть бути техногенне забруднення ґрунтів і вод, радіаційний вплив на ландшафтне середовище.

Для виконання робіт з оздоровлення території, проектування ландшафтів особливий теоретичний і практичний інтерес мають карти медико-геохімічних комплексів топологічного рівня і районування території. На цих картах дається оцінка місцевості в сумісному плані, а саме: в нозологічному (вибір характерних для даної території та інтенсивно виражених нозологічних форм) і ландшафтно-геохімічному (гідрогеохімічні показники). Основною (початковою) типологічною одиницею картографування є елементарний геохімічний ландшафт (ЕГЛ). Це ділянка території (група топологічних комплексів), у межах якої на організм людини може впливати, відносно однорідна сукупність геохімічних елементів навколишнього середовища, тобто нозогенна за поєднанням ландшафтно-геохімічних умов. Відповідні реакції організму на такий вплив будуть також приблизно однаковими (з урахуванням звичайно, індивідуальних особливостей). Кожний ЕГЛ характеризується своїм набором нозологічних одиниць (нозотопів). Ми вважаємо, що нозологічні одиниці потрібно відображати на карті лише в разі, коли небезпека виникнення епідемій чи ураження населення відповідними хворобами середня або підвищена. Фонова захворюваність, яка в тій чи іншій мірі характерна для всякої нозологічної одиниці, знімається; що дає змогу краще аналізувати територію.

Картографування медико-географічних явищ на комплексній природній основі дозволяє кожне захворювання розглядати на фоні зумовлюючих його чинників ландшафтного середовища (еколого-геохімічної ситуації), інтенсивність розповсюдження нозоформ (кількісні показники) відобразити в межах ПТК або поселенських геосистем. Аналіз зазначених медико-географічних карт показав, що в цілому для сільського населення, яке проживає в межах ПТК різних геохімічних локальних рівнів, властиві неоднакові характеристики розповсюдження захворюваності. Так, для групи транселювіальних лісових геохімічних ландшафтів характерний більш інтенсивний показник ряду захворювань, наприклад, ендемічного зобу, що пов'язано з досить інтенсивним виносом із ландшафту біохімічно важливих елементів (Са, Mg, I, Со, Си, та ін.). Вказана закономірність просторової диференціації окремих захворювань по території набагато складніша і залежить не тільки від геохімічних умов, а й від характеру захворювань, та інших причин (Гуцуляк В.М., 2002, Гуцуляк В.М., 2009).

Аналізуючи дані по захворюваності населення можна зробити висновок, що захворюваність сільського населення в умовах кальцієвих лучно-степових ландшафтів вища, ніж у кислих лісолучних природних комплексах.

Список використаних джерел:

1. Гуцуляк В. М. Ландшафтна екологія: геохімічний аспект: навч. посібник / В. М. Гуцуляк. – Чернівці : Рута, 2002. – 247 с.
2. Гуцуляк В. М. Ландшафтна екологія. Геохімічний аспект: навч. посібник / В. М. Гуцуляк. 2-ге вид., доп. – Чернівці : Видавництво «Наші книги», 2009. – 312 с.
3. Гуцуляк В.М. Медико-екологічна оцінка ландшафтів Чернівецької області: монографія / В. М. Гуцуляк, К. П. Наконечний. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. – 184 с.

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ПЕРВИННОЇ ЛАНКИ МЕДИЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Олеся КОРНУС, Анатолій КОРНУС

Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка, Суми
zavgeogr@sspu.edu.ua, kornus@sspu.edu.ua

Анотація

Первинну ланку спроможної мережі медичних закладів Сумської області станом на 26.07.2024 р. складають 90 надавачів медичних послуг, що мають договори з НСЗУ, зокрема 51 юридична особа комунальної форми власності – переважно комунальні неприбуткові підприємства – центри первинної медичної (медико-санітарної допомоги) територіальних громад і 622 місця надання первинної допомоги, у т.ч. 171 пункт лікарської допомоги (територіальні лікарні, амбулаторії загальної практики – сімейної медицини, сільські лікарські амбулаторії). Лікарську допомогу надають 585 лікарів первинної медичної допомоги (ПМД). Первинну медичну допомогу населенню у регіоні надає 741 лікар. Крім того, первинну медичну допомогу надають 455 фельдшерських / фельдшерсько-акушерських пунктів, пунктів здоров'я, кабінетів медичної допомоги.

Ключові слова: суспільно-географічний аналіз, первинна ланка медичного обслуговування, Сумська область.

Abstract

As of 26.07.2024, the primary link of the capable network of medical institutions in Sumy region consists of 90 healthcare providers that have contracts with the NHSU, including 51 legal entities of communal ownership – mainly municipal non-profit enterprises – primary healthcare (medical and sanitary) centers of territorial communities and 622 primary care sites, including 171 medical care points (territorial hospitals, general practice outpatient clinics, rural medical outpatient clinics). Medical care is provided by 585 primary care physicians. Primary health care in the region is provided by 741 doctors. In addition, primary health care is provided by 455 paramedic/midwifery stations, health centers, and medical care offices.

Keywords: socio-geographical analysis, primary health care, Sumy region.

Первинну ланку спроможної мережі медичних закладів Сумської області, станом на 26.07.2024 р., складають 90 надавачів медичних послуг, що мають договори з НСЗУ, зокрема 51 юридична особа комунальної форми власності – переважно комунальні неприбуткові підприємства – центри первинної медичної (медико-санітарної допомоги) територіальних громад (далі – ЦПМСД) і 622 місця надання первинної допомоги, у т.ч. 171 пункт лікарської допомоги (територіальні лікарні, амбулаторії загальної практики – сімейної медицини, сільські лікарські амбулаторії), де надають допомогу 585 лікарів. Крім того, первинну допомогу надають 455 фельдшерських / фельдшерсько-акушерських пунктів (ФП / ФАП), пунктів здоров'я (ПЗ), кабінетів медичної допомоги (КМД). Включаючи відомчі та приватні заклади і ФОП, первинну медичну допомогу у регіоні надає 741 лікар. Доформовують мережу медичних установ заклади екстреної медичної допомоги, в структурі якої 5 станцій, 14 підстанцій та 37 пунктів постійного базування бригад екстреної (швидкої) медичної допомоги Е(Ш)МД (табл. 1).

Таблиця 1

**Заклади охорони здоров'я первинної ланки спроможної мережі
у Сумській області**

Адміністративний район	Кількість закладів охорони здоров'я первинної ланки спроможної мережі
Конотопський	161
Охтирський	99
Роменський	93
Сумський	156
Шосткинський	113
Усього	622

Заклади, які не увійшли до спроможної мережі, можуть продовжувати функціонувати за умови утримання їх територіальними громадами, або ж як приватні чи відомчі медичні установи. Станом на 26.07.2024 р. первинну допомогу надають 19 закладів приватної форми власності (без ФОП), які мають 24 місця надання первинної методичної допомоги, яку надають 116 лікарів. Серед найбільш відомих в області – ТзОВ «Медея-Суми», ТзОВ «Сімейна поліклініка» (Ромни), ТзОВ Лікувально-діагностичний центр «Здравіє» (Конотоп), ТзОВ «Мій лікар» (Кролевець), ТзОВ «Ваш лікар – В.А.М» (Ромни), ТзОВ «Міра» (Суми), ТзОВ «Медсоюз»+ (Суми), ПП «Флорис – С» (Суми) та ін. Також первинну медичну допомогу надають 20 фізичних осіб-підприємців медичного спрямування, що мають відповідні договори з НСЗУ, у яких працює 48 лікарів, у т.ч. 4 лікарі-педіатри.

Для характеристики компонентної структури сфери охорони здоров'я, нами виділено такі типи закладів: лікарні, що не увійшли до переліку загальних лікарень спроможної мережі, міські лікарські амбулаторії та амбулаторії загальної практики-сімейної медицини (працює не менше 2 лікарів первинної медичної допомоги), ФАП, ФП (відокремлені структурні підрозділи амбулаторій ЦПСМД, що забезпечують надання долікарської медичної допомоги населенню), пункти здоров'я (допомогу надають молодші спеціалісти з медичною освітою (фельдшер, медична сестра) та (або) лікар, що забезпечує нерегулярне надання первинної медичної допомоги у дні свого прийому.

Найпоширенішою на території Сумської області складовою мережі закладів охорони здоров'я є фельдшерські й фельдшерсько-акушерські пункти (табл. 2). Загалом їх налічується 397 (разом з пунктами здоров'я), що становить 63,8% загальної чисельності закладів спроможної мережі. Основна мета діяльності цих закладів полягає у наданні долікарської медичної допомоги на території одного або декількох населених пунктів, де немає інших надавачів безоплатної первинної медичної допомоги, з метою забезпечення належної доступності до неї. Зазначимо, що не всі ці заклади укомплектовані медичним персоналом згідно чинних нормативів.

Таблиця 2

Типологічна структура спроможної мережі закладів первинного рівня охорони здоров'я адміністративних районів Сумської області (станом на 1.01.2023 р.)

Адміністративний район	Лікарні	АЗПСМ	СЛА	ФАП	ФП/ПЗ /КМД	Станції, підстанції та пункти постійного бабування бригад Е(Ш)МД
Конотопський		27	6	34	83	11
Охтирський	1	26	4	16	45	7
Роменський	1	22	7	22	34	7
Сумський	0	49	2	45	44	16
Шосткинський	1	24	1	49	25	13
Усього	3	148	20	154	243	54

ФАП та ФП є відокремленими структурними підрозділами амбулаторій загальної практики-сімейної медицини (АЗПСМ), що є основною одиницею у функціонально-компонентній структурі первинної ланки закладів охорони здоров'я, або ж вони знаходяться у підвідомстві ЦПСМД чи територіальної лікарні, що функціонують поза спроможною мережею (надкластерних, кластерних чи загальних лікарень). Всього у Сумській області діє 3 таких лікарні: Великописарівська, яка зараз зруйнована, Липоводолинська і Середино-Будська) і 160 АЗПСМ та 20 сільських лікарських амбулаторій (СЛА). Ці заклади надають лікарську допомогу (передбачають консультацію лікаря), забезпечують діагностику й лікування найпоширеніших хвороб, нескладних травм, отруєнь та інших станів, медичної профілактики захворювань, а також направлення пацієнтів на отримання вторинної чи третинної медичної допомоги та санаторно-курортного лікування. АЗПСМ є у кожній територіальній громаді області.

ГУМАНІСТИЧНА ГЕОГРАФІЯ: ВИТОКИ ТА ПАРАДИГМА

Олександр КОРОЛЬ

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці
o.korol@chnu.edu.ua*

Анотація

Розглядаються витоки гуманістичної географії та феноменологічний метод пізнання. На конструкті «свідомість-у-світі» та інтенціональності Гуссерля обґрунтовується феномен «людина-в-середовищі». Окрім того розглядаються такі фундаментальні поняття гуманістичної географії, як «простір і місце». Показаний внесок І-фу Туана в становлення гуманістичної географії. Представлений переклад його праці «Простір і місце» українською мовою.

***Ключові слова:** гуманістична географія, феноменологічний метод пізнання, простір і місце, людина в середовищі, І-Фу Туан.*

Abstract

The origins of human geography and the phenomenological method of cognition are considered. The phenomenon of «man-in-the-environment», based on the construct «consciousness-in-the-world» and Husserl's intentionality, is considered. In addition, such

fundamental concepts of human geography as «space and place» are considered. The contribution of Yi-fu Tuan to the formation of human geography is shown. The Ukrainian translation of his work "Space and Place" is presented.

Keywords: *human geography, phenomenological method of cognition, space and place, man in the environment, Yi-Fu Tuan.*

Витоки гуманістичної географії слід шукати в поведінковій географії. Поведінковий підхід за своєю природою індуктивний, такий, що прагне через узагальнення численних спостережень за переміщеннями та перебуваннями людей у географічному просторі виявити певні закономірності. Однак, якщо не обмежуватися в позитивістському дусі лише їх фіксацією, а намагатися збагнути ці закономірності, то напрошується висновок, що люди приймають рішення за якимись правилами. Принаймні, на це вказує Г. Раштон, зазначаючи, що діяльність людей здійснюється за принципами аксіоматичного сприйняття світу. При цьому людина не просто знаходиться в ньому.

Гуманістична географія заснована на феноменологічному методі пізнання. Феноменалісти вчать, що немає об'єктивного світу, незалежного від існування людини, «все знання походить зі світу досвіду і не може бути незалежним від цього світу». Виходячи з Картезіанського *cogitans*, Людина насамперед – це її свідомість. Продовжуючи Картезіанську традицію, один із засновників феноменології Е. Гуссерль розробив інтенціональність як свідомість, що завжди є усвідомленням чогось. Свідомість завжди предметна зі світу людини. Світ – це все те, що усвідомлюється та переживається «нескінченно розпростертим у просторі, що нескінченно стає і сталося в часі», що «оточено неясно усвідомленим обрієм невизначеної дійсності», що представляє всілякі кореляти свідомості, отримані у власному досвіді, а також у збагненні досвіду інших людей із цього світу. Свідомість немислима без світу, тому що вона дає про себе знати як думка про щось. Одночасно світ неможливий без свідомості: «Якщо ми викреслюємо чисту свідомість, то ми викреслюємо світ».

Щось інтенції в актуалізації має місце, де воно набуває значення. Людина в цілості занять, що має, єднає ці місця в регіон. Із таких регіонів, що єднаються в життєвому досвіді людини, складається її середовище. Отже, двоскладовий нерозривний феномен «свідомість-у-світі» в географічному аспекті постає як «людина-в-середовищі». Це «в» означає всередині, а не по-центру. Людина може переміщуватися в середовищі, міняти своє положення щодо місць і регіонів, а саме середовище як куди-приналежності місць того, що має значення, залишається геостаціонарним. В цих переміщеннях людина віддаляє одні місця та наближає інші. Так в інтенції до приналежного їм суцього людина актуалізує себе такою чи іншою, міняє модуси. Середовище людини не замкнуте, а розчиняється на периферії в простір, який апріорі знаходиться в його основі. Тому середовище має усі просторові характеристики.

Простір і місце розглядаються як фундаментальні поняття в однойменній праці І-Фу Туана. Він надавав простору абстрактного значення, тлумачив його як щось невизначене, таке, що сприймається до набуття життєвого досвіду. Місце ж на його думку, навпаки, є апостеріорним і постає через набуття життєвого досвіду. І-Фу Туан пише: «Простір є більш абстрактним за місце. Що починається як нерозрізнений простір, стає місцем коли ми пізнаємо його краще та наділяємо

значенням... Із безпеки та усталеності місця ми усвідомлюємо відкритість, свободу і загрозу простору, і навпаки. Більш того, якщо ми думаємо про простір як такий, що уможливорює рух, то місце – це зупинка; кожна зупинка в русі робить можливим перетворення локації на місце» [1]. Все ж, простір і місце апіорні. Те, що І-Фу Туан тлумачить як місце, насправді є середовищем. Воно постає на основі простору та місця в результаті набуття людиною життєвого досвіду, тобто є апостеріорним.

І-Фу Туан є одним із засновників гуманістичної географії. На його думку гуманістична географія досягає розуміння світу людей, вивчаючи їхнє відношення до природи, їхню географічну поведінку, їхні відчуття та думки щодо простору та місця. У своїй книзі «Простір і місце» він наводить п'ять тематичних сюжетів: природа географічного знання та його роль у виживанні людини; роль території в людській поведінці та формування «відчуття місця»; взаємні відношення між «життям у натовпі» та приватним життям, опосередковані рівнем розвитку культури; роль знання як чинника, що впливає на засоби до життя; вплив релігії на людську поведінку [1].

Найголовніше. Праця І-Фу Туана «Простір і місце» була перекладена мною українською мовою. Бажаючим її отримати слід звертатися до мене електронною поштою.

Список використаних джерел:

1. Tuan Yi-Fu. Space and Place: The Perspective of Experience. – University of Minnesota Press, 2001. – 235 p.

ДО ПИТАННЯ ОЦІНКИ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ГЕОГРАФІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА РЕГІОНУ В КОНЕКСТІ РОЗВИТКУ ІНОЗЕМНОГО ТУРИЗМУ

Володимир КОСТАЩУК

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці
v.kostaschuk@chnu.edu.ua*

Анотація

Розвиток іноземного туризму є одним із пріоритетних напрямків соціально-економічного розвитку регіонів. Для підвищення ефективності розвитку необхідно враховувати та ефективно використовувати конкурентне середовище. Одним із найважливіших чинників які значно впливають на окреслені процеси є географічне середовище регіону, під яким розуміється система взаємопов'язаних між собою географічних об'єктів, чинників та процесів, які мають істотний вплив на розвиток туристичного комплексу регіону. Вплив природних та суспільно-географічних чинників може як сприяти підвищенню конкурентних переваг регіону на ринку туристичних послуг так і навпаки істотно погіршувати умови конкурентної боротьби.

Ключові слова: конкурентні переваги, географічне середовище, туризм, іноземний туризм.

Annotation

The development of foreign tourism is one of the priority directions of socio-economic development of regions. To increase the efficiency of development, it is necessary to take into account and effectively use the competitive environment. One of the most important factors

that significantly influence the described processes is the geographical environment of the region, which is understood as a system of interconnected geographical objects, factors and processes that have a significant impact on the development of the tourist complex of the region. The influence of natural and socio-geographical factors can both contribute to increasing the competitive advantages of the region in the market of tourist services and, conversely, significantly worsen the conditions of competition.

Keywords: *competitive advantages, geographical environment, tourism, foreign tourism.*

Невід'ємним чинником розвитку міжнародного туризму в Україні за умов формування ринкових відносин та посилення глобалізаційних процесів є конкуренція. М.П. Мальська та інші автори розкривають конкуренцію в туризмі як: «боротьбу між туристичними організаціями за найбільш вигідні умови виробництва і збуту в цілях досягнення кращих результатів своєї підприємницької діяльності.» [3] За умов конкурентної боротьби важливою умовою ефективної діяльності суб'єктів ринку міжнародних туристичних послуг є отримання конкурентних переваг. Їх наявність в значному ступені зумовлена властивостями конкурентного середовища яке формується в певному регіоні.

Конкурентне середовище яке формується в межах окремого регіону прийнято розглядати в двох аспектах: конкурентне середовище туристичного підприємства та конкурентне середовище регіону. Зокрема, С. Нестеренко під конкурентним середовищем розуміє «результат і умови взаємодії великої кількості суб'єктів ринку, що визначає відповідний рівень економічного суперництва і можливість впливу окремих економічних агентів на загально ринкову ситуацію». [1]

Таким чином, міжнародне конкурентне середовище туристичного регіону в контексті розвитку іноземного туризму можна розглядати як сукупність різноманітних за походженням (природні, соціально-економічні тощо) об'єктів, чинників та процесів які впливають на формування конкурентних переваг регіону та визначають його конкурентоспроможність на ринку міжнародних туристичних послуг. При цьому, конкурентну перевагу розуміють як «перевагу над конкурентами, що досягається за рахунок пропозиції споживачам більш високоякісного туристичного продукту або за рахунок нижчих цін, або за рахунок надання більших вигід, які реабілітують вищі ціни» [4]. У свою чергу, М. Портер визначає конкурентоспроможність як «властивість товару, послуги, суб'єкта ринкових відносин виступати на ринку нарівні з присутніми там аналогічними товарами, послугами і конкуруючими суб'єктами ринкових відносин» [2].

Один із найістотніших впливів на формування конкурентних переваг регіону має географічне середовище. Його (географічне середовище) можна розглядати як систему взаємопов'язаних між собою географічних об'єктів, чинників та процесів, які мають істотний вплив на розвиток туристичного комплексу регіону. Даний вплив може бути як сприятливим так і несприятливим.

При наявності географічних об'єктів, чинників і процесів які сприяють розвитку туризму в регіону з'являються певні конкурентні переваги, що дозволяє значно підвищувати ціни на туристичний продукт, швидше покривати понесені витрати, підвищувати рентабельність туристичного сектору загалом. В той же час, якщо в межах географічного середовища з'являються певні перешкоди щодо розвитку туризму то їх подолання навпаки вимагає збільшення витрат на формування туристичного продукту (в тому числі і маркетингових) а отже спричиняє зниження

конкурентоспроможності регіону на ринку міжнародних туристичних послуг. Необхідно зазначити, що залежно від виду рекреаційно-туристичної діяльності одні і ті ж властивості географічного середовища можуть чинити різний вплив (сприятливий або несприятливий). Наприклад, якщо підвищення температури повітря сприяє розвитку купально-пляжного відпочинку то для гірськолижного туризму – даний процес істотно скорочує тривалість сезону, вимагає додаткових витрат для підтримання сніжного покриву гірськолижних трас і т.д, що загалом створює істотні перепони в розвитку даного виду туризму та знижує конкурентні переваги регіону.

Тому досліджуючи конкурентні переваги окремих регіонів (країн) щодо розвитку іноземного туризму необхідно враховувати: 1) Вплив окремих складових географічного середовища на певні види рекреаційно-туристичної діяльності в цих регіонах; 2) Наявний та потенційний рівень розвитку тих чи інших напрямків розвитку туризму і рекреації в регіонах; 3) Можливість співпраці щодо розвитку різних напрямків туристичної діяльності між регіонами (країнами); 4) Територіальні відмінності в розвитку рекреаційно-туристичного комплексу регіону.

Складовими географічного середовища які істотно впливають на формування конкурентних переваг регіону є: 1) географічне положення регіону; 2) природні умови та ресурси; 3) суспільно-географічні умови та ресурси.

Географічне положення регіону. Даний чинник є визначальним для формування зовнішнього географічного середовища регіону, з яким буде контактувати його внутрішнє географічне середовище. Він визначає рекреаційні природні умови та ресурси регіону, його транспортно-географічне положення, можливості співпраці із сусідніми регіонами

Природні умови та ресурси. На розвиток туризму і рекреації впливає вся сукупність природних умов та ресурсів регіону. *Геолого-геоморфологічні умови* – мають вирішальний вплив на формування естетичної привабливості природних ландшафтів. Наявність певних геолого-геоморфологічних об'єктів (гірські вершини, скелі, каньйони, водоспади тощо) може бути основою туристичної діяльності як окремих регіонів так і країн світу. Наприклад гора Еверест для розвитку туризму в Непалі. При дослідженні їх конкурентних переваг необхідно акцентувати увагу на унікальності, можливості використання для різних видів туризму (пішохідний, альпінізм, гірськолижний). *Кліматичні умови регіону* мають вирішальне значення для формування тривалості туристичного сезону в окремих видах туристичної діяльності, комфортності перебування туристів в регіоні. *Гідрологічні умови та ресурси.* Водні об'єкти можуть використовуватись як для надання рекреаційних і туристичних послуг так і для задоволення фізіологічних потреб туристів та їх трансферу. Тому при вивченні конкурентних переваг регіону щодо забезпечення водними ресурсами необхідно акцентувати увагу на наявності певних гідрологічних об'єктів (моря, річки, озера тощо), їх унікальності та гідрометричних характеристиках (протяжність берегової лінії, глибина, і т.д.), здатності задовольняти потенційні потреби туристів та рекреантів. *Біологічні ресурси* регіону є складовою його ландшафтів та відіграють вагомий роль в формуванні його рекреаційно-туристичної привабливості. Наявність унікальних поєднань біоти в регіоні може істотно вплинути на розвиток туризму і рекреації В окремих випадках вони можуть бути основою для розвитку іноземного туризму. Прикладом такого використання біологічних ресурсів можуть бути «сафарі-тури» в саванах країн Африки, заповідник Асканія Нова в Україні.

Суспільно-географічні умови та ресурси. Їх вплив на формування конкурентних переваг регіону перш за все виражається в наявності на його території *історико-культурних туристичних ресурсів*. При їх дослідженні необхідно акцентувати увагу на унікальності та світовому визнанні (об'єкти Світової спадщини ЮНЕСКО), ступені збереженості. Значний вплив на розвиток іноземного туризму в регіоні має *населення*. Це виражається в наступних аспектах: 1) Зайнятість населення в рекреаційно-туристичній діяльності (конкуренція на ринку праці). Чим більша чисельність населення тим більша конкуренція, а отже і вища якість послуг при менших витратах. 2) Населення з його етнокультурними традиціями може стати вагомим чинником залучення іноземних туристів до регіону. Тому важливо проводити оцінку етнокультурної різноманітності регіону, наявності етнофестивалів тощо. 3) Доходи населення – визначають важливу статтю витрат на створення регіонального туристичного продукту, що є вагомим чинником формування конкурентних переваг. 4) Толерантність населення до іноземних туристів. Розвиток *транспортної інфраструктури в регіоні* – має визначальне значення для транспортної доступності атракційних об'єктів. *Туристична інфраструктура* – покликана задовольняти основну частину туристичних потреб іноземних туристів. Тому залежно від її розвитку та відповідності світовим стандартам формуються враження про регіон, а отже конкурентні переваги.

Отже географічне середовище має істотний вплив на формування конкурентних переваг регіону в контексті розвитку іноземного туризму. Для зростання даних переваг необхідне всебічне вивчення різних компонентів природного середовища в контексті розвитку окремих напрямків туристичної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Нестеренко С. Конкурентне середовище як одна з ключових категорій конкурентних відносин / С. Нестеренко [електронний ресурс] Режим доступу: http://sophus.at.ua/publ/2011_11_15_16_kampodilsk/section_2_2011_11_15_16/konkurentne_seredovishhe_jak_odne_z_kljuchovikh_kategorij_konkurentnikh_vidnosin/
2. Porter M. Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance / M. Porter. – New-York : The Free Press, 1985. – 18с.
3. Мальська М. П. Економіка туризму: теорія та практика. Підручник / М. П. Мальська, М. Й. Рутинський, С. В. Білоус, Н. Л. Мандюк. Київ: Центр учбової літератури, 2017. – 34 с.
4. Карягін Ю. О. Маркетинг турпродукту: підручник / Ю. О. Карягін, З. І. Тимошенко, Т. О. Демура, Г. Б. Мунін. – К. : Кондор, 2009. – 49с.

ВИКЛИКИ ПЕРЕД СОЦІАЛЬНОЮ ІНФРАСТРУКТУРОЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Іван КОСТАЩУК, Назарій КОЛОСІВСЬКИЙ

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці
i.kostaschuk@chnu.edu.ua, kolosivskyi.nazarii@chnu.edu.ua

Анотація

Розглянуто питання розвитку соціальної інфраструктури в умовах децентралізації та воєнного стану. Визначено принципи та запропоновано механізм забезпечення розвитку регіональної соціальної інфраструктури. Окреслено її основні проблеми та перспективи.

Ключові слова: соціальна інфраструктура, децентралізація, проблеми, регіони, розвиток, соціальна сфера.

Abstract

The issue of social infrastructure development in conditions of decentralization and martial law is considered. The principles are defined and the mechanism for ensuring the development of regional social infrastructure is proposed. Its main problems and prospects are outlined.

Keywords: *social infrastructure, decentralization, problems, regions, development, social sphere.*

У сучасних умовах децентралізації та воєнного стану суспільство стикається з різноманітними викликами. За таких умов виникає потреба в здійсненні конкретних заходів, що спрямовані на вирішення нагальних проблем. Одним із важливих завдань є розробка ефективного механізму регіонального розвитку. Для цього необхідним є виявлення відмінностей у рівні розвитку регіонів з огляду на ті чи інші характеристики, серед яких на окрему увагу заслуговує соціальна інфраструктура. Регіони з вищим рівнем її розвитку будуть мати кращі умови для формування й реалізації людського потенціалу та подальшого розвитку як соціальної, так і інших сфер. До того ж такі регіони краще справлятимуться з викликами, які постануть перед ними.

Проблематиці розвитку регіональної соціальної інфраструктури присвячені праці вітчизняних науковців: Л.Г. Богуш [1], В.І. Дубницького, В.В. Комірної, І.П. Ганжели [6], В.М. Панасюк [7] та інших. Варта уваги також колективна монографія «Соціальна інфраструктура на шляхах реформування місцевого самоврядування» [9].

В основі розвитку соціальної інфраструктури регіону повинні лежати такі принципи: зручності, доступності, рівності, доцільності, цілеспрямованості, ефективності, адаптивності, науковості, цілісності, системності, паритетності, розподілення, прозорості тощо [3; 4; 5; 8]. Механізм забезпечення соціально-інфраструктурного розвитку передбачає низку взаємопов'язаних етапів:

- 1) визначення мети, цілей, пріоритетів і принципів модернізації соціальної інфраструктури регіону;
- 2) моніторинг динаміки та поточного стану соціальної інфраструктури;
- 3) оцінювання наявних ресурсів, потенційних витрат, можливостей та загроз тощо;
- 4) розроблення та впровадження заходів, спрямованих на вдосконалення соціальної інфраструктури;
- 5) забезпечення зворотного зв'язку щодо якості та задоволеності споживачів послугами, що надаються об'єктами соціальної інфраструктури;
- 6) контроль та оцінка результатів ужитих заходів.

Необхідною умовою успішної реалізації зазначеного механізму є максимальна участь усіх суб'єктів: органів державної та регіональної влади, місцевих органів влади, бізнес-структур, міжнародних організацій та донорів, громадських організацій, благодійних фондів, громади та індивідів. Важливо також враховувати потенційні ризики та загрози: економічні, внутрішньополітичні, геополітичні, соціальні, природні, професійні, техногенні [2].

До основних проблем соціальної інфраструктури на регіональному рівні можна віднести: недостатнє фінансування, неналежний рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення об'єктів соціальної сфери, їх недосконалу територіальну організацію, а отже, і нерівномірний розвиток по регіонах, недостатній рівень якості послуг, що надаються населенню тощо. Ці проблеми можуть посилюватися

відсутністю досвіду управління соціальною інфраструктурою на місцевому рівні, а також корупційними ризиками, які негативно впливають на витрачання бюджетних коштів і можуть відштовхнути потенційних інвесторів. Зважаючи на часто неефективне використання ресурсів і незначний обсяг фінансування, деякі регіони можуть тривалий час залишатися відсталими.

Децентралізація відзначається низкою позитивних моментів. Оскільки органи місцевого самоврядування краще розуміють потреби мешканців свого регіону, то зазвичай більш ефективно використовують наявні ресурси та мають змогу якісно адаптувати різні програми розвитку. Крім того, вони стають більш відповідальними перед громадянами, а відповідно й більш відкритими та прозорими в своїй діяльності. До прийняття важливих управлінських рішень активно залучається громадськість. З'являються нові можливості для залучення інвестицій у соціальну інфраструктуру регіону, що позитивно відображається на якості послуг.

Російське вторгнення в Україну зачепило всі сфери життєдіяльності. Соціальна інфраструктура не стала винятком, а тому повинна пристосовуватися до нових реалій. На сьогодні можна простежити суттєве зростання навантаження на заклади, в яких надають допомогу військовослужбовцям, ветеранам і членам їхніх сімей. Внаслідок міграційних процесів можуть відбуватися зміни в статеві-віковому складі населення, а отже, і зміна потреби того чи іншого регіону в кількості та структурі послуг, що надаються об'єктами соціальної інфраструктури. Певних змін можуть зазнавати графіки роботи таких об'єктів. Особливо відчутною ця проблема стає в періоди відключень світла. Крім того, для безпечного обслуговування населення в умовах постійної загрози ракетних ударів та обстрілів життєво необхідним є створення й облаштування надійних укриттів.

За умови політичної стабільності, реального економічного зростання, реалізації активної регіональної політики та послідовності у прийнятті управлінських рішень можливі суттєві позитивні зрушення. В перспективі це допоможе вирішити значну частину соціально-економічних проблем, а також забезпечить покращення соціальних стандартів, якості й рівня життя населення. Водночас досить потужним інструментом може стати географічний менеджмент.

Список використаних джерел:

1. Богуш Л.Г. Соціальна інфраструктура об'єднаних громад України: підходи до розвитку. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 9 (183). С. 172-183.
2. Бойченко В.С. Механізм забезпечення розвитку соціальної інфраструктури міста. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2018. № 2. С. 78-83.
3. Бойченко В.С. Соціальна інфраструктура міста: сутність, складові елементи, функції та принципи реалізації. *Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Сер. Економіка*. 2017. № 12. С. 177-182.
4. Бугайчук Н.В. Функціональні цілі і стратегічні завдання розвитку соціальної інфраструктури України. *Держава та регіони. Сер. Державне управління*. 2015. № 3 (51). С. 3-8.
5. Герчанівська С.В., Островська Н.Д., Гурська І.С. Соціальна інфраструктура як складова соціально-економічного розвитку сільських територій. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного (економічні науки)*. 2022. № 1 (46). С. 37-43. DOI: 10.3188/2519-884X-37-43.
6. Дубницький В.І., Комірна В.В., Ганжела І.П. Стратегія розвитку соціальної інфраструктури регіону: модель, закономірності, аргументи, актуальність, результат. *Соціальна економіка*. 2016. № 1 (51). С. 30-38.

7. Панасюк В.М. Механізми та інструменти удосконалення і модернізації соціальної інфраструктури регіону. *Причорноморські економічні студії*. 2019. № 45. С. 95-100. DOI: 10.32843/bses.45-17.

8. Пігуль Н.Г. Сутність і значення соціальної інфраструктури. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Сер. Економічні науки*. 2013. № 2 (58). С. 37-41.

9. Соціальна інфраструктура на шляхах реформування місцевого самоврядування : колективна монографія / В.М. Новіков та ін. ; за наук. ред. В.М. Новікова, З. Сіройча. Київ – Варшава, 2018. 431 с.

ТЕРИТОРІАЛЬНА СТІЙКІСТЬ І ЕЛЕКТОРАЛЬНІ ПРОЦЕСИ – ЄДНІСТЬ ЧИ ПРОТИСТАВЛЕННЯ ?

Андрій КУЗИШИН

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка, Тернопіль

kuzyshyn_a@tnpu.edu.ua

Анотація

Дослідження передбачає акцентування уваги на ролі електоральних процесів для територіальної стійкості як ознаки сформованості держави. Статусність території (сільська чи міська місцевість, адміністративний центр чи пересічний населений пункт, урбанізована територія чи територія домінування дисперсного населення) формує дискурс щодо її стійкості і саме дослідження значного пласту електоральних результатів може бути маркером територіальної політичної стійкості та ідентичності.

Ключові слова: *територіальна стійкість, електоральні процеси, просторова ідентичність.*

Abstract

The study focuses on the role of electoral processes for territorial sustainability as a sign of state formation. The status of the territory (rural or urban, administrative centre or ordinary settlement, urbanised area or area dominated by a dispersed population) shapes the discourse on its sustainability, and the study of a significant layer of electoral results can be a marker of territorial political sustainability and identity.

Keywords: *territorial sustainability, electoral processes, spatial identity.*

Оцінюючи електоральний процес в межах певного простору, ми поєднуємо політичну теорію Х. Арендт [1; 2], науковий дискурс Юхо Луукконен, Мікко Векрот, Теему Кемппайнен, Теему Макконен, Хейккі Сірвіо [6] та емпіричні дані щодо електоральних симпатій населення України, розміщених на офіційному сайті Центральної виборчої комісії України [7] та узагальнених нами [4; 5].

З точки зору Х. Арендта, ідея держави як територіально-політичної спільноти не стосується націоналістичної функції держави як однорідного й однотайного колективу людей зі спільним етнокультурним походженням і спільною національною ідентичністю. Водночас вона розвиває ідею, що держава відіграє подвійну роль як формально організований політико-інституційний простір, де можуть відбуватися політичні дії, і як гарант цього інституціоналізованого простору [6]. На відміну від ідеї сучасної національної держави, держава як територіально-політична спільнота в до-/пост-націоналістичному сенсі не складається лише з тих

осіб, які належать до неї за фактом свого народження, а виникає з суспільного буття всіх, хто мешкає в межах такого національного простору [2, с. 299]. Отже, за своєю сутністю держава є виявом територіальної стійкості.

Існування та становлення політичної спільноти передбачає дію, яка для Арндт (1998) була найціннішою та найбажанішою з трьох основних видів людської діяльності [1]. Такою дією є рефлексія на електоральні можливості – брати участь у виборчому процесі та віддавати свою прихильність певній політичній силі. В цьому сенсі діяльність, пов'язана з електоральним процесом, є єдиною справді вільною формою людської діяльності, оскільки вона не підкоряється природним життєвим потребам і не диктується зовнішніми цілями та цілями, а натомість є передумовою та самоціллю. Здатність діяти означає, що замість того, щоб просто жити заради підтримки та відтворення нашого виду, люди можуть робити внесок у звичайний світ – зокрема, брати участь в управлінні державою через делегування своїх повноважень обраним лідерам, таким чином починаючи щось нове та розкриваючи себе як унікальні істоти серед собі подібних [1, с. 177].

Детальне опрацювання поглядів Арндт щодо цього питання зробили Юхо Луукконен, Мікко Векрот, Теему Кемпайнен, Теему Макконен, Хейккі Сірвіо (2022) [6]. З точки зору Арндта, політика характеризується чотирма взаємопов'язаними якостями, без яких вона була б неможливою. По-перше, політика можлива лише тоді, коли для неї є публічний простір [5]. Іншими словами, політична дія вимагає «простору видимості», яким можуть бути результати електоральної прихильності. Простори, які мають чіткі межі, не включають лише інституційні політичні структури, такі як вибори, за допомогою яких громадяни можуть втрутитися або змінити хід формальних політичних процедур держави. У той час як фізичні місця та інституціолізовані структури є важливими умовами для політичної дії, простори зовнішнього вигляду також стосуються ширшої ідеї громадськості як спільного соціального простору, в якому люди стають визнаними та почутими іншими. В певній мірі це відбувається через просування своїх поглядів на виборах.

По-друге, в процесі електоральної активності її учасники контактують в публічному просторі, формуючи конкуруючу спільноту. Цей простір ґрунтується на засадах єдності та протистояння, яка не допускає повної рівності. Як зазначає П. Ліль (2018), рівність у цьому контексті не слід розуміти як однаковість [5]. У розумінні Х. Арндт рівність не є «природним» станом для людей, а є результатом тривалих колективних зусиль, інституціолізованих через закон і політику, які в свою чергу є результатом електоральних процесів.

З метою підкреслення ідентичності українського народу та його проєвропейських позицій слід наголосити ще й на його соціальні-політичні розмежуваннях, що є звичним явищем для європейських націй. Дослідники підкреслюють, що в країнах зі стійкою (політичною) національною ідентичністю і усталеною системою демократичного врядування основними є соціально-економічні, а також так звані постматеріалістичні лінії розмежувань. Саме вони є основою для підтримки в ході виборчих процесів найбільш впливових партій і груп інтересів, що змагаються за владу та/або вплив на неї. Натомість у країнах, що розвиваються, молодих демократіях і новоутворених державах значно більшу роль відіграють етнокультурні, ціннісно-культурні (на відміну від ціннісно-ідеологічних) та регіональні поділи, які набувають політичного значення.

Унаслідок розмежувань виникли відносини статусної нерівності між центром і периферією, які особливо відчутні у питаннях мовно-етнічних; між церквою і державою насамперед за вплив на освіту, виховання, культуру; між селом і містом головним чином у зв'язку із розподілом ресурсів і проблемою еквівалентного обміну; між класом власників засобів виробництва і класом найманих робітників. Ці розмежування трансформують відмінності за наведеними ознаками у політично значимі суспільні протиріччя [4]. Кожному з цих розмежувань відповідає ідеологічний маркер, що, в свою чергу, відображається в існуванні певних політичних партій та електоральних уподобань, утворюючи різні його сегменти.

Висновки. Традиційно територіальну стійкість важко ототожнювати та позиціонувати з процесами, що мають електоральну складову. Електоральні симпатії населення можна узагальнювати як домінуючу просторово-політичну уяву населення певної території. Статусність території (сільська чи міська місцевість, адміністративний центр чи пересічний населений пункт, урбанізована територія чи територія домінування дисперсного населення) формує дискурс щодо її стійкості і саме дослідження значного пласту електоральних результатів може бути маркером територіальної політичної стійкості та ідентичності.

Просторова оцінка пов'язаності з політичною діяльністю чи перебування поза нею не визначаються лише залученістю до партійної політики (або виключенням з неї), рівнем участі в офіційних політичних процесах або участю в щоденній діяльності громадських організаціях та асоціаціях. Натомість суспільно-політична активність має ширше значення, чим просте залучення особи до тих процесів, які формують певну державницьку систему. Можливість діяти політично дає мешканцям держави не лише досвід самовираження, але й відчуття цілеспрямованості як рівноправних членів спільноти та відчуття політичного дійства, яке в контексті представницької демократії можна інтерпретувати як політичну стійкість.

Список використаних джерел:

1. Arendt H. The human condition. 1998. Chicago, IL: The University of Chicago Press.
2. Arendt H. Totalitarismin synty [The Origins of Totalitarianism] (M. Kinnunen, Trans.). 2013. Tampere, Finland: Vastapaino.
3. Kuzyshyn A. Departure from the traditional electoral population sympathies of Western Ukraine region: spatial analysis of the elections to the Verhovna Rada. Geografické informácie. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. 2020. Ročník 24, Číslo 2. S. 263-278.
4. Kuzyshyn A., Poplavska I. Peculiarities of Ukraine's population's political identity through the prism of results of electoral preferences. Journal of Geography, Politics and Society. 2022, 12(S1), 34–43.
5. Lilja P. Defending a common world: Hannah Arendt on the state, the nation and political education. Studies in Philosophy and Education, 2018. 37, 537–552. Available from: <https://doi.org/10.1007/s11217-018-9618-3>
6. Luukkonen, J., Weckroth, M., Kemppainen, T., Makkonen, T. & Sirviö, H. Urbanisation and the shifting conditions of the state as a territorial-political community: A study of the geographies of political efficacy. Transactions of the Institute of British Geographers, 2022, 47, 409–425. <https://doi.org/10.1111/tran.12503>
7. cvk.gov.ua – Official web-site Central Electoral Commission of Ukraine

АНОМАЛЬНІ ДЕМОГРАФІЧНІ ПАТЕРНИ УКРАЇНИ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ: ОЦІНКИ І ПОДАЛЬШІ ОЧІКУВАННЯ

Дар'я МАЛЬЧИКОВА, Ігор ПИЛИПЕНКО

Херсонський державний університет, Херсон, Україна

darina1378@gmail.com

Анотація

Дослідження аналізує аномальні демографічні моделі, що сформувалися в Україні внаслідок широкомасштабного етапу російсько-української війни на всіх рівнях. На національному рівні відбулися катастрофічні демографічні втрати через біженців, смертність та природне скорочення. На регіональному рівні відбулися значні зміни в розподілі населення, що призвели до швидкого зростання відносної демографічної «ваги» Західної та Центральної України. На місцевому рівні територіальних громад мали місце як передбачувані, так і неочікувані випадки міграційної динаміки. Представлені прогностичні оцінки і наслідки нових демографічних патернів України.

Ключові слова: *російсько-українська війна, територіальні громади, населення, демографічні патерни, міграції, внутрішні переміщення населення.*

Abstract

The paper analyses the abnormal demographic patterns that have been formed in Ukraine because of the large-scale russian-ukrainian war at all levels. At the national level, there were catastrophic demographic consequences due to refugees, deaths, and natural decrease. At the regional level, there were extensive changes in the distribution of the population, which resulted in a fast increase in the relative demographic "weight" of Western and Central Ukraine. At the local level of territorial communities, both expected and unexpected migration dynamics have occurred. Prognostic estimates and consequences of new demographic patterns in Ukraine are presented.

Keywords: *russian-ukrainian war, territorial communities, population, demographic patterns, migration, internal displacement.*

Деструктивні форми воєнного насильства широкомасштабного етапу російсько-української війни поширюються на всі складові суспільства та на всіх просторових рівнях, спричиняючи перебудову всієї соціальної системи. Хоча очевидно, що війна і вимушена міграція населення визначили перш за все аномальні демографічні патерни України на різних рівнях [3]:

1) На національному рівні – катастрофічні демографічні втрати внаслідок біженства, загибелі людей і природного скорочення (фактично – депопуляції), зумовленого найнижчими за історію незалежності показниками народжуваності і найвищими показниками смертності. Частка населення, яке вимушено покинуло країну, становить близько 15%. Частка тих, хто вимушено покинув своє попереднє місце проживання і перемістився або до іншої країни, або до іншого регіону України становить майже 25%, тобто фактично це кожен 4-ий громадянин України.

2) На регіональному рівні – регіональний перерозподіл населення і зміна центру населеності України з урахуванням внутрішнього переміщення біля 10% населення країни в більш безпечні західні і центральні регіони України. Це зумовлює стрімке зростання відносного демографічного значення західної та центральної частин України і непрогнозовані наслідки для подальшого регіонального розвитку.

3) У локальному контексті міграційна активність детермінується численними чинниками, де поряд із раціональним вибором і рішеннями головними можуть стати

психологічні, емоційні складники, посилення ідентичності і регіональної приналежності. Зокрема, кейси міграційних процесів деокупованих громад [3] демонструють як передбачувані, так і неочікувані результати щодо динаміки повернення/не повернення людей і загальних демографічних втрат в межах громад.

Така ситуація є загрозливою з точки зору нарощування подальших диспропорцій не тільки на регіональному рівні, але і на локальному рівні громад, знелюднення найменших населених пунктів та складнощів у відновленні/створенні нової мережі соціальних та інфраструктурних послуг. З іншого боку, це дає підстави для дискусії щодо того, які фактори будуть визначати міграційні настрої людей в контексті повернення і повоєнної відбудови.

Наявний досвід країн [5], в яких масові міграційні потоки відіграли головну роль у формуванні сучасних демографічних патернів. Можна очікувати, що масові міграції українців внаслідок російсько-української війни стануть основним чинником формування нової демографічної ситуації не тільки в Україні, але і в Європі. Виконані прогностичні оцінки [1] показують, що довоєнні демографічні тенденції могли спричинити скорочення населення України на одну шосту частину протягом наступних двох десятиліть. Проте, з огляду на жертви війни та велику частку біженців, населення країни за прогнозами, скоротиться на одну третину. Ще більше падіння буде серед працездатного населення та дітей. Результати також підкреслюють важливість повернення біженців в Україну, для чисельності та структури її населення. Якщо 90% біженців повернуться в Україну, скорочення та старіння населення буде в основному подібним до довоєнної моделі демографічного розвитку. Однак, якщо лише 35% або 10% біженців повернуться в Україну населення скоротиться до 2040 року на 30% чи 40% відповідно. Це вказує на важливість відбудови України після війни таким чином, щоб залучити біженців повернутися.

Крім того ймовірно, масова міграція не обмежиться періодом війни. Одна з оцінок [6] полягає в тому, що тривалий характер військових дій та їх поширення на інші регіони України може призвести до того, що велика кількість емігрантів (особливо працездатного віку), вирішать ніколи не повертатися. Українці мають підвищене усвідомлення ризиків, спричинених близькістю країни до агресивного сусіда, що може призвести до продовження масового внутрішнього переміщення — у західні та центральні регіони країни — після завершення бойових дій. Це неминуче породить проблеми, пов'язані з відсутністю робочих місць, житла, соціальної інфраструктури тощо на цих територіях, а також нестачею робочої сили для відбудови.

З огляду на те, що кількість вимушено переміщених осіб зростає з кожним роком у всьому світі та перевищує кількість біженців, внутрішнє переміщення отримало особливий статус у міжнародному порядку денному за останні 20 років [2], зокрема із ухваленням Керівних принципів ООН щодо внутрішнього переміщення. В Україні внутрішні переміщення визначають стрімкі зміни відносного демографічного значення окремих регіонів і непрогнозовані наслідки для подальшого регіонального розвитку. В регіональному контексті вже зараз в Україні є очевидним зсув «схід-захід» у логістиці, окремих галузях промисловості та сфері послуг [4]. В умовах тривалої війни саме західні умовно «безпечні» регіони, разом з кількома центральними, потенційно забезпечуватимуть ВВП країни, її міжнародні зв'язки, створюватимуть «простір відновлення та розміщення».

Список джерел літератури:

1. Kulu, H., Christison, S., Liu, C., & Mikolai, J. (2023). The war, refugees, and the future of Ukraine's population. *Population, Space and Place*, 29(4). <https://doi.org/10.1002/psp.2656>
2. Kuznetsova, I., & Mikheieva, O. (2020). Forced Displacement from Ukraine's War-Torn Territories: Intersectionality and Power Geometry. *Nationalities Papers*, 48(4), 690–706. <https://doi.org/10.1017/nps.2020.34>
3. Malchykova, D., & Pylypenko, I. (2023). War-Torn Territories and Society: Migration Processes, Cases, Contexts of Ukraine. *Europa XXI*, 45, 21-36. <https://doi.org/10.7163/Eu21.2023.45.6>
4. Maruniak, E., Lisovskyi, S., & Rudenko, L. (2023) The spatial dimension of the war effects in Ukraine: An agenda for country recovery. *Europa XXI*, 44, 75-92 <https://doi.org/10.7163/Eu21.2023.44.6>
5. Reher, D. S., & Silvestre, J. (2009). Internal Migration Patterns of Foreign-Born Immigrants in a Country of Recent Mass Immigration: Evidence from New Micro Data for Spain. *International Migration Review*, 43(4), 815-849. <https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2009.00785.x>
6. Yaroshenko, O. M., Smorodynskyi, V. S., Vetukhova, I. A., & Zaika, D. (2023). The Crisis of Labor Migration during the Russia-Ukraine War. *NewLabor Forum*, 32(3), 80–88. <https://doi.org/10.1177/10957960231195621>

УРБАНІСТИЧНА ОСВІТА ТА ГЕОГРАФІЯ: ФОКУСУВАННЯ НА МІСЬКОМУ ПРОСТОРИ І ПРОСТОРОВОМУ РОЗВИТКУ МІСТ

Костянтин МЕЗЕНЦЕВ, Наталія ПРОВОТАР, Володимир ПАСЬКО
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ
mezentssev@knu.ua

Анотація

Охарактеризовано три фокуси успішної урбаністичної освіти за спеціальністю Географія – змістовне наповнення, практична спрямованість та перспективи міждисциплінарності.

Ключові слова: урбаністична освіта, географія, міський простір, просторовий розвиток міст.

Abstract

Three foci of successful urban education in the specialty of Geography are characterized – meaningful content, practical direction and perspectives of interdisciplinary.

Keywords: urban education, geography, urban space, spatial urban development.

Урбаністична освіта є міждисциплінарною за своєю сутністю, що зумовлює значне різноманіття відповідних освітніх програм, які реалізуються за спеціальностями архітектура та містобудування, географія, менеджмент, культурологія тощо. Кожна спеціальність формує відповідний фокус урбаністичної освіти. Програми з урбаністики, що реалізуються на кафедрі економічної та соціальної географії Київського національного університету імені Тараса Шевченка за спеціальністю Географія (бакалаврська «Урбаністика та міське планування» і магістерська «Урбаністика та регіональний розвиток») [3, 4], фокусуються на питаннях організації міського простору та просторового розвитку міст (інтегрованого, інклюзивного, сталого тощо). Студенти

навчаються «працювати» з простором, виявляти, розуміти та інтерпретувати різноманітні взаємозв'язки у міському просторі та обґрунтовувати рішення щодо його організації, регенерації, модернізації.

Формування урбаністичного світогляду базується на поєднанні географічних та спеціалізованих урбаністичних курсів [1]. Так, розуміння поняття простору, його виробництва, організації, формування просторових зв'язків і структур на бакалаврській програмі забезпечується спершу в процесі вивчення курсів з Суспільної географії та Природничої географії, а надалі поглиблюється через дисципліни Економічна географія, Географія населення та розселення, Соціальна географія, Поведінкова географія, Основи ландшафтної екології тощо. Паралельно вивчаються фахові засади урбаністичних студій, методів урбаністичних досліджень, міського планування, міського транспорту та комунікацій, планування міського землекористування та оцінки земель, географії будівництва та ринку міської нерухомості, урбоекології, оцінки впливу міста на довкілля, міського туризму. На програмах з урбаністики викладаються переважно авторські оригінальні, інноваційні курси, розроблені з урахуванням досвіду провідних зарубіжних університетів у сфері урбаністичної освіти та особистої участі викладачів у міжнародних дослідницьких проєктах.

Набуття теоретичних знань є важливим базисом урбаністичної освіти, проте вона безперечно повинна мати практичне спрямування, особливо нині, коли при відбудові міст значною є потреба у фахівцях з урбаністики, міського планування, просторового розвитку міст. Це, зокрема, реалізується через низку урболабораторій – «Просторовий аналіз», «Міський дизайн», «Регенерація міст», «Міські публічні простори», де заняття побудовані таким чином, щоб спираючись на здобуті знання і навички, студенти виконували проєкти для конкретної території, які обговорюються та оцінюються викладачами і фахівцями-практиками. Практично орієнтоване навчання реалізується і через три групи практик. Перша група включає практики з набуття, обробки та поширення географічної інформації, пов'язаної із розвитком міст. Друга група – навчальні практики з польових урбаністичних досліджень та професійно-орієнтована, під час яких студенти відвідують різні міста України, зустрічаються з архітекторами, містопланувальниками, урбаністами, міськими активістами і потім виконують завдання із дослідження міських просторів. Традиційний маршрут професійно-орієнтованої практики охоплює різні міста, що дозволяє ознайомитись із різноманітними досвідами та підходами до організації міського простору та визначення стратегій розвитку міст. Третя складова – виробничі практики, де студенти набувають практичні навички на конкретних робочих місцях, долучаючись до реалізації прикладних проєктів, зокрема, в інститутах розвитку міст, департаментах архітектури, містобудування та благоустрою міст, агенціях регіонального розвитку, аналітичних центрах та містоцентричних громадських організаціях.

Іншою стороною урбаністичної освіти є підготовка таких фахівців, які можуть своєчасно реагувати на виклики суспільства [2], робити реальний внесок у покращення міського простору, розв'язання соціальних проблем та розвиток міст, комфортних для життя. Ще під час навчання студенти отримують можливість долучатися до різноманітних урбаністичних проєктів. Як приклад можна згадати долучення до проєкту з розвитку безбар'єрності у містах спільно з ЛУН Місто та ГО Безбар'єрність. Зокрема, пілотний проєкт «Мапа безбар'єрності. Місто без меж: Шевченківський район» у співпраці із Шевченківською РДА міста Києва, в рамках

якого студентами здійснено моніторинг рівня доступності міського простору і запропоновано рекомендації щодо пріоритетності вирішення проблемних моментів. Іншим напрямом є залучення студентів до проекту Альянсу українських університетів «Посилення спроможності територіальних громад через пілотування їхньої взаємодії з університетами», в межах якого студенти долучилися до дослідження проблем та потреб територіальних громад, зокрема, Лозівської міської територіальної громади на Харківщині. Ще один шлях – це внесок до управління міським розвитком, який роблять випускники освітніх програм, працюючи в комунальних установах міських рад – інститутах/агенціях розвитку міст, просторового планування. Третій шлях можна назвати урбан-просвітництвом, коли випускники і студенти освітніх програм стають міськими активістами, членами містоорієнтованих громадських організацій, координаторами блогів про розвиток міст, організаторами і учасниками «майстерень міст» тощо. Тобто вони є безпосередніми учасниками залучення громад до містотворення.

Проте, повертаючись до розуміння урбаністичної освіти як міждисциплінарної, варто наголосити на доцільності міждисциплінарних та міжгалузевих зв'язків, що дозволяють формувати фахівців, готових працювати у міждисциплінарних командах. Апробація таких методик здійснювалася шляхом реалізації спільних заходів в рамках окремих навчальних дисциплін, насамперед, «Урболабораторія. Регенерація міст». Зокрема, спільно зі Школою архітектури і ландшафтної архітектури Единбурзького університету (освітня програма «Urban Strategies and Design») було організовано міжуніверситетську лабораторію «Впливи війни», в рамках якої вже проведено два воркшопи студентів-географів з Києва та студентів-архітекторів з Единбурга, на яких спільно вивчалися та дискутувалися конкретні кейси українських міст (Ірпінь, Харків, Київ). Інший приклад міжгалузевого співробітництва – зі студентами, що навчаються за програмою «Архітектура та містобудування» в Київському національному університеті будівництва та архітектури (дисципліна «Будівельно-інформаційне моделювання – технологія BIM») щодо регенерації району масової житлової забудови в Києві.

Перспективним вбачається шлях поглиблення міжуніверситетської та міждисциплінарної взаємодії в рамках програм академічної мобільності, як міжнародної програми академічних обмінів Еразмус+, так і між українськими університетами, які готують фахівців у сфері урбаністики та просторового планування. Така співпраця є взаемокорисною, сприятиме налагодженню спільного робочого процесу, формуванню командної роботи, спільному виходу на ринок праці.

Отже, надання урбаністичної освіти за програмами спеціальності Географія дає можливість підготувати фахівців, які вміють «працювати» з міським простором, розв'язувати проблеми просторового розвитку міст, приймати оптимальні управлінські рішення, працювати у міждисциплінарних командах практично орієнтованих проєктів.

Список використаних джерел:

1. Мезенцев К., Провотар Н. Підготовка фахівців з урбаністики та міського планування для відбудови і розвитку українських міст // Природничі науки: теорія, практика, методика навчання. Миргород, 2023. С. 59-61.

2. Мезенцев К., Провотар Н. Українська суспільна географія у періоди суспільних потрясінь // Доктор філософії Олена Степанів: географ, краєзнавець, педагог. Львів: Простір-М, 2023. С. 62-70.

3. Освітньо-професійна програма «Урбаністика та міське планування». Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 2021. 27 с. https://geo.knu.ua/wp-content/uploads/2022/09/opp_ump_2022_bakalavr.pdf

4. Освітньо-наукова програма «Урбаністика та регіональний розвиток». Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 2021. 27 с. https://geo.knu.ua/wp-content/uploads/2021/11/onp_urbr_r_mag_red_2021.pdf

НАПРЯМИ ТА ПОТРЕБИ ЗМІНИ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПЕРЕОБЛАШТУВАННЯ КАМПУСА КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ: РЕЗУЛЬТАТИ ПРОВЕДЕНОГО СОЦІАЛЬНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

Анатолій МЕЛЬНИЧУК, Світлана ГНАТЮК

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ
melnychuk@knu.ua, svitlanahnatiukcld@gmail.com*

Анотація

Досліджено сприйняття комфортності, зручності та особливої використання території кампуса КНУ імені Тараса Шевченка його основними користувачами. Акцентовано на зборі соціальних даних виражених невербально. Респонденти через соціальний експеримент взаємодіяли із простором та середовищем кампуса та демонстрували запит на його переоблаштування, Різні групи користувачі чітко продемонстрували запит на облаштовані локації в межах кампуса, які надають можливість користувачам із різними потребами, бажаннями, можливостями безконфліктно та вільно як використовувати простір так і взаємодіяти. Зафіксовано основні активності користувачів кампуса у зоні експерименту – навчання, комунікація, короткостроковий відпочинок, взаємодія з природним навколишнім середовищем, ігри, вигул домашніх улюбленців, що є необхідним матеріалом для проектування переоблаштування міського простору.

Ключові слова: кампус Київського університету, соціальний експеримент, функціональне призначення території, безбар'єрність, міський простір.

Abstract

The article investigates the perception of comfort, convenience and special use of the campus of Taras Shevchenko National University of Kyiv by its main users. The emphasis is on collecting social data expressed non-verbally. The respondents interacted with the campus space and environment through a social experiment and demonstrated a request for its redevelopment. Different groups of users clearly demonstrated a demand for equipped locations within the campus that allow users with different needs, desires, and capabilities to use the space and interact freely and without conflict. The main activities of the campus users in the experiment area – studying, communication, short-term recreation, interaction with the natural environment, games, walking pets – are recorded, which is a necessary material for designing the redevelopment of urban space.

Keywords: Kyiv University campus, social experiment, functional purpose of the territory, barrier-free access, urban space.

Роль університетів у трансформаційних процесах міст складно переоцінити. Як інституції, вони виступають осередками суспільних змін, а їхні території – університетські містечка або ж кампуси – є первинним відображенням цінностей університетів.

Університетські кампуси є невід’ємними частинами міського середовища та виконують одразу декілька функцій: транзиту, зони проведення занять, можливостей для самостійного навчання, відпочинку (як для здобувачів освіти, так і для інших користувачів) тощо. Взаємонакладання цих функцій змістовно та якісно відрізняє їх від інших частин міста, тим самим підкреслюючи своєрідність та значимість. [1,3,5].

У нашому дослідженні ми сфокусувались на дослідженні потреб зміни функціонального призначення кампусу Київського університету. В основі дослідження – проведення модереного соціального експерименту, який мав на меті окреслити перспективи більшої відкритості та мультифункціональності території кампусу, а також визначити вплив облаштування тимчасових літніх зон короткочасового відпочинку, рекреації, проведення заходів та навчання [2,4,6].

Соціальний експеримент проводився в транзитній зоні між корпусами географічного та фізичного факультетів протягом 11-13 квітня 2024 року (четвер-суботу). Велике шатро сформувало композицію майданчика, де ми розмістили пуфи, стільці станції підзарядки, настільні ігри та пледи. На стенді ми розмістили інформацію, що це місце вільного користування та 12-ти годинне спостереження за нею протягом усіх трьох днів.

Увель час облаштована локація викликала увагу (користувачі, а також транзитні перехожі фотографували/записували відео), здивування, а також бажання використовувати зону для своїх потреб, що свідчить про великий суспільний інтерес до такого роду інтервенцій в простір університетського кампусу. Вже протягом першого дня проведення експерименту, користувачів облаштованого простору було значно більше, ніж місць для сидіння. Загалом, за перший день експерименту, послугами простору скористались 142 унікальних користувача. Здебільшого, користувачами простору була студентська молодь, яка займалась самоосвітою, комунікацією між собою, грою в ігри та відпочинком. Користувачі із домашніми тваринами використовували локацію для спостереження за своїми улюбленцями.

У другий день експерименту, користувачів простору у другій половині дня та ввечері було менше, адже саме в цей період студенти після навчання залишають Кампус. Водночас, у цей день простором активно користувались підлітки, мами з дітьми, люди старшого віку, люди з собаками. Особливість цього дня – це достатня кількість людей, які інтестивно та повторно використовують зону. Загалом, протягом другого дня експерименту послугами нашої зони скористались 96 унікальних користувачів.

Третій день експерименту простір відвідали 120 користувачів, однак часові коливання у межах доби найбільше були відчутні саме цього дня. Серед відвідувачів переважно були мами з дітьми, школярі, люди старшого віку. Вони здебільшого відпочивали, грали в настільні ігри, вели довгі, розмірені розмови.

Протягом усіх днів проведення експерименту ми спостерігали, що користувачі доволі часто ходили до ЖК S1, де купували їжу, напої, користувалися вбиральнями та знову повертались у наш простір.

Наприкінці експерименту, ми провели публічні дискусію на тему трансформацій Кампуса. Запрошення на дискусію були розміщено у всіх соціальних мережах Центру розвитку громад і територій, каналах студентських парламентів, локальних групах та чатах мешканців прилеглих ЖК. До дискусії долучилось 24 учасники.

У ході експерименту ми отримали унікальні та дуже значимі вихідні дані для планування розвитку кампуса Київського університету та сформувати базу для проектування перетворення кампуса в цілому так і його частин. Сформована концепція формування мережі взаємодіючих локацій, які поєднують основні функції території кампуса та облаштовані з урахуванням потреб основних груп користувачів кампуса.

Список використаних джерел:

1. Amin A. Collective culture and urban public space. *City*. 2008. Vol. 12, no. 1. P. 5–24. URL: <https://doi.org/10.1080/13604810801933495>
2. Elias P. Inclusive City, Perspectives, Challenges, and Pathways. *Encyclopedia of the UN Sustainable Development Goals*. Cham, 2020. P. 290–300. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-319-95717-3_32
3. Goldsmith S. Universal design: A manual of practical guidance for architects. Oxford : Architectural Press, 2000. 116 p.
4. Promoting participation through the universal design of built environments: Making it happen / V. Watchorn et al. *Journal of Social Inclusion*. 2014. Vol. 5, no. 2. P. 65–88. URL: <https://doi.org/10.36251/josi77>
5. Мезенцев, К., & Мезенцева, Н. Сучасні трансформації публічних просторів Києва: Передумови, прояв та специфіка. *Часопис соціально-економічної географії*, 2017, Вип.22(1). С. 39-46.
6. Мельничук А. Л. Просторові трансформації міських територій: методичні підходи до збору та обробки даних з використанням геінформаційних технологій. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Географічні науки». 2018. Вип.8. С. 191-197.

РИНОК ЖИТЛА В УКРАЇНІ: ТРАНСФОРМАЦІЇ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Володимир ПАСЬКО, Вікторія ЗАПОТОЦЬКА, Ольга ЛЕВИЦЬКА
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ
pasko@knu.ua, vzapototska@knu.ua, olha.levytska@knu.ua

Анотація

Розглянуто сучасні трансформації ринку житла в повоєнний період. Висвітлено вплив повномасштабного вторгнення росії на ринок житла, зокрема на його динаміку та структуру. Розкрито вплив військових дій на руйнування житла, нові виклики для забудовників та девелоперів, формування попиту та пропозиції, будівництво нового житла, а також зміни у вподобанні покупців при виборі житла. Висвітлено обсяги введення в експлуатацію нового житла в порівнянні з довоєнним періодом. Виявлено фактори, які будуть визначальними при розвитку ринку житла в найближчій перспективі.

Ключові слова: ринок житла, будівництво, попит та пропозиція на ринку нерухомості, введення в експлуатацію.

Abstract

Modern transformations of the housing market in the post-war period are considered. The impact of russia's full-scale invasion on the housing market is highlighted, particularly in terms of its dynamics and structure. The effects of military actions on housing destruction, new

challenges for developers and real estate companies, demand and supply formation, new housing construction, as well as changes in buyer preferences when selecting housing, are explored. The volume of newly commissioned housing is compared with the pre-war period. The factors that will be decisive in the development of the housing market in the near future have been identified.

Keywords: *housing market, construction, supply and demand in the real estate market, commissioning.*

З початку повномасштабної російської агресії ринок нерухомості зазнав суттєвих змін. Рекордно низький рівень попиту, ускладнена логістика, нищення підприємств-виробників будівельних матеріалів, труднощі з бронюванням співробітників, проблеми в енергетиці – все це негативно позначилося на ринок нерухомості країни.

В 2023 році головною проблемою на ринку нерухомості для всієї України залишалися масовані артилерійські та ракетні обстріли, які призводили до нищення та руйнування житлового фонду країни. На січень 2024 року в Україні нараховувалося близько 250 тисяч пошкоджених та знищених будівель, з яких – 222 тисячі приватних будинків, більше 27 тисяч – багатоквартирних будинків та 526 гуртожитків. Пряма шкода від руйнування вищеперерахованих об'єктів оцінюється в 58,9 млрд. дол. Найбільше руйнувань житлового фонду було зафіксовано в Донецькій, Харківській та Луганській областях. Лише на період 2023-2025 років очікується реалізація 580 проектів відбудови житлового та нежитлового фонду. [3].

Військові дії значно вплинули на забудовників та темпи будівництва нового житла, проте вже на другому році повномасштабної війни забудовники почали все частіше розконсервовувати житлові комплекси. Особливо це чітко простежувалося з другої половини 2023 року, коли в компаніях-збудовників поступово спостерігалось відновлення попиту на житло. Це стосувалося новобудов Києва, Львова, Івано-Франківська та Ужгорода.

Проте невеликий попит і недостатність фінансування будівництва були і залишаються ключовими стримуючими факторами росту активності в даному сегменті ринку нерухомості. Вимушені міграції, погіршення економічної ситуації в країні, зростання безробіття, зниження заробітної плати, а також великі ризики руйнування, або втрати житла, падіння темпів будівельних робіт призвели до суттєвого падіння попиту на ринку житла. Причому частка спекулятивного попиту після початку повномасштабного вторгнення значно знизилася і головними покупцями житла являються все ж таки кінцеві споживачі. Основними факторами, які впливають на вибір житлового комплексу з погляду покупця житла є репутація, надійність забудовника, а також темпи ведення будівельних робіт на майданчиках забудовника. Сьогодні покупці житла особливу увагу звертають на відсутність поблизу потенційно небезпечних об'єктів та наявність поблизу укриттів або підземних паркінгів, надають перевагу квартирам на низьких поверхах (до 6 поверху) та квартирам з ремонтом, а також можливості придбати житло в іпотеку з використанням державних програм («ЄОселя» тощо).

Кількість оформлених угод купівлі-продажу на вторинному ринку житла України в 2023 році збільшилися на 71% в порівнянні з 2022 роком. Якщо порівнювати 2023 та 2021 роки, то показники попиту на вторинному ринку складають лише половину від довоєнного рівня. Найбільший спад, від -50 до -100% очікувався в прифронтових

регіонах, на сході та півдні, а найменший від -25 до -40%- в відносно більш безпечних західних регіонах України.

У порівнянні зі вторинним ринком нерухомості попит на новобудови в 2023 році був на доволі низькому рівні, враховуючи зміну інтересів покупців з первинного на вторинний ринок нерухомості. Причиною цього є низькі темпи будівництва та ризики недобудови житлових комплексів. В 2023 році попит на новобудови в середньому в державі складав близько 20% від довоєнного періоду. Але загалом, в окремих будівельних проектах, які знаходилися на завершальних стадіях будівництва і в яких будівельні роботи велися високими темпами, обсяг попиту досягав 40-50% від показників 2021 року. Тренди попиту 2024 року перейшли з 2023 року. [5].

У 2024 році найбільшим попитом на житло відзначилися Київ та Київська область. На це впливає багато факторів, зокрема, Київський регіон вважається найбільш безпечним, адже є віддаленим від лінії фронту, відчуття безпеки дає також ефективне ППО, також Київ здатен забезпечити роботою, адже саме столиця має найвищий рівень бізнесової активності у країні. Другим регіоном за перспективністю є Львів та Львівська область. Тут суттєво зросли не лише ціни, але й пропозиція житла. Попитом користуються також Івано-Франківськ, Ужгород, Чернівці та Вінниця. За даними Державної служби статистики в порівнянні з 2022 роком, площа житлових будівель, будівництво яких розпочалося ще 2023 році, збільшилася в Чернівецькій області в 3,8 рази, Івано-Франківській області в 2,3 рази, в Закарпатській області в 1,8 рази та у Вінницькій області в 1,8 рази [2].

Прослідковується, що в 2022 та в 2023 роках забудовники концентрували свою увагу на житлових комплексах, які знаходилися на середній або завершальній стадії будівництва, і майже не розпочинали нові проекти. В умовах невизначеності і доволі складного прогнозування безпекової та економічної ситуації в Україні покупці житлової нерухомості на первинному ринку не поспішають інвестувати в будівництво на його початкових стадіях і віддають перевагу житловій нерухомості, яка буде введена в експлуатацію в найближчий час.

Станом на 2023 рік обсяг введення в експлуатацію нового житла в Україні складав 7,4 млн кв. м, що лише на 4% більше ніж обсяг введення в експлуатацію в 2022 році і на 35% нижче показників 2021 року. Введення в експлуатацію житла в Україні в I кварталі 2024 року сягало 2 млн 178,6 тис. кв. м житла, що більше на 12,2% в порівнянні з I кварталом 2023 року. В I кварталі 2024 року було введено в експлуатацію 25,4 тис. квартир, що більше на 2,3% ніж в цьому ж кварталі 2023 року. Причому в містах було введено в експлуатацію 16,1 тис. квартир, а в сільській місцевості 9,2 тис. квартир. За підсумками I кварталу 2024 року найбільше житла було введено в експлуатацію в Київській області, що становить 453,2 тис. кв. м (20,8% від загального обсягу), Києві -236,9 тис. кв. м (10,9%), Львівській області – 212,1 тис. кв. м (9,7%), Івано-Франківській – 157,9 тис. кв. м чи (7,3%) та Волинській – 153,2 тис. кв. м (7%) областях [2].

Серед факторів, які будуть визначати розвиток ринку житла в найближчій перспективі можна вважати перш за все тривалість та хід війни, протистояння агресору та подолання наслідків війни, розвиток економіки країни, міграції, ефективність будівельної реформи, розвиток і фінансування державної програми «ЄОселя», ситуація на валютному ринку, а також зростання реальних доходів населення.

Перелік використаних джерел:

1. Геопортал «Uvecon» URL: <https://www.uvecon.ua/ua/geoportal.html> (дата звернення 17.08.2024)
2. Державна служба статистики України: офіційний веб-сайт URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 17.08.2024)
3. Національний банк України. “Макроекономічний огляд: вплив війни на ринок нерухомості в Україні.” Київ: НБУ.
4. Офіційний сайт Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. URL: <https://minre.gov.ua/> (дата звернення 17.08.2024)
5. Скорочення будівництва нового житла, зростання вторинного ринку та цін. Що відбувається з нерухомістю України? Журнал Forbes Ukraine. URL: <https://forbes.ua/money/oglyad-rinku-zhitlovoi-nerukhomosti-vid-ey-v-ukraini-doslidzhennya-rinku-nerukhomosti-pid-chas-viyuni-vid-eampy-21032024-20030> (дата звернення 19.08.2024)
6. Український інститут майбутнього. “Перспективи відновлення ринку нерухомості в Україні після війни.” Аналітична записка.
6. Якість життя населення України та перші наслідки війни: монографія / Черенько Л. М. та ін. Київ: Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, 2023. 191с. URL: <https://idss.org.ua/public> (дата звернення 16.08.2024)

АНКЕТНІ ОПИТУВАННЯ В СУЧАСНИХ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Сергій ПОКЛЯЦЬКИЙ

Інститут географії НАН України, м. Київ (Україна)

Ser.geograph@gmail.com

Анотація

Розглянуто ключові аспекти змін об'єктно-предметного поля суспільної географії. Піднято питання використання соціологічних опитувань як одного з ключових методів суспільно-географічних досліджень.

Ключові слова: *суспільна географія, мікрогеографія, соціологічні опитування.*

Summary

The key aspects of changes in the object-subject field of human geography are considered. The issue of using sociological surveys as one of the key methods of human geography research is raised.

Keywords: *human geography, microgeography, sociological surveys.*

Вступ. Сьогодні з впевненістю можна зауважити, що суспільно-географічні дослідження в Україні вже давно вийшли за рамки класичного об'єктно-предметного поля. Безумовно ключовим в цьому процесі стали загальносвітові географічні тенденції. Водночас, такі фактори впливу як COVID-19, адміністративно-територіальна реформа в Україні та російсько-українська війна, суттєво пришвидшили цей процес.

«Життя» в межах обмеженого простору (квартира/будинок, квартал, мікрорайон) під час пандемії COVID-19. Можливості розвитку власної громади та її населених пунктів через пошук сильних сторін в контексті адміністративно-територіальної реформи. Формування територіальної оборони окремих житлових комплексів та облаштування підвалів в окремих будинках та під'їздах

під час російсько-української війни. Всі ці та низка інших факторів, безумовно привернули і привертають нашу увагу до найменших територіальних одиниць (*райони та мікрорайони міст, квартали, вулиці, окремі житлові комплекси та навіть окремі будинки, нові територіальні громади та окремі населені пункти в їхніх межах*).

Виклад основного матеріалу. Нове об'єктно-предметне поле передбачає збагачення наших методичних підходів. Суспільні географи завжди використовували і використовують широкий спектр методів, які і є основою майбутньої методики дослідження [1,2]. Окрім класичних для нас методів (загальнонаукові та географічні) ми часто використовуємо конкретно-наукові і міждисциплінарні методи. Наприклад, серед топових для нас завжди були математико-статистичні методи, без яких свого часу уявити кандидатську дисертацію зі спеціальності «економічна та соціальна географія», просто неможливо.

Але реалії сьогодення суттєво зменшують, а в деяких випадках взагалі унеможливають, використання статистичних даних. Війна суттєво вносить свої корективи з позиції формування статистичної бази суспільного географа. Банальна відсутність «цифр» державної статистики ставить перед нами нові виклики.

Водночас, поклавши руку на серце, маємо зауважити, що ті об'єкти досліджень про які йшла мова вище, фактично не мають своєї статистичної бази. У випадку територіальних громад і їх окремих населених пунктів, ключовими «гальмами» є наявність війни (засекречена інформація або ж відсутня у зв'язку з неможливістю збору). Збір же статистичних даних в розрізі *міських районів, мікрорайонів, окремих кварталів, вулиць, житлових комплексів, будинків на державному рівні фактично не ведеться.*

Постає цілком логічне питання, а звідки ж брати інформацію про дані об'єкти досліджень? Посилення процесів синтезу та інтеграції науки стає все більшим [3], що дозволяє нам розширювати свою методичну базу. В нашому випадку, ми звернулися на допомогу до соціології і взяли на власне озброєння метод соціологічного опитування. Наразі вже можемо говорити про апробацію даного методу як в дисертаційних дослідженнях, так і при виконанні наукових тем суспільно-географічного спрямування [4,5]. Підтвердженням його ефективності є поява соціологічних опитувань серед переліку методів досліджень, які використовують суспільні географи у навчально-методичних виданнях та посібниках [6,7], чого власне не зустрічалося раніше.

Висновки. Даний метод дозволяє суспільним географам вийти за межі класичних камеральних і поринути у світ, неklasичних для нас, польових досліджень. Це безумовно є великим плюсом, оскільки дозволяє не просто зібрати необхідні дані на місці, а і отримати візуальний контакт з досліджуваними об'єктами. Його великою перевагою також є фінансова сторона медалі, адже проведення соціологічного опитування є значно «привабливішим» чим покупка статистичної інформації. Це також крок у формуванні нових баз даних (статистичних, інформаційних тощо), які ми не могли отримати, у зв'язку з їх відсутністю, або ж не могли отримати у зв'язку із банальною високою грошовою вартістю.

Список використаних джерел:

1. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: Навчальний посібник. — Одеса: Астропринт, 2005. — 632 с.
2. Суспільна географія : у двох кн. Книга перша. Проблеми теорії, історії та методики дослідження : [Вибрані праці] = Human Geography : in two Vol. Volume One. The Problems of theory, history and methodic of research : Selected Works / Олег Шаблій. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2015. – 814 с.
3. Географія перед новітніми викликами і запитами (український аспект) / О.Г. Топчієв, В.І. Нудельман, Л.Г. Руденко // Український географічний журнал. В – 2012. – № 2. – С. 3-10.
4. Покляцький С.А. Умови життя населення великих міст України: суспільно-географічне дослідження [монографія] / відп. ред. І.В.Гукалової. К.: Наукова думка, 2016. – 185 с.
5. Ukrainian cities: sustainable development on the eve of full-scale Russian aggression / Edited by Eu. Maruniak, S. Lisovskyi – 2023. – 232 p.
6. Методи суспільно-географічних досліджень: навчально-методичне видання / за ред. К. Мезенцева. Київ: Видавництво «Фенікс», 2021. 100 с.
7. Кононенко О., Гнатюк О. Методи урбаністичних досліджень: навчальний посібник. Київ: Видавець Кравченко Я.О., 2024. 145 с.

ПРОБЛЕМА ЗАТОПЛЕННЯ ТА ПІДТОПЛЕННЯ МІСТ

Володимир ПОРУЧИНСЬКИЙ, Олександр МЕЛЬНИК

*Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк
poruchynsky@gmail.com, hockins@gmail.com*

Анотація

Розглянуто особливості затоплення міст, як однієї із важливих проблем міського планування. Проаналізовано основні чинники, які спричиняють підтоплення та визначено шляхи вирішення проблеми.

Ключові слова: місто, затоплення, урбанізація.

The peculiarities of urban flooding are considered, as one of the important problems of urban planning. The main factors that cause flooding have been analyzed and ways to solve the problem have been determined.

Key words: city, flooding, urbanization.

Зростаюча тенденція затоплення міст є глобальним явищем, яке створює серйозну проблему для міського планування у всьому світі. Добре відомо, що урбанізація змінює поверхневі гідрологічні характеристики, а погано спланована міська забудова збільшує частоту та серйозність міських повеней.

Затоплення в містах – це затоплення землі або майна в забудованому середовищі, особливо в густонаселених районах, спричинене дощем, що падає на непроникні поверхні та перевищує пропускну здатність дренажних систем.

Однією з проблем міських повеней є їх локальний характер. У той час як річкові та прибережні повені можуть охоплювати великі території, міські повені мають тенденцію бути більш концентрованими, впливаючи на конкретні райони або квартали міста. Це ускладнює прогнозування та управління, оскільки наслідки можуть дуже відрізнятися в межах міста.

Підтоплення в містах спричиняються сукупністю різноманітних чинників, серед яких слід виділити зміни клімату, неякісні дренажні системи, швидку урбанізацію та погану практику землекористування.

Зміни клімату відіграють важливу роль у посиленні підтоплень у містах, через збільшення частоти та інтенсивності екстремальних погодних явищ. Внаслідок підвищення температури та різких змін погодних умов у містах випадають сильніші дощі та частішають шторми, що призводить до збільшення стоку та підвищення ризику повеней.

Неякісні дренажні системи є основною причиною затоплення міст. Багато міст мають застарілу або малогабаритну інфраструктуру, яка не може впоратися зі збільшенням обсягу стоку з непроникних поверхонь. Дренажні системи в багатьох міських районах були спроектовані багато років тому, коли кількість населення та щільність забудови були значно нижчими. У міру зростання міст і зростання урбанізації потужність цих систем стає недостатньою для обробки збільшеного об'єму дощової води. Як наслідок, навіть невелика кількість опадів може переповнити дренажні системи, що призведе до затоплення.

Неналежне обслуговування дренажних систем може ще більше посилити проблему. Сміття, осад і рослинність можуть накопичуватися в зливовій каналізації та каналах, перешкоджаючи потоку води та збільшуючи ймовірність затоплення.

Швидка урбанізація та поширення непроникних поверхонь сприяють затопленню міст. У міру того, як міста розширюються і все більше землі перетворюється на міську забудову, природний ландшафт замінюється будівлями, дорогами та паркінгами, які запобігають просочуванню води в землю. Крім того, погана практика землекористування, наприклад, невідповідна забудова територій, схильних до повеней, і зміна природних водних шляхів можуть збільшити ймовірність і серйозність повеней.

Крім того, швидка урбанізація досить часто приводить до втрати зелених насаджень, таких як парки та водно-болотні угіддя, які можуть сприяти поглинанню та накопиченню надлишку опадів. А відсутність зеленої інфраструктури, такої як зелені дахи та водопроникні тротуари, перешкоджає природному поглинанню опадів, що призводить до збільшення поверхневого стоку та затоплення міст.

Щоб пом'якшити вплив неналежного землекористування та управління навколишнім середовищем на міські повені, містам слід надати пріоритет практикам сталого землекористування, які включають правила управління заплавами, збереження та відновлення водно-болотних угідь та сприяють використанню зеленої інфраструктури. Прийнявши ці заходи, міста можуть зменшити ризик міських повеней і підвищити загальну стійкість до небезпек, пов'язаних із кліматом

Завдяки поєднанню сучасних засобів захисту від повеней, покращених дренажних і каналізаційних систем, а також коригування міського планування, міста можуть стати більш стійкими до викликів, пов'язаних із міськими повенями.

Список використаних джерел:

1. Cities and Flooding: A Guide to Integrated Urban Flood Risk Management for the 21st Century. URL: https://reliefweb.int/report/world/cities-and-flooding-guide-integrated-urban-flood-risk-management-21st-century?gad_source
2. URBAN FLOODING: Causes, Impacts and Mitigation Strategies. URL: <https://www.linkedin.com/pulse/urban-flooding-causes-impacts-mitigation-c5hpe> 10 measures to prevent (urban) flooding. URL: <https://blog.wavin.com/en-in/10-measures-to-prevent-urban-flooding>

НОВА ГЕОГРАФІЯ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ СУЧАСНИХ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Сергій ПУГАЧ

Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк
puhachserhiy@gmail.com

Анотація

Сьогодні в Україні відбувається докорінна зміна економічної та соціальної географії. Ми можемо спостерігати масштабний «зсув» економіки та населення. Зараз вкрай необхідні географічні дослідження території України як в цілому, так й на регіональному та локальному рівнях. Перешкодою для цього є нестача первинних статистичних даних. Потрібні нові методи та методики для регіональних і локальних досліджень.

Ключові слова: сучасна географія України, просторовий «зсув», регіональний розвиток, брак статистичних даних, нові методи дослідження.

Abstract

Today, Ukraine is undergoing a radical change in its human geography. We can observe a large-scale “shift” of the economy and population. Geographical studies of Ukraine’s territory at the global, regional and local levels are now urgently needed. An obstacle to this is the lack of primary statistical data. New methods and techniques for regional and local research are needed.

Key words: modern Ukraine geography, spatial “shift”, regional development, lack of statistical data, new research methods.

Сучасна російсько-українська війна зумовила потужні трансформації просторової структури господарства, населення, комунікацій в Україні. Соціально-економічна географія України, яку ми знали раніше, багато в чому втратила свою актуальність й представляє лише історико-географічний інтерес. Учителі у школах та викладачі в університетах не знають, як зараз викладати цей предмет. Відбувається масштабний «зсув» економіки та населення у напрямку із сходу на захід, а також за межі України. Можна навіть провести історичні паралелі з XIII ст. та навалюю Золотої орди. Тому зараз вкрай необхідні географічні дослідження території України, як в цілому, так й на регіональному та локальному рівнях.

Це не є легким завданням зважаючи на ряд об’єктивних та суб’єктивних причин. По-перше, масова еміграція через війну у поєднанні з тим, що останній раз перепис населення в Україні проводився у 2001 р., призвели до того, що ми не маємо достовірних даних про чисельність населення. Можна сказати навіть більш різко: ми навіть приблизно (з точністю до кількох мільйонів) не знаємо скільки в

нас населення. Чисельність населення – це базовий показник для будь-якого соціально-економічного дослідження, без якого подальший аналіз та «роздуми» втрачають будь-який сенс.

Другою проблемою є сучасна адміністративно-територіальна реформа в Україні. До реформи основною територіальною одиницею для статистичної звітності був район. Новоутворені територіальні одиниці – громади поки що не можуть налагодити збір та оприлюднення статистичних даних. «Нові» райони стали досить великим, що виключає аналіз територіальних закономірностей.

Третьою проблемою є недосконалість статистичного обліку в Україні: недостовірні (неповні) дані, що не відображають реальної ситуації (дані про заробітну плату, трудові міграції населення); закриті дані, які перестали публікувати після початку війни (дані про зовнішні економічні зв'язки, дані про внутрішньо-переміщених осіб та ін.) [2]. Внаслідок постійного скорочення фінансування, застарілості методик збору інформації, постійних реформ, низка статистичних показників або не збираються зовсім, або ж не відображають реального стану речей. Як приклад можна навести те, що один із головних показників рівня соціально-економічного розвитку – рівень безробіття населення – обчислюється лише на основі осіб, які звернулися до центрів зайнятості. Через значну частку тіньової економіки, непридатним показником для порівняльного аналізу, є середня заробітна плата. На розвинених територіях значна частка зарплати дається «у конверті», у депресивних територіях більшість людей живе на «офіційну» зарплату. При аналізі офіційних статистичних даних [1] не спостерігаються значні відмінності у заробітній платі між регіонами. Хоча насправді вони можуть відрізнитися у кілька разів.

Своєрідним індикатором розвитку («привабливості») території могли б бути показники міграції населення: сальдо міграції та інтенсивність міграцій населення. Проте облік мігрантів в Україні проводиться вкрай незадовільно. Облікуюється лише невелика частка мігрантів, які офіційно змінили місце проживання («прописку»), що робить показник малопридатним для використання.

Зараз нам потрібні нові методи та методики для регіональних і локальних досліджень. Перспективними є дослідження мереж мобільного зв'язку, постдемографія (дослідження населення через соціальні мережі), аналіз супутникових знімків, аналіз картографічних порталів (наприклад OpenStreetMap) тощо.

Поняття регіонального розвитку означає широкий комплекс заходів, які спрямовані на зменшення регіональних відмінностей всередині територіальних одиниць через виділення додаткових ресурсів слабозвиненим регіонам [4]. В Україні проблема регіонального розвитку сьогодні дуже актуальна як із огляду на реформу децентралізації, так й на відбудову територій, які постраждали від російської агресії. Постає гостре питання щодо показників оцінки регіонального розвитку, які були б релевантними з огляду на стан сучасної української статистики.

Наші дослідження [2; 3] показали наявність взаємозв'язків між рівнем соціально-економічного розвитку та рівнем розвитку комунікації (особливо нових) у західній частині України. Активність у соціальних інтернет-мережах може бути індикатором соціально-економічного розвитку території [3]. Можна

виділити наступні просторові паттерни Facebook на території Польщі та України: залежність між рівнем розвитку країни та рівнем проникнення мережі, зростання кількості користувачів у напрямку із сходу на захід, концентрація соціальної активності в столичних регіонах та регіональних центрах, наявність бар'єрів (адміністративні кордони) існувати у віртуальному просторі.

Волинська область відносно мало постраждала внаслідок війни у порівнянні із іншими (східними, південними, північними) областями України. Проте, порівняно із іншими областями Західної України (Львівською, Закарпатською, Чернівецькою, Івано-Франківською, Тернопільською), «зсув» економіки та населення на захід торкнувся Волинської (і Рівненської) області порівняно мало. Причиною цього є наявність спільного кордону із союзником росії – білоруссю, та, як наслідок, постійне очікування атаки зі сторони Бресту. Релоковані підприємства, чисельність яких значно менша, ніж у інших західних областях, розташовуються лише у південній частині Волинської області. Це саме можна сказати й про внутрішньо переміщених осіб: північні частини Волинської та Рівненської областей для них не є привабливими.

Отже, проблематика регіонального розвитку є надзвичайно актуальною для України на сучасному етапі. Сьогодні існують певні труднощі з відбором показників для визначення рівня соціально-економічного розвитку. Для вирішення цієї проблеми потрібні нові методи та методики досліджень.

Список використаних джерел:

1. Державна служба статистики України. Офіційний веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. Пугач С. Соціальна географія комунікаційних мереж Західної України : монографія / за ред. К. Мезенцева. Луцьк : вид-во «Терен», 2021. 284 с.
3. Puhach S. Spatial patterns of Facebook social network service: the case of Poland, Ukraine and Belarus. *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*. 2023. No. 60. P. 7–17. <http://doi.org/10.12775/bgss-2023-0012>
4. Regional development. Wikipedia, *The Free Encyclopedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Regional_development.

ГЕОПРОСТОРОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Іван РУДАКЕВИЧ

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира

Гнатюка, м. Тернопіль

ivaco@ukr.net

Анотація

У публікації охарактеризовані геопросторові аспекти фінансової спроможності територіальних громад Тернопільської області. Дане дослідження є актуальним, оскільки не всі громади регіону після їх створення виявилися фінансово спроможними. Результати даного дослідження можна використати для удосконалення адміністративного поділу області та аналітичних досліджень розвитку громад.

Ключові слова: бюджет, доходи, територіальна громада, Тернопільська область, трансферт, фінансова спроможність.

Abstract

In the article geospatial aspects of the financial capacity of territorial communities of Ternopil region are described. The need to conduct such a study has been updated, since not all communities in the region were financially capable after their creation. The results of this research can be used to improving administrative division of the Ternopil region, for analytical studies of the budget policy of communities, strategic plans, the development of territories.

Key words: *budget, financial capacity, revenue, Ternopil region, territorial community, transfer.*

Створення фінансово спроможних територіальних громад на території України є однією з важливих цілей державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки. Дане дослідження геопросторових особливостей фінансової спроможності територіальних громад у Тернопільській області дозволить виявити краще економічно розвинуті громади, а також такі, що потребують додаткової бюджетної підтримки. Варто врахувати, що опубліковані географічні дослідження з тематики фінансової спроможності громад Тернопільської області на даний час відсутні.

Після завершення реформи децентралізації у 2020 році та території регіону було створено 55 об'єднаних територіальних громад. Важливим фактором створення та подальшого функціонування територіальної громади як адміністративної одиниці є її фінансова спроможність, тобто здатність за рахунок надходжень місцевого бюджету покривати всі необхідні видатки. Згідно методики, розробленої Міністерством розвитку громад та територій України, аналіз фінансової спроможності територіальних громад базується на основі індикаторів потенціалу громади, враховуючи отримані з державного бюджету міжбюджетні трансферти, та визначає їхні порогові значення, а також алгоритм розрахунку інтегрального індексу розвитку потенціалу територіальних громад.

За сприяння програми Ulead з Європою розроблений та успішно функціонує Інтернет-портал «Бюджети територіальних громад України», де охарактеризовані такі основні фінансові показники громад як доходи, видатки місцевих бюджетів та обсяг міжбюджетних трансфертів [1]. Власне на наявних даних станом на 2022 рік з цього порталу базується дане дослідження. Для аналізу фінансової спроможності територіальних громад Тернопільської області використані такі показники як доходи загального фонду бюджету, рівень дотаційності бюджету ТГ, частка доходів громади за рахунок міжбюджетних трансфертів.

Абсолютним лідером по доходах загального фонду місцевого бюджету є Тернопільська міська територіальна громада (понад 3 млрд. грн. у 2022 р.). Порівняно високі доходи до місцевих бюджетів у 2022 році отримали Чортківська, Збаразька, Бучацька, Кременецька, Козівська, Тербовлянська, Великоберезовицька, Білецька, Байковецька територіальні громади. У них рівень доходів перевищив 100 млн. грн. Досить гарні результати по наповненню дохідної частини місцевих бюджетів у 2022 р. показали Підгаєцька (84 млн. грн.), Гусятинська (74 млн. грн.) громади, які є порівняно менш заселені та традиційно вважалися економічно депресивними місцевостями. Найвищі доходи місцевого бюджету на одного мешканця у 2021 р. отримали Байковецька (11311 грн.) та Тернопільська (8930 грн.) громади.

Найнижчий рівень доходів загального фонду місцевих бюджетів протягом 2022 року отримали Коропецька, Іване-Пустенська, Більче-Золотецька та Лопушненська громади. Характерною рисою перших трьох згаданих громад є їх розташування на

півдні області у межах Дністровського каньйону. Дані громади є сільськими із низькими обсягами доходів до місцевих бюджетів. Головною причиною цього є відсутність значних платників податків (наповнювачів бюджету) та низька економічна активність місцевого населення [4].

Найвищий обсяг трансфертів до місцевого бюджету отримала у 2021 р. Тернопільська міська ТГ -- 1,437 млрд. гривень. Значний обсяг трансфертів також у бюджетах Борщівської, Бучацької, Заліщицької, Збаразької, Кременецької, Терехівської, Чортківської та Шумської громад. Причиною у необхідності надання таких високих трансфертів для міських територіальних громад Тернопільської області, аналогічні як і значних видатків їх місцевих бюджетів, -- це наявність багатьох об'єктів соціальної інфраструктури та комунального господарства.

У 2021 р. на території Тернопільської області три громади перераховували також до державного бюджету реверсну дотацію: Тернопільська (71,4 млн. грн), Байковецька (25,0 млн. грн.) і Великобірківська (0,4 млн. грн) [1]. У цих громадах обсяг доходів перевищував більше 110 % показника в середньому по Україні, тому їх надлишки перераховувалися до державного бюджету.

Згідно нашого дослідження чітко простежуються групи громад за рівнем їх доходів, видатків і міжбюджетних трансфертів. Відповідно можна виділити кілька груп територіальних громад Тернопільської області за особливостями їх фінансової спроможності:

1. Фінансово спроможні громади, в яких рівень доходів загального фонду несуттєво нижчий за видатки бюджету, невеликий обсяг міжбюджетних трансфертів (Байковецька, Білецька, Великобірківська, Великоберезовицька, Трибухівська);

2. Умовно фінансово спроможні громади, в яких видатки суттєво перевищують доходи бюджету, однак залежність від міжбюджетних трансфертів невисока (обсяг доходів вищий за міжбюджетні трансферти – Білецька, Великогаївська, Іванівська, Підгороднянська, Скориківська, Козівська, Підгаєцька, Тернопільська, Чортківська);

3. Громади з низьким рівнем фінансової спроможності, в яких обсяг доходів нижчий за обсяг міжбюджетних трансфертів, що ускладнює виконання видаткової частини місцевого бюджету (більшість сільських громад, Бучацька, Заліщицька, Копичинецька, Монастирська, Почаївська, Шумська міські громади);

4. Фінансово неспроможні громади, в яких обсяг доходів бюджету не забезпечує навіть половини його видатків, висока залежність від трансфертів (Вишнівецька, Золотопотіцька, Коропецька, Лопушненська, Мельнице-Подільська громади) [4].

Результати геопросторового дослідження фінансової спроможності територіальних громад Тернопільської області також будуть корисними при створенні аналітичних звітів та описів, зокрема при розробці стратегій регіонального та місцевого розвитку територій.

Список використаних джерел:

1. Бюджети територіальних громад України. URL: <https://public.tableau.com/app/profile/ulead/viz/16360623127390/sheet0> (дата звернення: 20.08.2024).

2. Кириленко О., Баранець Я. Досвід забезпечення фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад. *Вісник Економіки*, 2020 № 3. С. 54-68.

3. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки. Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.08.2024).

4. Рудакевич І. Геопросторові аспекти фінансової спроможності територіальних громад Тернопільської області. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: географія. Тернопіль: СМП "Тайп". № 1 (випуск 54). 2023. С. 68-79.

ЗМІНИ ГУСТОТИ МІСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ТА ЩІЛЬНОСТІ МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ В УКРАЇНІ (1897-2021 рр.)

Леонід РУДЕНКО, Алла БОЧКОВСЬКА, Олександр ЛЕЙБЕРЮК
l.gr.rudenko@gmail.com, bochkov2013@ukr.net, lejberyk.ua@gmail.com
Інститут географії НАН України, м. Київ

Анотація

Проаналізовано зміни густоти міського населення та щільності міських поселень в Україні періоду між 1897 та 2021 рр. Розглянуто основні просторові зміни та їх особливості динаміки зазначених показників. Встановлено основні центри зростання міської мережі України на протязі 120 років.

Ключові слова: *густина міського населення, щільність міських поселень, міська мережа, Україна, адміністративні райони.*

Summary

The changes in the urban population density and urban settlement density in Ukraine between 1897 and 2021 are analyzed. The main spatial changes and the peculiarities of the dynamics of these indicators are considered. The main centers of growth of the urban network of Ukraine over the past 120 years are identified.

Keywords: *urban population density, urban settlement density, urban network, Ukraine, administrative districts.*

Урбанізаційні процеси в межах сучасних держав є одним з актуальних показників напрямків та динаміки розвитку територій, що впливає на соціальні економічні та екологічні аспекти життя населення. З іншої сторони – міграції, військові конфлікти, економічні кризи негативно впливають на процеси розвитку поселенських мереж. Не виключенням є й Україна, де на протязі останнього сторіччя міська мережа зазнала посиленого розвитку, однак з впливом негативних періодів (двох Світових воєн, економічних спадів, а нині військової агресії росії).

Напочатку ХХ ст. на території України існувало 206 міст (без урахування містечок) в яких проживало понад 4 млн мешканців, тоді як у 2021 р. налічувалось 1343 міст та смт та 30,7 млн. міських мешканців. Звичайно такий ріст не був постійно експотенціальним, а характеризується етапами зростання та спаду, що також залежить від його регіонального розміщення. Тому чітко виділяються наступні етапи: 1) 1897-1939 рр. характеризуються поступальним зростанням та трансформацією міської мережі у більшості регіонів; 2) 1959-1989 рр. етап найбільшого росту, зокрема індустриальних регіонів (Донецька, Луганська, Дніпропетровська, Харківська обл.); 3) 1991-2021 рр. період

стабілізації, а також поступове зниження в регіонах з великими індустріальними базами [1, 2, 3]. Очевидним стає той факт, що в після воєнний час, а також з прийняттям окремих законотворчих проектів [4] мережа міських поселень України в майбутньому буде сильно видозміненою. Тому аналізуючи минулі тренди розвитку отримує певні відповіді на загальні поступальні зміни, які були обумовлені часом та просторовими особливостями, що нині підсилились військовими діями та відповідними законодавчими змінами.

Для оцінки просторових змін міської мережі нами проведено дослідження на рівні адміністративних районів України 2020 р. [5], що забезпечує безперервність охоплення та відповідає сучасним потребам у дослідженні та розвитку на рівні цих адміністративних одиниць. Аналіз передбачав отримання результатів щільності міських поселень та міського населення протягом усіх доступних переписів періодів на території України. В підсумку отримані показники дозволили нам проаналізувати динаміку таких змін для кожного з періодів і зокрема їх динаміки протягом усього періоду дослідження.

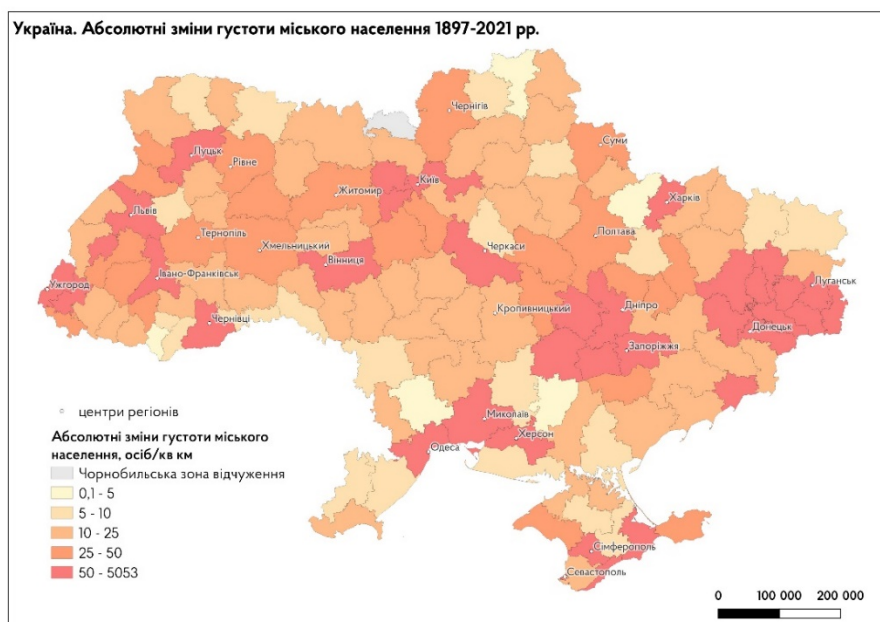

Рис. 1. Україна. Абсолютні показники змін густоти міського населення 1897-2021 рр.

Так, оцінюючи загальну динаміку змін густоти міського населення в період між 1897-2021 рр. ми отримали наступні результати (рис. 1). При середніх показниках міського населення у 1897 р. у межах сучасних районів у 3,9 особи/км² та у 2021 р. – 68,3 особи/км², зростання густоти відбулось у 17,3 раза. Найменші зміни росту густоти міського населення (до 10 осіб/км²) спостерігаються у 26 районах. У Новгород-Сіверському, Богодухівському, Березівському, Бериславському та Верховинському районах зростання відбувалось до 5 осіб/км². У переважній більшості районів (51) зростання відбувалось в межах від 10 до 25 осіб/км², загалом це територій, що знаходяться обабіч основних виробничих центрів, а також основних транспортних артерій. Ще у 20 % районів відбувся ріст у межах 25-50 осіб/км², це території, що утворюють мережу зв'язних просторів між основними центрами регіонів України. Найбільші показники зростання (понад 50 осіб/км²) спостерігаємо в 36 районах, де розташовані більшість центрів регіонів, основні промислові райони Донецької, Дніпропетровської, Луганської обл., півдня Криму (Сімферопольський, Ялтинський, Феодосійський), основна портова інфраструктура України періоду до 2022 р.

Найбільший ріст характерний для міст зі спеціальним статусом: м. Київ (3296 осіб/км²), м. Севастополь (5053 осіб/км²).

Відносно показників щільності міської мережі, то їх динаміка була відносно іншою, порівнюючи з динамікою густоти міського населення. Середні показники щільності міських поселень у межах сучасних районів у 1897 р. склали 2,8 поселень на 10 тис. км² (у середньому 1 міське поселення), у 2021 р. – 18,1 (7 поселень). Тобто в середньому щільність міських поселень зросла на 15,3 міських поселень на 10 тис. км² (рис. 2). У просторовому відношенні для всієї території України спостерігається ріст за даний період, окрім міст зі спеціальним статусом. Для території м. Київ змін між 1897 та 2021 рр. не відбулось, до м. Севастополь було включено м. Балаклаву, що відобразилось у від'ємних показниках росту щільності. У 2/3 районів України спостерігався зростання щільності міської мережі на 10-25 міс. поселень на 10 тис. км². Кількість районів з низькими зростаннями, до 10 поселень на 10 тис. км², нараховано 30, просторово вони розташовані поблизу прикордонних територій, є внутрішніми районами в регіонах з високим розвинутим аграрним сектором, окремі **2021 рр.** прибережні райони, що обмежені природними чинниками їх узбережжя. В 11 районах спостерігається зростання у 25-50 поселень на 10 тис. км², вони розташовані у Донецькій, Дніпропетровській, Закарпатській, Київській, Львівській, Одеській та Харківській областях. Найбільші показники збільшення мережі спостерігаються у 13 районах, що пов'язані з промисловими районами Донецької (5 районів) та Луганської (5) областей, Харківський район, Бучанський район Київської області та Ялтинський район АРК.

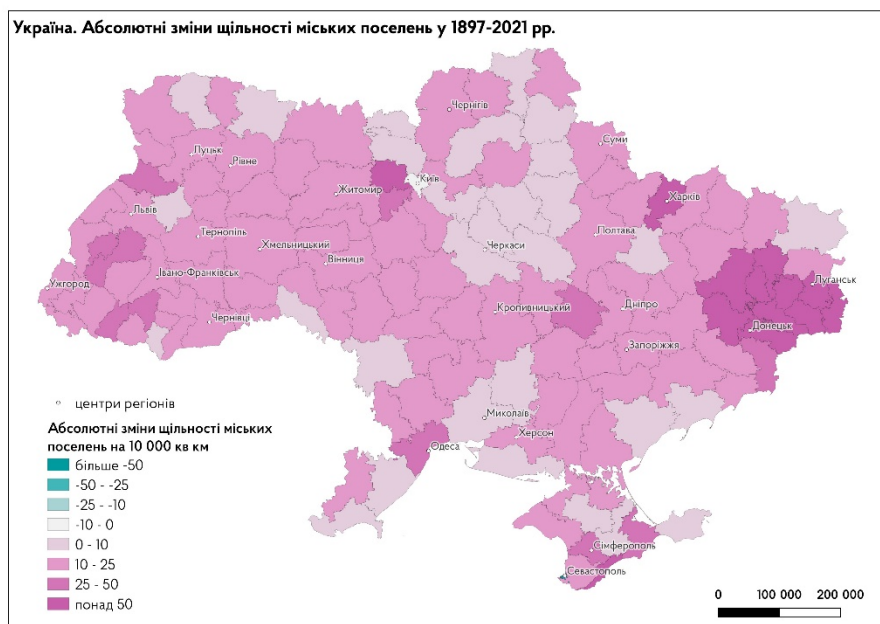

Рис. 2. Україна. Абсолютні показники змін щільності міських поселень 1897-

Висновки. Аналіз змін густоти міського населення та щільності міських поселень в Україні в період між 1897-2021 рр. відображає значний ріст та розвиток міської мережі, однак в порівнянні даних показників не завжди повністю корелюється між собою. Передумовами, що сформували таку ситуацію можна назвати промисловий розвиток (Донецька, Дніпропетровська, Луганська обл.), міграційні процеси й розвиток великих міст, географічне розташування (прибережні міста) та адміністративні зміни. Стрімкі показники зростання бачимо на територіях, які були найменш освоєними та де відбулись процеси індустріалізації. На сучасному етапі розвитку такі зміни будуть ще більш відмінними, а під впливом та внаслідок військових дій трансформація міської мережі буде ще більше кардинальною.

Список використаних джерел:

1. Гладун О. М, Кулик Н. В., Рудницький О. П. Україна, Держава: Чисельність, склад і рух населення. Енциклопедія історії України. Кн.1. Київ, 2018. 608 с.
2. Руденко Л. Г., Бочковська А. І., Лейберюк О. М. Картографічний аналіз розвитку міської мережі України // Укр. геогр. журн. 2022. № 2. С. 32–45. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2022.02.032>
3. Глібчук, П. В. Методичні особливості використання картографічних творів для встановлення етапів трансформації поселенської мережі України. // Укр. геогр. журн. 2015. № 3. С. 50-55.
4. Про порядок вирішення окремих питань адміністративно-територіального устрою України: Закон України від 28 липня 2023 № 3285-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3285-20#Text> (дата звернення: 15.09.2024)
5. Про утворення та ліквідацію районів: Постанова ВРУ від 17 липня 2020 року № 807-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#> (дата звернення: 21.08.2024)

ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯКИ ПЕРЕРОБКИ ВІДХОДІВ

Андрій СЛАЩУК, Володимир ВОЛОШИН

Волинський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк

Andrii.slashchuk@gmail.com, vol.lutsk@gmail.com

Анотація

Розглянуто одну із найбільших проблем охорони навколишнього середовища – утилізацію та переробку відходів. Розглянуто перспективи та можливості вирішення даної глобальної проблеми.

Ключові слова: *відходи, утилізація, переробка, управління.*

Abstract

Considered one of the biggest problems of environmental protection – disposal and processing of waste. Prospects and possibilities of solving this global problem are considered.

Key words: *waste, utilization, processing, management.*

За даними Світового банку, до 2050 року глобальне виробництво відходів зросте на 70 %, причому найбільший внесок у цю тенденцію мають міста. У світі щорічно утворюється 2,01 мільярди тонн твердих побутових відходів і лише близько 32 % цих відходів переробляються. Кількість відходів, що припадає на одну людину в день, змінюється від 0,11 до 4,54 кг, а середній показник становить 0,74 кг [1].

Сьогодні у світі більшість відходів скидається або утилізується на звалищах. Близько 42 % усіх відходів утилізуються на звалищах у тій чи іншій формі. Причому 25,2 % припадає на неконтрольовані сміттєзвалища, 7,7 % – на санітарні полігони із системами збору звалищного газу, 5,5 % – на відкриті звалища і лише 3,7 % – на контрольовані сміттєзвалища. Крім того 33 % відходів відновлюється шляхом компостування, 13,5 % за допомогою рециклінгу, а 11 % спалюється для остаточної утилізації [2].

У країнах з низьким рівнем доходу понад 90 % відходів викидають на нерегульовані звалища або відкрито спалюють. Ці дії створюють серйозні наслідки для здоров'я, безпеки та навколишнього середовища. Неправильне поводження з відходами створює сприятливе середовище для переносників хвороб, сприяє глобальній зміні клімату через утворення метану тощо.

Управління відходами та переробка є двома найважливішими методами підтримки сталого навколишнього середовища. Управління відходами означає процес збирання, транспортування, обробки та утилізації відходів і охоплює різноманітні заходи щодо зменшення, повторного використання та переробки відходів.

Переробка передбачає перетворення відходів на корисні матеріали або продукти, що з одного боку допомагає зменшити кількість відходів, які потрапляють на звалища, а з іншого – зменшує потребу в новій сировині [2].

Звичайні матеріали, які можна переробити, включають папір, картон, пластик, скло, метал та електронні відходи. Ці матеріали збираються та сортуються відповідно до їх складу та якості, а потім переробляються в нові продукти.

Переробка відходів дає цілу низку екологічних переваг. Так, переробка паперу та деревини зберігає дерева та ліси, переробка пластику означає створення меншої кількості нового пластику, що, означає використання меншої кількості вуглеводнів викопного палива. А переробка металів та скла зменшує потребу у використанні нової сировини, зокрема металевих руд та піску.

Крім того, виготовлення продукції з перероблених матеріалів потребує меншої кількості енергії, ніж виготовлення з нової сировини. Наприклад, виробництво алюмінію із перероблених виробів використовує на 95 % менше енергії, ніж виготовлення з нуля, а виробництво сталі – на 70 %. Відповідно до такого скорочення енергії, це призводить до менших викидів вуглецю та інших парникових газів в атмосферу [3].

Отже, вторинна переробка відходів дає змогу значно покращити екологію планети, знизити витрати на виробництво, водночас отримувати прибуток та отримати можливість зниження цін на товари, а також підтримувати баланс природного відновлення ресурсів земної кулі.

Список використаних джерел:

1. A greener future through waste management. URL: <https://www.green.earth/waste-management>
2. A Global Snapshot of Solid Waste Management to 2050. URL: https://datatopics.worldbank.org/whatwaste/trends_in_solid_waste_management.html
3. 7 benefits of recycling. URL: <https://friendsoftheearth.uk/sustainable-living/7-benefits-recycling>

ОСОБЛИВОСТІ ПРОСТОРОВОГО ПЛАНУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЧОРТКІВСЬКОГО РАЙОНУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Олена СМІТ, Михайло САЛІЙ

*Університет штату Делавер (США), Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці*

m.salii@chnu.edu.ua

Анотація

Після реформи децентралізації в Тернопільській області були утворені три нові райони, зокрема Чортківський, що охоплює 36% території області та 32% її населення. До складу Чортківського району увійшли шість колишніх районів, які були розподілені на 22 громади — 8 селищних, 7 міських та 7 сільських. Найбільшими за площею є Бучацька, Монастириська, Борщівська та Заліщицька громади. Чортківська громада,

хоча і невелика за площею, має одну з найбільших часток міського населення та найвищу густоту населення після Тернопільської міської громади. Аналіз показує значні відмінності між громадами за площею та чисельністю населення, що підкреслює необхідність подальших досліджень цих територій.

Ключові слова: децентралізація, Чортківський район, адміністративно-територіальна реформа, територіальні громади, населення, густина населення, Тернопільська область.

Abstract

Following the decentralization reform, three new districts were established in the Ternopil region, including Chortkiv District, which covers 36% of the region's territory and 32% of its population. Chortkiv District incorporates six former districts, now divided into 22 communities — 8 urban-type, 7 city, and 7 rural. The largest by area are Buchach, Monastyriska, Borshchiv, and Zalishchyky communities. Although Chortkiv City Community is smaller in size, it has one of the highest shares of urban population and the second-highest population density in the region, after Ternopil. This analysis reveals significant differences in area and population distribution among the communities, emphasizing the need for further research.

Keywords: decentralization, Chortkiv District, administrative-territorial reform, territorial communities, population, population density, Ternopil region.

Після проведення реформи децентралізації, в Тернопільській області замість колишніх 17 районів було утворено три нових з адміністративними центрами у найбільших населених пунктах північної, південної та центральної частини області, відповідно це міста Кременець, Чортків та Тернопіль. Площа території новоутвореного 17 липня 2020 року Чортківського району складає 5027.5 км², що становить 36% території області, за цим показником він займає друге місце після Тернопільського. В районі проживає становить 32% населення області.

До складу Чортківського району увійшло шість колишніх районів Тернопільської області, розміщених в центральній та південній його частині: Борщівський, Бучацький, Гусятинський, Заліщицький, Монастириський та Чортківський, а також чотири сільські населені пункти колишнього Теребовлянського району.

Колишні Гусятинський район Борщівський та Чортківський район були розділені на п'ять територіальних громад кожен, які відповідно тепер відповідають межах кущових систем розселення. Також шість населених пунктів що раніше входили до складу Чортківського району увійшли до складу Гусятинської селищної громади.

Аналізуючи розподіл за типами, можемо констатувати що кожен тип представлений майже в рівній кількості, з 22 громад Чортківського району найбільше селищних – вісім, а також по сім сільських та міських.

Щодо площі території, то найбільшою є Бучацька міська громада (531,2 км²), вона охопила 66% колишнього Бучацького району, та є однією з найбільших на території Тернопільської області. Також досить значною за площею території є Монастириська міська громада (471,4 км²), вона також зайняла більшу частину території 85% колишнього Монастириського району. Значними за площею є ще дві громади, адміністративними центрами яких є центри колишніх адміністративних районів, це Борщівська (411,4 км²) та Заліщицька (351,9 км²) міські громади, відповідно вони також є одними з найбільших в Тернопільській області.

Не значною за розміром, особливо якщо порівнювати з іншими громадами адміністративними центрами яких стали населені пункти колишні центри районів є Чортківська міська громада (151,7 км²), це лише сімнадцяте місце серед усіх громад району.

Серед селищних громад п'яте та шосте місця в районі займають, досить великі за площею є Товстенська (338,8 км²) та Гримайлівська (330,9 км²) громади. Найменшими є Заводська (90,4 км²) та Коропецька (87,1 км²) територіальні громади.

Серед сільських громад Чортківського району найбільшою за площею є Білобожницька громада (269,8 км²), яка посідає 7 місце в районі та 18 в області, а також є другою за величиною серед сільських громад області. Найменшою сільською громадою району є Іване-Пустенська (80,4 км²), яка також займає передостаннє місце за площею серед усіх громад Тернопільщини.

Проаналізувавши розподіл громад Чортківського району за чисельністю населення бачимо що найвищі позиції за цим показником займають – Бучацька, Борщівська, Заліщицька та Монастирська, які займають відповідно 1-шу і з 3-ї по 5-ту позиції, що пояснюється кількістю населених пунктів та наявністю колишніх районних центрів. Другою за населенням у районі та п'ятою в області є Чортківська міська громада, що зумовлено наявністю міста Чортків (понад 28 тисяч). Найменшими за чисельністю населення є Більче-Золотецька і Іване-Пустенська сільські громади, кожна трохи більше 4 тисяч жителів кожна.

Чортківська міська громада має найбільшу частку міського населення — майже 83%, що обумовлює найвищу густоту населення в районі (230 осіб/км²), поступаючись лише Тернопільській міській громаді. Друге місце за густотою в районі займає Золотопотіцька селищна громада (95 осіб/км²). У восьми громадах району густота перевищує 70 осіб/км², серед них п'ять міських (Заліщицька, Копичинецька, Хоростківська, Бучацька та Борщівська), Заводська та Коропецька селищні, а також Трибухівська сільська громада.

Майже рівний розподіл сільських і міських жителів спостерігається у Коропецькій, Копичинецькій, Хоростківській та Заводській громадах. У Гусятинській (55%) і Скала-Подільській (59%) селищних громадах трохи переважає сільське населення через велику кількість сіл (16 і 14 відповідно). У Борщівській, Заліщицькій та Бучацькій міських громадах більше 60% населення проживає в селах, що також зумовлено великою кількістю сіл (25, 29, 36). Монастирська громада має понад 70% сільських жителів завдяки наявності 39 сіл. У Мельнице-Подільській селищній громаді сільське населення складає близько 80%, а в Гримайлівській, Товстинецькій та Золотопотіцькій громадах цей показник перевищує 80%, що пов'язано з великою кількістю сіл та невеликим населенням селищ-центрів.

Загалом, розглянувши основні особливості новоутворених територіальних громад Чортківського району можемо констатувати їхні значні відмінності як за площею території так і за розміщенням населення, що дає поштовх для подальших досліджень.

Список використаних джерел:

1. Децентралізація дає можливості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/> (дата звернення: 21.08.2024). – Назва з екрана.
2. Gromada.info — Портал об'єднаних громад України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://gromada.info/> (дата звернення: 21.08.2024). – Назва з екрана.
3. Заставецька Л. Б. Територіальна організація систем розселення: основні закономірності та принципи // Географія та туризм. – 2013. – Вип. 24. – С. 197–204.

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ РАЙОНУВАННЯ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ: ЗМІНИ ЗА 10 РОКІВ

Сергій СОНЬКО, І. ЗОЗУЛЯ

Уманський національний університет садівництва, кафедра екології та безпеки життєдіяльності, м.Умань

Анотація

Виробнича типологія сільського господарства та сільськогосподарське районування є традиційними та одними з найстаріших напрямів географічних досліджень. Важливо, що у цих напрямках рівноправно представлені як фізико- так і економіко-географічні напрацювання. Адже, сільське господарство – чи не єдина галузь, в якій людство ще не змогло остаточно позбутися залежності від природи попри усі технологічні новації. Відтак, феномен географічної зональності у схемах сільськогосподарського районування проглядався завжди, навіть за умов надвисокої інтенсивності (добрива, пестициди, No-till, precision farmers, та ін.). Але впродовж останніх років суттєвий вплив на спеціалізацію сільського господарства стали чинити глобальні зміни клімату, які внесли певні корективи у набір сільськогосподарських культур [3].

Ринкова економіка та вільний ринок землі наблизили вітчизняне сільське господарство до явищ у живій природі, оскільки фермер змушений швидко реагувати, як на кліматичні зміни, так і на цінову політику зернотрейдерів. Отже, поточна спеціалізація фермерських господарств доволі об'єктивно відбиває рівень адаптації до швидкоплинних умов, що формуються у соціо-природних системах [4].

Географічні дослідження з виробничої типології та сільськогосподарського районування проводяться в Уманському національному університеті садівництва ще з 2010 року. У 2014 році вперше для території Черкаської області була виконана сільськогосподарське районування [5]. Головний масив даних для проведення типології та районування було отримано з загальнодоступної державної бази даних kolosok.info, в якій кожне фермерське господарство повідомляє про себе найголовнішу інформацію.

В основу методики нашого дослідження покладена методика елементарних ГІС (ЕГІС) [1]. В умовах дефіциту інформації щодо кордонів земелеволодінь нами була використана модель оптимізованих багатокутників Тіссена-Вороного, яка дала змогу просторово «розподілити» землі за кожним господарством (рис.1.).

З використанням інформації по кожному господарству нами були виділені виробничі типи сільськогосподарських підприємств. За станом на кінець 2014 року на території Черкаської області працювало 375 сільськогосподарських підприємств, які спеціалізувались переважно на галузях рослинництва. Всього на території області за співвідношенням галузей спеціалізації виділено 9 виробничих типів господарств. Основу формування головних типів склало зернове господарство, вирощування технічних олійних культур та м'ясо-молочне скотарство. На формування підтипів найбільше вплинули свинарство, молочно-м'ясне скотарство буряківництво та інші галузі, такі як вівчарство, птахівництво, садівництво.

На підставі виділення виробничих типів, а також з урахуванням ландшафтного різноманіття [5] на території області нами були виділені наступні сільськогосподарські райони:

І. Придніпровсько-Черкаський район (у складі територій Черкаського, Золотоніського, Чорнобаївського, Драбівського, східної частини Городищенського, північної частини Смілянського, східної частини Чигиринського адміністративних районів) з високоінтенсивним сільським господарством долинно-приміського (азонального) типу зі спеціалізацією у рослинництві на: зерновому господарстві,

кормовиробництві, овочівництві відкритого ґрунту, садівництві; у тваринництві на: молочно-м'ясному скотарстві, свинарстві, птахівництві.

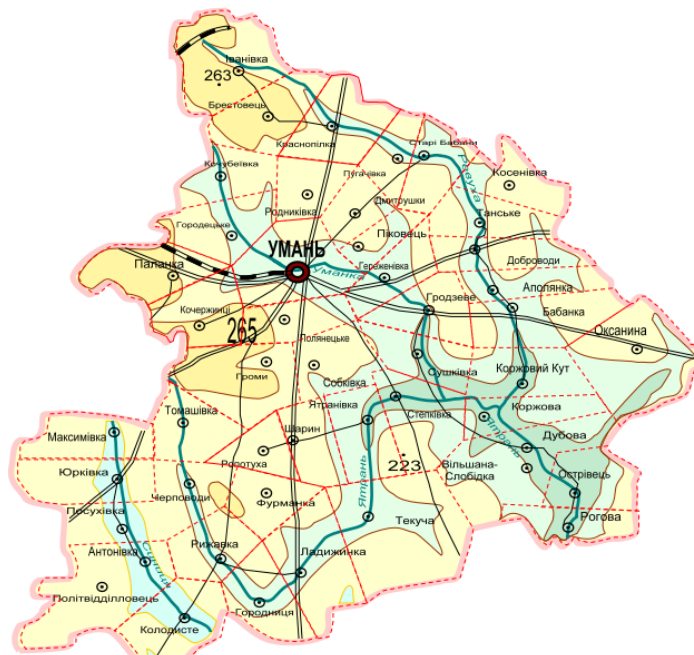

Рис. 1. Відмежування територій окремих господарств методом побудови полігонів Тіссена-Вороного (межі господарств позначені пунктирними лініями)

II. Центральньо-Лісостеповий (у складі територій Канівського, Корсунь-Шевченківського, Звенигородківського, Лисянського, північної частини Городищенського та північної частини Шполянського адміністративних районів) з інтенсивним сільським господарством зонального типу з переважаючою спеціалізацією на рослинництві (зернове господарство в поєднанні з вирощуванням різних технічних, переважно олійних культур) і з менш розвинутим тваринництвом (свинарство та м'ясо-молочне скотарство).

III. Південно-Лісостеповий (у складі територій південної та західної частин Чигиринського, всього Кам'янського, південної частини Смілянського, центральної та південної частин Шполянського та всього Катеринопільського адміністративних районів) з середньо-інтенсивним сільським господарством зонального типу з переважаючою спеціалізацією на рослинництві (розвинуте зернове господарство з меншим значенням технічних культур) та тваринництві змішаного (самозабезпечуючого) типу (скотарство, свинарство, вівчарство, бджільництво, птахівництво).

IV. Північно-Західний Лісостеповий (у складі територій Жашківського, Монастирищенського та Маньківського адміністративних районів) з середньо-інтенсивним сільським господарством зонального типу з переважаючою спеціалізацією на рослинництві (зернове господарство та вирощування різноманітних технічних культур) та тваринництві напівекстенсивного типу (молочно-м'ясне скотарство з відгонно-стійловим типом утримання худоби та свинарством як допоміжною галуззю).

V. Південно-Західний Лісостеповий (у складі територій Тальнівського, Уманського та Христинівського адміністративних районів) з високо інтенсивним зональним сільським господарством рослинницько-тваринницького типу зі спеціалізацією у рослинництві на: зерновому господарстві та вирощуванні

технічних (переважно олійних) культур; у тваринництві на інтенсивному скотарстві молочно-м'ясного та м'ясо-молочного напрямків та свинарстві.

В період з лютого по червень 2024 року нами було проведене повторне обстеження виробничих типів господарств Черкаської області за тією ж методикою. Всього станом на січень 2024 року у Черкаській області налічувалось 1829 господарств (порівняно з 375 у 2014 році), що пов'язано з активізацією ринку землі, а також бажанням вести своє господарство громадянами, яким повернули паї (рис.2).

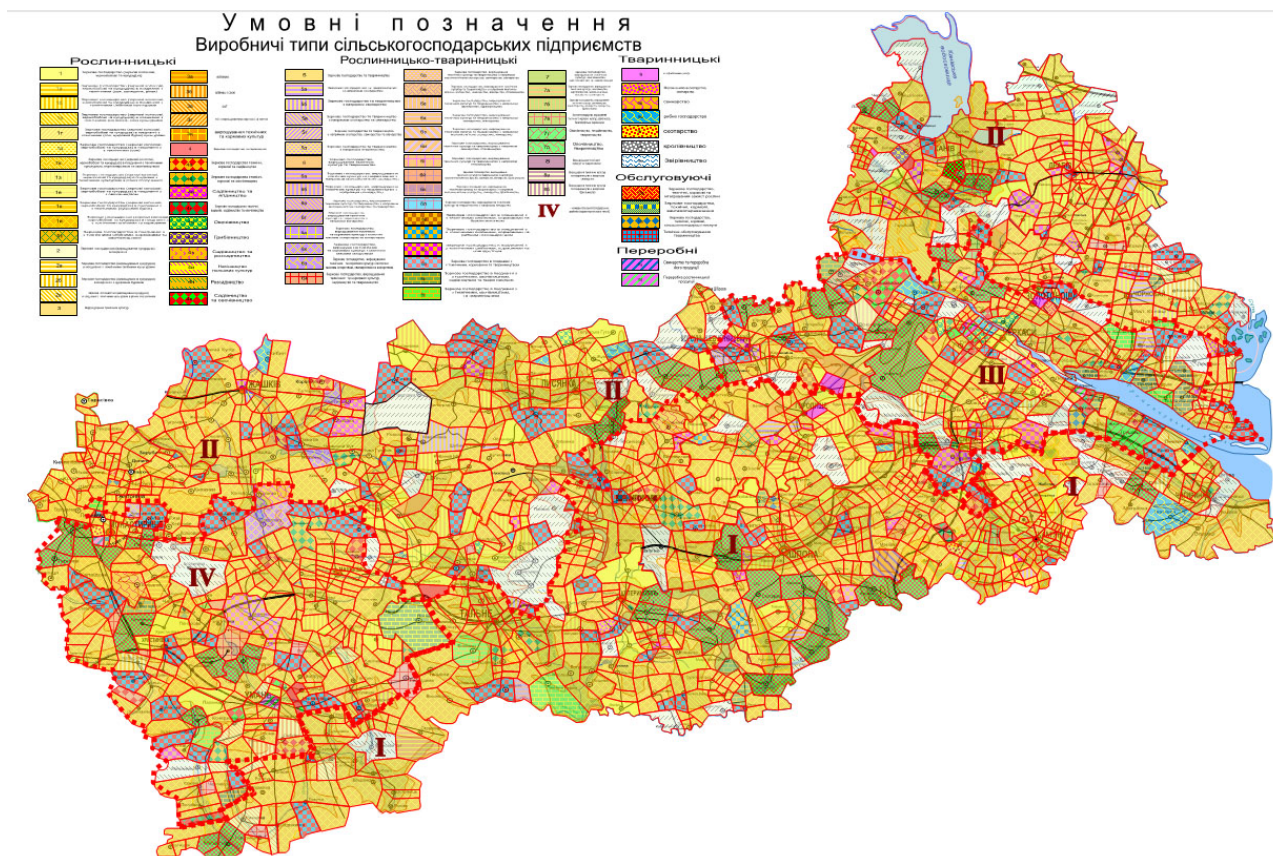

Рис.2. Виробничі типи господарств та сільськогосподарські райони, що формуються у Черкаській області у 2024 році

До виділених у 2014 році виробничих типів додалися ще близько 10 підтипів, які є більш вузькоспеціалізованими на плодівництві, овочівництві, окремих галузях тваринництва (рибництво, кролівництво, конярство), переробці продукції, обслуговуванні (добрива, насінництво, розсадництво, ремонт с/г техніки).

Проте суттєво змінився склад і конфігурація сільськогосподарських районів. Майже без змін залишилась спеціалізація *I. Придніпровсько-Черкаського району* інтенсивного приміського типу господарства (у рослинництві на: зерновому господарстві, кормовиробництві, овочівництві відкритого і закритого ґрунту, садівництві; у тваринництві на: молочно-м'ясному скотарстві, свинарстві, птахівництві). Також майже не змінився *V. Південно-Західний Лісостеповий* (у складі територій Тальнівського, Уманського та Христинівського адміністративних районів) з високо інтенсивним зональним сільським господарством рослинницько-тваринницького типу зі спеціалізацією у

рослинництві на: зерновому господарстві та вирощуванні технічних (переважно олійних) культур; у тваринництві на інтенсивному скотарстві молочно-м'ясного та м'ясо-молочного напрямків та свинарстві.

Зате кордони II. *Центрально-Лісостепового* та III. *Південно-Лісостепового* знівелювались саме завдяки «дрейфу» північної межі *Південно-Лісостепового* району на північ. Власне, ці два райони сьогодні утворили один I. *Південно-Центральний* (рис.2), у спеціалізації якого усе більше проглядаються такі посухостійкі культури як просо та сорго. Крім того усе частіше серед галузей тваринництва зустрічається вівчарство, яке раніше було більш притаманним для господарств сухо степової зони. У рослинництві ж значно збільшились площі сої, яка покликана дещо нівелювати вплив високих температур, зберігаючи у ґрунті запаси вологи і азоту [2].

Замість висновків відмічаємо тенденцію дрейфу на північ меж сільськогосподарських районів з типовою для лісостепової зони спеціалізацією і поступового згортання під впливом потепління клімату вирощування цукрового буряка, пшениці, ріпаку.

Використані джерела:

1.Сонько С.П., Голубкіна О.М. Від елементарної геоінформаційної системи до створення відкритої регіональної географічної бази даних. / Україна: географічні проблеми сталого розвитку. Т.IV. Київ: Обрій,2004.- С.165-167.

2.Сонько С. П., Зозуля І. О. Екологічно збалансовані агроєкосистеми – запорука сталого розвитку. / Людина та довкілля. Проблеми неоекології. 2024. Вип. 41. С. 57-69. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-4224-2024-41-04>.

3.Сонько С.П., Максименко Н.В., Шиян Д.В., Баскакова Л.В., Зозуля І.О. Вплив змін клімату на енергетичні відносини в агроєкосистемах. / SHS Web of Conferences. Volume 112 (2022). V International Scientific Congress «Society of Ambient Intelligence – 2022» (ISCSAI 2022). **Kyiv, Ukraine**, April 4-8, 2022. S. Hushko, V. Solovieva, A. Shaikan, I. Khvostina and S. Semerikov (Eds.)/ SHS Web of Conferences 112, 05004 (2021). P.p. 5-13.

4.Сонько С.П., Кисельов Ю.О. Сільськогосподарське районування Черкаської області в контексті глобальних кліматичних змін. / Вплив кліматичних змін на просторовий розвиток територій Землі: наслідки та шляхи вирішення: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції [Херсон, 10-11 червня 2021 року]. Херсон: ХДАЕУ, 2021. 352 с.- С.С. 279-283.

5.Сонько С.П. Сільськогосподарське районування – перший крок до збалансованого природокористування в агросфері. / Вісник Уманського національного університету садівництва. Випуск 3, №1,2015. – Умань, Ред-вид.відділ УНУС.- С.106-112

РОЗВИТОК РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ

Родіка ТІМІШ

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці
timish.rodika@chnu.edu.ua

Анотація

У статті визначені особливості внутрішнього ринку сільськогосподарської органічної продукції в Україні, зокрема з огляду на повномасштабне вторгнення. Проаналізовано динаміку змін сільськогосподарських органічних угідь та операторів ринку органічної продукції. Окреслено основні напрямки експорту української

органічної продукції. Виявлено основні види сільськогосподарської продукції, які переважають в структурі українського органічного сектору. Проаналізовано законодавство, яке регулює питання органічного ринку в Україні, станом на 2023 рік.

Ключові слова: *органічна продукція, ринок органічної продукції, органічні оператори, законодавче регулювання органічного виробництва.*

Abstract

The article identifies the peculiarities of the internal market of agricultural organic products of Ukraine, in particular, in view of the full-scale invasion. The dynamics of changes in organic agricultural lands and operators of the organic products market were analyzed. The main export directions of Ukrainian organic products are outlined. The main types of agricultural organic products that prevail in the structure of the Ukrainian organic sector have been identified. The legislation regulating the organic market in Ukraine as of 2023 has been analyzed.

Keywords: *organic products, market of organic products, organic operators, legislative regulation of organic production.*

Розвиток органічного виробництва є досить актуальним сьогодні з огляду на лідерські позиції України у постачанні органічної продукції до ЄС та інших країнах світу. Ринок органічної продукції, як сегменту споживчого ринку України, сприяє збереженню навколишнього середовища. В Україні вирощується та виготовляється різноманітна органічна продукція відповідно до встановлених законодавством стандартів органічного виробництва. Водночас, від широкомасштабного вторгнення, постраждав органічний сектор, як і весь аграрний сектор. У зв'язку з цим, постало завдання визначити особливості актуального стану внутрішнього ринку сільськогосподарської органічної продукції України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про зацікавленість науковців питаннями розвитку органічного виробництва. Висвітлення наслідків широкомасштабного вторгнення на український органічний сектор прослідковуються в аналітичних виданнях державної установи «Офіс з розвитку підприємництва та експорту». Незважаючи на тимчасову окупацію третини органічних сільськогосподарських земель, бойові дії та проблеми з логістикою, за перші 8 місяців 2022 року Україна експортувала на 24% більше органічних продуктів харчування порівняно з аналогічним періодом 2021 року. Все ж, Україна має значною мірою невикористаний потенціал у розвитку виробництва органічної продукції, а органічні виробники потребують підтримки у виході на зовнішні ринки.

Мета дослідження полягає в аналізі особливостей внутрішнього ринку сільськогосподарської органічної продукції в Україні.

Органічний ринок в Україні характеризується виробництвом, обігом та споживанням органічних продуктів. Само органічне виробництво є сертифікованою діяльністю. Так, Законом України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» від 10.07.2018 № 2496-VIII зазначено що органічна продукція – це «сільськогосподарська продукція, у тому числі харчові продукти та корми, отримані в результаті органічного виробництва». В Україні станом на 31 грудня 2022 р. загальна площа сільськогосподарських угідь, зайнятих під органічне

виробництво, та перехідного періоду, склала 263619 га (0,6% від загальної площі земель сільськогосподарського призначення України), в тому числі площа сільськогосподарських угідь з органічним статусом – 246126 га, площа сільськогосподарських угідь перехідного періоду – 17493 га. Загальна кількість операторів органічного ринку становила 462, включаючи 380 сільськогосподарських виробників. У вересні 2023 року в рамках конференції «Органічний день в Україні» відзначили 50 українських органічних операторів, які першими були сертифіковані за національним законодавством у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, що дало їм право маркувати свою продукцію державним логотипом. Згідно з аналітичними даними ГС «Органічна Україна» кількість переробників органічної продукції зросла на 33% – з 86 у 2019 році до 114 у 2020 році, а кількість виробників готової органічної продукції зросла на 7% – з 60 у 2019 році до 64 у 2020 році. Український органічний ринок поповнився майже на 100 товарних позицій органічної продукції з вищою доданою вартістю, таких як, мед, амарант, сублімовані сушені фрукти, різноманітна консервована овочева продукція, пекарські суміші, яблучні чіпси і батончики з сухофруктів. Через повномасштабне військове вторгнення продажі української органічної продукції на внутрішньому ринку скоротилися на 36% за обсягом (6 280 тонн) та на 48% за вартістю (близько 17 млн доларів США) у 2022 році порівняно з 2021 роком.

Протягом 2022 року Україна експортувала 245 600 тонн органічної продукції до 36 країн світу, що майже дорівнює обсягу експорту органічної продукції у 2021 році (261 000 тонн). 95% органічної продукції з України було експортовано в країни Європи. Найбільшими країнами-імпортерами української органічної продукції у 2022 році були Нідерланди, Німеччина, Австрія, Швейцарія, Польща, Литва, США, Італія, Велика Британія та Чехія. Відповідно до звіту Європейської Комісії, у 2022 році Україна посіла 3-є місце зі 125 країн за обсягами імпортованої органічної продукції до ЄС.

У червні 2023 року Мінагрополітики внесло ТОВ «Органік Стандарт» до Державного реєстру органів сертифікації у сфері органічного виробництва та обігу органічної продукції. Українські органічні оператори, також, сертифіковані відповідно до Національної органічної програми США (NOP), Органічного стандарту Канади (COR), приватних органічних стандартів Bio Suisse (Біо Свісс, Швейцарія), Naturland (Натурланд, Німеччина) та Bioland (Біоланд, Німеччина), JAS (Японія) та KRAV (Швеція). Функціонує Державний реєстр операторів, що здійснюють виробництво продукції відповідно до вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції.

Внутрішній ринок органічної продукції в Україні повільно, але впевнено зростає, незважаючи на складні економічні умови. У 2021 році було ухвалено Закон України №2496-VIII «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції». Разом з іншими європейськими країнами Україна прагне досягти більшої частки органічного виробництва в найближчому майбутньому. У постанові про Національну економічну стратегію на період до 2030 року, офіційно визначено цілі щодо збільшення органічних площ до 3% від загальної площі сільськогосподарських земель в Україні та збільшення експорту органічних продуктів до 2030 року.

Список використаних джерел:

1. Дослідження органічного ринку України 2019–2023. URL: <https://organicinfo.ua/wp-content/uploads/2022/11/Ukrainian-Organic-Sector-Analysis-Oct2022-UA.pdf>
2. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції : Закон України від 10 липня 2018 року No 2496-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19#Text>
3. Ринок органічної продукції в Україні. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/podiia/item/9994-rynok-orhanichnoi-produktsii-v-ukraini.html>
4. OrganicInfo : веб-портал. URL: <https://organicinfo.ua>.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В ЧЕРНІВЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ НА РІВНІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ДО 2022 РОКУ

Оксана ТРУСІЙ, Віктор ТЕЛЕШМАН

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ
o_trusij@knu.ua, victor.teleshman@knu.ua*

Анотація

У роботі розглянуто окремі аспекти демографічної ситуації у Чернівецькій області до початку широкомасштабного етапу війни. Охарактеризовано кількість населення у територіальних громадах регіону станом на 2021 рік та його зміну в період з 2001 по 2021 роки. Окреслено територіальні диспропорції демографічних показників та визначено ключові фактори, що вплинули на такі відмінності.

Ключові слова: демографічна ситуація, демографічна криза, війна, населення, міграція, територіальна громада, Чернівецька область.

Abstract

The study examines certain aspects of the demographic situation in the Chernivtsi region before the beginning of the large-scale stage of the war. It characterizes the population of the region's territorial communities as of 2021 and its change from 2001 to 2021. Territorial disparities in demographic indicators are outlined, and key factors influencing such differences are identified.

Key words: demographic situation, demographic crisis, war, population, migration, territorial community, Chernivtsi region.

За даними Агенції ООН у справах біженців станом на серпень 2024 року у світі зареєстровано понад 6,7 млн. біженців, що покинули Україну з початку широкомасштабного етапу війни 24 лютого 2022 року, серед яких майже 6,2 млн. знайшли прихисток у країнах Європи [4]. В свою чергу воєнні дії призвели і до внутрішньо- та міжрегіональних міграцій населення всередині країни. Так, за даними Міжнародної організації з міграції станом на квітень 2024 року загальна кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні складала понад 3,5 млн. осіб, а ще близько 4,7 млн. осіб вже повернулися до своїх попередніх місць проживання [1].

Головні наслідки демографічної кризи внаслідок критичних змін показників механічного та природного руху населення в Україні ще попереду, а повномасштабна війна, що триває, дає розуміння процесу подальшого поглиблення демографічних проблем. В такому контексті актуальним є дослідження загальних тенденцій розвитку демографічної ситуації в Україні та її регіонах, що передували періоду широкомасштабного етапу війни, свого роду

формування “точки відліку”, що дозволить завдяки порівняльному аналізу визначити рівень впливу війни на різні аспекти та характеристики досліджуваної сфери.

Станом на 1 січня 2021 року чисельність наявного населення Чернівецької області була найменшою серед всіх областей України і становила 896,6 тис. осіб, що складало 2,2% від загальної кількості населення нашої держави [3]. Проте, незважаючи на незначні абсолютні показники, в цілому, демографічна ситуація в регіоні була сприятливою в порівнянні із загальноукраїнським трендом. Тенденція зниження населення була не такою гострою, як в цілому по Україні. Так, якщо в період з 2001 по 2021 рік у Чернівецькій області спостерігалось зниження кількості населення на 3,4% то в Україні дане значення складало 14,9% (без врахування тимчасово окупованої території АР Крим та міста Севастополь).

Середнє значення кількості населення, що припадало на 1 громаду Чернівецької області становило 17,2 тис. осіб, що було значно нижчим ніж середньоукраїнський показник – 24,3 тис. осіб [2]. Значно переважала всі інші територіальні громади за цим показником ТГ обласного центру – Чернівецька, мешканцями на 2021 рік було 270,58 тис. осіб. До громад-лідерів за кількістю населення в регіоні також належали Сторожинецька, Сокирянська, Новоселицька міські та Кельменецька селищна територіальні громади, населення кожної з яких становило понад 28 тис. осіб. Найменша ж кількість населення у регіоні відповідала сільським територіальним громадам – Кострижівській, Карапчівській, Вашковецькій, Селятинській та Конятинській – менше 5 тис. осіб у кожній.

Динаміка зміни чисельності населення територіальних громад Чернівецької області станом на 2021 рік характеризувалась кращою ситуацією, ніж в середньому по Україні. В цілому, у 21 громади регіону внаслідок природного та механічного руху спостерігалось зростання кількості населення у 2021 році в порівнянні з 2001 роком. У Великокучурівській та Чудейській громадах кількість населення, що проживали в межах їхніх територій протягом зазначеного періоду часу зросла на понад 20% у кожній (24,3 та 20,1% відповідно). Серед інших 15 громад Чернівецького району, в яких спостерігалось зростання кількості населення, даний показник коливався в межах від 6,3% до 0,2%. Також приростом населення характеризувалась майже половина територіальних громад Вишницького району – це Усть-Путильська, Селятинська, Конятинська та Путильська громади із показниками від 2,6 до 3,4% з 2001 по 2021 роки. Найгірша демографічна ситуація спостерігалась в Дністровському районі, жодна із територіальних громад якого не характеризувалась додатнім приростом населення. Лише у Новодністровській ТГ зміна чисельності населення впродовж досліджуваного проміжку часу склала -1,8%, у всіх інших громадах району даний показник становив понад -14%, а в Лівинецькій та Клішковецькій – понад -23% (-27,3% та -23,7% відповідно). Найбільше скорочення населення протягом 2001-2021 років було характерним для Магальської громади, кількість мешканців на території якої скоротилося майже на третину (-31,2%) (рисунок 1).

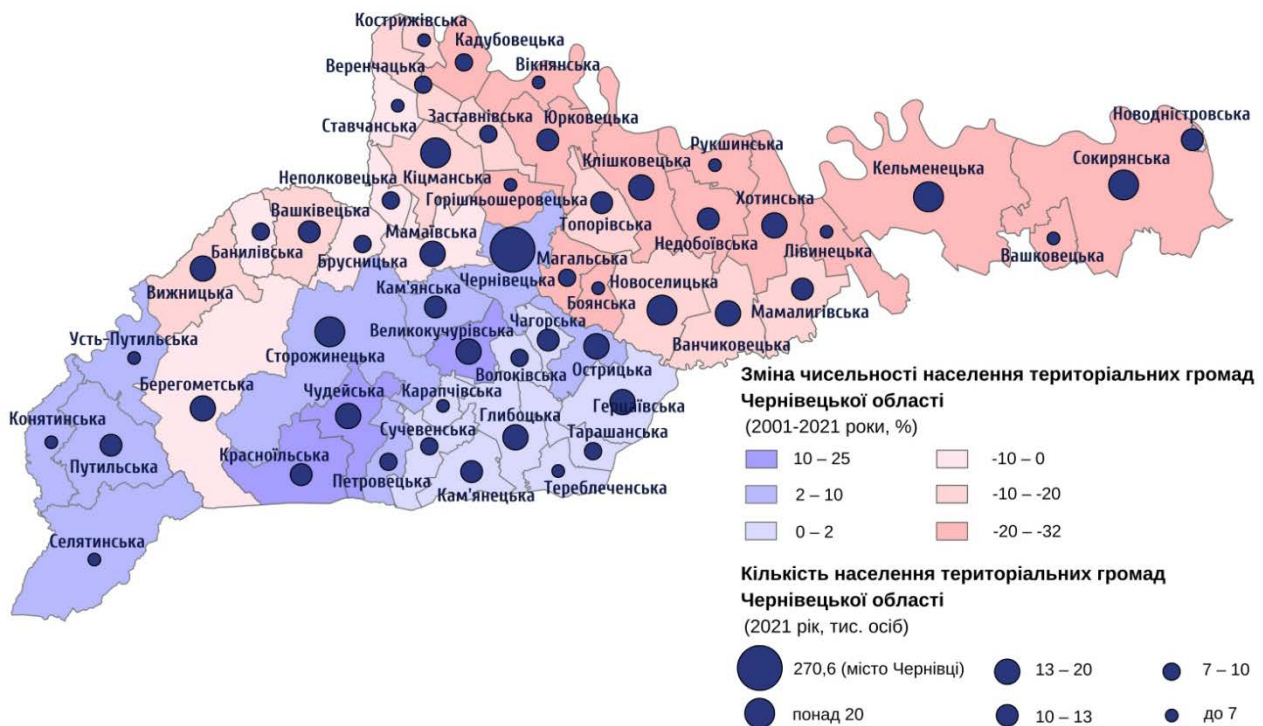

Рис. 1. Кількість населення ТГ Чернівецької області станом на 2021 рік, тис. осіб та його зміна в період з 2001 по 2021 роки, % (Побудовано автором за даними [2])

У період до початку широкомасштабного етапу війни, розв'язаною росією проти України, в Чернівецькій області в цілому склалась сприятлива демографічна ситуація з характерними диспропорційними особливостями зміни чисельності населення територіальних громад регіону в залежності насамперед від економічного розвитку та етнічних особливостей території. Враховуючи особливості природного та механічного руху населення в Україні після 24.02.2022, аналіз демографічної ситуації зокрема у Чернівецькій області, як прикордонному регіоні нашої держави, є надзвичайно актуальним завданням з перспективою подальших порівняльних досліджень змін демографічних показників за останні роки.

Список використаних джерел:

1. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні. Опитування загального населення. Раунд 16. Квітень 2024 року. MOM. URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/IOM_UKR_GPS_Internal%20Displacement%20Report_Round%2016_UA_June%202024.pdf (дата звернення: 15.07.2024).
2. Портал спроможності громад / Мінрегіон. URL: <https://ais.tdukr.com/> (дата звернення: 03.02.2022).
3. Статистичний щорічник України за 2020 рік / Головне управління статистики. Київ, 2021. 453 с.
4. [United Nations High Commissioner for Refugees](https://www.unhcr.org). URL: <https://www.unhcr.org> (дата звернення: 15.07.2024).

СТРУКТУРА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ АНТРОПІЗОВАНИХ ЛАНДШАФТІВ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ БЕРДИЧІВСЬКОГО РАЙОНУ

Сергій УЛІГАНЕЦЬ, Уляна ШИНКАРЕНКО

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ulya.shinkarenko11@gmail.com

Анотація

З метою аналізу типів природокористування в межах Бердичівського району було розглянуто структуру земельного фонду, відповідно до якої регламентується господарська діяльність. Для того, щоб визначити рівень антропогенної трансформації ландшафтів, територіальні громади району було диференційовано за масштабом таких змін.

Ключові слова: Бердичівський район, ландшафт, земельний фонд, природокористування.

In order to analyse the types of natural resource use in the Berdychiv district, the structure of the land fund regulating economic activity was considered. In order to determine the degree of anthropogenic transformation of landscapes, the territorial communities of the district were differentiated according to the extent of such changes.

Keywords: Berdychiv district, landscape, land fund, environmental management.

Співвідношення різних категорій земель за цільовим призначенням у структурі земельного фонду визначає спеціалізацію та подальший розвиток території. Відповідно на сьогодні пріоритетним напрямом дослідженням є моніторинг змін у земельних ресурсах, а також взаємозв'язок між довгостроковим плануванням землекористування та раціональним управлінням природними ресурсами. Виходячи з того, що більшість території є зміненою внаслідок людської діяльності важливо розуміти ступінь та характер сучасних змін природно-антропогенного ландшафту. Сценарії розвитку території безпосередньо пов'язані зі сформованими типами природокористування, що визначають напрями планування та здійснення господарської діяльності [3].

Бердичівський район ($S=3061$ км², 10,3%) Житомирської області складається з 10 територіальних громад, 162 населених пунктів та налічує 161 462 тис. людей (13,7%) [2]. Для визначення структури земельного фонду було використано дані з відкритого ресурсу OpenStreetMap у наступних категоріях: 1. `gis_osm_water_a_free_1.shp`; 2. `gis_osm_landuse_a_free_1.shp`; 3. `gis_osm_railways_free_1.shp`; 4. `gis_osm_roads_free_1.shp` [1]. У результаті опрацювання геоданих (лінійних, полігональних) було визначено площі таких категорій земельних ресурсів: присадибні ділянки (allotments)-20,95 км², місцеві кладовища (cemetery)-2,17 км², землі під виробничою діяльністю (commercial)-0,08 км², сільськогосподарські угіддя (farmland)-457,35 км², фермерські господарства (farmyard)-3,42 км², лісова рослинність (forest)-336,66 км², трав'яна рослинність (grass)-0,54 км², землі промисловості (industrial)-3,25 км², екосистеми луків (meadow)-0,28 км², землі під військові потреби (military)- 0,01 км², землі природоохоронного значення (nature_reserve)-11,57 км², плодово-ягідні сади та виноградники (orchard, vineyards)-10,05 км², парки та зелені зони (park)-0,49 км², землі під розробкою кар'єрів (quarry)-1,44 км², залізничний

транспорт (rail)-13,37 км², землі рекреаційного призначення (recreation_ground)-0,06 км², водосховища (reservoir)-2,58 км², житлова забудова (residential)-103,22 км², підприємства роздрібної торгівлі (retail)-0,06 км², берегова зона (riverbank)-10,35 км², чагарники (scrub)-0,44 км², водні об'єкти (water)-30,57 км², водно-болотні угіддя (wetland)-27,82 км² (див.рис.1).

На основі структури земельних ресурсів Бердичівського району було обраховано індекс антропогенної трансформації ландшафтів для об'єднаних територіальних громад за формулою К. Гофмана (1982), П. Шищенка (1988) та визначено діапазон, де 0-20 слабо перетворений; 21-30 помірно перетворений; 30-40 середньоперетворений; 40-50 сильноперетворений; вище 50 надмірно перетворений ландшафт (див.табл.1., форм 1.). У результаті проведеного ранжування 10 ОТГ, було визначено, що 2 громади мають слабо перетворені ландшафти, 3 помірно перетворені, 2 середньоперетворені, 1 сильно перетворені та 2 з надмірно перетвореними ландшафтами.

$$\text{Кап} = (r_i + q_i + p) \times n/100 \quad (1)$$

Таблиця 1.

Оцінка антропогенної перетвореності антропізованих ландшафтів

Індекси	ОТГ	природні заповідні території (1;1)	ліси (2;1,05)	болота (3;1,1)	луки (4; 1,15)	сади, виноградники (5;1,2)	орні землі (6;1,25)	сільська забудова (7;1,3)	міська забудова (8;1,35)	водосховища (9;1,4)	землі промислового використання (10; 1,5)	Кап
Бердичівський район	Андрушівська	0,95	70,14	5,25	0,00	1,77	7,06	0,03	6,97	1,23	0,24	29,13
	Бердичівська	0,00	42,19	3,26	0,00	0,26	11,08	0,01	22,53	0,01	3,55	38,46
	Вчорайшенська	0,00	33,21	5,38	0,00	2,58	40,26	0,00	0,96	1,56	0,00	26,10
	Гришковецька	0,00	73,85	0,06	0,00	1,41	12,69	0,10	4,62	0,00	0,00	18,58
	Краснопільська	0,00	38,10	2,90	0,00	0,71	31,56	0,11	21,13	0,53	0,14	45,49
	Райгородоцька	14,13	58,46	1,18	0,00	1,67	4,33	0,05	3,29	0,02	0,11	19,90
	Ружинська	0,00	12,49	3,47	0,00	0,40	66,56	0,48	12,36	0,01	0,21	54,44
	Семенівська	0,00	61,63	0,10	0,00	2,48	18,39	1,39	4,13	0,27	0,97	28,62
	Червоненська	0,00	62,89	0,49	0,56	2,55	27,08	0,25	1,47	0,53	0,22	34,45
	Швайківська	0,00	11,39	0,03	0,09	0,53	63,53	0,17	8,62	0,00	0,15	54,09

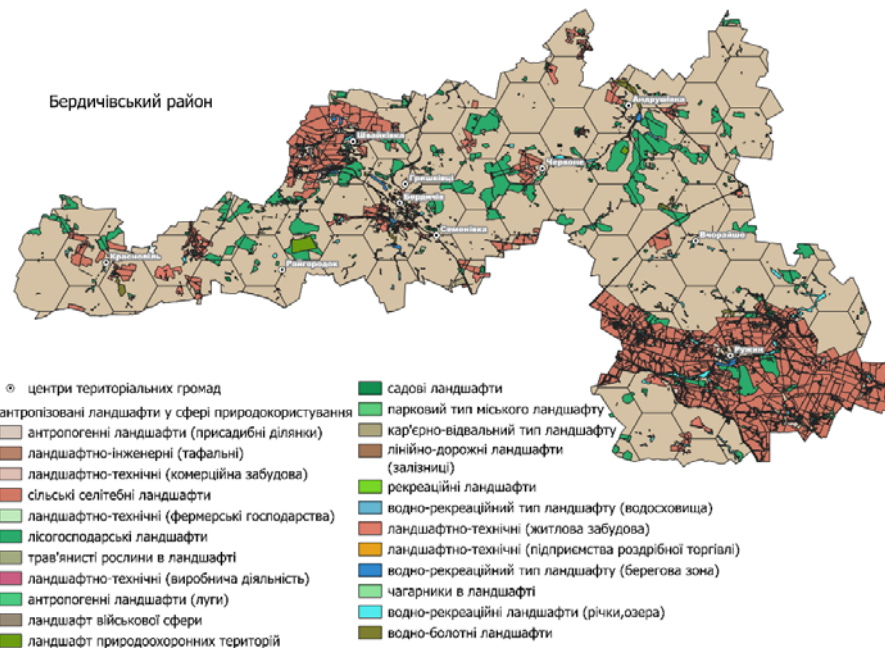

Рис.1. Види природокористування у межах ОТГ Бердичівського району

Таким чином, громади Бердичівського району мають різну ступінь антропогенності ландшафтів від слабо до надмірно перетворених. Розглянута структура земельного фонду дозволила виявити, що найбільший тип займають сільськогосподарські угіддя, землі лісового фонду та житлова забудова.

Список використаних джерел:

1. Geofabrik Download Server URL: <https://download.geofabrik.de/europe/ukraine.html>
2. Децентралізація в Україні. URL: <https://decentralization.ua/newrayons/1322>
3. Мезенцев К.В. Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку: Монографія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. – 253 с.

СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ ДЛЯ ГРОМАД

Марина ЯЧНЮК

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці
m.yachniuk@chnu.edu.ua

Анотація

За сьогоднішніх умов набуває особливої значущості дослідження питань, пов'язаних із підвищенням ефективності функціонування туристичної галузі, а також розширення спектру та асортименту послуг, що надаються. Слід зазначити зростання впливу розвитку туристичної галузі на характер соціально-економічних процесів в межах міських та сільських громад. На сьогодні важливо під час розробки стратегій розвитку територіальних громад приділяти увагу місцевого туризму, бо це скарбниця місцевих традицій, історій та спадщини.

Ключові слова: стратегії розвитку, туризм, територіальна громада.

Abstract

Under today's conditions, the study of issues related to increasing the efficiency of the tourism industry, as well as expanding the range and range of services provided, is gaining particular importance. It should be noted the growing influence of the development of the tourism industry on the nature of socio-economic processes within urban and rural

communities. Today, it is important to pay attention to local tourism when developing strategies for the development of territorial communities, because it is a treasure trove of local traditions, stories and heritage.

Keywords: *development strategies, tourism, territorial community.*

Для багатьох територіальних громад в Україні одним із пріоритетних напрямків розвитку є туризм. На територіях громад розташовані вікові палаці, національні парки та заповідники, маяки та навіть кінні заводи. Переважно такі об'єкти є надзвичайно привабливими для туристів. Перебувають вони в управлінні спеціальних державних органів та підрозділів, діяльність яких здійснюється або з обласних центрів, або зі столиці. Іноді між громадами та відповідними структурами відсутня комунікація, а тому розвиток туристичного потенціалу довкола цих об'єктів є на низькому рівні. У більшості випадків доступ до таких об'єктів обмежений або взагалі відсутній. Аби виправити цю ситуацію та налагодити ефективне використання ресурсів, у першу чергу слід створити туристичну стратегію для громади.

При зачаткуванні чи плануванні місцевого туризму з боку органу влади туристична стратегія матиме певні особливості. На відміну від звичайного туристичного бізнесу, тут загальний суспільний інтерес буде важливішим за задоволення попиту споживачів. Для влади важливіше зважати на потенційний довгостроковий вплив туристичних проектів, аніж на їх короткострокові результати. Спробуємо скомбінувати бізнес-підходи та стратегічну діяльність під час планування місцевого туризму.

На **першому етапі** стратегії потрібно відповісти на запитання щодо готовності місця стати туристичним об'єктом. Для цього не обійтись без оцінки потенціалу місця (природні, інфраструктурні, культурні, історичні умови), втім, для аналізу потрібно ще декілька наступних питань. Постає питання про те, які сподівання щодо розвитку туризму мають власне її мешканці. В цілому концепція брендингу територій – це формування бренду «знизу», від місцевих мешканців. Втім, брендинг територій – це питання, яке потребує окремого обговорення. Чи є достатня кількість кваліфікованих кадрів, які могли б реалізовувати туристичні проекти? Чи не найважливіше запитанням, для громади – чому, якщо місце потенційно є туристично привабливим, до цього моменту не стало туристичною принадою громади? Які причини?

На **другому етапі** при розробці туристичної стратегії потрібно перейти до оцінки ризиків туристичного проекту. Існуючі ризики можуть розглядатися на двох рівнях: з одного ризику, пов'язані із бізнес-процесами, з іншого – ризику, пов'язані із локальним контекстом. При оцінці ризиків розвитку туристичних проектів можливе застосування, наприклад, системи чек-листа для пошуку рішень CATWOE. У випадку туристичного проекту це:

Customers (укр. – споживачі) – якими у випадку створення туристичного проекту стають потенційні туристи. Які їх сподівання від проекту? Як їм потрібно буде змінювати своє життя, свої загальні практики та навички для того, щоб стати споживачами вашої туристичної пропозиції? Чи готові вони до цього?

Actors (укр. – діючі особи) якими в наших обставинах є надавачі туристичних послуг різного рівня. Цими діючими особами є і спеціалісти від органу місцевого самоврядування, і неурядові організації, і бізнес. Чи готові вони працювати разом із громадою над спільною туристичною стратегією, чи не «відвалляться» вони на певному етапі спільної діяльності?

Transformation (укр. – перетворення) означає ті зміни, які виникають при запровадженні туристичного проекту. Це можуть бути внутрішні зміни в громаді (наприклад, для реалізації туристичних починань потрібно буде вносити зміни до місцевого бюджету, і, як наслідок, скоротити видатки за іншими статтями бюджету – тож питання, чи буде місцева рада готова до цього?). Так само це можуть бути зовнішні зміни (наприклад, певний об'єкт, в якому є туристичний потенціал, наразі є улюбленим місцем для вигулу тварин, і у випадку його перетворення на об'єкт іншої якості вигул тварин тут буде обмежено – тож чи готові громада та власники тварин на такі поступки?).

Worldwiev (укр. – світосприйняття). Які зміни глобального характеру викликати туристичний проект? Наприклад, на рівні області або регіону вже є розуміння про певну туристичну стратегію, стратегію позиціонування регіону. Чи громадська стратегія «вписується» в неї, чи навпаки, більша частина області, наприклад, планує розвиватися в напрямку «істівного» туризму і пропонувати туристам унікальну місцеву кухню, а окремій громаді вбачається, що найкраще підходить для проведення тут літніх фітнес-таборів для втрати зайвої ваги?

Owner (укр. – власник) – у випадку місцевого туризму – це людина або група осіб, яка прийматиме рішення про продовження діяльності в напрямку розвитку локального туризму або про її припинення.

Environmental constraints (укр. – перепони навколишнього середовища) у випадку аналізу ризиків, пов'язаних з місцевим туризмом, означатимуть як загрози навколишньому середовищу (що витікає з назви індикатора), так і загрози в цілому зміни суспільного устою, практик, діяльності.

Після оцінки ризиків потрібно здійснити пов'язану із ризиками діяльність, а саме оцінити сучасний стан сприйняття громади як туристичного об'єкта. Чи є у громади певна репутація? Чи є історії, міфи, практики, які асоціюються у розумінні туристів із вашою громадою? Чи суперечать ці історії майбутньому туристичному проекту? При найкращих обставинах саме на таких міфах ґрунтуються деякі туристичні стратегії, вони доповнюють їх. Наприклад, міфи про мольфарів в Карпатах були вдало інтегровані в місцеві екскурсійні програми, для підсилення цієї міфології створюються музеї та організуються фестивалі.

Під час розробки стратегій розвитку територіальних громад важливо проаналізувати усі наявні історичні пам'ятки і зрозуміти, як можна їх ефективно використати. Хоч великі туристичні об'єкти перебувають в управлінні державою, не варто забувати, що розташовані вони саме на території громад. Завдяки комплексному підходу та синергії зусиль місцевої влади, науковців, представників бізнесу, експертів, із залученням активних мешканців громад та центральних органів виконавчої влади можна розвивати як туристичні продукти, так і супутні послуги навколо цих історичних пам'яток.

Місцеві мешканці мають стати найпотужнішим двигуном місцевого туризму, бо вони є скарбницею місцевих традицій, місцевих історій, місцевої спадщини. Сьогодні в Україні туризм можливий тільки завдяки діалогу усіх зацікавлених сторін та спільному напрацюванню рішень та стратегій, комфортних для всіх.

Список використаних джерел:

1. Бондаренко В. Стратегії розвитку туризму для України в умовах військових дій та повоєнний період / Бондаренко Валерій, Медведєва Надія // Енергозбереження. Енергетика. Енергоаудит = Energy saving. Power engineering. Energy audit. – 2023. – № 11 (189). – С. 34-46.

СУЧАСНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ ОЗДОРОВОГО ТУРИЗМУ

Ольга ДАНИЛОВА

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці
o.danilova@chnu.edu.ua

Plamen LAKOV

University of Agribusiness and Rural Development, Plovdiv, Bulgaria
plakov@uad.bg

Анотація

Окреслено сучасні тренди розвитку оздоровчого туризму у контексті світової wellness-економіки. На основі аналізу показників визначено позитивну динаміку розміру ринку wellness-економіки у світі. Охарактеризовані регіональні особливості оздоровчого туризму у розрізі відвідувань та витрат. Традиційно, за кількістю оздоровчих поїздок лідером є Європейський регіон, а за витратами на туризм у сфері оздоровлення – США, перспективним у контексті оздоровчого туризму стає Азійсько-Тихоокеанський регіон. Розкриті чинники збільшення попиту на оздоровчі послуги.

Ключові слова: оздоровчий туризм, wellness-економіка, оздоровчі послуги, wellness-індустрія.

Abstract

Modern trends in the development of health tourism in the context of the global wellness economy are outlined. Based on the analysis of indicators, the positive dynamics of the size of the wellness economy market worldwide have been determined. The regional features of health tourism in terms of visits and costs are characterized. Traditionally, the European region is the leader in terms of the number of health trips, while the Asia-Pacific region is the most promising in terms of spending on health tourism. The factors contributing to the increase in demand for health services have been identified

Keywords: health tourism, wellness economy, health services, wellness industry.

В останні десятиріччя за дослідженнями науковців збільшується попит на оздоровчі послуги [1, 2]. За даними Глобального інституту оздоровлення (Global Wellness Institute (GWI)) економіка оздоровлення (Wellness Economy), як індустрія, що охоплює оздоровчу діяльність та здоровий спосіб життя включає 11 різноманітних секторів, серед яких оздоровчий туризм є невід'ємною складовою [3]. Оздоровчий ринок є багато трильйонним ринком темпи зростання якого постійно випереджають темпи зростання глобального ВВП і демонструють позитивні здобутки навіть у роки глобальних економічних криз (за виключенням пандемічного 2020 року), що представлено нами на рис. 1.

За даними рис. 1, обсяг ринку оздоровчого туризму у порівнянні з 2019 збільшився і станом на 2023 рік складає 651 млрд. дол. США. Таке збільшення зумовлене низкою причин найважливішими серед яких на нашу думку є: збільшення попиту на оздоровчі послуги через процес старіння населення у високорозвинених країнах світу та культурні зрушення у поглядах споживачів із зміщенням акцентів на ведення «здорового способу життя» із сповіданням ідеї про необхідність краси, молодості та здоров'я незалежно від віку, яке особливо посилюється в післяковідний період; полегшений доступ до послуг завдяки

покращенню та доступності транспортного сполучення; збільшення поінформованості споживачів за рахунок доступності інформації у мережі Інтернет, використання сучасних технологій у системі бронювання стимулює зростання обсягів відвідувань міжнародними туристами; освоєння нових сегментів та створення конкурентоздатних пропозицій у сфері лікувально-оздоровчого туризму; підвищення життєвого рівня населення, як у розвинутих країнах, так і країнах що розвиваються та ін.

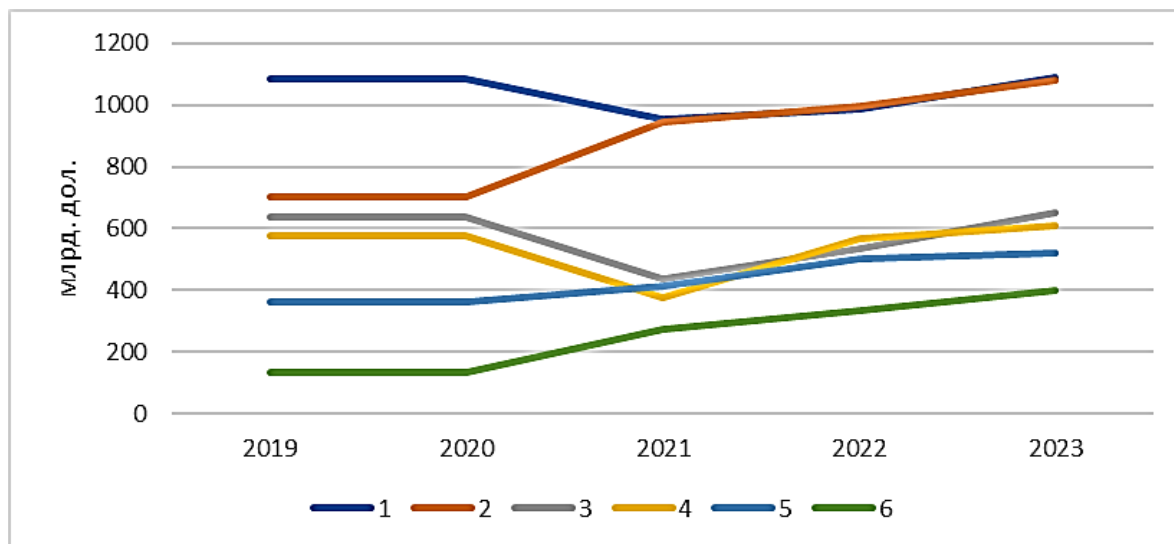

Рис. 1 – Динаміка розміру ринку wellness-економіки у світі за 2019-2023 роки, мільярдах дол. США (1- Особистий догляд, краса та антистаріння, 2- Здорове харчування та втрата ваги, 3 – wellness (оздоровчий)туризм, 4-превентивна і персоналізована медицина та громадське здоров'я, 5 – традиційна та комплементарна медицина, 6- wellness-нерухомість) (укладено за даними [3])

Традиційно, за кількістю оздоровчих поїздок лідером є Європейський регіон (291,8 млн.шт. поїздок) із витратами на туризм у сфері оздоровлення в 210,8 млрд дол. США (рис. 2).

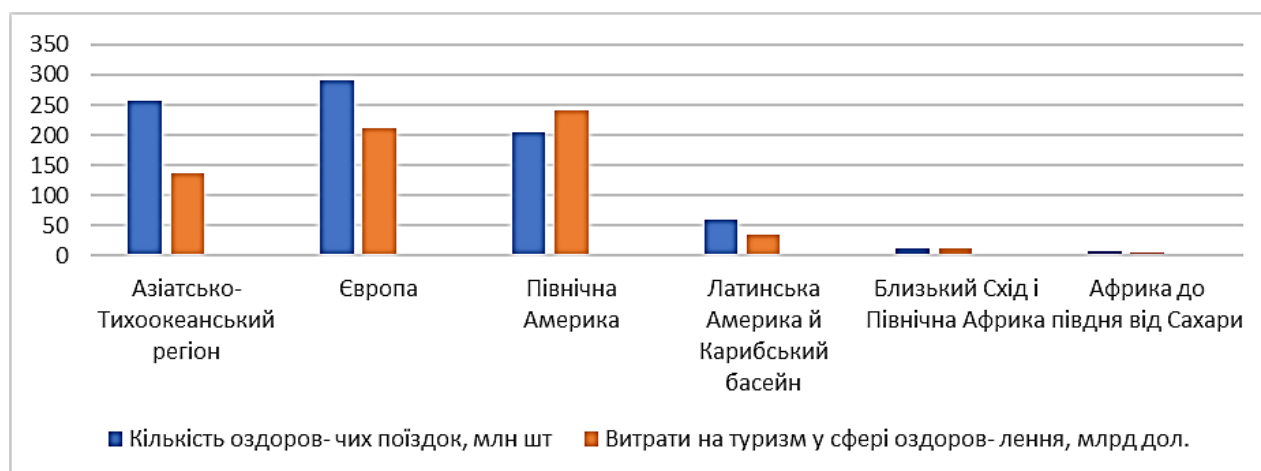

Рис.2 – Туризм у сфері оздоровлення за регіонами світу в 2023 р. (укладено за даними [3]).

Великі обсяги туристопотоків з оздоровчою метою спрямовані в Азіатсько-Тихоокеанський регіон (257,6 млн. шт.) та Північну Америку (204,1 млн. шт. поїздок), яка є лідером за обсягами витрат у сфері оздоровлення та туризму (241,7 млрд дол. США). Такі високі показники приросту кількості оздоровчих поїздок і витрат в Азійсько-Тихоокеанському регіоні зумовлені зростанням попиту в сегменті споживачів із середнім рівнем доходів та економікою із потужними темпами зростання. Зауважимо, що середні витрати на поїдку в даному регіоні є одними із найнижчими у світі і складають 268 дол. Для порівняння у США вони складають 1058 дол., у Європі 594 дол. У подальшому це також буде вагомим аргументом для відвідування Азійсько-Тихоокеанського регіону з оздоровчою метою. Серед країн топ-лідерами внутрішнього й міжнародного оздоровчого туризму 2023 року є США (202 млрд дол. США), Німеччина (60 млрд дол. США), Китай (41 млрд дол. США), Франція (40 млрд дол. США), Японія (28 млрд дол. США).

Отже, сфера оздоровчого туризму розвивається швидкими темпами забезпечуючи якісні та ефективні послуги, що стають все більш популярними серед подорожуючих.

Список використаних джерел:

1. Мальська М.П., Антонюк Н.В., Ганич Н.М. Міжнародний туризм і сфера послуг: підручник для ВНЗ. Київ : Знання, 2018. 661 с.

2. Тучковська І. І. Тенденції розвитку медичного та оздоровчого туризму в Україні та світі. Підприємництво і торгівля. 2024. №41. С.96-103.

3. The Global Wellness Tourism Economy. Report 2023. URL : <https://globalwellnessinstitute.org/geography-of-wellness/>

ВНУТРІШНІЙ ТУРИЗМ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Наталя АНДРУСЯК, Наталія АНІПКО

Чернівецький національний університет ім. Ю.Федьковича

n.andrusyak@chnu.edu.ua , n.anipko@chnu.edu.ua

Анотація

Проаналізовано особливості та сучасний стан внутрішнього екскурсійного туризму в умовах воєнного стану. Досліджено попит на екскурсійні тури мешканців Чернівецької області (в тому числі і ВПО). Визначено туристичні локації, що відвідують туристи. Проаналізовано діяльність екскурсійних компаній в період воєнного стану.

Ключові слова: *внутрішній туризм, екскурсійні тури, туристичні підприємства, стратегія розвитку туризму.*

Війна, що триває в Україні та введення воєнного стану призвело до суттєвих обмежень та повністю змінило динаміку внутрішнього туризму. Суттєвою складовою економіки держави є туризм. За обсягами доходів до 2022 року туристична галузь займала третє місце, а це суттєва частка бюджету країни. Пандемія COVID-19 значно вплинула на туристичну галузь обмеженнями, що мало наслідки і до початку війни. Досягнути повного відновлення рівня прибутковості «доковідних часів» так і не вдалося. Велика кількість прибутків була втрачена із закриттям повітряного простору, знищенням туристичних локацій внаслідок військових дій, окупованих територій. Неможливість туризму

в окупованих районах та районах активних бойових дій кардинально змінило звичну модель внутрішнього туризму зі зсувом до більш «спокійних» районів.

Підприємства туристичної галузі, в основному туристичні агенції та туристичні оператори змушені були скоротити штат та закрити відділи або повністю припинили діяльність. Натомість, відмічено, підвищений попит на екскурсійні послуги та одноденні екскурсійні тури Україною. Екскурсійні бюро та агентства, гідри та екскурсоводи, які залишилися працювати в Україні запропонували на ринку туристичних послуг нові екскурсійні продукти патріотичного спрямування. Основними екскурсантами, до прикладу у м. Чернівці, Івано-Франківську, Львові, Коломиї, Яремче були тимчасово переміщені громадяни зі Сходу та Півдня країни. Самі екскурсійні тури у 2022 в основному були благодійними на підтримку ЗСУ.

Екскурсійний туристичний сезон 2023 року повноцінно запрацював ближче до весни. Туристичні компанії змушені ретельно розглядати заходи безпеки, такі як розташування сховищ та укриття, коли організують тури у відносно безпечніші регіони, гарантуючи, що ці обставини інтегровані в їхні процеси планування. Крім того, запровадження комендантської години в усіх регіонах вимагає ретельного планування екскурсійних поїздок і тривалих походів у цей час, що ще більше ускладнює логістику внутрішніх подорожей.

З 2022 року кількість туристичних компаній – надавачів послуг скоротилося, однак попит на екскурсійні послуги та послуги готельно-ресторанного сервісу збільшився у Західних областях України. З метою визначення залучення туристів до внутрішнього туризму було проведено опитування мешканців Чернівецької області на предмет здійснення подорожей Україною за період військового стану.

Аналіз відповідей респондентів по залученню мешканців Чернівецької області до внутрішнього туризму показав, що близько 80% опитаних здійснювали подорожі Україною раз на рік та частіше. Основною метою подорожей є відпочинок та дозвілля - 52 %, поїздки до родичів та друзів – 31,6%, решта – відрядження та ділові поїздки. Основними видами відпочинку під час воєнного стану на території України є рекреація на узбережжях річок та озер, відпочинок у горах, а саме у садибах та туристичних комплексах, погоди у гори та екскурсії у містах. Рекреаційні заняття у основних дестинаціях – прогулянки та самостійне відвідування музеїв, пам'яток архітектури, а також відпочинок на пляжі/узбережжі.

Основними туристичними локаціями, які відвідують туристи з Чернівецької області є: ТРК Буковель, Кривче (печера «Кришталева»), Джуринський водоспад (урочище Червоне), урочище Лужки, м. Яремче, колишня РЛС Памір, м. Київ, печера «Вертеба», м. Кам'янець -Подільський та Хотинська фортеця, Бакота, міста Львів, Вінниця, Івано-Франківськ, НПП «Вижницький», походи на г. Стіжок, відвідування водоспадів.

Враховуючи попит, туристичні компанії, що надають туристичні послуги активно змінюють стратегії розвитку в умовах воєнного часу, адаптують програми турів та розробляють актуальні до часу туристичні продукти. Такі зміни не тільки узгоджуються з тенденцією попиту мандрівників, які прагнуть відпочинку, але також забезпечує економічний порятунок для компаній, які прагнуть втриматися на туристичному ринку. Крім того, безпека туристів залишається головною проблемою. Підприємства запровадили комплексні

протоколи безпеки. Ці заходи включають проведення ретельних досліджень туристичних напрямків для оцінки ризиків і забезпечення того, щоб туристи були добре поінформовані про потенційні загрози. Застосовуючи ці стратегії, місцеві екскурсійні підприємства в Україні не лише адаптуються до викликів, пов'язаних із триваючою війною, але й роблять внесок у розвиток туризму, який може процвітати навіть за несприятливих умов.

Унікальні особливості та обмеження кожного регіону під час воєнного стану повинні враховуватися туристичними операторами, що потребує тонкого розуміння та адаптації до цих змінних умов. Ці фактори разом підкреслюють необхідність ефективних стратегій управління ризиками та кризовими ситуаціями в туристичній індустрії для пом'якшення несприятливих наслідків воєнного стану та подолання викликів. Туристичний сектор повинен залишатися гнучким і оперативним, використовуючи адаптивні стратегії для підтримки діяльності та підтримки місцевих громад в умовах воєнного стану.

Використані джерела:

1. Роїк О.Р., Недзвецька О.В. Шляхи розвитку туристичної сфери України у воєнний період. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки. Випуск 46. 2022. С. 11-15.
2. UNWTO (2022). UNWTO World Tourism Barometer and Statistical Annex. World Tourism Barometer, volume 20 (issue 3). <https://doi.org/10.18111/wtobarometereng>
3. Motsa A.A., Shevchuk S.M., Sereda N.M. Perspektyvy pisliavoiennoho vidnovlennia sfery turyzmu v Ukraini. Ekonomika ta suspilstvo. Vypusk 41. 2022. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-31>.
4. Зарубіна А. В., Сіра Е. О., Демчук Л. І. Особливості туризму в умовах воєнного часу. Економіка та сус-пільство. 2022. Випуск 41.

ТУРИСТИЧНА РЕВІТАЛІЗАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ КУЛЬТУРИ І КРЕАТИВНОСТІ ЖИТЕЛІВ РЕГІОНУ

Людмила БЕЗУГЛА, Вікторія ЯЗІНА

НТУ «Дніпровська політехніка»

bezuhla.l.s@nmu.one, yazina.v.a@nmu.one

Анотація

Туристична ревіталізація є важливим інструментом для сталого розвитку регіонів, яка забезпечує не лише економічну вигоду, а й соціальний та екологічний прогрес. Залучаючи громаду та використовуючи наявні ресурси, ця ініціатива може створити нові можливості для покращення якості життя мешканців і збереження культурної спадщини.

Ключові слова: *культура, креативність, регіон, туризм, туристична ревіталізація.*

Annotation

Tourism revitalization is an important tool for the sustainable development of regions, which provides not only economic benefits, but also social and environmental progress. By engaging the community and using existing resources, this initiative can create new opportunities to improve the quality of life for residents and preserve cultural heritage.

Keywords: *culture, creativity, region, tourism, tourism revitalization.*

Туристична ревіталізація – це процес переосмислення та відновлення туристичних територій, який не лише включає поліпшення інфраструктури та обслуговування, але й фокусується на культурному розвитку та залученні місцевих жителів до активної участі в туристичних ініціативах. Це може стати потужним інструментом для підвищення рівня культури і креативності жителів регіону.

Основні аспекти туристичної ревіталізації:

1. Збереження культурної спадщини. Ревіталізація дозволяє зберегти традиції, звичаї, фольклор та мистецтво місцевих спільнот. Це може включати відновлення старовинних ремесел, організацію культурних заходів і фестивалів, які представляють місцеву культуру.

2. Пошук і впровадження креативних рішень. Туристична ревіталізація може спонукати місцевих жителів до створення нових ідей і проєктів, які розвивають культуру і мистецтво. Наприклад, створення арт-просторів, культурних центрів, що пропонують майстер-класи та виставки.

3. Залучення місцевих жителів. Активна участь громади у плануванні і реалізації туристичних проєктів сприяє не лише отриманню економічних вигод, але й підвищенню гордості за свою культуру та територію. Місцеві жителі можуть стати гідями, організаторами заходів, екскурсоводами.

4. Навчання та розвиток навичок. Ревіталізація може передбачати навчання місцевих жителів новим навичкам у сфері обслуговування, організації івентів, розробки маркетингових стратегій. Такі заходи підвищують конкурентоспроможність на ринку праці.

5. Економічний вплив. Зростання туристичного потоку сприяє розвитку бізнесу, зокрема малих і середніх підприємств, які можуть приносити дохід також від культурних заходів, гастрономії та сувенірної продукції, що відображає місцеву культуру.

6. Взаємодія з сусідами. Туристична ревіталізація може стимулювати співпрацю між сусідніми регіонами, обмін культурними цінностями, що розширює культурні горизонти та підвищує взаємне розуміння та можливість створити кластер [1].

Основні приклади реалізації туристичної ревіталізації:

- культурні фестивалі – організація щорічних фестивалів, які підкреслюють місцеву культуру, ремесла, гастрономію та мистецтво;

- арт-інсталяції та вуличні мистецькі проєкти – залучення художників до створення інсталяцій, які представляють місцеву культуру та традиції;

- впровадження навчальних програм – курси для місцевих жителів з розвитку бізнесу в сфері туризму, навичок гостинності та культурних практик.

Туристична ревіталізація є ефективним інструментом відновлення та розвитку територій, що зазнали змін або занепаду через різні причини, такі як економічні труднощі, природні катастрофи, соціальні зміни або інші фактори. Важливість туристичної ревіталізації можна виділити через кілька ключових аспектів (див. табл. 1.) [2].

Ключові аспекти туристичної ревіталізації

Економічний розвиток	Туристична ревіталізація сприяє зростанню економіки регіону шляхом збільшення туристичних потоків, залучення інвестицій та створення нових робочих місць. Виникають нові підприємства, пов'язані з обслуговуванням туристів (готелі, ресторани, туристичні агенції тощо), що стимулює економіку.
Соціальний розвиток	Ревіталізація туристичних територій часто включає активне залучення місцевих жителів до процесів прийняття рішень. Це сприяє зміцненню соціальної структури громади, підвищенню рівня участі в культурних та соціальних заходах, а також заохочує громадянську активність.
Збереження і популяризація культурної спадщини	Туристична ревіталізація акцентує увагу на збереженні та відновленні культурних, історичних і архітектурних пам'яток. Це не лише забезпечує їх захист, але й підвищує усвідомлення важливості місцевої культури та традицій серед жителів і туристів.
Екологічна стійкість	Багато ініціатив з туристичної ревіталізації включають екологічно стійкі практики, сприяючи збереженню природних ресурсів і покращенню якості довкілля. Це може включати екотуризм, охорону природних територій, а також зусилля щодо зменшення негативного впливу туризму на навколишнє середовище.
Залучення нових інвестицій	Розвиток туристичної інфраструктури привертає інтерес інвесторів. Це може призвести до створення нових можливостей для ведення бізнесу в регіоні, що в свою чергу підвищує конкурентоспроможність на ринку.
Підвищення якості життя	Удосконалення інфраструктури, яке зазвичай супроводжує туристичну ревіталізацію, поліпшує умови життя місцевих жителів. Це може включати покращення доступу до медичних послуг, освіти, громадського транспорту та інших важливих складових соціальної інфраструктури.
Формування позитивного іміджу регіону	Успішні ініціативи з туристичної ревіталізації можуть суттєво підвищити репутацію регіону, залучаючи не лише туристів, але й нових мешканців і бізнесменів. Це створює позитивний ефект снігової кулі, сприяючи подальшому розвитку.

Туристична ревіталізація, таким чином, може стати важливим інструментом для підвищення рівня культури та креативності жителів регіону, сприяючи їхньому соціальному та економічному розвитку, а також культурному збагаченню.

Список використаних джерел:

1. Ревіталізація туристичних об'єктів в межах проведення індустріальних екскурсій в Україні. URL: <https://card-file.ontu.edu.ua/items/3a424efc-99f8-4c2a-9f14-70e71e0e4800>
2. Ревіталізація як сучасна бренд-стратегія у туризмі Львова. URL: https://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/31_2021/14.pdf
3. Бессонова А.В., Безугла Л.С., Белобородова М.В. Міжнародний досвід ревіталізації промислових об'єктів: можливості для України. *Development Service Industry Management*. 2024. (2). С. 49-55. URL: <https://dsim.khmn.edu.ua/index.php/dsim/article/view/126>

ТРАНСФОРМАЦІЯ ОБ'ЄКТІВ ПРОМИСЛОВОСТІ ДЛЯ ЗАДАЧ ТУРИСТИЧНОЇ РЕВІТАЛІЗАЦІЇ

Марія БЕЛОБОРОДОВА, Юлія ТРЕГУБ

*Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», Дніпро
bieloborodova.m.v@nm.one, tregub.yu.ye@ntmu.one*

Анотація

Туристична ревіталізація розглядається як трансформаційний процес сприяє економічному зростанню, культурному відродженню та покращенню соціальної інфраструктури на локальному та регіональному рівні. Важливими аспектами вибору об'єктів для задач туристичної ревіталізації є історична, культурна, економічна, соціальна та екологічна складові, що визначають перспективність кожного окремого проекту. Ефективна ревіталізація може залучити інвестиції, створити нові робочі місця, сприяти інтеграції місцевих громад і підвищити інвестиційну привабливість регіонів. Особлива увага приділяється екологічній адаптації застарілих промислових об'єктів з метою зниження негативного впливу на довкілля.

Ключові слова: *ревіталізація, промислова спадщина, сталий розвиток, регіональна економіка, туристична діяльність.*

Abstract

Tourism revitalization is considered a transformational process that contributes to economic growth, cultural revival, and improvement of social infrastructure at the local and regional levels. Historical, cultural, economic, social, and ecological components that determine the prospects of each project are essential aspects of selecting objects for the tasks of tourism revitalization. Effective revitalization can attract investments, create new jobs, promote the integration of local communities, and increase the attractiveness of regional investments. Special attention is paid to the ecological adaptation of outdated industrial facilities to reduce the negative impact on the environment.

Keywords: *revitalization, industrial heritage, sustainable development, regional economy, tourist activity.*

Трансформація промислових об'єктів у рамках туристичної ревіталізації є процесом, що поєднує відродження економіки, збереження культурної спадщини та створення нових соціальних зв'язків. Це явище виходить за межі суто архітектурного або геодезичного перетворення, адже йдеться про питання ідентичності, пам'яті, творчого переосмислення простору та сталого розвитку [1]. Такі трансформації перетворюють колишні індустріальні зони з їхньою на яскраві культурні осередки, що стають магнітом для туристів, митців, інвесторів і місцевих жителів.

Початковим етапом ревіталізації є розуміння значущості об'єктів індустріальної спадщини. Вони, часто занедбані і зруйновані, свідчать про економічні, соціальні та технологічні зміни, які формували суспільства у минулому. Промислові підприємства були колись основою життєдіяльності цілих міст, і їхня трансформація є водночас символічним відновленням історичної цінності, яку не можна звести лише до руїн. Ревіталізація надає цим просторам нову мету та значення, перетворюючи їх на більш органічні складові сучасного міського ландшафту, але водночас зберігаючи зв'язок з минулим.

За даними Державної служби статистики України, землі промислового призначення, що посідають друге місце після сільськогосподарських земель за рівнем внеску у ВВП, забезпечують близько 25% загального ВВП країни. Це підкреслює

важливість індустріальних територій для економіки держави та свідчить про значний потенціал їх подальшого використання, навіть після завершення життєвого циклу основної діяльності [2].

Правильне управління об'єктами промислової спадщини та їхнє ефективне перепрофілювання можуть суттєво збільшити інвестиційну привабливість регіонів. Перетворення індустріальних зон на культурно-туристичні об'єкти не лише сприяє надходженню інвестицій, але й допомагає наповнити місцеві бюджети. Завдяки такій трансформації, ці об'єкти здатні стати новими джерелами доходів для місцевих громад та стимулювати розвиток малого бізнесу, створюючи умови для зростання економічної активності. Це включає готелі, ресторани, туристичні сервіси, креативні простори та навіть інноваційні підприємства, що використовують індустріальну спадщину як основу для нових видів діяльності.

Ключовими критеріями вибору об'єктів промислової спадщини для задач туристичної ревіталізації є історичні, культурні, економічні, соціальні та екологічні аспекти [2].

Історична складова відіграє центральну роль у процесі ревіталізації. Вона включає оцінку значущості об'єкта для місцевої та національної історії. Промислові підприємства можуть мати глибоке історичне підґрунтя для розвитку окремих галузей економіки. Такі об'єкти розглядаються не просто як залишки минулого, але також як важливі свідчення промислової революції, які втілюють розвиток технологій та організації виробництва. Завдяки цьому історичні індустріальні об'єкти часто стають частиною музейних комплексів або культурно-освітніх центрів.

Культурна складова включає оцінку культурного впливу об'єкта на місцевість, де він розташований, та його потенціал для розвитку культурної діяльності. Тут йдеться не лише про збереження архітектурного стилю чи інженерних рішень, але й про можливість перетворення таких об'єктів у простори для творчості, виставкові зали, театральні майданчики або мистецькі фестивалі. Відтак, промислова спадщина може набути нових значень і функцій, які відповідатимуть культурним потребам сучасного суспільства на основі використання місцевих традицій та мистецтва як органічної частини нового культурного середовища.

Економічна складова є важливою для обґрунтування інвестицій у ревіталізацію. Для цього розглядаються потенційні доходи від використання оновленого об'єкта, включаючи перспективи розвитку бізнесу та туризму. Проводиться аналіз вартості реконверсії об'єкта, планування подальшої діяльності та оцінка економічної віддачі від його перепрофілювання. Ревіталізовані промислові об'єкти можуть стати економічно ефективними завдяки зростанню туристичного потоку, створенню нових робочих місць та залученню нових інвесторів, які зацікавлені у використанні простору для інноваційних ідей та бізнес-проектів.

Соціальна складова передбачає аналіз можливого впливу ревіталізованого об'єкта на розвиток громади. Створення нових робочих місць, покращення якості життя місцевих мешканців і розвиток соціальної інфраструктури є визначними факторами при виборі об'єкта для задач туристичної ревіталізації. Такий підхід дозволяє інтегрувати об'єкти промислової спадщини в життя міста або регіону, роблячи їх осередками суспільної активності. Вони можуть стати просторами для громадських ініціатив, мистецьких акцій або культурних заходів, що сприятимуть залученню місцевого населення до життя оновлених територій.

Не можна також і екологічною складовою, оскільки промислові об'єкти нерідко залишають після себе значний екологічний слід. У процесі ревіталізації важливо враховувати можливість екологічної реабілітації території, зниження шкідливих викидів або інших негативних впливів на довкілля. Застосування сучасних екологічних стандартів у процесі ревіталізації може не лише покращити стан довкілля, але й забезпечити сталість проєкту в довгостроковій перспективі, що створює додаткові переваги з позицій забезпечення сталого розвитку.

Список використаних джерел:

1. Yanxue Li, Xiaohang Ma, Jianwei Song. (2024). Global industrial cultural heritage protection and mining strategies based on big data. *Journal of Computational Methods in Sciences and Engineering*. Vol. 24. Iss. 4–5 (2024). P. 2909–2926. <https://doi.org/10.3233/JCM-247529>

2. Трегуб М., Трегуб Ю., Белобородова М., Макурін А. Концептуальні передумови та принципи зміни цільового призначення земель промисловості територіальних громад. *Просторовий розвиток*. 2024. № (7). С. 433–444. <https://doi.org/10.32347/2786-7269.2024.7.433-444>

ВІТЧИЗНЯНА ТА МІЖНАРОДНА СИТУАЦІЯ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ У ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОДИ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

БРИК Степан

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці
s.bryk@chnu.edu.ua

Анотація

Тези присвячені аналізу рекреаційно-туристичної галузі України, її міжнародній та вітчизняній складовій у воєнний та повоєнний періоди. Виявлені основні проблемні питання галузі вітчизняного та міжнародного туризму, запропоновані основні шляхи подальшого повоєнного функціонування рекреаційно-туристичної галузі та вектори її розвитку.

Ключові слова: туристична галузь, туристична сфера, волонтерський туризм, пізнавальний туризм, солідарний туризм.

Abstract

Theses are devoted to the analysis of the recreation and tourism industry of Ukraine, its international and domestic components in the war and post-war periods. It was identified the main problematic issues of the field of domestic and international tourism, the main ways of further post-war functioning of the recreational and tourist industry and proposed vectors of its development.

Keywords: tourism industry, tourism sphere, volunteer tourism, educational tourism, solidarity tourism.

Під час війни в Україні туристична галузь дуже трансформувалася особливо на території Східної, Південної та частково Центральної та Північної України. Перетворення галузі можна спостерігати як на вітчизняному так і на міжнародному рівнях, мається на увазі внутрішній та міжнародний туризм.

На вітчизняному рівні велика кількість закладів відпочинку та рекреації стали волонтерськими центрами, місцем де розмістили тимчасово-переміщених

осіб, закордонних дипломатів, волонтерів та інших. Окрім поселення та харчування тимчасово переміщеним особам надаються інші, супутні послуги, у т. ч. знайомство з туристичними об'єктами, відпочинок і лікування у санаторно-курортних закладах, працевлаштування за певним фахом, тощо.

Станом на 2023 р. туристична галузь скоротилася на третину порівняно з початком 2022-го року: на 29 % менше було сплачено податків за перші 3 місяці 2023-го року, на 34 % зменшилась кількість компаній у туристичній галузі [1]; у 2022 р. представники туристичної галузі України сплатили податковий збір на 31 % менше, ніж у 2021 р.;[2] кількість платників податків туристичної діяльності скоротилася на 17 % (юридичних осіб стало менше на 14 %, фізичних – на 18 %).1[3] Однак існують і позитивні моменти. Так, на початку 2024 р. готелі, туристичні бази й кемпінги у 10 регіонах України показали зростання податкових надходжень. Найбільше зростання – в Чернівецькій області – туристичні суб'єкти сплатили 5,1 млн грн податків, що на 98 % більше, ніж за аналогічний період 2022 р., на 17 % більше податків сплатили готелі і турбази на Рівненській області (3,4 млн грн.), заклади розміщення у Львівській області (60,4 млн грн), у Житомирській – 2,2 млн грн., що на 16 %, більше ніж у 2023 р.[4]

Міжнародний рівень рекреаційно-туристичної галузі теж зазнав певних змін. Найперше, було призупинено членство країни агресора у Генеральній Асамблеї Всесвітньої туристської організації ООН (квітень 2022 р.). Росію повністю ігнорують у плані розробки світових трендів туристичної галузі та наклали вето участі у багатьох міжнародних програмах.

На світовому економічному ринку туристичної галузі відбувається своєрідний «збій»: сьогодні загальні втрати світової туристичної економіки від війни складають більше 14 млрд. доларів (для порівняння – в Україні у 2022 р. втрати склали більше 30 % довоєнних надходжень); зменшилися показники виїзного туризму українців (наразі вони відновилися на 15-20 %); кількість авіарейсів з країн Західної Європи зменшилася на 30-70 %. Однак світова спільнота підтримує український туристичний бізнес, допомагає розвивати солідарний туризм (підтримка місцевих громад і локальних бізнесів). До прикладу: у 2022 р. агентство *Bloomberg* повідомило, що сервіс оренди житла *Airbnb* прийняв замовлення майже на 2 млн доларів в Україні від осіб, які підтримують матеріально виснажених війною українців: в Україні було заброньовано близько 61 тис. ночівель. На користувачів у США, Великій Британії та Канаді припадає майже три чверті від загальної кількості бронювань.[4]

Відновлення туристичної галузі у повоєнний період відбуватиметься як в Україні так і світі. На нашу думку, в цьому руслі переважатимуть наступні орієнтири:

1) зростання туристичних потоків буде обумовлене зацікавленістю до місць-маршрутів пам'яті та знакових повоєнних локацій. Актуальним стане пізнавальний туризм з його метою – «відвідати та побачити на власні очі» знищені міста Маріуполь, Бучу, Ірпінь, Харків та ін. повністю знищені ворогом населені пункти;

2) створення в Україні «місць слави» (Чорнобаївка, Зміїний острів, тощо), поглиблення міжнаціональної взаємодії у сфері туризму;

3) традиційний розвиток внутрішнього туризму у західних регіонах України і запит на подорожі для однієї людини або сімейний туризм (зелений, спортивний, медичний, діловий, освітній, мілітарі-туризм).

Як і в інших галузях, найбільшою проблемою бізнесу у сфері залишається пошук платоспроможних клієнтів. Тут на допомогу можуть прийти ефективні маркетингові інструменти на основі аналітики даних:

- 1) «портрет клієнта» (споживач послуги);
- 2) дані та аналітика (акційні пропозиції для потенційних відвідувачів з урахуванням географічних особливостей);
- 3) таргетовані розсилки (використання для комунікації таргетованих SMS, або Viber-розсилки).

Повоєнна діяльність туристичної сфери у першу чергу (як і сьогодні) буде націлена на Захід України, Карпатський регіон нашої держави, оскільки відпочинок для різних категорій (пересічного туриста, військових, волонтерів, дітей, матерів, дорослих, пенсіонерів) потрібний.

На рівні державних та приватних структур розвиток туристичної сфери повинен складатися з а) інвестування в інфраструктуру, що дозволить зберегти та збільшити економічні вигоди від туризму для країни; б) посилений моніторинг потенційних загроз і покращення зв'язку між урядовими установами та туристичними операторами; в) створення інкубаторів або бізнес-грантів, які допоможуть розробляти нові туристичні продукти чи послуги, метою яких є залучення відвідувачів до країни у повоєнний період; г) розробка рекламних кампаній, які формуватимуть сприятливий туристичний імідж країни; д) створення віртуальних турів, розробка веб-сайтів із детальною інформацією про пам'ятки та заходи різними мовами світу, використання платформ соціальних мереж для охоплення цільової аудиторії.

Список використаних джерел:

1. <https://www.tourism.gov.ua/blog/u-2023-roci-podatkov-i-nadhodzhennya-vid-turistichnoyi-galuzi-ukrayini-viyshli-na-dovoieniy-riven>
2. <https://news.dtki.ua/taxation/other/89002-u-2023-roci-podatkov-i-nadhodzennia-vid-turbiznesu-zrosli-na-tretinu-i-povernulisia-na-dovojennii-riven>
3. <https://skilky-skilky.info/podatky-vid-turyzmu-u-i-pivrichchi-za-rehionamy-na-zaporizhzhzi-zrostannia-u-2-5-raza/>
4. <https://forbes.ua/news/goteli-i-turbazi-u-chernivetskiy-oblasti-tsogorich-splatili-na-98-bilshe-podatkov-u-kievi-padinnya-nadkhodzhen-na-47-11052023-13613>

ВПЛИВ ВІЙНИ НА СТАН ТУРИЗМУ І РЕКРЕАЦІЇ В НАЦІОНАЛЬНИХ ПРИРОДНИХ ПАРКАХ УКРАЇНИ

Альона ВАРУХА^{1,2}, Олександр БОРСУК², Оксана АРІОН³

¹Інститут географії НАН України, м. Київ

²Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник, м. Київ

*³Київський національний університет імені Тараса Шевченка
avarukha@gmail.com, sasha.borsuk@gmail.com, oarion@knu.ua*

Анотація

Здійснено оцінку впливу повномасштабного вторгнення РФ на туристсько-рекреаційний вимір діяльності національних парків та біосферних заповідників України. Визначено, що 66% респондентів стикнулись зі зменшенням кількості відвідувачів, аналогічно до відсотка тих, які вказали про наявні обмеження доступу до території

внаслідок дії воєнного стану. Військова агресія РФ в Україні підриває рекреаційно-туристичну спроможність національних парків у довгостроковій перспективі.

Ключові слова: рекреація, туризм, національний природний парк, вплив війни.

Annotation

An assessment of the impact of the full-scale invasion of the Russian Federation on the tourism and recreation dimension of Ukraine's national parks and biosphere reserves was carried out. It was determined that 66% of respondents faced a decrease in the number of visitors, similar to the percentage of those who indicated existing restrictions on access to the territory due to martial law. The military aggression of the Russian Federation in Ukraine undermines the recreational and touristic capacity of national parks in the long term.

Keywords: recreation, tourism, national park, the impact of war.

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України у 2022 році мало вплив на різні сфери діяльності українського суспільства, включно з галузями туризму та рекреації і заповідної справи, як окремих напрямів, так і їх синергію – туризм та рекреацію в межах заповідних територій.

Національні природні парки (НПП) та, частково, біосферні заповідники (БЗ), є тими категоріями об'єктів природно-заповідного фонду України (ПЗФ) національного значення на які покладена функція задоволення рекреаційних потреб населення. Повномасштабне вторгнення безперечно вплинуло на спроможність НПП та БЗ щодо виконання даної функції. З 56 НПП та 5 БЗ наразі в окупації знаходяться 10 НПП і 2 БЗ; 5 НПП і 1 БЗ були тимчасово невідконтрольні; 10 НПП та 1 БЗ знаходяться безпосередньо на лінії зіткнення чи в межах 30 км від неї; 14 НПП та 3 БЗ розташовані у прикордонній смузі (важливо під час дії воєнного стану).

З метою збору інформації щодо актуальної характеристики рекреаційно-туристичної діяльності установ ПЗФ, зокрема НПП та БЗ, авторами було розроблено анкету-опитування. Лист з анкетною була надісланий до Міндовкілля та відповідно скерований до установ ПЗФ.

Опитувальник містив, серед інших, запитання щодо актуалізації різного роду наслідків вторгнення на стан туризму та рекреації у межах території установи. Респондентам була надана можливість одночасного вибору декількох варіантів із запропонованих відповідей. Відповідь на дане запитання з анкети надали 35 установ ПЗФ України з різних регіонів: 33 НПП та 2 БЗ (Рис.1).

Серед доступних для обрання відповідей були визначені наступні:

● обмеження доступу до території внаслідок дії воєнного стану: 66% респондентів (на карті позначено жовтим);

● зменшення кількості відвідувачів установи: 66% (блакитний);

● зменшення кількості відповідних фахівців працівників установи: 40% (синій);

● зниження рекреаційної привабливості території внаслідок підвищення рівня небезпеки, в силу військових дій: 31% (темно-сірий);

● неможливість доступу до території внаслідок військових дій: 23% (червоний);

● інше: 14% респондентів (зелений);

● пошкодження та/або знищення турінфраструктури: 11% (фіолетовий);

● зниження рекреаційної привабливості території, внаслідок пошкоджень військовими діями: 11% (світло-сірий).

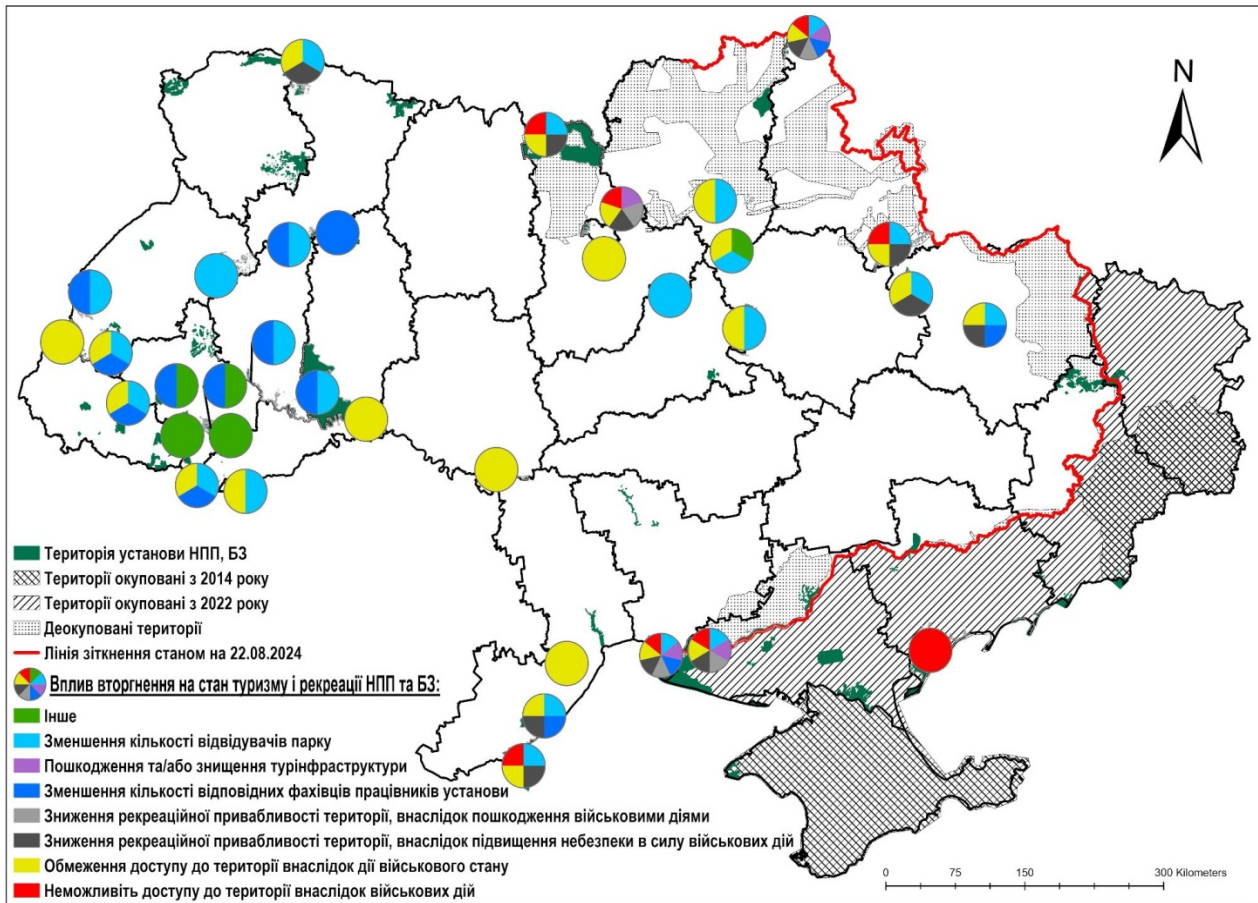

Рис. 1. Розташування НПП та БЗ та їх відповіді щодо впливу вторгнення на стан туризму та рекреації в їх межах

(Примітка: Лінію зіткнення та території, які перебували під окупацією, зображено на основі геоданих Ukraine Control Map, що оновлюються проектом Project Owl OSINT, від 22.08.2024.)

Серед відповідей в пункті “інше” респондентами було вказано на відсутність впливу (Карпатський НПП), відсутність фахівців (Пирятинський НПП), низький рівень платоспроможності населення (Вижницький НПП), відсутність належного фінансування для облаштування та відновлення рекреаційної інфраструктури (НПП Гуцульщина), незначне збільшення відвідувачів (НПП Синьогора). Щодо цих відповідей – існування прямих причинно-наслідкових зв’язків з повномасштабним вторгненням не встановлено.

Отже, як видно з даного опитування, головні проблеми та обмеження щодо функціонування туристсько-рекреаційного сектору національних природних парків та біосферних заповідників безпосередньо пов’язані з дією воєнного стану або є наслідком військових дій на території України.

Військова агресія РФ в Україні призвела до зниження відвідуваності національних природних парків та підриває їх рекреаційно-туристичну спроможність, що є довготривалим негативним наслідком для розвитку як відповідних установ так і туризму в межах заповідних територій.

ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ІНОЗЕМНОГО ТУРИЗМУ В ЧЕРНІВЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

Валентин ВАСИЛЬЧАК

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
vasylchak.valentyn@chnu.edu.ua

Анотація

У науковій праці розглянуто передумови розвитку іноземного туризму в Чернівецькій області. Акцентується увага на географічному розташуванні регіону, його історико-культурній спадщині, природно-ресурсному забезпеченні розвитку іноземного туризму. Також проаналізовано впливові на розвиток іноземного туризму сучасних соціально-економічних викликів та стану розвитку туристичної інфраструктури.

Ключові слова: *іноземний туризм, туристична інфраструктура, культурно-історична спадщина, транскордонний туризм.*

Annotation

The scientific work examines the prerequisites for the development of foreign tourism in the Chernivtsi region. Emphasis is placed on the geographic location of the region, its historical and cultural heritage, and natural resources for the development of foreign tourism. The impact on the development of foreign tourism of modern socio-economic challenges and the state of development of tourist infrastructure is also analyzed.

Keywords: *foreign tourism, tourist infrastructure, cultural and historical heritage, cross-border tourism.*

Чернівецька область, розташована в південно-західній частині України, володіє значним туристичним потенціалом, який може стати основою для розвитку іноземного туризму. Однак для успішної реалізації цього потенціалу важливо зрозуміти і проаналізувати передумови, що створюють сприятливі умови для залучення туристів з інших країн.

Питання розвитку іноземного туризму як складової міжнародного туризму в Чернівецькій області та Україні загалом розкрито в працях В.І. Костащука, [2,3,4] Н. Гончар, Л. Зеленської, О. Афанасьєва [1], М. П. Мальської, В. В. Худо [5], І. Г. Смирнова [7].

Інформаційною основою даної роботи слугували «Програма розвитку туризму в місті Чернівцях на 2000–2022 роки» [6] та статистичний збірник «Туризм, відпочинок та санаторно-курортне лікування в Чернівецькій області» [8].

1. Географічне розташування та транскордонний туризм. Однією з ключових передумов розвитку туризму є вигідне географічне розташування області. Чернівецька область межує з Румунією та Молдовою, що відкриває можливості для транскордонного співробітництва і розвитку відповідної туристичної інфраструктури. Завдяки близькості до європейських країн, область може залучати туристів з цих держав через зручні транспортні коридори та програми культурного обміну.

Розвиток автомобільного та залізничного сполучення з сусідніми країнами, а також покращення авіасполучення через найближчі міжнародні аеропорти, дозволить зробити регіон більш доступним для іноземних гостей.

2. Культурно-історична спадщина. Чернівецька область славиться своєю багатою історичною і культурною спадщиною. Одним із найбільш визначних туристичних

об'єктів є Резиденція митрополитів Буковини і Далмації, яка включена до списку Світової спадщини ЮНЕСКО. Цей архітектурний комплекс приваблює туристів своєю унікальною архітектурою та історією. В області також збережено багато церков, монастирів та замків, які можуть стати важливими елементами для розвитку культурно-історичного туризму.

Буковина історично була мультикультурним регіоном, де співіснували українці, румуни, євреї, поляки, німці та інші етнічні групи. Це створило унікальну культурну мозаїку, яка може бути цікавою для іноземних туристів, особливо тих, хто цікавиться історією та культурою Східної Європи. Розробка туристичних маршрутів, що включають відвідування історичних міст та сіл, етнографічних музеїв, місць національного значення, дозволить розширити туристичні продукти.

3. Природні ресурси та можливості для екологічного туризму. Природні багатства Чернівецької області, зокрема Карпатські гори, ліси, річки та озера, створюють передумови для розвитку екологічного туризму. Еко-туризм стає все більш популярним серед іноземних туристів, які прагнуть відпочити на лоні природи, уникаючи перенаселених міських центрів. Організація піших походів, велотурів, сплавів по річках, а також можливості для зимових видів спорту можуть стати важливим елементом розвитку туристичної інфраструктури.

Чернівецька область також має потенціал для розвитку курортного та санаторного відпочинку завдяки своїм лікувальним мінеральним водам і сприятливому клімату. Це може стати привабливим напрямком для іноземців, які шукають можливості для оздоровлення та релаксації.

4. Сучасні виклики та необхідні умови для розвитку туризму. Попри великий потенціал, є ряд проблем, які необхідно вирішити для активного розвитку іноземного туризму в Чернівецькій області. Однією з основних перешкод є недостатньо розвинена туристична інфраструктура. Це стосується як транспортної доступності, так і якості послуг, що надаються. Для залучення більшої кількості іноземних туристів необхідно покращити стан готелів, ресторанів та туристичних інформаційних центрів, забезпечити відповідний рівень сервісу.

Також важливою умовою є активне просування регіону на міжнародному туристичному ринку. Для цього необхідно розробляти маркетингові стратегії, які б враховували інтереси іноземних туристів, зокрема через участь у міжнародних виставках, створення рекламних кампаній, організацію партнерських програм з туристичними агенціями та операторами.

5. Інвестиції та співпраця. Залучення іноземних інвестицій є ключовим фактором для розвитку туристичного сектору. Створення сприятливих умов для інвесторів, включаючи податкові пільги та спрощені процедури для реалізації проектів, дозволить розвивати інфраструктуру та підвищувати рівень туристичних послуг. Співпраця з міжнародними організаціями та фондами, які підтримують розвиток туризму, також може стати важливим аспектом у підвищенні конкурентоспроможності регіону на міжнародній арені.

Висновки. Таким чином, Чернівецька область має значні передумови для розвитку іноземного туризму, зокрема через унікальне поєднання природних ресурсів, багатой історико-культурної спадщини та вигідного географічного розташування. Однак для реалізації цього потенціалу необхідно вирішити низку проблем, зокрема покращити інфраструктуру та якість послуг, активізувати маркетинг регіону на міжнародному рівні, а також залучити інвестиції в розвиток туристичного сектору. Відповідне поєднання цих заходів дозволить Чернівецькій області стати одним із ключових туристичних центрів Західної України.

Список використаної літератури:

- 1 Гончар Н. У регіонального туризму є майбутнє / Н. Гончар, Л. Зеленська, О. Афанасьєв // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2020. – № 12. – С. 13–15.
2. Костащук В.І. Географічні аспекти розвитку іноземного туризму в Чернівецькій області / В.І. Костащук // Часопис соціально-економічної географії. – Харків. – Вип.13(2). – 2012. – С.132-135
3. Костащук В.І. Динаміка основних показників розвитку іноземного туризму в Чернівецькій області на початку ХХІ століття / В.І. Костащук // Науковий вісник Чернівецького національного університету : збірник наукових праць. Чернівці : Чернівецький нац. Ун-т, 2016.- Вип. 775-776 : Географія. – С.200 -205.
4. Костащук В.І. Регулярність та інтенсивність туристичних потоків у міжнародному туризмі в період 2005-2018 років (на прикладі Чернівецької області) / В.І. Костащук // Вісник ОНУ. Сер.: Географічні та геологічні науки. 2020. Т. 25, вип. 1(36). С. 95- 109
5. Мальська М. П. Туристичний бізнес: теорія та практика : навч. посіб. / М. П. Мальська, В. В. Худо. – Київ : Центр учбової л-ри, 2021. – 424 с.
6. Програма розвитку туризму в Чернівецькій області на 2024–2025 роки. URL: <https://bukoda.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-kompleksnoi-prohramy-rozvytku-turyzmu-v-chernivetskii-oblasti-na-2024-2025-roky>
7. Смирнов І. Г. Туристично-фінансові потоки та моделі управління в міжнародному туристичному бізнесі / І. Г. Смирнов // Географія і сучасність : зб. наук. пр. Київ. нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. – К., 2020. – Вип. 5 (15).
8. Туризм, відпочинок та санаторно-курортне лікування в області / Статистичний збірник / Державний комітет статистики України. – Чернівці, 2022. – С. 8–15.

НОВІ ВИКЛИКИ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО ТУРИЗМУ В ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Наталія ГАБЧАК, Станіслав ГАБЧАК

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород
natalia.habchak@uzhnu.edu.ua, stanislav.habchak@uzhnu.edu.ua

Анотація

Розглянуто перспективи відновлення туристичної сфери після закінчення російсько-української війни. Встановлено, що в умовах війни особливу важливість має розвиток внутрішнього туризму, акценти якого зосередилися на західних областях України. Визначено основні проблеми, що гальмують розвиток туризму, а також описано нові тенденції та інновації в туристичній індустрії в післявоєнний період.

Ключові слова: туристична інфраструктура, внутрішній туризм, інновації, інвестиції, туристичні ресурси, регіон.

Abstract

Prospects for the restoration of the tourism sector after the end of the Russian-Ukrainian war were considered. It was established that in the conditions of the war, the development of domestic tourism, the emphasis of which was concentrated on the western regions of Ukraine, is of particular importance. The main problems hindering the development of tourism are identified, and new trends and innovations in the tourism industry in the post-war period are also described.

Keywords: tourist infrastructure, domestic tourism, innovations, investments, tourist resources, region.

Вже сьогодні серед учасників туристичного ринку активно обговорюють перспективи відновлення галузі після війни. На нашу думку, найбільш швидко відновляться ті регіони, які зазнали найменших руйнувань. Туризм у звільнених містах матиме свої специфічні аспекти: екскурсійні маршрути потрібно буде формувати з урахуванням місць пам'яті та трагедій. Ці локації повинні стати частиною меморіального туризму в Україні, а розміщення атракцій на них має бути заборонене. Це допоможе зберегти пам'ять про загиблих, віддати належну шану жертвам і сприятиме формуванню відповідального ставлення до історії.

Перебування України в стані війни створює нові виклики для розвитку внутрішнього туризму, які ускладнюються кількома проблемами. По-перше, зони окупації та активних бойових дій становлять небезпеку для туристів. По-друге, є значні втрати природного та історико-культурного потенціалу туристичних територій. Також спостерігається руйнація туристичної інфраструктури та зменшення заощаджень на відпочинок. Крім того, порушення логістики всередині країни і виїзд працездатного населення за кордон суттєво впливають на ситуацію.

Для зменшення впливу цих проблем на розвиток внутрішнього туризму необхідно: 1) забезпечити з боку уряду оперативне інформування про небезпеки на території країни чи в окремих регіонах; 2) розробити альтернативні туристичні маршрути до більш безпечних місць, які не проходять через зони бойових дій; 3) залучити іноземних інвесторів та міста-побратими для відновлення туристичної інфраструктури; 4) надати державну підтримку працівникам сфери послуг для збереження робочих місць та забезпечення гідної заробітної плати.

Ці тенденції свідчать про адаптацію туристичного ринку до нових умов і потреб. Галузь поступово переходить до нових форматів, враховуючи соціально-культурні аспекти, з акцентом на безпеку та відповідальність. Це створює нові можливості для розвитку меморіального туризму та впровадження інноваційних маршрутів, які відповідають сучасним вимогам. Отже, важливо впроваджувати нові тенденції та інновації для розвитку туристичної індустрії в післявоєнний період.

Війна значно впливає на індустрію туризму, але з розвитком технологій і новими тенденціями з'являється безліч можливостей для відновлення цієї галузі в післявоєнний період. Нижче наведено кілька нових трендів та інновацій, які можуть бути реалізовані.

Сталий туризм є одним із основних трендів, який акцентує увагу на відповідальному підході до подорожей. Він охоплює: 1) збереження навколишнього середовища – популяризація екологічно чистих практик; 2) розвиток місцевих громад – підтримка місцевого бізнесу та культурних ініціатив; 3) соціальна відповідальність – врахування інтересів місцевого населення.

Меморіальний туризм передбачає включення пам'ятних місць у туристичні маршрути з метою підкреслення історичної пам'яті та вшанування жертв війни.

Цифровізація включає використання сучасних технологій для покращення туристичного досвіду. Це передбачає впровадження віртуальних екскурсій, які дозволяють ознайомитися з об'єктами через онлайн-платформи, а також мобільних додатків для навігації та отримання інформації про маршрути. Крім того, важливим аспектом є персоналізація – створення індивідуальних туристичних пропозицій, що відповідають потребам конкретних груп туристів. Ці тенденції допоможуть адаптувати індустрію туризму до нових реалій і сприятимуть її відновленню в післявоєнний період [1].

Розвиток туристичної галузі має значний позитивний вплив на економіку та суспільство. Основні переваги включають [2]: 1) створення нових робочих місць –

туризм генерує попит на різноманітні професії, від гідів до працівників сфери обслуговування; 2) підтримка високого рівня життя – зростання туристичної активності сприяє підвищенню доходів населення та поліпшенню якості життя; 3) удосконалення системи медичного обслуговування – розвиток інфраструктури для туристів позитивно впливає на медичні послуги для місцевого населення; 4) збільшення обсягів інвестицій – туризм стимулює інвестиції в інфраструктуру, готелі, ресторани та інші супутні послуги; 5) поліпшення платіжного балансу – зростання туристичних витрат від іноземних туристів позитивно впливає на економіку країни.

Державна політика України спрямована на розширення маркетингової діяльності, що включає активне просування туристичних ресурсів на національному та міжнародному рівнях. Крім того, вона акцентує увагу на раціональному використанні ресурсів, забезпечуючи ефективне управління природними, історико-культурними та соціально-побутовими ресурсами для досягнення сталого розвитку.

Ці заходи сприяють зміцненню туристичної галузі та забезпечують її позитивний вплив на економіку й суспільство. Індустрія туризму має великий потенціал для підтримки економічного зростання та розвитку в післявоєнний період. Впровадження інноваційних рішень може значно покращити туристичний досвід і залучити більше відвідувачів.

Список використаних джерел:

1. Зарубіна, А., Сіра, Е., & Демчук, Л. (2022). Особливості туризму в умовах воєнного стану. Економіка та суспільство, (41). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-14>
2. Моца, А., Шевчук, С., & Середа, Н. (2022). Перспективи післявоєнного відновлення сфери туризму в Україні. Економіка та суспільство, (41). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-31>

МОЖЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ГЕОТУРИЗМУ В ЧОРТКІВСЬКОМУ РАЙОНІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Богдан ГАВРИШОК, Олександра ФОМЕНКО

Тернопільський національний педагогічний університет

ім. Володимира Гнатюка

gavrok2911@tnpu.edu.ua

Анотація

У дослідженні проаналізовано можливості розвитку геотуризму на території Чортківського району. Окреслено перспективні регіони для прокладання маркованих маршрутів для геологічних екскурсій. Виділено основні проблеми і перспективи розвитку геотуризму в регіоні дослідження. Зроблено акцент на значення проекту «Тепле Поділля» у розвитку геотуризму в Середньому Подністров'ї.

Ключові слова: *геотуризм, відслонення, печери, силурійські відклади, екотуризм, атрактивність.*

Abstract

The research analyzed the possibilities of geotourism development in the territory of Chortkiv district. Prospective regions for laying marked routes for geological excursions are outlined. The main problems and perspectives of the development of geotourism in the study region are highlighted. Emphasis is placed on the importance of the "Teple Podillia" project in the development of geotourism in Middle Transnistria.

Keywords: *geotourism, exploration, caves, Silurian deposits, ecotourism, attractiveness.*

Метою нашого дослідження є вивчення територіальних особливостей поширення геологічних пам'яток та аналіз туристичної привабливості геолого-геоморфологічних об'єктів Чортківського району. Інформаційною базою дослідження слугують літературні джерела, картографічні твори, «Літописи природи» НПП «Дністровський Каньйон», та матеріали власних польових досліджень.

У межах досліджуваного регіону на денну поверхню виходять відклади силурійської, девонської, юрської та крейдової системи. Їх відслонення спостерігаються в глибоких річкових долинах Дністра та його лівих приток. Найціннішим в науковому відношенні є відслонення силурійський і девонських відкладів із сукупністю решток викопних організмів.

У межах Чортківського району розміщені 54 геолого-геоморфологічні об'єкти, з них 30 у межах НПП «Дністровський каньйон». Серед об'єктів з охоронним статусом 5 мають загальнодержавне значення. На території національного природного парку діють спеціально облаштовані еколого-туристичні маршрути: «Устечко – Червоне – Печерки» (с. Устечко Товстенської селищної громади), «Фарикова криничка» (с. Колодрібка Заліщицької міської громади). Пішохідний туризм у межах парку це прекрасна можливість для прибулих рекреантів познайомитись із природою регіону, зокрема і з геолого-геоморфологічними об'єктами. Нажаль у цих маршрутах мало уваги звертають на геологічні об'єкти.

З точки зору розвитку рекреації і відпочинку Дністровський каньйон є одним із найперспективніших куточків в Україні. Тут можна розвивати майже усі види туризму. Найбільш популярні – це пішохідний, спелеотуризм, водний, велотуризм, парапланеризм. Досить широким поняттям є екотуризм, тому він може включати в себе усі раніше перелічені види туризму, але основною його метою є відпочинок на природі [3].

Пішохідний туризм у межах НПП «Дністровський каньйон» – це прекрасна можливість для прибулих рекреантів познайомитись із червонокнижною флорою та фауною, милуватись величними краєвидами каньйону Дністра. Спеціально для пішохідного туризму створюють різноманітні екологічні стежки, які включають і геологічні об'єкти.

Вартий уваги новітній проєкт «Тепле Поділля – скарб України» [2] створений у 2023 році з метою розвивати туризм Подністер'я. На його сайті подана інтерактивна карта із основними місцями огляду та облаштованими майданчиками. За час проєкту відзнято близько 500 панорам, біля сотні об'єктів природної і культурної спадщини. На карту нанесено близько п'ятдесяти оглядових майданчиків каньйону Дністра в межах Тернопілля. Окремо виділено тури на будь-який смак а саме: водні, пішохідні, велосипедні, автомобільні, спелеологічні та комбіновані, по декілька варіантів на кожен. Тури розраховані як на 1 людину так і на велику компанію.

Для більш прискіпливих туристів є вкладка віртуальні тури, де можна побачити необхідну локацію на 360° у легкому доступі, та цікавій подачі фотоматеріалу. Кожен стенд що є, чи планується в майбутньому має QR-код на цифровий ресурс проєкту

Одними з найпопулярніших об'єктів огляду для туристів є травертинові скелі. На території національного природного парку «Дністровський каньйон» відомо десятки великих травертинових скель та більше сотні дрібних утворень. Найбільші травертинові скелі було визнано геологічними пам'ятками природи, вони є дуже цінними у науці та цікавими для огляду туристам [1].

Враховуючи брак маршрутів геологічного спрямування, вважаємо за доцільне обладнати та маркувати екологічну стежку «Про що розкажуть камені» каньйоном Джурина між селами Нирків і Нагоряни на території Товстенської територіальної громади. Маршрут апробований під час практик з геології студентами географічного та хіміко-біологічного факультетів Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Ми ж пропонуємо облаштувати його як комплексну екологічну стежку з відповідним маркуванням та фаховим екскурсійним обслуговуванням. Такий маршрут буде доцільно використовувати для навчальних екскурсій, передбачених модельною програмою у 6-9 класу. При правильній подачі він буде цікавим і для дорослого населення, яке все більше цікавиться екскурсійними турами подалі від великих міст з їхньою архітектурою. Пропонований маршрут дозволяє поєднати природничу та історико-культурну складові у екскурсії.

Під час руху екскурсанти можуть зрозуміти історію розвитку території. Уявити умови формування гіпсів та літотамнієвих вапняків у неогені, конгломератів в крейді та пісковиків у девоні.

Для більш допитливих туристів можемо розробити суто геологічний маршрут «Мандрівка у моря силуру», який проходить вздовж відслонень в с. Дзвенигород. Рухаючись із с. Дзвенигород в напрямку с. Дністрове вздовж р. Дністер – ми можемо спостерігати декілька цікавих геологічних об'єктів, що мають охоронний статус. Маршрут багато років використовується для проведення практик проф. Сивим Мирославом Яковичем, і ми не претендуємо на першовідкривачів, але пропонуємо його маркувати, розчистити, поставити інформаційні стенди і використовувати для потреб геологічних екскурсій.

Геологічні об'єкти Подністер'я у загальному та запропоновані нами екскурсійні об'єкти зокрема, можуть бути ґрунтовною основою розвитку регіонального туризму в нинішніх умовах, коли люди прагнуть відпочити від шуму урбанізованого простору. Однак для повноцінної розробки туристичного продукту на цій основі необхідна їх відповідність декільком умовам: атрактивність, інфраструктурне обладнання, демаркація, відсутність заборонних обмежень щодо геотуристичного використання та зручність підходу і під'їзду. Відповідно до здійсненого нами аналізу, значна частина цікавих локацій геологічного змісту в Чортківському районі нині не відповідає частині вимог. На сьогодні, для їх повноцінного використання, потрібне хоча б облаштування інформаційних стендів і розчищення чагарників для здійснення зручного проходу.

Список використаних джерел:

1. Лещух р. Геологічна практика на Поділлі і в Українських Карпатах /р. Лещух р., В. Пащенко, р. Смішко. Львів: видавн. центр ЛНУ імені І.Франка, 2004. 244 с.
2. Проект «Тепле поділля – скарб України» URL : <https://dnister.org/>
3. Сивий М. Я., Гавришок Б. Б. Геосайти тернопільського Подністер'я як перспективні об'єкти майбутнього геопарку. Подільські читання. Епоха природничих досліджень Поділля: історія, теорія, практика [Електронне видання]. Збір. наук. праць за матер. міжнар. наук.-практ. конф., м. Кам'янець-Подільський, 9-11 жовт., 2018 р., К-ПНУ ім. Івана Огієнка, 2018. С. 519-525.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ ФОРАРЛЬБЕРГУ (ЗАХІДНОЇ ОБЛАСТІ АВСТРІЇ)

Роман ГРАФ

Готель «Wellnesshotel Linde», Брегенц, Австрія

graf-roman@gmx.at

Анотація

Розглянуто передумови успішного розвитку туризму Форарльбергу (Західної області Австрії). Оцінено вплив природних умов і ресурсів, місця Форарльбергу в структурі туризму й рекреації Австрії. Проаналізовано види туризму в регіоні Форарльберг з акцентом на гірськолижному, який має ключове значення, хоча і пізнавальний, рекреаційний, екологічний та гастрономічний є також важливими і добре розвинутими. Дослідницька база дозволила порівняти й співставити ці види туризму та визначити ключові дестинації їх локалізації.

Ключові слова: туризм Форарльбергу, види туризму, гірськолижний туризм.

Abstract

The prerequisites for the successful development of tourism in Vorarlberg (Western region of Austria) are considered. The impact of natural conditions and resources, the place of Vorarlberg in the structure of tourism and recreation in Austria is evaluated. The types of tourism in the Vorarlberg region are analyzed with an emphasis on skiing, which is of key importance, although educational, recreational, ecological and gastronomic are also important and well developed. The research base made it possible to compare and contrast these types of tourism and to determine the key destinations for their localization.

Keywords: Vorarlberg tourism, types of tourism, ski tourism.

Перетин багатьох культур у Форарльберзі протягом століть створив тут унікальну архітектуру. Цей регіон має високий рівень економічного розвитку, що є сприятливим для розбудови туристичної інфраструктури. Форарльберг – це унікальний альпійський регіон, а туризм надає можливість доторкнутися до його природної, культурної та духовної спадщини.

Серед найбільш важливих факторів, що впливають на розвиток системи туризму, виділимо природно-географічні, культурно-історичні, економічні, соціальні, демографічні, політико-правові, технологічні, екологічні. Для розвитку рекреації та туризму в регіоні Форарльберг є надзвичайно сприятливі природні умови та ресурси, багата історична та культурна спадщина.

Місце туризму для регіону є дуже важливим. Після промислової та фінансової галузі, туристична є третьою за величиною. Туризм особливо сприяє доброту та економічному розвитку місцевості та країни в цілому. Варто зазначити, що в 2018 році галузь туризму принесла 3,22 млрд. євро загального прибутку, з них до обласного та державного бюджету було перераховано 568 млн. євро у вигляді різних податків. В загальному у туризмі регіону зайняті близько 31 000 працівників різної кваліфікації

За результатами дослідження Каспар, необхідно відмітити 6 економічних ефектів впливу туризму на безпосередній регіон: балансова функція грошей (від надходжень іноземних туристів, покриваються різні фінансові дефіцити); створення робочих місць (галузь туризму сприяє створенню великої кількості робочих місць);

заробітна плата і оборот грошової одиниці (туризм приносить заробітну плату, оборот грошової маси та надходження податків); функція врівноваження щільності заселення території (врівноваження між щільністю заселення міста та села, тобто запобігає покиданню населенням сіл); виробнича (сприяння багатьом різним галузям виробництва); функція зростання (сприяє розвитку і стійкості) [3].

Виходячи з теорії Бігера [2], основними є 4 фактори впливу туризму на промисловість регіону: інфраструктура та її розвиток (туризм безпосередньо впливає на розвиток інфраструктури регіону: промислової, транспортної та дозвільної); створення іміджу (покращує імідж даного регіону, робить його відомим); об'єднання різних ланок виробництва (туризм покращує, налагоджує спільну працю різних ланок виробництва); загальний і кваліфікаційний розвиток різних галузей (сприяє зростанню рівня якості і кваліфікації в різних задіяних галузях).

Розглянувши найбільші туристичні міста, села і лижні курорти регіону, можемо сказати, що всі вони дають можливості для організації різноманітних видів туризму. У Форарльберзі представлені різні види рекреаційної діяльності (наприклад: спа-процедури, плавання та відпочинок на пляжі, мінеральні води та торфові грязі, мінеральні та рослинні купелі, сонячні та повітряні процедури, та інші). Серед найбільших рекреаційних курортів є Бад Ройте в селі Ройте, Вельдерін в Меллау, Гамз в селі Беццау та Кайзерштранд в Лоххау, Рікардшвенде в місті Дорнбірн, Віталь Центр Фельбермаєр в гірськолижньому курорті Гашурн, та багато інших [1].

Зробивши аналіз різних видів туризму в регіоні Форарльберга, можемо сказати, що гірськолижній туризм займає ключове значення, хоча і пізнавальний, рекреаційний, екологічний та гастрономічний є також важливими і добре розвинутими.

Мережа гірськолижних курортів простягається через цілий Форарльберг і налічує понад 20 об'єднаних гірськолижних курортів. Майже всі вони обладнані сніговими гарматами, тому катання на лижах гарантоване за будь-якої погоди. До найпопулярніших гірськолижних курортів у Альпах Форарльбергу відносяться Лех-Цюрс, Варт-Шрьокен, Сільвретта-Монтафо, Дамюльс-Меллау, Оберсдовф-Клянвальзерталь та ін. До найпопулярніших гірськолижних курортів у Альпах Форарльбергу відносяться Лех-Цюрс, Варт-Шрьокен, Сільвретта-Монтафо, Дамюльс-Меллау, Оберсдовф-Клянвальзерталь та ін.

Лех-Цюрс є найпопулярніший і найкраще технічно облаштований гірськолижній курорт у Форарльберзі. Загальна довжина трас досягає 305 км (в порівнянні Буковель на Україні досягає 20 км), кількість підйомників 88 (в порівнянні Буковель 10), перепад висоти перевищує 1500 метрів. Даний курорт має всі види підйомників, які на даний час існують, біля підніжжя спусків розміщені снігогенеруючі установки. Особливістю є те, що всі лижні траси пов'язані не тільки між собою, а й з іншими сусідніми курортами: Варт-Шрьокен, та Санкт Антон ам Альберг. Інфраструктура даного курорту феноменальна, він вважається другим за розмірами в Австрії, після курорту Кіцбюль в області Тіроль з легендарною трасою-спуском «Ді Штрайф».

Щодо перспектив розвитку туризму в регіоні Форарльберг, то в регіоні прийнята туристична стратегія «Господар по-Форарльберзьки» до 2030, як загальний шлях до майбутнього туризму, яка орієнтована на майбутнє і має на меті розвивати вже закріплені стратегічні напрямки: гостинності, регіональності, економічності. Цю

програму можуть використовувати туристичні підприємства, фірми і агентства для успішного подальшого розвитку. У Форарльберзі докладають усіх можливих зусиль, щоби туризм розвивався у тісній співпраці з іншими галузями виробництва.

Рекреаційно-туристична галузь Форарльбергу – багатогранне і комплексне явище, що має велике значення для цього регіону, та й Австрії також, різних народів, які тут проживають. Туризм вважається важливою економічною ланкою: він сприяє виробництву та продажу спектру послуг, отриманню доходів, створенню робочих місць та загалом покращенню культурного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Бучко Ж. І., Граф Р. В. Рекреаційно-туристичні послуги в регіоні Форарльберг (Австрія): досвід для України // Світові досягнення і сучасні тенденції розвитку туризму та готельно-ресторанного господарства. Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, 25 листопада 2022 р., м. Запоріжжя. – Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2022. – С. 82-85.
2. Beier Sieghard, Tourismus in Vorarlberg, 2003. – P.122.
3. Kaspar Claude, Die Tourismuslehre im Grundriss, 1995 – P. 331.

ЗНАЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТРАНСКОРДОННОГО ТУРИЗМУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Вероніка ГРИЦКУ

*Комунальний заклад «Інститут післядипломної
педагогічної освіти міста Чернівці».*

veronica-hrytcku@ukr.net

Анотація

Розглянуті та виділені особливості функціонування транскордонного туризму під час воєнного стану. Охарактеризовані економічне та соціальне значення туристичної галузі. Приділена увага особливостям транскордонної туристичної діяльності, пов'язаною з війною. Визначена найбільша роль транскордонного туризму у значенні психологічної реабілітації жителів країни. Проаналізований віковий склад туристів, що беруть участь у транскордонних поїздках.

Ключові слова: *воєнний стан, туристична галузь, туристичні подорожі, транскордонний туризм, психологічна реабілітація.*

Abstract

The theses examine and highlight the particular characteristics of cross-border tourism during martial law. The economic and social significance of the tourism industry are defined. Special attention is given to the distinctive characteristics of cross-border tourism activities related to the war. Cross-border tourism is one of the most critical factors contributing to the psychological rehabilitation of country residents. The age distribution of tourists participating in cross-border trips is analyzed.

Keywords: *martial law, tourism industry, tourist trips, cross-border tourism, psychological rehabilitation.*

Війна принесла в Україну суттєві зміни у всіх напрямках життя, зміни, які на собі відчув кожен громадянин. Постраждали всі галузі промисловості та сфери життя, в тому числі і туристична галузь. Повномасштабне вторгнення принесло за собою жахливі будні, тривоги за своє життя та життя рідних. Тому багато жителів країни

переїхали до більш безпечних місць проживання. А жителі, що залишилися на місцях шукають змогу хоч на деякий короткий час втекти від грізних реалій щоденних повітряних тривог, споглядання руйнувань та невтішних новин. Помічними в таких ситуаціях є транскордонні туристичні подорожі.

Чи варто створювати туристичні подорожі під час війни, коли країна знаходиться в такій складній ситуації? Відповідь однозначна: так! Туризм в країні грає суттєву роль в економіці та благополуччі громадян. Під час війни не варто розглядати туризм лише як сектор розваг. Туризм є значною підтримкою сфери господарської діяльності, але найбільша його роль у значенні психологічної реабілітації жителів.

Економічне та соціальне значення туристичної галузі під час війни наступне:

- збільшення доходів до місцевих бюджетів;
- розвиток виробничої та соціальної інфраструктур у місцях туристичної діяльності;
- розвиток галузей, дотичних до виробництва туристичних послуг;
- розвиток народних промислів;
- створення робочих місць.

І тому для економіки та суспільства дуже важливо зберегти хоча б частину його діяльності. А після завершення складного періоду війни – спрямувати зусилля на його відновлення.

Виділимо основні особливості транскордонної туристичної діяльності, пов'язаною з війною:

- зменшення доходів громадян та збільшення інших витрат;
- неможливість виїзду за кордон військовозобов'язаних, навіть якщо у них є на це кошти;
- складнощі, пов'язані з логістикою;
- припинення прибуття іноземних туристів;
- припинення діяльності багатьох туристичних фірм;
- втрата роботи зі сторони представників малого та середнього бізнесу, пов'язаних із транскордонною туристичною діяльністю.

Та все ж сфера туризму не дивлячись на важкі обставини продовжує боротися зі складнощами. Зараз вона працює приблизно на 30%, орієнтуючись на подорожі всередині держави – переважно у західноукраїнському напрямку до прикладу мальовничий та затишний край біля озера Синевир. Вона всіляко намагається підтримувати і своїми податками бюджет, і своїми послугами людей, що потребують відпочинку у цей надзвичайно складний період. І не забувають і про переселенців. Багато фірм займається волонтерством, підтримуючи армію необхідним, а також переселенців, розміщуючи їх у санаторіях та організовуючи їх пересування далі[2].

Україна опинилася в ситуації військового конфлікту, це відобразилося на емоційному та психологічному стані її жителів. Із-за постійного стресу та перебування у стані напруження, страху та відчаю люди як ніколи потребують можливості хоча б у невеличких радощах знайти відраду та тимчасовий спокій. Транскордонний туризм добре цьому сприяє, допомагає на деякий час переорієнтуватися, відпочити фізично та психоемоційно. Це сприятливо впливає на здоров'я та працездатність. Адже країна як ніколи потребує сильних та впевнених у завтрашньому дні громадян, готових у майбутньому відбудувати зруйноване.

Транскордонний туризм відіграє особливу роль під час війни як спосіб психологічної реабілітації, хоч короткочасної, проте ефективною дії на людський організм, на психічний та емоційний стан людини. Із усіх маршрутів до країн Румунія та Молдова, за спостереженнями автора, найбільшою популярністю користуються паломницькі поїздки до сакральних місць та до визначних природних об'єктів. Раніше, в мирний час, більший попит був на так звані «молодіжні маршрути» із розважальними програмами. Сучасний стан пов'язаний із зміною контингенту туристів. Так, за анкетними даними, послугами транскордонних туристичних поїздок в 2022-2024 роках скористалися: 61% туристів старше 60 років; 18% дітей до 18 років і 21% у віці 18-60 років (в основному жінки).

Висновки. Транскордонний туризм під час війни, перебуваючи в складних умовах, має особливе економічне та соціальне значення. Він сприяє психологічної реабілітації туристів. За час війни транскордонний туризм зазнав негативних зрушень через зменшення доходів громадян та збільшення інших витрат, неможливість виїзду за кордон військовозобов'язаних, складнощі, пов'язані з логістикою, припинення прибуття іноземних туристів, припинення діяльності багатьох туристичних фірм, втрата роботи зі сторони представників малого та середнього бізнесу.

Список джерел літератури:

1. Барсукова О. Подорожі під час війни: де дозволено відпочивати і як безпечно організувати мандрівку. URL: <https://life.pravda.com.ua/travel/2022/06/20/249177/>.
2. Published by **synevir** on 21/07/2022.

ТРАВЕРТИНИ ЛЬВОВА ТА ОКОЛИЦЬ ЯК ПЕРСПЕКТИВНІ ГЕОТУРИСТИЧНІ ОБ'ЄКТИ

Роман ДМИТРУК¹, Олег ОРЛОВ², Марина РАГУЛІНА^{2,3}, Андрій ЯЦИШИН¹

1 – Львівський національний університет імені Івана Франка, географічний ф-т

2 – Державний природознавчий музей НАН України,

3 – Львівський національний університет імені Івана Франка, біологічний ф-т

Анотація

Територія Львова та околиць завдяки поєднанню геологічного, геоморфологічного, гідрологічного та біотичного чинників є осередком поширення травертинів (вапнякових туфів). Хоча багато з них відомі здавна, проте інформації про їх поширення та сучасний стан в науковій літературі донедавна було обмаль. Сучасними дослідженнями вдалось встановити їх поширення, стан, використання людиною. За результатами проведених досліджень встановлено поганий стан більшості травертинів внаслідок втручання людини та практично повне ігнорування їх як потенційно цікавих геотуристичних об'єктів.

Ключові слова: травертини, підземні води, флювіальні системи, геотуристичний об'єкт, пам'ятка природи, Львів.

Annotation

Due to the combination of geological, geomorphological, hydrological and biotic factors, the territory of Lviv and its surroundings is the center of distribution of travertines (calcareous tufas). Despite the fact that many of them have been known for a long time, there is still little information about their distribution and modern status in the scientific literature. Our studies establish their distribution, condition and intensity of human use. As a result of the realized

research, we ascertained the bad condition of most of the studied objects due to human intervention and almost complete ignoring of them as geotouristic sites.

Key words: *travertines, underground water, fluvial systems, geotourism site, nature monument, Lviv.*

Травертини (вапнякові туфи) – континентальні утворення, процес формування яких зумовлений випаданням карбонату кальцію (CaCO_3) з води. Перебіг цього процесу можливий за умови поєднання абіотичного і біотичного чинників. Якщо абіотична природа цього процесу відома, то роль живих організмів в окремих випадках залишається недооціненою.

Геологічна та геоморфологічна будови території досліджень сприяють формуванню травертинових утворень. До сприятливих чинників віднесемо:

- велику потужність карбонатних інтенсивно тріщинуватих товщ міоцену (біогенні і хемогенні вапняки, пісковики на карбонатному цементі потужністю 100 м і більше);
- наявність водотриву, що підстеляє неогенові утворення і представлений верхньокрейдowymi мергелями;
- значна кількість підземних вод, які активно розчиняють при дренаванні неогенових утворень наявні в них карбонати;
- значне розчленування рельєфу, що зумовлює формування в підніжжі схилів та в глибоких ерозійних формах великої кількості джерел, якими розвантажуються збагачені CaCO_3 води;
- наявність у місцях виходу підземних вод на поверхню густої рослинності у складі якої присутні види, першочергово мохи, що активізують процес випадання карбонатів з води.

Травертини у Львові та околицях відомі з кінця XIX століття, за них неодноразово писав ще відомий галицькай натураліст А.М. Ломницький. Проте з часом інтерес до цих утворень згас, за них забули. Лише в поодиноких роботах (Природа Львівської області, 1972) згадували про їх наявність.

Слід зауважити, що за час активного росту міста Львова та прилеглих населених пунктів (Винники, Брюховичі і ін.) спостерігалось активне втручання людини в «життя» джерел, першочергово шляхом їх каптування. Це у свою чергу зумовило зміну в процесах, що зумовлюють акумуляцію карбонатних відкладів, часто – незворотні. У зв'язку з цим велика кількість травертинів, наявність яких фіксували понад сто років тому частково або повністю втрачена.

Виходи підземних вод, поблизу яких формуються травертинові тіла, розглядаються як комплексні об'єкти цінні за своїм науковим, навчально-просвітницьким, історико-меморіальним або культурно-естетичним значенням. Завдяки цьому, найбільш презентабельні і добре збережені травертини (вапнякові туфи) доцільно відносити до пам'яток природи. У законі «Про природно-заповідний фонд України» під пам'яткою природи розуміють природоохоронну територію, на якій розташований окремий унікальний природний об'єкт, який охороняється державою. Вони можуть бути як місцевого, так і загальнодержавного значення та поділяються на ботанічні, зоологічні, гідрологічні, геологічні або комплексні (Закон про природно-заповідний фонд).

Упродовж останніх десяти років автори зібрали інформацію про наявність значної кількості травертинових утворень на витоках потоків у Винниківському

лісопарку (східна частина Львова та його околиці). Долучивши дані про вже відомі травертини, зокрема «Плакучий Камінь», що між Малими Грибовичами та Брюховичами, та знахідки нових об'єктів в північній та південній околицях Львова ми отримали великий масив даних щодо поширення травертинів на цій території. Також спільно з геологами та біологами виконано аналіз підземних вод, мінералого-петрографічного складу твердої компоненти, вивчено макро- і мікробіоту, що населяє біотопи, які формуються в безпосередній близькості до місця утворення травертинів.

Більшість виявлених травертинів відзначаються невеликими розмірами, проте окремі мають площу кількасот (кілька тисяч) квадратних метрів, а потужності травертинів подекуди сягають 2 м і більше. Зокрема це утворення вздовж правого рукава потоку Млинський, вздовж потоку Майорівський (обидва розташовані у Винниківському лісопарку), ліва притока Зубри у с. Кротошин, в урочищі Плакучий Камінь тощо. Великі об'єми травертинів зумовили формування поблизу місць виходів підземних вод каскадних водоспадів, невеликих озер, різноманітних гребель в руслах потоків, а у в самих масивах – невеличких гротів. Такого роду об'єкти мають велику естетичну привабливість, що в поєднанні з наявністю чистої, хоча й мінералізованої води (середній вміст солей коливається в межах 0,8-0,9 г/дм³) зумовлюють їх часте відвідування людьми.

Активний, проте не рідко шкідливий вплив на флювіальні системи, складовою яких є і тіла травертинів, зумовлюють потребу в їх охороні. На сьогодні лише витoki потоку Майорівський віднесено до об'єктів прирoно-заповідного фонду – у 2023 році створено гідрологічний заказник місцевого значення «Травертинові джерела». Натомість решта об'єктів не мають жодного природо-охоронного статусу.

Як висновок хочемо зазначити, що травертини Львова та околиць є цікавими геотуристичними сайтами, з якими необхідно знайомити місцеве населення, студентів, школярів і потенційних відвідувачів. Ці об'єкти необхідно включати в мережу чисельних, у тому числі вже промаркованих, маршрутів. Разом з тим є потреба у моніторингу їхнього стану та охорона з метою збереження як самих геотуристичних пам'яток, так і біорізноманіття, яке їм притаманне.

Список використаних джерел:

1. Дмитрук Р. Яцишин А. Травертини заходу України – цінні пам'ятки неживої природи // Екологічні проблеми надкористування. Наука, освіта, практика: матеріали всеукраїнської конференції до 20-річчя кафедри екологічної та інженерної геології і гідрогеології Львівського національного університету імені Івана Франка. – Львів, 2019. – С. 40-42.

2. Орлов О., Рагуліна М., Дмитрук Р., Борняк У., Омельчук О. Травертинові джерела східних околиць Львова -цінні об'єкти живої і неживої природи // Проблеми геоморфології і палеогеографії Українських Карпат і прилеглих територій. 2023. Вип. 01 (15). С. 133-153.

3. Рагуліна м., Орлов О., Дмитрук Р. Травертинові джерела Львова та околиць: умови формування, поширення та перспективи охорони // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Географічна освіта і наука: виклики і поступ», присвяченої 140-річчю географії у Львівському університеті Україна, м. Львів, 18–20 травня 2023 р. Т.2. Львів: Простір 2023. С. 132-136.

4. Рагуліна М.Є.1, Орлов О.Л., Дмитрук Р.Я., Борняк У.І. Травертинові джерела Львівського Розточчя і прилеглих територій: ретроспектива та сучасний стан // Наукові записки Державного природознавчого музею. Вип. 39. – Львів, 2023. – С. 77-88.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО ТУРИЗМУ В КІРОВОГРАДСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Антоніна ЗАРУБІНА, Юлія СІЛЬЧЕНКО

Центральноукраїнський державний університет імені В. Винниченка,
м. Кропивницький

a.v.zarubina@cuspu.edu.ua, y.y.silchenko@cuspu.edu.ua

Анотація

Стаття присвячена дослідженню стану внутрішнього туризму та його сучасних тенденцій. Актуальність дослідження зумовлена важливою роллю внутрішнього туризму в економічному розвитку держави, збереженні культурних та природних ресурсів, зміцненні соціальної ідентичності та національної свідомості населення. Мета статті – розроблення шляхів вирішення проблем розвитку внутрішнього туризму в Кіровоградській області. Авторами для оцінки туристичної привабливості області та відповідно, перспектив розвитку внутрішнього туризму на території області, використано метод початкового поля за Бартковським та метод бонітету (бального бонітету). Практичне значення дослідження полягає в можливості застосування отриманих результатів органами державної влади для розвитку внутрішнього туризму в регіоні.

Ключові слова: внутрішній туризм, метод бонітету, тенденції внутрішнього туризму.

Abstract

This article is devoted to the study of domestic tourism and its current trends. The relevance of the research is due to the important role of domestic tourism in the economic development of the state, preservation of cultural and natural resources, strengthening social identity and national consciousness of the population. The aim of the article is to develop ways to solve problems in the development of domestic tourism in the Kirovohrad region. To assess the tourist attractiveness of the region and, accordingly, the prospects for the development of domestic tourism in the region, the authors used the initial field method by Bartkovsky and the bonitet method (point bonitet). The practical significance of the study lies in the possibility of applying the obtained results by state authorities for the development of domestic tourism in the region.

Keywords: domestic tourism, bonitet method, domestic tourism trends.

Всупереч початку російської агресії у 2022 році, інтерес до подорожей в межах України не зменшився. Навпаки, для значної частини українських громадян, які не можуть виїхати за кордон, такі подорожі стали чи не єдиною можливістю відпочити та відновити сили. Складні умови, спричинені війною, призвели до формування нових тенденцій у сфері внутрішнього туризму. Ці тенденції потребують ґрунтовного дослідження та аналізу. Останні роки спостерігаються тенденції активного розвитку туризму в межах і Кіровоградської області. Кіровоградщина в даному аспекті має низку позитивних і негативних факторів. До сприятливих можна віднести зростаючий попит мешканців великих міст та іноземців на відпочинок у сільській місцевості; вигідне транспортно-географічне положення області (центральноукраїнське положення та розвинута мережа автомобільних та залізничних доріг); унікальна історико-етнографічна спадщина сіл (на Кіровоградщині існує 5940 об'єктів, які входять до потужного комплексу культурно-історичних пам'яток); достатній природно-ресурсний та трудовресурсний потенціал;

сприятливі природно-кліматичні умови; традиційна гостинність господарів та доступна ціна на відпочинок; можливість надання комплексу додаткових послуг з екскурсій, риболовлі, збирання ягід і грибів, катання на конях; потенційні можливості розширення мережі природно-заповідного фонду [1].

Проте Кіровоградська область є досить проблемним регіоном у рекреаційно-туристичному аспекті. Стримуючими факторами розвитку туризму в області є: відсутність належного правового забезпечення розвитку даного виду діяльності; відсутність механізму раціонального та екологічно збалансованого використання природного та історико-культурного потенціалу області для потреб туризму; низький рівень інфраструктури та комунікацій; недостатній рівень кадрового та рекламно-інформаційного забезпечення; відсутність дороговказів про місця розташування музеїв в області; відсутність об'єктів природно-заповідного фонду вищої категорії заповідання; незадовільний стан більшості культурно-історичних пам'яток на території області; недостатня кількість розроблених туристичних маршрутів у межах області [2].

Авторами для оцінки туристичної привабливості області і, відповідно, перспектив розвитку внутрішнього туризму на цій території, використано метод початкового поля за Бартковським та метод бонітету (бального бонітету) [3]. Метод початкового поля являє собою накладання на карту Кіровоградської області сітки квадратів. Усього було виділено 225 квадратів.

В ході виконання оцінювання туристичної привабливості було враховано такі показники: показник лісистості, наявність річок та інших водних об'єктів, мережа транспортних шляхів, наявність природно-заповідних об'єктів, існуючі туристичні маршрути, наявність об'єктів історико-культурної спадщини, музеїв, культових споруд. Адже всі ці об'єкти мають важливе значення для підвищення туристичної привабливості регіону. Далі авторами виділено на цій шкалі три відрізки. Таким чином, шкала туристичної привабливості, а відповідно, і перспективності в плані розвитку зеленого туризму виглядає так: до 9 балів — мало привабливі території; до 14 балів — привабливі території; від 14 і більше — дуже привабливі території.

Таким чином були оцінені всі поля (225) та визначено їх відсоткове співвідношення. Менше 9 балів отримали 105 полів (44.7% від загальної кількості), від 9 до 14 балів отримали 118 полів (відповідно 50.2% відповідно) і від 14 і більше балів отримали 12 полів (5.1% відповідно).

На основі проведених досліджень туристичної привабливості Кіровоградської області методом бонітету та отриманих результатів, використовуючи картографічний метод, авторами розроблена картосхема, на якій виділено території з різним ступенем насиченості рекреаційними ресурсами, і, відповідно, з різною придатністю для розвитку туризму.

На основі досліджень природно-ресурсного потенціалу та історико-культурної спадщини виявлено, що Кіровоградська область володіє достатнім потенціалом для розвитку внутрішнього туризму, але для цього потрібно вдосконалювати інфраструктуру, слідкувати за станом історико-культурних об'єктів, а також розвивати існуючу мережу зелених садиб, санаторіїв та баз відпочинку. Також для зацікавлення туристів можна розвивати такі специфічні послуги як катанням на конях, екстремальні розваги на мотузках, сплави по річках області, тощо [2].

Список використаних джерел:

1. Зарубіна, А., Онойко, Ю., & Щербатюк, Н. (2023). СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО ТУРИЗМУ. Економіка та суспільство, (48). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-32>
2. Зарубіна, А. В., Кирпенко, В. М., Коломієць, Н. А., Полтавець, А. І., & Щербатюк, Н. І. (2024). ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОЗДОРОВЧО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ ТА СПОРТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКОМУ РЕГІОНІ. Фізичне виховання та спорт, (1), 44-54. <https://doi.org/10.26661/2663-5925-2024-1-06>
3. Runge J. *Metody badań w geografii społeczno-ekonomicznej — elementy metodologii, wybrane narzędzia badawcze*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2006.

ГЛЕМПІНГИ – ПЕРСПЕКТИВНІ ЗАКЛАДИ РОЗМІЩЕННЯ ТУРИСТІВ

Оксана ЗАЯЧУК

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці
o.zayachuk@chnu.edu.ua

Тетяна НИЧ

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

Анотація

У сучасному світі вимоги туристів до закладів розміщення лише зростають. Це призводить до вдосконалення таких закладів які вже завоювали цей ринок, диверсифікації їх послуг, або ж створенні нових, що відповідатимуть запитам споживачів. Глемпінги («гламурні» кемпінг) з'явилися на українському ринку досить недавно, але попит на розміщення в них лише зростає. В доповіді висвітлено основні тенденції становлення ринку глемпінгів в Україні, цінову політику та подальші перспективи розвитку.

Ключові слова: заклади розміщення, кемпінг, глемпінг, сезонність, франшиза глемпінгів.

Annotation

In today's world, tourists' demands for accommodation are only growing. This leads to the improvement of such institutions that have already conquered this market, the diversification of their services, or the creation of new ones that will meet the needs of consumers. Glampings ("glamorous" camping sites) appeared on the Ukrainian market quite recently, but the demand for accommodation in them is only growing. The report highlights the main trends in the development of the glamping market in Ukraine, pricing policy and further development prospects.

Key words: accommodation facilities, camping, glamping, seasonal, glamping franchise.

На ринку закладів розміщення є велика кількість різноманітних пропозицій для різного споживача: висококомфортабельні готелі та хостели, апартаменти, мотелі, кемпінги та інші. Останні з'явилися на туристичному ринку за часів активного розвитку й становлення організованого туризму, згодом їх популярність зростала та досягла свого піку у 70-80 рр. ХХ століття. Однак, з розвитком різних напрямків туризму, зростанні вимог до закладів розміщення кемпінги втратили основну частку свого цільового сегменту, це й стало причиною появи нових закладів розміщення – глемпінгів. Глемпінг розглядаємо, як різновид кемпінгу, однак з покращеними умовами перебування, наявністю усіх необхідних зручностей у поєднанні з вишуканістю й мінімалізмом. На сьогодні глемпінги – це створення на невеликій площі легкої безфундаментної

будівлі та всього необхідного у ній, аби відчувати себе комфортно поряд з мальовничими пейзажами та мінімальною кількістю людей.

Починаючи з 2007 року глемпінги почали завойовувати європейський ринок. За короткий проміжок часу вони стали улюбленими закладами розміщення для молодих людей, сімей з дітьми, які мали на меті відпочинок та усамітнення. На сьогодні існує велика кількість різних видів глемпів, зокрема, розрізняють такі види: наметовий глемпінг, Cabin Glamping, Treehouse Glamping, глемпінг у юртах, Camper Van Glamping. Ринок глемпінгу в Європі є дуже фрагментованим, їх більшість – це стартапи, які функціонують менше 15 років. Однак, концепт глемпінгів у Європі є збереженим.

Перші глемпінги в Україні з'явилися зовсім недавно, лише в 2018 році. Саме тоді новостворена компанія Glamping UA запустила власне виробництво глемпів. За 2 роки після початку роботи компанії їхні глемпи заселяли туристи в найдорожчих готельних комплексах – Буковелі, Трускавці, Славському. Значним поштовхом для розбудови мережі глемпів в Україні стала пандемія COVID-19. Саме ізольованість, мінімізована можливість контактів, високий рівень санітарно-гігієнічних умов у глемпах зберіг клієнтську базу та вразі збільшив їх прихильників. Натомість у готелях великих курортних комплексів України в цей час спостерігався значний спад заповнюваності, який іноді й призводив до закриття закладів на певний період. Саме у період 2020-2021 рр., оцінивши перспективи, з'являються нові глемпи у Карпатах, поблизу Києва та на узбережжі Чорного моря в Одеській та Херсонській областях. Відповідно, у перший рік створення мережі глемпінг-кемпінгів було збудовано п'ять по всій Україні, на початок 2024 року їх налічувалось більше тридцяти. З 2020 року зацікавленість до глемпінгів значно зросла, тому засновник і генеральний директор керівної компанії Ribas Hotels Groups створив франшизу глемпінгів України. За його ініціативи створено мережу Glamping Mandra, яка представлена на сьогодні у Закарпатській, Одеській та Черкаській областях.

Показники 15 найпопулярніших глемпів в Україні.

Таблиця 1.

Найпопулярніші глемпи України

	Назва глемпінгу	Місце розташування	Тип глемпу	Вартість/ніч
1	Mandra Lavandiia	Одеська обл., берег Хаджибейського лиману	гео-сфери	130 €
2	Mandra Hills	Закарпатська обл., м. Річка	куполи	90 €
3	Mandra Kaniv	Черкаська обл., берег Дніпра	намети	70 €
4	Славсько-глемпінг	Львівська обл., Славське	куполи	125 €
5	Де Вайб	Івано-Франківська обл., м. Ворохта	куполи	100 €
6	Глемпінг Хатинка на полонині	Івано-Франківська обл., с. Кривопілля	куполи	88 €
7	Мінімаліст	Одеська обл., с. Нова Дофінівка	куполи	150 €

8	Долина ХЮГГЕ	Одеська обл., с. Чорноморське	каюти в сканді- стилі, намети	70 €
9	ШишкіNN	Чернігівська обл., с. Слов'янка	каюти	100 €
10	Шатро	Київська обл., с. Уляники	шатро (двоповерхові дерев'яні будиночки)	66 €
11	Stodola	Львівська обл., с. Долинівка	Намети сезонної дії	40 €
12	Едельвейс	Львівська обл., с. Орявчик	гео-сфери та вігвами	95 €
13	Gm Eco Bubble	Івано-Франківська обл., с. Яблуниця	куполи	80 €
14	Голубе озеро	Вінницька обл., с. Могилівка	намети	50 €
15	Blog House Resort	Івано-Франківська обл., м. Яремче	каюти	80 €

Загалом, глемпінги мають високий рівень комфортності та всі необхідні зручності: простору кімнату обладнану всім необхідним, міні-кухню, гарячу й холодну воду, санвузол з душем, номери з кондиціонером та швидкісним Wi-Fi, можливість обігріву приміщення в холодний період. Є й глемпи сезонної дії, але їх не багато. У переважній більшості глемпи мають затишні тераси з видом на мальовничі ландшафти. Часто доповненням є місце для барбекю, чан чи басейн. Вартість проживання коливається від 800 грн до 8000 грн. залежно від місця розташування, зручностей та періоду року (таблиця 1). Пересічна вартість розміщення у двомісному номері продовж року становить 3500 грн/добу, однак у новорічну ніч ця вартість – 10 000 грн. Період найвищої заповнюваності припадає на перших 10 днів січня незважаючи на вартість. Період найменшої заповнюваності припадає на квітень-травень.

Умовний портрет туриста українця-глемпера є таким: вік від 23 до 40 років із середнім доходом або вище середнього, із періодом перебування від двох до чотирьох днів. Основна аудиторія – це молоді пари, сім'ї без дітей, IT-фахівці, представники креативної економіки.

На сьогодні чітко можемо виділити на території України три основних регіони зосередження глемпінгів: Причорноморський (який сьогодні майже повністю паралізований через війну), Центральний (поблизу Києва) та Карпатський. У таблиці 1 наведені основні регіонами поширення глемпінгів в Україні є Карпатський. З-поміж типів глемпів переважають куполи та геосфери, також представлені намети, каюти та будиночки в сканді-стилі.

Функціонування «гламурних кемпінгів» не прив'язане фактично до сезонності, адже основна мета більшості відпочиваючих полягає в усамітненні перебуванні в комфортному помешканні та спогляданні мальовничих ландшафтів, а такі опції доступні впродовж усього року. Значно більше впливають на заповнюваність глемпінгів впродовж всього року зовнішні умови та ситуації.

Отже, не дивлячись на доволі високу вартість, пандемію, складні воєнні часи, ринок глемпінгів у Україні зростає, високий рівень заповнюваності (70-80% впродовж року) свідчить про економічну доцільність їх функціонування та очікувану подальшу розбудову.

РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ: НАУКОВА ШКОЛА

Клавдія КІЛІНСЬКА

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці
k.kilinska@chnu.edu.ua

Анотація

Запропонована публікація висвітлює питання формування наукової школи з рекреаційно-туристичного природокористування на географічному факультеті Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Рекреаційно-туристичне природокористування базується на аналізі та синтезі інформації про природні, історико-культурні та соціально-економічні умови, об'єкти, ресурси, які використовуються рекреантами та туристами. Дослідження проводяться з використанням принципу просторового аналізу, який сприяє повному висвітленню рекреаційно-туристичної ситуації на певній конкретній території.

Ключові слова: рекреаційно-туристичне природокористування, конструктивно-географічний аналіз, просторовий підхід, прогнозування рекреаційно-туристичного природокористування.

Annotation

The proposed publication highlights the issue of the formation of a scientific school for recreational and touristic nature use at the Faculty of Geography of the Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University. Recreational and touristic nature use is based on the analysis and synthesis of information about natural, historical, cultural and socio-economic conditions, objects, resources used by recreationists and tourists. Research is conducted using the principle of spatial analysis, which contributes to the full coverage of the recreational and tourist situation in a certain specific territory.

Keywords: recreational and touristic nature use, structural and geographical analysis, spatial approach, forecasting of recreational and touristic nature use.

Впродовж багатьох років на географічному факультеті Чернівецького національного університету сформувалася та активно розвивається наукова школа з вивчення рекреаційно-туристичного природокористування України (Я.Б. Олійник, 2019). За більше ніж 15 років тут сформувався науковий потенціал, що розвивається у руслі конструктивно-географічного аналізу вказаного виду природокористування. За цей час були захищені дисертаційні роботи Володимира Костащука, Тетяни Скутар, Оксани Смик, Світлани Шатрук, Любомира Лопушняка (науковий керівник – професор Клавдія Кілінська), підготовлено та опубліковано низку монографічних, навчально-методичних видань, прийнято участь у наукових конференціях Польщі, Румунії, України. Основний вектор дослідження рекреаційно-туристичне природокористування, рекреаційно-туристична різноманітність, рекреаційно-туристичний потенціал компонентної структури навколишнього природного середовища, соціально-географічні аспекти зайнятості у рекреаційно-туристичній сфері, та ін., які знайшли своє відображення у Стандарті вищої освіти України першого бакалаврського та другого магістерського рівня, галузі знань 24 Сфера обслуговування, спеціальності 242 Туризм.

Основою наукової школи з вивчення рекреаційно-туристичного природокористування стали аналітико-синтезуючі компетентності складних питань рекреації і туризму в Україні, зокрема: використання інформаційних та комунікативних технологій, які розглядають існуючі концепції і принципи у рекреації, туризмі і природокористуванні, здатність аналізувати рекреаційно-туристичний потенціал території та орієнтуватись в організації рекреаційно-туристичного простору;

розуміти та аналізувати пріоритетні регіональні тенденції туризму загалом та окремих його форм і видів; здатність забезпечувати безпеку туристів і рекреантів у звичайних та складних форс-мажорних обставинах; вміння інтерпретувати, аналізувати та систематизувати рекреаційно-туристичну інформацію; здатність діяти у правовому полі, керуватися нормами законодавства.

Структурний вектор вивчення рекреаційно-туристичного природокористування націлений на виявлення важливих п'ятьох питань, які взаємодоповнюють і взаємообумовлюють складну структуру рекреації і туризму сьогодні. Це – 1) ретроспективний аналіз виникнення і становлення рекреаційно-туристичного природокористування; 2) конструктивно-географічна характеристика сучасного стану рекреаційно-туристичних об'єктів, ресурсів, умов; 3) проблемні питання рекреації та туризму у регіонах України; 4) екологічні питання, пов'язані з розвитком та функціонуванням рекреаційно-туристичного природокористування; 5) прогностична оцінка подальшого розвитку з урахуванням основних суспільно-політичних, економіко-географічних, геополітичних та ін. питань. Особливе місце у цій системі питань займає перше ретроспекція туризму та рекреації. Зазначимо, що на зламі століть вперше про ретроспективний метод дослідження в незалежній Україні вели мову професор Ярослав Жупанський та проф. Володимир Круль (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича). Цей метод сьогодні активно апробується у різноманітних географічних дослідженнях вітчизняного та зарубіжного географічного простору. Стосовно прогнозування – як методу дослідження та створення прогнозу – кінцевого результату, який буде діяти впродовж чітко визначеного прогностичного періоду з врахуванням верифікації, то його запропонувала професор Клавдія Кілінська у дослідженнях природно-господарської різноманітності Карпато-Подільського регіону України (2007).

Основним підходом вивчення та аналізу у рекреаційно-туристичного природокористуванні слугує просторовий аналіз розміщення та функціонування об'єктів та ресурсів рекреації та туризму. Його засади створюють підґрунтя до повного моніторингу та аналізу сучасної складної ситуації, якою характеризується вказаний вид природокористування.

Алгоритм дослідження рекреаційно-туристичного природокористування складається з аналізу трьох інформативних блоків. Перший блок висвітлює природні рекреаційно-туристичні умови, об'єкти і ресурси. Це – елементи та об'єкти геологічної будови, рельєф, кліматичні та метеорологічні характеристики, водні ресурси, ґрунтовий покрив, рослинний та тваринний світ, ландшафти, природоохоронні території. Другий блок складається з аналізу історико-культурних ресурсів. Сюди входять пам'ятки історії, пам'ятки архітектури, давні поселення та кургани, археологічні об'єкти, біосоціальні ресурси, палацово-паркові ансамблі, пам'ятки фольклору, сакральні об'єкти, музеї, театри, концертні комплекси, бібліотеки, клуби, тощо. Третій інформативний блок рекреаційно-туристичного природокористування складається з характеристики готельно-ресторанного комплексу, інших закладів харчування та поселення, транспортного забезпечення, інших соціально-економічних умов, які є важливими для проведення рекреаційно-туристичного природокористування.

Однак, зазначимо, що перелік складових блокової структури рекреаційно-туристичного природокористування може бути доповнений новими складовими, які відображають основу рекреації і туризму певної конкретної території чи регіону України.

Насамкінець зазначимо, що наукові вишукування питань рекреаційно-туристичного природокористування і надалі будуть розвиватися у руслі формування соціально-політичної ситуації в Україні.

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ПОЯВИ ТУРИЗМУ В КИТАЇ

Маріанна КОМЛЄВА

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ
mariannaemerald@ukr.net

Анотація

Досліджені передумови появи туризму в Китаї на основі аналізу подій його історії. У представленій таблиці показані періоди історії (роки правління династій), основні риси і досягнення цих періодів, види господарської діяльності і можливі види туризму.

Ключові слова: туризм, передумови появи, історичні періоди, види туризму.

Abstract

The article examines the preconditions for the emergence of tourism in China based on the analysis of events in its history. The table shows the periods of history (years of dynasties), the main features and achievements of these periods, types of economic activity and possible types of tourism.

Keywords: tourism, preconditions for its emergence, historical periods, types of tourism.

У науковій літературі з туризму вказується на *передумови* появи «туризму», які могли виникати до офіційної появи цього суспільно-економічного явища у зв'язку з розвитком капіталізму. Передумови можна відстежувати на певну глибину подій історії за прямими і побічними ознаками.

Таблиця

Династії Китаю, їх основні риси і досягнення, туризм

№	Династії (роки правління)	Основні риси і найбільші досягнення	Основні види господарської діяльності	Можливі види туризму
1	Ся (XXI-XVI ст. до н. е.)	Рабовласницький лад. Поява перших держав – Хенань і Шаньсі	Скотарство, землеробство (просо)	
2	Шан (XVI-XI ст. до н. е.)	Виникнення писемності. Календар. Водопровід (Аньян)	Землеробство. Шовківництво. Ливарство. Торгівля.	
3	Західна Чжоу (XI-770 ст. до н.е.)	Політичні колізії, міжусобні війни. Іригаційне будівництво (канали, дамби)	Текстильне, деревообробне, керамічне, ювелірне виробництва.	Можливий рекреаційний туризм
4	Східна Чжоу (770-221 роки до н. е.)	Поява в обігу грошей, купівля-продаж землі. Товарне виробництво. Поява конфуціанства.	Землеробство. Тваринництво. Торгівля. Ремесла.	Можливий навчальний туризм
5	Цінь (221-207 роки до н.е.)	Об'єднання і адміністративне районування країни. Єдина писемність. Велика китайська стіна (700 км).	Підйом економіки. Будівництво палаців, гробниць.	Можливий пізнавальний туризм
6	Західна Хань (206 до н.е. – 25 р.)	Зміцнення рабовласницького ладу. Винайдення паперу. Повстання «чорнобрових»	Розвиток добувної промисловості, обробки металів.	
7	Східна Хань (25-220 роки)	Контакти з Європою. Великий шовковий шлях. Повстання («жовтих пов'язок»).	Виготовлення виробів з шовку, заліза та їх вивіз	Можливий пізнавальний туризм

8	Троє Царство (220-280 роки)	Ослаблення і розпад держави. Міжусобні війни.	-	
9	Західна Цзінь (265-316 роки)	Об'єднання царств. Династія Цзінь. Міжусобні війни. Напади кочівників.	-	
10	Східна Цзінь (317-420 роки)	Боротьба за владу з іншими царствами	-	
11	Північна Вей (386-535 роки)	Боротьба за владу з іншими царствами	-	
12	Південна, Північна династії (420-589 роки)	Боротьба за владу між царствами	-	
13	Суй (581-618 роки)	Об'єднання держави, централізація влади. Єдина система землеробства	Будівництво Великого каналу.	Можливий <i>рекреаційний туризм</i>
14	Тан (618-907 рр)	Необмежена влада імператора, Пожвавлення життя міст. Іспити для чиновників. Каліграфічне письмо.	Добувна і плавильна промисловості. Виробництво і торгівля шовку, порцеляни, прянощів.	Можливий <i>пізнавальний туризм</i>
15	П'ять династій (907-960 роки)	Розпад держави, загострення міжусобних воєн. Селянські повстання.	Землеробство, тваринництво, ремесла.	
16	Сунь (960-1279 роки)	Об'єднання держави. Порох, компас, книго друк. Значний розвиток морської торгівлі.	Розвиток сільського господарство, ремесла, ковальство, ткацтво	
17	Ляо (916-1125 роки)	-	-	
18	Західна ся (1038-1227 роки)	-	-	
19	Цзінь (1135-1234 роки)	-	-	
20	Юань (1271-1368 роки)	Захват країни монголами (Чінгізхан). Династія Юань. Повстання селян проти монголів.	Занепад сільського господарства, ремесл.	
21	Мін (1368-1644 роки)	Повстання секти «Білий лотос». Поява елементів капіталістичних відносин.	Відродження ремесл, торгівлі.	
22	Цін (1644-1911 роки)	Правління маньчжурів. Розшарування суспільства. Приєднання монгольських земель. Політика ізоляції країни. Розвиток капіталізму	Розвиток капіталізму. Поява національної буржуазії.	Можливий <i>навчальний туризм</i>
23	Китайська республіка (1911-1949 роки)	Початок нової історії Китаю. Формування національного уряду. Розвиток капіталізм	Розвиток капіталістичної промисловості	
24	Китайська народна республіка (з 1949 р.)	Зміна соціалістичних принципів. Інтенсифікація територіальних, національних, світових інтеграційних процесів.	Ріст економіки, воєнного потенціалу. Іноземні інвестиції. Експансія китайських товарів.	

Проведений аналіз історії Китаю, дозволяє зробити певні висновки. *Подорожі* для фізичного виживання і економічного розвитку людей і етносів тут відбувались постійно у формах – мирній (економічній), військовій, міграцій. Прямі і побічні дані показують, що туризм тут був значно раніше середини 19 ст. При династіях Західного Чжоу (XI-770 р. до н. е.) велось активне іригаційне будівництво і був можливий *водний рекреаційний туризм*. При династіях Східного Чжоу (770-221 роки до н. е.) жили великі китайські філософи (Лао-цзи, Конфуцій) і достовірно відомо, що вони використовували *навчальний туризм* для своїх учнів. При династії Цін (221-207 роки до н. е.) будувалась Велика Китайська стіна, що не могло не привертати увагу жителів (*пізнавальний, військовий туризм*). При династії Східного Хань (25-220 роки) прокладався Великий шовковий шлях і міг розвиватись *пізнавальний і бізнес-туризм*. При династії Суй (581-618 р. р.) будувався Великий канал і був можливий *водний рекреаційний туризм*, а династії Тан (618-907 р. р.) *рекреаційний туризм*. Внутрішній туризму розвивались при династіях Мін (1368-1644 роки) і Цін (1644-1911 роки).

АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ТУРИСТИЧНИХ ПРИБУТТІВ У ЦЕНТРАХ ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ (на прикладі м. Чернівці)

Олександр КОРОЛЬ, Галина КРУЛЬ

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці
o.korol@chnu.edu.ua, g.krul@chnu.edu.ua*

Анотація

У дослідженні на прикладі м. Чернівці із пам'яткою ЮНЕСКО встановлено, що у центрах пізнавального туризму із наявним високоатрактивним об'єктом для визначення кількості та динаміки туристичних прибуттів репрезентативним є облік екскурсантів на цьому об'єкті. Дане дослідження присвячене аналізу динаміки екскурсійних відвідувань об'єкту світової спадщини ЮНЕСКО – колишньої Резиденції буковинських митрополитів і виявленню чинників, які сприяють або, навпаки, перешкоджають туристичній активності за період 2000-2023 рр. Такими яскравими тригерами виявилися: факт включення пам'ятки до Списку ЮНЕСКО, анексія Криму росією у 2014 р., пандемія COVID-19, повномасштабна війна росії проти України з 24.02.2022 р.

Ключові слова: *пізнавальний туризм та екскурсії, туризм і пам'ятка ЮНЕСКО, екскурсійні відвідування, аналіз туристичних потоків.*

Abstract

The study, based on the example of Chernivtsi city with a UNESCO monument, found that in the centers of cognitive tourism with an existing highly attractive object, the accounting of tourists at this object is representative for determining the number and dynamics of tourist arrivals. This study is devoted to analyzing the dynamics of excursion visits to the UNESCO World Heritage Site – the former Residence of Bukovinian Metropolitans and identifying factors that facilitate or, conversely, hinder tourist activity for the period 2000-2023. The inclusion of the monument in the UNESCO List, the annexation of Crimea by Russia in 2014, the COVID-19 pandemic, and Russia's full-scale war against Ukraine from February 24, 2022, were such prominent triggers.

Keywords: *sightseeing tourism and excursions, tourism and UNESCO monument, sightseeing visits, analysis of tourist flows.*

Місто Чернівці є одним із центрів пізнавального туризму в Україні. Екскурсантів приваблює історичний центр міста, сформований за перебування у складі Австро-Угорської імперії. Потік відвідувачів до цієї дестинації різко зріс після внесення 28 червня 2011 року Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (колишньої Резиденції митрополитів Буковини і Далмації) до Списку всесвітньої спадщини. У будь-якому центрі пізнавального туризму пам'ятка ЮНЕСКО є обов'язковим до відвідування об'єктом. Дослідження статистики його відвідувачів дозволяє робити висновки про туристичні потоки до центру пізнавального туризму в цілому. Метою даного наукового дослідження є простеження динаміки екскурсійної активності за період 2000-2023 р. та виявлення чинників, які на неї вплинули.

Використовуючи дані статистичного обліку Історико-архітектурного музейного комплексу ЧНУ, простежимо динаміку кількості екскурсійних відвідувачів за 2000-2023 роки (на жаль, відсутні дані за 2007-2008 рр.). Як видно на рис. 1, на підставі зламу у тренді чітко виділяються **чотири періоди** в даному часовому проміжку. *Перший період* (2000-2017 рр.) ми означили як період стійкого закономірного зростання. Проте, збільшення кількості екскурсантів відбувалося нерівномірно: стабільне повільне зростання із незначними коливаннями, яке спостерігалось спочатку, після 2011 р. значно добавило у своїй позитивній динаміці, завдяки включенню архітектурного ансамблю Резиденції митрополитів Буковини і Далмації 28 червня 2011 р. на 35 сесії Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО до переліку світового надбання. Відтоді характер тренду змінився – зростання стало інтенсивнішим (див. рис. 1). Відбулась якісна зміна самого явища, тренд стрімко зростав і надалі аж до 2017 року.

Другий відтинок часу (2017-2019 рр.) став періодом екскурсійної стагнації, коли чисельність відвідувачів коливалась в межах 94,5-96,5 тис. осіб при мізерних щорічних приростах. Це двохрічне плато зламало тренд стійкого закономірного зростання і стало екстремумом для даного ряду динаміки. На основі епізодичних опитувань екскурсантів гідами було почуто те, що туристи з Києва (які становлять близько 50% відвідувачів м. Чернівців) раніше надавали перевагу вікенд-турам до Криму, зокрема на травневі свята. Нами була висунута гіпотеза, що цей 3-річний лаг між початком періоду стагнації та можливим чинником, який до цього призвів, пояснюється окупацією Криму росією та спричиненим цим перерозподілом екскурсійних потоків в межах України, зокрема на користь заходу України, в т.ч. м. Чернівці.

... за 2007-2008 роки статистичні дані відсутні

Складено авторами за даними статистичного обліку Історико-архітектурного музейного комплексу ЧНУ

Третій період (2019-2021 рр.) відзначився різким спадом туристичної активності із подальшим динамічним зростанням і був спричинений форс-

мажорною обставиною світового масштабу – пандемією COVID-19. Коли у 2020 р. коронавірус дістався України та були запроваджені жорсткі карантинні обмеження, кількість екскурсантів порівняно із 2019 р. скоротилася майже в 4 рази. Проте вже 2021 р. чисельність відвідувачів колишньої Резиденції різко зросла, сягнувши понад 67 тис. осіб. Для розуміння динаміки за ці два роки, ми її зіставили із хвилями пандемії на тлі карантинних заходів, які тоді запроваджувалися: у 2020 р. щомісячна динаміка екскурсантів залежала від оголошення чи послаблення карантинних заходів, які тоді мали превентивний характер; надалі був напрацьований механізм карантинних заходів послаблення чи посилення обмежень на діяльність і пересування залежно від кількісних показників епідситуації в тій чи іншій області, тож у 2021 р. динаміка екскурсійних відвідувань Резиденції залежала від щомісячної кількості хворих на COVID-19.

Четвертий період (2022-2023 рр.) характеризувався різким зниженням екскурсійної активності, порівняно з попереднім 2021 р., що пояснюється повномасштабною війною росії проти України, та подальшим її погвиненням. Масовий виїзд українців у більш безпечні західні регіони країни, в т.ч. і до Чернівців, сприяв поступовому відновленню екскурсійної діяльності в Резиденції спочатку бажанням внутрішньо переміщених осіб більше дізнатись про місто, яке стало для них тимчасовим прихистком, пізніше (2023 р.) – відносно безпекою міста та області, порівняно з іншими регіонами України, для проведення вихідних днів, відпусток, відновлення та реабілітації військових. Кількість внутрішніх відвідувачів сягнула довоєнних показників (див. рис. 1), але не досягла доковідного періоду.

Список використаних джерел:

1. Korol, O., Krul, H., Zayachuk, O., Kostash, M. (2023). Methodical approaches and statistical analysis of tourist arrivals to the centers of sightseeing tourism (on the example of Chernivtsi, Ukraine). *Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego* [Studies of the Industrial Geography Commission of the Polish Geographical Society], 37(2), 84–104. <https://doi.org/10.24917/20801653.372.6>.

МЕТОД СОЦІОЛОГІЧНОГО ОПИТУВАННЯ, ЗАСТОСОВАНИЙ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ТУРИЗМУ В НИЖНЬОМУ БАСЕЙНІ р. ДНІСТЕР

Іван МОРОЗ

Інститут Екології

та Географії Державного університету Молдови, Кишинів

morozbye@yahoo.com

Анотація

Кількість успішно опитаних респондентів склала 203 особи. Було застосовано три категорії анкет, які під час подорожей сприяли опитуванню відвідувачів, місцевих жителів та постачальників туристичних послуг з опитаних туристичних районів. Групування респондентів здійснювалося за статево-віковими групами, професійною структурою, рівнем підготовки, середовищем проживання, рівнем місячного доходу тощо. Опитування включало п'ять категорій питань, серед яких: а) загальні дані про респондентів; б) туристичні ресурси; в) значення туризму для місцевої економіки; г) туристичні потоки; д) туристична інфраструктура. Також було оцінено стан інфраструктури та туристичних об'єктів, визначено локальні труднощі та передумови для розвитку туризму.

Ключові слова: *метод, соціологічного, опитування, вивчення, туризм, річка, Дністер.*

Abstract

The number of successfully interviewed respondents was 203 people. Three categories of questionnaires were applied, which during the journeys favored the interviewing of visitors, locals and tourist service providers from the interviewed tourist areas. The grouping of the respondents was done by gender and age groups, occupational structure, level of training, residential environment, level of monthly income, etc. The survey included five categories of questions, including: a) general data about the respondents; b) tourist resources; c) the importance of tourism for the local economy; d) tourist flows; e) tourist infrastructure. Also, the condition of the infrastructure and touristic objectives was assessed, local difficulties and premises for the development of tourism were identified.

Keywords: *method, sociological, survey, study, tourism, river, Dniester.*

Для проведення соціологічного опитування були розроблені анкети для трьох категорій респондентів: відвідувачів, місцевих жителів та постачальників послуг з обраних туристичних напрямків.

Успіх статистичного дослідження на основі опитування значною мірою залежить від серйозності анкети. У цьому контексті не можна нехтувати основними елементами, які були задіяні в його розробці: ідентифікація та логічне впорядкування характеристик, дизайн питань. Для визначення остаточної форми запитань було враховано такі характеристики: використання загальної/простої мови, уникнення двозначностей, тенденційних і розпливчастих тверджень, визначення порядку запитань, надання загального естетичного вигляду шляхом правильного розміру та розміщення на відповідну сторінку, створивши список кодів і кодування [4]. Переважний відсоток у всіх анкетах займають закриті, названі та попередньо закодовані запитання, тому що, як зазначає S. Chelcea [1, 2], такі запитання пропонують безліч переваг, таких як: збільшення системи відліку, придатної для рефлексії; опитуваних, легкість у статистичній обробці відповідей, створення атмосфери, сприятливої для відповідей на питання в анкеті, забезпечує анонімність, відсутність запиту пам'яті опитуваного – перевага, що розглядається як «фільтр» на наступні питання [5].

Незважаючи на те, що в багатьох дослідженнях, проведених на основі анкет, найбільше закритих запитань, не можна нехтувати фундаментальною незручністю такого типу запитань: сугестивністю через розшифроване подання відповідей. Порівняно з попередньо закодованими питаннями, анкети з відкритими запитаннями дають опитуваному свободу висловлювання, дозволяючи висвітлювати реальні проблеми, які його цікавлять. Якщо закриті запитання зосереджені на випадку «розпізнавання» процесу оновлення, відкриті запитання адресовані пам'яті. При цьому очевидно, що розпізнавання є більш легкою дією, ніж відтворення. Основним недоліком відкритих питань є те, що відповіді відрізняються за формою та обсягом, що зумовлює підвищену складність у разі кодування [3].

Проведення досудового розслідування. Остаточна форма цієї анкети є результатом тестового опитування, проведеного на невеликій вибірці з 10 респондентів, спочатку застосованої в Кишиневі за місяць до початку фактичного опитування. Завданнями проведення пілотного опитування були: а) затвердження просторово-часових рамок дослідження; б) перевірка схеми, що забезпечує репрезентативність зробленого відбору; в) тестування засобів обробки ринкової інформації. Після проведення цього міні-опитування деякі питання, які виявилися недостатньо зрозумілими, були переглянуті, а інші питання, які виявилися ненатхненними, вилучено. Тестове опитування

передбачало «огляд» обсягу анкети, який не повинен перевищувати здатність респондента концентрувати увагу. У результаті на заповнення остаточної версії анкети пішло максимум 30 хвилин. Зрештою, внесені зміни дозволили проводити опитування в умовах 100% доступності.

Виїзди для проведення соціологічного опитування відбувалися переважно в літній сезон. Кожна з чотирьох зон інтерв'ю була названа відповідно до назви визначених туристичних зон [6] і назв районів.

Запланована кількість респондентів на анкету становила 200 осіб, а фактична – 203, що на три респонденти перевищує заплановану кількість анкет, що є успіхом. Було розроблено три категорії анкет, які під час подорожей надавали перевагу опитуванню місцевих жителів, відвідувачів та постачальників туристичних послуг з опитаних туристичних районів. Групування респондентів здійснювалося за віковими та статевими групами, рівнем освіти, професійною структурою, рівнем місячного доходу, середовищем проживання тощо. Опитування включало п'ять категорій питань, серед яких: а) загальні дані про респондентів; б) значення туризму для місцевої економіки; в) туристичні ресурси; г) туристична інфраструктура; д) туристичні потоки. Також було оцінено стан об'єктів та туристичної інфраструктури, визначено приміщення та локальні труднощі для розвитку туризму [7].

Список використаних джерел:

1. CHELCEA, S. *Metodologia cercetării sociologice: metode cantitative și calitative*. București: Editura Economică, 2001. 656 p. ISBN 973-590-451-9
2. CIANGĂ, N., DEZSI, Ș. *Amenajare turistică*. Cluj Napoca: Presa Universitară Clujeană, Biblioteca Facultății de Geografie, 2007. 296 p. ISBN: 978-973-610-631-6
3. HAPENCIUC, C.V. *Cercetarea statistica in turism: studiul fenomenului turistic in județul Suceava*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 2003. 210 p. ISBN 973302547X.
4. HAPENCIUC, C.V. *Elemente de analiză și prognoză în turism: Studiu de caz – județul Suceava*. Iași: Junimea, 2004. 366 p. ISBN 973-37-0947-6 3.
5. HAPENCIUC, C.V. *Statistică*. Suceava: Ed. Rof, 2006.
6. MIRON, V., TOMIȚA P. *Managementul resurselor turistice din Republica Moldova*. Chișinău: UASM, 2007. 167 p. ISBN 978-9975-64-031-2.
7. MOROZ, I. BACAL, P., LUNGU, D. Istorical cercetărilor geografice în domeniul turismului din cadrul bazinului hidrografic Nistru (sectorul Republicii Moldova). În: *Revistă de știință, inovare, cultură și artă Akademos*. Nr. 4 (71), Chișinău 2023, pp. 54-59, ISSN 1857-0461.

МЕТОДИЧНА ТА ІНФОРМАЦІЙНА БАЗА ДОСЛІДЖЕНЬ ТУРИЗМУ В НИЖНІЙ ТЕЧІЇ БАСЕЙНУ ДНІСТРА

Іван МОРОЗ

Інститут Екології

та Географії Державного університету Молдови, Кишинів

morozbye@yahoo.com

Анотація

Основними методами дослідження у процесі дослідження та розробки наукового підходу у сфері туризму в басейні Нижнього Дністра є: статистико-математичний, картографічний, аналіз та синтез, SWOT-аналіз, соціологічні опитування, інтерв'ю та польові спостереження, порівняльний, історичні аналізи.

Ключові слова: методологія, матеріали, дослідження, туризм, річка, Дністер.

Abstract: The main research methods in the process of research and development of a scientific approach in the field of tourism in the Lower Dniester basin are: statistical-mathematical, cartographic, analysis and synthesis, SWOT analysis, sociological surveys, interviews and field observations, comparative, historical analyses.

Keywords: methodology, materials, research, tourism, river, Dniester

Використані методи: Статистико-математичні методи, такі як багатокритеріальний аналіз і факторний аналіз, використовувалися для обробки бази даних щодо якісних і кількісних аспектів населення, економічної діяльності, природних і антропогенних туристичних ресурсів, інфраструктури і туристичних потоків, для статистичної кореляції між різними змінними (лінійна регресія, множинна регресія тощо).

Картографічний метод застосовувався для просторового зображення фізико-географічної та економіко-географічної складових, основних туристичних об'єктів природного та антропогенного походження, для представлення мережі доріг, розміщення інфраструктури розміщення та відпочинку, для опису існуючих туристичних маршрутів та розробка автором запропонованих туристичних маршрутів, а також визначення відповідної просторової типології шляхом накладання тематичних шарів.

Для аналізу змінних адміністративно-територіальних одиниць використовувався метод ГІС-техніки (методи ГІС) через програму картографування ArcGis, оскільки він дозволяє з'єднати статистичні дані у форматі Excel із геокодованим фоном карти, векторизованим у програму Adobe Illustrator. Останній дозволяє використовувати як інструмент CorelDRAW для остаточної обробки різноманітних карт і малюнків. Оцінка кількох територіальних параметрів проводилась за допомогою програми ArcGis© через модуль Network Analyst. Дві його найкорисніші функції — зона обслуговування та матриця вартості OD, які дозволяють обчислювати та графічно відображати якість і кількість зв'язків між місцями. Низка інших розширень цієї програми (Інструменти аналізу або Spatial Analyst) були корисними для просторової кореляції різних шарів карти (растрових або векторних). Metoda *analizei și sintezei* a fost întrebuintată la analiza literaturii din domeniul, pentru analiza informației statistice cu privire la aprecierea cadrului natural și socio-economic din perspectiva valorificării turistice, la evaluarea sumară a potențialului turistic natural și antropic, infrastructurii de transport și turistice, fluxurilor și traseelor turistice ale regiunii de studiu .

Метод SWOT-аналізу є основним методом у розвитку регіональних та басейнових досліджень, який застосовується для ідентифікації та порівняльного аналізу переваг і можливостей, труднощів і викликів щодо розвитку туризму в досліджуваному регіоні.

Метод соціологічного опитування в туризмі застосовувався за допомогою анкетування, що проводилося в кілька послідовних і взаємопов'язаних етапів.

Метод польових спостережень і консультацій з компетентними органами: використовувався для збору необхідної інформації з першоджерел щодо регіональних і місцевих природних і соціально-економічних умов, стану ресурсів і туристичної інфраструктури в пункті призначення, виявлення проблем і можливостей капіталізації на місцевий туристичний потенціал тощо.

Історіографічний метод у цьому дослідженні виражає відображення етапів розвитку в історичному профілі сфери туризму в Республіці Молдова та в басейні

нижньої течії р. Дністер, зокрема. Його важливість полягає в можливості динамічно ідентифікувати періоди певних туристичних заходів.

Методологія дослідження для оцінки впливу туристичної діяльності на навколишнє середовище здійснюється за індексами та показниками, розробленими Європейським агентством з навколишнього середовища [11].

Методика оцінки туристичних потоків ґрунтувалася на даних, отриманих від НБС, санаторіїв та туристичних операторів, включених до соціологічного опитування, а також непрямих методах розрахунку, заснованих на пропускній здатності зазначених структур прийому туристів та ступені їх використання. Частина даних, отриманих у 2019 році, було оновлено та додатково проаналізовано.

Використані матеріали: 1) Національне законодавство в аналізованій сфері [6], Закон про організацію та розвиток туристичної діяльності в Республіці Молдова [9], Закон про фонд природних територій, що охороняються державою [8], Закон про адміністративно-територіальний устрій Республіки Молдова [10]; 2) Річні звіти інспекції охорони навколишнього природного середовища [7]; 3) Національне бюро статистики повідомляє про населення та соціально-економічну діяльність, активності та туристичної відвідуваності [3]; 4) План управління Дністровським гідрографічним районом басейну [5]; 5) Стратегії регіонального розвитку [1, 2]; 6) Червона книга Республіки Молдова [4]; 7) Переписи населення; 8) монографії та статті з посиланнями на предмет дослідження, докторські та докторські дисертації за фахом; 9) авторські експедиції з даними та інформацією, отриманими з поля; 10) інформація, отримана з веб-сторінок установ та організацій галузі; 11) консультації експертів та органів державної влади в галузі.

Список використаних джерел:

1. Agenția de Dezvoltare Regională Centru. Strategia de Dezvoltare a Regiunii Centru (2016-2020). [доступ 20.08.2021]. В наявності: adrcentru.md.
2. Agenția de Dezvoltare Regională Sud. Strategia de Dezvoltare a Regiunii Sud (2016-2020). [доступ 17.11.2022]. В наявності: adrsud.md.
3. Biroul Național de Statistică. Statistici pe domenii. Statistica economică. *Turism*. [доступ 11.01.2024]. В наявності: statistica.md.
4. *Cartea Roșie a Republicii Moldova*. Chișinău: Știința, 2015. 492 p. ISBN 978-9975-67-998-5.
5. HG Nr. 814 din 17.10.2017 cu privire la aprobarea Planului de gestionare a districtului bazinului hidrografic Nistru. În: *Monitorul Oficial* nr. 371-382 din 27.10.2017.
6. HG Nr. 338 din 19-05-2014. Strategia de dezvoltare a turismului „Turism 2020”. În: *Monitorul Oficial* Nr. 127-133 art. 370 din 23-05-2014.
7. Inspectoratul pentru Protecția Mediului. *Anuarele privind calitatea factorilor de mediu și activitatea Inspekțiilor Ecologice din RD Centru, RD Sud și municipiul Chișinău*. 2018-2023. (Preprint).
8. Legea nr. 1538 din 25.02.1998 privind fondul ariilor naturale protejate de stat. În: *Monitorul Oficial* nr. 66-68 din 16.07.1998.
9. Legea nr. 352 din 24.11.2006 cu privire la organizarea și desfășurarea activității turistice în Republica Moldova. În: *Monitorul Oficial* nr. 14-17 art. 40 din 02.02.2007.
10. Legea Nr. 764 din 27.12.2001 privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova. În: *Monitorul Oficial* nr. 16, art. 53 din 29.01.2002.
11. UNEP/WTO. *Making tourism more sustainable – A guide for policy makers*. Paris/Madrid: United Nations Environment Programme, 2005. [доступ 23.06.2023]. В наявності: <https://www.eea.europa.eu/ro>

ТУРИСТИЧНА ІНДУСТРІЯ КРАЇН БЛИЗЬКОГО СХОДУ

Валентина ОЛІЙНИК

Міжнародний гуманітарний університет, місто Одеса
v.oleyuk7777@gmail.com

Анотація

Туристична індустрія стала вагомим сектором економіки більшості країн світу. В країнах Близького Сходу – це один із найбільш динамічно розвинутих напрямків. Транспортні послуги, послуги засобів розміщення та харчування, а також значна кількість атрактивних об'єктів – зробили регіон туристично привабливим. Загальна характеристика туристичної інфраструктури Близького Сходу свідчить про його високий рівень розвитку та здатність забезпечити різноманітні туристичні послуги відвідувачам. Регіон володіє вражаючими готельними закладами та курортами, цікавими екскурсійними маршрутами, розвинутою транспортною мережею, великими торговими центрами та ресторанами з місцевою та світовою кухнею. Туристична інфраструктура не лише приваблює мільйони туристів щороку, а й сприяє економічному зростанню та розвитку культурного обміну в регіоні.

Ключові слова: туристична індустрія, транспорт, заклади розміщення, туризм, послуги.

Abstract

The tourism industry has become an important sector of the economy in most countries of the world. In the Middle East, this is one of the most dynamically developed areas. Transport services, accommodation and catering services, as well as a significant number of attractive objects have made the region a tourist attraction. The general characteristics of the tourism infrastructure of the Middle East indicate its high level of development and ability to provide a variety of tourist services to visitors. The region has impressive hotels and resorts, interesting excursion routes, a developed transport network, large shopping centers and restaurants with local and world cuisine. The tourist infrastructure not only attracts millions of tourists every year, but also contributes to economic growth and the development of cultural exchange in the region.

Keywords: tourism industry, transport, accommodation facilities, tourism, services.

Туристична індустрія в країнах Близького Сходу становить ключовий сегмент економіки, відіграючи важливу роль у соціальному та економічному розвитку регіону. За останні десятиліття цей сектор відзначився значним зростанням і перетворився на один із найбільш динамічно розвинутих напрямків.

Згідно з даними Світової організації туризму (UNWTO), у 2023 році Близький Схід прийняв близько 58 млн. міжнародних туристів, що становить приблизно 5% від загального світового потоку туристів. В свою чергу найбільшими туристичними країнами регіону є Туреччина (25 млн. туристів), Іран (7 млн. туристів) та Саудівська Аравія (близько 3 млн.). Крім того, Близький Схід приваблює туристів своєю різноманітністю культур, історичними пам'ятками, природними дестинаціями та лікувальними джерелами [1].

Туристична інфраструктура Близького Сходу є різноманітною та динамічною, це відображається у великому розмаїтті туристичних об'єктів та послуг, які відповідають потребам різних категорій туристів. В регіоні розвинуті всі види транспорту, характерна висока якість доріг. Важливе значення мають міжнародні аеропорти та системи громадського транспорту, що забезпечують легкий доступ до основних туристичних пунктів. Таксі, прокат автомобілів та електронні сервіси також

доступні для подорожуючих. Прикладом розвиненої транспортної мережі постає один з найбільших та найзручніших аеропортів світу – Міжнародний аеропорт Дубая.

Різноманітні туристичні послуги, екскурсійні маршрути, які охоплюють історичні пам'ятки, природні ландшафти, культурні центри та аутентичні селища. Найпоширенішими екскурсіями є:

✓ Екскурсія до Петри (Йорданія): Тур по давньому місту Петра, що ввійшло до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, де можна побачити такі пам'ятки, як «Скеля серця», «Скеля скарбів» та інші.

✓ Екскурсія до Пірамід (Єгипет): Маршрут, який включає візит до величних пірамід в Гізі, Сааккарі та Дахшурі, а також до Сфінкса та інших археологічних об'єктів.

Регіон відомий своїми розкішними готелями та курортами, які пропонують широкий вибір розміщень, від економ до елітного класу. Багато готелів мають власні пляжі, басейни, спа-центри та ресторани з місцевою та міжнародною кухнею. Наприклад, готелі Burj Al Arab (Дубай, Об'єднані Арабські Емірати) – відомий як «готель моря», має форму вітрила і є одним з найбільш визнаних символів Дубая та готель Al Maha Desert Resort & Spa (Дубай, Об'єднані Арабські Емірати), який розташований в серці пустелі, цей готель пропонує розкішне житло в аутентичних віллах та неперевершений пустельний краєвид.

Ресторанна кулінарія регіону різноманітна, вона пропонує широкий вибір місцевих та міжнародних страв. Від традиційних арабських до страв світової кухні – кожен знайде щось за своїм смаком:

✓ Abd El Wahab, Бейрут, Ліван: Ресторан з найкращими стравами ліванської кухні, який відомий своєю аутентичною атмосферою та видом на місто.

✓ At.mosphere, Бурдж Халіфа, Дубай, Об'єднані Арабські Емірати: Розташований на 122-му поверсі Бурдж Халіфа, найвищої будівлі у світі, цей ресторан пропонує вражаючий вид на місто та гастрономічні шедеври.

✓ Al Saraya, Стамбул, Туреччина: Ресторан з традиційною турецькою кухнею, розташований у серці Стамбула та відомий своєю гостинністю, приємною атмосферою та смачними стравами [3].

За останні роки готельно-ресторанний сектор в країнах Близького Сходу відзначився швидким зростанням та відомий як один з найбільш динамічно розвинутих напрямків економіки. Цей розвиток сприяв збільшенню рівня інвестицій, розвитку інфраструктури та створенню нових робочих місць. Одними з найяскравіших прикладів країн Близького Сходу, що активно інвестували в готельно-ресторанну галузь та заохочували нових туристів є такі:

✓ Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ) – уряд ОАЕ активно інвестує в розвиток готельно-ресторанного сектору. У 2023 році готельно-ресторанна галузь внесла приблизно 11,5% у ВВП країни та забезпечила близько 9,6% всіх робочих місць. Протягом 2023 року в ОАЕ було відкрито понад 100 нових готелів, що сприяло зростанню туристичного потенціалу країни.

✓ Саудівська Аравія – активно розвиває свій готельно-ресторанний сектор. У 2023 році країна відкрила свої кордони для міжнародних туристів, що призвело до значного збільшення числа відвідувачів та інвестицій у готельну індустрію. У 2023 року в країні відкрилось близько 300 нових готелів з розрахунком збільшення туристичного потоку [2].

Загальна характеристика туристичної інфраструктури Близького Сходу свідчить про його високий рівень розвитку та здатність забезпечити різноманітні побажання туристів з усього світу.

Отже, розглядаючи економічний контекст туристичної індустрії в країнах Близького Сходу, можна визначити важливість цього сектору для економічного розвитку регіону. Готельно-ресторанне господарство не лише є ключовим сегментом економіки в цих країнах, але й відіграє вирішальну роль у соціальному та економічному розвитку.

Список використаних джерел:

1. UNWTO World Tourism Barometer. Statistical Annex. Volume 20. Issue 6. November 2023.

URL:https://www.developmentaid.org/api/frontend/cms/file/2022/11/UNWTO_Barom22_06_Nov_Statistical_Annex_en.pdf (дата звернення: 28.08.2024)/

2. World Tourism Organization. International Tourism Highlights, 2023 Edition, UNWTO, Madrid.

URL:https://www.slovenia.info/uploads/dokumenti/dokumenti/raziskave/highlights_unwto_2023.pdf (дата звернення: 29.08.2024).

3. Tourism Set to Return to Pre-Pandemic Levels in Some Regions in 2023. UNWTO News release. 17 Jan 2023. URL: <https://www.unwto.org/news/tourism-set-to-return-to-pre-pandemic-levels-in-some-regions-in-2023> (дата звернення: 28.08.2024).

СТАЛИЙ РОЗВИТОК У СФЕРІ ТУРИЗМУ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ МЕНЕДЖЕРІВ

Валентина ПІДГІРНА

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

v.n.pidgirna@chnu.edu.ua

Анотація

Розглянуто сучасні тенденції сталого розвитку в туристичній сфері та ключові виклики, з якими стикаються менеджери. Основну увагу приділено впливу екологічних, соціальних та економічних чинників на туристичні організації. Описано важливість впровадження енергоефективних технологій, підтримки місцевих громад та збереження культурної спадщини. Розглянуто роль інновацій, таких як цифрові технології та управління ризиками, у забезпеченні стійкості туристичного бізнесу в умовах змін клімату та глобальних криз. Підкреслено необхідність розвитку нових компетенцій у менеджерів для інтеграції принципів сталого розвитку з метою підвищення конкурентоспроможності та зменшення негативного впливу на довкілля.

Ключові слова: *туризм, екологічний менеджмент, стійкість розвитку, інновації.*

Abstract

The article examines modern trends in sustainable development within the tourism sector and the key challenges faced by managers. Special attention is given to the impact of environmental, social, and economic factors on tourism organizations. The importance of implementing energy-efficient technologies, supporting local communities, and preserving cultural heritage is highlighted. The role of innovations, such as digital technologies and risk management, in ensuring the resilience of the tourism business in the context of climate change and global crises is discussed. The necessity for developing new competencies among managers to integrate sustainability principles, enhance competitiveness, and reduce the negative environmental impact is emphasized.

Keywords: *tourism, environmental management, sustainability, innovations.*

Сталий розвиток у сфері туризму є ключовим напрямом для сучасних менеджерів, що прагнуть забезпечити довготривалий успіх туристичних організацій. У цьому контексті сталий розвиток означає поєднання економічного зростання з екологічною відповідальністю та соціальною справедливістю. Сучасні тенденції в туризмі формують нові виклики для менеджерів, змушуючи їх шукати інноваційні рішення для збалансованого розвитку галузі.

Однією з ключових тенденцій є зростання попиту на екологічно чисті види туризму. Туристи все більше звертають увагу на вплив своїх подорожей на навколишнє середовище і віддають перевагу екологічним маршрутам, зеленим готелям і мінімізації вуглецевого сліду. Це створює нові можливості для розвитку екотуризму, але водночас вимагає від менеджерів адаптації бізнес-моделей до екологічних стандартів та зменшення негативного впливу на природу.

Другим важливим аспектом є розвиток соціально відповідального туризму. Це передбачає участь місцевих громад у туристичному бізнесі, створення робочих місць, захист культурної спадщини та сприяння соціально-економічному розвитку регіонів. Для менеджерів це виклик у забезпеченні справедливого розподілу вигод від туризму між туристичними компаніями, громадами та місцевим населенням.

Одним із ключових викликів для менеджерів є необхідність впровадження інноваційних технологій для забезпечення сталого розвитку. Це стосується не тільки використання нових технологій для підвищення енергоефективності, але й впровадження цифрових інструментів для управління туристичними потоками, оптимізації логістики та зменшення негативного впливу на довкілля. Штучний інтелект і аналіз великих даних допомагають прогнозувати туристичні тенденції, що дозволяє ефективніше управляти ресурсами.

Серед викликів для менеджерів також є необхідність адаптації до змін клімату. Зміни клімату впливають на туристичні напрямки та інфраструктуру. Зокрема, підвищення рівня моря загрожує прибережним регіонам, а екстремальні погодні умови можуть суттєво знизити туристичний потік у певні сезони. Тому менеджери повинні розробляти стратегії для мінімізації ризиків і адаптації до нових умов.

Ще однією проблемою для менеджерів є навчання та підготовка персоналу, оскільки сталий розвиток вимагає нових компетенцій. Сучасні менеджери мають бути добре обізнаними в питаннях екології, соціальної відповідальності, управління ресурсами та нових технологій. Інвестиції в навчання співробітників стають важливою складовою успіху у сфері сталого туризму.

Таким чином, сучасні тенденції сталого розвитку у сфері туризму формують численні виклики для менеджерів. Вони повинні не лише забезпечувати економічну ефективність бізнесу, але й враховувати екологічні та соціальні аспекти, що стають визначальними для успішного функціонування туристичних організацій у довгостроковій перспективі.

Одним із ключових аспектів сталого туризму є підвищення рівня енергоефективності та зменшення вуглецевого сліду. Багато туристичних компаній та готелів активно впроваджують практики енергоощадності, включаючи використання відновлюваних джерел енергії, встановлення сонячних панелей та впровадження систем переробки відходів. Готельний бізнес також приділяє увагу мінімізації споживання води, зокрема через впровадження сучасних систем водозабезпечення та утилізації. Це вимагає від менеджерів не лише нових знань у галузі технологій, але й розуміння регуляторних вимог та екологічних стандартів, які стають дедалі жорсткішими.

Ще однією тенденцією сталого туризму є розвиток відповідального споживання та пропаганда екологічної свідомості серед туристів. Менеджери туристичних компаній повинні активно працювати над просвітницькими кампаніями, які

допоможуть туристам зрозуміти важливість збереження навколишнього середовища під час подорожей. Це може включати інформаційні матеріали про зменшення використання пластику, збереження водних ресурсів та етичну поведінку в природних заповідниках і національних парках. Важливим аспектом є також розвиток практики сталого туризму в громадах, які приймають туристів. Це означає, що місцеві жителі мають бути залучені до туристичних проєктів, отримуючи економічні вигоди, і водночас не відчувати негативного впливу на свої традиції, культуру та спосіб життя.

Не менш важливим є питання сталого розвитку в контексті культурного туризму. В умовах глобалізації культурна унікальність багатьох регіонів зникає, тому туризм може стати інструментом для збереження традицій та культурної спадщини. Для цього менеджери туристичних проєктів повинні розробляти програми, що сприяють автентичному досвіду для туристів, не порушуючи гармонії місцевих громад. Підтримка місцевих ремесел, організація культурних заходів та збереження історичних пам'яток є важливими складовими сталого культурного туризму.

Таким чином, сталий розвиток у сфері туризму є багатограним процесом, що охоплює екологічні, соціальні, економічні та культурні аспекти. Для менеджерів це означає постійну потребу в розвитку нових компетенцій, впровадженні інновацій та забезпеченні ефективного управління ресурсами з урахуванням як поточних, так і майбутніх викликів. Інтеграція принципів сталого розвитку не тільки допомагає зберегти довкілля та сприяти соціальному прогресу, але й підвищує конкурентоспроможність туристичних компаній на світовому ринку.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про інноваційну діяльність». ВВР 2002. № 36. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>
2. Букало Н. Екологічні витрати, їх економічна природа та стан. Економічний часопис Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. 2019. № 1. С. 128–137.
3. Гурська І.С., Федуняк І.О., Стемковська І.В. Формування та перспективи розвитку ринку туристичних послуг в Україні під час та після пандемії. Агросвіт. 2021. № 5- 6. С. 63-67
4. Підгірна В., Ємчук Т. (2020) Перспективи розвитку ринку туристичних послуг України в умовах трансформаційних змін. Електронний науково-практичний журнал «Інфраструктура ринку». Одеса. №49. 46 – 51. DOI <https://doi.org/10.32843/infrastruct49-9>

ТУРИСТИЧНІ МАРШРУТИ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ «ХОЛОДНИЙ ЯР»: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

АНДРІЙ ПЛУЖНИК, СЕРГІЙ БОГДАШКО, ОЛЬГА ЗІНЧЕНКО

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

Національний природний парк «Холодний Яр», Черкаська обл.

andriy.pluzhnik@knu.ua

Анотація

Холодний Яр здавна відомий своєю природною та історико-культурною спадщиною. Указом Президента України від 01.01.2022 №2/2022 створено Національний природний парк «Холодний Яр» площею 6833,5071 га. На території Парку діє кілька туристичних маршрутів: автомобільний маршрут «Мандрівка Холодним Яром» та пішохідний маршрут «Стежками Максима Залізняка», а також триває облаштування веломаршруту «У гості до Меланки та Мотрони» і екологічна стежка «Цікаво про ліс». В подальшому планується створення мережі маршрутів, яка в повній мірі розкриє природний та історико-культурний потенціал цього неймовірного куточку України. Облаштування

туристичних маршрутів та екостежок створить потрібні умови для підвищення відвідуваності парку.

Ключові слова: туризм, туристичні маршрути, рекреаційні ресурси, Холодний Яр.

Abstract

Kholodnyi Yar has long been known for its natural, historical and cultural heritage. By the Decree of the President of Ukraine dated 01.01.2022 No. 2/2022, the Kholodnyi Yar National Nature Park was established with an area of 6833.5071 hectares. There are several tourist routes in the Park: the automobile route "Journey through Kholodnyi Yar" and the hiking route "Along the Paths of Maksym Zalizniak", as well as the cycling route "Visiting Melanka and Motrona" and the ecological trail "Curious about the Forest". In the future, it is planned to create a network of routes that will fully reveal the natural, historical and cultural potential of this incredible corner of Ukraine. The development of hiking trails and eco-trails will create the necessary conditions to increase the park's visitor traffic.

Key words: tourism, tourist route, recreational resources, Kholodnyi Yar.

Потенціал Національного природного парку «Холодний Яр» дозволяє розвивати майже всі види туризму на своїй території, а саме історико-культурний, екологічний, спортивний, пізнавальний тощо. Територія багата на відомі історичні, культурні, архітектурні пам'ятки, місця перебування відомих постатей, оскільки на теренах Черкащини свого часу зароджувалась українська державність. Щороку збільшується кількість туристів, які відвідують унікальні об'єкти Холодного Яру, які включені до туристичних маршрутів.

Туристично-пізнавальний маршрут «Стежками Максима Залізняка» був розроблений у 2023 році (Плужник та ін., 2023). Він створений для урізноманітнення перебування туристів у Холодному Яру та ознайомлення їх з історією, природою та культурою цього краю. Маршрут облаштований інформаційними щитами й зупинками для відпочинку та промаркований відповідними вказівниками. Протяжність складає 4,5 км, тривалість проходження – 3 години. Маршрут розрахований на різну вікову і фізично підготовлену аудиторію та відкритий для відвідування упродовж року.

У 2024 році працівниками Парку затверджено автомобільний маршрут «Мандрівка Холодним Яром» (Плужник та ін., 2024). Подорожуючи екскурсанти дізнаються про визначних постатей в історії України, які боролись за її волю й незалежність, відвідають місця пов'язані з визначними історичними подіями, а також дізнатись про різноманіття флори та фауни Парку.

Протяжність маршрут 11 км, час проходження: 3-5 годин. Період проведення екскурсій: протягом року, впродовж світлового дня. Маршрут облаштований вказівниками, інформаційними стендами, картосхемами, що містять загальну інформацію про Холодний Яр.

Веломаршрут «У гості до Меланки та Мотрони» створений з метою популяризацією об'єктів природно-заповідного фонду. Маршрут буде промаркований вказівниками, облаштований інформаційними щитами та зупинками для відпочинку.

Екологічна стежка «Цікаво про ліс», що проходить лісовою дорогою, створена з еколого-просвітницькою метою для різних категорій відвідувачів, знайомить із життям лісу, а саме: основними видами дерев та трав'янистих

рослин; стадіями розвитку лісу; необхідності догляду за ним та відновлення, а також з історією природокористування та діяльністю Парку.

На сьогодні діяльність національних природних парків передбачає не лише збереження цінних природних та існуючих на їх територіях історико-культурних комплексів, а й раціональне використання їх туристичного потенціалу – створення умов для організованого туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності, зокрема, облаштування культурно-пізнавальних маршрутів, як на місцевості, так і віртуальних. Це підсилює цінність території, туристичний потенціал регіону та значення національного парку як просвітницької установи, його промоційну роль у збереженні природного різноманіття та історико-культурної спадщини.

Список використаних джерел:

1. Плужник, А. В., Власенко, Р. П., Андрійчук, Т. В., & Легоняк, Б. В. (2023). Рекреаційно-туристичний потенціал сучасних ландшафтів національного природного парку «Холодний Яр». *Український журнал природничих наук*, (4), 72–84.

2. Плужник, А. В., Мокренчук, Ю. Б., & Сорочан, М. А. (2024). Розробка екологічної стежки – автомобільний маршрут «Мандрівка Холодним Яром». *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні ековиклики. Стратегії екологічної безпеки довкілля»*, 22-23 травня 2024 р., Львів, Україна, 322–325.

ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНИХ ОБ'ЄКТІВ У КРИЗОВІ ПЕРІОДИ

Лариса СЕМЕНЮК

Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ
semeniuk.ll@knutd.edu.ua

Анотація

Навіть у стабільні для суспільства періоди іноді важко прогнозувати успіх або неуспіх у розвитку певного туристичного напрямку або об'єкту, а тим більше в часи криз. Важливими чинниками їх розвитку, серед інших, можна вважати соціально-культурну значущість, інформацію в медійному полі. Метою нашого дослідження є аналіз шляхів розвитку та популяризації певного туристичного об'єкту у кризовий період. Прикладом для розгляду є Гайворонська вузькоколейка, яка є «туристичним магнітом» для двох областей – Кіровоградської та Вінницької.

Ключові слова: туристичні об'єкти, реклама, соціально-економічний розвиток, Гайворонська вузькоколейна залізниця.

Abstract

Even during stable periods for society, it is sometimes difficult to predict the success or failure in the development of a specific recreational area or site, especially in times of crisis. Important factors in their development, among others, can include socio-cultural significance and media presence. The aim of our study is to analyze the ways to develop and promote a particular tourist site during a crisis period. An example for consideration is the Haivoron Narrow-Gauge Railway, which serves as a "tourist magnet" for two regions—Kirovohrad and Vinnytsia.

Keywords: tourist sites, advertising, socio-economic development, Haivoron Narrow-Gauge Railway.

Туризм є економічною галуззю, результативна діяльність у якій залежить від багатьох складових. Навіть у стабільні періоди розвитку суспільства іноді важко прогнозувати успіх або неуспіх у розвитку певного туристичного напрямку або об'єкту, а в часи криз тим паче. Важливими чинниками розвитку туристичного об'єкту, серед інших, можна вважати соціально-культурну значущість та інформацію про нього. Розгляду цих аспектів на прикладі Гайворонської вузькоколійної залізниці присвячене наше дослідження.

Шлях до туристичної популярності цього об'єкту не був простим. Десь із 2010 року Укрзалізниця постійно озвучувала намір розібрати її як економічно неефективну, але під тиском місцевого населення та громадськості залишила. Фанати залізниць, краєзнавці, ветерани-залізничники, журналісти сприяли організації перших туристичних виїздів на ретро-потягах. Із початком повномасштабних військових дій залізниця знову стала активно виконувати свої транспортні функції, а її популярність, завдяки медіа та поціновувачам вузькоколійок з усього світу, зробила її відомим туристичним об'єктом.

Залізниця є складною структурою, у якій є елементи, що мають туристичну привабливість. Зокрема, це музей техніки вузькоколійної залізниці, міст через Південний Буг тощо. Одним із найбільш візуально впізнаваних об'єктів Гайворонської вузькоколійки є її залізничний вокзал. Опосередкованим підтвердженням оригінальності будівлі є те, що у відомому макеті українських залізниць «Мініленд» у Києві саме цей вокзал представлений як яскравий зразок залізничної архітектури, а сам макет відтворює також і частину вузькоколійки Гайворон – Рудниця.

Туристична функція для Гайворонської залізниці є похідною. Основна, все ж таки, логістична. Їх розвиток треба розглядати у певній єдності. Серед чинників, які сприяли збереженню і розвитку транспортно-туристичного об'єкту, можна виділити головні.

Соціальні фактори. 1. Вузькоколійна залізниця це елемент транспортно-логістичної структури, підприємство, яке забезпечує робочі місця і сплачує податки, тому вона є об'єктом соціальної уваги як для мешканців регіону, так і для місцевої влади, і рішення щодо її функціонування завжди мають суспільний резонанс та вирішуються на основі певного консенсусу. 2. Вузькоколійки в Європі і Україні є об'єктами «історичними», своєрідними пам'ятками технічної історії, і мають особливий суспільний статус.

Фактор кризових періодів. Пандемія COVID-19, російсько-українська війна стали не просто кризами, а подіями, які важко або неможливо передбачити. Та вони створили не тільки проблеми, а й відкрили можливості. Кризи стимулювали розвиток внутрішнього туризму, популярними стали тури невеликої часової протяжності і малими групами. Саме одно-дводенні тури є основним продуктом, який пропонують туристичні фірми у співпраці з залізницею. Статистика свідчить, що з 2022 року, попри пандемію коронавірусу й збройну агресію росії, використання Гайворонської вузькоколійки з туристичною метою зросло. Повномасштабна війна стала фактором, який вплинув на поновлення і основних функцій вузькоколійної залізниці й розширення графіку пасажирських перевезень. У нагоді стала віддаленість і незалежність від автомобільних шляхів, відносно низька вартість експлуатації рухомого складу, вектор спрямованості в бік заходу України та ін.

Інформаційні фактори. 1. Присутність об'єкту в медійному просторі, пряма та опосередкована інформація про нього, яка допомагає збільшити пізнаваність. 2. Фонова інформація, яка привертає увагу до цього туристичного об'єкту (наприклад: історичні відомості й місцеві міфи про залізницю і отаманщину періоду громадянської війни; історія об'єктів рухомого складу; історії людей, які працювали і працюють на цій залізниці; «кінематографічна» історія потягів і вагонів (їх знімали в багатьох художніх фільмах); особливості навколишніх ландшафтів тощо. 3. Опосередкована інформація, що розповсюджується в медіа та побутовому дискурсі, зазвичай проблемного характеру (наприклад, про стан залізниці, її долю), яка швидко запам'ятовується, обговорюється і надає можливості для інтерпретації.

Вузькоколіяка сьогодні активно пропонує певний туристичний продукт – тури різної протяжності і насиченості подіями, з орієнтацією на різні групи населення тощо. Зазвичай ретро-тури залізницею відбуваються раз на місяць. Для зручності пасажирів навіть призначається курсування безпересадкових причіпних вагонів сполученням Київ – Гайворон та Львів – Гайворон, діють транзитні маршрути, що доправляють туристів до Гайворона зі Львова і Києва звичайною залізницею. У цьому переваги станції, до якої підходить і широка і вузька колії. Пропонуються як стандартні тури у складі поїзда з пасажирськими вагонами, так і особливі тури, наприклад: тепловозний ретро-тур із вантажно-пасажирським поїздом.

Маємо зазначити, що об'єкти індустріального туризму, до яких безумовно можна віднести вузькоколіяну залізницю «Гайворон – Рудниця», мають великий потенціал і туристичну привабливість для мешканців усіх областей України. Їх збереження й відновлення є важливими для розвитку як внутрішнього, так і зовнішнього туризму. Наголосимо на декількох тезах: 1) особливістю цієї залізниці є те, що це діючий транспортний об'єкт, туристичні функції якого є додатковими, але саме туристична пізнаваність не дає їй зникнути; 2) вузькоколіяна залізниця, як інфраструктурний комплекс, є елементом промислової культури країни, культурно-технічною пам'яткою, важливою і для майбутніх поколінь; 3) вона є складовою європейської індустріальної історії, елементом, який ілюструє інтегральні та диференційні риси світового технічного процесу, і тому є цікавою для закордонного споживача туристичних послуг; 4) залізниця дає можливість не тільки туристам, але й місцевим мешканцям краще зрозуміти своєрідність регіону, її значущість та зв'язки з природним, історичним і культурним середовищем; 5) активна діяльність цього туристичного об'єкту на території громади позитивно впливає на динаміку локальної економіки, сприяє створенню нових робочих місць, залученню додаткового фінансування тощо.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ ЗАКЛАДІВ СФЕРИ ГОСТИННОСТІ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ

Оксана СМІК

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

o.smik@chnu.edu.ua

Анотація

В запропонованій науковій праці розкрито поняття «імідж». Визначено інноваційну складову іміджу готельного підприємства. Проаналізовано проблеми та перспективи формування іміджу підприємств сфери гостинності.

Ключові слова: *імідж, готельне господарство, туристична інфраструктура, сфера послуг, інновації.*

Abstract

The concept of "image" is revealed in the proposed scientific work. The innovative component of the image of the hotel enterprise was determined. Problems and prospects of image formation of hospitality enterprises are analyzed.

Keywords: *image, hotel management, tourist infrastructure, service sector, innovations.*

Поняття «імідж» можна застосовувати до різних сфер, таких як особистість, проект, план, товар тощо, але найчастіше його використовують у контексті організацій в економічній науці. У науковій літературі існує багато трактувань таких понять, як «імідж організації», «імідж фірми», «імідж компанії», «корпоративний імідж» та інші. В матеріалах західних досліджень можна знайти численні визначення та показники іміджу, такі як ділова репутація, бренд, авторитет і т. д. Це пояснюється тим, що репутація у діловій сфері залежить від великої кількості факторів та результатів діяльності організації, включаючи виробничо-господарські аспекти та ринкове становище фірми, а також її стратегічний розвиток.

Актуальність теми даного дослідження полягає у тому, що у сучасному світі існує різноманітність товарів та послуг, які пропонуються суспільству для споживання. Людина може отримати різні послуги від десятків, сотень або тисяч компаній, які працюють у тому ж напрямку. Готельне господарство, як частина туристичної галузі, виступає як важлива складова туристичної інфраструктури будь-якого регіону та визначає конкурентоспроможність цієї галузі. У сьогоденних умовах, коли конкуренція дуже велика, позитивне враження від підприємства стає ключовим фактором при виборі. Імідж є важливим аспектом діяльності підприємства, особливо в контексті зростаючого інтересу до корпоративної соціальної відповідальності.

Сучасне готельне господарство переживає все більш жорстку конкуренцію, що підтверджується відкриттям численних готелів навіть в умовах складних ринкових відносин. Однак багато підприємств стикаються з труднощами, щоб не відставати від конкуренції, і були змушені припинити діяльність. Така ситуація спонукала готелі до впровадження нових стратегій і методів у своїй діяльності, особливо щодо інвестиційної політики, технологічної трансформації, використання сучасного обладнання та технологій, формування позитивного іміджу та стилю готелю. Конкурентоспроможність готелю безпосередньо залежить від якості та ефективності його послуг. Він повинен задовольняти потреби клієнтів і перевершувати аналогічні пропозиції конкурентів, забезпечуючи при цьому комерційний успіх готелю.

Імідж готельного підприємства є важливим фактором його конкурентоспроможності. Це образ, який споживачі створюють у своїй свідомості через канали та враження, через які вони взаємодіють із компанією. Позитивний імідж допомагає залучати нових клієнтів, розширювати клієнтську базу та утримувати лояльних клієнтів [2].

Інноваційна складова корпоративного іміджу готелю залежить не тільки від інновацій у сфері послуг і технологій, а й від здатності компанії адаптуватися та реагувати на мінливі потреби споживачів. Інновації виражаються у впровадженні нових послуг, удосконаленні процесів обслуговування та застосуванні нових методів розвитку бренду та маркетингу. Підприємства, які активно впроваджують інноваційні рішення, можуть отримати конкурентні переваги на ринку, залучити нових клієнтів, підвищити задоволеність і лояльність існуючих клієнтів, забезпечити стабільний розвиток.

Внутрішнє оздоблення готелю відіграє важливу роль у формуванні іміджу готелю, створює неповторну атмосферу та справляє перше враження на гостей.

Залежно від вимог готелю та цільової аудиторії, оздоблення інтер'єру може бути виконано в різних стилях, від класичного до сучасного, що підкреслює його унікальність та характер. Окрім естетики, оздоблення інтер'єру також впливає на зручність і комфорт гостей, сприяючи формуванню позитивного сприйняття та підвищенню їхнього задоволення від перебування в готелі. Тому ефективне використання внутрішнього оздоблення може значно підвищити привабливість готелю для клієнтів і сприяти позитивному формуванню іміджу готелю [1].

Архітектурний стиль готельного підприємства визначає його унікальний стиль і враження, яке воно справляє на клієнтів. Передає образ елегантності, розкоші, сучасності, комфорту. Вибір архітектурного стилю пов'язаний з цільовою аудиторією та концепцією бренду [3].

Імідж готельного підприємства виступає ключовим фактором, що впливає на споживчу поведінку в готельній індустрії. Клієнти вибирають готелі не лише на основі їхніх послуг, але і через емоційне сприйняття та імідж підприємства. Позитивний імідж, сприяючи формуванню емоційної цінності готельної послуги, визначає рішення про вибір та взаємодію споживача з готелем. Важливо підкреслити, що створення та управління позитивним іміджем вимагає комплексного підходу, який враховує архітектурні рішення, обслуговування, маркетингові стратегії та взаємодію з референтними групами. Такий імідж є не тільки важливою конкурентною перевагою, але і ключовим чинником, що визначає споживчу поведінку у сфері готельних послуг.

Визначення чинників, які сприяють створенню позитивного іміджу підприємства, вказує на те, що у сучасних умовах ринкової економіки такий імідж стає ключовою складовою для досягнення стабільності та успіху в бізнесі. По-перше, він надає підприємству важливого статусу, який зменшує його вразливість до змін у політиці та економіці, що безпосередньо впливає на його діяльність. По-друге, позитивний імідж захищає підприємство від конкурентів і закріплює його позиції. Створений позитивний імідж забезпечує доступ підприємства до різних ресурсів, таких як фінансові та інформаційні. Для досягнення цього необхідно чітко визначити етапи формування іміджу, враховуючи вплив зовнішніх і внутрішніх чинників, а також застосовувати науково обґрунтовані та практично перевірені технології [2].

Дослідження проблем і перспектив формування іміджу підприємств сфери гостинності в Україні, можна визначити декілька ключових висновків. По-перше, імідж готельного бізнесу в Україні стикається зі значними викликами, такими як воєнний конфлікт, зміни в економічному та політичному середовищі, а також вплив пандемії. По-друге, для подальшого успішного розвитку готельної сфери в Україні важливо зосередитися на вирішенні цих проблем та використанні нових можливостей, розширенні спектру послуг та інвестицій у підвищення якості обслуговування. По-третє, співпраця між готелями, використання інноваційних технологій та вдосконалення маркетингових стратегій можуть сприяти покращенню іміджу готельного бізнесу в Україні і зростанню його конкурентоспроможності на міжнародному рівні.

Список використаних джерел:

1. Костюк Г.В., Сторожук В.В. Формування позитивного іміджу підприємства. *Вісник КНУТД*. 2014. № 1. С. 176–181.
2. Марченко О.І. Імідж як основа успішного функціонування підприємства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Випуск 20. С. 444–448.
3. Швець В.В., Мазуркевич І.О., Лук'янець А.В. Архітектура як чинник формування іміджу готельного підприємства. *Сучасні технології, матеріали і конструкції в будівництві*. 2018. № 2. С. 102–106.

ВНЕСОК ПРЕДСТАВНИКІВ ЛЕМКІВЩИНИ В НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНИЙ ТА МИСТЕЦЬКО-КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ ТА СВІТУ (ТУРИСТИЧНИЙ АСПЕКТ)

Ігор СМІРНОВ, Ольга ЛЮБИЦЕВА, Діана ГРИНЮК

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м.Київ
smyrnov_ig@ukr.net*

Анотація

Наведено та охарактеризовано профілі видатних представників лемків, які набули всесвітньої популярності і тому цікаві для розвитку туризму. Деякі з них добре відомі в Україні, більше того, їхня діяльність сприяла формуванню національно-патріотичної свідомості української нації. Мова йде, перш за все, про Михайла Вербицького, лемка за походженням, автора музики до Державного гімну України. Наступне прізвище лемківського походження, яке нині відоме в усьому світі – Енді Варгола (Андрій Варгола) – американець лемківського родоводу, який створив цілий напрям сучасного культурно-художнього розвитку під назвою «поп-арт». Також лемківське коріння має представник «наївного» народного мистецтва польських Карпат Никифор Дровняк. Нарешті, не можна не згадати про Богдана-Ігора Антонича – українсько-лемківського поета та письменника. Всі вони мають зв'язок з туризмом, оскільки відповідні пам'ятки та пам'ятники створені як в Україні, так і в інших країнах (США, Польща, Словаччина), але, нажаль, недостатньо відомі. Стаття заповнює цю прогалину.

Ключові слова: *лемки, Лемківщина, фестиваль «Лемківська ватра» (Польща), Вербицький М., Варгола А., Дровняк Н., Антонич Б.-І.*

Abstract

Profiles of outstanding representatives of the Lemkos, who have gained worldwide popularity and are therefore interesting for the development of tourism, are presented and characterized. Some of them are well known in Ukraine, moreover, their activities contributed to the formation of the national and patriotic consciousness of the Ukrainian nation. We are talking, first of all, about Mykhailo Verbytskyi, a Lemko by origin, the author of the music for the National Anthem of Ukraine. The next name of Lemko's origin, which is now known all over the world, is Andy Warhol (Andriy Vargola) – an American of Lemko's ancestry, who created a whole direction of modern cultural and artistic development called "pop art". Nikifor Drovniak, a representative of the "naive" folk art of the Polish Carpathians, also has Lemko's roots. Finally, one cannot fail to mention Bohdan-Ihor Antonych, a Ukrainian-Lemko's poet and writer. All of them have a connection with tourism, since the corresponding attractions and monuments were created both in Ukraine and in other countries (USA, Poland, Slovakia), but, unfortunately, they are not well known. The article fills this gap.

Key words: *Lemki, Lemkivshchyna, festival "Lemkivska Vatra" (Poland), Verbytskyi M., Vargola A., Drovniak N., Antonych B.-I.*

Пісні у «лемківській мові» звучать під час Міжнародного етнографічного фестивалю «Лемківська ватра», який щорічно (від 1982 р.) відбувається у містечку Ждиня (Zdynia) у Малопольським воєводстві Польщі. Населення Карпат, хоча і належить нині до різних держав з різними мовами і культурами, зберігає історичні традиції давніх часів. Зокрема це відноситься до лемків – найзахіднішої етнічної групи українського народу, яка розселена по обох схилах Західних Карпат від р.Сян на сході до р.Попраду з Дунайцем на заході. Про це наголошує «Етнічний довідник. Етнічні меншини в Україні» [1]. Назва «лемки» ймовірно походить від прислівника «лем»,

який лемки вживають замість «лише», «тільки». Лемки визнають свою приналежність до Київської Русі й найдовше зберегли на Лемківщині давні означення «руський», «руснак», «русин». Назва «українець», яка виникла у XII ст. і поширилася на українських землях, проникла у найвіддаленіші на заході закутки із значним запізненням. Через те, що Лемківщина розташована в трикутнику серед поляків, словаків, угорців, лемки впродовж вікової історії зазнавали помітних впливів з їхнього боку (йдеться, насамперед, про мову і культуру). За даними «Етнічного довідника» [1] усіх лемків у світі нараховується приблизно 1 млн осіб, з них закарпатських лемків (лемаків) близько 200 тис., лемків-переселенців з Польщі у Львівській, Тернопільській, Івано-Франківській, Дніпропетровській, Одеській, Харківській та інших областях України 230-250 тис., у Польщі -100 тис., у Словаччині – 120 тис., у країнах бувшої Югославії – 60 тис., у США і Канаді – 200 тис., в Аргентині і країнах Західної Європи – 40 тис. осіб.

Одним з найактивніших товариств лемків за межами України є Об'єднання лемків Польщі, яке, представляє українське населення в Республіці Польщі, сприяє зміцненню добросусідських і партнерських відносин між нашими країнами та веде активну діяльність з метою збереження автентичності та самобутності лемківської культури, тим самим сприяючи збереженню україномовного простору. Від 1990 р. «Лемківську ватру» щорічно у липні організує Об'єднання лемків у с.Ждиня, яке є невеликим селом – одним з багатьох лемківських сіл у рідних для лемків Бескидах (Польських Карпатах). Нині це село перетворилося у туристичний магніт, який щорічно на три дні притягує до себе лемків (і не тільки) з цілого світу. Програма її проведення відгукується на актуальні політичні події в Україні, зокрема на російсько-українську війну. Так, протягом 2022-2024 рр. програма Лемківської ватри відбувається під гаслом «Ватра солідарна з Україною» з головним концертом, вшануванням пам'яті жертв акції «Вісла», урочистим привітанням гостей, покладенням квітів біля пам'ятників Єпіфанія (Никифора) Дровняка в Криниці, Богдана Ігоря Антонича в Новицях, жертв німецького і комуністичного терорів в Усті Руській та Ждині, показами та виставками народної майстерності та ремесла з пригощанням традиційними лемківськими стравами, а також Греко-католицькою та Православною Божественними Літургіями.

Уродженці Лемківщини відіграли значну роль в національно-патріотичному та мистецько-культурному розвитку України та світу, що має і туристичний вимір. Розпочнемо з Михайла Вербицького, композитора, автора музики до Державного гімну України. Цей гімн, створений уродженцем Наддніпрянщини П.Чубинським (текст) та уродженцем Лемківщини М.Вербицьким (музика) став символом соборності українських земель. «Ще не вмерла України ...» була виконана вперше для публіки на Шевченковому концерті у Перемишлі. Завдяки своїй мелодійності та патріотичності пісня стала близька українцям і 1917 р. була офіційно визнана гімном Української держави. Потім були роки забуття, але із здобуттям незалежності України 1992 р. йому повернули цей статус. Отримавши духовну освіту і ставши священником, Вербицький декілька років переїжджав з однієї сільської парафії до іншої, а з 1852 р. став парохом церкви в с.Млини Яворівського повіту на Львівщині (нині Ярбославський повіт Підкарпатського воєводства Польщі), де і служив до самої смерті у 1870 р. у віці 55 років. Ця церква зберіглася до наших днів – це церква Покрова Прсв. Богородиці (1733). Після проголошення незалежності України стало можливим відвідування могили М. Вербицького та її впорядкування. 2004 р. на могилі споруджено каплицю-

пантеон, який був урочисто відкритий 12 квітня 2005 р. за участю президента України. На фронтоні пантеону — тризуб та напис «Михайло Вербицький — композитор, автор гімну України». На стародавньому пам'ятнику у центрі пантеону — напис «Піоніру української пісні. Громадськість». Імена і зображення авторів слів і музики Українського державного гімну П.Чубинського та М.Вербицького поміщені на будинку міської адміністрації м.Бориспіль Київської області, а 27 грудня 2015 р. у Львові урочисто відкрито пам'ятник М. Вербицькому.

Никифор Дровняк (Никифор Криницький) – відомий лемківський художник-примітивіст (1895-1968 рр.) [2], мав свою виставку у передвоєнному Львові, залишився у Львові назавжди – пам'ятником, повз який щодня проходять львів'яни і сотні туристів. Цей пам'ятник встановлений у сквері біля Домініканського собору, він є дуже популярним серед туристів.

Богдан-Ігор Анто́нич (1909-1937 рр.) — український поет, прозаїк, перекладач, літературознавець. Через офіційну заборону ширше знаний в Україні лише з середини 1960-х рр.; справив значний вплив на сучасну українську поезію. Народився на Лемківщині в родині греко-католицького священника В.Антонича. Протягом 1928–1933 рр. Б.-І.Антонич — студент Львівського університету Яна Казимира (нині імені Івана Франка), у 1934 р. одержав диплом магістра філософії. Та навіть для високоосвіченого українця в тодішній Польщі державної роботи не було, тож поет заробляв пером. Друкував у журналах і газетах вірші, статті про літературу і мистецтво. Крім того, він випробовував свої сили в прозі та драматургії. Залишилася незакінчена новела «Три мандоліни» та великий фрагмент повісті, що мала називатися «На другому березі». Він написав лібрето до опери «Довбуш» (автор музики Антін Рудницький). Проживав у Львові, вул. Городоцька, 50. Помер Б.-І.Антонич на 28-му році життя, похований у Львові на Янівському цвинтарі [3].

До вшанування відомих особистостей лемківського походження слід додати американського «короля поп-арту» *Енді Воргола*, справжнє ім'я якого – *Андрій Варгола* (1928 – 1987 рр.). Один із засновників поп-арту та культова постать в історії сучасного мистецтва в цілому, він залишив по собі величезний творчий спадок. «Нашого цвіту – по всьому світу», – кажуть українці про таких, як він. Менший син у багатодітній лемківській родині, що емігрувала до Штатів, Андрійко Варгола, ледь зіпнувшись на ноги, намагався злетіти з рідної провінції в омріяну височінь – Нью-Йорк. Молодий художник, дизайнер та журнальний ілюстратор послав влучний постріл у саму «десятку» – в серце американського суспільства споживання 1960-х рр., відчув дух епохи і сформулював її візуальну концепцію. Отримати зиск зумів навіть з наслідків замаху на його життя, який вчинила певна фанатка. Кілька куль у живіт, клінічна смерть і фактична інвалідизація змінила Енді, який став вчащати до рідної йому греко-католицької церкви, але не змінила Енді – «зірку». «Хочу померти в джинсах» – зізнавався він, в такий спосіб водночас зізнаючись в любові до США. Він здійснив не лише стандартну «американську мрію», а й глибоко особисту також – не став старим: помер у 1987 р. у 58 років уві сні, не переживши чергової операції. Його могила знаходиться в Пітсбурзі, на греко-католицькому цвинтарі св.Івана Хрестителя. За чверть століття, від 1985-го до 2010 р., на аукціонах середні ціни на його твори зросли у 34 рази. Найдорожчу картину "Срібна катастрофа (подвійна)" (1963) продали в листопаді 2013 р. за \$105,4 млн. Могили цього всесвітньо відомого лемка на Лемківщині немає, зате є музей у сусідній Словаччині – у місті Медзілаборці. Це Музей сучасного мистецтва Енді Воргола (*словац. Múzeum moderného umenia Andyho*

Warhola, англ. *Andy Warhol Museum of Modern Art*, скор. *AWMMA*), заснований 1991 р. за ініціативою Джона (Івана) Воргола, брата Енді. 2002 р. на площі перед музеєм відкритий пам'ятник Енді Ворголу висотою 2,3 м роботи Ю. Бартуша. Цікаво, що в музеї зберігається дитяча вишиванка, у якій хрестили малого Енді. Всесвітня слава цього американського митця українського походження відлунувала і в Україні, зокрема в Ужгороді: його міні-скульптура примостилася на воротах Закарпатського художнього музею ім. Й. Бокшая, а пам'ятник у повен ріст прикрасив одночасно і новий сквер Поп-арту, і вхід до готелю-рестобару "Емігранд", які теж оформлені у стилі «поп-арт» [4]. Дизайнерський вплив «поп-арту» в архітектурі можна знайти в Києві, зокрема в ЖК «Комфорт Таун» (вул.Регенераторна в Дніпровському районі), який нагадує «фламандське» містечко, у якому внутрішній простір відведений під широкі пішохідні зони для прогулянок і відпочинку мешканців, а змінна поверховість будинків дає можливість постійно отримувати сонячні промені. Але найголовніше, що відрізняє цей комплекс, за нашою думкою, – яскраве забарвлення самих будинків – як раз у стилі Енді Воргола. На початку XXI ст. українські вчені активізували дослідження творчості Енді Воргола та його вплив на світові мистецько-дизайнерські школи, так, 2003 р. в Перемишлі (Польща) відбулася виставка «Енді Воргол, як Андрій Варгола» в рамках Міжнародного фестивалю «Галичина», 2006 р. в Ужгороді відбулася віртуальна виставка «Енді Воргол — найславетніший русинський діяч ХХ ст.», 2013 р. в Ужгороді, як зазначалося, було відкрито мініскульптуру Андрія Варголи — Енді Воргола, а 2014 р. проведено перформанс-акцію «Писанки Енді Воргола». Втім найповніша колекція робіт митця зібрана нині у музеї Карнегі в Піттсбурзі, штат Пенсильванія, де знаходяться 12 тисяч творів художника.

Список використаних джерел:

1. Етнічний довідник. Довідкове видання у 3-х ч. Ч.ІІ. Етнічні меншини в Україні.- Київ: «Фенікс», 1996 – 172 с.
2. Никифор Дровняк <https://uk.wikipedia.org/wiki>
3. Богдан Антонич (2024). Взято з: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
4. Ужгород американський: Енді Воргол. Взято з: <https://varosh.com.ua/kultura/uzhgorod-amerikanskij-endi-vorgol>

ОСОБЛИВОСТІ МЕНЕДЖМЕНТУ В СФЕРІ СПОРТУ ТА СПОРТИВНОГО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ

Тетяна ТКАЧЕНКО, Алла КЛІМОВА, Роман МАЗУРЕЦЬ

Державний торговельно-економічний університет, м. Київ

t.tkachenko@knu.edu.ua, a.klimova@knu.edu.ua, r.mazurets@knu.edu.ua

Анотація

Охарактеризовано поняття «спортивного-оздоровчий туризм», зазначено роль спорту та спортивно-оздоровчого туризму, їх головні функції; проаналізовано стан спортивно-оздоровчого туризму, зазначені проблеми розвитку спорту та спортивно-оздоровчого туризму за причин воєнною агресії РФ та бойових дій на території України; запропонована модель основних завдань менеджменту спорту і спортивно-оздоровчого туризму задля безпеки в період воєнного стану; акцентовано увагу на важливості професійної підготовки майбутніх менеджерів у сфері фізкультури і спорту та спортивно-оздоровчого туризму; зроблені висновки щодо необхідності забезпечення сприятливих умов для розвитку спорту і спортивно-оздоровчого туризму в Україні.

Ключові слова: *фізкультура і спорт, спортивно-оздоровчий туризм, менеджмент, професійна підготовка.*

Annotation

The concept of "sports and health tourism" is characterized, the role of sports and sports and health tourism, their main functions are indicated; the state of sports and health tourism is analyzed, the problems of the development of sports and sports and health tourism due to the military aggression of the Russian Federation and hostilities on the territory of Ukraine are indicated; proposed model of the main tasks of management of sports and sports and health tourism for the sake of security in the period of martial law; emphasis is placed on the importance of professional training of future managers in the field of physical culture and sports and sports and health tourism; conclusions were made regarding the need to ensure favorable conditions for the development of sports and sports and health tourism in Ukraine.

Keywords: *physical education and sports, sports and wellness tourism, management, professional training.*

Збереження життя і здоров'я громадян України є важливою довгостроковою метою держави і сприяє національній єдності та мирному майбутньому [1].

Спорт та спортивно-оздоровчий туризм – це самостійні соціально-орієнтовані види діяльності та спосіб життя значного прошарку суспільства.

Аналізуючи значення фізкультури і професійного спорту, спортивно-оздоровчого туризму в Україні, необхідно відмітити, що вони є:

- формою «народної дипломатії», яка заснована на реальному знайомстві з життям, історією, культурою, звичаями народів щодо здорового способу життя;

- ефективним засобом духовного і фізичного розвитку особистості, виховання дбайливого відношення до природи, взаєморозуміння і взаємоповаги між народами і націями;

- найбільш демократичним видом відпочинку, який характеризується специфічною формою фізичної активності та дослідження народних звичаїв, вільним вибором форми власної активності усіх соціально-демографічних та вікових груп населення;

- виконує різноманітні функції: оздоровчі, пізнавальні, рекреаційні, виховні, спортивні, економічні тощо.

Спортивно-оздоровчий туризм знаходиться на перехресті системи фізичної культури і спорту та туристичної індустрії, поєднує рекреаційну функцію туризму й елементи спортивного туризму, за умови, що фізичні навантаження при цьому не перевищують потенційних можливостей особистості.

Спортивно-оздоровчі та рекреаційні послуги відносять до послуг відновлення сил, удосконалення рухової активності і відпочинку, а, іноді, до анімаційних. Вони представлені в залах для аеробіки, гімнастичних залах, тренажерних залах. Заняття в цих закладах проводять за певним графіком досвідчені інструктори по спортивно-оздоровчій гімнастиці, по аеробіці і культуризму. До спортивно-оздоровчих послуг відносяться послуги оздоровчої сфери діяльності. До матеріально-технічної бази цієї сфери відносять заклади: клуби (центри) здоров'я (представлені послуги: фітнес, шейпінг, аеробіка, каланетика, йога, SPA, велнес та ін.), фізкультурно-оздоровчі центри, спортивно-оздоровчі центри, рекреаційно-оздоровчі центри, оздоровчі центри, туристичні бази, будинки відпочинку, дитячі і молодіжні оздоровчі табори тощо [4].

Рис. 1. Модель основних завдань менеджменту в сфері спорту та спортивно-оздоровчого туризму в період воєнного стану

Джерело: розроблено авторами за даними [2, 3]

В умовах воєнної агресії РФ та бойових дій, загострення військово-політичних і соціально-економічних криз, гуманітарних проблем в Україні спортивно-оздоровча сфера зазнала значних втрат та збитків. Значна частина об'єктів оздоровчої та спортивної інфраструктури анексована чи зруйнована ворогом.

Успішне керівництво організаціями професійного спорту та спортивно-оздоровчого туризму в умовах воєнного стану неможливе без чіткої стратегії розвитку, ефективної координації дій з боку державних органів, спортивних федерацій та громадських організацій; залучення широкого кола зацікавлених сторін, включаючи бізнес, ЗМІ та волонтерів; використання сучасних технологій та інновацій [2].

Отже, глобальні виклики сьогодення обумовлюють пошук шляхів модернізації забезпечення стратегічного розвитку та розробки механізмів регулювання спортивної-та оздоровчої діяльності в Україні.

Таким чином, необхідна побудова нової практики менеджменту спортивно-оздоровчої діяльності, яка, враховуючи національні інтереси, цінності, пріоритети, загрози й виклики сьогодення, здатна забезпечити подальший розвиток спорту та спортивно-оздоровчого туризму в сучасних реаліях.

У розробленій авторами моделі представлено основні завдання менеджменту спорту і спортивно-оздоровчого туризму, враховуючи заходи безпеки в період воєнного стану (рис. 1)

Слід відзначити, що спортивно-оздоровчий туризм займає важливе місце у професійній підготовці менеджерів з фізичної культури і спорту, у практичній діяльності яких необхідні теоретичні знання і практичні вміння організації роботи з туристами різних вікових груп, розробки і проведення, навчально-тренувальних, оздоровчих, спортивних, краєзнавчих та комбінованих походів в різних кліматичних і географічних районах, прийняття управлінських рішень у кризових ситуаціях.

Отже, враховуючи загрози й виклики сьогодення, національні інтереси, пріоритети й цінності, доцільно побудувати нову практику менеджменту в сфері спорту та спортивно-оздоровчого туризму, який повинен забезпечити подальший розвиток сфери активної рекреації, враховуючи заходи безпеки в сучасних реаліях та із урахуванням прогнозованих потреб відродження сфери в післявоєнний період.

Список використаних джерел:

1. Харчук Т.В., Буренко М.С., Шавель Х.Є. Фізична культура – чинник формування здорового способу життя особистості в умовах змін воєнно-політичної ситуації в Україні. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Науково педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). 2023. № 10(170), 137-141. URL: [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series.15.2023.10\(170\).29](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series.15.2023.10(170).29) (дата звернення 21.08.2024 р.)
2. Харчук Т.В., Закорко О.П. Модифікація основних принципів менеджменту у сфері фізичної культури і спорту в умовах воєнного стану. Інвестиції: практика та досвід. 2024. № 5. С. 26-30.
3. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Молодь та спорт». 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/youth-and-sport.pdf> (дата звернення 21.08.2024р.)
4. Грохова Г.П. Роль та місце спортивно-оздоровчого туризму в системі рекреаційних послуг / Актуальні проблеми розвитку освіти в сфері туризму, фізичної культури та спорту: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Хмельницький, 26 лютого 2021 р.) – Хмельницький: ФОП Цюпак А.А., 2021. – 198 с.

ТУРИСТИЧНИЙ ІМІДЖ УКРАЇНИ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Наталія ФЛІНТА

*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка, Тернопіль
geonataly1@gmail.com*

Анотація

У публікації розглянуто питання туристичного іміджу України під час російсько-української війни. Визначено основні чинники, які впливають на формування туристичного іміджу країни. Окреслено ключові тенденції та перспективи розвитку туристичної галузі України, а саме: стійкі міста, залучення діаспори, безпека, культурна дипломатія, туризм відновлення.

Ключові слова: туристичний імідж, чинники, безпека, стійкість, тенденції.

Summary

The publication examines the issue of the tourist image of Ukraine during the Russian-Ukrainian war. The main factors influencing the formation of the tourist image of the country are determined. The key trends and prospects for the development of the tourism industry in Ukraine are outlined, namely: sustainable cities, attracting the diaspora, security, cultural diplomacy, recovery tourism.

Keywords: tourism image, factors, safety, sustainability, trends.

Туристичний імідж території чи імідж окремої країни, як об'єкт дослідження, знаходиться у сфері уваги і зарубіжних, і українських вчених. Але оскільки дослідженнями в цій області займаються економісти, психологи, політологи, соціологи, маркетологи, туризмознавці, рекламисти та інші фахівці, то на сьогоднішній день існує безліч різноманітних визначень поняття «імідж території».

Імідж території за визначенням UNWTO – це сукупність емоційних і раціональних уявлень, які впливають із зіставлення всіх ознак країни, власного досвіду і чуток, що впливають на створення певного образу [2]. Як зазначає Дж. Ф. Джоунс, імідж є набором асоціацій та отриманої інформації, яка пов'язана з певним місцем [3]. У цих

визначеннях наголос робиться на емоційних характеристиках, але не беруться до уваги принципи та закономірності його формування.

Туристичний імідж України під час російсько-української війни формується кількома чинниками, зокрема її стійкістю, історичною значущістю, унікальною культурною спадщиною та залученням діаспори. Багата історія України та її архітектурні пам'ятки, такі як стародавні церкви Києва та історичний центр Львова, продовжують приваблювати. Ці місця часто символізують стійкість країни та її виживання через численні виклики в минулому.

Деяких туристів приваблює «військовий туризм» — інтерес до розуміння реалій життя у зоні конфлікту, відвідування історичних військових місць або вивчення впливу війни на повсякденне життя. Цей вид туризму, однак, часто є суперечливим і потребує уважного ставлення.

Багато відвідувачів приїжджають до України не лише для того, щоб побачити її красу, а й щоб проявити солідарність і підтримку. Деякі туристи можуть бути волонтерами, брати участь у гуманітарних ініціативах або допомагати підвищити обізнаність про ситуацію в країні.

Попри виклики, які має Україна через війну, країна поступово змінює свій туристичний імідж, адаптуючись до обставин і роблячи акцент на стійкості, солідарності та інноваціях у туризмі. Майбутнє туристичної галузі України залежить від багатьох чинників, але вже з'являються кілька ключових тенденцій, а саме: роль великих міст, культурна дипломатія, безпека, залучення діаспори, туризм відновлення та ін.

Великі міста України, такі як Київ, Львів та Одеса, продовжують адаптуватися до реалій війни. Ці міста, колись переповнені туристами, тепер підкреслюють свою роль у боротьбі країни. Культурні центри, музеї та галереї залишаються активними, часто слугуючи платформами для вираження національної гордості, документування війни та підтримки місцевих громад. Туристи, які відвідують ці місця під час війни, зазвичай отримують глибше розуміння культурної та історичної ідентичності України.

Багата культурна спадщина України, включаючи її мистецтво, традиції та фестивалі, відіграє важливу роль у підтримці глобального розуміння країни. Цифровий туризм, віртуальні екскурсії по музеях і програми культурного обміну набувають популярності, дозволяючи міжнародній аудиторії віддалено ознайомитися з українською культурою. Це сприяє глибшому зв'язку між Україною та потенційними майбутніми відвідувачами.

Хоча деякі регіони залишаються небезпечними для туристів, області, віддалені від зони активних бойових дій, зокрема на заході країни, продовжують просувати туризм. Розробляються протоколи безпеки для туристів, організовані тури та заходи безпеки, щоб гарантувати захист відвідувачів.

Українська діаспора відіграє важливу роль у просуванні туризму. Багато українців, які живуть за кордоном, повертаються до країни з короткими візитами, сприяючи місцевій економіці та заохочуючи інших досліджувати країну. Ці поїздки часто розглядаються як форма солідарності та підтримки.

Війна зруйнувала інфраструктуру та вплинула на природні пам'ятки, але туризм у повоєнний період, ймовірно, буде зосереджений на зусиллях з відбудови. Туристи, які зацікавлені в підтримці реконструкції, взаємодії з місцевими громадами та свідченні процесу відновлення, можуть скласти значну частину майбутніх туристів. Існує потенціал для розвитку «туризму відновлення», де відвідувачі безпосередньо беруть участь у відбудові, допомагаючи відновлювати культурні та природні пам'ятки.

Рис. 1. Ключові тенденції туристичної галузі України

У довгостроковій перспективі здатність України підтримувати свою туристичну привабливість навіть під час війни може перетворити її на символ стійкості та сили на світовій арені. Коли настане мир через нашу перемогу, Україна, буде мати туристичне відродження, залучаючи відвідувачів, які прагнуть побачити як її багату історію, так і надзвичайну історію виживання та відновлення.

Список використаних джерел:

1. Мальська, М. П. Іміджологія і PR у туризмі: підручник / М. П. Мальська, Н. М. Паньків. – Київ : Каравела, 2023. – 246 с.
2. Стельмах О.А. Смикова М.О. Чинники, що впливають на формування туристичного іміджу регіону? URL.: <https://core.ac.uk/download/pdf/47231679.pdf> /(дата звернення 31.08.2024).
3. Handbook on Tourism Destination Branding / European Travel Commission (ETC) and World Tourism Organization (UNWTO). // URL: <https://www.eunwto.org/doi/book/10.18111/9789284413119> /(дата звернення 31.08.2024).

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ "BIG DATA" ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МЕНЕДЖМЕНТУ ТУРИЗМУ

Микола ЦЕПЕНДА

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці
m.tsependa@chnu.edu.ua

Наталія ЦЕПЕНДА

Чернівецький кооперативний фаховий коледж економіки і права, м. Чернівці
n.tsependa@college.cv.ua

Анотація

Розглянуто можливості застосування технології "Big Data" у туристичній індустрії для підвищення ефективності управління; описано основні характеристики великих даних (обсяг, різноманітність, швидкість, достовірність та цінність), а також джерела даних, зокрема соціальні мережі, мобільні пристрої, інтернет речей тощо; здійснено аналіз переваг використання технології "Big Data" для покращення якості туристичних

послуг, підвищення задоволеності клієнтів, персоналізації туристичних пропозицій і оптимізації туристично-рекреаційних ресурсів; звернено увагу на виклики, які пов'язані з безпекою персональних даних і потребами в значних інвестиціях у технології.

Ключові слова: технологія "Big Data", "великі дані", менеджмент туризму, ефективність управління.

Abstract

The possibility of using Big Data in the tourism industry to improve management efficiency is considered; the main characteristics of big data (volume, variety, speed, reliability and value), as well as data sources, including social networks, mobile devices, the Internet of Things, etc. were described; an analysis of the advantages of using "Big Data" technology for improving the quality of tourist services, increasing customer satisfaction, personalizing tourist offers and optimizing tourist and recreational resources was carried out; attention is drawn to the challenges associated with the security of personal data and the need for significant investments in technology.

Keywords: "Big Data" technology, "big data", tourism management, management efficiency.

В умовах швидкого розвитку технологій і глобальної цифровізації, туристична галузь активно використовує інструменти аналізу великих обсягів інформації для підвищення ефективності управління. Одним із таких інструментів є технологія "Big Data" ("великі дані"). Це поняття відносно нове, оскільки введене у науковий обіг наприкінці 2000 років [2], і означає сукупність технологій та методів обробки, зберігання й аналізу значних обсягів різноманітної за походженням і змістом інформації, що не піддається обробці традиційними методами через її масштабність, велику швидкість надходження та різноплановість [2]. Застосування цієї технології дає можливість фахівцям отримувати цінну інформацію з великих масивів даних і використовувати її для прийняття обґрунтованих рішень у різних сферах діяльності, зокрема й в управлінській.

Big Data в туризмі дозволяє збирати, обробляти та аналізувати величезні обсяги інформації про туристів, їхні вподобання, поведінку та ринки, що в результаті сприяє прийняттю більш точних та обґрунтованих управлінських рішень.

Сукупність "великих даних" описують п'ятьма найважливішими характеристиками, які мають назву "П'ять V": Volume (об'єм), Variety (різноманітність), Velocity (швидкість), Veracity (достовірність) та Value (цінність) [1].

Основна характеристика Big Data – це величезний обсяг даних, який надходить із численних джерел: соціальні мережі, сенсори, мобільні пристрої, транзакції, відео, аудіо тощо. Ці обсяги вимірюються у терабайтах, петабайтах і навіть ексабайтах. Дані можуть бути різноманітними: структурованими (таблиці, бази даних), напівструктурованими (XML-файли, журнали подій) або неструктурованими (зображення, відео, текст). Обробка різнорідних даних є одним із основних викликів для Big Data. Дані надходять із високою швидкістю, що вимагає їх обробки у реальному часі або близькому до реального. Достовірність даних означає їхню точність і надійність. Оскільки великі дані часто надходять з різних джерел, можливі неточності або суперечливі дані, що ускладнює аналіз. Цінність – одна з найважливіших характеристик Big Data. Незважаючи на величезні обсяги даних, основна мета полягає в тому, щоб отримати з них корисну інформацію, яка може стати основою для ухвалення рішень [3].

Щодня у туристичній індустрії формуються величезні обсяги інформації, джерелами якої виступають: 1) соціальні мережі, месенджери, відеохостинги тощо (Facebook, Twitter, Instagram, YouTube, TikTok тощо), які генерують величезні обсяги даних у вигляді постів, відеороликів, коментарів, лайків, переглядів; 2) Інтернет речей (IoT) – пристрої, підключені до інтернету, які збирають інформацію з сенсорів, камер, пристроїв моніторингу; 3) мобільні пристрої туристів: смартфони, планшети, смарт-годинники, які передають інформацію про місцеположення, поведінку користувачів та їхню активність, дані пов'язані зі здоров'ям тощо; 4) фінансова та банківська система, яка обробляє та накопичує інформацію про щоденні транзакції туристів, операції з платіжними картками та інші фінансові операції.

Використання вказаних вище джерел даних у технології "Big Data" дозволяє більш ефективно управляти туристично-рекреаційними, фінансовими, матеріальними та трудовими ресурсами, розуміти поведінку туристів та покращувати якість туристичних послуг. Аналіз великих даних дозволяє туристичним компаніям адаптувати свої стратегії, підвищувати задоволеність клієнтів і покращувати конкурентні позиції на ринку.

Впровадження технології "Big Data" в практику менеджменту туристичної індустрії дає низку незаперечних переваг [3]:

1. Використання даних з онлайн-пошуків, соцмереж, бронювань, відгуків дозволяє створювати профілі туристів, розуміти їхні вподобання, розробляти індивідуальні пропозиції.

2. Туристичні компанії можуть створювати персоналізовані тури, підбирати спеціальні пропозиції для конкретних груп клієнтів та адаптувати маркетингові кампанії під їхні потреби.

3. Big Data дозволяє аналізувати ринкові тренди, попит і сезонність, що сприяє більш гнучкому управлінню цінами та доступністю послуг.

4. Туристичні агентства та готелі можуть оптимізувати свої цінові стратегії, враховуючи попередні бронювання та динаміку ринку в режимі реального часу.

5. За допомогою аналізу великих масивів даних можна прогнозувати потоки туристів, визначати найпопулярніші напрямки, а також дні чи періоди найбільшого попиту.

6. Виникає можливість оптимізувати використання ресурсів, уникати перевантаження туристичних об'єктів та краще планувати маркетингові кампанії.

7. Збір і аналіз даних у реальному часі дозволяє туристичним компаніям швидко реагувати на проблеми, надавати підтримку та покращувати враження клієнтів.

8. Дані про рух туристів, їхні вподобання, маршрути можуть використовуватися для поліпшення інфраструктури дестинацій, планування нових маршрутів та розширення послуг.

9. За допомогою Big Data можна прогнозувати можливі ризики, пов'язані з природними катастрофами, перевантаженістю об'єктів або іншими загрозами та розробляти стратегії для мінімізації впливу цих ризиків на туристичну індустрію.

Варто також наголосити на проблемах використання технології "Big Data" у туристичній індустрії, які пов'язані, в першу чергу, з необхідністю захисту особистих даних туристів, а також потребою у значних вкладеннях в розвиток технологій та програмного забезпечення.

Таким чином, технологія "Big Data" дозволяє підвищити ефективність управління туристичною діяльністю, надаючи можливість приймати обґрунтовані рішення на основі аналізу реальних даних. Це сприяє підвищенню конкурентоспроможності туристичних підприємств, покращенню якості послуг та розвитку галузі загалом.

Список використаних джерел:

1. Самойленко Л.Б. Можливості та проблеми застосування технологій Big Data вітчизняними компаніями. Ефективна економіка. 2018, №1. http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/59.pdf
2. Шкирта І.М., Лазар В.Ф. Технологія Big Data: сутність, можливості для бізнесу. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія "Економіка". Том, 6, № 2, 2019. 51-56. <https://economics-msu.com.ua/uk/journals/tom-6-2-2019/tehnologiya-big-data-sutnist-mozhливosti-dlya-biznesu>
3. Belias, Dimitrios & Malik, Sawsan & Rossidis, Ioannis & Mantas, Chris. (2021). The Use of Big Data in Tourism: Current Trends and Directions for Future Research. Academic Journal of Interdisciplinary Studies. 10. 357 – 364. 10.36941/ajis-2021-0144. <https://www.richtmann.org/journal/index.php/ajis/article/view/12660>

ОСВІТНЬО-НАУКОВІ АСПЕКТИ ТРАНСКОРДОННОЇ СПІВПРАЦІ ЧЕРНІВЕЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА ТА СУЧАВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ „ШТЕФАН ЧЕЛ МАРЕ”

Жанна БУЧКО

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
zh.buchko@chnu.edu.ua*

Штефан ПУРИЧ

*Сучавський університет Штефан чел Маре, м. Сучава, Румунія
stefanp@atlas.usv.ro*

Анотація

Досліджено тенденції освітньо-наукової співпраці колективів географічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та факультетів історії й географії та економіки, адміністрування та бізнесу Сучавського університету „Штефан чел Маре” у контексті транскордонної співпраці в галузі туризму, сталого розвитку та освіти. Визначено процеси міжкультурної комунікації через аналіз програм транскордонних проектів та результатів їх реалізації на довготривалу перспективу.

Ключові слова: *транскордонна співпраця, транскордонний туризм, транскордонний проект, освітньо-наукова співпраця, міжкультурна комунікація.*

Abstract

The trends of educational and scientific cooperation between the teams of the Faculty of Geography of the Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University and the Faculties of History and Geography, and Economics, Administration and Business of the Stefan cel Mare University of Suceava have been studied in the context of cross-border cooperation in the field of tourism, sustainable development and education. The processes of intercultural communication are determined through the analysis of cross-border project programs and the results of their implementation in the long term.

Keywords: *cross-border cooperation, cross-border tourism, cross-border project, educational and scientific cooperation, intercultural communication.*

Важливим механізмом розвитку міжнародних відносин і забезпечення економічної та культурної інтеграції України до Євросоюзу є транскордонна співпраця, що втілюється у різних сферах життєдіяльності. Розвитку туризму на

транскордонній території, що охоплює Чернівецьку область України та Сучавський повіт Румунії, сприяє впровадження транскордонних проєктів за підтримки Євросоюзу. Тісна й багаторічна співпраця між колективами Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та Сучавського університету „Штефан чел Маре” втілилася у ряд практичних результатів.

Метою публікації є виявлення й обґрунтування спільних напрямків, проблем та перспектив, пов'язаних із транскордонною співпрацею в галузі туризму між науковцями географічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та історико-географічного й факультету економіки, адміністрування та бізнесу Сучавського університету „Штефан чел Маре” у контексті транскордонної співпраці в галузі туризму, сталого розвитку та освіти.

Можливості для транскордонної співпраці між згаданими вище університетами-партнерами відкрила Спільна операційна програма (СОП) «Румунія – Україна 2004–2006», фінансована ЄС у рамках інструментів PHARE і TACIS, на зміну якій прийшли СОП «Румунія – Україна – Республіка Молдова 2007–2013», «Румунія – Україна 2014–2020», «Interreg NEXT Румунія – Україна 2021-2027».

З 1.12.2006 р. до 31.09.2008 р. реалізовувався румунсько-український проєкт «Infobukovina – tourist campaign for the cross-border region Romania-Ukraine». Фінансувався Європейським союзом через програму сусідства Румунія-Україна 2004-2006 з бюджетом 413 000 євро. Мета – покращення транскордонної інтеграції в прикордонній зоні Румунія – Україна шляхом розширення й підвищення якості туристичної пропозиції та забезпечення сталого економічного розвитку в галузі туризму. Прямими бенефіціарами стали 20 менеджерів туристичних підприємств, а непрямыми – туристи, потенційні туристи, адміністратори підприємств сфери туризму регіону. Результати проєкту втілені у розвитку туристичної індустрії регіону шляхом тренінгу 20 менеджерів туризму з Сучавського повіту та Чернівецької області і заснуванням 3-х точок туристичного інформування в Сучавському повіті (Сучава, Гура Гуморулуй, Сірет) задля інформування потенційних туристів про наявні регіональні туристичні послуги і визначні пам'ятки в прикордонній зоні [1].

З 1.10.2007 р. до 31.10.2008 р. румунські та чернівецькі географи виконували спільний проєкт «Roaua of Bucovina (cultural roots, people and places, unify by tradition, natural tourist's attractions)» з бюджетом 223 590 євро. Основні заходи були зосереджені на проведенні тематичних семінарів у Сучаві та Чернівцях з участю в них з доповідями виконавців проєкту про головні групи туристично-рекреаційних ресурсів (природних, архітектурно-історичних, подієвих, персонально-історичних, етнокультурних). Здійснені експедиційні виїзди територією Буковини для збору фотоматеріалів та описів туристичних об'єктів. Результатом роботи став ілюстрований фотоальбом туристичних атракцій Буковини [4].

З травня 2012 р. по грудень 2015 р. реалізовувався спільний проєкт «Historical and ethnographic heritage – part of the sustainable development of tourism in Bukovina», з бюджетом 1 474 463 євро, що забезпечив розвиток історичного та етнографічного туризму на Буковині. Результатами стало створення туристично-інформаційних центрів, історико-етнографічного музею в Чернівцях та археологічної експозиції в Сучаві, видання рекламної літератури для туристів трьома мовами (українською, румунською, англійською), путівники по туристичних маршрутах, карти історико-етнографічного туризму, тренінги цільових груп з розвитку туризму, презентація

туристичних маршрутів, випуск туристичного журналу, альбоми та dvd-диски, створено спеціальний сайт, проведено фестиваль [3].

Вагомим аспектом транскордонної співпраці в галузі освіти між університетами-партнерами упродовж останніх років стала академічна мобільність. За програмою Еразмус+ відбулися стажування науково-педагогічного персоналу географічного факультету ЧНУ на базі Сучавського університету „Штефан чел Маре” (доц. Скутар Т.Д. – 2022 р., факультет історії та географії; проф. Руденко В.П. – 2023 р., факультет економіки, адміністрування та бізнесу). Відповідно до угоди про співпрацю між університетами стажування щорічно проходять викладачі кафедр, що готують фахівців для туризму (упродовж 2018-2024 р.р. 7 науково-педагогічних працівників географічного факультету ЧНУ).

Транскордонна співпраця між науково-педагогічними працівниками та студентами університетів-партнерів на рівні факультетів, окрім популяризації та валоризації туристичного потенціалу Буковини, втілилася у ряд практичних результатів: проведені семінари, тренінги, поїздки для обміну досвідом, спільна праця над написанням та реалізацією проєктів, експедиційні дослідження, розроблені інтернет-ресурси та культурні події й заходи сприяють міжкультурній комунікації в галузі освіти та туризму, створюючи можливості для успішної інтеграції України до Європейської спільноти.

Список використаних джерел:

1. Брошура просування туристичного потенціалу транскордонного регіону Сучавський повіт – Чернівецька область / [Хлачук Е., Грицьку Ю., Руденко В., Бучко Ж., Пуріч Ш., Мар'янчук В., Паламар П., Кашовські К., Богян К., Кондратов Ю., Станчу П.]. – Сучава, 2008. – 21 с.

2. Ефрос В., Бучко Ж., Руденко В. Досвід реалізації транскордонних проєктів у галузі туризму на Буковині // Географія, екологія, туризм: теорія, методологія, практика. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (21-23 травня 2015 р.). – Тернопіль: СМП Тайп, 2015. – С. 307-309.

3. Історична та етнографічна спадщина – частина сталого розвитку туризму на Буковині. – URL: <http://heritage-ua-ro.org>

4. Efros V., Purici S., Iavkin V., Baisanu S., Dorneanu A., Buchko Zh. Oameni si locuri in Bucovina. – Suchava, 2009. – 248 p.

БЕЗБАР'ЄРНІСТЬ В ТУРИСТИЧНІЙ СФЕРІ РІВНЕНЩИНИ

Оксана ЯРОМЕНКО, Вікторія ПАЛЬЧЕВСЬКА

Приватний вищий навчальний заклад

«Міжнародний економіко-гуманітарний університет

імені академіка Степана Дем'янука», м. Рівне

yaromenko_ov@ukr.net, viktoriiapalcevska@gmail.com

Анотація

Розкрито значення безбар'єрності в туризмі в умовах воєнного сьогодення. Висвітлено сутність поняття «безбар'єрний туризм». Наведено приклади безбар'єрності в туристичній сфері Рівненщини. Названо проблеми впровадження безбар'єрності в туризмі у Рівненській області.

Ключові слова: *безбар'єрний туризм, безбар'єрний простір, туристична сфера, Рівненська область.*

Annotation

The importance of barrier-free tourism in today's war conditions is revealed. The essence of the concept of "barrier-free tourism" is highlighted. Examples of barrier-free tourism in the Rivne region are given. The problems of introducing barrier-free tourism in the Rivne region are mentioned.

Key words: *barrier-free tourism, barrier-free space, tourism sphere, Rivne region.*

Безбар'єрність у туризмі є однією із важливих складових у створенні комфортного простору громадян та забезпеченні їх рівних прав і можливостей незалежно від категорії чи специфічних особливостей. На сьогоднішній день, впровадження безбар'єрності стає дедалі необхідним, адже надання доступу до об'єктів туристичної інфраструктури та отриманні туристичних, інформаційних послуг сприяє соціалізації маломобільних людей, людей з погіршенням зору, слуху, проблемами опорно-рухового апарату до зовнішнього середовища.

Аналіз безбар'єрності в туристичній сфері Рівненської області дозволить дослідити інклюзивний стан регіону, перспективи впровадження безбар'єрних заходів, виявити основні проблеми їх розвитку, а також шляхи вирішення, реалізації проєктів з безбар'єрності в області. Під «безбар'єрним туризмом» слід розуміти комплекс заходів, які роблять різні види туризму універсальними та доступними для всіх туристів із врахуванням особливих потреб кожної із категорій [1]. За останні роки на Рівненщині спостерігаються чималі зміни пов'язані із адаптування туристичних об'єктів та надання послуг для людей з інвалідністю та інших маломобільних людей.

Рівненщина є однією із областей України, що вміщує в собі значні багатства на пам'ятки природи та архітектури, різноманітну історико-культурну спадщину, унікальну культуру, а тому має значні перспективи для розвитку різних видів туризму.

З ініціативи О. Зеленської прийнята Національна стратегія зі створення безбар'єрного простору в Україні до 2030 р. та затверджений план заходів з її реалізації на 2021 та 2022 рр. [5]. У 2022 р. на Рівненщині розпочали створювати безбар'єрний простір, який стосується об'єктів культурно-історичної спадщини, а також соціально важливої інфраструктури. На даний час чимало культурних і туристичних об'єктів області мають частково налагоджений безбар'єрний доступ, завдяки якому люди з обмеженими можливостями можуть долучитися та скористатися послугами.

ГО «Регіональний центр розвитку «Тріада» та ВП ВГО «Генерація успішної дії» в Рівненській області в межах проєкту «Культурні продукти Рівненщини без обмежень» провели опитування 59 осіб щодо проблем та перспектив інклюзивності у закладах культури. З яких 30% – люди з порушенням слуху, 46% – особи з порушенням зору, 18% – респонденти з порушенням опорно-рухового апарату та 5% – люди з інтелектуальними порушеннями та розладами поведінки. За результатами опитування виявлено високу потребу у культурно-туристичних послугах, адже 39% опитаних подорожує двічі на рік, а 32% – щомісяця. Близько 80% хотіли б подорожувати частіше, ніж вони це роблять сьогодні, але недоступність фізичного та інформаційного простору та відсутність адаптованих культурних продуктів не дозволяють цього робити [4].

Як приклад «застосування» безбар'єрності в туристичній сфері Рівненської області, вважаємо, облаштування екостежки «Урочище Вільхава» для людей з порушенням зору на території НПП «Дермансько-Острозький». Така екостежка є першою в Україні та вже має велику популярність серед незрячих людей, а також у

проведенні навчальних екскурсій. У 2020 р. Державний історико-культурний заповідник м. Острога реалізував проєкт «Інклюзивний музей в Острозькому замку» за підтримки Українського культурного фонду Для зручності відвідувачів було створено тактильні копії експонатів, путівники музеєм для незрячих і слабозорих, аудіогіди декількома мовами [3].

Важливим для розвитку безбар'єрності є початок створення рівного доступу громадян до історико-культурної спадщини регіону. На веб-сайтах Дубенського та Острозького замків у розділі «інклюзія» розміщено інформацію адаптовану для людей з порушеннями зору та слуху. Відвідувачі з обмеженими можливостями можуть дізнатися про туристичний об'єкт у форматі «легкого читання», послухати аудіогід замком з українськими тифлокоментарями, переглянути відео жестовою мовою.

Вагомим елементом аналізу безбар'єрності в туристичній сфері Рівненщини є стан фізичної доступності закладів розміщення в області. Згідно моніторингових даних, що були зібрані на початку 2024 р., лише 12% закладів мають обладнаний номер для осіб з інвалідністю, в 5% є наявні універсальні вбиральні, 19% – облаштовані пандусом, 7% мають адаптивний сайт для забезпечення інформації та 6% містять доступні шляхи евакуації для осіб з інвалідністю [2]. Зауважимо, що дані показники закладів, що надають послуги розміщення є надзвичайно низькі.

В умовах воєнного сьогодення на розвиток та впровадження безбар'єрності у Рівненській області впливають недостатнє або відсутнє фінансування, неврегульовані державні стандарти та норми створення середовища для людей з інвалідністю, неможливе облаштування та адаптування об'єктів туристичної інфраструктури для осіб з обмеженими можливостями через їх розміщення в старих будівлях тощо. Для досягнення належного створення безбар'єрності та рівного доступу усіх груп населення постає необхідність залучати як державу, так і місцеві громади та приватний бізнес. З огляду на те, що Рівненська область має значний туристичний потенціал, рівень безбар'єрності залишається недостатнім. Значна кількість об'єктів туристичної та іншої інфраструктури не обладнані для людей з обмеженими можливостями. Оскільки через війну збільшення маломобільних людей та людей з інвалідністю в Україні стає дедалі передбачуваним, потрібно стимулювати туристичні об'єкти до забезпечення та поліпшення їх доступності усім відвідувачам.

Список використаних джерел:

1. Безбар'єрний туризм, як соціально-економічне явище. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/tunyuk4.htm. (дата доступу:27.08.2024).
2. Безбар'єрність закладів розміщення в Рівненській області. URL: <https://rivne.travel/inspiration/6> (дата доступу:27.08.2024).
3. Інклюзивний музей в Острозькому замку. URL: <https://ostrohcastle.com.ua/inklyuzyvnyj-muzej-v-ostrozkomu-zamku/> (дата доступу:27.08.2024).
4. Інформаційно-методичні рекомендації з адаптації культурних об'єктів до потреб людей з інвалідністю/ А. Петрикіна, П. Поліщук, К. Зарічнюк, Т. Жимолоснова; за заг. ред. к.. О. Шершньової. Рівне, 2020. 56 с.
5. Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/content/bezbarernist.html?PrintVersion> (дата доступу:25.08.2024).
6. На Рівненщині створюватимуть безбар'єрний простір у туристичній сфері. URL: <https://www.rv.gov.ua/news/na-rivnenshchini-stvoryuvatimut-bezbarjernij-prostir-u-turistichnij-sferi> (дата доступу:25.08.2024).

МЕТОДИ ДИСТАНЦІЙНОГО ЗОНДУВАННЯ ЗЕМЛІ У СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Ярослава АТАМАНЮК

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
місто Івано-Франківськ*

yaroslava.atamaniuk@pnu.edu.ua

Дмитро КРАВЗ

Херсонський державний університет, місто Івано-Франківськ

021689@university.kherson.ua

Анотація

У роботі зроблено аналіз потенціалу дистанційного зондування у сучасних суспільно-географічних дослідженнях. Розглядаються різноманітні напрями застосування дистанційного зондування, такі як моніторинг урбанізації, природних ресурсів та дослідження соціальних явищ. Автор наводить приклади конкретних досліджень, демонструючи можливості методу для виявлення соціальної нерівності, оцінки впливу міграції та моніторингу наслідків природних катастроф. Окрема увага приділяється перевагам дистанційного зондування, таким як доступність даних, можливість охоплення великих територій та аналіз динаміки змін. Автор також зазначає обмеження методу, пов'язані з непрямим характером отримуваної інформації та необхідністю доповнення даних дистанційного зондування іншими джерелами.

***Ключові слова:** дистанційне зондування, суспільні географічні дослідження, урбанізація, природні ресурси, соціальні явища, супутникові знімки.*

Abstract

This paper analyzes the potential of remote sensing in contemporary socio-geographic research. It examines various applications of remote sensing, such as monitoring urbanization, natural resources, and studying social phenomena. The author provides examples of specific studies, demonstrating the method's ability to identify social inequality, assess the impact of migration, and monitor the consequences of natural disasters. Particular attention is paid to the advantages of remote sensing, such as data accessibility, the ability to cover large areas, and the analysis of dynamic changes. The author also notes the limitations of the method, related to the indirect nature of the information obtained and the need to supplement remote sensing data with other sources.

***Key words:** remote sensing, public geographic research, urbanization, natural resources, social phenomena, satellite images.*

У сучасному світі дистанційне зондування стало потужним інструментом для суспільно-географічних досліджень, дозволяючи аналізувати великі території та виявляти закономірності, які важко помітити на земній поверхні. Хоча дистанційне зондування часто асоціюється з природними науками, воно також стає потужним інструментом для дослідження соціальних явищ. За допомогою супутникових знімків вчені можуть отримати унікальну інформацію про розподіл населення, рівень урбанізації, соціальну нерівність та багато інших аспектів життя людей.

NASA, ESA та інші космічні агентства розробляють супутники та датчики, які збирають дані для дистанційного зондування. Компанії, такі як Google, Esri, Махар

Technologies, збирають та обробляють дані дистанційного зондування, надаючи їх користувачам у зручному для аналізу форматі. ООН, Всесвітній банк та інші міжнародні організації використовують дані дистанційного зондування для моніторингу змін клімату, оцінки природних ресурсів та розробки стратегій сталого розвитку. Серед найбільш популярних систем дистанційного зондування – Landsat, Sentinel, Modis, Landsat-8 OLI тощо.

Дистанційне зондування дає можливість охопити великі території за один знімок та дозволяє отримати загальну картину процесів урбанізації, різноманітних суспільних явищ чи природних ресурсів, а регулярні зйомки дозволяють відстежувати динаміку змін та виявляти тенденції змін досліджуваних процесів. Перевагою є те, що багато супутникових знімків у відкритому доступі для широкого кола дослідників. Сучасні супутники здатні збирати дані в різних спектральних діапазонах, що дозволяє аналізувати різні характеристики міських ландшафтів, наприклад, тип покриття (будівлі, рослинність), температуру поверхні, забруднення повітря тощо.

Приклади основних напрямів суспільно-географічних досліджень за допомогою дистанційного зондування представляємо у таблиці:

Таблиця

Суспільно-географічні дослідження за допомогою дистанційного зондування

Суспільно-географічні дослідження	Що можна досліджувати	Приклади застосування
Моніторинг урбанізації	Темпи зростання міст Зміни в структурі міст Вплив урбанізації на навколишнє середовище Соціально-економічні процеси	Планування міського розвитку Оцінка ризиків природних катастроф Моніторинг якості повітря
Моніторинг природних ресурсів	Вирубку лісів Урожайність Об'єми водосховищ Зміну використання земель Природні катастрофи	Оцінка впливу кліматичних змін Управління лісовими ресурсами Оцінка якості води Оцінка родючості ґрунтів
Дослідження соціальних явищ	Соціальна нерівність Міграція Бідність Конфлікти Туризм	Виявлення районів з високим рівнем бідності Оцінка впливу міграції на урбанізацію Моніторинг наслідків природних катастроф

При вивченні процесів урбанізації методи дистанційного зондування дозволяють проаналізувати зміни в площі забудови та зрозуміти наскільки швидко розширюється місто, які зміни відбуваються в функціональних зонах міста (житлові, промислові, рекреаційні), а також виявити райони з високою щільністю населення, оцінити рівень розвитку інфраструктури та визначати потенційні соціальні проблеми. Завдяки супутникам та літакам, вчені можуть отримувати детальні зображення міст та їх околиць, аналізуючи зміни, що відбуваються протягом часу.

Супутникові знімки дозволяють виділяти різні типи покриття (ліс, поля, вода) за їхніми спектральними характеристиками, проводити розрахунок індексів, які характеризують стан рослинності (наприклад, NDVI – Normalized Difference Vegetation Index), площі лісів, сільськогосподарських угідь, водних об'єктів.

Дистанційне зондування дає можливість оцінити рівні розвитку різних районів міста або регіону за характеристиками житлової забудови, проаналізувати зміни у розподілі населення протягом певного часу, виявити райони з високим рівнем міграції, з низьким рівнем життя за наявністю інфраструктури, типом землеволодіння тощо. Для аналізу конфліктів, наприклад, можна моніторити рух великих груп людей, виявляти тимчасові поселення. За допомогою аналізу супутникових знімків можна виявити райони з низькою якістю житла, відсутністю доріг, невеликими ділянками землі, що може свідчити про низький рівень доходу населення, можна також оцінити масштаби руйнувань після землетрусів, повеней та інших катастроф, а також відстежувати процес відновлення.

Дистанційне зондування відкриває нові можливості для дослідження соціальних явищ, дозволяючи отримати унікальну інформацію про просторовий розподіл населення, рівень розвитку різних територій та інші важливі аспекти життя людей. Однак, цей метод слід використовувати в поєднанні з іншими методами дослідження для отримання більш повного уявлення про соціальні процеси.

ВИКОРИСТАННЯ ГЕОГРАФІЧНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ ДЛЯ ІНТЕРАКТИВНОГО КАРТОГРАФУВАННЯ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Костянтин ДАРЧУК, Антон МЕЛЬНИК, Володимир САБАДАШ

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

k.darchuk@chnu.edu.ua a.melnik@chnu.edu.ua v.sabadash@chnu.edu.ua

Анотація

Сформовано базу даних об'єктів ПЗФ Чернівецької області. Запропоновано методологію картографічного моделювання об'єктів на регіональному та локальному рівнях. Наповнено геоінформаційну базу даних та інтегровано її у середовище ArcGIS. Завдяки сформованій базі геоданих створено інтерактивну карту «Природно-заповідний фонд Чернівецької області».

Ключові слова: ГІС, ПЗФ, інтерактивна карта, Чернівецька область.

Abstract

A database of natural reserve fund objects of Chernivtsi region has been created. The methodology of cartographic modeling of objects at the regional and local levels is proposed. Filled the geo-information database and integrated it into the ArcGIS environment. Thanks to the formed geodatabase, an interactive map "Nature Reserve Fund of Chernivtsi Region" was created.

Keywords: GIS, natural reserve fund, interactive map, Chernivtsi region.

Існування великої кількості об'єктів природо-заповідного фонду в Україні та їх нерівномірне по території розміщення, накопичувало протягом тривалого часу великий та цінний об'єм інформації, який сьогодні практично недоступний для використання.

Метою дослідження є збір інформації про об'єкти природно-заповідного фонду Чернівецької області, їх систематизація, створення картографічних моделей та інтерактивної карти завдяки географічним інформаційним системам.

Для досягнення поставленої мети в процесі виконання роботи виконано такі завдання:

- здійснено збір інформації про об'єкти природно-заповідного фонду Чернівецької області та їх систематизацію. Це дозволило сформувати базу геоданих усіх об'єктів ПЗФ;

- складено картографічні моделі природно-заповідного фонду Чернівецької області;

- здійснено ранжування об'єктів ПЗФ за категоріями та розділено їх залежно від приналежності до національних чи місцевих територій;

- сформовано базу географічних даних із ключовою атрибутивною інформацією та прив'язкою до уніфікованої системи координат WGS-84 в проєкції Mercator.

- при векторизації об'єктів ПЗФ, здійснено розподіл їх на площинні (Національний природний парк (НПП), регіональний ландшафтний парк, заказники, заповідні урочища) та точкові (пам'ятки природи, дендрологічні парки, ботанічний сад) елементи;

- розроблено інтерактивну картографічну модель об'єктів ПЗФ Чернівецької області.

Виконання завдань стало можливим завдяки аналізу геопросторових зв'язків в геосистемах та застосуванню методів географічного аналізу й синтезу, логічного абстрагування (генералізації), картографічного моделювання з використанням образно-знакових моделей, методів формалізації та ГІС-технологій (ліцензійного продукту ArcGIS і з відкритим кодом QGIS), методу експедиційних досліджень.

Інформаційною базою стали дані з офіційних сайтів Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, Управління екології та природних ресурсів Чернівецької державної (військової) обласної адміністрації, інформація з Атласу-довідника «Заповідні перлини Буковини», а також геоданих Державного кадастру територій та об'єктів ПЗФ.

Основними джерелами розробки, проєктування й створення базових карт є матеріали геопорталів децентралізації України, адміністративно-територіального устрою України, Державної геодезичної мережі України (ДГМ), «Публічної кадастрової карти України» (ПКК), Global Forest Watch, Державної статистичної звітності України та інші електронні ресурси.

Як картографічні джерела використано такі картматеріали: базові карти ArcGIS, та різноманітні космічні зображення, доступні з ресурсів EarthExplorer, SAS.Planet, QGIS тощо.

Основою картографування виступають базові шари. Вони дозволяють не тільки прив'язати отримані результати до ландшафтів, але й покращити остаточне сприйняття. Ключове місце на стадії векторизації займали природні контури, так як межі територіальних громад та сільських рад переважно проходять по них. Для цих цілей, за допомогою стандартного провідника ArcMap «Arc Catalog», були оцифровані шари: адміністративні межі, лісовкриті території; населені пункти, їх межі, основні водотоки, шляхи сполучення.

Проведено картографування ПЗФ Чернівецької області, опираючись на інформаційно-аналітичні матеріали Міністерства захисту довкілля та природних

ресурсів України з питань «Аналізу площ природно-заповідного фонду України в розрізі адміністративно-територіальних одиниць за 2020 рік», сформовано базу даних майже 340 об'єктів ПЗФ Чернівецької області, деталізовано розташування кожного з них, в тому числі згідно нового АТУ. При цьому векторизовано 97 площинних (загальною площею 103598 га із часткою заповідності у 12,8 %) та 223 точкових об'єктів.

Також до ГІС було імпортовано файл з атрибутивними даними (Excel-документ), де окремими листами представлено інформацію про геооб'єкти ПЗФ кожної адміністративної області України. Зібрана інформація вміщує: номер, назву території чи об'єкта ПЗФ, тип, площу, місцезнаходження, оновлену інформацію щодо місця розташування території чи об'єкту ПЗФ, назву установи, підприємства, організації землекористувача (землевласника), у віданні якого перебуває територія чи об'єкт ПЗФ, після реорганізації або інших змін, рішення, згідно з яким створено (змінено) дану територію чи об'єкт ПЗФ.

Рендеринг результатів тематичного картографування у ГІС може бути як растровий так і векторний (інтерактивна карта). Перевагою останнього є можливість швидкого, детального з високою точністю масштабування з можливістю ознайомлення атрибутивної інформації по кожному геооб'єкту. Функціональні особливості продукту ArcGIS Online дозволяють налаштувати зазначене представлення візуалізованих даних. Важливим кроком є відкриття векторних шарів та приєднання до них табличних даних з семантикою. Через це, попередньо зробивши таблиці, задали їм унікальний код, за яким можна здійснити приєднання даних.

Для використання програми ArcGIS Online слід створити власний обліковий запис користувача. Після реєстрації можна сформувати нову карту. Важливою опцією на платформі є легкий доступ до базових карт, які містять різні типи довідкових даних на задньому плані. Вони мають кілька опцій за замовчуванням, які можна змінити в будь-який час на своїй карті.

Геоінформаційні дані складаються з шейп-файлів в одному шарі. Для додавання цих даних до карти в ArcGIS Online всі асоційовані файли заархівовано в один файл в форматі «zip». Одразу після відкриття нам пропонується обрати спосіб відображення об'єктів із налаштуванням спливаючих вікон. Так як користувач повинен мати змогу інтерактивно працювати з даними – за кожним об'єктом ПЗФ здійснено налаштування спливаючих вікон, щоб дати змогу побачити, яку інформацію з бази даних було використано.

Не менш важливим полем налаштування спливаючих вікон було поле «Спливаючого мультимедійного змісту», в якому можна додати зображення чи різного роду діаграми. Кожен шар на карті можна зберегти як окремий шейп-файл у обліковому записі. Останній буде відкриватися разом з картами, які збережені. Після збереження карти можна надати користувачам доступ до неї шляхом їх публікації.

Таким чином, запропоновано методологію картографічного моделювання об'єктів ПЗФ на регіональному та локальному рівнях. Складено комплексну карту «Природно-заповідний фонд Чернівецької області» із інтеграцією її у онлайн-середовище ArcGIS Online (<https://arcgis.com/1HT5zH0>).

Проведене дослідження, надає усі підстави вважати, що оптимізація існуючих територій та об'єктів ПЗФ, а також їх перспективне розширення й збільшення не можливе без залучення сучасного геоінформаційного підходу.

Список використаних джерел:

1. Козарь В. І., Міхно П. Б., Ключка О. М. Концептуальне моделювання ГІС первинного обліку кадастру ПЗФ (на прикладі національного природного парку "Нижньосульський") Зб. Наук. Праць Українського державного університету залізничного транспорту. Геодезія та землеустрій, 2021, вип. 198, с. 120-130

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ СТВОРЕННЯ НАВЧАЛЬНИХ КАРТОГРАФІЧНИХ ТВОРІВ ІСТОРИЧНОЇ ТЕМАТИКИ ТА РОБОТИ З НИМИ

Вікторія ЛЕПЕТЮК, Віталій ОСТРОУХ

*Державне науково-виробниче підприємство «Картографія», м. Київ
vb_leo@ukr.net, os-vit@knu.ua*

Анотація

Розглядається важливість навчальної картографічної продукції у популяризації історичних знань, наголошується на їхньому пропагандистському значенні. Описано вимоги до створення навчальних історичних карт та особливості їхнього змісту. Подано поради щодо організації роботи з історичною картою.

Ключові слова: історична картографія, історичні карти, навчальні історичні карти.

Abstract

The importance of educational cartographic products in the popularization of historical knowledge is considered, and their propaganda value is emphasized. The requirements for the creation of educational historical maps and the peculiarities of their content are described. Advice on organizing work with a historical map is provided.

Keywords: historical cartography, historical maps, educational historical maps.

Картографія завжди брала участь у популяризації історичних знань, користуючись так званим картографічним методом, особливість якого – лаконічність картографічної мови, що дозволяє читачеві легко сприймати увесь складний комплекс подій та історичних явищ, навіть не маючи фахової підготовки. Географічний фактор суттєво впливає на формування меж ареалів розселення етнічних груп, кордонів державних утворень та меж внутрішнього поділу цих утворень. За картами вивчають взаємозв'язки об'єктів, їхній розвиток у просторі й часі, прогнозують їхнє розміщення в майбутньому. Історичні карти здатні перевернути наше буденне уявлення про політичну географію, «це ніби підручник з історії, але зі стереоефектом», отже важко переоцінити значення навчальних історичних карт.

Історична картографія постійно розвивається разом з історичною наукою, з'ясовуючи невідоме та відкидаючи спростоване. Але карти вміють брехати, прикрашати або очорнювати реалії, недарма зведення умовних позначень називається «легендою» карти. В наш час карти і надалі слугують джерелом легенд. Історичні карти можуть мати вагу державного документа, або бути народною творчістю з мінімальним рівнем відповідальності творців, а отже правдивість карти залежить від намірів укладачів. Реалізм історичних карт є досить умовним. Часто укладач не ставить собі за мету бути об'єктивним. Деякі карти минулого, як і сучасного, є радше політичними деклараціями – з бажаними кордонами своїх країн, завищеними або заниженими показниками присутності чогось на певній території.

Історію навмисно фальсифікують, під це створюються відповідні карти. Створені колись карти з фейками та цензурою можуть обманювати дослідників минулого. Отже історичні карти могутні та підступні, тому видання історичних атласів та карт країни має пропагандистське значення, вони повинні відігравати роль культурного посланця за кордоном, утверджувати правдиву історію та протидіяти різного роду фальсифікаціям.

Окреслимо **вимоги до створення навчальних історичних карт:**

1. Відповідність навчальній програмі.
2. Узгодженість з підручниками, доповнення їх.
3. Врахування вікових особливостей учнів.
4. Зменшена деталізованість елементів географічної основи.
5. Реконструкція колишнього географічного ландшафту, актуалізованість загальногеографічних елементів відповідно до певного відрізка історії.
6. Однотипність легенд історичних карт атласу.
7. Уникання перевантаження карт.

Особливостями змісту історичних карт є:

1. Наявність додаткових карт-врізок для розвантаження змісту основної карти.
2. Залежність норм відбору населених пунктів від хронологічних рамок карти.
3. Показ економічного розвитку території відповідно до історичного періоду.
4. Акцент на політичну географію: історичні карти показують зміну політичних кордонів, політичну залежність, утворення міждержавних коаліцій тощо.
5. Основний зміст військово-історичних карт: політична обстановка напередодні війни, театр воєнних дій, плани воюючих сторін, здійснення планів, результати війни (зміни кордонів, територіальної приналежності, економічних характеристик тощо).

Організація роботи з історичною картою на уроках

Процесуальні вміння й навички учнів при роботі з історичною картою	Конкретні дії, що пропонується виконати учням
Орієнтація в історичному просторі	Знайдіть. Покажіть. Назвіть.
Зчитування історичної інформації	Опишіть. Перечисліть. Розкажіть.
Аналіз-синтез просторово-історичних об'єктів та зв'язків	Встановіть. Порівняйте.
Розуміння – осмислення ролі та значення географічного фактора в розвитку історичного процесу	Поясніть. Встановіть закономірність.

Під час роботи з історичною картою потрібно ставити завдання не тільки розвивати елементарні вміння учнів орієнтуватися в історичному та географічному просторах, а і порівнювати, аналізувати, узагальнювати історичні факти. Схема організації роботи з історичною картою може бути такою, як показано в таблиці [2]:

Прийоми роботи з історичною картою на уроці

Одним з основних чинників формування історичних знань є вміння користуватись історичними картами, аналізувати їх і на цій основі давати характеристику конкретним історичним подіям. З картами відповідних історичних періодів і подій рекомендовано працювати на кожному уроці історії. Готуючись до уроку, учитель має завчасно продумати питання, пов'язані з нею. Перед демонстрацією вчителю бажано дати словесний опис географічного розташування

пункту чи рубежу, місця подій, спираючись на уже відомі орієнтири або звертаючись до фізичної карти. Підійшовши до карти для демонстрації, рекомендується повернути увагу наступними словами: «Дивіться! Я демонструю на карті!».

На рівні навички учні повинні засвоїти і правила показу об'єктів на карті [3]:

- стояти слід збоку від карти, показувати указкою;
- показуючи на карті населений пункт, потрібно торкнутися відповідної точки карти і назвати орієнтир;
- показуючи державу, описувати по карті слід по лінії, називаючи орієнтири (знайомі географічні об'єкти: гори, ріки, печери, моря, а також міста, держави);
- річки потрібно показувати від витoku до гирла;
- демонструючи об'єкти, рекомендовано вживати терміни: північніше, південніше, на захід, на схід; уникати слів: нижче, вище, справа, зліва.

Визначивши словами місце знаходження об'єкту та показавши його на карті, вчитель записує назви на дошці, а учні знаходять цей об'єкт на карті атласу або підручника.

Таким чином, нові погляди на історію, постійна зміна навчальних програм ставить нові задачі перед історичною картографією. Історичні теми, які раніше вважалися непотрібними і навіть шкідливими, сьогодні набувають актуальності. Оперативно укладати історичні карти дали можливість сучасні комп'ютерні технології, які значно прискорили цей процес і дозволили використовувати в дизайні візуальні ефекти, раніше недоступні. Нові методи навчання спричинили появу нового виду картографічної продукції – електронних карт та атласів, які дають більш широкий спектр роботи з картою на уроці історії.

Список використаних джерел:

1. Л.М. Даценко «Навчальні карти для школи. Навчальний посібник для студентів географічного факультету зі спеціальності «Картографія». К.:ВГЛ «Обрії», 2008. – 108 с.
2. Організація роботи учнів з історичною картою <https://www.historyua.com/2018/09/17/organizatsiya-roboty-uchniv-z-istorychnoyu-kartoyu/>
3. Використання карт на уроках історії https://bor-school.at.ua/load/pedagogichna_laboratorija/vikoristannja_kart_na_urokakh_istoriji/3-1-0-8
4. Ісаєв Д.В. Історичні карти – шлях до підвищення якості історичної освіти // Історія в школах України. – 2003.– № 4. – С. 54-55.

ОСОБЛИВОСТІ ПІДХОДІВ ДО КАРТОГРАФУВАННЯ ЗАХВОРЮВАНОСТІ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Дмитро ПРОДАНЮК

Інститут географії НАН України, м. Київ

d.prodanjuk@gmail.com

Анотація

Розглядаються ключові аспекти картографування захворюваності населення в Україні в історичному та майбутньому розрізі. Аналізуються основні підходи до обробки, візуалізації медичних даних, включаючи переваги використання геоінформаційних систем (ГІС), статистичних моделей та картографічних технологій.

Ключові слова: *захворюваність, оперативне картографування, соціальні ризики та небезпеки.*

Annotation

The key aspects of mapping the morbidity of the population in Ukraine in historical and future terms are considered. The main approaches to processing and visualization of medical

data are analyzed, including the advantages of using geographic information systems (GIS), statistical models, and cartographic technologies.

Keywords: *morbidity, operational mapping, social risks and hazards.*

Тип і кількість даних у людському суспільстві зростає з дивовижною швидкістю. Останні досягнення в галузі відкритих даних та програмному забезпеченні для онлайн-картографування відкривають нові можливості для інтерактивного відображення. Комплексне вивчення, аналіз, візуалізація, моніторинг і контроль будь яких процесів і явищ можуть проводитися ефективно тільки за допомогою сучасних геоінформаційних методів, які стали актуальними за рахунок системного бачення, оперативності створення карт реального часу або що наближається до нього, з метою швидкого (своєчасного) інформування користувачів і впливу на хід процесу, що і визначено оперативним картографуванням[1]. Незважаючи на наукову значущість, практичну користь і великий інтерес з боку українських і зарубіжних дослідників, методи і технології оперативного картографування захворюваності в науковій географічній літературі розроблені недостатньо.

Просторові дані є ключем до розуміння багатьох питань захворюваності населення. Важливим інструментом у нашому розпорядженні є карта – найбільш безпосередній і ефективний комунікатор просторової інформації. Карти надають візуальний стимул для роздумів над питаннями, які за своєю природою є географічними, включаючи і поширення захворюваності серед населення. Однак їхню форму та функцію необхідно зрозуміти в способах представлення інформації та використання, оскільки карти також можуть вводити в оману. Картографи вже давно розробляють інноваційні та креативні рішення для аналізу, візуалізації та представлення різного роду інформації. Таким чином, картографічні дослідження відіграють вирішальну роль починаючи від створення стійкої інфраструктури та дослідження поширення хвороб для підвищення обізнаності та сприяння якісному благополуччю населення.

Свого часу значний внесок у розвиток медичного картографування зробили: В. А. Барановський (серцево-судинні захворювання), В. М. Гуцуляк, Л. Н. Гусліцер, М. І. Ковган, Г. О. Пархоменко, В. Ф. Рудиченко, Л. Т. Шевчук (медико-географічні та картографічні дослідження), А. А. Келлер, Я. І. Жупанський, К. Г. Пироженко (медико-географічне картографування), В. О. Шевченко (онкологічні захворювання), Е. Л. Бондаренко (інфекційні захворювання), К. М. Синяка, Д. В. Ніколаєнка (геомоніторинг і прогнозування епідемічних процесів) та інші.

Питання розвитку дослідження проблем медико-географічного картографування в Україні висвітлено досить детально у працях В.О. Шевченка [2]. Результати медико-санітарних та медико-екологічних досліджень висвітлено в монографії В.А. Барановського, де йдеться про серію карт санепідконтроля стану навколишнього середовища та про концепцію еколого-географічного атласу, яку пізніше було втілено в „Екологічному атласі України”. В монографії В.А. Барановського також подано структуру Медико-географічного атласу України. Наукову розробку Екологічного атласу України В.А. Барановського орієнтовано на подання за допомогою системи карт об’єктно упорядкованих та територіально визначених результатів багатоаспектних екологічних досліджень щодо взаємовідносин людей з навколишнім середовищем у межах системи суспільство – природа.

Медико-географічні карти у подальшому можуть служити основою при розробці планів соціально-економічного розвитку регіону, які спрямовані на покращання

медико-соціальної ситуації в області та поліпшення організації системи охорони здоров'я. Ці карти можуть бути використані також при розробці спеціальних заходів, спрямованих на оздоровлення місцевості, на попередження різних захворювань людини, на раціональну територіальну організацію медичного обслуговування населення.

Актуальним та показовим прикладом реалізації оперативного картографування стали багаточисельні онлайн карти захворюваності на covid-19. Досвід спалаху хвороби продемонстрував важливість застосування статистичних моделей та засобів картографування для формування політики охорони здоров'я. ГІС, що базуються на веб-картографуванні, забезпечують динамічний спосіб відображення інформації про захворювання (чи будь який інший соціальний показник ризику) на картах у реальному часі. Розглянута архітектура онлайн-картографування підтримує функції багаторазового використання даних показників, щоб знизити вартість побудови великих незалежних систем нагляду за небезпеками та ризиками. Це також забезпечує транскордонну візуалізацію, аналіз та обмін інформацією про ризики за допомогою інтерактивних карт чи анімації через розподілену мережу. Якщо відбувається значне розширення зони ураження ризиком, ця розподілена архітектура картографування може підтримувати державні управлінські рішення (нагляд, планування охорони здоров'я, координацію надзвичайних ситуацій, розподіл кадрів/адміністраторів та політичні ініціативи на різних адміністративних рівнях). Однак неоднорідність даних, інтеграція, сумісність та картографічне представлення все ще залишаються невирішеними питаннями в картографуванні соціальних небезпек та ризиків, що дозволяє стверджувати про актуальність даного дослідження.

Важливими ознаками оперативного картографування є систематизація даних з великою кількістю користувачів, забезпечення їх якості, наглядним прикладом такого масиву даних є характеристики ризиків соціального розвитку і їх впливу на населення. Політична діяльність щодо зменшення ризику соціальних небезпек переросла в захист проти ризиків для всебічного, комплексного підходу до управління ними, що включає профілактику, підготовленість та своєчасне реагування. Зростаюче поширення ризиків соціального розвитку пов'язаних з небезпеками, вимагає вдосконаленого підходу до обміну даними з метою підвищення ефективності управління ризиками. Відкриті дані стали передумовою розуміння, ідентифікації та управління ризиками, відповідно до цього контексту, веб-платформи щодо ризиків соціального розвитку повинні прийняти заходи та певні керівні рамки, ініціативи обміну даними та інфраструктури просторових даних із метою встановлення основ для знань щодо ризиків на місцевому, національному, регіональному та загальнодержавному рівні.

Відображення динамічних процесів соціальних явищ на картографічних зображеннях не завжди може передати (донести) до користувача необхідну мету. Варто також враховувати процес генералізації картографічних творів різного масштабного ряду. Враховуючи тенденції сьогодення та набуття вміння для прийняття раціональних рішень стосовно виникнення, поширення явищ, що несуть певну міру загрози для населення, варто бути впевненим в засобах/способах стосовно отриманої інформації та рішенню, що вони представляють. Представлений аналіз наукових досліджень у сфері медичної картографії відображує потребу у застосуванні інтерактивних зображень для передачі актуальної інформації та вимагає застосування новітніх веб-ресурсів (інформаційні панелі).

Список використаних джерел:

1. Геоінформаційні системи і бази даних : монографія. – Кн. 2 / В. І. Зацерковний, В. Г. Бурачек, О. О. Железняк, А. О. Терещенко. – Ніжин :НДУ ім. М. Гоголя, 2017. – 237 с.
2. Шевченко В.О. Медико-географічне картографування території України / В.О. Шевченко. – К.: Наук. думка, 1994. – 158 с.

ТОПОГЕОДЕЗИЧНЕ ТА КАРТОГРАФІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕЛІМІТАЦІЇ ТА ДЕМАРКАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ

Петро СУХИЙ, Володимир САБАДАШ, Юлія СЕНДЗІК

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці
p.sukhyj@chnu.edu.ua, v.sabadash@chnu.edu.ua, yu.sendzik@chnu.edu.ua*

Анотація

Висвітлено основні матеріали та заходи з топографо-геодезичного та картографічного забезпечення делімітації та демаркації державного кордону України. Проведено аналіз існуючого стану і тенденцій розвитку картографічного забезпечення делімітації та демаркації державних кордонів. Визначено десять етапів демаркаційних робіт та встановлено місце топографо-геодезичних робіт в рамках кожного з цих етапів. Встановлено, що одним з найважливіших із цих етапів, є етап топогеодезичних робіт. Цей етап потребує як значних фінансових так і часових та організаційних затрат. Ряд інших етапів демаркаційних робіт фактично напряму залежать від виконаних топогеодезичних робіт, так як без їх проведення неможливо виконання робіт з оновлення картографічних матеріалів та їх видання.

Ключові слова: *державний кордон, делімітація, демаркація топографо-геодезичне та картографічне забезпечення, державна геодезична мережа.*

Abstract

The article describes basic materials and activities for topographic-geodesic and mapping of delimitation and demarcation of the state border of Ukraine. Analysis of existing conditions and trends of cartographic delimitation and demarcation of state borders is conducted. It was established that one of the most important of these stages is the stage of the topographic and geodetic survey. This stage requires a significant financial and organizational constraints of time and money. Some other steps of demarcation works directly depend on topograph and geodetic surveys, because without them it is impossible to conduct cartographic materials updating and their publication.

Key words: *state border, delimitation, demarcation, geodetic and topographic provision, state geodetic network.*

Державні кордони, погоджені з сусідніми державами, вважають визнаними та встановленими у міжнародних правових відносинах. Установленими називають кордони, якщо вони делімітовані. Усі документи з делімітації і демаркації кордонів є складовими договорів про територіальне розмежування, поступки, обмін, продаж територій, підлягають затвердженню законодавчими органами державної влади суміжних держав, що домовляються. Формування кордонів України є одним із пріоритетних державотворчих процесів, оскільки чітко зафіксовані кордони визначають територіальний суверенітет держави.

Заходи з топографо-геодезичного і картографічного забезпечення делімітації та демаркації державного кордону можна розділити на три групи:

1) заходи з безпосереднього здійснення топографо-геодезичного і картографічного забезпечення делімітації та демаркації державного кордону;

2) топографічне картографування прикордонних територій з метою забезпечення топографічними картами масштабу 1:10 000 та формувань підрозділів Державної прикордонної служби України для організації охорони державного кордону й розвитку прикордонної інфраструктури, а також для топографічної служби Збройних сил України для оновлення топографічних карт масштабів 1:25 000- 1:200 000;

3) топографо-геодезичний і картографічний моніторинг прикордонних територій.

У комплексі із проведення демаркаційних робіт можна виокремити низку етапів.

➤ Аналіз вихідних даних, розробка пропозицій щодо створення документів демаркації включає: опрацювання вихідних картографічних матеріалів і документів та відпрацювання проекту компоновки району картографування, і технічної інструкції на створення документів демаркації з розробкою пропозицій щодо порядку проведення комплексу топогеодезичних робіт.

➤ Спільне технічне проектування передбачає: відпрацювання та затвердження технічної документації прикордонної комісії на проведення всіх видів робіт, засад організаційно-технічного забезпечення і взаємодії, планів робіт спільних технічних груп, розподілу робіт між сторонами, термінів виконання основних видів топогеодезичних робіт; підготовку редакційних документів за видам спеціальних робіт; розрахунки фінансового та матеріально-технічного забезпечення та проведення спільного огляду (рекогностування) смуги державного кордону.

➤ Підготовчі картографо-геодезичні та землевпорядні роботи.

➤ Розробка техніко-економічного обґрунтування.

➤ Винесення проекту лінії державного кордону на місцевість.

➤ Найважливішими та трудомісткими в переліку є топогеодезичні роботи які передбачають:

- розробку технічних вказівок та технічних проектів на виконання робіт;
- рекогностування ділянок виконання робіт з обов'язковим обстеженням пунктів ДГМ, прикордонних знаків та перманентних станцій у смузі кордону;

- збір топонімічної інформації про місцевість;

- згущення ДГМ до встановлених вимог;

- встановлення прикордонних знаків та визначення їх координат і висот, проведення гідрографічних робіт на прикордонних водних об'єктах.

- складання текстових і робочих проектів протоколів прикордонних знаків і протоколу – опису, списку координат і висот прикордонних знаків;

- камеральну обробку результатів геодезичних і гідрографічних робіт з оформленням поточної технічної документації за результатами проведених робіт на місцевості.

➤ Камеральні фототопографічні роботи. Підсумком цього етапу є комплект документів для проведення польового обстеження робочих матеріалів, а саме: робочий оригінал ортофотокарти польового обстеження, проекти протоколу-опису, списку координат, протоколів прикордонних знаків, робочий проект польового обстеження, формуляр аркуша ортофотокарти та списки географічних назв.

➤ Оновлення топографічних та ортофотокарт (польові топографічні роботи).

➤ Картографо-видавничі роботи фактично є завершальними і передують підписанню договору. Результатом виконання робіт є комплект підсумкових

демаркаційних документів: альбом ортофотокарт державного кордону масштабу 1:10 000, протокол-опис проходження лінії державного кордону, протоколи прикордонних знаків, список координат і висот прикордонних знаків і заключний протокол.

➤ Підготовка договору про режим державного кордону.

У процесі делімітації та демаркації кордонів найбільше проблем виникає між колишніми республіками СРСР. Це зрозуміло, оскільки західний кордон України був досить чітко визначений на місцевості й нині потребує тільки перевірки та оновлення його договірно-правових демаркаційних документів і позначення на місцевості. Тоді як межі між республіками колишнього СРСР було зафіксовано тільки на черговій топографічній карті масштабу 1:100 000 та на матеріалах землеустрою.

Аналіз існуючого стану картографічного забезпечення делімітації та демаркації державних кордонів показав необхідність першочергового впровадження сучасних геоінформаційних систем і технологій дистанційного зондування Землі, а також застосування отриманих на їх основі матеріалів.

Список використаних джерел:

1. Заєць І. М., Трюхан М. О., Ящук В. М. Топографо-геодезична і картографічна складові делімітації та демаркації державного кордону України. Вісник геодезії і картографії. 2011. № 5 (74). С. 36-41.

СТРУКТУРА ТА СУЧАСНИЙ СТАН ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ ЧЕРНІВЕЦЬКОГО СУБУРБАНІЗАЦІЙНОГО РАЙОНУ

Петро СУХИЙ, Юлія СЕНДЗІК

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці
p.sukhyj@chnu.edu.ua, yu.sendzik@chnu.edu.ua

Анотація

Розкрито сучасну структуру землекористування Чернівецького субурбанізаційного району в розрізі територіальних громад відповідно до новітнього адміністративно-територіального устрою Чернівецької області. Обчислено величину площ та їх частку відповідно до усіх категорій земель. Встановлено, що домінуючим типом землекористувань в усіх територіальних громадах є сільськогосподарське, друге місце посідають землі лісгосподарського призначення, третє місце у рейтингу займають забудовані землі, найвища частка яких у Чернівецькій міській територіальній громаді. Встановлено значну територіальну диференціацію структури землекористування залежно від впливу природних та соціально-економічних чинників.

Ключові слова: земельні ресурси, землекористування, територіальні громади, категорії земель, субурбанізаційний район, сільськогосподарські землі, одиниця обліку.

Abstract

The article under studies reveals the modern structure of land use in the Chernivtsi suburbanization district in terms of territorial communities, in accordance with the new administrative-territorial structure of the Chernivtsi Oblast. It calculates the size of the area and its share in accordance with all categories of land, as well as ascertains that the dominant type of land use in all territorial communities is agricultural, followed by forestry land, and built-up land, the highest share of which is in the Chernivtsi city territorial community. The article also identifies a significant territorial differentiation of the land use structure depending on the influence of natural and socio-economic factors.

Key words: land resources, land use, territorial communities, suburbanization district, agricultural lands, unit of accounting.

Сучасний адміністративно-територіальний устрій Чернівецького субурбанізаційного району (ЧСУР) сформувався внаслідок проведення реформи децентралізації у 20-х роках XXI століття. Одинадцять новоутворених територіальних громад межі яких безпосередньо граничать із центром району (сусіди першого порядку) Чернівецькою міською територіальною громадою, до складу якої окрім обласного центру входять два сільських населених пункти с. Коровія та с. Чорнівка, сформували його сучасну територію загальною площею 128,933 тис.га та загальною чисельністю населення майже 382 тис. осіб.

Структура земельного фонду досліджуваної території формувалася під впливом різноманітних чинників протягом тривалого відтинку часу. Неоднорідність поверхні, сприятливі природно-кліматичні умови, наявність значних лісовкритих площ, зручне транспортно-географічне положення, висока щільність населення та давнє природно-господарське освоєння території спричинили докорінне перетворення довкілля. При загальній площі ЧСУР у 128,9 км² розподіл земель за основними категоріями має суттєву територіальну диференціацію на яку протягом тривалого періоду суттєвий вплив насамперед мала низка соціально-політичних та соціально-географічних чинників. Докорінна зміна структури землекористування відбулася в новітній період за часів «советської влади» на Буковині.

З-поміж усіх категорій землекористувань на досліджуваній території переважають сільськогосподарські землі загальна площа яких становить 83788 га, або ж 65,0 % до загалу. Доцільним є порівняння не загальних площ сільськогосподарських земель в межах лише відповідних територіальних громад, що мають різну за величиною загальну площу, а саме часток того чи іншого виду угідь у структурі землекористування. Найвищі значення показника сільськогосподарської освоєності території у Магальській (87,7%), Боянській (83,0%) та Острицькій (81,4%) територіальних громадах. До групи аутсайдерів входять Волоківська (43,9%) та Чернівецька (45,3%) територіальні громади. У першому випадку високі значення показників обумовлені рівнинністю поверхні та наявністю більш родючих, слабоеродованих ґрунтів, що дають змогу вирощувати районовані сільськогосподарські культури за інтенсивними технологіями.

Землі лісгосподарського призначення посідають друге місце за величиною зайнятих площ 28619,6 га, та часткою у структурі земель – 22,6%. Значний показник лісистості на території Чернівецького субурбанізаційного району пояснюється розміщенням його південно-західної частини в межах Українського Передкарпаття. У структурі земель лісового фонду переважають площі вкриті лісовою рослинністю 93,8 % від усієї площі цієї категорії земель 3,2% займають чагарники, на інші лісові землі припадає 2,1 %, не вкриті лісовою рослинністю займають лише 245,8 га (0,9%). Домінують на досліджуваній території ліси другої групи які мають експлуатаційне та екологічне значення. Друге місце посідають лісовкриті площі зайняті лісами першої групи, які виконують переважно водоохоронні, захисні, оздоровчі та рекреаційні функції.

Найвища лісистість території у Волоківській (41,8%), Кам'янській (38,4%), Горішньошеровецькій (30,3%) та Великокучурівській (29,9%) територіальних громадах. З показниками у 2,5 % та 6,6 % замикають рейтингову таблицю Магальська та Боянська територіальні громади.

Забудовані землі – самостійна категорія земель у земельному фонді України. Вони знаходяться переважно на територіях населених пунктів. Утворення цієї групи земель неминує пов'язується з певною руйнацією природного середовища, а саме факт її існування має безліч прикладів поглиблення цього процесу. У загальній площі забудованих земель ЧСУР переважають землі зайняті житловою та громадською

забудовою – 39 %, на землі транспорту, зв'язку та технічної інфраструктури припадає майже 15%, промисловості – 6,7%, комерційного призначення 4,7%. Загалом при загальній площі цієї категорії земель 11942,8 га їх частка становить 9,4%. Лідирує за показником забудованих територій Чернівецька міська ТГ зі значенням 37,1%. У решті територіальних громад показник частки становить від 2,6% до 7,8%.

Землі водного фонду також є самостійною одиницею обліку. На території Чернівецького субурбанізаційного району частка цих земель складає 2,1 %. Одними із найзабезпечених водами земель є територія Мамаївської (4,2%), Боянівської (3,5%) та Чернівецької міської (3,2%) територіальних громад. Практично однакові значення показників 0,7% – 0,8% мають Великокучурівська, Кам'янська та Чагорська територіальні громади.

Малопродуктивні землі та землі іншого функціонального призначення займають 1,4 % від усієї території ЧСУР. У структурі цих земель переважають відкриті землі без рослинного покриву – 1,1% та відкриті заболоченні землі – 0,3%.

Землі оздоровчого, рекреаційного, природоохоронного та історико-культурного призначення займають 12778,7 га. Загалом їх можна об'єднати у землі особливого призначення. Домінують у складі цих земель масиви природоохоронних земель займаючи 97,3 %. Виділення цієї групи земель є дещо проблематичним так як вони можуть знаходитись в структурі інших категорій земель.

Існуючу структуру Чернівецького субурбанізаційного району можна умовно назвати оптимальною. Велика частка сільськогосподарської освоєності території дослідження досить сильно впливає на оптимальність землекористування. Саме тому в перспективі необхідно збільшити частку еколого-стабілізуючих угідь та розширити площі зайняті землями природно-заповідного, природоохоронного та історико-культурного призначення.

Список використаних джерел:

1. Сухий П.О., Атаманюк М-Т.М. Земельні ресурси Українського Передкарпаття: монографія. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2021. 256 с.
2. Сухий П.О. Агробізнес та земельні ресурси: словник-довідник. 2-ге вид. перероб. та допов. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2023. 280 с.

ГІС-КАРТОГРАФУВАННЯ ВПЛИВУ ВОЄННИХ ДІЙ НА ОРНІ ЗЕМЛІ КИСЕЛІВСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Володимир ШВАЙКО, Олександр ЛЕЙБЕРЮК, Анатолій КУШНІР

Інститут географії НАН України, м. Київ
volodimirshvayko@gmail.com, lejberyk.ua@gmail.com,
kushnir.paleogeo@gmail.com

Анотація

На основі використання даних ДЗЗ та інструментарію ГІС технологій ідентифіковано вплив воєнних дій на ґрунтовий покрив орних земель Киселівської територіальної громади Чернігівської області.

Ключові слова: *Воєнні дії, дистанційне зондування Землі, орні землі, бомбтурбації, резильєнтність, територіальна громада (ТГ).*

Summary

Based on the use of remote sensing data and GIS tools, the impact of military actions on the soil cover of cultivated lands in Kyselivska territorial hromada of Chernihiv region was identified.

Keywords: *Military actions, remote sensing data, agricultural cultivated lands, bombturbation, resilience, territorial community.*

ГІС-картографування впливів воєнних дій: бомбтурбацій, ущільнення ґрунтів внаслідок руху та маневрів військової техніки, пожеж – на орні землі є однією з базових складових при вивченні резильєнтності аграрної сфери в умовах воєнної агресії РФ проти нашої держави [4]. Геопросторовий аналіз порушень орних земель дозволить дослідити їх подальше відновлення та адаптацію до надзвичайних ситуацій, а також напрацювати стратегії для підвищення стійкості аграрної сфери до поточних та майбутніх викликів.

Як модельну територію для дослідження впливу воєнних дій на орні землі регіону Київського Подніпров'я – Чернігівської області обрано Киселівську територіальну громаду (рис. 1). Такий вибір пов'язаний з тим, що її територія перебувала під окупацією ворога та стала ареною активних бойових дій за місто Чернігів на початку повномасштабної агресії РФ.

На основі проведеної тематичної класифікації наземного покриття дешифровано орні землі модельної території дослідження. Як джерело даних використано серію мультиспектральних супутникових знімків «PlanetScore», просторової роздільної здатності 3 метри, компанії «Planet labs PBC» на основі ліцензії «Education and Research Standard» [5].

Рис. 1 Модельна територія дослідження Чернігівської області – Киселівська ТГ.

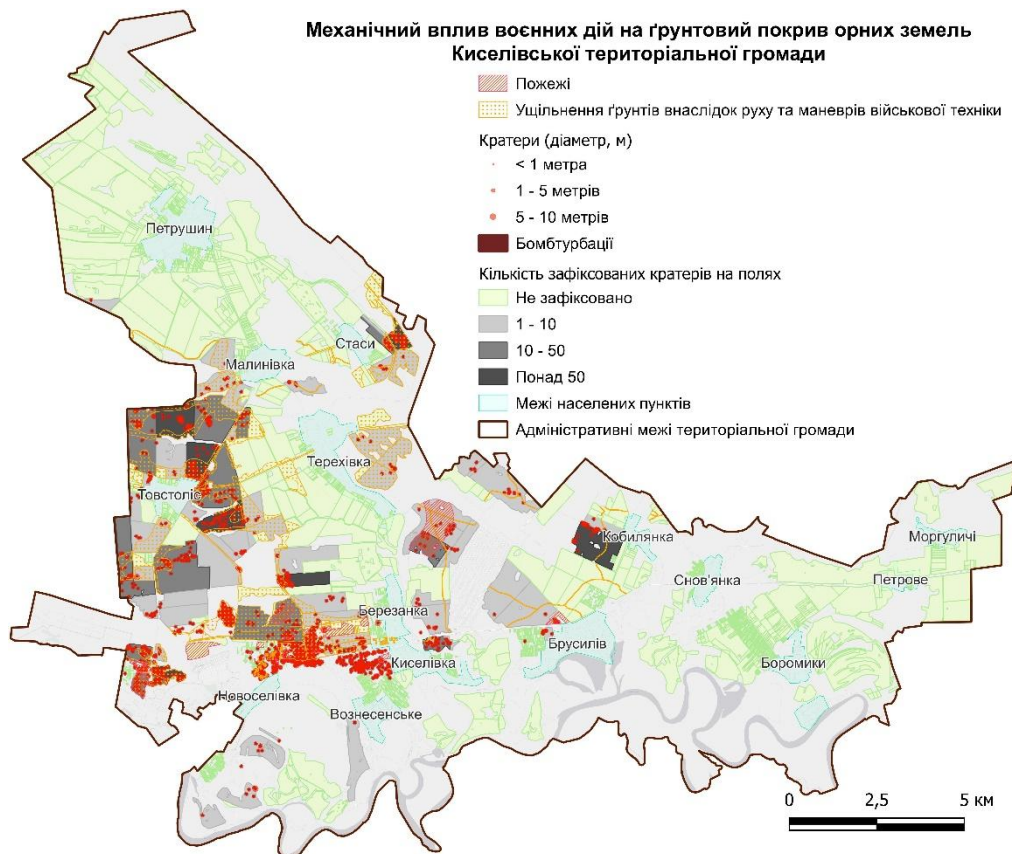

Рис. 2 Механічний вплив воєнних дій на ґрунтовий покрив орних земель
Киселівської ТГ.

Тематична класифікація здійснювались на основі інструментарію програмного забезпечення QGIS, а саме плагіна «Semi-Automatic Classification Plugin» на основі алгоритму машинного навчання «Random Forest» з подальшим мануальним коригуванням отриманих результатів [6]. Використовуючи розроблену колективом авторів [1-3] методику геоінформаційного картографування впливів воєнних дій на ґрунтовий покрив орних земель, шляхом мануального виділення визначено локалізацію кратерів, бомбтурбацій, ущільнення ґрунтів внаслідок руху та маневрів військової техніки, пожеж на модельній території дослідження (рис. 2).

Площа орних земель Киселівської ТГ становить 11 982,35 га (44,36 % загальної площі).

На території Киселівської ТГ виявлено 2517 кратерів діаметром від 0,38 до 9,58 м. Кратери найбільше сконцентровані поблизу населених пунктів Киселівка, Новоселівка, Березанка, Товстоліс, Стаси, Кобилянка у західній та центральній частині території громади. Площа зон бомбтурбації на території Киселівської ТГ становить 6,24 га, відповідно 0,05 % площі орних земель сільськогосподарського призначення. Площа ущільнення ґрунтів внаслідок руху та маневрів військової техніки на території Киселівської ТГ становить 1 846,73 га, відповідно 15,41 % площі орних земель сільськогосподарського призначення. Площа територій орних земель постраждалих від пожеж становить 244,67 га, відповідно 2,04 % площі орних земель сільськогосподарського призначення. Локалізація зон бомбтурбацій, територій уражених внаслідок ущільнення ґрунтів під час руху та маневрів військової техніки та пожежами сильно корелює із локалізацією кратерів на території громади.

Загалом попереднього обстеження, перед введенням у повторне сільськогосподарське використання після механічного ураження внаслідок ведення

бойових дій, потребувало 7 697,69 га полів, що становить 64,24 % площі орних земель сільськогосподарського призначення територіальної громади.

Висновки: На основі використання даних ДЗЗ та інструментарію ГІС технологій ідентифіковано вплив воєнних дій: бомбтурбацій, ущільнення ґрунтів внаслідок руху та маневрів військової техніки, пожеж на ґрунтовий покрив орних земель Киселівської територіальної громади Чернігівської області. В подальшому ці результати мають бути уточнені та верифіковані у ході польових та лабораторних досліджень.

Дослідження проводяться за договором з НАН України на виконання наукового проєкту №12/01-2024(5) «Резильєнтність та потенціал відновлення аграрної сфери територіальних громад Київського Придніпров'я, що постраждали від російської агресії» в рамках конкурсу грантів НАН України дослідницькими лабораторіями/групами молодих вчених НАН України для проведення досліджень за пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки у 2024-2025 рр. (№ дер.реєстрації 0124U002053)

Список використаних джерел:

1. Бончковський О.С., Остапенко П.О., Швайко В.М, Бончковський А.С. Використання даних дистанційного зондування для оцінки шкоди, завданої ґрунтовому покриву бойовими діями в Україні (на прикладі Київської територіальної громади) // *Журнал з геології, географії та екології*. 32(3), 2023. С. 474-487. Doi: 10.15421/112342

2. Ґрунтовий покрив України в умовах воєнних дій: стан, виклики, заходи з відновлення: монографія / за ред. С. А. Балюка, А. В. Кучера, М. І. Ромащенко. Київ: Аграрна наука, 2024. 340 с.

3. Швайко В.М. Зміни ландшафтів міста Суми, спричинені воєнними діями внаслідок агресії РФ // *Сьомі Сумські наукові географічні читання: збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції* (Суми, 14-16 жовтня 2022 р.) [Електронний ресурс] / СумДПУ імені А. С. Макаренка, Сумський відділ Українського географічного товариства; [упорядник Корнус А. О.]. Елект. текст. дані. Суми. 2022. С. 189-193

4. Kushnir A., Marushchynets A., Leiberiuk O., Shvaiko V., Molodyka V. Peculiarities of the resilience research of the agrarian sphere of the kyiv prydnirovia region, affected by russian aggression // *Ideas and Innovations in Earth Sciences : proceedings of the 10-th International Geosciences conference of young researchers, 2024* С. 117-119 <https://doi.org/10.30836/igs.iies.2024.24>

5. Planet Labs PBC. URL: <https://planet.com/> (дата звернення: 14.08.2024)

6. Semi-Automatic Classification Plugin. URL: <https://semiautomaticclassificationmanual.readthedocs.io/pl/latest/introduction.html> (дата звернення: 14.08.2024)

ІСТОРИЧНА ГЕОГРАФІЯ ТА ІСТОРІЯ ГЕОГРАФІЇ В УКРАЇНІ

АКАДЕМІК ПАВЛО ТУТКОВСЬКИЙ – ОСНОВОПОЛОЖНИК ЧЕТВЕРТИННОЇ ГЕОЛОГІЇ В УКРАЇНІ

Андрій БОГУЦЬКИЙ¹, Олена ТОМЕНЮК^{1,2}

¹Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

²Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, м. Львів
pleistocene@ukr.net, tomeniuk.olena@gmail.com

Анотація

Павло Тутковський є одним із найвидатніших українських учених-природничків. Роки його наукової діяльності припали на кінець XIX – початок XX ст. Висвітлено основні віхи біографії ученого, який проводив дослідження у багатьох галузях природничих наук. Він є основоположником четвертинної геології в Україні. Ним уперше фундаментально досліджено льодовикові, водно-льодовикові, озерно-льодовикові відклади Українського Полісся, створено еолово-льодовикову гіпотезу походження лесу, розроблено вчення про викопні пустелі Північної півкулі та ін. Дослідник описав чимало краєвидів, створених четвертинними відкладами (моренний, кінцевоморенний, зандровий, лесовий тощо). Результати наукових пошуків ученого не втратили своєї актуальності дотепер.

Ключові слова: еолова гіпотеза, лес, викопні пустелі, комплекс льодовикових відкладів, четвертинна геологія.

Abstract

Pavlo Tutkovskiy is one of the most prominent Ukrainian natural scientists. The years of his scientific activity fell on the end of the XIX – the beginning of the XX century. The main milestones of the biography of a scientist who conducted research in many fields of natural sciences are highlighted. He is the founder of Quaternary geology in Ukraine. The researcher was the first to fundamentally study the glacial, glaciofluvial, and glaciolacustrine deposits of the Ukrainian Polissia, created the aeolian-glacial hypothesis of loess origin, developed the theory of the fossil deserts of the Northern Hemisphere, etc. The scientist described many landscapes created by Quaternary sediments (moraine, terminal moraine, outwash plain, loess landscape, etc.). The results of P. Tutkovskiy's scientific research have not lost their relevance until now.

Key words: aeolian hypothesis, loess, fossil deserts, complex of glacial deposits, Quaternary geology.

Павло Аполлонович Тутковський (1858–1930) – один із найвідоміших українських учених. Роки його плідної наукової діяльності припали на кінець XIX – початок XX ст. Важливо відзначити, що науковець був багатогранним дослідником і низка питань, які його цікавили, лежала на межі різних природничих наук. Він проводив дослідження у галузях геології, мінералогії, кристалографії, геоморфології, палеогеографії, землезнавства, географії, мікропалеонтології, гідрогеології, корисних копалин, бібліографії тощо. Отже, його можна розглядати як ученого-енциклопедиста. П. Тутковський був фундатором геологічної наукової школи в Україні, засновником Українського науково-

**Академік Павло Тутковський
(1858–1930)**

дослідного геологічного інституту (сьогодні – Інститут геологічних наук НАНУ) та Національного геологічного музею (сьогодні – Національний науково-природничий музей НАНУ) Всеукраїнської академії наук та ін.

Варто наголосити, що у більшості справ, за які брався Павло Тутковський, він був першопрохідцем. Усе життя П. Тутковського пов'язано з Україною. Він народився 1 березня 1858 р. у м. Липовець поблизу Вінниці. У 1882 р. учений закінчив Київський університет, де з 1884 по 1895 рр. був консерватором Мінералогічного та Геологічного кабінетів. У 1904 р. дослідник став нештатним співробітником Геологічного комітету. Йому було доручено картографування 16 аркуша десятиверстної геологічної карти Європейської Росії.

У 1911 р. П. Тутковський захистив працю “Викопні пустелі Північної півкулі” на вчене звання доктора географії. У 1913 р. вченого обирають приват-доцентом, а в 1914 р. – ординарним професором кафедри географії Київського університету. З 1919 р. П. Тутковський – академік Української академії наук, а з 1926 р. – директор новоствореного Українського науково-дослідного геологічного інституту ВУАН.

Внесок П. Тутковського у світову науку важко переоцінити. І це завдяки його таланту, неймовірним працездатності та організованості. Він стояв біля колиски усіх природничих наук в Україні. Академіка Павла Тутковського заслужено варто вважати основоположником четвертинної геології у нашій державі. Серед його основних наукових досягнень у цій галузі доцільно виділити:

1. Вивчення льодовикових, водно-льодовикових, озерно-льодовикових відкладів Українського Полісся [2]. Своїми працями з проблем материкового зледеніння П. Тутковський здобув славу одного з найвідоміших гляціалістів.

2. Створення П. Тутковським оригінальної гіпотези походження лесів (1899), яка не втратила свого значення до сьогодні, коли світова наукова громадськість відзначає 200 річницю терміну “лес” [1]. У цій гіпотезі вчений вирішальну роль надавав вітрам (фенам), які формувалися в області високого атмосферного тиску над льодовиком, захоплювали пиловатий матеріал з прильодовикової зони й розносили його на навколишні рівнини. Цю гіпотезу назвали еолово-льодовиковою. П. Тутковському належить також пріоритет у вивченні озерного лесу і фауни молюсків, виявленої у ньому. Озерні леси, як правило, приурочені до нижньої частини лесових товщ [4]. Академік наголосив на ролі четвертинних відкладів як материнської породи сучасних ґрунтів, які через різноманіття ландшафтів мають великий вплив на культуру й економічну діяльність людей.

3. Велике наукове значення має розробка П. Тутковським вчення про викопні пустелі Північної півкулі, яка опублікована монографічно [3]. Учений вперше звернув увагу на давні свідчення пустельних умов на території Полісся, зокрема, приділив увагу вивченню давніх барханів і дюн, пірамідальних валунів, розсипищ гострокутних уламків, пустельної засмаги тощо. Він першим з'ясував їхнє значення та роль у

динамічній геології на території Українського Полісся упродовж четвертинного періоду.

4. Акад. П. Тутковський описав чимало краєвидів України, створених четвертинними відкладами. Він схарактеризував моренний, кінцевоморенний, друмлиновий, зандровий, лесовий та інші краєвиди [5].

Наведений перелік наукових досягнень П. Тутковського не охоплює всіх його здобутків у четвертинній геології. Багато наукових відкриттів, які стосуються цієї галузі знань, учений здійснив вперше. Тому його заслужено можна вважати основоположником четвертинної геології в Україні.

Внесок академіка Павла Тутковського в українську і світову науку беззаперечний. Як визнання заслуг ученого у 2007 р. Національною академією наук України була заснована Премія НАН України імені Павла Тутковського, яка вручається Відділенням наук про Землю НАН України за видатні наукові роботи в галузі геології, географії, океанології, геоєкології, кліматології та метеорології.

Список використаних джерел:

1. Тутковський П. До питання про спосіб утворення лесу // Землезнавство. 1899. Кн. 1–2. С. 213–311. (рос.).
2. Тутковський П. Кінцеві морени, валунні смуги і озери в Південному Поліссі // Записки Київського товариства природодослідників. К., 1902. Т. 17, вип. 2. С. 353–460, карта. (рос.).
3. Тутковський П. Вископні пустелі Північної півкулі // Додаток до "Землезнавства" за 1909 р. 1910. 374 с., карти, іл. (рос.).
4. Тутковський П. Післятретинні озера у північній смузі Волинської губернії // Праці Товариства дослідників Волині. Житомир, 1912. Т. 10. С. 5–282, карта. (рос.).
5. Тутковський П. Краєвиди України в зв'язку з її природою і людністю. Харків: Червоний шлях, 1924. 136 с., іл.

ГЕОГРАФІЧНЕ НАЗОВНИЦТВО ЯК ВИСЛІД ГЕОПРОСТОРОВИХ ВІДКРИТТІВ І ДОСЛІДЖЕНЬ

Мирослава ВЛАХ, Марія ХОМИНЕЦЬ

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів
myroslava.vlakh@lnu.edu.ua, maria.khomynets@lnu.edu.ua

Анотація

З'ясовано історико-географічні та геоісторичні особливості формування і функціонування сучасної антропонімної картини Світу як системи іменних географічних назв на честь першовідкривачів і дослідників. Наголошено на потребі використання подієво-, структурно- і транснаціонально-історичного підходів до вивчення загальногеографічної карти Світу. Висвітлено значення історико-культурної топоніміки для визначення основних тенденцій еволюції географічного назовництва. Вирізняє поняття «геопросторове (територіальне, аквальне) відкриття», «географічне відкриття» та зацентровано проблему їхнього коректного вжитку.

Ключові слова: географічне відкриття, географічне назовництво, геопросторове відкриття, геоісторія, історична географія, історико-культурна топоніміка, територіальне відкриття.

Abstract

The historical, geographical and geo-historical features of the formation and functioning of the modern anthroponymic picture of the World as a system of nominal place names in honour

of discoverers and researchers have been clarified. The necessity of using event-historical, structural-historical and transnational-historical approaches to the study of the general geographical map of the World has been emphasised. The importance of historical and cultural toponymy for determining trends in the evolution of geographical naming is highlighted. The concepts of geospatial (territorial, aquatic) discovery and geographical discovery and highlights the problem of their correct use have been distinguished.

Key words: *geographical discovery, geographical nounting, geospatial discovery, geohistory, historical geography, historical and cultural toponymy, territorial discovery.*

Основою міждисциплінарних досліджень географічного назовництва є історизм, що ґрунтується на філософських принципах розвитку, зв'язності, цілісності Світу. Географічні назви на позначку довкілля Людини виникли задовго до появи науки в сучасному розумінні. Перелік географічних назв постійно розширювався і трансформовався в процесі пізнання геодійсності.

Сучасна географічна карта Світу сформувалася головно внаслідок геопросторових (територіальних, аквальних) відкриттів і колоніальних завоювань європейців у Новий час, який позначає термін *колоніальна революція*.

Історія геопросторових відкриттів належить до *подієвої історії* – напряду історіографії, який вивчає події та їхній вплив на розвиток суспільства. Для подієвої історії характерний *хронологійний підхід* (вивчення подій з акцентом на причиново-наслідкові зв'язки), *нарративна форма подання матеріалів* (події описують з огляду на мотивацію та дії людей). Подієва історія геопросторових відкриттів і досліджень достатньо висвітлена у наукових і науково-популярних літературних та картографічних працях.

Позаяк Великі географічні відкриття були зумовлені системною дією суспільно-географічних (історико-географічних, соціально-економічних, політико-географічних, геополітичних) та науково-теоретичних чинників, а їхній вплив зберігає й донині соціально-економічна і політична організація Світу, то для їхнього аналізу, окрім подієвості, необхідно застосовувати загальнонауковий системний підхід.

Системність історико-географічних досліджень передбачає аналіз геотопонімів в історичному і культурному контекстах, тобто застосування підходу історико-культурної топоніміки. *Історико-культурна топоніміка* – це напрям топонімії, який вивчає походження, значення та еволюцію назв в історико-культурному контексті.

Позаяк події є лише поверхневим виявом глибинних структурних процесів, в геотопонімічних дослідженнях необхідно враховувати напрацювання й таких новітніх наукових напрямів як *структурна історія* (досліджує економічні і соціальної відносини певного історичного періоду), а також *транснаціональна історія* (вивчає взаємозв'язки між народами, культурами, державами, тобто процеси, які перетинають національні кордони і об'єднують різні регіони світу).

В історичних геотопонімічних дослідженнях необхідно визначитися з розумінням понять *географічне першовідкриття, географічний першовідкривач*, які в соціолінгвальному контексті мають явно виражений колоніальний характер, адже вони переважно виникли внаслідок європейських колоніальних завоювань і винищення корінного населення Америки, Африки, Австралії та Океанії. Тому вірогіднішими є словосполуки *географічне європейське першовідкриття, географічне*

відкриття Світу з уточнювальним додатком *для європейців*, адже у багатьох випадках Світ був знаним для корінних мешканців.

На позначку як суходільних, так і океанічних відкриттів пропонуємо збірне поняття *геопросторові відкриття*, що є антонімним до поняття *космічні відкриття*, яке стосується відкриттів у космічному просторі внаслідок розвитку науки і техніки, інноваційних технологій.

У науковій, науково-пізнавальній, навчально-методичній літературі терміни *геопросторове відкриття* і *географічне відкриття* часто ототожнюють. Геопросторові відкриття доцільно пов'язувати з процесом дослідження земної поверхні, натомість географічні відкриття, окрім просторового складника, охоплюють відкриття у царині науково-теоретичних досліджень.

Розширення і поглиблення географічного пізнання земної поверхні, розвиток космічного землезнавства, коли за сучасних методів дослідження не залишилося незнаних Людиною частин геопростору, трансформують історію геопросторових відкриттів в історію географічних відкриттів, яка відповідно еволюціонує в бік історії географії, предметною сутністю якої стає еволюція теорії і методології науки [4, с. 11].

Щодо теоретичних географічних відкриттів, то до них можуть належати загальногеографічні учення про географічну оболонку, географічне положення, географічне середовище, територіальну диференціацію, геосистеми, географічну карту [5, с. 296]. У природничій і суспільній географії загальногеографічні відкриття конкретизуються, зокрема в ученні про географічну зональність, природно-антропогенізовані ландшафти, географічний поділ та інтеграцію праці, геопросторову організацію суспільства тощо [5, с. 296–306].

Вивчення історії географічного назовництва передбачає [3]:

- ознайомлення з історичним процесом розширення уявлень Людини про Ойкумену;
- засвоєння хронології геопросторових відкриттів, що поглиблює пізнання навчального матеріалу з географії та історії у середній і вищій школах;
- з'ясування сутності концепції культурного дифузійнізму та його впливу на формування загальногеографічної карти Світу;
- розкриття значення методу історико-культурної топоніміки для вивчення загальногеографічної карти Світу;
- застосування україноцентричного підходу до вивчення історії геопросторових відкриттів.

Відповідно до головного закону топоніміки, назви географічних об'єктів є суспільним явищем, соціальним знаком, який зберігається упродовж тривалого часу. Географічні назви завжди виникають у конкретному суспільстві, фіксують наявну позамовну дійсність, підпорядковані головним історичним закономірностям. У дослідженнях географічного назовництва історико-географічний підхід акцентує проблему походження географічних назв (етимологічний аспект) з урахуванням як природних реалій земель, відкритих і досліджуваних європейцями (Новий Світ, малодоступні регіони Арктики, Антарктики, Світового океану), так і суспільно-географічних та науково-теоретичних передумов періоду активного пізнання Землі.

Історико-географічний контекст дослідження географічного назовництва необхідно відрізнити від геоісторичного, як і «парні» наукові дисципліни *історична географія* та *геоісторія*, що сформувалися внаслідок конвергенції географії та історії [5, с. 180].

Геоісторичний метод дослідження, як зазначає Ф. Бродель, полягає в історичній просторово-часовій синхронізації природи і суспільства [1]. Геоісторичні дослідження мають системний характер, позаяк виникають на стику географії, економіки, історії, політики, а їхньою головною теоретичною особливістю є намагання визначити тренди і ритми суспільного розвитку [6]. Геоісторичний контекст дослідження геотопонімів актуалізує проблему динамізму, або історичної мінливості географічного назовництва під впливом нових суспільних чинників.

У геоісторичних дослідженнях, як вважає Я. Верменич, важливим є формування образу регіону [2]. Такими відносно стійкими, історично сформованими мовно-культурними образами геооб'єктів є географічні назви, а географічне назовництво – мовно-культурною формою геоісторичного розвитку.

Отже, до висвітлення особливостей історичних процесів формування і сучасного функціонування географічної картини Світу потрібно застосовувати теоретико-методологічні напрацювання *історичної географії, геоісторії*.

Список використаних джерел:

1. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV–XVIII ст. / пер. з фр. Г. Філіпчук. Т. 1. Структура повсякденності: можливе і неможливе. Київ : Основи, 1995. 543 с.
2. Верменич Я. Від історичної географії до геоісторії: парадигми зближення. *Історико-географічні дослідження в Україні* : зб. наук. пр. 2015. Ч. 13. С. 11–26.
3. Влах М. Антропотопонімна картина Світу: геоісторичний контекст : навч. посіб. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2024. 236 с.
4. Влах М. Історія географії : навч. посіб. / 2-е вид., доп. і перероб. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2018. 338 с.
5. Влах М., Котик Л. Теорія і методологія географічної науки : навч. посіб. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2019. 344 с.
6. Савчук І. Системна геоісторія. *Український історичний журнал*. 2023. Число 4. С. 4–13.

НАУКОМЕТРИЧНИЙ АНАЛІЗ КОНСТРУКТИВНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В ЧЕРНІВЕЦЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

Ірина КОЧЕТКОВА

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

kiv_univ@ukr.net

Анотація

Проведений наукометричний аналіз дисертаційних досліджень Чернівецької наукової школи з конструктивної географії за часи незалежності України. Виявлені основні напрямки конструктивно-географічних досліджень, які проводились в Чернівецькому університеті. У фокусі – територія Буковини. Це дослідження рекреаційно-туристичних ландшафтів, заповідних і гірських зон, еколого- та медико-географічна оцінка міських територій, гідролого-геохімічна оцінка стану річок басейну Дністра і Прута.

Ключові слова: наукометричний аналіз, конструктивна географія.

Annotation

A scientometric analysis of the dissertation studies of the Chernivtsi Scientific School on Constructive Geography during the time of Ukraine's independence was carried out. The main directions of structural and geographical research conducted at the University of Chernivtsi

have been identified. The focus is on the territory of Bukovyna. This is a study of recreational and touristic landscapes, protected and mountain areas, ecological and medical-geographic assessment of urban areas, hydrological and geochemical assessment of the state of the rivers of the Dniester and Prut basins.

Keywords: *scientometric analysis, constructive geography.*

Перші від початку здобуття незалежності нашої країни роботи зі спеціальності 11.00.11 – «Конструктивна географія і раціонального використання природних ресурсів» почали захищатися у 1993 році. Загалом з 1993 по 2021 роки було захищено 307 дисертаційних робіт, з яких 37 докторських. На спеціалізованій вченій раді Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (ЧНУ) було захищено 39 кандидатських дисертацій [3]. У самому Чернівецькому університеті було підготовлено 19 дисертаційних робіт [4], з яких 2 докторські [2; 1]

Територією дослідження науковців університету була саме Буковина. У ЧНУ наукові пошуки аспірантів часто мають рекреаційно-туристичне спрямування (Дутчак С.В., 2008; Іванунік В.О., 2009; Скутар Т.Д., 2012). У фокусі досліджень також аналіз лісових ландшафтів як основи розвитку природоохоронних територій (Сівак В.К., 2007), оцінка перспективного фауністичного потенціалу (Ячнюк М.О., 2010), еколого-геохімічна оцінка дорожніх геосистем (Ходан Г.Д., 2011), медико-екологічна оцінка поселенських геосистем (Муха К.П., 2008). Усі перелічені вище роботи стосуються території Чернівецької області. З двох робіт, присвячених безпосередньо м.Чернівці, в одній аналізуються фактори впливу на забруднення приземного шару атмосфери від рухомих джерел (Красовська О. Ю., 2011), в іншій – проводиться гідролого-геохімічна оцінка стану річок міста (Ніколаєв А. М., 2011). Беручи за основу басейновий принцип, чернівецькі вчені досліджують місцеві річки Прут (Соловей Т. В., 2004; Ємчук Т. В., 2011) та Сірет (Березка І. С., 2011), гірсько-передгірні і рівнинні допливи Дністра (Цепенда М. В., 2002). Вивчено рекреаційний потенціал ландшафтів долини Середнього Дністра (Холявчук Д. І., 2011) та сучасний стан меліоративної системи Багненської долини (Годзінська І. Л., 2021). Кирилюк С.М. (2007) виконав ландшафтно-екологічний аналіз території для цілей садівництва (на прикладі Хотинської височини), Невенченко А. І. (2012) провела еколого-грошову оцінку земель урбанізованих ландшафтів (на прикладі Коломийського Прикарпаття).

Конструктивно-географічну наукову школу на Буковині сформували доктори географічних наук Гуцуляк В. М. (Кирилюк С. М., 2007; Муха К.П., 2008; Ходан Г.Д., 2011; Ніколаєв А. М., 2011; Невенченко А. І., 2012), Жупанський Я. І. (Дутчак С.В., 2008; Березка І. С., 2011), Кирилюк М. І. (Цепенда М. В., 2002; Сівак В.К., 2007), Кілінська К. Й. (Скутар Т.Д., 2012), Круль В. П. (Холявчук Д. І., 2011; Годзінська І. Л., 2021), Руденко В. П. (Соловей Т. В., 2004; Ячнюк М.О., 2010; Ємчук Т. В., 2011; Бучко, 2019) та кандидат географічних наук Явкін В.Г. (Іванунік В.О., 2009; Красовська О. Ю., 2011). Під їхнім керівництвом були підготовлені як кандидатські дослідження, так і докторські, зокрема, Ж.І.Бучко [1] з методології транскордонного співробітництва в рекреаційно-туристичній сфері.

Засновником сучасної географічної школи в Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича можна вважати проф. Я.І.Жупанського. Наукові праці вченого спрямовані на комплексні дослідження Чернівецької області, дослідження історії географії в Україні та картографування. В царині конструктивної географії його цікавили питання оцінки рекреаційно-туристичного потенціалу

ландшафтів та антропогенні навантаження на водні об'єкти області. Проф. В.М.Гуцуляк відомий дослідженнями з ландшафтознавства, геохімії ландшафтів, геоєкології, медичної географії. В цьому ж напрямку працювали під його керівництвом й молоді науковці. Під керівництвом проф. М.І.Кирилюка були проведені гідрологічні дослідження річок басейну Дністра і Прута. Проф. В.П.Руденко відомий теоретико-методологічними розробками і прикладними дослідженнями природно-ресурсного потенціалу. Під його керівництвом проведені конструктивно-географічні дослідження з оцінки водних та фауністичних ресурсів. Виключно конструктивно-географічні дослідження проводяться проф. К.Й.Кілінською, яка розробила теоретико-методологічний апарат та провела прикладні дослідження з оцінки природно-господарського різноманіття і аспіранти під її керівництвом також досліджують рекреаційно-туристичне різноманіття Чернівецької області.

Дослідження з конструктивної географії є практично спрямованими, тому охоплюють широке коло прикладних питань, спрямованих на оптимізацію природокористування на засадах сталого розвитку.

Таким чином, можна стверджувати про формування наукової школи з конструктивної географії на базі Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, яка охоплює значний спектр досліджень Буковини і має значний потенціал для свого розвитку.

Список використаних джерел:

1. Бучко Ж. І. Транскордонні рекреаційно-туристичні комплекси України: методологія дослідження та пріоритети розвитку: автореф. дис. ... д-ра геогр. наук: 11.00.11 / Ж. І. Бучко; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К.;, 2019. – 40 с.
2. Кілінська К.Й. Еколого-прогнозна оцінка природно-господарської різноманітності Карпато-Подільського регіону України: автореф. дис... д-ра геогр. наук: 11.00.11 / К.Й. Кілінська; Чернів. нац. ун-т ім. Ю.Федьковича. — Чернівці, 2008. — 40 с.
3. Кочеткова І.В. Динаміка захисту дисертаційних досліджень з конструктивно-географічної проблематики в Україні (1995-2021 рр.) / Ірина В Кочеткова // Конструктивна географія та раціональне використання природних ресурсів. – 2024. – Випуск 4 спеціальний. – С. 19-28. – Режим доступу: <https://doi.org/10.17721/2786-4561.2024.4.special-3/19>
4. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Автореферати дисертацій – розширений (тематичний) пошук. – Режим доступу: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe (дата звернення: 29.08.2024)

ПЕРШИЙ ДРУКОВАНИЙ В УКРАЇНІ ГЕОГРАФІЧНО-ІСТОРИЧНИЙ ЖУРНАЛ

Роман ЛОЗИНСЬКИЙ

Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів
roman.lozynskyy@lnu.edu.ua

Анотація

У 1795 р. у Львові в друкарні А. Піллера виходив часопис “Zbiór Pism Ciekawych Służących do poznania Różnych Narodów i Krajów, wyjętych z dzienników i innych dzieł periodycznych, z kopersztuchami”. Це перший друкований в Україні географічно-історичний журнал. Його редактором був студент права Львівського університету Вавринець Суroveцький, згодом відомий польський економіст, історик, географ. У журналі надруковано такі географічні матеріали: “найновіший” опис росії, розповідь про

м. Женева, опис виверження Везувію в 1794 р., нариси про Східну Індію, зауваги про населення різних країв.

Ключові слова: географічно-історичний часопис, Львів, Вавринець Суровецький, історія географії.

Abstract

In 1795, the journal "Zbiór Pism Ciekawych Służących do poznania Różnych Narodów i Krajów, wyjętych z dzienników i innych dzieł periodycznych, z kopersztynchami" was published in Lviv at Piller's printing house. This is the first geographical and historical journal published in Ukraine. It was published by a law student at Lviv University, Vavrynets Surovetski, later a well-known Polish economist, historian, and geographer. The journal published the following geographical materials: "the most recent" description of Russia, a story about the city of Geneva, a description of the eruption of Mount Vesuvius in 1794, essays about East India, and notes on the population of different countries.

Keywords: *geographical and historical journal, Lviv, Vavrynets Surovetski, history of geography.*

Відкриття у Львові австрійською владою в 1784 р. державного університету значно активізувало в столиці Галичини не лише освітнє і наукове життя, але й видавничу справу. Поміж періодичних видань, які виходили у Львові із часу відкриття університету й до кінця XVIII ст., виділяється журнал "Zbiór Pism Ciekawych służących do poznania różnych narodów i krajów, wyjętych z dzienników i innych dzieł periodycznych, z kopersztynchami" ("Збірка цікавих листів для пізнання народів і країв, узятих із газет й інших періодичних видань, з мідьоритами") [1], що виходив у 1795 р. Журнал редагував студент права Львівського університету Вавринець Суровецький.

Це був ілюстрований часопис польською мовою, який виходив щомісяця в друкарні Антона Піллера. Усього вийшло шість чисел журналу (січень – червень 1795 р.). Його видавали як додаток до щоденної львівської газети "Dziennik patriotycznych polityków".

Географічна тематика в журналі була представлена найширше, як порівняти з іншими, на другому місці йшли історичні матеріали. Крім цього, у кожному номері часопису друкували декілька статей іншого тематичного спрямування: політика, винаходи, визначні особистості, виховання. Дослідники польської періодичної преси ідентифікують це видання як перший польський географічно-історичний журнал [2]. Водночас львівський "Zbiór Pism Ciekawych ..." – це перший друкований в Україні географічно-історичний журнал.

У журналі переважали науково-популярні й наукові статті, читача знайомили з культурою та звичаями різних регіонів світу. Виклад матеріалу був почасти моралізаторським [3]. За словами львівського публіциста, історика літератури і театру, журналіста й редактора другої половини XIX ст. Станіслава Шнюр-Пепловського (1869-1900) "Zbiór Pism Ciekawych..." було редаговано, як на ті часи, дуже майстерно, а виклад матеріалу, якість розміщених текстів були значно вищими, ніж пізніше львівські видання перших десятиліть XIX ст. [4].

Усього вийшло шість номерів журналу, з січня до червня 1795 р. Матеріали для публікації запозичували здебільшого з франкомовних джерел. Головні географічні, або тісно пов'язані з географією матеріали, надруковані в ньому, це:

– опис росії: “*Najnowsze opisanie czyli charakterystyka Rosyi*” (в першому і другому числах часопису), переклад книги “*Podróży P. A. Swetous Esq. do Norwegii, Danii i Państwa Rosyjskiego...*”;

– розповідь про швейцарське м. Женева: “*Los Jenewy Wystawiony za przykład Monarchom, Magistratom i Mieszkańcom wszelkich Kraiów...*” (друге число);

– опис виверження Везувію 15 червня 1794 р.: “*Opisanie ostatniego Wybuchnienia Wezuwiusza pod dniem 15 czerwca 1794 roku ...*” (третє число);

– нариси про Східну Індію і життєпис Воррена Гастінгса, першого генерал-губернатора Індії: “*Niektóre Uwagi nad Indyą Wschodnią, i życie sławney Familii Warren Hastings wyięte z listów Wdowy de la Roche pisanych w roku 1787*” (третє число);

– зауваги про населення різних країв: “*Uwagi nad ludnością kraiów*” (шосте число).

Головним історичним твором, який розміщено в журналі, була “Історія Польщі від початку до сьогодення” (“*Dzieje Polski od początku do terażniejszych czasów*”), його частини друкували у всіх номерах журналу.

Видавець часопису, Вавринець Суrowецький гербу Стремено (пол. *Wawrzyniec Surowiecki, herbu Strzemię, 1769–1827*) – це польський науковець, економіст, історик, географ, антрополог, археолог [5]. Походив із середньозаможної шляхти. Народився на Великопольщі. Навчався у Львівському університеті (1795–1798). У цей період, крім “*Zbiór Pism Ciekawych...*”, редагував також “*Dziennik Patriotycznych Polityków*” (1795–1798).

Найбільше В. Суrowецький відомий як дослідник дохристиянського періоду в історії слов'ян. Головні його праці, пов'язані з географією, вийшли у Варшаві вже в XIX ст.: “Про занепад промислу й міст у Польщі” (“*O upadku przemysłu i miast w Polsce*”, 1810), “Про ріки і сплави країв Варшавського князівства” (“*O rzekach i spławach krajów Księstwa Warszawskiego*”, 1811), “Про статистику Варшавського князівства” (“*O statystyce Księstwa Warszawskiego*”, 1812). В. Суrowецького називають одним із творців польської економічної географії. Він є також автором неопублікованої розвідки “Про єзуїтів у Польщі” (пол. “*O jezuitach w Polsce*”), яка вважається втраченою. Можливо, є автором не підписаної статті “Про судноплавство та сполучення деяких національних річок” (пол. “*O spławności i połączeniu niektórych rzek krajowych*”, в “*Pamiętnik Warszawski*”, грудень 1809) [5].

Продовженням цієї розвідки буде наукова стаття з ґрунтовнішим аналізом змісту матеріалів журналу та його значення для історії географії в Україні.

Список використаних джерел:

1. *Zbiór Pism Ciekawych Służących do poznania Różnych Narodów i Krajów, wyjętych z dzienników i innych dzieł periodycznych, z kopiersztychami. Część I–VI. Lwów, dr. A. Pillera, 1795.*

2. Łojek J., red. *Historia prasy polskiej, t. 1: Prasa polska 1661–1864, t. 2: Prasa polska 1864–1918, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1976.*

3. Rusińska-Giertych H. *Czasopiśmiennictwo lwowskie do końca XVIII wieku. Вісн. Львів. ун-ту. Серія книгознавство. Львів, 2007. Вип. 2. С. 76–84.*

4. Schnür-Pepłowski S. *Biały kruk. Kartka z dziejów literatury galicyjskiej. Gazeta Lwowska 1895, nr 20. s. 3.*

5. Aleksandrowska E. *Surowiecki Wawrzyniec. Dawni pisarze polscy od początków piśmiennictwa do Młodej Polski. Przewodnik biograficzny i bibliograficzny, t. IV: S–T (koordynacja całości Roman Loth), Warszawa 2003, s. 173–174.*

LES LIEUX DE MEMOIRE СЬОГОДЕННОГО УКРАЇНСЬКОГО МІСТА: МІЖ МИНУЛИМ І МАЙБУТНІМ

Анатолій МЕЛЬНИЧУК, Валерія ФЕДОРЯКА

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

melnichuk@knu.ua, valerija.fedoriaka@knu.ua

Анотація

Висвітлено результати дослідження збереження пам'яті в міському просторі Ніжина. Розглянуто трансформацію ландшафту пам'яті міста під впливом російсько-української війни. Акцентовано на важливості розробки міської політики пам'яті. Окреслено та проаналізовано інструменти, а також шляхи залучення мешканців до формування міської політики пам'яті. Вивчено думку мешканців Ніжина щодо наявних місць пам'яті та перспектив створення нових.

Ключові слова: *місце пам'яті, пам'ять місця, політика пам'яті, міський простір, Ніжин.*

Annotation

The results of the research of memory preservation in the urban space of Nizhyn are presented. The transformation of the urban memory landscape under the influence of the Russian-Ukrainian war is analyzed. The importance of developing the urban memory policy is emphasized. The tools and ways of involving residents in the formation of urban memory policy are outlined and analyzed. The opinion of the residents of Nizhyn about the existing places of memory and the prospects for creating new ones is studied.

Keywords: *place of memory, memory of place, memory policy, urban space, Nizhyn.*

Спираючись на праці французького філософа Моріса Альбвакса [4], багато вчених визнають суб'єктом пам'яті колектив та розглядають колективну пам'ять за соціальний конструкт, який відповідні спільноти творять і зберігають з метою інтерпретації подій минулого-теперішнього та як вираження, а також активну сполучну силу групової ідентичності [1; 2; 3; 8]. За французьким істориком П'єром Нора, «колективна пам'ять соціальних груп кристалізується та знаходить собі притулок» у певних «les lieux de memoire» [5, с. 7]. Вважається, що «місцями пам'яті» можна назвати будь-які артефакти чи навіть людей, які зберігають інформацію про події, якщо вони наділені особливою функцією формування в суспільства уявлення про себе і свою історію, творення та збереження колективної ідентичності. Щоправда відкрита в цьому розрізі перспектива спонукає зауважити, що широко вживане поняття «місце пам'яті» де-факто виступає не відповідним еквівалентом «les lieux de memoire», а лиш викривленим перекладом французького варіанту «обшир пам'яті». Пізніші дослідження у сфері колективної пам'яті у прагненні вийти за межі фетишизації місця перейшли до концепції «ландшафтів пам'яті». Наприклад, найбільш цитовану дефініцію ландшафтів пам'яті «як складної та яскравої площини, на якій спогади виникають, заперечуються, трансформуються, стикаються з іншими спогадами, мутують та розмножуються» подано в праці Філіпса та Рейеса «Global Memoruscapes: Contesting Remembrance in a Transnational Age» [6, с. 14]. Критика подібного сприйняття наводить на думку про камінь спотикання, яким постає питання: чи ландшафти пам'яті є лиш сценою для виконання ритуалів пам'яті, чи то простір-час ландшафтів пам'яті варто переосмислити як активну силу, що формує пам'ять і водночас формується завдяки актам пам'яті [7].

Так чи так, та міський ландшафт є результатом сучасних і минулих ідеологій, накладених на просторову тканину і додатково модифікованих культурою,

економікою та суспільствами. Упродовж кількох десятиліть поневолення міста пам'яті в українських містах були одними з основних об'єктів асиміляційних атак. Політика сусідніх держав виходила з логіки, що знищення пам'яті міста, цього інструменту міжпоколіннєвої комунікації містян, мало би призвести до розмивання, деструкції ідентичності українців.

Візьмемо до прикладу історичне місто на історичній Сіверщині – Ніжин. У вирі суспільно-політичних трансформацій пам'ять міста в місті зазнала модифікацій, пережила складні метаморфози, намагаючись зберегти себе, якщо не в цілості урбаністичного простору, то хоча би в багатоманітності окремих репрезентацій.

Перший кейс дослідження – ділянка в межах центрального історичного ареалу Ніжина. Збережений первісний вигляд, планування і характер забудови, велика кількість об'єктів культурної спадщини історично сформованого центру формує іміджеве обличчя міста, зокрема, завдяки маркантним містопланувальним рішенням. Багатовікова історія обумовила поєднання на території міст з різними політичними, ідеологічними та культурними особливостями – створення своєрідного калейдоскопу пам'яті міста, зафіксованого в міському просторі альтернативними шляхами. А втім, не без інцидентів: дискусійним щодо інтеграції в міську канву постає питання створення меморіалу на честь загиблих захисників України, у центрі якого – пам'ятник ніжинцю, Герою України Олександрю Мацієвському.

Щодо іншого кейсу – колишнього закритого військового містечка, відомого як «Гуньки». Його територіальна відокремленість від інших частин міста впродовж багатьох століть і пізніше, у радянський період, функціонування в статусі закритого військового містечка заклали порушення цілості структур пам'яті, що безпосередньо впливає як на розвиток, власне, цієї території, так і загалом на розвиток Ніжина. Сьогоднішній ландшафт пам'яті Гуньків представляє собою відбиток радянського періоду – пам'ятний знак на місці розстрілу німецькими окупантами в ході Другої світової війни Якова Батюка і членів його підпільної групи, а також танк-пам'ятний знак, що натеper носить назву «Слава інженерним військам ЗСУ». Водночас за ініціативи громадськості на гімназії мікрорайону встановили меморіальні дошки загиблим у російсько-українській війні місцевим. У цьому світлі важливо зауважити, що в ході війни проти України «містечко» постраждало чи не найбільше в Ніжині з огляду на розташування тут військової частини.

Тож, дослідження міст пам'яті зокрема та пам'яті міста загалом у межах двох різних за історією розвитку та морфологією кейсів Ніжина наштовхує на висновок: нагальності розробки міської політики пам'яті та її імплементації. Одним із шляхів збереження пам'яті в міському просторі вважається застосування інструментів партисипації та розвиток громадянського суспільства [7]. Так, відповідно до результатів проведеного анкетування мешканців Ніжина серед найважливіших історичних подій / епох, що мають бути збереженими в міському просторі – російсько-українська війна, Голодомор, козацька доба, Голокост, Чорна Рада, Революція Гідності та відкриття Гімназії вищих наук князя Безбородька. Питання контрверсійності пам'ятників загиблим у Великій Вітчизняній війні запропоновано вирішити заміною написів на історично коректні. Водночас підтверджено підтримку встановлення в місті меморіального комплексу на честь загиблих захисників України. До першої п'ятірки вагомих для Ніжина постатей увійшли Тарас Шевченко, Марія Заньковецька, Микола Гоголь, Олександр Мацієвський, Юрій Лисянський.

Список використаних джерел:

1. Crang M., Travlou P. S. The City and Topologies of Memory. *Environment and Planning D: Society and Space*. 2001. Vol. 19, issue 2. P. 161–177. URL: <https://doi.org/10.1068/d201t>.
2. Dwyer O. J. Interpreting the Civil Rights Movement: Place, Memory, and Conflict. *The Professional Geographer*. 2000. Vol. 52, issue 4. P. 660–671. URL: <https://doi.org/10.1111/0033-0124.00255>.
3. Edensor T. National Identity and the Politics of Memory: Remembering Bruce and Wallace in Symbolic Space. *Environment and Planning D: Society and Space*. 1997. Vol. 15, issue 2. P. 175–194. URL: <https://doi.org/10.1068/d150175>.
4. Halbwachs M. The social frameworks of memory. *On collective memory*. 1992. P. 35–189.
5. Nora P. Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. *Representations*. 1989. Vol. 26. P. 7–24. URL: <https://doi.org/10.2307/2928520>.
6. Phillips K. R., Reyes G. M. Surveying Global Memoryscapes: The Shifting Terrain of Public Memory Studies. *Global memoryscapes: Contesting remembrance in a transnational age* / ed. by K. R. Phillips, G. M. Reyes. Tuscaloosa, 2011. 203 p.
7. Rose-Redwood R., Baird I. G., Palonen E., Rose-Redwood C. Monumentality, memoryscapes, and the politics of place. *ACME: An International Journal of Critical Geographies*. 2022. Vol. 21, №5. P. 448–467.
8. Till K. E. Reimagining national identity: «Chapters of life» at the German Historical Museum in Berlin. *Textures of place: Exploring humanist geographies*. 2001. P. 273–299.

РІВНЕНСЬКИЙ ОСЕРЕДОК РОЗВИТКУ ГЕОГРАФІЧНОЇ НАУКИ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Оксана ЯРОМЕНКО

ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені академіка Степана Дем'янчука», м. Рівне
Yaromenko_ov@ukr.net

Анотація

Розкрито історичні особливості зародження й становлення географічної науки на Рівненщині. Початком розвитку географічних досліджень у регіоні стало проведення осушувальної меліорації на Поліссі. Названо провідні наукові напрями географічних досліджень. Висвітлено забезпеченість кадрами з науковим ступенем географічних наук Рівненщини на сучасному етапі.

Ключові слова: географічні дослідження, географічна наука, науковий напрям, Рівненщина.

Abstract

The historical features of the birth and development of geographical research in the Rivne region are revealed. The beginning of the development of geographical research in the region was the drainage reclamation in Polissia. The leading scientific directions of geographical research are named. The supply of personnel with a scientific degree in geographical sciences of the Rivne region at the current stage is highlighted.

Key words: geographical research, geographical science, scientific direction, Rivne region.

З метою раціональної організації розвитку географічної науки варто розкрити історичні віхи зародження, становлення й розвитку географічних досліджень, що визначається появою нових поглядів та напрямів.

Географічна думка у регіоні зароджувалася на засадах значного природничого потенціалу Рівненщини. Засадничими джерелами розвитку географічних досліджень

служували краєзнавчі описи окремих природних об'єктів та територій Волинської губернії. Великий внесок у дослідження природи Волині зробив Павло Тутковський, д. геогр. н., геолог, палеонтолог, фізико-географ, який описав зональність ландшафтів та ґрунти Волинської губернії.

Початком розвитку географічних досліджень у регіоні стало проведення осушувальної меліорації на Поліссі. Головною проблематикою – створення методик визначення розрахункових гідрологічних характеристик для меліоративного будівництва та визначенням впливу меліорацій на поверхневий і підземний стік, що свідчило про початок прикладних географічних досліджень та слугувало передумовою становлення географії як науки.

Становлення та розвиток географічної науки у Рівненській області відбувається на базі закладів вищої освіти міста Рівне.

Великим поштовхом формування науки у регіоні, зокрема й географічної, стало переведення у 1959 р. Київського інженерно-меліоративного інституту в м. Рівне, де він одержує назву Український інститут інженерів водного господарства (тепер Національний університет водного господарства та природокористування).

Новим осередком формування географічної науки на Рівненщині стала кафедра географії Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука. У 2001 р. у МЕНУ імені академіка Степана Дем'янчука започаткували підготовку фахівців-географів. Відкриття спеціальності «Педагогіка і методика середньої освіти. Географія і біологія» було на часі, оскільки в області традиційно існувала значна проблема із кадровим забезпеченням викладання географії у школах. У 2004 р. створена кафедра географії, яка стала випусковою при їх підготовці. Важливими етапами у її діяльності були отримання ліцензій на підготовку магістрів-географів у 2007 р. та бакалаврів за напрямом «Туризм» у 2011 р. [1;2].

У 2015 р. на базі Рівненського державного гуманітарного університету було започатковано підготовку фахівців за напрямом 6.040104 «Географія» та 6.010104 «Професійна освіта. Туристичне обслуговування».

У різні роки на Рівненщині працюють відомі географи, напрацювання яких мали, як прикладне так і теоретичне значення. Серед них М.Д. Будз – д. геогр. н. (1995 р.) (к. геол.-мін. н.), професор, академік Академії будівництва і архітектури України, член спеціалізованих вчених рад по захисту дисертацій з географії у Львівському та Чернівецькому національних університетах. Викладацьку роботу Маркіян Будз розпочав у 1967 р. як доцент кафедри гідрогелогії Інституту інженерів водного господарства. В період 1972-1976 рр. працював доцентом кафедри нафтопромисловості в Інституті вуглеводнів в Алжирі. Після повернення завідує кафедрою гідрології та гідрогелогії (1976-1987; 1992-2002) в Українському інституті інженерів водного господарства [4]. Сприяв становленню та розвитку географії в МЕНУ імені академіка Степана Дем'янчука

Вагомими є напрацювання сім'ї Коротунів: проф., к. геогр. н. Коротун І.М. та к. геогр. н., доц. Коротун Л.К. Проф. Ігор Коротун друкує низку наукових праць, які, разом з напрацюваннями інших географів, лягли в основу нової галузі наук про Землю – меліоративну географію, що дає право, вважати, Коротуна І.М. одним з фундаторів меліоративної географії. У 1970 р. І. Коротун був одним з ініціаторів краєзнавчого туризму на Волині, заснував Рівненський відділ Українського географічного товариства, який і очолював до кінця свого життя [2]. На сьогодні справу своїх батьків продовжує син – к. геогр. н., доцент Сергій Коротун.

Провідними напрямками географічних досліджень на Рівненщині є: формування, охорона та раціональне використання водних ресурсів в умовах глобальних змін клімату та всебічного інтенсивного навантаження; конструктивний; меліоративна географія та геоекологія; гідрологічні дослідження; вивчення природних аквальних комплексів; ландшафтно-екологічні основи проведення рекреації та туризму в межах природоохоронних територій; оптимізація екологічної інфраструктури регіону; суспільно-географічні дослідження (соціально-економічний потенціал та конкурентоспроможність регіонів, соціально-географічні дослідження), безпекознавство, охорона корисних копалин; туризмознавство, рекреаційно-туристичний потенціал регіонів, розвиток туризму за видами, історія географії, топоніми як джерело географічних досліджень та інші.

Забезпеченість кадрами з науковим ступенем географічних наук у Рівненській області на сучасному етапі не висока. Тут працюють: д. геогр. н., проф. Андрій Калько, к. геогр. н., д. т. н., проф. Ігор Гопчак та кандидати географічних наук, доценти: Тетяна Басюк, Іван Залеський, Сергій Коротун, Михайло Корбутяк, Діана Косяк, Віталій Мартинюк, Тетяна Меліхова, Віра Мельник, Андрій Романів, Вікторія Холоденко, Оксана Яроменко, Олександр Яковчук.

На превеликий жаль, молодими пішли з життя кандидати географічних наук, доценти Юрій Кушнірук (1969-2021 рр.) та Оксана Романів (1976-2022 рр.).

Вагомо, що реалізації географічних досліджень та розвитку географії як науки в регіоні, сприяють науковці, що мають ступені сільськогосподарських, технічних та педагогічних наук.

Враховуючи ієрархію наукових центрів географічної науки в Україні (за Н. Краснопольською) яка включає: головний науковий центр, крупні регіональні центри (з числом д. геогр. н. не менше 5) та регіональні центри (з числом д.г.н. 1-5), стверджуємо про функціонування Рівненського центру географічної науки, водночас як такого, що має умови для функціонування освітньо-наукової школи в географії.

Список використаних джерел:

1. Калько А.Д. Яроменко О.В. Кафедра географії і туризму Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука: історія становлення і розвитку. Збірник тез виступів учасників Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми та перспективи розвитку вищої школи та економіки в XXI столітті», присвяченої 25-річчю Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука (11-12 жовтня). Рівне: РВЦ МEGУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2018. – С.292 –295.

2. Коротун С. І. Історія розвитку меліорацій на території Західного Полісся (на прикладі Рівненської області). *Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис*. Тернопіль : Підручники і посібники, 2004. Випуск 1 (9). С. 45–51.

3. Яроменко О. В. Географічна освіта і наука Рівненщини: історичний аспект. Історія української географії та картографії. Частина 1: Збірник матеріалів Четвертої міжнародної наукової конференції, присвяченої 110-літньому ювілею професора Володимира Кубійовича. Тернопіль, 18-19 листопада 2010 р. Тернопіль, 2010. С. 31–34.

4. Яроменко О.В. Професор Маркіян Будз: внесок у розвиток географічної науки. Збірник тез виступів учасників Міжнародної-практичної конференції «Проблеми та перспективи розвитку вищої школи та економіки в XXI столітті» присвяченої 90 річчю від дня народження С.Я. Дем'янчука (22-23 жовтня 2015 р.). Рівне: РВЦМЕГУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2015. С. 196-199.

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ГЕОГРАФІЇ В УМОВАХ ОСВІТНІХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

РОЗВИТОК ФАХОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ВЧИТЕЛЯ ГЕОГРАФІЇ

Володимир БІЛАНЮК, Любов КОТИК

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів
volodymyr.bilanyuk@lnu.edu.ua, liubov.kotyk@lnu.edu.ua

Анотація

Розкрито роль набуття фахових компетентностей здобувачами освіти у процесі підготовки вчителя географії в умовах глобальної невизначеності. Наголошено, що набуття фахових компетентностей означено у проекті стандарту спеціальності 014 Середня освіта і затверджено у «Професійному стандарті Вчителя закладу загальної середньої освіти». Означено, що одним із освітніх компонентів, який забезпечує набуття фахових компетентностей є «Освітній менеджмент в географії». Наведено перелік компетентностей і результатів навчання, якими мають володіти здобувачі освіти після прослуховування курсу. Означено перелік тем навчальної дисципліни та розкрито зміст практично-семінарських занять.

***Ключові слова:** вчитель географії, фахові компетентності, управлінські навички, освітній менеджмент, освітня програма, магістр.*

Abstract

The role of acquiring professional competences by students in the process of training a geography teacher in the context of global uncertainty is revealed. It is emphasised that the acquisition of professional competencies is defined in the draft standard of the specialty 014 Secondary Education and approved in the «Professional Standard for Teachers of General Secondary Education». It is noted that one of the educational components that ensures the acquisition of professional competencies is «Educational Management in Geography». The list of competences and learning outcomes that students should have after completing the course is provided. The list of topics of the discipline is outlined and the content of practical and seminar classes is revealed.

***Key words:** teacher of geography, professional competences, managerial skills, educational management, educational program, master's degree.*

В умовах глобальної невизначеності і непевності спричинених російсько-українською війною одним із головних завдань вищої освіти України у напрямку підготовки вчителів закладів загальної середньої освіти є забезпечення набуття ними фахових компетентностей. Перелік останніх на освітньому рівні магістр означений, але не обмежений, проектом стандарту спеціальності 014 Середня освіта [5] і регламентований затвердженням «Професійним стандартом «Вчитель закладу загальної середньої освіти» [6]. З-поміж фахових компетентностей, якими має володіти вчитель XXI ст. вагомими в умовах тривалої трансформації освітнього процесу в державі на фоні війни є: ФК2: «Здатність використовувати інновації у професійній діяльності», ФК3: «Здатність здійснювати моніторинг власної педагогічної діяльності і визначати потреби, перспективи та наявні ресурси для професійного розвитку впродовж життя»; ФК7: «Здатність забезпечити

функціонування безпечного та інклюзивного освітнього середовища» [5]. Вони відповідають трудовим функціям Професійного стандарту: «Г.Проведення освітнього процесу»; «В.Участь в організації безпечного та здорового освітнього середовища», «Д.Безперервний професійний розвиток» [6]. З метою їхнього набуття в Львівському університеті в ОПП «Середня освіта (Географія)» ОР «Магістр» впроваджено різнопланові освітні компоненти нормативного блоку: «Методика науково-педагогічних досліджень», «Міждисциплінарний підхід у навчанні географії в школі», «Актуальні проблеми освітнього процесу у сучасній школі», «Педагогічна майстерність», «Інновації в географічній освіті», «Сучасні проблеми навчання географії України у школі» та ін. [3, 4]. Вагомим освітнім компонентом є «Освітній менеджмент в географії» [1, 4].

Як нормативна освітня компонента «Освітній менеджмент в географії» спрямований на набуття здобувачами освіти необхідних знань, умінь і навичок, які є обов'язковими для провадження управлінської діяльності (освітнього менеджменту) в закладі освіти, загалом, і в сфері географії, зокрема [1]. Його метою є ознайомлення студентів-магістрів з стратегією і тактикою управління закладом освіти, оволодіння прикладними інструментами діяльності менеджера освіти, вироблення практичних умінь і навичок аналізу управлінських ситуацій з сфери географії різного характеру і на різних масштабних рівнях. Це потребує від здобувачів освіти, а в перспективі вчителів закладів загальної середньої освіти постійного професійного розвитку, самодисципліни, відкритості до інновацій у системі управління, провадження освітньої діяльності, підходів до навчання географії та подання й відтворення актуального географічного знання, врахування запитів учнів і суспільства на географічну інформацію та її практичну орієнтованість.

Прослуховування курсу має забезпечити у здобувачів освіти набуття таких компетентностей: «ЗК1: Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях»; «ЗК3: Здатність планувати та управляти освітньою діяльністю, забезпечувати та оцінювати якість виконаних робіт»; «ЗК4: здатність виявляти та вирішувати проблеми у сфері професійної діяльності, бути креативним і самокритичним»; «ЗК5: здатність генерувати нові ідеї (креативність) та приймати обґрунтовані рішення»; «ЗК6: здатність розробляти та презентувати освітні проекти, управляти ними та мотивувати виконавця до досягнення спільної мети»; «ФК10: здатність здійснювати моніторинг власної педагогічної діяльності і визначати потреби, перспективи та наявні ресурси для професійного розвитку впродовж життя»; «ФК13: здатність до конструктивної та безпечної взаємодії з учасниками освітнього процесу»; «ПК23: здатність впроваджувати україноцентричний підхід в освітній діяльності з врахуванням особливостей національного і регіонального контексту» [4].

За результатами навчання на курсі здобувачі освіти мають знати: головні положення й етапи провадження освітнього менеджменту, нормативно-правові документи, які регламентують освітню діяльність в географії на території України; тенденції і принципи розвитку географії як науки і навчальної дисципліни; засади формальної, неформальної, інформальної освіти в географії; принципи розробки типових навчальних програм закладів освіти та означення в них місця географії; методи врегулювання конфліктних ситуацій в освітньому процесі; принципи і шляхи формування безпечного освітнього середовища в сучасних викликах [1, 4]. Вміти: планувати, організовувати й планувати ефективний освітній процес у закладі середньої освіти; формувати комунікаційну стратегію з колегами, здобувачами

освіти, батьками, громадою закладу освіти, демонструвати здатність до ділових комунікацій у професійній сфері; володіти навичками здійснення оцінки й моніторингу різних аспектів освітньої сфери; розробляти, вдосконалювати та впроваджувати методи і методики навчання географії; укласти SWOT-аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища менеджменту закладу освіти тощо [1, 2, 4].

З метою досягнення очікуваних результатів здобувачі освіти на курсі опрацьовують теми: «Сутність менеджменту як системи управління», «Менеджмент як культура. Моделі менеджменту», «Освітній менеджмент», «Нормативно-правові документи, які регламентують освітній менеджмент в географії», «Принципи освітньої політики України та підходи до управління в освіті. Заклади освіти як ключові об'єкти менеджменту», «Львівський університет як об'єкт освітнього менеджменту», «Виклики розвитку географії як науки та навчальної дисципліни», «Управлінська діяльність керівника навчального закладу», «Вирішення конфліктних ситуацій в освітньому менеджменті».

На практично-семінарських заняттях здобувачі освіти знайомляться з принципами і законами менеджменту, головними його науковими школами; дискутують на предмет моделей менеджменту та можливостей їхньої імплементації в освітній простір України; аналізують нормативні документи, які регламентують провадження освітньої діяльності та впровадження засад освітнього менеджменту в сучасний освітній простір держави на різних рівнях; розглядають заклади освіти як одиниці освітнього менеджменту; знайомляться з внутрішньою системою забезпечення якості освіти; виконують SWOT-аналіз зовнішнього і внутрішнього середовища загальноосвітнього навчального закладу; оцінюють організацію діяльності навчального закладу, проблему керівництва і лідерства у навчальному закладі, підвищення кваліфікації працівників і виклики самоосвіти відповідно до запитів громади і ринку освітніх послуг, аналізують маркетингову діяльність на ринку освітніх послуг закладів освіти; навчаються вирішувати конфлікти ситуації в сфері освітнього менеджменту, відстоювати місце географії у системі підготовки здобувачів освіти у середній школі.

Таке поєднання різнопланових тем і методів навчання забезпечує набуття здобувачами освіти фахових компетентностей, які стануть їм у нагоді при провадженні освітньої діяльності у закладах загальної середньої освіти, у популяризації ідей географічної науки в позашкільній освіті.

Список використаних джерел:

1. Біланюк В.І., Котик Л.І. Навчальна дисципліна «Освітній менеджмент в географії» у системі підготовки магістрів освіти. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 8 (14). С. 737-750. [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-8\(14\)-737-750](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-8(14)-737-750).

2. Біланюк В.І., Котик Л.І. Прикладні аспекти освітнього менеджменту в географії. *Восьмі Сумські наукові географічні читання: зб. матеріалів Всеукр. наук. конф. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2023. С. 36-42.*

3. Біланюк В.І., Котик Л.І. ОПП «Середня освіта (Географія)» ОС «Магістр»: виклики і переосмислення. *Географічна наука та освіта: перспективи й інновації: зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф. Переяслав, 2023. С. 26-31.*

4. Освітньо-професійна програма «Середня освіта (Географія)» другого (магістерського) рівня вищої освіти. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2024. https://geography.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/08/OPP_014_Serednia_osvita_Heohrafia_mag_2024.pdf.

5. Проект Стандарту вищої освіти України галузі знань 01 Освіта/Педагогіка, спеціальності 014 Середня освіта (за предметними спеціальностями) другого (магістерського) рівня вищої освіти, 2023. <https://mon.gov.ua>.

6. Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти», 2024. https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/646-ilovepdf_merged.pdf.

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ГЕОГРАФІЇ В УМОВАХ ОСВІТНІХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Оксана БРАСЛАВСЬКА, Ольга ПРОЦЕНКО

Уманський державний педагогічний університет ім. Павла Тичини, м.Умань

oksana.braslavska@udpu.edu.ua, o.v.protsenko@udpu.edu.ua

Анотація

Сучасний світ швидко змінюється, вимагаючи від освітньої системи гнучкості та інноваційних підходів. Географічна освіта, як одна з ключових, що формує глобальну свідомість, повинна адаптуватися до нових умов та викликів. Підготовка вчителя географії набуває особливого значення в умовах освітніх трансформацій, оскільки цей фахівець має бути готовим навчати молодь у контексті сучасних глобальних проблем і технологічних змін. У статті розглядаються основні аспекти, які визначають підготовку сучасного вчителя географії в Україні.

Ключові слова: *українська освіта, вчитель географії, Нова українська школа, цифрова трансформація освіти, інноваційні методики навчання.*

Annotation

The modern world is changing rapidly, demanding flexibility and innovative approaches from the educational system. Geographical education, as one of the key disciplines that forms global consciousness, must adapt to new conditions and challenges. The preparation of a geography teacher takes on special importance in the conditions of educational transformations, since this specialist must be ready to teach young people in the context of modern global problems and technological changes. This article examines the main aspects that determine the training of a modern geography teacher in Ukraine.

Keywords: *ukrainian education, geography teacher, New ukrainian school, digital transformation of education, innovative teaching methods.*

Зміни в українській освіті спрямовані на перехід від знанневої парадигми до компетентнісної, що ставить нові вимоги до вчителів географії. У центрі уваги опиняється формування здатностей учнів до критичного мислення, вирішення проблем, аналізу і оцінки інформації, а також розвиток екологічної свідомості та соціальної відповідальності. У зв'язку з цим, сучасний вчитель географії повинен мати глибокі знання з предмету та бути готовим ефективно інтегрувати знання з інших галузей (економіки, екології, соціальних наук тощо).

Цифрова трансформація освіти є ключовим аспектом підготовки вчителя географії. Географія є наукою, що безпосередньо працює з великими обсягами даних, картографічними матеріалами та іншими візуалізаційними інструментами. Підготовка вчителя повинна включати навчання роботі з геоінформаційними системами (ГІС), цифровими картами та інтерактивними платформами для дистанційного навчання. Також важливо навчитися використовувати різноманітні

цифрові інструменти для залучення учнів до навчання, зокрема інтерактивні дошки, додатки для віртуальних подорожей, відео та моделювання.

Для підвищення зацікавленості учнів географією необхідно впроваджувати інноваційні методики навчання, які надають можливість учням досліджувати реальні проблеми. Це включає проектне навчання, коли учні працюють над вирішенням конкретних завдань, що стосуються їхнього регіону або актуальних світових проблем. Проблемно-орієнтоване навчання також має велике значення, оскільки воно допомагає учням розвивати критичне мислення та здатність до самостійного прийняття рішень. Використання гейміфікації дозволяє створити цікавий та мотивуючий навчальний процес, що значно підвищує залученість учнів.

Сучасний учитель географії повинен розуміти й уміти пояснювати взаємозв'язки між різними аспектами людського життя: екологічними, економічними, культурними тощо. Це вимагає глибокого знання не лише географії, а й суміжних дисциплін. Інтеграція міжпредметних зв'язків сприяє формуванню у школярів цілісного бачення сучасних глобальних процесів. Наприклад, зміни клімату, що мають одночасно екологічні, економічні й соціальні наслідки, є чудовим прикладом для вивчення з інтеграційної точки зору.

Нова українська школа (НУШ) ставить перед учителями завдання впроваджувати нові підходи до навчання, зокрема, орієнтуватися на розвиток особистості учня, а не лише передачу знань. Для вчителя географії це означає створення сприятливого навчального середовища, де учні можуть висловлювати свої думки, досліджувати й робити власні висновки. Навички критичного мислення, комунікації, співпраці та творчості — це те, що має розвивати сучасний учитель у своїх учнів.

Особливо важливою є практична підготовка вчителя, яка включає організацію польових досліджень, екскурсій, інтерактивних експедицій та вивчення місцевої географії. Практичний досвід дозволяє майбутньому вчителю глибше зрозуміти матеріал, а також набувати навичок, які необхідні для організації подібних заходів з учнями.

Оскільки географія є динамічною наукою, вчителі повинні постійно вдосконалювати свої знання та навички. Курси підвищення кваліфікації, участь у семінарах, конференціях, вебінарах є необхідними умовами для успішної роботи вчителя в сучасних умовах. Це також стосується опанування новітніх технологій та методик, що сприяють вдосконаленню освітнього процесу.

Ще одним із важливих аспектів підготовки вчителя географії є розвиток комунікативних та лідерських навичок. Учитель має бути не лише знавцем свого предмета, але й лідером, який може вести учнів за собою, мотивувати їх до навчання та створювати сприятливу атмосферу для пізнання. Важливо також вміти організувати співпрацю між учнями, сприяючи формуванню навичок командної роботи, що необхідні в сучасному суспільстві.

Підготовка вчителя географії в умовах сучасних освітніх трансформацій є багатогранним процесом, що включає розвиток професійних, методичних, особистісних та цифрових навичок. Вчитель географії повинен бути готовим працювати в умовах стрімких змін, постійно вдосконалювати свої компетентності, використовувати інноваційні технології та інтеграційні підходи, щоб підготувати учнів до сучасних викликів глобалізованого світу. Тільки такий підхід забезпечить відповідність географічної освіти потребам суспільства та сприятиме формуванню всебічно розвинених і свідомих громадян.

Підготувати кваліфікованих учителів, здатних адаптуватися до сучасних змін та впроваджувати нові освітні підходи, є важливим кроком на шляху до успішної трансформації української освіти.

Список використаних джерел:

1. Бойко О. І. Сучасні підходи до підготовки вчителів географії в умовах освітніх реформ. *Наукові записки КНУ*, 2018. №3. С. 45–53.
2. Гончаренко С. У. Освіта XXI століття: виклики і перспективи. Київ: Освіта України, 2017. 320 с.
3. Єрмолаєва Т. Г. Цифрові технології у викладанні географії: посібник для вчителів. Харків: Основа, 2020. 145 с.
4. Іванченко М. А. Інтеграція знань у навчанні географії як умова формування глобальної компетентності. *Вісник педагогічних наук*. 2021. Т. 26. № 2. С. 90–98.
5. Концепція Нової української школи. Київ: МОН України, 2016. 48 с.
6. Кравець П. В. Глобальна компетентність учнів: виклики і перспективи для викладання географії. *Педагогічний дискурс*, 2019. № 12. С. 21–29.

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ

Неллі ВАШ

Ужгородський науковий ліцей Закарпатської обласної ради, Ужгород
nelly.koshtura@uzhnu.edu.ua

Анотація

Проаналізовано використання інтерактивних засобів навчання на уроках географії. Розглядаються основні види інтерактивних технологій, такі як віртуальні тури, інтерактивні карти та геоінформаційні системи (ГІС), освітні ігри та вікторини, та їх вплив на ефективність навчального процесу. Особливу увагу приділяється методичним підходам до інтеграції цих технологій у традиційні методи викладання. Окреслено перспективи розвитку інтерактивного навчання в сучасній освіті.

Ключові слова: *інтерактивні технології, віртуальні тури, інтерактивні карти, геоінформаційні системи, освітні ігри, мультимедійні презентації.*

Abstract

Was analyzed the use of interactive teaching aids in geography lessons. The main types of interactive technologies, such as virtual tours, interactive maps and geographic information systems (GIS), educational games and quizzes, and their impact on the effectiveness of the educational process are considered. Particular attention is paid to methodical approaches to the integration of these technologies into traditional teaching methods. The prospects for the development of interactive learning in modern education are outlined.

Keywords: *interactive technologies, virtual tours, interactive maps, geoinformation systems, educational games, multimedia presentations.*

Сучасний світ постійно змінюється, і освіта має відповідати новим вимогам суспільства. У зв'язку з цим, інтерактивні засоби навчання стають невід'ємною частиною освітнього процесу. Вони сприяють підвищенню зацікавленості учнів, покращують засвоєння матеріалу та розвивають навички критичного мислення і співпраці. На уроках географії інтерактивні технології дозволяють створювати яскраві та реалістичні образи світу, роблячи навчання більш захоплюючим та ефективним.

Інтерактивні технології: види та можливості. Існує безліч інтерактивних засобів, які можна ефективно використовувати на уроках географії. Розглянемо деякі з них:

- *Віртуальні тури та симуляції.* Використання віртуальних подорожей дозволяє учням "відвідати" різні куточки світу, не виходячи з класу.

- *Інтерактивні карти та геоінформаційні системи (ГІС).* Ці інструменти надають можливість досліджувати географічні дані, аналізувати кліматичні умови, розташування природних ресурсів тощо.

- *Освітні ігри та вікторини.* Використання ігрових методів робить навчання більш цікавим та інтерактивним. Вікторини сприяють закріпленню знань у захоплюючій формі.

Методичні підходи до використання інтерактивних засобів на уроках географії. Інтерактивні технології можуть бути успішно інтегровані в традиційні методи викладання. Деякі з методичних підходів включають:

- *Мультимедійні презентації.* Використання слайдів з графіками, картами та відеоматеріалами допомагає візуалізувати навчальний матеріал та зробити його більш доступним для сприйняття.

- *Групова робота та проектна діяльність.* Організація роботи в малих групах з використанням інтерактивних інструментів сприяє розвитку навичок співпраці та самостійного дослідження.

Педагогічні аспекти впровадження інтерактивних засобів. Ефективне впровадження інтерактивних технологій потребує відповідної підготовки вчителів. Це включає:

- *Тренінги та професійний розвиток.* Вчителі мають бути знайомі з новими технологіями та вміти їх використовувати у навчальному процесі.

- *Психолого-педагогічні особливості.* Важливо враховувати індивідуальні особливості учнів та їх мотивацію до навчання.

Переваги та виклики інтерактивного навчання. Інтерактивне навчання має низку переваг:

- Підвищення зацікавленості.
- Покращення засвоєння матеріалу.
- Розвиток навичок співпраці.

Втім, існують і певні виклики:

- Технічні аспекти. Не всі школи мають достатнє технічне забезпечення для використання інтерактивних засобів.

- Організаційні аспекти. Інтеграція нових технологій потребує часу та зусиль від учителів.

Розглянемо приклад успішного використання інтерактивних технологій на уроках географії: *кейс-стаді*. Використання віртуальних турів для вивчення географічних об'єктів. Учні мали змогу "відвідати" різні країни та континенти на уроках географії в 10-их класах (згідно чинної програми навчання), що значно підвищило їх інтерес до предмету.

Заключення: перспективи розвитку інтерактивного навчання

Інтерактивні засоби навчання мають великі перспективи у розвитку сучасної освіти. Вони сприяють формуванню нового підходу до навчання, де учень стає активним учасником процесу. Для успішного впровадження інтерактивних технологій необхідна підтримка з боку адміністрації шкіл та освітніх установ, а також постійний професійний розвиток учителів.

Інтерактивні технології дозволяють створювати захоплюючий та ефективний навчальний процес, який відповідає вимогам сучасного світу.

Список використаних джерел:

1. Бахмат, Н. В. (2018). Інтерактивні технології в навчанні географії. Журнал сучасної освіти, 7(4), 52-58.
2. Денисенко, О. І. (2019). Інтерактивні карти та геоінформаційні системи: методичні аспекти застосування на уроках географії. Педагогіка і сучасність, 8(2), 34-40.
3. Зінченко, Л. М. (2020). Використання мультимедійних презентацій у навчанні географії. Освітні технології, 9(1), 44-50.
4. Коваленко, С. П. (2021). Освітні ігри та вікторини як засоби активізації навчального процесу. Географія та освіта, 10(3), 65-70.
5. Мельник, А. Г. (2022). Підготовка вчителів до використання інтерактивних технологій у навчанні географії. Педагогічний журнал, 11(4), 75-82.
6. Хоменко, І. В. (2021). Перспективи розвитку інтерактивного навчання у шкільній освіті. Освітні інновації, 13(2), 45-50.
7. Johnson, A. (2017). Enhancing Geography Education with Interactive Maps and GIS. Journal of Geography Education, 5(4), 200-210.
8. Williams, S. (2019). Educational Games and Quizzes in the Geography Classroom. Innovative Teaching, 6(3), 45-51.
9. Brown, D. (2020). Teacher Training for Interactive Technology in Geography. Education Today, 15(1), 65-70.
10. Green, E. (2021). Overcoming Challenges in Interactive Geography Learning. Modern Education Review, 8(2), 110-115.

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ «КУЛЬТУРНІ ЛАНДШАФТИ»

Ірина ДОБИНДА, Мирослав ПРОСКУРНЯК

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
i.dobynda@chnu.edu.ua, m.proskurnyak@chnu.edu.ua

Анотація

«Культурні ландшафти» – це вибіркового компоненту навчання, що сприяє здобуттю компетенцій у галузі цілісного сприйняття ландшафту як соціокультурного феномену. Основними завданнями курсу є формування світоглядних, загальнонаукових і фахових знань про культурні ландшафти, розвиток навичок їхнього дослідження, збереження, раціонального використання і виявлення унікальності.

Ключові слова: ландшафт, культурний ландшафт, природні умови, артефакт.

Abstract

«Cultural landscapes» is an elective component of education that facilitates the acquisition of competencies in the holistic perception of the landscape as a sociocultural phenomenon. The main objectives of the course are to develop worldview, general scientific, and professional knowledge about cultural landscapes, as well as to enhance skills in their research, preservation, rational use, and the identification of their uniqueness.

Keywords: landscape, cultural landscape, natural conditions, artifact.

Вступ. *Культурні ландшафти* є вибіркового предметом для здобуття компетенцій, пов'язаних з цілісним сприйняттям ландшафту як соціокультурного феномену. Вчення про культурні ландшафти, сформоване українськими вченими (Михайло Гродзинський, Григорій Денисик, Володимир Воловик, Сергій Романчук, Володимир Круль та інші) [1-5] – науковий напрям, який пояснює ландшафт як об'єкт природно-антропогенної взаємодії, провідною силою формування якого є людина з

притаманною їй культурою; з'ясовує закономірності впливу людини на ландшафт; розкриває різноманітні прояви людської культури у формуванні ландшафту та особливостей його конфігурацій. В процесі вивчення курсу студент отримає базові знання про ймовірний генезис, будову, властивості та соціо-природні особливості культурних ландшафтів, наукові підходи і методи їх вивчення, напрями доцільного використання й збереження, а на прикладі історико-географічних зон України чи навіть всієї суцільної української етнічної території вивчити особливості артефактів і архетипів українських субетносів.

Мета навчальної дисципліни: сформувати у студентів світоглядні, загальнонаукові та конкретні наукові знання про культурні ландшафти, розвинути науково-методичні і практичні навички вивчення культурних ландшафтів з метою їх оптимального використання та оспадковування, як складної просторової цілісності, що має свою історію, цінність, і є об'єктом пізнання. *Завдання:* закласти в студентів уявлення про нерозривну єдність усіх природних компонентів ландшафтної сфери Землі; сформувати знання про природні та антропогенні комплекси, принципи і методи вивчення культурних ландшафтів; ознайомити студентів з науковими основами оптимізації взаємовідносин людини і природи на прикладі різних видів культурних ландшафтів історико-географічних зон України; під час польових семінарів освоїти методику опису та складання карт культурних ландшафтних комплексів, знати принципи їх побудови і способи зображення.

Загальні компетентності: здатність виявляти повагу та цінувати українську національну культуру, мультикультурність у суспільстві; вміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми, здатність до творчого пошуку, ефективного розв'язання освітніх проблем нестандартними способами. *Спеціальні (фахові) компетентності:* здатність навчити аналізувати географічні об'єкти й процеси як антропогенного, так і природного походження, з погляду фундаментальних принципів і знань природничих наук; здатність навчити застосовувати географічні знання при вивченні світу, регіону, країни, своєї місцевої, володіння інструментарієм ландшафтно-краєзнавчих досліджень.

Основний зміст програми. *Методологічні основи вивчення культурних ландшафтів. Культурне ландшафтознавство як науковий напрям.* Об'єкт, предмет, зміст і завдання. Методологічні засади вивчення. Основні наукові напрями та підходи досліджень культурних ландшафтів. *Історія розвитку вчення про культурні ландшафти.* Обґрунтування загальних уявлень про ландшафт. Розробка вчення про морфологію ландшафту. Становлення досліджень культурних ландшафтів. *Культурний ландшафт як соціокультурний феномен.* Основні тлумачення культурного ландшафту. Загальні визначення культурного ландшафту. Класифікація культурного ландшафту і критерії ЮНЕСКО. *Ознаки культурного ландшафту.* Ландшафт з точки зору культури. Основні ознаки культурного ландшафту. Лінії розкриття культурного ландшафту. *Людина як суб'єкт сприйняття ландшафту.* Теорії сприйняття людиною ландшафту. Загальна схема сприйняття людиною ландшафту. Біолого-еволюційні чинники сприйняття ландшафту. Соціокультурні чинники сприйняття ландшафту. Персональні особливості людини і сприйняття ландшафту. *Основи теорії та термінології. Структурна організація та конфігурація, основні класи культурних ландшафтів.* Етнічний ландшафт, сакральний ландшафт, політичний ландшафт, антропогенний ландшафт.

Опис культурних ландшафтів для практичного застосування в програмі шкільної

географії. *Культурні ландшафти Західної України, Закарпатської України, Південно-Західної України, Правобережної України, Лівобережної України, Центральної України, Східної України, Південної України, Забузької та Заазовської України: особливості природних умов й артефакти культурних ландшафтів, основні архетипи українських субетносів. Проектування культурного ландшафту. Принципи проектування, естетика й архітектура ландшафту. Роль управління й моніторингу в функціонуванні й динаміці культурного ландшафту. Польові семінари з оцінки різних родів і видів культурних ландшафтів. Опис різних якостей ландшафтів за маршрутом екскурсії. Картографування різних якостей культурного ландшафту. Розробка рекомендацій щодо використання, збереження та покращення основних якостей ландшафту. Розробка Проекту оспадковування та впорядкування культурного ландшафту.*

Висновки. В результаті вивчення навчальної дисципліни студенти повинні знати: особливості сприйняття ландшафту людиною; питання прояву людської культури у формуванні ландшафту; закономірності формування й ознаки культурних ландшафтів; основні напрями практичного застосування знань про культурні ландшафту в обґрунтуванні проектів природокористування; вміти: аналізувати фізіономічні ознаки різних видів культурних ландшафтів і їх конфігурацій; розкривати впливи людини на формування глибинних рис культурних ландшафтів; володіти методами ландшафтного картографування та способами картографічного зображення; розробляти основні завдання, проекти щодо оспадковування та формування культурних ландшафтів, а також представленням їх цінності для молодого покоління й майбутнього держави України в освітньо-виховному процесі.

Список використаних джерел:

1. Воловик В.М. Етнокультурні ландшафти містечок Поділля: монографія. Вінниця: ВНТУ, 2011. 270 с.
2. Гродзинський М.Д. Пізнання ландшафту: місце і простір: монографія (у 2-ох томах). К.: ВПЦ "Київський університет", 2005. – Т.1. – 431 с., – Т.2. – 203 с.
3. Денисик Г.І. Культурний ландшафт: загальні ознаки. *Культурний ландшафт: теорія і практика*. Збірник наукових праць. Вінниця: ПП «ТД «Едельвейс і К», 2010. С. 3-4.
4. Круль В.П. Ретроспективна географія поселень Західної України : монографія. – Чернівці: Рута, 2004. 382 с.
5. Романчук С.П. Історичне ландшафтознавство. К.: ВПЦ "Київський університет", 1998. 147 с.

МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД В ОСВІТІ: ІНТЕГРАЦІЯ ЗНАНЬ ТА РОЗВИТОК КОГНІТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Тетяна ЄМЧУК

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці
t.iemchuk@chnu.edu.ua*

Анотація

Міждисциплінарний підхід в освіті є важливим інструментом для формування комплексних знань і навичок у здобувачів освіти, що відповідають вимогам сучасного суспільства. Цей підхід передбачає інтеграцію знань з різних дисциплін, що дозволяє здобувачам освіти бачити зв'язки між предметами та розуміти їх у більш широкому контексті. У процесі навчання здобувачі освіти розвивають критичне мислення, творчі здібності та вміння вирішувати складні проблеми, що є необхідними для їхньої професійної діяльності.

Ключові слова: *міждисциплінарний підхід, спосіб навчання, критичне мислення, освіта.*

Abstract

An interdisciplinary approach in education is an important tool for the formation of comprehensive knowledge and skills in students who meet the requirements of modern society. This approach involves the integration of knowledge from different disciplines, which allows students to see connections between subjects and understand them in a wider context. In the process of learning, students develop critical thinking, creative abilities and the ability to solve complex problems, which are necessary for their professional activities.

Keywords: *interdisciplinary approach, learning method, critical thinking, education.*

Міждисциплінарний підхід у навчанні – це освітня концепція, яка передбачає інтеграцію знань з різних дисциплін для глибшого розуміння певної теми чи вирішення комплексних проблем. Він спрямований на створення цілісного розуміння теми, що виходить за межі однієї дисципліни. Основні характеристики міждисциплінарного підходу включають: використання концепцій та методів з різних галузей для аналізу та вирішення проблем; активну взаємодію між фахівцями з різних дисциплін для досягнення спільної мети; розгляд проблеми з різних точок зору, що дозволяє отримати більш глибоке та всебічне розуміння. Цей підхід допомагає розвивати критичне мислення, креативність та здатність до вирішення складних завдань, що є важливими навичками в сучасному світі.

Міждисциплінарний підхід має свої витоки. Вже в античні часи філософи, такі як Аристотель, використовували міждисциплінарний підхід, об'єднуючи знання з різних галузей, таких як філософія, математика, біологія та політика, для створення цілісного розуміння світу. Відродження стало періодом значного розвитку міждисциплінарного підходу. Вчені, такі як Леонардо да Вінчі, поєднували мистецтво, науку та техніку у своїх дослідженнях та винаходах. У ХХ столітті міждисциплінарний підхід набув нового значення завдяки розвитку нових наукових галузей, таких як кібернетика, системний аналіз та екологія, які вимагали інтеграції знань з різних дисциплін для вирішення складних проблем.

Міждисциплінарне навчання вимагає дотримання певних аспектів, щоб бути ефективним та результативним. Навчальні програми повинні об'єднувати знання з різних дисциплін, щоб створити цілісне розуміння теми. Це може включати спільні курси, проекти та завдання, які охоплюють кілька галузей знань.

Викладачі з різних дисциплін повинні співпрацювати для розробки навчальних матеріалів та проведення занять. Це допомагає здобувачам освіти бачити зв'язки між різними предметами, що сприяє розвитку навичок критичного мислення та вирішення проблем.

Навчальні програми повинні сприяти розвитку інновацій та нових ідей, об'єднуючи різні точки зору та методи. Програми повинні бути гнучкими, щоб адаптуватися до нових викликів та змін у суспільстві. Це може включати можливість вибору курсів з різних дисциплін.

Оцінювання здобувачів освіти повинно враховувати їхні знання та навички з різних дисциплін. Це може включати комплексні завдання, які охоплюють кілька предметів.

Сьогодні міждисциплінарний підхід активно використовується в освіті та науці для вирішення глобальних викликів, таких як зміна клімату, охорона здоров'я та технологічні інновації. Проте він значно відрізняється від традиційного методу, що базується на ізольованому вивченні окремих предметів.

Порівняльний аналіз міждисциплінарного підходу та традиційного методу навчання

	Міждисциплінарний підхід	Традиційний метод
Інтеграція знань	Сприяє об'єднанню знань з різних дисциплін, що дозволяє здобувачам освіти розуміти зв'язки між предметами та застосовувати їх у комплексних ситуаціях.	Зосереджується на вивченні окремих предметів без акценту на їх взаємозв'язок, що може призводити до поверхневого розуміння.
Методологія навчання	Включає використання різних методів навчання, таких як проекти, дослідження, групова робота, що сприяє розвитку критичного мислення та творчих навичок.	Часто базується на лекціях і репродуктивному навчанні, де студенти отримують інформацію, але не завжди мають можливість активно її досліджувати або застосовувати.
Цілі навчання	Орієнтований на формування універсальних компетенцій, які можуть бути застосовані в реальних життєвих ситуаціях, що робить навчання більш релевантним і практичним.	Часто фокусується на запам'ятовуванні фактів і теорій, що може обмежувати здатність здобувачів освіти адаптуватися до нових викликів.
Роль викладача	Викладачі виступають як фасилітатори, які підтримують студентів у їхньому навчальному процесі, заохочуючи їх до самостійного дослідження та аналізу.	Викладачі зазвичай є основним джерелом знань, що може зменшувати активність студентів у навчальному процесі.

Таким чином, міждисциплінарний підхід пропонує більш динамічний і інтерактивний спосіб навчання, що відповідає вимогам сучасного суспільства, тоді як традиційний метод може бути обмеженим у своїй ефективності.

Впровадження міждисциплінарного підходу в освіті може стикатися з різними викликами, які можуть ускладнити його реалізацію.

Міждисциплінарний підхід вимагає нових методів навчання, які можуть бути не знайомі вчителям. Це включає інтеграцію різних дисциплін, що потребує від педагогів знань і навичок у кількох областях одночасно. Відсутність відповідної підготовки може призвести до труднощів у реалізації цього підходу.

Впровадження міждисциплінарного навчання може вимагати зміни в організації навчального процесу, включаючи перегляд навчальних планів та програм. Це може бути складно через бюрократичні перешкоди та недостатню гнучкість існуючих освітніх систем.

Здобувачі освіти, які звикли до традиційного навчання, можуть не бути готовими до міждисциплінарного підходу. Вони можуть не знати, як працювати з інформацією з різних джерел або як застосовувати знання з однієї дисципліни в іншій, що може призвести до розгубленості та зниження мотивації.

Оцінювання навчальних досягнень учнів у рамках міждисциплінарного підходу може бути складним. Традиційні методи оцінювання, які фокусуються на знаннях з окремих предметів, можуть не відображати реальні досягнення учнів у міждисциплінарному контексті.

Впровадження міждисциплінарного підходу може вимагати додаткових ресурсів, таких як навчальні матеріали, технології, а також час для підготовки вчителів. Брак фінансування та ресурсів може стати серйозною перешкодою. Загалом, хоча міждисциплінарний підхід має потенціал для значного покращення навчального процесу, його реалізація вимагає подолання ряду викликів, які потребують комплексного підходу та підтримки з боку освітніх установ і держави.

ПЕРСОНАЛІЗОВАНИЙ ПІДХІД ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ У ШКОЛІ

КИРИЧЕНКО Давид

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ
david0634727212@gmail.com

Анотація

Сучасна освіта все більше відходить від традиційної класно-урочної системи, яка не завжди відповідає індивідуальним потребам учнів. Стаття розглядає можливості персоналізації навчання географії як альтернативи. Автор аргументує, що індивідуальні траєкторії розвитку, створені з урахуванням інтересів та темпу навчання кожного учня, можуть зробити процес вивчення географії більш цікавим та ефективним. Для цього пропонуються різноманітні методи та інструменти, такі як карти предметів, міждисциплінарні зв'язки та різноманітні формати завдань. Персоналізація навчання географії сприяє розвитку ключових компетентностей учнів та готує їх до викликів сучасного світу.

Ключові слова: *персоналізація, карта предмету, географія, індивідуальна траєкторія розвитку, класно-урочна система.*

Annotation

Modern education is increasingly moving away from the traditional classroom-based system, which does not always meet the individual needs of students. This article explores the possibilities of personalizing geography learning as an alternative. The author argues that individualized learning paths, created taking into account the interests and pace of learning of each student, can make the process of learning geography more interesting and effective. To achieve this, a variety of methods and tools are proposed, such as subject maps, interdisciplinary connections, and diverse task formats. Personalizing geography learning contributes to the development of key competencies in students and prepares them for the challenges of the modern world.

Key terms: *personalization, subject map, geography, individualized learning path, traditional classroom-based system.*

Сучасна шкільна освіта стоїть перед значними викликами. Стандартні підходи у вивченні дисциплін, зокрема географії, все менше відповідають запитам суспільства. Зміна професій за останні 50 років, стрімкий розвиток технологій, переорієнтація економік на сферу послуг та цифровізація суспільних відносин змушують освіту шукати нові форми навчання, що здатні підготувати особистість до гнучкості, невизначеності та можливості «Lifelong learning» (навчання протягом усього життя). Ця концепція освіти передбачає безперервне набуття нових навичок і знань в обраному напрямку і, як результат, формування індивідуальної системи освіти або моделі саморозвитку.

Система класно-урочного навчання, широко використовувана у державних та приватних закладах освіти, зосереджена на масовому навчанні людей та побудована на уніфікації навчального процесу не враховуючи індивідуальних потреб учнів, а саме їх когнітивних, психоемоційних особливостей сприйняття та засвоєння знань.

Розвинена та популяризована Яном Амосом Коменським у 16 – 17 століттях класно-урочна система дозволяла виховувати майбутні покоління для запитів індустріального світу, проте в умовах сучасного розвитку цивілізації, використання даної системи призводить до серії проблем у шкільній освіті: одноманітність підходів навчання, що не враховують індивідуальні особливості учнів; пасивна роль учня, як об'єкта освітнього процесу; відсутність мотивації та втрата інтересу до вивчення предметів у школі.

Ці виклики спричиняють трансформаційні зсуви у освітніх середовищах та змінюють ставлення до учня, переходячи з категорії “об'єкта” до сприйняття його як суб'єкта освітнього процесу, тобто того, хто може впливати на власну освіту.

У Державному стандарті профільної середньої освіти затвердженому 25 липня 2024 року, реалізовується принцип персоналізованого підходу до навчання та побудови індивідуальної траєкторії розвитку здобувачів освіти. Це має на меті реформувати шкільну освіту та поступово відмовитися від принципів класно-урочної системи.[1]

Персоналізація – це здатність створювати навчальне середовище, яке дає змогу студентам реалізувати власні цілі, темп та/або спосіб навчання [2]. Інструментом для досягнення персоналізації є створення індивідуальної траєкторії розвитку, що дозволяє вивчати предмет відповідно до освітніх потреб, особистих інтересів та можливостей учня/учениці. Основні принципи персоналізованого навчання включають: індивідуалізацію навчальних завдань (створення завдань з урахуванням темпу навчання, інтересів учня/учениці, способу сприйняття інформації); активну залученість індивіда у навчальний процес (учень/учениця обирають теми для дослідження та беруть участь у створенні індивідуальної траєкторії вивчення дисципліни); зворотній зв'язок (вчитель регулярно надає зворотній зв'язок щодо навчальної діяльності, акцентуючи увагу на якісних показниках та особистісному зростанні дитини); різноманіття методів навчання (використання таких методів, як дослідження, лабораторні роботи, дискусії, експерименти, крафт, що підвищує залученість учнів.

Вивчення географії у школі можливе на основі широкої міждисциплінарної взаємодії та інтеграції з різними науками. Тому цей предмет може виступати своєрідним “трампліном” у запровадженні персоналізованого навчання. Крім того, шкільні програми вивчення географії у 6-11 класах є слабо пов'язаними між собою, як, наприклад, курси “Материка та океани” та «Україна у світі: природа, населення”. Це дозволяє враховувати інтереси учнів та їхнє бажання пізнавати нове.

Персоналізований підхід у вивченні географії може бути реалізований через:

- Рівень академічного заглиблення учня/учениці під час вивчення певної теми (наприклад, під час вивчення населення Південної Америки в 7 класі можна дослідити корінні народи та неконтактні племена материка.

- Визначення кількості академічних годин на вивчення тем з географії: дитина може самостійно, або за рекомендації вчителя визначити, скільки часу вона готова приділяти освоєнню нового матеріалу відповідно до своєї індивідуальної траєкторії.

- Форми навчання: індивідуально, дуально, у парі, у міні-групі, у групі. Форма навчання може визначатися за темпом навчання, інтересами, віком чи освітніми потребами здобувача освіти.

- Формати завдань: враховуючи особливості сприйняття дитини, її сильні та слабкі сторони, можна використовувати різноманітні формати завдань (есе, письмова робота, робота з картою, відео репортаж, ручна робота, моделювання, створення плакатів, подкаст, створення таблиць та ін.). Окрім цього можуть диференціюватися типи завдань на пошук, дослідження, вирішення проблеми та експеримент.

- Використання різноманітних джерел інформації: Крім підручників, учні можуть використовувати атласи, карти, географічні інформаційні системи, інтернет-ресурси.

Вивчення географії в умовах персоналізації можливе через створення карти предмету, що є частиною індивідуальної траєкторії розвитку дитини. Карта предмету – це інтерактивне інформаційне полотно вивчення дисципліни, що формується за участі дитини, де наочно відображені теми, завдання, міждисциплінарні зв'язки з іншими предметами. Важливою особливістю даної карти є змінюваність та динамічність.

Персоналізований підхід у вивченні географії – це шлях до створення сучасної, ефективної та цікавої школи. Впровадження індивідуалізованих підходів вимагає від вчителя значних зусиль, але результати варті того. Персоналізоване навчання дозволяє розвинути в учнів інтерес до географії, сформувані в них ключові компетентності, необхідні для успішного життя в сучасному світі.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Державного стандарту профільної середньої освіти. URL:<https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-derzhavnoho-standartu-profilnoi-serednoi-osvity-851-250724>

2. (Міністерство освіти і науки України. (24.06.2020). Рекомендації щодо впровадження змішаного навчання у закладах фахової передвищої та вищої освіти. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/rekomendacij-shodo-vprovadzheniya-zmishanogo-navchannya-uzakladah-fahovoyi-peredvishoyi-ta-vishoyi-osviti>.)

ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ НА ЗАСАДАХ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ

Наталія КУРИШ

в.о.директора Комунального закладу «Інститут післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області», Чернівці
kurish.natalya@ukr.net

Анотація

У статті обґрунтовано актуальність підготовки майбутніх вчителів географії на засадах компетентнісного підходу, що визначається трансформаційними процесами у системі освіти, змінами нормативно-правової бази та викликами суспільства.

Автором окреслено змістове розуміння компетентнісного підходу підготовки майбутніх вчителів географії, а також його складові, що включають предметні, професійні та загальні компетентності. Визначено функції компетентнісного підходу в підготовці майбутніх вчителів географії.

Ключові слова: професійні компетентності, предметні компетентності, загальні компетентності, компетентнісний підхід.

Abstract

The article substantiates the relevance of training future geography teachers on the basis of the competency approach, which is determined by transformational processes in the education system, changes in the legal framework, and societal challenges.

The author outlines a meaningful understanding of the competency-based approach to the training of future geography teachers, as well as its components, which include subject, professional, and general competencies. The functions of the competence approach in the training of future geography teachers are defined.

Keywords: *professional competences, subject competences, general competences, competence approach.*

В умовах сучасних трансформаційних процесів у системі освіти одним із важливих стратегічних завдань вищої освіти є забезпечення якості підготовки майбутніх учителів на рівні стандартів і рекомендацій європейського освітнього простору. Важливим при цьому є врахування нормативно-правових документів, що регулюють вищу освіту України (закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021 – 2031 роки, Концепція розвитку освіти України на період 2015 – 2025 роки, Концепція розвитку педагогічної освіти на 2019 – 2029 року тощо), які приділяють значну увагу розвитку наукової та інноваційної складової в освіті щодо підготовки майбутніх педагогів із врахуванням сучасних актуальних підходів.

Окрім цього важливим є при підготовці майбутніх педагогів враховувати вимоги до вчителя, які окреслюються у новому Професійному стандарті «Вчитель закладу загальної середньої освіти» (далі – Професійний стандарт), що затверджений наказом Міністерства освіти і науки України від 29 серпня 2024 р. №1225. У ньому визначається мета професійної діяльності вчителя, що полягає в організації навчання та виховання здобувачів освіти під час здобуття ними повної загальної середньої освіти шляхом формування у них ключових компетентностей і світогляду на основі загальнолюдських і національних цінностей, а також розвитку інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, необхідних для успішної самореалізації та продовження навчання [1].

Для досягнення окресленої мети необхідно сформувати педагога нової формації, який буде готовий швидко адаптуватися до змін і сучасних викликів, зуміє гнучко підходити до вирішення будь-яких педагогічних ситуацій, зможе застосовувати фахові знання й уміння на практиці, трансформуючи у нові програми та методичні підходи.

Тому важливо, при підготовці майбутнього вчителя географії вибудувати освітній процес на засадах компетентнісного підходу, що полягає у формуванні, перш за все, предметних компетентностей (природничої, соціально-економічної, екологічної, просторової та краєзнавчої), що є фундаментальними при викладанні саме географії. Але не менш важливим для майбутнього вчителя географії є сформованість професійних компетентностей, визначених у Професійному стандарті: мовно-комунікативної, предметно-методичної, інформаційно-цифрової, здатність до навчання впродовж життя, прогностичної, організаційної, оцінювально-аналітичної, психологічної, емоційно-етичної, педагогічного партнерства, здоров'язбережувальної, інклюзивної.

Загальні компетентності: громадянська, соціальна, культурна, лідерська та підприємницька, що визначалися у попередньому Професійному стандарті за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти»,

«Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» (затвердженому 23.12.2020 року) [2], на нашу думку, є важливими і необхідними для майбутнього педагога, адже вони забезпечують формування особистісних якостей та характеристик вчителя, які допоможуть у професійному становленні.

Враховуючи вищезазначені позиції, можна визначити функції компетентнісного підходу у підготовці майбутніх вчителів географії:

- посилення зорієнтованості освіти на працевлаштування випускників вищих навчальних закладів, тобто на підвищення конкурентоздатності майбутніх вчителів-географів на ринку праці;

- підвищення гнучкості вищої освіти на основі забезпечення цілісності процесу підготовки вчителя-фахівця, опираючись на Професійний стандарт.

- підвищення рівня якості освіти випускників і забезпечення сумісності результатів їх підготовки за певним фахом професійної діяльності в різних закладах вищої освіти і різних країнах [3].

Враховуючи зміни до підходів формування особистості майбутнього учителя географії, виокремлюються нові вимоги до науково-педагогічних кадрів закладів вищої освіти, щодо використання нестандартних методів, форм і засобів педагогічної взаємодії, що забезпечить ефективність підготовки вчителів та підвищить їх конкурентоспроможність в умовах сучасних викликів та запитів суспільства.

Отже, підготовка майбутніх учителів географії у закладах вищої освіти сьогодні необхідно розглядати як комплексний системний процес формування предметних, загальних і професійних компетентностей, спрямованих на їх практичну значимість при запровадженні у педагогічну діяльність викладаючи в закладах загальної середньої та позашкільної освіти.

Список використаних джерел:

1. Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти» (затверджений наказом Міністерства освіти і науки України від 29 серпня 2024 р. №1225). URL: <http://surl.li/lcprqf> (дата звернення: 09.09.2024).

2. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)», 2020. (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text> (дата звернення 02.09.2024).

3. Томінець О.В. Теоретичні основи запровадження компетентнісного підходу у процес неперервної підготовки вчителів географії. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/303/1/teoret_osnov.pdf (дата звернення: 08.09.2024).

КРЕАТИВНІСТЬ ТА КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ У ПІДГОТОВЦІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ

Юлія ОЛІШЕВСЬКА

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ
yuliaolishevska@knu.ua*

Анотація

Проаналізовано особливості розуміння креативності та критичного мислення у процесі підготовки майбутніх вчителів географії. Визначено необхідні умови для забезпечення розвитку критичного мислення та креативності. Окреслено особистісні властивості майбутніх вчителів, які сприяють формуванню креативності, зокрема:

інтелектуальна активність, оригінальність, оптимізм, почуття гумору, творча уява, незалежність щодо суджень, екстенціональність, здатність до генерування ідей, критичність і високий ступінь рефлексії та здатність до безперервної освіти. Встановлено, що у процесі підготовки майбутніх педагогів та їх подальшої професійної діяльності ці дві компетентності виступають головними ресурсами для забезпечення професійного зростання.

Ключові слова: креативність, критичне мислення, підготовка вчителів географії, освітній процес.

Abstract

The peculiarities of understanding creativity and critical thinking in the process of training future geography teachers are analysed. The necessary conditions for the development of critical thinking and creativity are determined. The personal qualities of future teachers that contribute to the formation of creativity are outlined, in particular: intellectual activity, originality, optimism, sense of humour, creative imagination, independence of judgement, extensiveness, ability to generate ideas, criticality and a high degree of reflection and the ability to continuous education. It has been established that in the process of training future teachers and their further professional activity, these two competences are the main resources for ensuring professional growth.

Key words: *creativity, critical thinking, geography teacher training, educational process.*

Зростання конкуренції в сфері освітніх послуг відіграє ключову роль у підготовці педагогів, вимоги до яких постійно зростають та трансформуються. На сьогодні актуальною постає потреба у підготовці вчителів географії, котрі здатні до вирішення професійних завдань за швидкозмінних умов, а також готові до впровадження креативності й критичного мислення на всіх етапах свого професійного розвитку. Реалії сучасного життя вимагають спрямованості освітнього процесу таким чином, щоб забезпечувати пізнавальну активність і самостійність мислення його учасників, а це неможливо без розвитку критичного мислення. Таке завдання зафіксовано у Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти [3] та Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки [4].

Метою дослідження є визначення характерних умов, необхідних для забезпечення розвитку критичного мислення та креативності у процесі підготовки майбутніх вчителів географії.

Важливими навичками сучасних вчителів є вміння інтегрувати свої знання в професійну діяльність, створювати креативні ідеї, знаходити інноваційні рішення, бути готовими змінюватися та підвищувати свій професійний рівень відповідно до сучасних потреб суспільства. Тобто, сучасний вчитель географії – це ерудований фахівець, готовий до пошуку нових методик викладання, саморозвитку та формування творчої, креативної атмосфери під час освітнього процесу.

Згідно із даними Всесвітнього економічного форуму 2021, саме креативність та критичне мислення є провідними навичками діяльності, які найбільш цінуються роботодавцями зараз та у найближчій перспективі. Отже, важливо розвивати такі здібності у майбутніх вчителів, щоб вони могли сприяти формуванню таких компетенцій у здобувачів освіти. Як у процесі підготовки майбутніх педагогів так і в процесі їх подальшої професійної діяльності ці дві компетентності виступають головними ресурсами для забезпечення професійного зростання.

Питання підготовки вчителів географії в сучасних умовах висвітлено у роботах К.

Б. Борисенко, Л.Б. Паламарчук, О. В. Тімець та ін. Однак недостатньо уваги приділяється формуванню креативності та критичного мислення у майбутніх вчителів географії.

Креативність – це здатність створювати нові, оригінальні ідеї, відхиляючись від прийнятих схем мислення. Її іноді порівнюють із підприємливістю [1]. Підприємливість як риса особистості полягає в здатності до пошуку нових можливостей за межами наявних ресурсів, саморозвитку та самореалізації, ефективній діяльності в умовах невизначеності. Актуалізація навичок креативності у професійному середовищі педагогів сприятиме формуванню сучасного, мобільного освітянина готового до вирішення різного роду ситуацій нестандартним шляхом та розвитку до самоорганізації. Особливу роль у формуванні креативності вчителя відіграють його особистісні властивості та мотиваційні чинники [2]. Основою для формування креативності як професійного ресурсу майбутніх вчителів є набір наступних особистісних рис таких як інтелектуальна активність, оригінальність, оптимізм, почуття гумору, творча уява, незалежність щодо суджень, екстенціональність (відкритість новому досвіду), здатність до генерування ідей, критичність і високий ступінь рефлексії, здатність до діалогічного спілкування, володіння сучасними інформаційними освітніми технологіями, безперервна освіта [2].

Для розвитку критичного мислення та креативності важливо забезпечити наступні умови:

- під час навчання системно включати завдання, розв'язання яких вимагає опанування логічних методів та розвиток аналітичних здібностей;
- навчальний процес має сприяти послідовному дослідженню теми у процесі інтерактивної взаємодії здобувачів;
- результатом навчання має бути не засвоєння фактів та чужих думок, а вироблення вміння мислити, висловлювати власні думки та аргументувати їх, при цьому знаходити, аналізувати, інтегрувати інформацію з різних джерел.

В умовах Нової української школи проблеми формування креативності та критичного мислення є ключовими в державній освітній політиці. Однак, на сьогодні існує ціла низка невирішених завдань у процесі підготовки вчителів, що здатні до формування креативності та критичного мислення у здобувачів освіти, зокрема:

- відсутність єдиного підходу до розуміння феномену креативності,
- відсутність єдиних вимог до особистості вчителя під час роботи із дітьми,
- недосконалість системи формування в учителів необхідних компетентностей, зокрема креативності та критичного мислення.

Вирішення зазначених завдань можливе завдяки андрагогіці, тобто моделі неперервної освіти, що формує в особи здатність до інноваційного мислення, соціальної та професійної мобільності та формування креативного освітнього простору.

Список використаних джерел:

1. Креативні практики у професійному розвитку педагогічних працівників в умовах НУШ *Видавництво «Шкільний світ»*. URL: <https://osvitaua.com/2020/06/90152/> (дата звернення 10.08. 2024)

2. Міщиха Л. Креативність як вагома характеристика інноваційної діяльності викладача вищої школи. *Актуальні проблеми психології. Психологія творчості*. 2019. Т.12, № 26. С. 194–202.

3. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти. *Офіційний вебпортал парламенту України*.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-п#Text> (дата звернення: 14.08.2024).

звернення:

4.Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-р#Text> (дата звернення: 14.08.2024).

РЕЖИМИ ТА СЕРВІСИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Ірина ПОРУЧИНСЬКА

Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

rinaporuchynska@gmail.com

Анотація

Розглянуто основні сервіси для дистанційного навчання учнів у синхронному, асинхронному та гібридному режимах.

Ключові слова: дистанційне навчання, синхронне навчання, асинхронне навчання, гібридне навчання.

Abstract

The main services for distance education of students in synchronous, asynchronous and hybrid modes are considered.

Keywords: distance learning, synchronous learning, asynchronous learning, hybrid learning.

В останні роки значно зросла необхідність удосконалення організації дистанційного навчання у закладах освіти. Під дистанційним навчанням розуміють особисту діяльність учня, яка відбувається за допомогою сучасних телекомунікаційних засобів. Така форма навчання вимагає ретельної підготовки вчителів у сфері комп'ютерних технологій, а також сильної мотивації учнів та їх самостійності [3].

Дистанційне навчання може здійснюватися у трьох режимах: синхронному (всі учасники освітнього процесу одночасно перебувають у веб-середовищі), асинхронному (освітній процес здійснюється за зручним для вчителів та учнів графіком) чи гібридному.

Синхронне он-лайн навчання зазвичай здійснюється засобами вебінарів і відеоконференцій, а також чатів у реальному часі. При цьому найчастіше користуються такі платформи, як Zoom, Skype, Google Meet, Teams, Google Classroom, BigBlueButton, а також месенджери Telegram, Viber, Facebook Messenger [2].

Синхронний режим дозволяє співпрацювати в режимі реального часу. Його перевага в тому, що можна залучати учасників миттєво та у визначений час. Учні долучаються до вчителя за розкладом. Частина уроку можна використати для відео пояснення нового матеріалу залежно від теми, з урахуванням вікових особливостей учнів.

При підготовці до уроку важливо збалансовано поєднувати цифрові завдання, роботу з підручником та робочим зошитом. Особливу увагу слід приділяти практичним завданням, при виконанні яких не передбачається користування електронними ресурсами.

Асинхронний режим може включати в себе різноманітні засоби інформації, аудіо-та відео уроки. Серед найбільш популярних можна виділити записані презентації (слайд-шоу та відео); електронну пошту; дошки для обговорень; групи в соціальних мережах (Facebook, Instagram). Також використовують хмарні сервіси OneDrive, Google Диск, You Tube та сервіси Class Time, Google Forms, Testorium [2].

Перевагами асинхронного навчання є незалежність, гнучкість, індивідуальний темп. В асинхронному режимі навчання кожен учень може працювати у власному темпі та в зручний для себе час.

Гібридний або синхронно-асинхронний режим – це поєднання двох попередніх режимів дистанційного навчання [1]. У такому випадку уроки проводяться в синхронному режимі з використанням однієї з платформ, а потім учні отримують завдання або додаткові матеріали через один з месенджерів.

Якщо у класі є діти, в яких немає доступу до електронних ресурсів та мережі Internet, то основне навчання для них відбувається за підручником. Завдання передаються телефоном чи іншими доступними засобами спілкування. Важливо, щоб завдання були максимально деталізовані, містили не лише перелік, а й роз'яснення порядку опрацювання тем і виконання завдань.

Серед переваг дистанційного навчання можна виділити: можливість підлаштувати темп навчання під себе; проглядати навчальний матеріал повторно; зниження психічного та фізичного навантаження; формування навички самоосвіти. Проте поряд з перевагами є і недоліки у впровадженні дистанційного навчання в освітній процес. До них можемо віднести: обмеження безпосереднього соціального спілкування; гаджетизація життя; мала кількість годин, яка відведена на практику.

Список використаних джерел:

1. Маятіна Н., Лисенко Т., Дмитрієнко О. Сучасні моделі дистанційного навчання. *Український педагогічний журнал*. 2021. № 2. С. 84-95.
2. Мельник А. І. Проблеми використання елементів дистанційного навчання в умовах воєнного стану. *Вісник КНЛУ. Серія: Педагогіка та психологія*. 2022. Т. 37. С. 64-75.
3. Положення про дистанційне навчання, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України № 1115 від 08.09.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0941-20#n2>.

ВИСВІТЛЕННЯ ПОЛІТИКО-ГЕОГРАФІЧНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ У ПРОГРАМІ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ ДЛЯ 8-ГО КЛАСУ

Роман СЛИВКА, Йосип ГЛЕЦЬКИЙ, Ірина ЗАКУТИНСЬКА

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
Івано-Франківськ*

*roman.slyvka@pnu.edu.ua, irina.zakutynska@pnu.edu.ua,
yosyp.hiletskyi@pnu.edu.ua*

Анотація

У модельній навчальній програмі з географії, яка підготовлена колективом авторів, що його очолив С.П. Запотоцький і затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2022 року, замість теми «Населення України та світу» у 8 класі запропоновано два розділи під назвами «Природокористування» та «Простір – територія – держава». Щодо розділу IV. «Простір – територія – держава», який передбачає ознайомлення з темами: «Українська держава» та «Політична карта світу», то він дуже доречний, вдало структурований і здебільшого посилює для сприйняття учнями 8-го класу. Вивчення географії у 8 класі за навчальною модельною програмою колективу авторів, який очолив Запотоцький С.П. загалом передбачає вдале трансформування змісту курсу, зокрема у політико-географічній його складовій.

Ключові слова: модельна навчальна програма, територія держави, простір держави, політична карта світу, Українська держава.

Abstract

In the model curriculum in geography, which was prepared by a team of authors headed by S.P. Zapotocki and approved by the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated August 3, 2022, instead of the topic "Population of Ukraine and the World" in the 8th grade, two sections are proposed under the names "Usage of nature" and "Space – territory – state". Regarding section IV. "Space – territory – state", which involves familiarization with the topics: "Ukrainian state" and "Political map of the world", is very appropriate, well structured and, for the most part, useful for the perception of 8th grade students. The study of geography in the 8th grade according to the educational model program of the team of authors headed by S.P. Zapotocki. In the report, we state that the study of geography in the 8th grade according to the educational model program of the team of authors under the leadership of S.P. Zapotocki. In general, it implies a successful transformation of the content of the course, in particular its political and geographical component.

Keywords: *model curriculum, territory of the state, space of the state, political map of the world, Ukrainian state.*

У модельній навчальній програмі з географії, яка підготовлена колективом авторів, що його очолив С.П. Запотоцький і затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2022 року, замість теми «Населення України та світу» у 8 класі запропоновано два розділи під назвами «Природокористування» та «Простір – територія – держава». Щодо розділу IV. «Простір – територія – держава», який передбачає ознайомлення з темами: «Українська держава» та «Політична карта світу», то він дуже доречний, вдало структурований і здебільшого посильний для сприйняття учнями 8-го класу. Зазначимо, щоправда, що питання збройних конфліктів за територію і ресурси пояснити учням цієї вікової категорії очевидно буде досить складно.

53 параграф Теми. 1. «Українська держава і територія держави України» дуже важливий для вивчення школярами з огляду на триваючу з 2014 року російсько-українську війну, наслідком якої є окупація та нелегітимна анексія значної частини території держави. Позитивним аспектом програми є рекомендована робота у групі, яка скерована на з'ясування ролі кордонів у безпеці держави. Вважаємо також, що учні вже на рівні 8 класу повинні чітко усвідомлювати головний історико-географічний наратив української державницької ідеї – Україна є спадкоємницею державницької традиції слов'янського племені антів, тобто їх протодержава існувала у ранньому середньовіччі. Це дуже важливий аспект, оскільки закладаються основи сприйняття дитиною політичної географії та історії своєї держави з чітким відмежуванням від будь-яких спроб адептів російського шовінізму вивести українську державність із пізнього середньовіччя на основі концепції Русі в якості «колиски трьох братніх народів». Взагалі традиційна для російського геополітичного наративу апеляція до родини в описі відносин між народами є відверто маніпулятивною, скерованою на встановлення вигаданої ієрархії та якихось особливих історичних прав росіян на території сусідніх держав.

Не менш важливим є параграф 54, який описує АТУ України. Адже Україна нещодавно реалізувала реформу децентралізації, яка визначила ліквідацію 490 старих районів і утворення 136 нових районів. Також реформа передбачила формування у межах районів територіальних громад, яких не було при попередньому адміністративно-територіальному поділі. В цьому аспекті важливо пояснити школярам – йдеться про перерозподіл владних повноважень і фінансів на користь

місцевих громад, що має реалізувати базовий конституційний принцип – вирівнювання прав і свобод громадян України незалежно від того, чи живуть вони у центральних великих містах, або ж у віддалених невеликих містах, селищах і селах. Рекомендуємо вчителям на відповідному уроці покликатися на давні українські та європейські традиції самоврядування. Сильною стороною програми є знайомство з генеральним планом міста чи села (в програмі зазначено виключно міста), як свого роду просторовою конституцією населеного пункту. Іншою позитивною характеристикою є передбачена проєктна діяльність на встановлення особливостей формування спроможних територіальних громад. Вважаємо, що якраз на рівні 8 класу доцільно закладати розуміння значення ролі громадських ініціатив у формуванні комфортного для життя простору територіальних громад. З цієї точки зору роль учителів географії у формуванні відповідальних громадян беззаперечна.

Логічним завершенням вивчення географії у 8 класі є тема «Політична карта світу». Уперше школярі знайомляться із поняттями «країна», «держава», «залежна територія», а також з базовими критеріями класифікації держав світу. Сильною рисою програми є акцентування на дослідницькій роботі – порівняльній оцінці географічного положення України з іншими країнами світу. Цікавою є пропозиція роботи з інформацією, а саме із джерелами знань про регіони та країни світу. Добре побудована робота з такими джерелами є запорукою формування критичного мислення, максимально об'єктивного погляду на сучасний світ і місце України у ньому. Вважаємо, що таке практичне завдання формує чітке розуміння значення приморського положення держави, кількості сусідів, характеру і морфології кордонів на її політичний та соціально-економічний розвиток.

Основним наративом, який має ретранслювати параграф 56 «Місце України на політичній карті світу» – Україна суверенна європейська держава, країна-кандидат на членство в ЄС, якому доводиться у справедливій збройній боротьбі відстоювати свою незалежність від російської агресії.

Отже, вивчення географії у 8 класі за навчальною модельною програмою колективу авторів, який очолив С.П. Запотоцький загалом передбачає вдале трансформування змісту курсу. Воно допоможе учням сформувати знання про особливості природи своєї Батьківщини, про оцінку її як сукупності умов та ресурсів, на яких базується природокористування, що забезпечує розвиток економіки держави і забезпечення добробуту громадян. Ці знання дозволять учням усвідомити себе невід'ємною частиною української нації, відчувати власну відповідальність за майбутнє держави, усвідомити себе справжніми громадянами України. Щодо політико-географічної складової, то вона охоплена на належному рівні, дозволяє розкрити ключову ідею – Україна суверенна європейська держава, країна-кандидат на членство в ЄС. Важливо акцентувати на тому, що збройним конфліктам не місце на політичній карті світу. Про це чітко заявлено у Статуті ООН та основоположних документах ОБСЄ.

Те наскільки такі висновки правильні зможе остаточно підтвердити тільки практика реалізації змісту та ідей навчальної програми у шкільних підручниках та навчально-виховному процесі закладів загальної середньої освіти.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Олександра ЧУБРЕЙ

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
o.chubrey@chnu.edu.ua

Надія МЕЛЬНИК

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
nadiia.v.melnyk@pnu.edu.ua

Андрій МЕЛЬНИК

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
– avmelnyk@ukr.net

Анотація

В ході дослідження проаналізовано сучасні тенденції реформування системи педагогічної географічної освіти України та їх вплив на професійну діяльність майбутнього вчителя. Визначено, що система загальної середньої освіти знаходиться під впливом таких загально цивілізаційних тенденцій як глобалізація, інформатизація, гуманізація та гуманітаризація. Визначено, що основними тенденціями в зміні завдань системи загальної середньої освіти в сучасних умовах є: компетентнісна спрямованість освіти, зростання впливу ІКТ, підвищення значення іноземних мов, орієнтація на розвиток полікультурності та комунікабельності особистості. Серед основних тенденцій реформування системі вищої освіти України, на нашу думку, є: оцінювання регіональної потреби й формування державного замовлення підготовки фахівців; стимулювання закладів вищої освіти з боку органів влади до започаткування підготовки фахівців спеціальності на яку є попит в певному регіоні.

Ключові слова: тенденції, реформування, система, педагогічна географічна освіта, вчителі, загальна середня освіта, вища освіта.

Abstract

The study analyzes the current trends in reforming the system of pedagogical geographical education in Ukraine and their impact on the professional activity of future teachers. It is determined that the system of general secondary education is influenced by such general civilization trends as globalization, informatization, humanization and humanization.

It is determined that the main trends in changing the tasks of the general secondary education system in modern conditions are: competence-based education, increasing influence of ICT, increasing the importance of foreign languages, focus on the development of multiculturalism and sociability of the individual.

In our opinion, the main trends in reforming the higher education system of Ukraine include: assessment of regional needs and formation of the State order for training of specialists; stimulation of higher education institutions by the authorities to start training specialists in a specialty for which there is a demand in a particular region.

Keywords: trends, reform, system, pedagogical geographical education, teachers, general secondary education, higher education.

На початку третього тисячоліття система загальної середньої освіти України знаходиться під впливом таких загально цивілізаційних тенденцій як *глобалізація* та *інформатизація*.

Глобалізація стала передумовою появи різноманітних інтеграційних процесів у сучасному світі та міждержавної взаємодії в різних сферах суспільного життя. Унаслідок глобалізації відбувається стандартизація товарів і послуг та певна орієнтація на загальнолюдські цінності в усьому світі. Серед її наслідків: підвищення рівня технологій виробництва та якості комунікації, зростання рівня економічної активності, розширення сфери і зникнення кордонів для ведення бізнесу та ін.

Не менш важливою передумовою реформування системи загальної середньої освіти України є *інформатизація*, зумовлена нестримним розвитком інформаційно-комунікаційні технологій, що супроводжується їх проникненням практично в усі сфери людської життєдіяльності.

У процесі розвитку загальної середньої освіти в Україні на початку XXI ст. чітко відстежуються дві тенденції оновлення її змісту – гуманізація та гуманітаризація.

Гуманізація освіти, насамперед, полягає в утвердженні людини як найвищої соціальної цінності, у найповнішому задоволенні її освітніх потреб, забезпеченні пріоритетності загальнолюдських цінностей, гармонії стосунків людини та навколишнього середовища, суспільства і природи [2].

Гуманізація змісту освіти тісно пов'язана з його *гуманітаризацією*, яка передбачає розширення переліку гуманітарних та природничих дисциплін, поглиблення інтеграції їх змісту з метою формування ефективних міжособистісних відносин і в суспільстві, і в навчально-виховному процесі [2].

Не менш важливою тенденцією реформування змісту загальної середньої освіти в Україні нині постає тенденція *інтеграції змісту окремих дисциплін*, метою якої є забезпечення можливості досягнення кожним учнем міжпредметних узагальнень і кращого засвоєння навчального матеріалу. Відтак тенденція інтеграції змісту освіти забезпечує природовідповідність навчання, психічне здоров'я та цілісність свідомості учнів, тому що інтегровані знання – цілісні.

Компетентнісний підхід потребує реформування змісту освіти, оскільки він може бути реалізованим лише в процесі виконання кожним учнем певного комплексу дій. Відтак необхідно перетворити зміст освіти з «моделі, яка існує об'єктивно, для «усіх» учнів, на суб'єктивні надбання одного учня, які можна виміряти» [2].

У ролі технологічного інструменту реалізації компетентнісного підходу в освітньому процесі загальної середньої освіти виступають *компетентнісні завдання*. За допомогою такого типу завдань можна організувати навчально-пізнавальну, дослідницьку та проектну діяльність учнів, що забезпечить їх підготовку до подальшої ефективної життєдіяльності в умовах інформаційного суспільства.[3].

Таким чином, серед основних тенденцій оновлення змісту загальної середньої освіти в сучасних умовах можна визначити: гуманізацію, гуманітаризацію, інтеграцію змісту окремих дисциплін і компетентнісну спрямованість навчання.

Трансформації в системі вищої освіти України призвели до оновлення переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти. Аналіз територіальних особливостей розміщення закладів вищої освіти, в яких здійснюється підготовка майбутніх учителів географії, дав можливість визначити основні тенденції реформування найважливішими з яких є: оцінювання регіональної потреби та формування державного замовлення підготовки фахівців у відповідних регіонах; стимулювання закладів вищої освіти з боку центральних та місцевих органів влади, до започаткування підготовки фахівців зазначеної спеціальності. Очевидними є навчальні потреби затвердження Стандарту I

(бакалаврського) рівня вищої освіти, галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка», спеціальності 014 «Середня освіта», предметної спеціалізації 014.07 «Середня освіта (Географія)» [1].

Список використаних джерел:

1. Чубрей О.С. Проблеми та перспективи розвитку системи вищої освіти в Україні. *Сучасна освіта в контексті нової української школи: зб. тез за матер. Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (11-12 жовт. 2018 р.)*. Чернівці, 2018. С. 162–165.

2. Чубрей О.С. Система підготовки майбутніх учителів географії до професійної діяльності на засадах компетентнісного підходу : [монографія]. Чернівці: Технодрук, 2020. 376 с.

3. Чубрей О.С. Сучасні тенденції трансформації системи загальної середньої освіти України. *Імідж сучасного педагога. Трансформації української школи*. Полтава, 2019. № 4(187). С. 7–10.

Наукове видання

**«ПРИРОДА І СУСПІЛЬСТВО:
ВИКЛИКИ І ПОСТУП»**

*Матеріали міжнародної наукової конференції
присвяченої 80-річчю географічного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

(м. Чернівці, 11-13 жовтня 2024 р.)

Технічний редактор
та дизайн обкладинки

Кудрінська О.М.

Підписано до друку 10.10.2024. Формат. 60x84/16

Папір офсетний. Друк різнографічний.

Умов.-друк. арк. 17,7. Обл.-вид. арк. 19,1 . Зам. 3-004п.

Видавництво та друкарня Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
58002, м. Чернівці, вул. Коцюбинського, 2
e-mail: ruta@chnu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №891 від 08.04.2002 р.